
ΕΙΣ ΦΑΟΣ

[redacted]

[redacted]

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre Fils, n° 16, au Marais.
DEBURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.
TREUTTEL et WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.
A. F. DIDOT, imprimeur de l'Institut, rue Jacob, n° 24.
DONDEY-DUPRÉ, impr.-lib. rue de Richelieu, n° 47 *bis*.
BRUNOT-LABBE, libraire, quai des Augustins, n° 33.
JUL. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.
H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.
ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.
LECOINTE, quai des Augustins, n° 49.
Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

M. T. CICERONIS

QUÆ EXSTANT

OMNIA OPERA

CUM

DEPERDITORUM FRAGMENTIS

IN QUATUOR PARTES DIVISA

ITEM

INDICES QUINQUE

NOVI ET ABSOLUTISSIMI

EXCUDEBAT A. FIRMINUS DIDOT,
GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

M. T. CICERONIS

PARS PRIMA

SIVE

OPERA RHETORICA ET ORATORIA.

TEXTUM COLLATIS OPTIMIS EDITIONIBUS

RECENSUIT,

VARIETATE LECTIONUM

ET NOTIS ERNESTII SCHUTZIIQUE FERE INTEGRIS, ALIORUM SELECTIS, EXORNAVIT ET SUAS ADDIDIT

J. W. RINN

IN COLLEGIO ROLLINÆO RHETORICES PROFESSOR

VOLUMEN PRIMUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXXI

NOVI EDITORIS PRÆFATIO.

Lectorem admonuit voluminis istius præscriptio, in hac editione pauca admodum nostra esse. Scilicet tot tantorum virorum laboribus aliquid addere velle superbiæ fortasse magis, quam diligentiæ nobis fuisset. Omnem igitur operam in legendis optimorum editorum notis consumpsimus, rati sic nostrum opus parum quidem laudis, plus certe utilitatis habiturum. Textum, perlectis ante et collatis optimis editionibus, dedimus, qualem doctissimus vir J. V. *Leclerc* edidit, tum viri nomine moti, tum quia parum dare conjecturis, et codicibus niti videbatur, quibus omissis, ingenia quidem doctorum se proferant liberius; sed ita ut variæ editiones, correctionibus deformatæ, non eamdem auctoris imaginem, verum germanos tantum vultus et gentilem aliquam similitudinem præbituræ sint. Exemplo sit illa Schützii in permutandis locis immodica, et, ut opinor, sæpe infelix libertas.

Partitionem capitum Schützianam, quæ inæquali quidem mensura claudicans, rectior tamen et ex ipsa rerum natura descripta videbatur, retinere primum in animo fuit; sed quia in indice comparando, multum laboris nova illa divisio attulisset, servata vetere, eam quæ melior videbatur adscripsimus, ad quam se referunt argumenta, ex ejusdem Schützii editione desumpta.

Notæ sunt hic Ernestinæ omnes, aliæ ad verbum expressæ, aliæ quales Schützius, aut ceteri suis inseruerunt; item Schützianæ fere integræ, nisi quas longiores e Victorio suo citationes ultra modum proferebant. Harum plerasque contraximus, citata verba indicando tantum, non transcribendo. Addidimus a Grutero varietatem lectionum, parcius in ceteris, in Rhetoricis fusius; ubi de textu fortasse diligentius inquirendum monet ea, de qua modo dicemus, de auctore librorum ad Herennium controversia. Adjecimus ex Wetzelio historicas plerumque, aut signatrices similium locorum notas; alias ex diversis; præcipue de legibus et jure, idque in Topicis accuratius, quæ ad JCtum scripta sunt, non sine aliqua juris peritiæ ostentatione. Multa quoque in hoc libro sua inveniet J. V. *Leclerc*, alia suo nomine signata, alia non, quum par verecundia esset, sive silentio nostro veluti furari quod alienum esset; sive latinitati nostræ nomen adscribere, cui parum ea respondere videretur: ab illo tamen sicubi dissensimus, profitendum nostro periculo censuimus. Quæ ipsi de nostro addidimus, ita nihil sunt, ut de iis tacere melius sit.

J. W. Rinn.

ALTERA PRÆFATIO
IN LIBROS AD C. HERENNIUM.

De auctore librorum ad C. Herennium multa in diversum ad hanc ætatem disputata sunt, quum alii Ciceronis esse libros contenderent, alii aliud nomen proferrent, plerique Cornificii, cujus loca satis multa affert Quintilianus, Rhetoricorum totidem locis ad verbum respondentia. Cui quidem certamini non tam immiscere me ausim, quam e variis auctoribus ea colligere conabor, quæ dirimendæ litis esse videbuntur.

Rhetoricorum ad Herennium, qui primi omnium diserte mentionem fecerunt D. Hieronymus (adv. Ruf. I, p. 137. Procem. Comm. ad Abdiam) et Rufinus (de compos. et meth. orat. p. 315-321) eorum Ciceronem auctorem nominant. Idem facit non semel Priscianus; Lupus quoque Ferrariensis, ut videtur, Epist. I ad Eginhartum. Codd. quotquot et edd. extant, omnes ejusdem opinionis monumentum habent Tullii et Terentiæ nomina, libri primi duodecimo capiti interpolata. Itaque primi editores pro Ciceronianis confidentissime protulerant. Eidem opinioni accesserunt Leonardus Aretinus, Georgius Trapezuntius, Laurentius Valla, Cavalcantius, Politianus, Capidurus, Mancinellus, Sinibaldus Antoninus, Longolius, Doletus, Ant. Marinellus, G. Caspar Kirchmaierus, Jo. Pe-

a.

trus Ludovicus, Dionysius Lambinus, Nic. Angelius, Becichemus, et nuper apud nos J. V. *Leclerc*, qui conjecit ex gemina Rhetoricorum editione natos ad Herenn. libros, et eos qui de Invent. dicuntur, sicut et Academicos bis editos fuisse constat.

Primum igitur antiquitate sua se tuetur illorum opinio. Sed et alia sunt quæ favere illi videntur; tum exempla sæpius a poetis, quod Tulliani moris est, petita, tum nobilium partibus infestus animus, qualem se in primis Ciceronis orationibus protulit. Addere fortasse liceat ipsum Herennii nomen (1), cujus gentis patrocinio (Plut. vita C. Marii) Mariana gens Tullianæ genti affinis utebatur, ut non mirum sit cognatione aliqua (quod verbum satis late patet) Tullium cum Herennio fuisse conjunctum (IV, 6).

Dictio, quæ aliis jejuna videtur, et a Ciceroniana ubertate procul abhorrens, aliis contra non inelegans et magni oratoris initiis digna. Nec mirum sit, aliquid deesse iis quæ ipse sibi puero aut adolescentulo rudia et inchoata ex commentariolis suis excidisse ait (de Orat. I, 2). Res autem gestæ quas in exemplis au-

(1) Ea diligentius inquirenti succurrit Ciceronem, postquam nobilium partibus favere cœpit, Herennios inimicos fortasse habuisse, et, ut conjicere licet, eo acriores, quod infestiores esse solemus veteribus amicis, a quibus semel dissentire cœpimus. Nam et Herennium, Marii partibus fidum, video Sertorii legatum in Hispania fuisse, et ab alio postea Herennio in exercitu Antonii centurione Ciceronem occisum. Ea levis quidem conjectura, sed ex qua facilius intelligam, cur Cicero Herennii nomen in altera editione deleverit.

ctor retulit cum Ciceronis temporibus congruunt, quum omnes ante an. Urb. 665, aut, si putes cum Schützio scriptorem ad Sullæ victoriam respexisse (IV, 54), 673 actæ sint.

Sed ad confirmandam eam quam exposuimus opinionem, plurimum valet utriusque operis similitudo, quæ cognationis aliquid et consanguinitatis habere videtur. Argumento sit illa utriusque operis e Wetzelio desumpta collatio.

Her.	*Cic. Inv.*
Lib. I.	Lib. I.
Præf. de consilio suo, c. 1.	Præfat. de eloquentiæ dignitate, c. 1-4.
ORATORIS	ORATIONIS
Officium, causarum genera tria, orationis partes quinque, c. 2.	*Genus*, officium, finis, etc. c. 4, 7 — c. 7, 1.
Inventionis sunt	Inventionis sunt
1. Exordium, c. 3-7.	1. Exordium, c. 15-18.
2. Narratio, c. 8, 9.	2. Narratio, c. 19-21.
3. Divisio, c. 10.	3. *Partitio*, c. 22-23.
4. Confirmatio et	4. Confirmatio, c. 24-41. (ubi argumentatio, de qua ille lib. II, 2 (13)-29.)
5. Confutatio, c. 10.	5. *Reprehensio*, c. 42-51.
6. Conclusio, c. 2, 30-31.	6. Conclusio, c. 52-56.
Constitutiones causarum *tres*, c. 11-15.	Constitutiones causarum *quatuor*, c. 8-13.
1. Conjecturalis, c. 11, 3-4, c. 17, 1-3; 2, 2-8.	1. Conjecturalis, c. 8, 2, 4-16.
2. Legitima, cujus partes *sex*; c. 11-13.	2. *Definitiva*, I, 8, 4 et II, 17-18. *Controversiæ* genera *quinque*, c. 13; II, 40-51.
1. Scriptum,	1-4. Ut illic.
2. Contrariæ leges,	6. Ut illic.

Her.	*Cic. Inv.*
Lib. I.	Lib. I.
3. Ambiguum,	3. Nostro est constitutio causæ translativa, nr. 4; vid. not. ad Her. I, 11, 2, et c. 15, 4.
4. Definitio,	
5. Translatio,	
6. Ratiocinatio,	
3. Juridicialis, quæ est	3. *Generalis*, c. 9, cujus sunt negotialis et *juridicialis*, c. 11.
	4. *Translativa*, c. 11, 11, 2, 19, 20.
	Illic est pars assumptivæ Her. 1, 12, 8.
Absoluta et	
Assumptiva, c. 14, 15.	c. 11, 3-10.
Ratio, judicatio, firmamentum, c. 16, 17.	*Quæsitio*, relatio, etc. c. 13, 6—c. 14.
Lib. II.	Lib. II.
Præf. c. 1.—c. 2, 3.	Præf. c. 1-3.
Conjecturalis partes *sex*, c. 2-8.	Conj. partes *tres*, c. 4-16.
Legitima, c. 9-12.	*Definitiva* (cl. lib. I, 13), c. 17-18.
Legitimæ partes *sex*, c. 9-12.	*Controversiarum* genera *quinque*, c. 40-51.
Juridicialis, quæ est	*Generalis*, cujus pars prima negotialis, c. 21-22. pars altera juridicialis, c. 23.
Absoluta, c. 13.	Absoluta, c. 23.
Assumptiva, c. 14-17.	Assumptiva, c. 24-36.
Cujus partes quatuor:	Eædem:
Comparatio, c. 14.	Comparatio, c. 24—c. 26, 4.
Translatio criminis, c. 15.	*Relatio* criminis, c. 26, 5—c. 28.
Concessio, c. 16-17, 6.	Concessio, c. 31-35.
Remotio criminis, c. 17, 7.	Remotio criminis, c. 29-30.
Laus ac vituperatio, III, 6-8.	*præmia*, c. 37-39.
Argumentationes, c. 18-29.	Argumentatio, 1, 29-41.
Conclusio, c. 30, 31.	Conclusio, c. 1, 52-56.
Inventio rerum accommodata ad genus deliberativum, et demonstrativum, 3, 2-8.	Argumentationes in genere deliberativo, 2, 51-59.

Illis lectis, nemo est qui non videat, aut utrumque e communi fonte hausta protulisse, aut alterum ab altero multa mutuatum, aut eumdem esse utriusque operis auctorem.

Et nonnulli quidem, inter quos Wetzelius, opinantur utrumque Hermagoræ, ut ille ait, rivulos in hortos suos deduxisse. Quibus respondit verissime Schützius : Si uterque græcum sequutus esset, non facile explicari, quomodo tot loca iisdem verbis potuerint ab utroque enuntiari. — Quid vero si latinum? — Respondebit hic quoque Schützius : « Auctorem librorum ad Herennium diserte significare (IV, 7) nomina figurarum latina, quæ de græco converterit, remota esse a consuetudine; unde probabiliter colligitur, ei nullum rhetoris latini librum cognitum fuisse, e quo figurarum latina nomina sic jam usitata, et propterea minus asperitatis habitura petere posset ». Quamquam dici potest, qui primi de rhetorica latine scripserunt, aut disseruerunt, eos nomina figurarum græca usurpavisse.

—Sed alter ab altero mutuatus est.—Illud primum animadvertendum, præceptorem Herennianum, quod Purgoldus Schützius que demonstravere, priorem scripsisse. Ille enim affirmat (I, 9) se nova de insinuationibus excogitavisse, quod eas solus in tria tempora diviserit; Cicero autem (Inv. I, 17) disertis verbis de iisdem tribus temporibus agit, quibus insinuatione potius quam principio utendum sit. Ergo editis jam ad Herennium Rhetoricis de Inventione libros scripsit.

Quis est ille igitur quem, ut volunt, Cicero non

tantum in inveniendis et ordinandis præceptis sequutus est, sed etiam ad verbum sæpissime expressit. Credam magistrum aliquem, ut Quintilianus innuere videtur (III, 6, 57), nisi rectissime moneat J. V. *Leclerc*, non eum rhetorem esse, qui libri primi initio scripserit, se negotiis familiaribus impeditum vix satis otii studio suppeditare posse, et id ipsum quod habeat otii libentius in philosophia consumere solitum. Et eodem capite rursus : « non enim spe quæstus, aut gloria commoti, venimus ad scribendum ». Restat igitur, ut juvenem aliquem, æqualem suum (nam permulta sunt quæ juvenem in hoc libro omnino redolent), Tullius in Rhetoricis sequutus sit, vir de suo tam dives, quem et jam puerum inter æquales adeo eminuisse tradidit Plutarchus; quod ut equidem credam, haud facile adducar; et ea res Schützium movit, ut Cornificium rejiceret, non admisso tamen Cicerone.

Duo enim sunt argumenta quæ huic obstent opinioni. Et primo Fabius omnes Ciceronis vel rhetoricos, vel oratorios libros, his tantum exceptis, advocavit. Exempla tantum quæ in eis occurrunt, publici fortasse juris facta, habet, IX, cap. 3, 31, c. 6, 70, 91. Sed intelligi potest eum e duobus ejusdem operis editionibus, aut posteriorem amplioremque tantum novisse, aut priorem etsi notam neglexisse. (Vid. Quintil. de Rhet. Cic. II, cap. 14, 4, cap. 15, 6; III, cap. 1, 20, cap. 5, 14, cap. 6, 15, 49, 57, 63, etc.) Deinde multa a Quintiliano ex Cornificio prolata in libris ad Herennium occurrunt, v. c. V, cap. 10, 3;

IX, cap. 2, 27, cap. 3, 71, cap. 4, 98. Ille autem Cornificius, teste eodem, non pauca de arte dicendi scripserat, III, 1, 21, inter quæ librum singularem de figuris, IX, 3, 89. Ut nemini mirum videri debuerit, si quæ ex illo protulerat Fabius, v. c. IX, 3, 71; X, 2, 27, in his libris omnia non occurrant, quamquam omnia se reperisse nonnulli sunt, qui contendant. Et illud præcipue notatione dignum est, rhetores a Quintiliano, IX, 2, reprehendi, quod eam quam vocat Cornificius licentiam, Græci παῤῥησίαν, figuris adscripserint, ut nomen a Cornificio primum datum esse videatur, quum, ut vidimus, auctor ad Herennium primum se figurarum vocabula latiora reperisse testatus sit. Huic igitur opinioni faverunt Paulus Aldusque Manutii, Muretus, P. Victorius, Badius, Turnebus, Ant. Riccobonus, Regius, Majoragius, Sigonius, Barthius, C. S. Schurzfleisch, aliique.

Adversantur autem multi, alius alium auctorem inducentes, nempe Ciceronem filium, Laureamve illius libertum, qui et ipse Cicero vocabatur; vel Tullium Tironem, qui rhetor Plinio Suetonioque memoratur; vel M. Gallionem, cujus nomen in antiquissimo codice librorum ad Herennium romano, licet ab alia manu deletum comparuisse refert Aldus, Pauli Manutii filius, epist. ad Naugerium; vel Virg. Rufum, Neronis æqualem; vel, si diis placet, Timolaum, Zenobiæ reginæ filium, unum e xxx tyrannis, quem ad Herennium fratrem, sive, ut habet J. V. *Leclerc*, Herennianum, scripsisse auctor est Trebellius Pollio.

Aliam conjecturam induxerat Schützius, Antonium

Gniphonem Suetonio Fabioque mèmoratum librorum nostrorum auctorem putans. In quo non morabimur, rati, ut diximus, auctorem eorum, quisquis fuerit, non rhetorem fuisse. Cornificium malimus, de quo quid sentiendum sit quærentibus, accuratissimam Schützii disputationem afferam.

«Cornificium seniorem quo minus, ut multis placuit, auctorem librorum ad Herennium esse credamus, maxime nobis obstat hoc, quod illum æqualem Ciceronis fuisse constat, quem ex æqualis et condiscipuli libris in suos rhetoricos tam multa transtulisse, haud est credibile. Neque tamen ausim negare, Quintilianum, qui sæpe Cornificium laudat, quæ ex eo attulerit, e libris Rhetoricis ad Herennium deprompsisse, ipsumque eos Cornificio auctori tribuendos censuisse. Quod quum jam Riccobono visum esset, exortus est Jo. Marius Mattius, qui in annotationibus suis in varios auctores latinos et græcos Riccobonum refutare conaretur. Nuper autem Spaldingius, novissimus idemque doctissimus Quintiliani Institutionum oratoriarum editor, literis ad me scriptis, mihi significavit, se Riccobono assentiri, de eaque re singularem libellum meditari. Nimirum omnia ac singula loca, quæ Quintilianus ex Cornificii libris excitat, in libris ad Herennium inveniri Spaldingius cum Riccobono contendit. Quod etsi ita manifestum est, ut dubitari nequeat, nondum tamen hoc ipso vincitur, libros ad Herennium a Cornificio scriptos esse.

«Quintil. V, 10, 2 : «Enthymema ... Cornificius contrarium appellat». Apud A. ad Her. IV, 18, legi-

tur: «Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus alteram breviter et facile confirmat», idque in figuris numeratur. Propterea Mattius negabat a Quintiliano de argumentis loquente factam commemorationem Cornificii huc pertinere. Neque vero ipse id affirmare ausim, præsertim quum ille Quintiliani locus nondum satis expeditus esse videatur.

«Quintil. IX, 2, 27: «Cornificius licentiam vocat παῤῥησίαν». A. ad Herenn. IV, 36: «Licentia est, quum apud eos, quos aut vereri aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus». Potest sane Quintilianus h. l. Herenniani nostri respexisse: fieri tamen etiam potest, ut ad alium librum respexerit, in quo Cornificius vocabulo *licentia* eodem modo, quo Herennianus, usus esset.

«Quintil. IX, 3, 31, figuræ complexionis s. συμπλοκῆς idem exemplum affert, quo utitur A. ad Herenn. IV, 14: «Qui sunt ... Carthaginienses». Quia tamen Quintilianus haud addit, cui scriptori hoc exemplum acceptum referat, nihil illa commemoratione ad causam nostram efficitur.

«Quintil. IX, 3, 56: «Sunt tamen erudita et latina: Africano virtutem industria, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit». Et Calvi: «Non ergo magis pecuniarum repetundarum, etc.» Hic Spaldingius acute suspicatur post *latina* omissam esse a librariis mentionem auctoris, quia paullo post sequitur: *Et Calvi.* Sane si hic in codd. legeremus: «Sunt tamen erudita et *latina* Cornificii», hic locus me maxime moveret, ut existimarem Quintilianum, ubi Cornificium

laudat, auctorem librorum ad Herennium intellexisse.

«Quintil. IX, 3, 69—71 : « Aliter quoque voces aut eædem diversa in significatione ponuntur, aut productione tantum vel correptione mutatæ : quod etiam in jocis frigidum, equidem tradi inter præcepta miror; eorumque exempla vitandi potius, quam imitandi gratia, pono. *Amari jucundum est, si curetur, ne quid insit amari. Avium dulcedo ad avium ducit*, etc. Cornificius hanc *traductionem* vocat, videlicet alterius intellectus ad alterum ». Si comparaveris locum ad Her. IV, 14, nihil sane obstat, quo minus Quintiliano Cornificium nominanti hunc ipsum locum obversatum esse putemus, et recte Spaldingius Marii Mattii cavillationes refutat. Sed si forte Cornificius ipse ex auctore ad Herennium ista mutuatus esset, sicut Cicero multa ex eodem desumpsit, nondum hoc exemplo constaret, Cornificium libros ad Herennium scripsisse.

«Quintil. IX, 3, 89 : « Hæc omnia (de figuris) copiosius sunt exsequuti, qui non ut partem operis transcurrerunt, sed proprie libros huic operi dedicaverunt, sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius, aliique non pauci ». Ex hoc loco an colligi possit, Quintilianum Cornificium nominando ad quartum librum auctoris Herennium respexisse,. valde dubito. Nam primum quartus ille liber non est proprie dicatus doctrinæ de figuris, sed omnino agit de eloquutione. Deinde quid prohibet, quo minus Cornificium proprium librum de figuris verborum et sententiarum conscripsisse statuamus; quem Quin-

tilianus ipse non pauca de arte Rhetorica scripsisse dicit?

« Quintil. IX, 3, 91 : « Quædam omnino non sunt figuræ, sicut ordo, dinumeratio, circumscriptio; sive hoc nomine significatur comprehensa breviter sententia, sive finitio. Nam et hæc Cornificius atque Rutilius schemata λέξεως putant ». Recte Spaldingius his verbis (pronomine *hæc* tantum ad verba quæ proxime præcedunt relato), Quintilianum hoc significare existimat, *sententiam* et *definitionem* a Cornificio et Rutilio inter figuras verborum relatas esse. Idque factum est ab auctore ad Herenn. IV, 17, 25, unde tamen non sequitur, eum esse Cornificium, aut Quintilianum ad ista Herenniani capita h. l. respexisse. Nam si Cornificius proprium, ut nos putamus, librum de figuris composuit, potuit sane eodem modo, quo Rutilius, Herenniani exemplo inductus, *sententiam* et *definitionem* inter schemata λέξεως recipere.

« Quintil. IX, 4, 98 : « Adjicit his (figuris) Cæcilius περίφρασιν, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subjectionem, translationem, occultationem; præterea sententiam, membrum, articulum, interpretationem, conclusionem; quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt ». Herennianus utique in figuris verborum nominat interrogationem IV, c. 15, ratiocinationem c. 16, subjectionem c. 24, translationem c. 34, occultationem c. 27. Nam etsi in omnibus libris apud Herennianum, c. 27, legitur occupatio, certissi-

mis tamen argumentis mihi persuasit Spaldingius ibi esse *occultatio* legendum. Contra apud Quintilianum pro *translationem* forsitan rectius legatur *transitionem*, quam figuram Herennianus, et perperam quidem, in figuris verborum, c. 25, nominat. Porro Herennianus habet sententiam, IV, 17, membrum, articulum c. 19, interpretationem c. 28, conclusionem c. 30. Hunc igitur Quintiliani locum fateor argumentum ceteris omnibus multo speciosius præbere iis, qui Quintilianum, ubi Cornificium laudaverit, auctorem librorum ad Herennium significasse contendunt.

« Neque tamen hæc omnia Cornificium esse verum librorum ad Herennium auctorem demonstrant. Etenim Quintilianus non minus errare potuit, hos libros Cornificio tribuens, quam Priscianus eos Ciceroni assignans; ne illud ambitiosius urgeam, loca illa Quintiliani, in quibus Cornificium laudat, etsi probabiliter ad libros ad Herennium trahi possunt, non tamen excludere omnem dubitandi rationem, si cogitemus fieri potuisse, ut Cornificii liber cum libris ad Herennium eamdem ob causam, ex qua similitudo inter Herennianum et Ciceronem de Inventione fluxit, multis locis conveniret.

« Ceterum auctorem librorum ad Herennium vel primum omnium, qui inter Latinos artem rhetoricam scripserint (post M. Catonem scilicet et M. Antonium, quorum ille, ut ait Quintil. III, 1, 19, aliqua tantum, hic imperfectum opus scripserat), vel inter primos fuisse, hoc etiam nobis persuadet, quod numquam nisi græcorum de arte scriptorum mentionem facit,

et quod se primum figuris sententiarum et verborum latina nomina imposuisse innuit IV, 7. Itaque fieri potest, ut eum Quintilianus inter « minus celebres », qui ante Ciceronem de arte scripserint, quos lib. III, 1, nominatim haud recenset, retulerit. Præterea tota orationis forma scriptorem prodit, qui uteretur sermone latino jam a Crasso et Antonio ad eloquentiam exculto, nondum tamen ad summam quam ei Cicero conciliavit perfectionem absolutionemque provecto; cujus quum nullibi mentionem fecerit, magno nobis argumento esse debet, eum, antequam illud ingenium ad maturitatem suam pervenisset, de arte rhetorica scripsisse. »

Hæc sunt quæ de illa disputatione comparare potui, ipse mentis dubius, nedum aliis viæ monstrator esse velim.

J. W. Rinn.

[redacted]

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER PRIMUS

[redacted]

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

Auctor de occasione et consilio scribendi pauca præfatus (c. 1), primum officium oratoris quale sit demonstrat, deinde tria causarum genera ei proposita definit, demonstrativum, deliberativum, judiciale : deinde ostendit, in oratore esse oportere inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronuntiationem; quæ ille tribus rebus assequebatur, arte, imitatione, exercitatione, cap. 2.

Jam primum de inventione agit, quæ in sex partes orationis consumitur, exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem, cap. 3.

Harum sex partium primo loco exordium pertractat, quod, præmissa admonitione de quatuor causarum generibus, honesto, turpi, dubio, humili (cap. 4), dividitur in principium (cap. 5), et insinuationem (cap. 6), et quomodo utrumque tractandum sit, docetur. Tum, uberius exposita principii et insinuationis differentia, vitia exordiorum breviter recensentur, cap. 7.

Sequitur locus de narratione, cujus tria genera memorantur; primum, quo res gesta, de qua in judicio agitur, exponitur; alterum, quod intercurrit nonnumquam fidei aut criminationis, aut alia ejusmodi causa; tertium a causa civili remotum, cujus duo sunt genera, unum quod in negotiis, alterum quod in personis positum est. Illius tres partes numerantur, fabula, historia, argumentum, cap. 8. Deinde tres res narrationi convenire ostenditur, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit, cap. 9.

Deinde agitur de divisione, in qua primum aperiri debeat, quid actori cum adversariis conveniat, deinde ad distributionem accedi, quæ in duas partes dividitur, enumerationem et expositionem, cap. 10.

Jam procedit auctor ad confirmationem et confutationem; ubi primum agitur de generibus constitutionum, 1° conjecturali, cap. 11 ; 2° legitima, quæ in sex partes dividitur, scriptum et sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, trans-

lationem, ratiocinationem; quarum singulæ singulis exemplis illustrantur, cap. 12, 13; denique 3° juridiciali, cujus duæ partes sunt, altera absoluta, altera assumptiva. Assumptivæ partes sunt quatuor, concessio, quæ dividitur in purgationem et deprecationem, cap. 14; translatio criminis, remotio criminis, comparatio, cap. 15.

Postremo loco docetur, quomodo constitutione reperta, ratio, quæ causam facit, et firmamentum rationis quæri et constitui debeat, cap. 16; et quomodo ad eam omnem rationem orationis conferri oporteat, cap. 17.

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER PRIMUS.

I. (I.) Etsi negotiis familiaribus impediti, vix satis otium studio suppeditare [1] possumus, et id ipsum, quod datur, otii, libentius in philosophia consumere consuevimus; tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conscriberemus: ne aut tua causa noluisse nos [2], aut fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te non sine causa velle cognoscere rhetoricam [3] intelligebamus. Non enim parum in se fructus habet copia dicendi, et commoditas orationis, si recta intelligentia et definita animi moderatione [4] gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ [5] causa

I. 1. *Vix satis otium studio suppeditare. Studio* abest a codd. quibusdam bonis: sed edd. pr. constanter servant, estque necessarium. Ern. — Delet *otium* Schütz. quia statim recurrit.

2. *Noluisse nos, aut fugisse.* Sic edd. Med. Junt. Aldina. Alii scr. et editiones veteres: « noluisse aut nos fugisse ». Ern. — Verburg. conj. « aut nostra fugisse laborem », quod non est necessarium; nam qui laborem fugit, is non potest fugere, nisi propter suam ignaviam. Sch.

3. *Rhetoricam.* Delevimus *artem*, quod abest a sex MSS Palat. Lips. W. edd. 1474, 1475, Med. Junt. Ald. etc. Ern. — Hanc vocem olim defenderat contra Lambinum Gulielmius; habet Gruterus; sed recte deletam putat Schütz.

4. *Animi moderatione. Moderatione animi* Aldus, Gruter. Lallem. *Definita* abest a quibusdam codicibus, quos Lambinus inspexit, et sane prætulerim, « si recta intelligentia et moderatione animi ». Sch.

5. *Inanis arrogantiæ causa.* Pall. omnes et Gulielmiani hoc loco retinent

ceteri; sed ut industria nostra
voluntati. Nunc, ne nimium lo
de re dicere[10] incipiemus; si te
rimus, artem sine assiduitate d
juvare : ut intelligas, hanc rat
ad exercitationem accommodari

II. (II.) Oratoris officium est, de h
quæ res ad usum civilem moribus

illud *inanis*, quod Lambinus adjungit infra voci *gloriæ*. Apparet quidem eo commotum, quod ore vulgi teratur, *inanis gloria*, non item *arrogantia inanis*. Quo modo tamen loquutum hunc scriptorem quid vetat credere? Certe non repugnat aut latinitatis ratio, aut sententiæ; miseram vero optimorum scriptorum sortem, si hoc modo illis præscribere, et pro captu nostro quidvis immutare nobis licebit. Hæc Gulielmii schedæ. GRUTERUS.

6. *Assumpserunt, reliquimus.* Vett. edd. *assumpere*. Parva sane mutatio; sed unde colligas quam temere sæpe descitum a scriptis. Fugerunt editores reduplicationem syllabæ *re*, cujus generis exempla veteribus quæsita potius quam odiosa. — *Reliquimus* primus dedit ...

habebat

8. *Ea*,
et ed. 14
mus.

9. *Spe*
Gloria Al
riæ cum
bus Græv.
esse videtu
spe quæst.
ea voce
priora : «
sunt, nec
et *gloria*.
voluerunt.

10. *De*
omittitur,
SCH.—Co

11. *Si*

tutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. Tria sunt genera causarum[2], quæ recipere debet orator : demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum[3] est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem : deliberativum est[4], quod in consultatione positum, habet in se suasionem et dissuasionem : judiciale est, quod positum in controversia, habet[5] accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus : deinde, quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus. Oportet igitur[6] esse in oratore inventionem, dispositionem,

jura consecrantur. Sequitur deinde gradatio : nec tantum cognitione *legum* opus est oratori, sed morum etiam, quæ non minus fortasse in judiciis possunt. — De oratoris officio conf. Inv. I, 5; de Or. I, 31; Fabium de re ipsa pluribus disserentem, II, 15. Wetzel.

2. *Tria sunt genera causarum.* Ex Aristotelis Rhet. I, 3, qui ex rei ipsius natura elicuit τρία γένη τῶν λόγων ῥητορικῶν, 1° συμβουλευτικὸν, cujus sit προτροπὴ καὶ ἀποτροπή; 2° δικανικὸν, cujus sit κατηγορία καὶ ἀπολογία : 3° ἐπιδεικτικὸν, cujus sit ἔπαινος καὶ ψόγος. Quos igitur græcus philosophus dicit λόγους ῥητορικοὺς, has noster dicit causas, sequutus Hermagoram. Vide de Inv. I, 6. Aristotelem Cicero quoque sequitur, de Inv. I, 5; Partitiones 3, 7; Top. 24; de Or. I, 31; quamquam, de Or. II, 10, ex persona Antonii tertium genus deliberativum, sive laudativum, minus necessarium esse judicat. De hac partitione ipsa et nomine disserit Fabius, III, 3. Wetzel.

3. *Demonstrativum.* De quo amplius infra, III, 6, et Cic. de Inv. I, 5, cujus pars potior quum sit laus, *laudativam* inde rhetorices partem nominant alii Rhetores ap. Fabium, III, 3; *laudationes* Cicero de Or. II, 10; de Cl. Orat. II, 84. Wetzel.

4. *Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet.* « Quod est in c. p. et habet » cod. Aug. « quod est in consultatione, quod habet », MSS b. Oud. Sch. — « Quod positum in consultatione », edd. 1476 et Med.— Adblanditur mihi scriptura Pal. quarti : « deliberativum, est in consultatione, quod habet in se ». Gruterus. — De eo genere amplius infra, III, 2, arctius Aristoteli inhærens quam in libb. de Inv. I, 5. Wetzel.

5. *Habet accusationem. In se* addit cod. Aug. ed. 1476 et edd. 1474, Med. Junt. Ernestius non putavit recipiendum.—De judiciali genere cf. de Inv. I, 5.

6. *Oportet igitur*, etc. Quæ in oratore esse oporteat eadem enumerantur de Inv. I, 7, et de Or. I, 42; ubi est : « excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere ». Quæ quasi membra eloquentiæ vide de Or. I, 31; II, 19. — Agit autem auctor noster de

elocutionem, memoriam, et pronuntiationem?
ventio est excogitatio rerum verarum aut verisim
quæ causam probabilem reddant. Dispositio est
et distributio rerum; quæ demonstret, quid q
in locis[8] sit collocandum. Elocutio est idoneorur
borum et sententiarum ad inventionem acco
datio. Memoria est firma animi rerum[9] et verb
et dispositionis perceptio. Pronuntiatio est voci
tus, gestus[10] moderatio cum venustate. Hæc
tribus rebus assequi poterimus, arte[11], imitatione,
citatione. Ars est præceptio, quæ dat certam
rationemque dicendi. Imitatio est, qua impel
cum diligenti ratione[12], ut aliquorum similes

inventione ejusque sex partibus, I, 3, II, 30; Cic. de Or. II, 17, de Inv. I, 14. — De dispositione, III, 9; Cic. de Or. II, 76. — De pronuntiatione, III, 11; Cic. de Or. III, 56.— De memoria, III, 16; Cic. de Or. II, 86, et part. 7. — De elocutione, III, 8; Cic. de Or. III, 37, et Quint. 8, procem. 15. De re cf. omnino Cic. de Or. I, 15, 49. Wetzel.

7. *Et pronuntiationem*. Vulgo; sed copulam, quæ hic melius abest, delevimus auctoritate codd. Oud. et Aug. Sch. — Pronuntiatio est quod dicimus gallice *le débit;* non autem quod habet clarissimus interpres : *la prononciation*. Vide enim infra pronuntiationem esse vocis, vultus et gestus moderationem cum venustate.

8. *Quid quibus in locis*. Vulgo; sed *in* delendum censuit Oudend. Et omittunt ejus codd. et edd. pr. quos sequutus sum. — *Quod et quibus locis* cod. Aug. Sch. — *Quid quibusque locis sit collocandum* ed. Med. 1498 et ed. 1476.

9. *Firma animi rerum*. *Animi* dis-

plicet Ernestio. Est tamen etia
Inv. I, 7. Sch.

10. *Vocis*, *vultus*, *gest*
« vocis et vultus et gestus ».
hic rectius absunt, ut in reliq
— *Vocis*, *vultus et gestus* e
et ed. 1476, et sic equidem
rim, quum hic non sit expres
butio ut supra : « tria sunt
causarum.... demonstrativu
berativum, judiciale », aut infr
omnia tribus rebus assequi po
arte, imit. exercit. ». Vidimu
paullo supra : « oportet esse
invent. disp. elocut. memor.
nuntiationem ».

11. De *arte*, cf. Quint. II,
et Cic. de Or. I, 20 : de *in*
autem quæ egregie præcipit
tonii persona, de Or. II, 21 :
citatione, cf. infra ad c. 8. Wi

12. *Cum diligenti ratione*. I
codd. *dicendi*. Forte fuit
ratione pro *deligendi :* veteril
dilectus, quod nobis hodie
Diligendi ergo ratio esset d
quo non aliud magis in in

cendo velimus esse[13]. Exercitatio est assiduus usus consuetudoque dicendi. (III.) Quoniam igitur demonstratum est[14], quas causas oratorem recipere[15], quasque res habere conveniret[16], nunc, quemadmodum ad orationem possint[17] oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

III. Inventio in sex partes orationis[1] consumitur, in exordium[2], narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem[3]. Exordium est princi-

necessarium : quippe quem eloquentiæ magistrum Cicero sæpe dixit. Gulielmus. — Schütz. habet *deligendi*.

13. *Velimus esse*. Primus dedit Aldus. MSS nostri et alii, item edd. pr. habent *valeamus*, idque recipi vult Oudend. Ern.

14. *Quoniam igitur demonstratum est*. Tota hæc clausula est ab interpretibus : aut potius, liber iste in epitomen redactus est ab aliquo. Quid enim absurdius hac recapitulatione, quum tribus punctis sua omnia vix signarit, nedum demonstrarit? Sic et infra, ubi est : « Nunc quoniam una, etc. » Nihil odiosius est tali insinuatione, hoc in breviculo. Idemque postea millies occurrit, non sine incredibili lectorum fastidio, meo certe: quem pudet pigetque tam multas bonas horas consumpsisse in tam turbido lacu. Sed quid faciamus? Quia Tullio cohæret, tale quid ei dandum videbatur. Et vero in libris posterioribus, dignus est ferre nomen Tullium. Gruterus.

15. *Recipere*. Edd. Med. et 1476 add. *oporteat*, satis commode.

16. *Conveniret*. Grævius correxit *conveniat*, quod habent quidam codd. scr. et edd. in his Med. probatque Oudend. Sed temporum ratio non patitur. Ern. — Hic equidem Grævio et Oudend. credere malim quam Ernestio : nam quod *conveniebat*, quum scripsit auctor, nunc quoque *convenit*. Logicæ igitur rationi magis consentanea Grævii lectio ; Ernestina fortasse rationi grammaticæ.

17. *Quemadmodum ad orationem possint*. Ita editio Victorii, neque aliter Pall. aliquot. Ceteri *rationem*, nisi quod primus, « ad inventionem possint », sec. « quemadmodum oratio ad rationem oratoris officii, etc. » Lambinus conjecturam suam nobis objecit : « quemadmodum ad inventionis rationem possint, etc. » Nihil mutari placet. Quippe ad orationem ipsam oratoris officia accommodantur, quum traditur inveniundi via, quæ eloquentiæ mater est. Guliel.. — Schütz. *ad inventionem*. Rescripsi, inquit, pro vulg. *ad orationem*. Nam *inventionem*, quod jam Lambino et Mich. Bruto placuit, nexus postulat. Sic statim postea : « ad inventionis rationem accommodari ».

III. 1. *In sex p. orationis*. *Orationis* abest a codd. quibusdam et ed. Med. 1474 ; placet Grævio et Oudend. Ern.

2. *In exordium*. Gruter. habet *exordium*, omisso *in*.

3. *Conclusionem*. Edd. Med. et 1476 *et conclusionem*, male. Sæpius adest in his edd. copula, quum desit

pium orationis, per quod[4] animus auditoris ‹ tuitur ad[5] audiendum. Narratio est rerum gest aut perinde ut gestarum, expositio. Divisio es quam aperimus, quid conveniat, quid in contr sit; et per quam exponimus[6], quibus de rebus dicturi[7]. Confirmatio est nostrorum argumen expositio cum asseveratione[8]. Confutatio est c riorum locorum dissolutio. Conclusio est artifi terminus orationis[9]. Nunc, quoniam una cum ris officiis, quo res cognitu facilior esset, pr sumus, ut de orationis partibus loqueremur,

in recentioribus. Hoc semel monere satius videtur, quam postea notare quoties recurrit.

4. *Exordium est princ. or. per quod.* Quum deinde *exordium* dividatur in *principium* et *insinuationem*, incommodum est in definitione exordii vocabulum *principium* poni; et facile potuit a glossatore inculcari. Sic et postea dicitur : divisio est per quam, etc. et sic sæpius. Sch.

5. *Animus aud. constituitur ad audiendum.* Quidam libri, ut et cod. Aug. hic addunt *aut judicis*, quod recte delevit Ernest. post Grævium. Et cod. Duisb. utramque glossam *vel judicis* et *vel apparatur*, quod quidam scrr. quos inter cod. Aug. et Ald. post *constituitur* ponunt, omittit. Nam auditores hic intelliguntur judices, ut alibi sæpe. Sch. — Equidem crediderim *constituitur* non idem esse quod *apparatur. Constituitur* animus, quum orator *principio* utitur, et auditorem statim idoneum facit ad audiendum; *apparatur* autem, id est, paullatim idoneus redditur *insinuatione.* Quod autem parum latine dictum judicaverint multi DD. VV. non faciet ut delendum censeam. Vide infra, cap. 8,

« alicujus apparationis causa sensu.

6. *Et per quam exponim* Pith. *et expon.* probante Græ

7. *Simus dicturi. Acturi* Grævius e MSS, et placebat i lielmio. Vulgatum tamen no deterius. *Acturi* habent ed. c ed. 1474. Ern.

8. *Cum asseveratione.* commendat *assertione* e duob sed vereor, ne utrumque sit polatore profectum. *Asserti* nihil aliud sit quam *affirmat* ineptius quam id in *confir* definitione adjicere? Sch. — possunt argumenta cum dubi aut etiam confutatione; no cum asseveratione.

9. *Artificiosus terminus o* Pall. tres priores, ex Italia delati, adjiciunt *totius oratio* dictio otiosa videri non pos abesset totidem Pall. in Germa descriptis : quorum quartus scriptura antiqua, ut et sextus, mus præscriptum habet nome nis Palatini, Ducis Bavariæ a rensis, qui fuit pater Fred Electoris. Grut.

ad inventionis rationem accommodaremus, de exordio primum dicendum videtur. (IV.) Causa posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est [10]. Genera causarum sunt quatuor: honestum, turpe [11], dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, quum aut id [12] defendimus, quod ab omnibus [13] defendendum videtur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus intelligitur, quum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, quum habet in se causa et honestatis et turpitudinis partem [14]. Humile genus est, quum contempta res affertur.

IV. Quum hæc ita sint, conveniet exordiorum rationem ad genus causæ [1] accommodari. (V.) Exordiorum duo sunt genera: Principium, quod græce προοίμιον appellatur, et insinuatio, quæ [2] ἔφοδος

10. *Considerandum est.* Ald. *est considerandum.* Sch.

11. *Turpe.* Non est quod mireris de turpi genere dicere auctorem; sed memor sis causidici officiorum, cui sæpe ipsi judices imperant ut scelesti hominis causam recipiant *ex officio.* — Sic de Inv. I, 15, non quatuor, sed quinque genera causarum esse dicit: honestum, admirabile (quod hic turpe), humile, anceps (quod hic dubium), præterea obscurum. Wetzel.

12. *Quum aut id defendimus.* Sch. « quum aut defendimus id ». Sic cod. Erf. inquit, ordine concinniore quam ut vulgo.

13. *Quod ab omnib. d. v. a. i. o. q. a. o. v. oppugnari debere.* Gruter. « id defendimus quod ab omnibus videtur oppugnari debere », deletis ceteris verbis. « Oppugnari videtur debere », cod. Aug. ed. Med. et ed. 1476, in qua abest *id* ante *oppugnamus*: eadem dat *quid* pro *quod* post *oppugnamus.* — *Ab omnibus.* Gulielmius et hic, et statim infra delevit vocabulum *ab*, nescio an librorum jussu: hæret id sane in sex Palat. et vetuste editis. Grut.

14. *Et turpitudinis partem.* Sch. habet *partes.* Sic edidimus, inquit, e cod. Erf. et Aug. Et jam placuit Grævio.

IV. 1. *Ad g. causæ.* « Ad omne genus causæ » Ald. Sch. — Sic ed. 1476.

2. *Quæ* ἔφοδος. Maluit Gulielmius ἐπῳδὸς, ut latinis expressere literis duo MSS ejus, et Pall. omnes. Tralatio tunc ducta esset ab incantationibus morbos pellentibus, quarum meminit Suidas: tamquam hic quoque rhetores magico quasi artificio aversos hominum animos ad se allicerent. Sed longius petitum videtur. Grut.

nominatur. Principium est, quum statim[3] aud animum nobis idoneum reddimus ad audiendu ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut benivolo ditores habere possimus. Si genus causæ du habebimus, a benivolentia principium constitue ne quid illa turpitudinis pars[5] nobis obesse p Sin humile erit genus[6] causæ, faciemus attento turpe causæ genus erit[7], insinuatione utendum de qua posterius dicemus, nisi quid nacti[8] eri quare adversarios criminando, benivolentiam c possimus[9]. Sin honestum causæ genus erit, l recte vel uti, vel non uti principio. Si uti vole aut id oportebit[10] ostendere, quare causa sit ho aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, nere. Si principio uti nolemus, a lege, a[11] scrip aut ab aliquo[12] firmissimo nostræ causæ adjur principium capere[13] oportebit. Quoniam igitur

3. *Statim*, i. e. *protinus*, ut Cic. de Inv. I, 15. Sch.

4. *Ut attentos, ut dociles, ut benivolos.* « Ut attentos, benivolos, dociles » ed. 1476.

5. *Ne quid illa turpitudinis pars.* Nempe quæ est in genere causæ dubio. « Pars turpitudinis » cod. Aug. « ne quid turpitudinis pars illa » ed. Med. et ed. 1476.

6. *Sin humile erit genus. Genus erit* Ald.

7. *Sin turpe causæ genus erit.* Sch. delet *causæ genus erit*, quod, Oudend. teste, omittit Voss. 3; optime, inquit; nam inficeta est frequentior horum verborum repetitio.—« Si turpe erit genus causæ », ed. Med. et ed. 1476. — Videntur mihi multi editores similium vocalium concursus sedulo vitavisse, quibus tamen gaudere magis quam offendi veterum aures crediderim.

8. *Nacti erimus.* Sic edidi *rimus* e MSS et edd. antiquis, Mediol. Junt. Ern.

9. *Benivolentiam capere p* Sic rescripsit Ern. e MSS et e Sic et Aug. qui habet *capere o* Vulgo *captare*. Sch.

10. *Aut id oportebit. Id* dele cum Ern. tamquam hic otiosu

11. *A lege, a scriptura.* *ptura* ed. Med. « vel a scrip 1476. — A loco communi d servandarum, et scripturæ, si quod diserte in lege, testamen scriptum est, servandi nec Ernest.

12. *Aut ab aliquo.* Cod. dam *alio*. Sed bene defendit *quo*, quod, ut sæpe, dicitur *quo*. Sch.

13. *Principium capere.* « initium capere ». Sic rescri

lem, benivolum, attentum habere auditorem volumus[14], quomodo quidque confici[15] possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, et si attentos eos faciemus; nam docilis est is[16], qui attente vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus[17], quæ ad rempublicam pertineant, aut ad eos ipsos, qui audient[18], aut ad deorum immortalium religionem[19]: et, si rogabimus, ut attente audiant: et, si numero exponemus res, quibus de rebus[20] dicturi sumus. Benivolos auditores facere quatuor modis[21] possumus, a nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, et a rebus ipsis.

duxi, inquit, pro vulg. Incommode enim diceretur: « si principio uti nolumus.... principium capere oportebit », qua ratione dupliciter in eadem sententia vocabulum *principium*, primum sensu definito, deinde latiore significatu poneretur.

14. *Benivolum, attentum habere auditorem volumus.* « Attentum auditorem vol. habere » cod. Aug. Sch.

15. *Quidque confici.* « Quodque eorum confici » ed. Med. et ed. 1476.

16. *Nam docilis est is, qui.* Intellige quom. interpretatus est doct. vir J. V. L. « docilem se præbebit qui attente volet audire », ut non idem sit, sed consequens. Sch. delet *is*. Pronom. *is*, inquit, hic speciem præberet definitionis; itaque auctoritate sex codd. Oudend. et Altorf. expunximus. At cod. Aug. habet « docilis est ille »; quæ variatio probat, *is* et *ille* interpolatori deberi. « Docilis est ille » ed. Med. et ed. 1476.

17. *Aut de iis rebus, quæ ad remp. pertineant.* Schutz. delet *rebus*. Recte, inquit, omittitur in codd. Oudend.— *De rebus his* cod. Aug. Sic ed. 1476. — *Quæ ad remp. pertinent* Grut. alii, *pertinerent*.

18. *Qui audient.* MS Erf. et ed. 1474, Med. *audiunt*. Ern.

19. *Aut ad deorum immortalium religionem.* Sic Victor. Manut. Faber. Aug. cod. addit cum aliis *et pietatem*, quod est e glossa. Sch. — Ed. Med. et ed. 1476 addunt « aut ad pietatem nos esse dicturos », nisi quod in ed. 1476 abest *ad* ante *pietatem*.—Male additur *ad pietatem*; nam quod cui in mentem veniat, pietatem hic intelligi de iis officiis quæ conferuntur in parentes, cognatos, liberos, etc. id vero minus nihilo est: ea attentionem non excitabit, sed magis benivolentiam; itaque ibi mox ponitur. Gruter.

20. *Exponemus res, quibus de rebus.* Sic pro *res de quibus* edidit Ernesti ex edd. et codd. MSS. Sic codd. Voss. tres, et Leid. 2; et MS Guelf. notante Heus. ad Cic. de Off. I, 31, 2.

21. *Quatuor modis possumus.* Sch.

V. A nostra persona benivolentiam contrahemus [1], si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in rempublicam [2] quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt [3], referemus, dum hæc omnia [4] ad eam ipsam rem [5], de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: et, si orabimus [6], ut nobis sint auxilio; simul ostendemus [7], nos in aliis spem noluisse habere [8]. Ab adversariorum persona benivolentia captabitur, si eos in odium, in invidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinen-

quatuor modis poterimus. Sic e cod. Aug. rescripsimus, inquit; semper enim auctor hic utitur futuro tempore.—*Ab adversariorum, ab auditorum persona, et a rebus ipsis.* « Ab adversariorum persona et ab auditorum et a rebus ipsis » ed. Med. — *Adversariorum. Nostrorum* adjiciunt sex codd. Oudend. qui id sine causa probat. Sch.

V. 1. *Benivol. contrahemus.* Bechichemus in MS invenit *comparemus*, unde forsan *comparabimus* aliquis prætulerit. Gruterus suspicabatur, « benivolentiam contrahemus » a librariis additum esse. Sed ejusmodi breviloquentia ab auctore nostro aliena est. Amat potius variationem in verbis, ut postea: « benivolentia captabitur... colligetur ». Sch.

2. *Aut in rempublicam.* Schütz. *atque in rempublicam.* Sic ad ordinis perspicuitatem, inquit, scribere præstat e cod. Gryph. quod vidit Mich. Brutus.

3. *Qui audiunt, referemus.* Schütz. *qui audient.* H. e. inquit, judices. Itaque vel hoc argumento patet, lectionem ante Grævium, qua addebatur, « vel omnes, vel aliquos », delendam esse. — Additur *aliquid* ante *referemus* MS et edd. 1474. Med. Junt. Ald. ed. Med. 1498, ed. 1476, et cod. Aug.

4. *Dum hæc omnia. Dummodo* præbent Ald. et al. edd. Ernesti edidit *dum* e MSS et edd. vett. edit. 1474, Juntina.

5. *Ad eam ipsam rem.* Schütz. delet *ipsam*, ut supervacuum, et quia modo præcesserat *ipsos*.

6. *Et, si orabimus. Rogabimus* ed. 1476.

7. *Simul ostendemus.* « Et simul ostendemus » MSS Oud. ed. Ald. « Et si simul ostendemus » cod. Aug. ed. 1476. « Si simul » ed. Med. 1498.

8. *Nos in aliis spem noluisse habere.* « In aliis spem nos habere noluisse » ed. 1476.

tiam, nobilitatem, clientelas, hospitium[9], sodalitatem, affinitates adversariorum proferemus, et his adjumentis magis, quam veritate eos confidere[10] aperiemus[11]. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam adversariorum proferemus[12]. Ab auditorum persona benivolentia colligetur[13], si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice judicatas proferemus: et si, quæ de iis existimatio[14], quæ judicii exspectatio sit, aperiemus. Ab rebus ipsis[15] benivolum efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus[16], adversariorum per contemptionem deprimemus.

VI. (vi.) Deinceps de insinuatione aperiendum[1] est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus, quæ diligenter sunt consideranda[2]: aut quum turpem

9. *Hospitium*, *sodalitatem*. Schütz. « hospitia, sodalitates ». Sic, inquit, edidimus e conjectura Gulielmii; neque enim odiosum habere hospitem aut sodalem; multitudo in invidia fuit.

10. *Quam veritate eos confidere*. Schütz. *veritati*. Sic ed. Med. 1498 et ed. 1476. — *Veritate* Pal. sec. quart. sextus, item Bruil. dictumque vetuste ac venuste videbatur Gulielmio. Grut.

11. *Aperiemus*. Id est, monstrabimus. Tulliana locutio quæ sæpe in hoc libro recurrit, nonnumquam metaphorice conjuncta cum voce *fontes*, quod et Tullianum est. At hoc præcipue facere possit ut Ciceronis eos esse libros credam, quod totam hanc conciliandorum animorum rationem expressam in primis Tullii orationibus inveniam, et ita ut hæc omnia auctoris nostri præcepta orator animo combibisse videatur.

12. *Luxuriam adversariorum proferemus*. Sequutus sum quod plures MSS et edd. vett. habent, pro *eorum*. Ern. — Schütz. *eorum* retinuit.

13. *Colligetur*. *Captatur* cod. Aug. *colligitur* ed. 1476.

14. *De iis existimatio*, *quæ judicii*. « De his æstimatio et quæ j. » ed. 1476, « et quæ jud. » ed. Med.

15. *Ab rebus ipsis*. Sic MSS ap. Oud. et ed. 1474. *A rebus i.* ed. 1476, et Gruter. et ed. Med. 1498.

16. *Extollemus*. *Tollemus* cod. Aug. Altorf. Sch.

VI. 1. *Deinceps de insinuatione aperiendum est*. Pal. quartus nihil habet loco illius, « aperiendum est », et profecto poterat abesse. Gruter. — *Aperiendum*. Sic fere MSS, ed. 1474, Med. Junt. Ald. etc. forma *aperiundum*, non est hujus generis scribendi, nec hujus auctoris. Ernesti.

2. *Tempora*, *quibus princ. uti non poss. quæ dil. sunt consideranda*. Ed. 1476 « tempora, quæ dil. s. consideranda, quibus p. u. n. possumus ».

causam habemus, hoc est, quum ipsa res animum auditoris a nobis alienat; aut quum animus auditoris persuasus videtur esse ab iis[3], qui ante contra dixerunt[4]; aut quum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem; aut hominem, non rem spectari oportere[5]: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adversariis, et esse indigna aut nefaria. Deinde quum diu rem auxerimus, nihil simile a nobis factum[6] ostendemus; aut aliquorum judicium de simili causa, aut de eadem[7], aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, et similitudinem conferemus. Item si negabimus[8], nos de adversariis, aut de aliqua re dicturos[9], et tamen occulte

— *Principio uti n. p.* Id est, exordii genere eo, quod procemium dicitur, c. 4. Sed insinuatione modo, ἐφόδῳ v. init. c. 7.

3. *Videtur esse ab iis.* « Esse videtur » Ald. *Ab his*, ed. 1476.

4. *Qui ante contra dixerunt.* Sch. delet *ante*, ut otiosum; et quia melius opponuntur « qui contra dixerunt iis, qui ante dixerunt ». Illis potest judex persuasus, his defessus esse.

5. *Rem, non hominem; aut hominem, non rem spectari oportere.* Ed. Med. et ed. 1476, « hominem non rem, rem non hominem s. o. », nisi quod ed. 1476, *hospitem* pro secundo *hominem.* — « Aut hominem, non rem ». Hæc absunt a cod. Putean. et Pith. Et Pithœus glossam a recenti manu appositam putabat. Genuina tamen nobis videntur, quæ Cic. de Invent. I, 17, in eadem causa dicit « aut pro re hominem, aut pro homine rem interponere ». Scн. — *Spectari oportere.* Indicat Gulielmius restare in Bruil. *exspectare*, quod et mihi repertum in Pal. pr. sec. quarto, sexto, et sic sæpe expressum in bonis auctoribus, de quo nos integro capite in libris suspicionum. Gʀᴜᴛ.

6. *A nobis factum o.* « Factum a nobis » cod. Aug. « Factum esse o. » ed. 1476.

7. *Aut de eadem.* Burm. post Grævium legit « de eadem re ». Nihil opus. Cf. Cic. de Inv. I, 17. Scн.

8. *Item si negabimus.* Schütz. delet *si.* Propterea, quod antecedentium membrorum constructioni non convenit.

9. *Aut de aliqua re dicturos.* Sch. addit *eorum* ante *dicturos.* *Eorum*, inquit, abest a pluribus cod. (etiam ab Aug.) Idem displicet Grutero et Grævio. Ernesti delevit, ne admonito quidem lectore. Sed abesse non debet, quod vel e simili loco, Cic. de Invent. I, 17, intelligitur: « et negante quid-

dicemus interjectione verborum [10]. Si persuasus auditor fuerit [11], id est, si oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit (neque enim non facile scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus fides fieri soleat [12]): ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo [13], quod adversarii firmissimum sibi adjumentum [14] putaverint, primum nos dicturos pollicebimur; aut ab adversarii dicto exordiemur [15], et ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus, cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum movere possit, exordiemur [16], ab apo-

quam de adversariis esse dicturum neque hoc, neque illud ». Gruter. eorum a suis MSS abesse declarat et expungit.

10. *Interjectione verborum.* Id est, spargendis subinde verbis, quibus intelligatur ab antecedentibus, quod nos dicturos negavimus. Ern.

11. *Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio advers. a. f. fecerit.* Schütz. delet « si persuasus auditor fuerit, id est ». A glossatore, inquit, e superioribus interpolata sunt. Eodem modo Cic. de Invent. I, 17, antea quam dixisset: « aut ab eis, qui ante dixerunt, quiddam auditori persuasum videtur », id deinde sic variat: « Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse ».

12. *Quoniam non sumus nescii, quibus rebus fides fieri soleat.* Hoc vere antiquorum qui omnia ad artem et scientiam referebant. Non e vultu sedentium, non ex audientium assensu judicat; sed ex iis quæ de hominum natura et argumentorum vi in Rhetorum officinis edoctus est.

13. *De eo, quod.* « Si de eo, quod » Ald. minus apte. Sch.

14. *Firmissimum sibi adjumentum putaverint.* Schütz. delet *adjumentum*. Abest, inquit, a Voss. sec. nec legitur in loco simili ap. Cic. de Inv. I, 17. — *Putaverint.* Sic dedimus pro *putaverunt* e MSS pluribus nostris et Oudendorp. edit. 1474, Med. Junt. Ald. Ern.

15. *Ab adversarii dicto exordiemur.* MS Lips. ed. 1474 *incipiemus*, ad variandam orationem non inepte. Sed Junt. « exordiri poterimus ». Ern. — Non insulsa mihi quidem videtur Juntinæ ed. lectio, quæ non jubet, sed monet potius sic incipi posse.

16. *Ab aliqua re, quæ risum movere possit, exordiemur.* Schütz. *incipiemus. Exordiemur*, inquit, quod abest a MSS, Oud. deleri vult. Verbum tamen hic abesse commode non potest. Itaque rescripsimus *incipiemus*, quo in eadem re utitur Cic. de Invent. I, 17, extr. — Confer totum de risu locum in secundo de Orat. cap. 54-72.

logo[17], a fabula verisimili[18], imitatione[19], dep
tione[20], inversione[21], ambiguo[22], suspicione[23]
sione[24], stultitia[25], exsuperatione[26], collat
literarum mutatione[27]; præterea exspectatione

17. *Ab apologo.* De Orat. II, 66.

18. *A fabula verisimili.* Gallice : *un conte.* Vide de Oratore, II, 59, ex. *fabellæ.*—De hac re præiverat præcipiendo Aristot. Rhet. II, 20. Wetzel.

19. *Imitatione.* Codd. Gryph. teste Mich. Bruto *immutatione ;* quod non est admittendum. Nam de ridiculo e literarum mutatione postea dicit. Sch. — Imitatione sæpe in narrando utendum. Vide de Orat. II, 59, sæpe etiam imitatione depravata.

20. *Depravatione.* Schütz. « imitatione depravata ». Sic legendum esse perspicitur, inquit, e Cic. de Orat. II, c. 59 : « In se est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet »; quod fit, quum vitium aliquod sic imitamur, ut paullo etiam deterius fiat, ut Quintilianus ait VI, 3, 9, « ex industria depravatum ». Postquam ista scripseram, lectionem « imitatione depravata » in cod. Altorf. inveni. — Hæc vir acutissimus; at eo ipso loco quem indicat, video Tullium de imitatione primum, dein de imitatione depravata dixisse.

21. *Inversione.* Verborum scilicet. Vid. de Orat. II, 65, et plura Fabius, VIII, 6, 44.

22. *Ambiguo.* Quum eadem laudis causa pariter et vituperationis dici possunt, cujus generis est illud Neronianum apud Tull. de Or. II, 61. Vide etiam 62.

23. *Suspicione.* Quid sit illud nescio. Vertit J. V. L. *une conjecture.*

24. *Irrisione.* Facile intelligitur quid sit. Vide de Orat. II.

25. *Stultitia.* Vide ex. de Orat. II,
68. Vertit J. V. *Leclerc : une*

26. *Exsuperatione.* Ὑπερβο

27. *Collatione, literarum mu* Vulgo « abjectione, adjecti m. » Sed ista vocabula, « abj adjectione », omittunt optimi Erf. et Duisb. et sunt procu glossatori tribuenda. « Literar tatio » est παρονομασία, q fontibus ridiculi numerat Ci Orat. II, 63. Pro *collatione* c habet *collectione ;* cod. Pith. *tione.* Sed *collatione* verum qua agit in locis ridiculi Cic dem c. 66. Sch. — *Abjection jectione* ed. 1474. Med. aliæq habent *adjectione*, nec Græ ullo MS reperit. Neutrum M edd. Junt. Ald. quas Grævi inspexit. Itaque cum Grævio putavi ut glossas. Ernest. — habet « abjectione, adjectione quotus sum, inquit, edition berti Stephani, confirmatam al prete Palatini primi, nisi quo quoq. explicet præterea vulgatu *collocatione.* — Abest tantu *ctione* in Med. 1498 et ed. 14

28. *Præterea exspectatione.* « dicto præter exspectationen emendandum censuimus, inqu vulg. Nam primum sola exspe non continetur causa ridiculi; id quod dicitur « præter exsp nem » (παρὰ προσδοκίαν), t quenter adhibetur ad risum dum, ut præteriisse id au nostrum haud credibile sit. Ita Orat. II, 63 : « Scitis esse noti ridiculi genus, quum aliud ex

militudine[29], novitate[30], historia[31], versu[32], aut ab alicujus interpellatione[33], aut arrisione[34]; et si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos; nos non eodem modo[35], ut ceteri[36] soleant, verba facturos; quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus.

VII. (VII.) Inter insinuationem et principium hoc[1] interest. Principium hujusmodi debet esse, ut statim[2] aper-

mus, aliud dicitur ». Idem ibid. c. 70: « Sed nihil magis ridetur, quam quod est præter exspectationem ». — Hæc Schütz. sed nonne *exspectationem* vocant rhetores quum exspectatio fit, aliudque exspectato dicitur? Sensum igitur illius accipiam, non correctionem. Vide ex. exspectationis de Or. II, 70.

29. *Similitudine*. Vide de Or. II, 66, ubi Tullius similitudinis genera esse dicit *collationem*, de qua supra, et *imaginem*, additque utriusque exempla.

30. *Novitate*. Novitatem placere omnibus apertum est; quomodo autem risum moveat non ita facile dixerim: novitatem Tullius inter ridiculi fontes non retulit in libro de Oratore, et in primo de Inventione exordiendum dicit de aliqua *re nova* aut *ridicula*. Videtur cl. vir J. V. *Leclerc* commodissime interpretatus ab. istis vocibus, *præterea exspectatione*, non jam agi de ridiculo.

31. *Historia*. Vid. ex. hist. de Or. II, 66.

32. *Versu*. De Or. II, 64.

33. *Alicujus interpellatione*. Nihil de hoc Tullius in libris ante dictis; sed in ceteris ridiculi fontibus sæpe interpellationes occurrunt. Fortasse interpretandum quasi orator interpellatus arridente aliquo, ex ea re exordium sumat. Tullius simili loco, de ea re ex tempore quæ nata sit exordium sumendum dicit. Interpretatur cl. vir *Leclerc* tamquam non interpellatus sit orator, sed ab illo aliquis.

34. *Aut arrisione*. Hoc aptum nobis haud videtur. Quis enim exordienti oratori arrideret, ut is inde exordiendi rationem sumere posset. Ex Cic. de Inv. I, c. 17, conjicias, *acclamationem* hic reponendum esse. Scн. — Et jam corrigere tentaverat Lambinus, qui *irrisione* voluerat, oblitus jam supra dictum.

35. *Non eodem modo, ut*. Ed. 1474, « aliter quam ceteri ». Ern.

36. *Ut ceteri soleant*. « Ut soleant ceteri » cod. Aug. Scн.

VII. 1. *Hoc interest. Principium*. Sic dedimus e MSS et ed. Junt. vulg. « hoc interest quod princ. » Quædam vett. ut 1474 Med. *quia*. Sic et Grævius. Ern.

2. *Ut statim apertis rationibus*. Schütz. « Ut statim et aperte his rationibus ». Vulgo, inquit, « ut st. ap. rat. » Sed cod. Græv. et Duisb. bene « his rationibus ». Nos autem pro *apertis* dedimus *et aperte*, ducti loco simili ap. Cic. de Inv. I, c. 15, ubi principium sic definitur: « Est oratio perspicue et protinus perficiens auditorem benivolum ». Et sic h. l. *aperte* opponitur τῷ *occulte*.

tis rationibus, quibus[3] præscripsimus, aut benivolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem : at insinuatio ejusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus[4], ut ad eamdem commoditatem in dicendi[5] opere pervenire possimus. Verum hæ tres utilitates[6] tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, benivolos præbeant; tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne[7] quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda[8] sint, docebo. In exordienda causa servandum est, ut lenis sit sermo, et usitata[9] verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse[10] videatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod vulgare dicitur; item vitiosum est, quo nihilominus adversarius potest uti, quod commune appellatur; item illud, quo leviter com-

3. *Quibus præscripsimus.* Est ab antiquis MSS et Pall. nostris aliorumque. Vulgata *quas præsc.* genus dicendi a Græcia est, inquit Gulielmius, qui item monuit abesse Fabr. *apertis* et probat. Gauter.

4. *Eadem illa omnia conficiamus.* Inepte hic additur : « ut ad eamdem commoditatem in dicendi opere pervenire possimus » ; in quo facile agnoscas magistri alicujus interpretamentum. Itaque ejecimus. Sch.

5. *In dicendi opere pervenire.* Sic MS Cort. ed. 1474 Med. Junt. Ald. et alii libri ap. Oudend. quod cum Grævio restituimus. *In dicendo* est e Lambini conjectura. Ern. — Certe redundant quæ Sch. omisit; at si quæ non prosunt omnia ejicias, dele in hac ipsa pagina *per dissimulationem*, idem nempe quod *occulte;* dele *hoc est... præbeant;* dele *causæ*. Sequamur igitur libros.

6. *Verum hæ tres utilitates.* Grævius legendum censebat : « Verum hæ tres ». Vulgata tamen ab auctoris consuetudine non abhorret. Sch.

7. *Nunc ne... docebo.* Hæc verba inter « oratio esse videatur » et « vitiosum exord. est » reponenda esse putat Schütz. e loco simili Cic. de Inv. I, 18, init.

8. *Vitanda sint.* Sic legendum esse pro *sunt*, per se intelligitur, et sic habent libri quidam apud Oud. MSS Cort. Lips. ed. 1474 Med. Ern.

9. *Et usitata. Ut usitata* ed. 1476, et quæ sequuntur, male, ut apparet ex sensu.

10. *Oratio esse videatur.* « Videatur esse », Ald. « Videatur esse oratio » aliæ veteres edd.

mutato adversarius poterit uti ex contrario[11]; item vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est[12], aut nimis longum est, et quod non ex ipsa causa natum videtur[13] (quod separatum vocatur; in quo etiam translatum includitur), ut proprie cohæreat[14] cum narratione: et quod neque benivolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

VIII. (VIII.) Narrationum tria sunt genera[1]. Unum est, quum[2] exponimus rem gestam, et unumquodque

11. *Quo leviter commutato adversarius poterit uti ex contrario*. « Leviter commutato » quod abest ed. 1474, omnibus Ald. et pluribus MSS ap. Oud. Lips. Ernestio sapere glossam videbatur. Non assentior. Nam etiam Cic. de Inv. I, 18, in vitiosis exordiis numerat id, « quod ab adversario potest leviter mutatum ex contraria parte dici ». Sch.

12. *Quod nimium apparatis verbis compositum est*. MS Lips. et alius ap. Oud. et Krf. *apparate* pro *apparatis verbis*, it. ed. Med. 1474, quod non spreverim. Nam non modo verbis, sed etiam sententiis non debet esse apparatum nimis. *Est* autem delevi cum MS Leid. ap. Oud. et ed. 1474; nam nimis frequens est verbum illud. Ern.— Sch. « nim. apparate » edidit.

13. *Natum videtur*. MS Lips. *videatur*, quod melius puto. Itemque mox ed. 1474. Ern. — Male Ernesti legi volebat *videatur*. Inter verba *natum videtur* et *ut proprie*, etc. vulgo infercitur hæc parenthesis « (quod separatum vocatur, in quo etiam translatum includitur) ». Sed hæc recte absunt ab Ald. Nam moleste interturbant orationem, et sunt a magistro quodam ex alio quodam libro annotata. Jam Mich. Brutus insititia esse judicavit; itaque delevi. Sch.

14. *Ut proprie cohæreat*. Lambinus emend. « ut non proprie ». Sed e vulgata idem sensus oritur, propterea quod negatio jam inest in antecedentibus, « quod non ex ipsa causa natum videtur ». Cic. de Inv. I, 18, eamdem rem sic eloquitur: « separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum adnexum orationi ». Ceterum non opus est ut pro *narratione* hic reponamus *oratione*. Nam si exordium cum narratione, quæ est proxima pars orationis, bene cohæret, necesse est etiam cum tota oratione proprie cohæreat. Sch. — Sensus est igitur: « quod non ita natum ex ipsa causa videtur ut proprie cohæreat cum narratione ». *Proprie* cohærere dicitur, quod uni tantum accommodatur. Cui opponitur vulgare.

VIII. 1. *Narrationum tria sunt genera*. Alibi: « genera tria sunt ». Unde facilius intelligi possit cur desit in plerisque edd. *est* post *unum*. Ceterum hæc omnia de narratione prope ad verbum recurrunt in primo de Inventione, 19.

2. *Unum est, quum*. Addidi *est* e MSS pluribus et ed. 1474 Med. Junt.

trahimus ad utilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas[3], de quibus judicium futurum est. Alterum genus narrationis est[4], quod intercurrit nonnumquam fidei[5], aut criminationis, aut transitionis[6], aut alicujus apparationis[7], vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod a causa civili remotum est : in quo tamen exerceri convenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Ejus narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotiis; alterum, quod in personis positum est[8]. Id, quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes[9], fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque verisimiles continet res, ut hæ, quæ a tragœdis[10] traditæ sunt. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ

quia alterum genus sine conjunctione cum primo hoc proponitur. Lips. Erf. et alii ap. Oud. etiam habent « unum est quum », item edd. Omnibon. Med. Junt. quod recepi; est enim sine dubio melius quam vulg. *quo*. Ernesti. — Abest *est* apud. Grut. qui etiam *quo* pro *quum* edidit.

3. *Quod pertinet ad eas causas.* Schütz. « quod genus pertinet a. e. c. » edidit e MS Cort. probante Ernestio. In Gryph. A. inquit, legitur « maxime pertinet »; sed hac limitandi particula hic non egemus.

4. *Alterum genus narrationis est.* Schütz. delet *narrationis*, auctore Ern. ut superfluum.

5. *Nonnumquam fidei*, id est, fidei faciendæ causa. Delevi *aut* ante *fidei*, quia in codd. antiquis apud Græv. et nostro Lips. item ed. Med. non est. Grævius etiam alterum delevit e cod. Put. quod non imitatus sum. Ern. — *Aut* merito a Gronovio et Ernestio abjectum. Sch.

6. *Aut transitionis.* Ut ab hac narratione commode ad rem ipsam transeamus, quo amplius hanc præparemus, apparemus. Wetz.

7. *Aut alicujus apparationis.* Ut auditoris animum paratum faciamus ad ea quæ dicturi sumus.

8. *Unum, quod in negotiis; alterum, quod in personis positum est.* In negotiis positum, quod gallice dicimus *un événement*; quod in personis, *une anecdote*.

9. *Partes.* I. e. *genera*.

10. *Ut hæ, quæ a tragœdis. Ut ea* Ald. Ernesti « quæ tragœdiis ». Ed. 1474 Med. inquit, « a tragœdis ». Sic et MS Erf. et Voss. ap. Oud. Grævius edidit *tragœdis*. Bene. Ego tamen malui sequi, quod in pluribus esset. — Schütz. « quæ tragœdiis », cum Grutero. — Tragœdiæ autem non verisimiles a nostro dicuntur, quia admittunt id quod Galli dicimus, *le merveilleux*; et sane apud Veteres nodum fabulæ sæpe Dii solvunt.

memoria remota[11]. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit; velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem, gravitatem, levitatem[12], spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, misericordiam[13], rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, jucundum exitum rerum. Verum hæc in exercendo transigentur. Illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.

IX. (IX.) Tres convenit res[1] habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare[2], unde necesse erit: et si non ab ultimo initio[3] repetere volemus; et si sum-

11. *Ab ætatis nostræ memoria remota.* Mirum, nisi isti Ciceronis libri sunt, quomodo de historiæ definitione cum libris de Inventione conveniant; quum ea definitio non vera sit, teste Gellio, V, 18, et Tacito, qui Annalibus res a temporibus suis remotas narravit, Historiis autem, suæ ætatis; teste etiam verbi etymologia et usu Græcorum, ut Wetzel. ostendit; teste denique ipso Cicerone, qui ut idem notavit ad Div. V, 12, 5, a Lucceio perfectam esse dicit Historiam belli civilis (Sullani), quod a. 673 finitum Lucceius viderat, qui a. 693 consulatum petebat.

12. *Levitatem.* Vulgo *lenitatem.* J. Gron. malebat e codd. MSS *levitatem,* quod et alii habent ap. Oud. et Græv. qui et recepit. Recte. Nam gravitati opponitur levitas, non lenitas. Itaque et nos sic dedimus, quamquam edd. nostræ consentiunt in *lenitas.* Ern. — De levitate vide ad Inv. I, 19. Wetz.

13. *Dissimulationem, misericordiam.* Inter hæc duo verba interserunt recentiores *errores.* Sed non comparet in ullo Pall. aut editione veteri. Gruter.

IX. 1. *Tres convenit res.* Ernesti: « tres res convenit ». Sic, inquit, MSS et edd. vett. usque ad Aldum, qui dedit *t. c. r.* molliorem orationem facturus.

2. *Si inde incipiemus narrare.* Schütz. delet *narrare,* auct. cod. Goth.

3. *Ab ultimo initio. Initio* Grutero suspectum fuit. Alibi sane, et non longe post, simpliciter dicitur « ab ult. » Græv. explicat modo, quomodo ultimum initium intelligat, non usu loquendi firmat. « Ab ultimo principio » dixit etiam Cic. de Inv. II, 5. Ern. — Addit alia quoque exempla Wetz. —

matim, non particulatim narrabimus; et si noı tremum, sed usque eo, quo opus erit, persequ et si transitionibus nullis utemur[5]; et si non bimus ab eo, quod cœperimus exponere; et s rerum ita ponemus[6], ut ante quoque, quæ fact: sciri possint, tametsi nos reticuerimus: quo est[8], si dicam: « me ex provincia redisse », prı quoque in provinciam intelligatur. Et omni modo id quod obest, sed etiam id quod ne est, neque adjuvat, satius est præterire. Et aut sæpius idem dicamus, cavendum est : e id, quod semel supra diximus, deinceps dic hoc modo :

Ultimo initio, quo sensu infra II, 26: « a summo exordio »; et Corn. in Atticum, I, 1: « ab ultima origine stirpis »; et Virgilius Æn. VII, 49, « ultimus auctor sanguinis ».

4. *Persequemur.* Sic dedi pro *prosequemur*, quod in hac sententia non dicitur. Illud habent MSS ap. Oud. tum Lips. Cort. edd. 1474. Junt. Ern.

5. *Transitionibus nullis utemur.* Clar. vir interpres: *si nous ne cherchons pas de transitions.* At Wetzel. quum ad hæc referat ea quæ paullo inf. p. 26: « ne quam in aliam rem transeamus », nescio an melius sensum perspexerit. Duo enim loca confer. Videtur auctor bis eadem præcepta posuisse: « et si non ad ext. persequemur; — ne longe persequamur »; infra: « si non ab ult. init. repet. volemus; — ne ab u. repetemus »; inf. « si tr. nullis utemur »; — « ne quam in al. rem trans. » Obstare videtur quod inde sequitur, eadem omnino sententia. Ideo legendum proposuerim: « et si trans. null. utem. et non deerrab. ab eo q. cœp. exp. » deleta conj. *si*.

6. *Ita ponemus.* Sic dedimus ex MSS pluribus ap. Oud. e et edd. Med. Junt. (quil addit, codd. Erf. Voss. 3 vulgo *exponemus*, quod e v *nere* ortum est. Finis rerun nitur, sed ponitur. Ern.

7. *Ante quoque, quæ* *Quoque*, quod h. l. otios recte omittit cod. Aug. Ita Sch.

8. *Quod genus est.* Sic que et edd. pr. quod restitu ab Aldo. — Hoc ut next demonstrat, h. l. absolut pro : *ut* aut *quomodo.* I quod vulgo adjicitur, abes Aldina, delevimus. Sch. — et Gruterus.

9. *Etiam ne id, quod s diximus, deinceps dican* abest MS Lips. Id si gen recte judicat Grævius, be membro esse in cod. Duis d. d. » Sed mihi *sæpius* e s huc tractum videtur. *Su* Grævius auctore MS Erf. Abest etiam ed. Med. 14 abesse non potest, quia op

Athenis Megaram vesperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, insidias fecit virgini[10]:
Insidias postquam fecit, vim in loco[11] attulit.

Rem dilucide narrabimus, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, et rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res[12] erunt, aut ut potuisse[13] geri videbuntur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, ne quid contorte[14], ne

deinceps, estque idem quod *ante* dictum est (velut versu primo), ne et post dicatur (versu secundo). Ern. — Schütz. scribit: « etiam ne quid, simul diximus, deinceps dicamus ». Vulgata, inquit, nec antecedentibus convenit, quia idem esset atque id, quod modo dictum fuerat: « ne bis aut sæpius idem dicamus »; nec exemplo, quod sequitur, satis respondet. Itaque correximus « ne quid s. d. d. dicamus », quod id ipsum est, quod sequenti exemplo illustratur. *Supra*, quod hic aptum non est, omittitur in codd. nonnullis. Emendationi nostræ favet Cic. de Inv. I, 20: « et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur ».

10. *Insidias fecit virgini.* Lambinus « insidiatur virgini » contra Pall. et Gull. neque versus labat: absorbetur enim prima syllaba a fine antecedentis. Gaut.

11. *Vim in loco.* Lambinus conj. « vim illico ». Sed « in loco » interpretor illo ipso loco, ubi insidiatus erat virgini. Sch.

12. *Ut gestæ res erunt.* Ante hæç verba Schütz. addit: « et si ita narrabimus ». Hæc supplenda erant, inquit, e loco simili Cic. de Invent. I, 20: « Aperta autem narratio poterit esse, si ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, et rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur ». Tria enim sunt, quæ hic dilucidam facere narrationem dicuntur: primum, ut, quæ prius facta sunt, etiam priusquam cetera memorentur; sunt enim, qui ab eventu secundo ac tertio incipiant, deinde id, quod primo loco accidit, quasi obliti suppleant: alterum, ut ne res cum rebus, aut tempora cum rebus aliter conjungamus, atque in ipso negotio fuerunt conjuncta; tertium, ut omnia, quæ ad negotium pertinent, ita referamus, ut res quasi ante oculos auditorum geri videatur.

13. *Aut ut potuisse.* Abest. *ut* ed. Med. 1498 et ed. 1476.

14. *Perturbate... contorte.* Illud ad priorem legem refertur; *perturbate* enim narrat, qui primum B, deinde C, deinde A refert, sic ut hoc tertio loco annectat, quod primo loco ponere debebat. *Contorte* autem narrat, qui errore, et lapsu memoriæ res alio ordine aliisque temporibus gestas esse refert, quam revera sunt gestæ. Sch. — Equidem putaverim *contorte* esse *laboriose*, *implicite*, gallice, ut ait vir cl. *Leclerc*, *entortillés*. Non ut Schütz. placuit, multo minus ut Wetzelio qui interpr. « nimis breviter, indeque obscure ». Et nostro sensui favere videtur allatum ab eo exemplum: « res

quid ambigue, ne quid nove[15] dicamus, ne qu aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetam longe persequamur, ne quid, quod ad rem per prætereamus; et si sequemur ea, quæ de br præcepta sunt; nam quo brevior[16], eo diluci cognitu facilior narratio fiet. Verisimilis narrati si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, di si spatia temporum, personarum dignitates[17], liorum rationes, locorum opportunitates constab ne refelli possit[19], aut temporis parum fuiss causam nullam, aut locum idoneum non fuis homines ipsos facere, aut pati non potuisse. S res erit, nihilominus hæc omnia narrando c vanda sunt: nam sæpe veritas, nisi hæc servat fidem facere non potest: sin erit ficta[20], eo erunt conservanda[21]. De iis rebus caute[22] conflige

contortæ et difficiles ». Cic. de Or. I, 58. Vide insuper quæ paullo infra : « quo brevior, eo dilucidior narratio erit ».

15. *Ne quid nove.* Hæc mihi suspecta, quia commodum hic sensum non habent, uti Oud. In ed. 1474 sunt alieno loco ante « ne quid contorte », in MS pariter non eodem loco. Ern. — *Nove* sine causa suspectum est Ernestio. Nam et Quintil. IV, 2, 36, damnat in narrationibus vocabula « ab usu remota », i. e. nova. Sch.

16. *Nam quo brevior*. Ed. 1474 adjicit *est;* quod minime probare debebat Ernesti. Nam consecutio verbi *fiet* id non patitur. Sensus enim hic est : « quo brevior fiet narratio, eo dilucidor fiet ». Sch.

17. *Personarum dignitates.* Ut ita quemque egisse narremus, prout ipso dignum fuerit, ab ipso exspectari potuerit; explicatur autem paullo post : « homines ipsi facere, potuerunt ». Wetzel.

18. *Constabunt.* Non rep sibi. Wetzel.

19. *Ne refelli possit.* Ap loco verbum; itaque acume dum conjectantium *referri*, id etiam inferendum in c cum Lamb. repugnante om lectile librorum nostrorum exaratorum. Gruter. — Sch referri possit ». Ita scribend inquit, jam Lamb. monuit. quod legitur in omnibus, ali nec sic absolute ponitur.

20. *Sin erit ficta*. Schütz. « Sic scripsimus, inquit, Oud. qui id in cod. Erf. invenit. erunt ficta », ed. 1476.

21. *Erunt conservanda.* S *servanda*. Sic, inquit, cod. A variandæ orationis causa præ

22. *Caute confligendum es*

est, quibus in rebus tabulæ, aut alicujus firma auctoritas, videbitur interfuisse.

Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus[23], quod eas soli nos, præter ceteros[24], in tria tempora divisimus, ut plane certam viam et perspicuam rationem exordiorum haberemus.

X. (x.) Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventione[1] disputandum est, in qua singularè consumitur oratoris officium[2], dabimus operam, ut nihilo minus industrie[3], quam rei utilitas postu-

« c. confingendum e. » Hanc lectionem, inquit, cod. Voss. et Leid. 2, 3, sensu postulante, prætulimus vulgatæ. Nam conflictio hic aliena est, ubi de narratione agitur. Aptissime autem hic præcipitur caute confingendum esse, si quis in his rebus narratione ficta utatur, in quibus tabulæ aut firma alicujus auctoritas interfuerit. Nam hic facile possit orator, qui impudentius mentiatur, mendacii convinci.

23. *Nova excogitavimus.* Schütz. « nova quædam e. », quod addit e cod. Aug. ut molliatur auctoris ostentatio. Sed cur ea mollienda, quum cetera ostentatione plena sint : « soli nos præter ceteros, etc. » Equidem juveniliter gaudere tenui inventione auctorem crediderim, sive Tullius est, sive quis alius. Delet « præter ceteros » Schütz. auctoribus Oud. et Ern. inopportune tamen crediderim, licet tanta nomina præsto sint.

24. *Quod eas soli nos, præter ceteros.* Sic MS Cort. et ed. 1474 : in *nos* etiam alii libri consentiunt, idque edidimus. Sed quidam libri, ut MS Cort. habent antea *insinuatione*, et inde h. l. *eam*, quod et in ed. Med. Junt. reperi, etsi habeant *insinuationibus*. Sed « præter ceteros » jure suspectum est Grævio; nec ullo modo convenit verbo *soli* in hac re, in qua nemo ante elaborarat. In iis rebus, in quibus plures elaborant, conjungi possunt. Ern. — Quid significaverit Ernesti, minime intelligo. Ante nostrum auctorem elaboraverant Græci, quibuscum sibi constare de ceteris rebus dicit.

X. 1. *De rerum inventione.* Hoc aptum non esse videri possit, quia de inventione totus hic liber agit. Defendi tamen potest sic, ut intelligatur inventio « rerum quæ proprie pertinent ad causam », h. e. « argumentorum ». Sic fere lib. III, c. 1, init. Sch. — Hoc minime dubium est, ut mirer Wetzelium quum hæc viderit, de claudicante sensu dixisse.

2. *Singulare... oratoris officium. Singulare* abest ab ed. 1474, male. Nam vult dicere summum et præcipuum. Tum quidam libri habent *artificium :* idque placet Oud. mihi non : nam solet opus oratoris *officium* appellare, ut supra c. 2, pr. Ern. — Mich. Brutus præfert *artificium* e cod. Gryph. Sed *officium* est id quod sæpe alias dicitur *munus*. Sch.

3. *Dabimus operam, ut nihilo mi-*

labit[4], quæsiisse videamur; si prius pauca de
rum divisione dixerimus.

Causarum divisio in duas partes distributa es
mum enim perorata[5] narratione debemus ap
quid nobis conveniat cum adversariis[6], et si ea
nobis utilia erunt, convenient, quid in contro
relinquatur, hoc modo: « Interfectam esse matr
Oreste, convenit mihi cum adversariis: jurene
rit[7], et licueritne facere, id est in controversia
e contrario, « Agamemnonem esse a Clytæmnest
cisum confitentur: quum id ita sit, me ulcisci
tem[8] negant oportuisse ». Deinde quum hoc fece
distributione uti debemus. Ea dividitur in duas
enumerationem et expositionem. Enumeration
mur, quum dicemus numero, quot de rebus
simus[9]. Eam plus quam trium partium numero

nus industrie. In ed. 1474, ubi est *industriæ*, additur *studiose*, quod est glossema verbi *industrie*, quod in textum irrepsit. — *Industrie quærere* est magna cura magnoque labore quærere. Sic Cic. pro Dom. c. 11: « industrius ac sæpius scribere ». ERN. — Schütz. *industrie*.

4. *Quam rei utilitas postulabit*. « Quæ res postulabit » cod. Aug. SCH.

5. *Primum enim perorata*. Schütz. delet *enim*, quod abest cod. Aug. ed. Med. 1498 et ed. 1476, et Gruter. Retinuit Ernesti e MSS Lips. ed. 1474 et Junt. — *Perorata*, absoluta. Quod non sine causa durius Wetz. videtur de narratione dictum.

6. *Cum adversariis, et si ea*. Vulg. « conveniat cum adversariis. Et si ea ». Ita addita copula ex editione 1474 conjunxi cum antecedente, quocum necessario cohæret. Nam exemplum subjectum convenit utrique. ERN. — Cujus auctoritatem Schütz.
Gruterus omisit *et*. In ed. M
et edit. 1476 sic phrasis
« conveniat cum adversariis
in controversia relinquatur,
nobis utilia erunt, conveni
modo »: nisi quod ed. 1476
troversiis ».

7. *Jurene fecerit*. Sic MSS
Lips. Cort. ed. 1474. Sic eni
quum non sequitur *an*: et hi
« et licueritne ». ERN. — *Lic*
leges naturæ. WETZEL.

8. *Ulcisci parentem*. F
abest *parentem*.

9. *Quot de rebus dicturi s*
pro *sumus* legendum esse facil
sentit. ERN.

10. *Eam plus quam trium*
numero esse non oportet. M
et edd. 1474 Omniboni, M
neri. Juntina vero: « eam p
tr. p. n. contineri oportet »:

non oportet : nam et periculosum est [11], ne quando plus minusve dicamus [12], et suspicionem affert auditori [13] meditationis et artificii; quæ res fidem abrogat orationi [14]. Expositio est, quum res, de quibus dicturi sumus [15], exponimus breviter et absolute [16].

(XI.) Nunc ad confirmationem et confutationem [17] transeamus. Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione et confutatione : nam quum adjumenta [18] nostra exposuerimus, contrariaque dis-

spernendum. Nam Quintilianus reprehendit eos, qui necessario tripartitam esse debere dicant : nec hæc lectio librarium sapit. Ern. — Schütz. delet *numero*, quod librarii, inquit, inepte ex antecedentibus repetierunt; nec erat quod Ernesti probaret lect. Juntinam; quæ enim sequuntur, ostendunt antecedere oportere enuntiationem negantem. Hæc Sch. probante Wetzelio. — Gruterus nostram lect. habet : sic, inquit, Pal. pr. ac sec. at tertius et quint. « numero contineri n. op. » quartus : « ea plus quam trium partium uti non oportet », ex quibus liquet quantum sibi indulserit scribarum licentia.

11. *Nam et periculosum est.* Non dubito, inquit Ern. auctorem dedisse « periculum est ». « Periculosum est ne » dici, nec reperi, nec credo.—Schütz. qui dat *periculum* expunxit *est*; quia *periculum* commode potest regi a sequenti verbo *affert*.

12. *Ne quando plus minusve d.* Intell. ne aliquod divisionis membrum obliviscamur, aut aliquod inscii addamus.

13. *Affert auditori.* Si codices aliquot addicerent, *auditori* omittendum putarem. Intelligi debet; scribi nil erat hic opus. Sch.

14. *Fidem abrogat orationi.* Sic dedi pro *oratori* e MSS pluribus, edd. 1474, 1475. Med. Ald. et sic in hac re solet dicere Cicero. Ern.

15. *Quum res, de quibus dicturi sumus.* « Quum quibus de rebus dicturi sumus » codd. aliquot ap. Oud. « res de quibus rebus » cod. Aug. Sch. — *Quum res quibus de rebus* ed. Med. 1498 et ed. 1476, et Pall. Gruteri, qui tamen nostram lect. habet.

16. *Absolute.* Tota hæc divisionis ratio tribus rebus constat : 1° exponatur quid conveniat, quid in controversia sit; 2° enumeretur quibus de rebus simus dicturi; 3° ostendatur paucis quid sint eæ res. Luxuriant sane hæc omnia quum præceptionibus, tum verbis. De his tamen severius Wetzel.

17. *Et confutationem.* Hæc verba recte addidit Ernesti e codd. Duisb. Oud. ubi tamen ponuntur post *transeamus.* Nec sane omittere potuit auctor, qui supra *confutationem* diserte in partibus orationis numeraverat, et statim eam confirmationi adjungit. Sch.

18. *Nam quum adjumenta nostra.* Schütz. *argumenta.* Sic rescripsimus, inquit, e cod. Putean. Voss. 1, Leid. 1. Cur auctor h. l. verbo translato ac non potius proprio uteretur, ubi primum de confirmatione agebat? Et *argumenti* vocabulum in eadem causa usurpat Cic. de Inv. I, 24.

solverimus, absolute nimirum munus oratorium fecerimus.

XI. Utrumque igitur facere poterimus, si
stitutionem causæ cognoverimus. Causarum co
tutiones[1] alii quatuor fecerunt: noster doctor[2] He
tres putavit esse; non ut de illorum quicquam d
heret inventione[3], sed ut ostenderet, id, quod o
tuisset simpliciter ac singulari modo[4] docere[5],
distribuisse dupliciter et bipartito[6]. Constitutio

XI. 1. *Causarum constitutiones.* I. e. quid causa contineat, qua in re posita sit.

2. *Noster doctor Hermes.* Sic cum Grævio edidimus e MSS pluribus, idque habet etiam ed. 1474, ed. Junt. plane omittit, uti MSS Med. Erf. et ed. R. Stephani, quod forte optimum. Ern. — Nomen proprium abest ab Oud. MSS sex. Lambinus emendandum putabat *Hermagoras*, quod in quibusdam libris inveniri dicitur. Sed hoc falsissimum est. Nam Cicero de Inv. I, 11, diserte docet, Hermagoram quatuor constitutiones fecisse, non tres. In cod. Altorf. super vocabulo *doctor* glossæ instar scriptum est: *Hermesis*. Sch. — *Hermetes* Gruter. Haud aliter, inquit, Victorius, et alludunt Pall. in quibus fere *Hermestes*, aut *Hermes*; nisi quod quartus ac sextus totum nomen omittunt, quemadmodum et Bruil. et Fabr. Gulielmius mallet nihil adesse, quam nomen falsum, utique quum et Nicolaus Angelius testatus fuerit, de suis in Italia omnibus, nihil comparare ibidem, præter « noster doctor tres ».

3. *Non ut de illorum q. d. inv.* Non quod vellet (sc. aliis, qui quatuor causæ const. fecerunt) laudem inventionis detrahere. Hunc etsi sensum habet clarissimi viri, cujus editionem sequuti sumus, gallica interpretatio
credam interpretari posse: Adm
hæc omnia quæcumque ceteri i
rant; aliter autem distribuend
tabat.

4. *Singulari modo.* Quid sit,
dit opposita vox *bipartito*, ut
pliciter opponitur *dupliciter*.

5. *Docere.* Schütz. *doceri.*
gendum esse bene monuit E
inquit.

6. *Bipartito.* Id est, quæ d
esse species una, ex ea fecere
atque ita e tribus constituti
fecere quatuor. Ern.

7. *Constitutio est prima dep*
defensoris cum accusatoris ins
tione conjuncta. Sensus est: C
tutionem causæ habebis, si sciver
quid accusator objecerit, illin
prætenderit defensor. — Quas
constitutiones dicit « conjectu
legitimam, juridicialem », tre
cum aliis Cicero quatuor facit, I
8: « conjecturalem, definitivan
neralem, translativam ». Græ
στοχασμὸν, ὅρον, ποιότητα, μετά
qua ultima omissa de tribus pri
agit de Or. II, 25 et 26. Ex his i
conjecturalem uterque habet;
tiva Ciceronis est nostro auctor
nitio, quæ est legitimæ pars, I
Inv. I, 8: *generalem* autem
Cicero Inv. I, 11: « juridicial
negotialem; » *translativa* Cicero

prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta. Constitutiones itaque, ut ante diximus [8], tres sunt : conjecturalis, legitima, juridicialis. Conjecturalis est, quum de facto controversia est, hoc modo : « Ajax in silva, postquam rescivit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulysses intervenit : occisum conspicatur : e corpore telum cruentum educit. Teucer intervenit ; fratrem occisum [9] et inimicum fratris [10] cum gladio cruento [11] videt ; capitis arcessit ». Hic, quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controversia, et ex eo constitutio causæ conjecturalis nominatur. (XII.) Legitima constitutio est, quum in [12] scripto aliquid controversiæ nascitur. Ea dividitur [13] in partes sex : scriptum et sententiam [14], contrarias leges, ambi-

nostro *translatio* criminis quæ est *assumptivæ* pars, 14. *Assumptiva* autem est pars juridicialis, 14. Cf. infra ad c. 15. WETZEL.

8. *Ut ante diximus*. Schütz. delet *ante*, auctoritate cod. Altorf. Eo enim, inquit, hic nihil opus est, quum res de qua agitur paucos ante versus dicta esset.

9. *Fratrem occisum*. *Quum* ante *fratrem* delevi auctoritate MSS ap. Oud. pro quo nonnulli scr. et edd. ut Med. Junt. habent *ubi*. Illud *quum* peperit varietatem in seq. *videt*, pro quo reperitur in codd. *videat* et *videret*. Certe sic melior est oratio : forte etiam *et* delendum. Ed. 1474, *fratrem suum* ERN. — *Quum* recte omittitur Voss. 2, Leid. 3. SCH. — *Ubi occisum fratrem* ed. Med. 1498, et ed. 1476 « quum fr. occ. »

10. *Et inimicum fratris*. Schütz. delet *et*. Sic, inquit, omissa copula MSS. Oud. sex.

11. *Cum gladio cruento*. *Cruentato* ed. Med. 1498 et ed. 1476.

12. *Quum in scripto aliquid c. n.* Sic edidi, ut Grævio placebat, et est in cod. Duisb. Varietas est in libris scr. et edd. tanta, ut eam referre pigeat ; quæ omnis nata est a glossatoribus. ERN. — Burmannus legit « in scripto aut ex scripto ». Sic et cod. Aug. Oudend. conj. « quum scripto aliquid c. n. » SCH. — *Quum in scripto*. Seu in scripta lege, seu in scripto hominis, ut ex sequentibus exemplis patet, in quibus ambigua testamenti verba afferuntur. — *Quum ex scripto aut ex scriptis* ed. Med. 1498 et ed. 1476 ; « in scripto » ap. Cic. de Inv. II, 40, ubi tamen sequitur *ex scripto*, ut h. l. « ex scripto et sententia ». WETZEL.

13. *Ea dividitur in partes sex*. De quibus fusius agit infra II, 9 ; Cicero, Inv. I, 13, quinque habet, omissa translatione quam non partem legitimæ facit, sed quartam quæstionem. WETZ.

14. *Scriptum et sententiam*. Gallice, *la lettre et l'esprit*. — Grævius ex codd. addidit *in* ante scriptum.

guum, definitionem, translationem[15], ratiocinationem[16]. Ex scripto et sententia nascitur controversia, quum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: « Si lex sit[17], quæ jubeat, eos, qui propter tempestatem navim reliquerint, omnia perdere; eorum navim, ceteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi: magnitudine tempestatis[18] omnes perterriti navim reliquerunt, et in scapham conscenderunt[19], præter unum ægrotum; is propter morbum exire et fugere non potuit: casu et fortuitu navis in portum incolumis delata est: illam ægrotus possidet: navim petit ille, cujus fuerat ». Hæc constitutio legitima est ex scripto et sententia. Ex contrariis legibus controversia constat, quum alia lex jubet aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: « Lex vetat eum, qui de pecuniis repetundis

15. *Translationem. Translatio* autem id esse videtur quod gallice vocamus, *fin de non recevoir, question préjudicielle*, quum ad alios judices, alium accusatorem, aliud quæstionis genus transferri rem oportere contendimus. Vide ad finem capitis.

16. *Ratiocinationem. L'analogie.* Vide ibid.

17. *Si lex sit.* Sic plures MSS et edd. nostræ veteres omnes, 1474, Med. Junt. Ald. etiam Vict. Cratand. etc. quædam tamen « si sit lex ». Ern. — Schütz. « sit lex ». Ita legendum, inquit, cum pluribus editt. etsi Grævius, quem Oud. et Ern. sequuti sunt, e cod. Erf. Putean. edit. Steph. Cratand. et al. præferendum censuit « si sit lex ». Verum sic protasis caret apodosi.

18. *Magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt.* Sine dubio aliquid ante « magnitudine tempestatis » excidit, nempe initium narrationis. Nam si maxime addamus *quidam*, ut est in MSS Lips. et aliis ap. Oud. res non conficitur. Sed lacunæ explendæ nihil nec in scriptis, nec in editis reperi. Ern. — Schütz. qui addit *quidam* ante perterriti, censet, si ita legamus, non esse quod suspicemur quædam ante *magnitudine* excidisse. Cod. Aug. hanc lect. Ceterum conf. Cic. de Inv. II, 51, ubi eadem lex narratione paullo aliter informata illustratur.

19. *Et in scapham conscenderunt.* Sic edidi pro vulg. « scap. consc. » Nam in illo pæne omnes MSS, item edd. vett. consentiunt, diciturque bene latine « conscendere in navem ». Ern. — Gruterus delet *et in*. Sic, inquit, Pall. quart. et sext. quorum brevitas mihi placuit.—Lambinus reposuit ex optimis « et in sc. descenderunt », quod rei ipsi aptius recte judicat Wetzelius.

damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex jubet augurem, in demortui locum, qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui locum[20] nominavit: petitur ab eo mulcta.» Constitutio hæc legitima est ex contrariis legibus.

XII. Ex ambiguo[1] controversia nascitur, quum res in unam sententiam scripta[2], duas aut plures sententias significat, hoc modo: «Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamento vasa argentea uxori legavit[3]. Tullius, heres meus[4], Terentiæ, uxori meæ, xxx pondo vasorum argenteorum dato, quæ volet. Post mortem ejus vasa pretiosa, et cælata magnifice,

20. *In demortui locum nominavit.* Veteres editiones habent «in d. locum, qui petat, nominavit». Abjeci duas voces insestrices loci non sui: «qui petat», auctoritate Pall. pr. sc. quart. sexti et Bruilerensis, tanto quidem magis quod esset in tertio «qui petebat». GRUTER.

XII. 1. *Ex ambiguo. Ambiguum* de quo Cic. de Inv. II, 40. Græci ἀμφιβολία. WETZEL.

2. *Quum res in unam sententiam scripta, duas aut plures sententias.* Sic edidi, ut volebat Grævius e cod. suo, nec tam illo uno codice fretus, quam quia sic in omnibus edd. pr. reperi, 1474, Omnibon. 1475, Med. Junt. ERN.— Schütz. præfert: «quum re in unam sententiam scripta, scriptum duas aut plures sententias significat». Sic, inquit, nos arbitramur huic loco integritatem reddidisse. Quomodo enim dici possit «res sententias significare?» Emendationi nostræ favet varietas scripturæ. Vulg. editur cum Ald. et cod. Aug. «quum scriptum duas aut plures sententias significat». In cod. Erf. legitur: «quum res in unam sententiam scripta duas aut plures res significat».

3. *Legavit.* Sic dedi deleto «hoc modo», quod a MSS multis abest, item edd. 1474, 1475. Omnib. Med. Junt. Primus «hoc modo» dedit Ald. Gruterus dedit «hoc modo» non sine dubitatione. Pall. quartus, inquit, non habet illud «hoc modo» et non videtur esse auctoris: abesse potest profecto salva sententia; utpote quum illud neque agnoverit item Bruilerensis aut Fabr. ERN.

4. *Tullius, heres meus, Terentiæ, uxori meæ.* Schütz. delet *Tullius* et *Terentiæ.* Quum Cicero, inquit, de Inv. eamdem rem tractans exemplum hoc simpliciter sic efferat: «heres meus uxori meæ», facile patet, nomen «Tullii et Terentiæ» hic additum esse ab interpolatore qui libros ad Herennium a Cicerone scriptos esse putaret. Idem defendit Burmannus in præf. ad edit. librorum ad Herenn. et Cic. de Inv. p. XXXIII. — Et fuerint libri Ciceronis, mirum videtur quomodo juveni obvium fuerit futuræ uxoris nomen.

[redacted]

petit mulier[5]. Tullius se[6], quæ ipse velit[7], in xxx pondo ei debere dicit.» Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat causa, quum in controversia est[8], quo nomine factum appelletur; ea est hujusmodi : «Quum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus et trientibus[9] laturus esset, Q. Cæpio[10], qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium pati non posse largitionem tantam. Senatus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversus remp. videri eum facere. Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere; ille nihilominus cistellam detulit[11]. Cæpio, ut illum contra S.C. intercedentibus collegis, adversus remp. vidit ferre[12], cum viris bonis

5. *Petit mulier.* In antiquis sola Med. anni 1474 habet et Junt. Ceteræ *illa. Mulier* magis est e forma scribendi in talibus narrationibus. Ern. — Eamdem ante lectionem admiserat in editione sua Gruterus. Sic, inquit, omnino Pall. plerique et Gulielmiani.

6. *Tullius se.* Schütz. « filius se ».

7. *Quæ ipse velit.* Sic correxi vulg. « quæ i. volet », quod est e superioribus temere repetitum, et plane vitiosum ac contra regulam latinitatis. Vestigia veræ ac restitutæ lectionis sunt in MSS qui habent *vellet;* quod factum ex antiqua scriptura *velet* pro *velit.* Ern. — Gruterus : « quæ ipse volet »; sic omnino, inquit, Pall. plerique et Gulielmiani : prius editi, « quæ velit ipse ».

8. *Quum in controversia est.* Sic MSS plerique et edd. vett. omnes a quibus propter paucos scriptos non recedendum. Ern. — Gruterus « quum inde c. e. » Ita, inquit, Pall. pr. quart. Bruil. et Fabr.

9. *Legem frumentariam de semissibus et trientibus.* Ut civibus romanis pauperioribus pro illo pretio modii singuli frumenti venderentur. Wetzel.

10. *Q. Cæpio.* Prænomen e MSS pluribus et edd. pr. 1474, 1475, Mediol. restitui. Sic et Oud. Mox pro « per id temporis », aut malim *tempus* ex ed. 1474 reponere, aut *per* delere. Ernest.

11. *Cistellam detulit.* Sic vulgati omnes et Pall. ad unum. Lambinus e suis maluit *sitellam.* Gruter. — Cistella secundum cl. v. *Leclerc* arca, in qua lex includebatur. Aliter autem Wetzelius, cistella, inquit, cistula, cista, sitella, vas in quod tabellæ a civibus suffragia ferentibus conjiciebantur.

12. *Adversus rempublicam vidit ferre.* Hæc verba delerem, si unus liber adjuvaret; sunt enim sine dubio spuria, ex SCto repetita. Nam, hoc esse adversus rempublicam cerni non potest; actio modo cernitur. Interim uncis inclusi. Verba *contra SC.* si abessent, pariter non desiderarem, et absunt ab ed. Med. 1474, ab MSS fere

impetum facit, pontes disturbat, cistas dejicit[13], impedimento est, quo secius feratur lex : arcessitur Cæpio majestatis. » Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, quum quæritur, quid sit minuere majestatem.

Ex translatione controversia nascitur, quum aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut judices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili[14] plerumque utimur. In hac parte nos juris civilis scientia juvabit[15]. In judiciis tamen nonnihil ea utimur, hoc modo[16] : « Si quis peculatus accusetur[17], quod vasa argentea publica de loco privato dicatur sustulisse, possit dicere, quum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus ; secum furti agi, non peculatus oportere ». Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro venit in judicium, quod in privata actione[18] prætoriæ

SC. abest et solum *contra* relinquitur, quod sic est in ed. Junt. Ernest. — Sequutus est Ernest. Schütz. Qui cur juvenem scriptorem peccasse nolint, non intelligo.

13. *Pontes disturbat, cistas dejicit.* Haud secus Pall. nostri, nisi quod sec. « gradus pontis disturbat, cistam dejicit », quod ipsum pro interpretamento habuerim, aliter quam placitum Lambino. Gruter. — *Pontes*, id est, ponticulos per quos adibantur cistæ, in quas tabellæ mitterentur. V. *lex Maria*. Ern.

14. *Hac parte constitutionis, Græci in judiciis, nos in jure civili.* Judicia h. l. sunt causarum publicarum, sicut et mox dicuntur : « in judiciis tamen nonnihil ea utimur » : nam sequitur judicium peculatus. *Jus* vicissim *civile* dicitur de causis privatis, et judiciis causarum privatarum, quale judicium est furti, quod post commemoratur, et distinguitur a peculatu, quod est furtum publicum. Ern.

15. *Scientia juvabit.* Sic edidi e MSS melioribus et edd. pr. 1474, 1475, Med. Junt. Ald. Vict. etc. pro « maxime adjuvabit ». Ern.

16. *Nonnihil ea utimur, hoc modo.* Abest *ea* ed. Med. 1498 et ed. 1476. — Pall. quart. et Bruil. ostendunt « utimur ut hoc modo ». Quis non videt « hoc modo » delendum esse, retento *ut* ? Grut.

17. *Accusetur* edidi pro *accusatur* e MS Lips. quia id latinitas desiderat, et sine libro omni sic corrigi dudum debebat, ut omnes sentient admoniti. Ernest.

18. *Quod in privata actione.* Delevi *et* post *quod*, auctoribus codd. Lips. Cort. et edd. pr. 1474, Med. Junt. Ald. etc. et re jubente ipsa. Ern.

exceptiones sunt[19], et causa cadit is, qui non, (
admodum oportet, egerit; et in publicis quæstio
cavetur legibus, ut ante, si reo commodum si
dicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accu
necne.

XIII. (XIII.) Ex ratiocinatione controversia co
quum res sine propria lege venit in judicium, quæ t
ab aliis legibus similitudinem quamdam aucupatu
est hujusmodi: « Lex est, Si furiosus escit[1], agnat
gentiliumque[2] in eo pecuniaque ejus potestas e
Et lex, « Qui parentem necasse judicatus erit,
obvolutus[4] et obligatus corio, devehatur in pro

19. *Prætoriæ exceptiones sunt.* MSS quidam et edd. vett. *fiunt.* Sed id leve. Mox pro *oportet*, ed. 1474 *oporteret.* Si esset *oportebat*, placeret. Sed illa sunt verba juris : « qui non egerit ut oportet ». ERNEST. — *Exceptiones prætoriæ* ex edictis prætorum institutæ. De Inv. II, 19. WETZEL. — J. V. *Leclerc : des fins de non recevoir.*

XIII. 1. *Lex est, Si furiosus escit. Exsistet* Ernesti ex libris vett. Vide etiam Inv. II, 50. Gruterus « s. f. exsistit ».

2. *Agnatorum gentiliumque.* Non dubitavi dare quod plerique MSS et edd. vett. omnes habent, hic et paullo post, nihil moratus rationem quam, in præferenda lectione paucorum librorum, *agnatum*, sequuti sunt quidam viri docti : qui existimarent, hoc esse ex ipsis duodecim tabulis sumptum. Mihi hæc ratio non satis apta videtur. Profecto non necessarium est, auctorem horum librorum in præceptis scribendis, quum exempla poneret, leges afferre voluisse secundum latinitatem priscam. Nam ita etiam dedisset cetera aliter : non *exsistit*, sed *escit*, non *legaverit*, sed *legassit*, et
similia. ERN. — *Agnatum* (
et infra. Sic, inquit, Pall. qua
Fabr.

3. *Potestas esto.* Schütz.
lex, « *Qui parentem . . . proflu*
Quid ista lex, inquit, ad rem
quæritur, an parricida dam
carcere testamentum facere
Manus interpolatorum hic g
esse, magis etiam prodit co
in quo legitur : « obvolutu
lupino, imposito gallo, simia,
te, devehatur, etc. » Totam
legem hic ab alia manu adject
confirmat Cic. de Inv. II, :
tres tantum leges in eadem ca
runtur. Schützio assentitur cla
vir J. V. L.

4. *Ut is obvolutus.* Grono
MSS duobus reperit hoc loc
idque, ut legum formulis simi
babat. Sic et MS Lips. et ed
Junt. Itaque *ut* addidi vulga
aliquis habuit *os obvol.* id e s
bus correctum est. *Os obvolv*
quibus caput occultatur, ne ag
tur, ut post in eo, qui in c
ducitur, nec ad supplicium pa
rum pertinet, qui toti culeo

tem.» Et lex, «Paterfamilias uti super familia pecuniave sua legaverit, ita jus esto». Et lex, «Si paterfamilias intestatus moritur, familia pecuniaque ejus agnatorum gentiliumque esto. Malleolus[5] judicatus est matrem necasse; ei damnato statim folliculo lupino os obvolutum est, et soleæ ligneæ pedibus inductæ sunt[6], et in carcerem ductus est. Qui defendebant eum[7], tabulas in carcerem afferunt; testamentum ipso præsente conscribunt[8]; testes rite[9] affuerunt: de illo supplicium paullo post sumitur[10]; ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnaverat in ejus periculo[11], suam vocat hereditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, et tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit jure testamentum facere». Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cujusmodi partes essent legitimæ constitutionis ostendimus: nunc de juridiciali constitutione dicamus.

XIV. (XIV.) Juridicialis[1] constitutio est, quum factum

tur. Pro *corio* quidam edidere *culeo*, sed sine libris: nec necesse est. Ern.

5. *Malleolus*. Ille fuit primus Romæ parricida, anno U. C. 653, quum Cic. sex annos natus esset. Vid. Tit. Liv. Epit. l. 68; Paul. Oros. v. 16. Wetz.

6. *Inductæ sunt*. MS Lips. *indutæ*. Ern. conj. *inditæ* et sic Voss. I improbante Oud. *Indutæ* est etiam Cic. de Inv. II, 50, ubi alii legunt *inditæ*. Sch. — Bruil. « ferreæ in pedibus », quod *in* restat etiam in Pall. pr. quart. sext. Gruter.

7. *Qui defendebant*. Schütz. *defenderant*. Sic necessario scribendum, inquit, « qui defendebant eum » non cadit in hominem jam damnatum.

8. *Testamentum ipso præsente conscribunt*. Lips. *conscribitur*. Ern. — Schütz. « heredes, quos jubet, scribunt ». Editio Mediol. inquit, habet: « testamentum ipso præsente conscribunt, heredes, quos jubet, scribunt »; ex quo intelligitur priorem phrasin ex interpretatione posterioris natam esse. Et ap. Cic. de Inv. II, 50, in eadem narratione dicitur: « heredes, quos ipse jubet, scribunt ».

9. *Testes rite affuerunt*. *Recte* habent MSS plures, edd. 1474, 1475, ed. Med. quod prope prætulerim. Ernest.

10. *Supplicium paullo post sumitur*. *Paullo post* abest a vett. quibusd. edd.

11. *In ejus periculo*. Tria hæc verba resipiunt glossam interpretis. Gaut.

XIV. 1. *Juridicialis*. De qua fusius

convenit; sed jure, an injuria factum sit, quærit
constitutionis partes sunt duæ, quarum una ab
altera assumptiva [3] nominatur. Absoluta est, c
ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris a
tur, recte factum esse dicemus. Ea est huju
« Mimus quidam nominatim Accium [4] poetam c
lavit in scena [5] : cum eo Accius [6] injurarium a
nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum [7], c
mine scripta dentur agenda ». Assumptiva pars es
per se defensio infirma est, sed assumpta extr
comprobatur. Assumptivæ partes sunt quatuo
cessio [9], remotio criminis [10], translatio crimini
paratio. Concessio est, quum reus postulat sibi i

agit infra, II, 13. Cf. de Inv. II, 23, nomen ipsum molestum dicit esse Top. 24. Analogice tamen ex græco δικανικὸν translatum. Wetzel.

2. *Absoluta*. Quasi in se perfecta, non alia qua re perficienda. Cf. infra II, 13, quam Quintilianus VII, 4, 5, vocat defensionem absolutam. Wetz.

3. *Assumptiva*. Assumere foris, extrinsecus, aliquid solens. Gr. προσληπτική. Quint. VII, 4, 7 : qua factum per se improbabile assumptis extrinsecus auxiliis tuemur. Wetz.

4. *Accium*. Ea causa vere judicata est a P. Mucio Scævola, condemnatusque is qui poetam in scena nominarat.

5. *In scena*. Sic MS Duisb. ed. Med. Asc. Aldi, etc. Ergo non est e conjectura Bechichemi, ut Gruterus ait, qui saltem ed. Med. posterior fuit. *Cœnaculo*, pro quo est in Junt. *scœnaculo*, ortum e « scena cum eo », nam in MS *cœnaculo* est, sine *cum eo*. Et *cœnaculum* plane alienum : quod significat partem summam ædium, ubi habitabant tenues homines, mimi, libertini, etc. ibi nominari contumeliæ

causa nemo poterat. Et fir
nem *in scena* locus simi
Ernesti. — Quæ probat S

6. *Cum eo Accius*. Ed.
in eo. Ern.

7. *Nominari eum*. MSS
edd. vett. ut Omnib. Med.
Ernesti.

8. *Extraria re*. Hæc le
Oud. probat, confirmatur C
II, 50 : multi cum Ald.
Sch. — *Extraria* fere o
nostri, nisi quod quidam *ex*
et ita infra de hac ipsa con
« sine ulla assumptione ex
fensionis »; ubi Lambinus r
inculcare *extraneæ*, neque
tio Stephani. Gruter. — *E*
re ed. Med. 1498. *Ex contr*
1476.

9. *Concessio*. De qua f
infra. Præterea II, 16, de I

10. *Remotio criminis*,
criminis. Schütz. « translati
remotio criminis ». Tran
duximus, inquit, has par
postea auctor, ubi eas pertra
ordinem sequitur. Vide c. 1.

ea dividitur in purgationem, et deprecationem. Purgatio est, quum consulto se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem[11]. Fortunam, «ut Cæpio ad tribunos pl.[12] de amissione exercitus: »imprudentiam, «ut ille, qui de eo servo[13], qui dominum occiderat, supplicium sumpsit[14], cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuit[15], quum is servus manumissus testamento esset: » necessitudinem, «ut ille, qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ interclusissent.» Deprecatio est, quum et peccasse se, et consulto fecisse[16] reus confitetur, et tamen postulat, ut sui misereantur[17]. Hoc in judicio fere non potest usu venire, nisi quando[18] pro eo dicimus, cujus multa recte facta constant.

11. *Necessitatem.* Schütz. *necessitudinem.* Sic, inquit, cum Lambino et aliis, quia postea in explicatione divisionis eadem forma verbi recurrit, scribere malui, quam, ut vulgo, *necessitatem.*

12. *Ad tribunos plebis. Tribunum* edd. vett. aliquot, ut 1474. Omnib. Med. 1474. Med. altera, Junt. item MSS aliquot: qua sensum nil refert. Ern. — Restituit *tribunum* Wetzel. quia unus Norbanus accusaverat. Cæpionem defendit L. Crassus orator. De quo vid. Brut. et lib. de Orat.

13. *Ut ille, qui de eo servo.* Sensus loci et causa est: servus occidit dominum. Ejus frater supplicium sumit statim de servo, qui morte fratris suus factus erat, ni testamento alius heres esset, antequam testamentum aperuisset. Id quum postea factum esset, repertum est, illum servum testamento liberum factum; fueratque adeo liber statim morte domini. Itaque serviliter tractari non debuerat. Hoc nomine lis intenditur ei a quo occisus erat pro servo. Ern.

14. *Supplicium sumpsit, cui frater esset.* Hæc verba «cui frater esset», post *sumpsit* collocata, Ernesti monente Schütz. retraxit ante *supplicium.*

15. *Testamenti aperuit.* Schütz. *aperuisset.* Hoc tempus, inquit, hic requiritur: non *aperuerit*, ut olim, aut *aperuit*, ut postea editum est. — Satius est legere *aperuit*, euphonia suadente; quum nec sensus, nec latinitas repugnet.

16. *Et peccasse se, et consulto fecisse reus.* Abest *se* post *peccasse* ed. Med. 1498 et ed. 1476. «Et consulto reus fecisse» eædem edd. — Pall. primus habet alio positu: «Et consulto fecisse et se peccasse reus confitetur». Gruter. — De deprecatione vide de Inv. I, 11; II, 34.

17. *Ut sui misereantur.* Schütz. *misereatur.* Sic ed. 1476.

18. *Nisi quando.* Hic locus vitiosa interpunctione obscurus erat, «nisi quando...injiciemus. Hoc modo, etc.» Quidam MSS et edd. interpungunt etiam sic: «hoc modo. In l. c.» male. Ernesti.

Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus : « Quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret : verum nihil postulat ignosci». Ergo in judicium non venit; at in senatum[19], aut ante imperatorem et in consilium[20] talis causa potest venire.

XV. (xv.) Ex translatione criminis[1] causa constat, quum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut «Orestes quum se defendit, in matrem confert crimen». Ex remotione criminis causa constat, quum a nobis non crimen, sed culpam ipsam amovemus[2], et vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut « si accusetur is, qui P. Sulpicium[3] se fateatur occidisse, et id jussu consulum defendat[4], et eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret». In rem confertur, ut, si quis, ex testamento quod facere jussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione[5] causa constat,

19. *At in senatum*. Ed. Med. 1498 et 1476, « sed aut in senatum ».

20. *Aut ante imperatorem et in consilium*. Recte Ernesti indicavit, hæc non duo membra esse, sed eamdem rem, nempe imperatoris consilium significari, ut in eadem re Cic. de Inv. II, 37, mentio tantum fit « senatus et consilii ». Sch. — Consilium militare imperatorum, ex legatis, tribunis primique loci ducibus constitutum. Wetz.

XV. 1. *Translatione criminis*. Cf. II, 15. Paullo alio sensu fuit supra *translatio* legitimæ pars quinta, c. 11. Quam autem hic « translationem criminis » nominat, hanc in primo de Inv. c. 11, *relationem* criminis dicit. Item in secundo, c. 26, 28.

2. *Sed culpam ipsam amovemus*. Pronomen *ipsam* insititium esse puto; si esset « non crimen ipsum, sed culpam »; probarem. Ern. — Quam lectionem Schütz. prætulit.

3. *P. Sulpicium*. Vide de Or. III, 3. Ern. — Occisus est Sulpicius anno U. C. 665, jussu Sullæ, quum Marius Minturnis lateret.

4. *Et id jussu consulum defendat*. Sic Pall. et olim impressi, nisi quod Pall. pr. non habeat voculam *id*, tert. vero ejus loco *se*. Posterius editi, « et id jussu consulum se fecisse defendat », ex supervacuo. Gruter. — Quæ sequuntur quo spectent non video. Nam removetur crimen et si rationem imperii coss. non ostenderint.

5. *Ex comparatione*. Recte cum Grævio Ernesti delevit *criminis* vulg.

a dicimus necesse fuisse alterutrum facere, et id fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa hujusest: « C. Popillius[6], quum a Gallis obsideretur, e effugere ullo modo posset, venit cum hostium ons in collocutionem; ita discessit, ut, si impenta[7] relinqueret, exercitum educeret. Satius esse, amittere impedimenta, quam exercitum: exer- eduxit, impedimenta reliquit; arcessitur mais ».

I.(XVI.)Quæ constitutiones, et quæ constitutionum s sint, videor ostendisse[1]. Nunc quo modo eas, a via tractari conveniat, demonstrandum est; si aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa iari, quo ratio[2] omnis totius orationis confera- Constitutione igitur reperta[3], statim quærenda tio: ratio est[4], quæ causam facit, et continet sionem, hoc modo (ut docendi causa in hoc

: abest autem a multis codd. omnibus, item ab ed. Me- edit. 1474. Juntina et aliis. Gruterus qui eam vocem adubito, inquit, de voce *crimi-* sit legitima. Neque enim nt aut vetuste editi, aut Pall. priores, Fabr. codex. Invenit Victorius.

Popillius. Lænas, legatus L. ongini consulis. Cf. IV, 24; ll. Gall. I, 12; Liv. epit. 65. um autem a Cœlio trib. pl. gnoscis ex Cic. Legg. III, et majestatis, quum milites rom. m ab hoste essent missi, obnte datis. WETZ.

, *si impedimenta.* Sic voluit Gronovius e MS Med. Sed on paruerunt. Sic et MS Leiud Oudendorpium. Ita ultircitum eduxit, impedimenta reliquit » non sapiunt glossam, ut Grutero videbatur. Ante pro *collocutionem* in MS Cort. fuit *colloquium.* ERNESTI. — Schützius Gronovium et Ernestium sequutus est.

XVI. 1. *Videor ostendisse.* Delevi *satis*, quod elegantius abest. Non habent MSS Gron. nostri et alii apud Oudendorpium, nec editio Mediol. 1474, et Junt. Delevit et Grævius. ERN. — Quem Schütz. probat et sequitur.

2. *Ratio omnis totius orationis.* Gallice: *tout le système du discours.* Quid sit ratio in variis locis, vide II, 17, 18; de Inv. I, 13; II, 5.

3. *Constitutione igitur reperta.* Sic Pall. sic Bruil. sic antiquitus cusi. Neoterici voce adjecta: « C. i. causæ reperta ». GRUTER.

4. *Ratio est.* Abest a codd. nonnullis, non male. ERNESTI.

potissimum consistamus[5]) : « Orestes, quu teatur se occidisse matrem, nisi attulerit fi nem, perverterit[6] defensionem : ergo affert nisi intercederet, ne causa quidem esset : i inquit, patrem meum occiderat ». Ergo (ut ratio ea est, quæ continet defensionem, sin parva quidem dubitatio potest remorari dam Inventa ratione, firmamentum[7] quærendu est, quod continet accusationem, quod affert rationem defensionis, de qua ante dictum es stituetur hoc modo : « Quum usus fuerit O tione, hoc pacto, Jure occidi, illa enim patre occiderat »; utetur accusator firmamento; ho « Sed non abs te occidi[9], neque indemnata pendere oportuit ». Ex ratione defensionis, et mento accusationis, judicii quæstio nascatur quam nos judicationem, Græci κρινόμενον app

5. *Ut docendi causa in hoc potissimum consistamus.* Ernesti dat « in hac potissimum causa c. » Addidimus *causa*, inquit, quod habent nostri omnes et Oud. item ed. Med. 1474, nec potest hic verbum intelligi e præcedente, ubi aliter verbum dicitur. — At Schütz. de lectione Ernestii : Non placet, inquit, *causam* ter sic deinceps poni, diverso præsertim significatu. *In hoc* pertinet ad modum s. exemplum, quo utitur, illustrandi causa.

6. *Perverterit.* Pall. tres *pervertit*, ut et lectio vulg. Bruil. et Pall. tertius, quart. sext. *perverterit*, quod Gulielmio non displicuisse videtur ideoque admisimus. GRUTER.

7. *Firmamentum quærendum est; id est, quod continet accusationem.* Melius Pall. pr. et Bruil. item Liliensis collegii liber : « firmam. quær. est id quod cont. » GRUTER. — Lectionem nostram habent omnes edd. quid sit autem *firma* liceat absolute indicare. esse aliquam confirmati tionis, gall. *une réplique teur,* qua defensionis ra tur. In primo de Inv. dic sima defensoris argumen

8. *Hoc pacto.* Sic c MSS et edd. vett. ERN. ed. 1476, ed. Med. 14

9. *Sed non abs te occi* « sed non abs te tamen o vocula, inquit, videtur manu. Sane non exstat quart. sext. Ejusque loc quint. « at non abs te » *tamen*, quæ quoque no quioribus edd. aut Pall sexto. — Delevi *tamen* nesti, quod abest a MS aliis ap. Oud. et edd. 1

constituetur[10] ex conjunctione firmamenti et rationis defensione[11], hoc modo : « Quum dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit, a filio, sine judicio, Clytæmnestram occidi ». Ergo hac ratione judicationem reperire convenit. (xvii.) Reperta judicatione, omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.

XVII. In omnibus constitutionibus et partibus constitutionum hac via judicationes reperientur, præterquam in conjecturali constitutione. Nam in ea nec ratio, quare fecerit, quæritur[1]; fecisse enim negatur : nec firmamentum exquiritur; quoniam non subest ratio. Quare ex intentione et infitiatione judicatio constituitur, hoc modo : intentio[2] : *Occidisti Ajacem*. Infitiatio : *Non occidi*. Judicatio : *Occideritne?* Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc judicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum; judicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes[3] simili ratione reperientur.

Med. Junt. Nonnulli libri etiam habent *at* pro *sed*, quod efficacius est.

10. *Ea constituetur.* Sic edidi pro *constituetur*, quia præcipiendi formæ et consuetudini auctoris magis convenit. Sic mox « judicationes reperientur ». Et sic est in MSS plerisque et edd. primis 1474, Med. Junt. etc. Ern. — Probante Schütz.

11. *Ex conjunctione firmamenti et rationis defensione.* Delevimus *defensione*, quod præter rem additur. Sch. — Et est, ni fallor, omnino delendum, nullum enim hoc servato sensum video.

XVII. 1. *Nam in ea nec ratio, quare fecerit, quæritur.* Sic MSS plerique et edd. pr. nisi quod v. c. Ald. « in ea enim » habet. Etiam Grævius dedit *in ea*, sed sine *nam* aut *enim*, quod et posset abesse, nisi librorum consensus juberet addere. In Gruteriana, et eam sequutis, male etiam *in* omittitur. Ern. — Schütz. « Nam in ea nec ratio quæritur quare fecerit », ex Aldina; verborum quasi collocatio sit concinnior.

2. *Intentio : occidisti.* Delevi copulam *est*, quæ ab meis codd. et pluribus apud Oud. et omn. edd. meis antiquis abest. Ern. — *Intentio.* Intenditur crimen in Ulyssem Ajacis interfecti, quod Ulysses infitiatur.

3. *Sed omnes simili.* MSS quidam addunt *et*, ante *omnes*, idque omnes edd. vett. usque ad Aldum habent, qui delevit. MS Lips. habet *ea* pro *sed*, quod non spreverim. Ern.

Sedulo dedimus operam, ut breviter et di quibus de rebus adhuc dicendum fuit, dice Nunc quoniam satis hujus voluminis magnitu vit, commodius est in altero libro de ceteri deinceps exponere; ne qua, propter multit literarum [4], possit animum tuum defatigatio ret Sed si quo tardius hæc, quam studes [5], absol quum rerum magnitudini, tum nostris quoqu pationibus assignare [6] debebis. Verumtamen n bimus, et quod negotio deminutum [7] fuerit, e bimus industria: ut pro tuo in nos officio et nc te studio munus hoc accumulatissime [8] tuæ lar voluntati.

4. *Ne qua, propter multitudinem literarum*. Schütz. delet hæc verba: « pr. mult. lit. » jam Grutero de glossa suspecta. Nam, inquit, quod in his verbis inest, jam significatum erat istis: « quoniam satis huj. vol. mag. crevit ». Interpolator fortasse ea sumpsit e Cic. de Inv. II.

5. *Sed si quo tardius hæc, quam studes*. Sic libri veteres scr. et edd. pro vulg. « hæc tardius ». Grævius etiam probabat » quæ studes », e cod. Erf. nec putabat latinum esse, « quam studes ». Sed hic non est sermo de artibus ipsis, quas discere cupiebat, sed de cupiditate legendi præcepta amici; et præcedens *tardius* requirit *quam*. *Studere* pro *cupere* dici bene latine, non video quomodo dubitari possit: at « studere literas, artes » an bene dicatur, incertum est. Hic provocat Grævius ad Or. post Red. c. 6. Sed ibi ipse e MSS prætulit *literis*, et Brut. 93, vera lectio est « studuisse literis », nec aliter ausus e Gronov. quamquam ei a placebat. Ern. — Schütz. « dius hæc », deleto *quo*. inquit, secundum ed. Med. gato, *s. s. q. t.* quod ingr amphiboliam. Ald. « sed si — Grut. « sed si quo hæc est a plerisque, inquit, Fabr. et Bru. aliæ edd.

6. *Assignare*. Tarditat meam.

7. *Et quod negotio demi negotio*, ed. 1476. *Diminut terus*. Sic intellige: et qu spatii ad « exsequendam v tuam negotia » abstulerint, plebimus industria nostra.

8. *Accumulatissime*. Non larga manu, potentiorum vium qui munera populo da ut Christus ap. Lucam, VI, tur, σεσαλευμένῳ καὶ ὑπερ WETZEL.

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

In hoc libro auctor præmissa brevi quum dictorum superiori libro tum dicendorum summa, cap. 1; pergit exponere, quæ ad confirmationem et confutationem in genere judiciali pertinent; ita ut initium faciat docendi, quibus argumentationibus in unaquaque parte generis judicialis uti conveniat, cap. 2-17.

Itaque primum, cap. 2 seqq. de causa conjecturali agit; et quoniam hujus constitutionis sex partes sunt, agit 1° de probabili, per quod probatur expedisse reo peccare, et a simili turpitudine hominem numquam abfuisse, cap. 2, 3; 2° de collatione, quum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat; 3° de signo, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita, cujusmodi sunt locus, tempus, spatium, occasio, spes perficiendi, spes celandi, cap. 4; 4° de argumento, per quod reus coarguitur certioribus judiciis et magis firma suspicione, cap. 5; 5° de consequutione, quum quæritur, quæ signa nocentis et innocentis consequi soleant, cap. 6; 6° de approbatione, qua utuntur oratores ad extremum confirmata suspicione. Approbationis loci dividuntur in locos proprios, quibus nisi accusator, et nisi defensor nemo potest uti, et utriusque communes. Hujus generis sunt, qui dicuntur, a testibus, contra testes, a quæstionibus (h. e. ratione quærendi e servis per tormenta), contra quæstiones, ab argumentis, contra argumenta, a rumoribus, contra rumores, cap. 7.

Secundo loco agitur de partibus legitimæ constitutionis, cap. 8 seqq. et quidem 1° de causa, in qua voluntas scriptoris cum scripto dissidere videatur, cap. 8, 9; 2° de duabus legibus inter se discrepantibus, cap. 10; 3° de ambiguo, cap. 11; 4° de causa in qua definitione opus est, cap. 12; 5° de translationibus et 6° de causa rationali, cap. 12 extr.

Tertio loco de partibus juridicialis constitutionis agitur, cap. 13 seqq. ubi primum absoluta spectatur, in qua reus ipsam rem,

quam fecisse confitetur, jure factam dicit sine nlla assun extrariæ defensionis. In hac igitur juris partes adhibentı sunt natura, lex, consuetudo, judicatum, æquum et b pactum, cap. 13. Deinde assumptiva pars juridicialis co tionis consideratur, doceturque, quid ab accusatore et sore fieri debeat, 1° in comparatione, ubi quæritur, satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse, an id qu cusator dicat oportuisse fieri, cap. 14; 2° in translatione nis, cap. 15, quum ab reo facti causa in aliorum pe transfertur; 3° in concessione, cap. 16, 17, per quam re ignosci postulat, sive se purgando, sive deprecando.

Expositis igitur argumentationibus in unaquaque ju generis parte adhibendis, docet auctor, quemadmodun argumentationes ornate et absolute tractari possint, cap. 1ℓ Itaque primum partes argumentationis enumerantur a niuntur, propositio, ratio, rationis confirmatio, exornatio plexio, cap. 18, 19. Deinde secundum ordinem harum pa quæ vitanda sint in singulis vitia, commonstratur, cap. 2

Jam absoluta de ceteris partibus orationis in causa ju disputatione (dictum enim erat de exordio, narratione, div confirmatione et confutatione), sequitur locus de conclı bus, cap. 30 seqq. ubi 1° de enumeratione, 2° de amplific 3° de commiseratione, cap. 31, agitur.

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER SECUNDUS.

I. (I.) In primo libro, Herenni, breviter exposuimus quas causas recipere oratorem oporteret, et in quibus officiis artis elaborare conveniret [1], et ea officia qua ratione facillime consequi [2] posset. Verum, quia neque de omnibus rebus [3] simul dici poterat, et de maximis primum scribendum fuit, quo cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum est [4], ut ea, quæ difficillima essent, potissimum conscriberemus [5].

Causarum [6] tria sunt genera, demonstrativum, deliberativum, judiciale [7]: multo difficillimum est judi-

I. 1. *Et in quibus officiis artis elaborare conveniret.* Schütz. delet *artis* cum Lambino. Oudend. conj. « in quibus partibus officia artis elaborare conveniret », præeuntibus aliquot MSS; et sic cod. Aug.

2. *Officia...consequi.* I. e. finem his officiis propositum consequi. Wetz.

3. *Verum, quia neque de omnibus rebus.* Sic Pall. et vett. edd. nisi quod in Pal. pr. non adsit *rebus*, quam vocem nec requiram. Vulgati hodie *verum quod neque.* Grut. — Schütz. delet *rebus*, auctoritate Pal. pr. et Putean.

4. *Ita nobis placitum est.* MSS nostri duo, item Leid. ap. Oud. habent *itaque.* Videntur *ita* hoc sensu cepisse: quod non est. Nec enim esset bene latinum, sed germanizans. Eleganter dixit *ita pl. e.* i. e. placuit rem ita tractare, ut. Ernest. — Quem Sch. probat et sequitur. Vid. Inv. II, 11.

5. *Conscriberemus.* Quod Ernesti prætulit τῷ *scriberemus*, ut exquisitius.

6. *Causarum.* Cod. Aug. edd. *itaque c.* Sch.

7. *Judiciale : multo difficillimum est judiciale.* Schütz. « judiciale, quod multo difficillimum est » ex editione 1474, quæ lectio placebat Ernestio. Pro *multo* Junt. *modo.*

ciale ; ergo id primum absolvemus. Hoc et p
libro[8] egimus, quum de quinque oratoris officii
ctaremus[9], quorum inventio et prima, et diffici
est. Ea quoque nobis erit[10] hoc in libro propem
absoluta, et parvam partem[11] ejus in tertium vol
transferemus. De sex partibus orationis primum
bere incepimus[12] : in primo libro loquuti sum
exordio, narratione, divisione, nec pluribus v
quam necesse fuit, nec minus dilucide quam te
existimabamus : deinde conjunctim de confirma
et confutatione dicendum fuit : quare genera c

8. *Hoc et priore libro.* Sic Pall. et vett. edd. Nam recentes, præposita vocula : *De hoc*, etc. Gruterus « hoc et in priore l. »

9. *Quum de quinque oratoris officiis tractaremus.* Haud secus Pall. Gul. vett. edd. nam mediæ ætatis, « quum de orat. officiis tractabamus ». Grut. — « Quum de oratoris officiis quinque » ed. 1476.

10. *Ea quoque nobis erit.* Agit enim a c. 2 ad cap. usque 29 de constitutionibus tribus earumque oratori tractandarum ratione. Wetzel. — Schütz. eaque Lambino auctore.

11. *Et parvam partem.* Hoc enim libro II, quum quomodo genus causarum judiciale accommodari possit inventioni, demonstravit, libro III idem demonstrat in genere deliberativo et demonstrativo, breviter tamen, nec nisi cap. 2. — MSS plures et edd. vett. usque ad Ald. *sed parvam p.* ut etiam Lambinus edidit, quod prope magis placet. Ernest. — Schütz. restituit *sed parvam p.* ut ad nexum orationis melius quam vulg.

12. *De sex partibus orationis primum scribere incepimus.* Enumeratio hæc tam prolixa, valde ineptit : nam
certe paucula admodum de hi
dixit : et, næ, miserabili er
moria quibus tam cito illa
rant. Gruter. — Schütz.
mus. Mira, inquit, hic est vari
ctionis. Edd. Grut. (tamen ir
Grut. adest *incepimus*) et al. «
part. orat. pr. scribere incipi
Lambini ed. et cod. Putean. «
part. orat. pr. scribere instit
Cod. Duisb. « De sex part. or
bere incepimus ». Cod. Grævi
sex part. orat. primum scribe
pimus ». Cod. Erf. totam han
κοπὴν sic repræsentat : « Ea
nobis erit hoc libro prope
absoluta. Parvæ partes ejus
volumen transferentur, ubi de
tibus orationis primum scribe
piemus » ; qua in lectione o
esse numerum III post *volumen*
recte vidisset Grævius, ceteru
lectionem injuria probat. Nam
partibus auctor jam primo libr
inceperat. Nos lectionem ita,
sus et concinnitas postulabat,
tuimus, addicente cod. Duisb.
abest *primum*. — Ed. Med. 14
1476 : « Quum de sex part. or
bere incipiemus ».

tutionum et earum partes aperuimus; ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem et partes constitutionis, causa posita, reperiri oporteret: deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur[13]: postea admonuimus esse causas complures, quibus plures constitutiones aut partes constitutionum accommodarentur.

II. Reliquum videbatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inventiones ad unamquamque constitutionem aut partem constitutionis accommodare: et item quas argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, et quas vitari[1] oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem et confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cujusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: qui locus erat extremus[2] de sex partibus orationis.

13. *Curandum, ut omnis ratio tot. orat. ad eam conferatur.* Ed. 1474: « curandum est, ut omnes rationes... conferantur ». Ernest. — Ed. 1476: *ad eamdem.* — Ed. Med. 1198: « ad eamdem conferretur ». Post *conferatur* in omnibus edd. adjiciuntur ista: « Postea admonuimus esse causas complures, quibus plures constitutiones aut partes constitutionum accommodarentur ». Sed hoc est ineptissimum scioli cujusdam emblema: nam quod auctor primo loco se exposuisse ostendit, id continetur lib. I, c. 11-16. Deinde de *judicatione quærenda* egerat, c. 16-17. Ergo nihil amplius aut ibi tractatum erat, aut hoc loco repetendum. Præterea in his verbis nihil est, quod non jam melius dictum sit priore loco: « quare genera... oporteret ». Schutz.

II. 1. *Quas argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, et quas vitari.* Sic plerique MSS et edd. vett. omnes usque ad Aldum, quem ceteræ sequutæ sunt, ut in plerisque aliis; nisi quod v. c. ed. 1474 habet primum *quasnam*; alia secundo loco *quasque*. Correctioni in *quales* locum fecit medium *quas* ante ἐπιχ. ubi fortasse, e latinitate meliori, *quæ* legendum, quam in hac forma sæpe librarii corrupere. Ernest. — Schütz. *quæ Græci*; sic, inquit, Ernesti scribendum esse conjecit; nec abnuerim, si auctorem nostrum spectemus ex more Ciceroniano in hujusmodi græcorum verborum explicationibus. — Idem Schütz. *vitare.* Activum, inquit, consecutio postulat, quum præcedat *sequi*. Ἐπιχειρήματα syllogismi quorum utraque præmissa probatione addita confirmatur.

2. *Extremus.* Schütz. *postr.* e cod.

(II.) Primum ergo quæremus quemadmodum qua
que causam tractari conveniat : et nimirum conjec
ralem, quæ prima et difficillima est[3], potissimum co
sideremus. In causa conjecturali, narratio accusato
suspiciones interjectas et dispersas habere debet[4],
nihil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut a
tum, nihil denique factum sine causa putetur. Def
soris narratio simplicem et dilucidam expositione
debet habere, cum attenuatione suspicionis. Huj
constitutionis ratio in sex partes est distributa[5] : pr
babile, collationem, signum, argumentum, con
cutionem, approbationem. Horum unumquidqu
quid valeat, aperiemus.

(III.) Probabile[7] est, per quod probatur, expedi
reo peccare, et a simili turpitudine hominem numqua
abfuisse. Id dividitur in causam et in vitam. Causa
ea, quæ induxit[8] ad maleficium, commodorum[9] sp
aut incommodorum vitatione : ut quum quæritur, nu

Pith. variandæ orationis causa adscivit.

3. *Et nimirum conjecturalem, quæ prima et difficillima est.* Pall. prim. « conjecturalem earum quæ est difficillima ». Omissis ceteris : nam sec. « conject. ea quæ difficillima est ». Bruilerenses : « nimirum quæque difficillima est » ; quod et in quarto, præterea quod *et quæ* non *quæque*, omisso prorsus illo *conjecturalem*. Vett. edd. « conject. quæ prima quæque difficillima est ». Gaut. — *Prima* ordine; nam quærere utrum res vera sit an falsa prius est quam judicare bene an male facta sit.

4. *Habere debet. Debet habere* Aug. Schütz.

5. *In sex partes est distributa.* Cicero tres facit hujus argumentationis
partes paullo aliter, Inv. II, 5-
quum veris. c. *signum* faciat part
probabilis, nec non comparab
partes constituat exemplum et co
tionem, Inv. I, 30. Wetzel.

6. *Unumquidque. Unumquod*
Ald. ed. 1476.

7. *Probabile.* Cf. Tullii definit
nem de Inv. I, 29. Wetzel.

8. *Quæ induxit.* Cod. Pithœa
addit *reum*. *Inducit* ed. 1476,
aliæ.

9. *Commodorum spe.* MSS no
duo habent *comm. appetitione :* i
ed. 1474 (quæ et post *evitatio*
Accuratior quidem disjunctio fo
et mox opponuntur *appetere* et *vit*
Sed tam paucis auctoribus h. l. c
fidere non sum ausus : et post et
est eadem forma. Ernest.

quod commodum maleficio appetierit[10], num honorem, num pecuniam, num dominationem; num aliquam cupiditatem amoris, aut hujusmodi libidinis voluerit explere: aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium.

III. Hic accusator in spe commodi[1] cupiditatem ostendet adversarii[2], in vitatione incommodi formidinem augebit: defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam vehementer extenuabit; deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re pervenerit, in suspicionem maleficii devocari. Deinde vita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primo[3] considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in similem suspicionem; et in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paullo ante exposuerit, vita hominis possit accommodari[4], hoc modo: « Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper avarum fuisse; si honoris, ambitiosum: ita poterit animi vitium cum causa peccati conglutinare ». Si non poterit par animi vitium[5] cum

10. *Appetierit.* Haud aliter manuscripti et nostri et Gulielm. item edd. ant. poster. *acquisierit*, longe deterius. GRUT.—Hanc tamen Aldi lectionem non ineptam putat Wetzel.

III. 1. *In spe commodi*, i. e. in ostendendo quid commodi maleficio appetierit adversarius, ut et infra *in vitatione commodi* significat: in ostendendo quid incommodi vitare voluerit.

2. *Cupiditatem ostendet adversarii.* Schütz. delet *ostendet.* Jam Gruterus, inquit, deleri volebat *ostendet;* cui obsequutus sum, quia hic non tam agitur de demonstranda re, quam de augenda et amplificanda, ut verbum *augebit* concinnius ad utrumque membrorum referatur.

3. *In quo primo.* Schütz. *primum.* MSS plures, inquit, ap. Grut. et Græv. *primum*, omissis *in quo.* Hoc ad sonum h. l. gratius prætulimus, servato tamen *in quo.* — « In quo primum » est in ed. 1476.

4. *Ad eam causam peccati q. a. p. e. vita h. possit accommodari.* Id est, appareat ceteram hominis vitam cum hoc maleficio convenire. Quod paullo inferius dicit: « animi vitium cum causa peccati conglutinare ».

5. *Par animi vitium.* Schütz. delet *animi. Animi*, inquit, temere ex an-

causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit avarum demonstrare, demonstret[6] corruptorem[7] vel perfidiosum, si quo modo poterit[8]; denique aliquo aut quam plurimis vitiis contaminabit personam : deinde qui illud fecerit tam nequiter, eumdem hoc[9] tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus et integer existimabitur adversarius, dicet facta, non famam spectari oportere; illum ante[10] occultasse sua flagitia; se planum facturum, ab eo maleficium non abesse. Defensor primum demonstrabit vitam integram[11], si poterit : id si non poterit[12], confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem : quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari[13]. Sin vehe

tecedentibus repetitum recte omittunt Aug. Ald. Sic Cic. de Inv. II, c. 10 : « atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit ».

6. *Si non poterit avarum demonstrare, demonstret.* Lambinus edidit, « demonstrare, quem pecuniæ causa dicat maleficium fecisse, demonstret », ex codice, inquit, manuscripto; sed tale nihil invenit Gulielmius in suis, nec ego in Pall. aut vetustissimis edd. et vero, si quo reperiuntur in libro, fuere adjecta a glossatore. Grut.

7. *Corruptorem.* Qui aliis pecunia corruptis, et suis facultatibus perditis, certe deminutis, jam avarus esse possit. Wetzel.

8. *Vel perfidiosum, si quo modo poterit.* Edd. vett. « v. perfidum, si quoquo m. p. » — *Perfidiosi*, qui per fidem decipiunt eos quicum contraxerunt, ut in re privata qui socios fallunt, in publica qui depeculantur ærarium. Plaut. Cist. I, 1, 74 : « Perfidiosus 'st amor : ergo in me peculatum facit ». Divinatione : « si ille apud t postea cœnavit, utrum te perfidiosum an prævaricatorem existimari mavis? Videt necesse esse alterutrum, eadem significatione, qua hic; ea re non an dit membranas suas Gulielmius, i quibus invenit *perfidum*, quod et jam in Pall. reperi; sed primus tamen expressit alterum. Gruter.

9. *Eumdem hoc tam perp. f.* Pr *hunc* dedi *hoc* e MSS nostris et edd vett. quarum tamen prima 1474 ha bet *nunc*, et mox addit *hoc* : quod quis malit, patiar. *Hoc* quidem neces sarium facit disjunctio perspicua : q *illud* fecerit, eumdem, etc. Ernes quem Sch. probat et sequitur.

10. *Illum ante occult. Illum ante* cod. Aug. male. Sch.

11. *Vitam integram. Famam inte gram* Pal. primus. Gruter.

12. *Id si non poterit.* Schütz. *s autem.* Sic, inquit, Voss. 1, qu certe non est a librario aut glossato Est enim exquisitius.

13. *Quibus de rebus vit. eor.*

menter hominis turpitudine impedietur[14] et infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente; et utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, et dicat, non se de moribus ejus apud censores, sed de criminibus adversariorum apud judices dicere.

IV. (IV.) Collatio[1] est, quum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse[2] demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi adversarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æque commode potuisse, aut eum fugisse alias rationes[3] com-

extra id crimen erunt, non debeat assignari. Schützius: « quibus rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, debeat assignari ». Primum, inquit, præpositionem delendam censui, ut *quibus rebus* cum verbo *assignari* copuletur; deinde negandi particulam, ut sententia constet. Sensus enim hic est: quibus rebus, nempe imprudentiæ, stultitiæ, si qua fuerint rei extra id crimen, quo de agatur, peccata, assignari et attribui debeant. Sic Cic. de Inv. II, c. 11, ubi idem argumentum persequitur: « sin autem in acta vita aliquæ turpitudines erunt ...... imprudentiæ, necessitudini aut persuasioni adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur ». — Hæc Sch. servanda tamen quæ delevit censuerim, quum sensus sic interpretari possit, ut Wetzelius ostendit: « et has ob causas non alia crimina in hunc qui semel in illo quod fatemur peccarit, devolvi posse ». Addit ille ex Quintil. IX, 4, 29: « assignatur et infigitur auditori ».

14. *Sin vehementer hominis turpitudine impedietur.* Schütz. « s. v. vitæ hominis t. i. » Lambinus, inquit, quum in uno cod. invenisset *vita hominis*, inde fecit *vitæ hominis.* Gulielmius tamen *vita hominis* tenendum putabat, ut « vita hominis impediatur » exquisitius dictum sit pro *polluetur*, quod Nonius quoque *impediri* aliquando pro *sordidare* et *probrum inducere* dici confirmet. Verumtamen exquisitior locutio Plautina hujus loci simplicitati haud convenire videtur; et Lambini lectionem confirmat similis locus Cic. de Inv. II, c. 11: « ac si nullo modo vitæ turpitudo aut infamia leniri poterit oratione ».

IV. 1. *Collatio.* De collatione vide Tullium de Inv. I, 29.

2. *Bono fuisse.* Sic recte Lambinus e MSS, ut paullo post. Schütz. — Vett. edd. *bonum f.* et item infra.

3. *Fugisse alias rationes.* Sic pro *effugisse*, quod utique latinitati non satis in hoc sensu convenit, dedimus, auctoribus MSS pluribus etiam nostris, et edd. vet. ut Med. Junt. Ernest. —

modiores propter cupiditatem. Hoc locc demonstret oportet, aut aliis quoque bo aut alios quoque id, quod ipse insimuletu potuisse. Signum est [5], per quod ostendi perficiendi facultas esse quæsita. Id dividiti tes sex : locum, tempus, spatium, oc spem perficiendi, spem celandi. Locus celebris, an desertus; semper desertus [6], quum id factum sit, fuerit in eo loco soliti an profanus; publicus, an privatus fuerit: loci attingant; num, qui est passus [7], pers exauditus esse possit. Horum quid reo, qu tori conveniat, perscribere non gravaremı cile quivis, causa posita, posset judicare: i inventionis ab arte debent proficisci; ce comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur anni; qua hora [8] : noctu, an interdiu : qu:

Quem Sch. probat. Hic est ordo verborum : « alias rationes fugisse illum; non intellectas illi fuisse ».

4. *Insimuletur. Simuletur* Grut. nescio qua auctoritate; sed multo melius retinuerunt post eum omnes : « quod insimuletur (fecisse) ».

5. *Signum est.* Cf. de Invent. I, 39, et Quint. V, 9. Wetz.

6. *Semper desertus, an tum.* Vitiose Ald. « semper tantum an tum ». Sch. — Inserui verbum *desertus* suadentibus cunctis ad unum manuscriptis et edd. vett. Primum removit puto Victorius. Grut.

7. *Num, qui est passus.* Edit. 1774, « numquid qui est passus », quod non spreverim. Sic et Mediol. in qua tamen abest *qui*, ut in codicibus Græviauis, qui *numquid* habebant. Ernest. — Schutzius dat « num qui quid est passus ». Sic rescripsi, inquit, e vest 3, in quo legitur : « r passus ». Vulgatum : passus », sic absolut sine causa suspectum e quum dicitur : « num passus », potest intell *bera, stuprum.* Hic en tur, quod de re cert verbis exprimitur : « ipso (loco) vox illius tur, audita ». Ceteru conjectura, *numquid* lis est.

8. *Qua hora.* Hæ puto. Omnino est coı tanta in libris, ut eoı fiducia non sim aus quod erat in ed. Gr — Hanc esse glossam aliquo ὥρα græce ut verba : *parte anni.*

m fuerit[5], aut alieno tempore. In instanti tem-[6] quæritur, num visus sit, quum faciebat, num strepitus[7], clamor, crepitus exauditus sit[8], aut que[9], num quid aliquo sensu perceptum sit, :tu, auditu, tactu, odoratu[10], gustatu : nam quiorum sensus potest conflare suspicionem. In conenti tempore spectabitur : num quid re transacta tum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, quo sit factum. Factum esse, hoc modo : si tu- et livore[11] decoloratum est corpus mortui, sicat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc o : si telum, si vestimentum, si quid ejusmodi tum[12], aut vestigium repertum fuerit[13], si[14] cruor

am quid est, quæso, illud

ræter cons. fuerit. « Numquid o præter consuetudinem fe- ed. Med. 1498, ed. 1576. — fid fecerit » Aug. SCHUTZ.

n instanti tempore. Pall. duo nti tempore ». Et vero unus ex mus scilicet, supra quoque ha- *astans*, non *instans*, ut forte adhuc subsit mendosi. GAUT.

Num qui strepitus. « Num quid is » ed. Med. 1498, ed. 1476.

Exauditus sit. Schütz. delet *sit*, best a MSS Oudend.

ut denique, num q. al. s. p. s. denique aliquid sensu » cod. c. teste Grutero : « aliquid ali- nsu », cod. Leid. 3. SCHUTZ. *quo*, alio quo. WETZ.

Aspectu, auditu, tactu, odo- chütz. delet « aspectu auditu ». ctus et auditus », inquit, exem- erant commemorata his ver- num visus... exauditus sit ; » vero tam perverso ordine sen- merari solent, « aspectus, an- tactus, odoratus, gustatus ». Non intellexit sciolus, qui ista duo hic infersit, *aliquo* esse idem quod *alioquo*. — *Odore* pro *odoratu*, ed. Med. 1498, ed. 1476.

11. *Et livore.* « Aut livore ». Ed. Med. 1498, ed. 1476.

12. *Si quid ejusmodi relictum.* Delevi *sit*, quod abest a quibusdam MSS et edd. pr. ERNEST.

13. *Aut vestigium repertum fuerit.* Schütz. addit *rei* post *vestigium*. « *Rei*, inquit, jam e prioribus edd. revocandum censuerunt Gronovius et Grævius. Nempe est genitivus a *reus*. Neque vero ad sensum presse enuntiandum abesse potest ».—Mihi contra videatur; nam non quæritur « an reus sit » qui fecerit ; sed generaliter *a quo* factum sit. Sequitur ut non « rei vestigium » scribendum sit, sed absolute *vestigium* Et in iis quæ sequuntur ante *comprehensus* nescio an melius subaudies *si quis* quam *si reus*.

14. *Si cruor in vestimentis.* Et ista est antiquissimæ edit. scriptura, firmata pluribus MSS. Sequentes præposuerunt *aut*, quod quidem retinuit Lambinus, sed rejecit *si*. Pal. pr. loco

monstrabitur[18] fuisse: quare scire potuerit[19], diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celai fuerit, quæritur ex consciis, arbitris, adjutori beris, aut servis, aut utrisque.

V. (v.) Argumentum est, per quod res coa certioribus argumentis[1], et magis firma suspici dividitur in tempora tria, præteritum, instan sequens. In præterito tempore oportet consi ubi fuerit, ubi visus sit, quocum visus sit; nu appararit, num quem convenerit, num quid num quem habuerit[2] de consciis, de adjut de adjumentis[3]; num quo in loco[4] præter co

18. *Inapparatio demonstrabitur.* Schütz. *videbitur.* H. l. inquit, *videbitur* aptius, quia antecedit *spectabitur.*

19. *Quare scire potuerit, utrum.* Et hæc quoque sunt a triplici librorum nostrorum fide : pro quibus mediæ ætatis edd. « per quas res scire potuerimus, utrum » : Lambinus vero, « propter quas res scire potuerimus utrum ». Quæ licentia? Grut.

V. 1. *Res coarguitur certioribus argumentis.* Offenduntur veri docti merito in *argumentis*, quia est in definitione *argumenti* quod est vitiosum. Sed nulla varietas est in libris. Gronovius conjiciebat *inventis*, e definitione Ciceroniana (part. II). Suspicatus etiam sum pro *res* legendum esse *reus*: nam sequentia pertinent fere ad *reum*. Ernest. — Schütz. auctoritate fretus Ernestii *reus* edidit : idem *indiciis* pro *argumentis*, quæ quidem correctio probanda et recipienda videtur. Altera etsi ab Ernestio proposita minus necessaria, ut jam ante judicav. Wetz.

2. *Num quem habuerit.* Hoc non intelligo, præsertim quum et sequatur *adjumentis.* Ernest. — Vide notam sq. Wetzelius autem : « quem de consciis » aliquem consciorui dici posse « aliquem consci de consciis », pro « aliquem ‹ haud facile admittam.

3. *De adjumentis.* Schü quid de adjumentis ». Vulg « de adjumentis », quod quc non videbatur cum antece *quem*, Lambinus emendal *stris.* Sed verum est *adjume* habet etiam Cicero in sim Inv. II, 7. *Numquid* vero fa omitti, quum statim sequ *quo*, cujus loco nonnulli M *numquid.*

4. *Num quo in loco.* Ern quid in loco ». Dedi sic, in sensum commodum haber test vulg. e MSS et edd. pı Aldum. — Schütz. nostram præbet. Sic, inquit, Voss aliique codd. Miror Ernesti sensum commodum non Immo est apertissimus. Q dicit auctor, num reus aliq præter consuetudinem fueri no tempore; quod utique sı est. Contra, si hic legim quid in loco », id valde

dinem fuerit[5], aut alieno tempore. In instanti tempore[6] quæritur, num visus sit, quum faciebat, num qui strepitus[7], clamor, crepitus exauditus sit[8], aut denique[9], num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu[10], gustatu : nam quivis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur : num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut a quo sit factum. Factum esse, hoc modo : si tumore et livore[11] decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo : si telum, si vestimentum, si quid ejusmodi relictum[12], aut vestigium repertum fuerit[13], si[14] cruor

est. Nam quid est, quæso, illud *quid?*

5. *Præter cons. fuerit.* « Numquid in loco præter consuetudinem fecerit » ed. Med. 1498, ed. 1576. — « Aliquid fecerit » Aug. SCHUTZ.

6. *In instanti tempore.* Pall. duo « Instanti tempore ». Et vero unus ex iis, primus scilicet, supra quoque habebat « *astans*, non *instans* », ut forte aliquid adhuc subsit mendosi. GRUT.

7. *Num qui strepitus.* « Num quid strepitus » ed. Med. 1498, ed. 1476.

8. *Exauditus sit.* Schütz. delet *sit*, quod abest a MSS Oudend.

9. *Aut denique, num q. al. s. p. s.* « Aut denique aliquid sensu » cod. Pal. sec. teste Grutero : « aliquid aliquo sensu », cod. Leid. 3. SCHUTZ. — *Aliquo*, alio quo. WETZ.

10. *Aspectu, auditu, tactu, odoratu.* Schütz. delet « aspectu auditu ». « Aspectus et auditus », inquit, exempla jam erant commemorata his verbis : « num visus... exauditus sit ; » neque vero tam perverso ordine sensus numerari solent, « aspectus, auditus, tactus, odoratus, gustatus ». Non intellexit sciolus, qui ista duo hic infersit, *aliquo* esse idem quod *alioquo*. — *Odore* pro *odoratu*, ed. Med. 1498, ed. 1476.

11. *Et livore.* « Aut livore ». Ed. Med. 1498, ed. 1476.

12. *Si quid ejusmodi relictum.* Delevi *sit*, quod abest a quibusdam MSS et edd. pr. ERNEST.

13. *Aut vestigium repertum fuerit.* Schütz. addit *rei* post *vestigium*. « *Rei*, inquit, jam e prioribus edd. revocandum censuerunt Gronovius et Grævius. Nempe est genitivus a *reus*. Neque vero ad sensum presse enuntiandum abesse potest ». — Mihi contra videatur ; nam non quæritur « an reus sit » qui fecerit ; sed generaliter *a quo* factum sit. Sequitur ut non « rei vestigium » scribendum sit, sed absolute *vestigium* Et in iis quæ sequuntur ante *comprehensus* nescio an melius subaudies *si quis* quam *si reus*.

14. *Si cruor in vestimentis.* Et ista est antiquissimæ edit. scriptura, firmata pluribus MSS. Sequentes præposuerunt *aut*. quod quidem retinuit Lambinus, sed rejecit *si*. Pal. pr. loco

ad improbationem et approbationem testium [6]]
nebunt.

VII. A quæstionibus dicemus, quum demoı
bimus, majores veri [1] inveniendi causa tormen
cruciatibus voluisse quæri, et summo dolore hoı
cogi, ut quidquid sciant, dicant. Et præterea
firmatior hæc erit disputatio, si, quæ dicta ε
argumentando iisdem viis, quibus omnis [2] conje
tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem;
que hoc in testimoniis facere oportebit. Contra
stiones hoc modo dicemus: primum majores vo
certis in rebus interponi quæstiones, quum, qua
dicerentur, sciri [3]; quæ falso in quæstione prı
tiarentur, refelli possent, hoc modo: « Quo ir
quid positum sit [4], et si quid esset simile, quod v
aut aliquo simili signo [5] percipi posset [6] »: deind
lori credi non oportere, quod alius alio recentic

6. *Testium*. Ed. 1474 addit: « et ad ipsorum argumentationem ». Ern.

VII. 1. *Majores veri inv*. Vulgati addunt *nostros*, quod; quia abest a MSS pluribus ap. Oud. et Cortiano, edd. 1474, Junt. delevi, quod et Oudend. placebat, similiterque mox. Nempe non semper pronomen additur, ubi non est opus distinctione tali. Ern. Quem Schütz. sequitur.

2. *Quibus omnis conjectura*. « Quibus omnibus conj. » Grut.

3. *Quæ vere dicerentur, sciri*. Sic et edd. pr. a quibus tamen recedunt membranæ vett. in iis enim partim *servari*, quod Victorio placitum et Manutio, partim *probari*, partim *seu*. Grut. — Ald. *servari* Schütz.

4. *Quo in loco q. p. sit*. Schutz. « positum esset ». « Positum sit », inquit, abhorret a consecutione verborum, ut Ernesti hic recte monuit. Nam utrumque deleri non p
Hæc tantum verba usque ad ı
servandum videtur, uncis incl
suerim; quæ sequuntur alio p
ut totius loci sensus sit: « hı
»..et si quid esset simile quı
aut aliquo signo percipi possı
nisi placeat, legendum videtı
Et supra delendum *esset* ante

5. *Aut aliquo sim. signo*.
delet *simili*, quod, inquit, tı
ex antecedente versu repetitu
est c. q. « alio quodam ». « Aı
signo simili » ed. 1476.

6. *Percipi posset*. *Possit* eı

7. *Recentior sit*. Sic nostı
et antiquius impressi, proba
lielmius. Grut. — *Recentioı*
ter, pro minus adsuetus dolı
— Lambinus affert lectionen
codd. *reticentior*. Sed vulgı
quam habent codd. Oudend

in dolore, quod ingeniosior ad comminiscendum, quod denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor velit audire; quod quum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erunt dicta, probabili argumentatione; idque partibus conjecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit.

Ab argumentis, et signis, et ceteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo convenit: Quum multa concurrant argumenta et signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere: item plus oportere signis et argumentis credi, quam testibus: hæc enim eo modo exponi, quo re vera sint gesta[8]; testes corrumpi posse vel pretio, vel gratia, vel metu, vel simultate. Contra argumenta et signa et ceteras suspiciones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspicionibus quivis possit criminari; deinde, unamquamque suspicionem extenuabimus, et dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quam in alium quempiam convenire; indignum esse facinus, sine testibus conjecturam et suspicionem firmamenti satis habere.

VIII. A rumoribus dicemus, si negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid; et si dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret et com-

ubi partim per *tenerior*, partim per *debilior* explicatur. Nempe significat hominem dolori ferendo non assuetum. Sch. — Proprie ut dolor dicitur recens, sic et homo dici potest recens in dolore, i. e. minus ei assuetus, ut ap. Tac. I, 41; III. 1. Wetz. — Horum exemplorum prius habet *recens dolore;* utrumque non ad constantiam animi spectat, sed ad recentiorem doloris causam. Præterea quæ sequuntur omnia de constanti homine sunt, ut mirer hoc unum de tenero dici. Itaque Lambini lectionem recipere non dubitaverim ex duobus codd.

8. *Quo re vera sint gesta.* Sic Pall. meliores sine repetitione vocis *modo*, quæ exstat in retro editis. Gaut. — Schütz. « quomodo re v. s. g. » cum Ald.

minisceretur; et præterea, si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, et exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit; et aut inimicos nostros, aut homines natura malivolos et maledicos confinxisse dicemus : et aut aliquam fictam [1] fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse; aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus; ideo quod quivis homo possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, et confictam fabulam dissipare [2]. Verumtamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare.

Quod et difficillima tractatu est constitutio conjecturalis, et in veris causis sæpissime tractanda [3] est, eo diligentius omnes ejus partes perscrutati [4] sumus, ut ne parvula quidem titubatione aut offensione impediremur [5], si ad hanc rationem præceptionis assiduitatem exercitationis accommodassemus [6].

IX. (VIII.) Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus [1]. Quum voluntas scriptoris cum scripto

VIII. 1. *Et aut aliq. fictam.* « Et aliquam aut fictam » vett. edd. perperam.

2. *Dissipare*, i. e. spargere in vulgus.

3. *Sæpissime tractanda est.* MS Cort. delet *est*, quod non displicet. Ern.

4. *Perscrutati sumus.* Schütz. *persequuti.* Sic, inquit, legendum esse recte divinavit Lambinus. Vulg. *perscrutati*, sensu minus apto.

5. *Impediremur.* Impediretur ed. 1476.

6. *Si ad hanc rat. præcept. ass. exerc. accommodassemus.* Gruterus *accommodaremus*; Ernesti *accommodassemus*. Sic, inquit, MSS plures et edd. pr. usque ad Aldum. Itaque recepimus pro vulgato *accommodaremus*. Nempe intelligimus de oratore, qui ad hanc rationem se exercuit assidue; non de exercitatione ipsa, tamquam esset, « accommodare vellemus ». Nam titubatio et offensio non est in exercitatione, sed in actu dicendi, quum causæ aguntur.

IX. 1. *Ad leg. constitutionis part.*

re videbitur, si a scripto dicemus[2], his locis ', secundum narrationem[3]: primum scriptoris latione: deinde scripti recitatione: deinde pertione, scirentne adversarii id scriptum fuisse in ut in testamento, aut in stipulatione, aut in et scripto, quod ad eam rem pertineat[4]. Deinde me, quid scriptum sit, quid adversarii se feicant, quid judicem sequi conveniat, utrum id, iligenter perscriptum sit, an id, quod acute sit tatum[5]. Deinde ea sententia, quæ ab adversariis ogitata, et scripto attributa[6], contemnetur[7] et ibitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si isset adscribere, num non potuerit[8] perscribi.

: legitima constitutione cf. ro præcipit tum de controv. I, 13, tum in causæ condefinitiva, II, 17, et de his Inv. II, 40. WETZ.

ripto dicemus. Errabat Græu hæc ita interpretanda putaippleretur « voluntatem scrisidere ». Immo « a scripto est « scriptum defendere ». Sic supra : ab argumentis minoribus.

locis utemur, secundum nar-. Bruilerensis et Fabricianus scunt illud « secundum nar» : exstat tamen in Pall. et is. GRUTERUS. — Ejeci ineitamentum, « secundum nar», quod adhuc in omnibus ste servatum est. SCHUTZ. — cur ejiciendum sit non video, e interpreteris : « ut narrata ». Cetera ordine sequuntur : ... deinde... deinde, etc. »

d ad eam rem pertineat. Grævio, quem et Oudend. *eam*, pro *eamdem*, quod a. In ed. nostra Med. est « quod ad rem pertineat », quod et melius puto. Iidem maluerunt *pertinebit*, quod est etiam in duobus nostris et ed. Junt. Nihil interest ad sensum. ERNEST.

5. *Acute sit excogitatum.* I. e. subtilem adversariorum interpretationem.

6. *Et scripto attributa.* Schütz. *et scriptori a.* Sic edidimus, inquit, pro vulg. Nam nisi *scriptori* legeris, verba « si id voluisset scribere » non habent quo referantur.

7. *Contemnetur.* Schütz. *conteretur* e cod. Aug. Haud dubio, inquit, præferendum. At Wetzelius : « contemnere sententiam », i. e. negare esse cur ad eam attendamus. Quod Schütz. ex uno cod. rec. *conteretur*, id minus h. l. aptum est, quum fortius sit quam sequens *infirmabitur*.

8. *Si id voluisset adscribere, num non potuerit prescribi.* Ita scripsit e MSS suis sex Gulielmius. Vulgo corrupti sunt omnes libri, et certe variant valde Pall. nam præfert pr. « s. i. v. a. numquid potuerit præscribere ». Sec. « s. i. v. a. aut num quid non potuerit perscribere ». Tert. « aut num non po-

Deinde a nobis sententia reperietur, et causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscripsit: et demonstrabitur scriptum illud esse dilucide, breviter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, quum ab adversariis sententia et voluntas afferretur[9], a scripto potius judicatæ sunt[10]. Deinde ostendetur, quam periculosum sit a scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, quum fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem.

X. (IX.) A sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem[1] atque brevitatem, quod tantum scripserit[2], quod necesse fuerit; illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium[3], verba et literas sequi, negligere voluntatem.

tuerit præscribi ». Quint. « aut non potuerit perscribere »; quod et in sexto, nisi quod ultima ei vox *perscribi*. Edd. pr. « s. i. v. perscribere an non potuerit perscribi » (sic ed. 1476) sequentes: « si id voluisset scribere, ut non potuerit perscribere ». Lambinus: « si id voluisset scribere cur non potuerit perscribere ». GAUT. — Schütz. « si id voluisset scribere ». Sic, inquit, Ald. quod postea edito *adscribere*, utique præstat. Idem Schützius habet: « ut non potuerit perscribi »; additque: « ut non potuerit perscribere ». Ald. « unde non potuisset scribi ». Aug. « num non potuerit perscribi vulg. » Quod ex comparata harum lect. varietate verissimum videbatur, in textum adscivimus.

9. *Sententia et voluntas afferretur*. Delevi *redderetur* post *sententia*. Abest a MS Lips. et Guelf. Sed alia manu inter lineas scriptum. ERN. — *Redderetur et vol. aff.* ed. Med. 1491, ed. 1476, et Gruterus, et ita codex Aug. sed Schützius delevit.

10. *Judicatæ sunt*. — *Judicatæ sint* ed. Med. 1498, ed. 1476, Gruterus, Wetzelius.

X. 1. *Scriptoris commoditatem*. Quo sensu Cicero Rosc. Amer. 4, dicendi, sive orationis commoditatem laudat. WETZEL.

2. *Quod tantum scripserit, quod*. Schütz. « q. t. scripserit, id quod ». Pronomen *id*, inquit, ad vim appositionis haud ineptum, e cod. Aug. addidimus.

3. *Calumniatoris esse officium*. Sic omnes scripti et editi. Oudend. *officium* deleri vult, quod facile lectorem offendit, adsuetum significationi verbi ethicæ. Sed est opus, negotium; quomodo hoc verbum nostro et alibi

Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, non æquo et bono[4] posse fieri; quæ omnia scriptorem noluisse quam rectissime fieri, nemo dicet[5]: at ea, quæ a nobis facta sint, justissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus et inferioribus sententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis dissentire. Deinde exemplorum a voluntate, et contra scriptum judicatorum enumeratione[6] utemur; deinde legum et stipulationum breviter excerptarum[7], in quibus intelligatur scriptorum voluntas et expositio[8]. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, et scriptoris voluntatem non interpretetur.

dicitur, ut supra monuimus; eaque est propria verbi vis. Ern.

4. *Non natura, non æquo et bono.* Ald. *bono et æquo*. Postremæ duæ voces non comparent in Palat. pr. et profecto sunt superfluæ. Grut.

5. *Quæ omnia scriptorem noluisse quam rectissime fieri, nemo dicet.* Edidimus, ut voluere J. Gronovius et Oudendorpius. MSS fere fluctuant inter *voluisse* et *noluisse*. *Dicet* habent omnes Oudendorpiani et duo de nostris, non *dubitet*. Totum plane sic habent edd. Med. 1574, et Junt. At ed. 1474 tantum *dicet*. Med. 1498 vulgatum, et hinc Ald. Ern.— Schütz. ex Aldina prætulit « quæ o. s. voluisse q. r. f. nemo dubitet ». Sic Gruterus. Sic ed. 1476, nisi quod *dubitaret*.

6. *Enumeratione utemur.* Abest *utemur* ed. Med. 1498, ed. 1476. Schütz. *enumeratio fiat*. Sic cod. Duisb. inquit, sequentibus ad constructionem aptius. — Fere MSS nostri aliarumque item edd. principes *enumeratio*. *Deinde* proferunt, excludentes nimirum vocem *utemur*, quæ in retro impressis, hac forma, *enumeratione utemur*. Membranæ tamen omnes non consentiunt in alteram vocem; nam quædam habent *enumerationem*, quædam *enumeratione*, quod et in edd. primis. Grut.

7. *Excerptarum.* MSS plures et edd. vett. *exceptarum*: Lambinus primus edidit *exscriptarum*, sed conjecit *excerptarum*.—Sic, inquit Gruterus, liquido fuit in Gemblacensi, Coloniensi, Fabriciano, sic etiam Pal. quart. et sext. alluduntque Pall. alii et olim editi, in quibus *exceptarum*. — Nostram lectionem habent Sch. et Leid. sex et ed. Mediol.

8. *Scriptorum voluntas et expositio.* *Scriptoris voluntas* ed. 1476, Schütz. « scriptoris voluntas, expositio », auctore Oudend. e cod. Voss. et Leid. — Sic habet Wetzel. et interpretatur: Deinde fiat expositio legum, in quibus voluntas, etc.

(x.) Quum duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, num qua obrogatio aut derogatio[9] sit. Deinde, utrum leges ita dissentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabit, se fecisse, quod cogeretur, quum altera[10] lex permitteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, quum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum[11], vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Quum hæc erunt considerata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione, utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus[12] voluntatem, et eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de juridiciali absoluta[13] sumemus rationem juris, et quæremus partem juris, utrum cum ea faciat[14]; de qua parte posterius disseremus.

9. *Qua obrogatio aut derogatio sit.* *Abrogatio* editum est usque ad Lambinum; qui de conjectura dedit *obrogatio*, sed Grævius manere voluit *abrogatio*, ut et Oudendorpius. Abrogatio plane aliena est. Nam leges, quæ in causis proferuntur, non possunt esse abrogatæ. Sed potest aliquid in lege mutatum esse obrogando aut derogando, lege universa salva. Hoc igitur videndum esse in tali causa, præcipit auctor. Ern. — Quem Sch. probat et sequitur.

10. *Quod cogeretur, quum altera.* Addit Fabricianus *ab altera* post *cogeretur*. Pal. quartus, « altera, cui altera », quod item in sexto. Grut. — Schütz. « quod cogeretur ab altera quum alt. » Oudend. inquit, hanc lect. invenit in Leid. 1, Voss. 1, idque ad sensum abesse vix potest.

11. *Cui legi obrogatum.*—*C. l. abrogatum* ed. 1476, quod plane confirmat conjecturam Lambini de voce *obrogatio* pro *abrogatio*, quum et hic *abrogatum* videamus, dativo postulante *obrogatum*.

12. *Enodabimus.* Explicabimus.

13. *Juridiciali absoluta.* Respice I, 14.

14. *Sumemus rationem juris, et quæremus partem juris, utrum cum ea faciat.* Schütz. « sumemus rationem, et quæremus partes juris utrum cum causa faciant ». In vulgata lect. (scilicet nostra) inquit, *ea* natum est ex *cā* scribendi compendio pro *causa*. In Leid. 4 absunt verba « et quæremus partes juris », quod fieri possit, si legatur « rationem juris utrum cum causa faciat ». Sed partes juris quum infra enumerentur, c. 13, lectio præferenda est, quæ plurimorum codd. auctoritate firmatur.

XI. (xi.) Si ambiguum est scriptum, ut puta[1] quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo tractandum est. Primum, sitne ambiguum, quærendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod adversarii interpretantur[2], scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, et fieri posse, et honeste, recte, lege, more[3], natura, bono et æquo fieri posse; quod adversarii interpretentur[4], e contrario : nec esse ambigue scriptum, quum intelligatur, utra sententia vera sit. Sunt, qui arbitrentur[5], ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quæ a dialecticis[6] profertur. Nos vero arbitramur, non modo nullo adjumento esse, sed potius maximo impedimento : omnes enim illi amphibolias aucupantur[7];

XI. 1. *Si ambiguum est scriptum, ut puta quod.* Reposuit istud Gulielmius ex Bruilerensi, Tosano, et Gemblacensi; nec abit editio Stephani; immo sic quoque vetustissima, nisi quod voce amplius : « si ambiguum esse scriptum putabitur, ut puta quod », quomodo Pal. tertius. Deinceps : « si ambiguum esse scriptum putabitur, quod », ut est in Pall. pr. sec. ac quinto : nam quart. et sextus favent emendationi nostræ. Gaut. — « Si ambiguum esse scriptum putabitur ed. 1476; *ut pote quod* ed. Med. 1498, quæ etiam « si amb. esse scriptum putabitur ». Bipontina editio, quam tacite sequitur Schützius, dedit : « si ambiguum esse scriptum putabitur quod ». Wetzel. — Qui et ipse habet *ut quod*, i. e. quippe quod, uncis autem *puta* inclusit.

2. *Quod adversarii interpretantur.* Ernesti *interpretentur*. Sic, inquit, contra libros dedimus, quia et structura orationis desiderat, et in seq. ter sic est in eadem re. — Sed et in seq. habent nonnullæ edd. *interpretantur*, credo equidem male. Sed hic correctione Ernestina nihil opus est.

3. *Lege, more. More, lege* ed. Med. 1498, ed. 1476.

4. *Interpretentur. Interpretantur* ed. Med. 1498 et 1476.

5. *Sunt, qui arbitrentur.* Sic ex legibus certis grammatices edidimus pro vulgato *arbitrantur*, in quo et MSS pæne omnes consentiunt. Aliquot tamen codices habent *arbitrentur*, quibus judicium nostrum firmatum est. Ernest.

6. *A dialecticis.* Stoicis, qui post Chrysippum dialecticæ inprimis operam dederant. Stoici numquam Ciceroni placuere, quos in orat. pro Marc. lepide lusit. In quos scripsit etiam libros de Divin. et de Fato. Doctrinas eorum minime aptas eloquentiæ putabat; inde iræ viri vel in philosophia laudem spectantis.

7. *Aucupantur.* Stoicos significat

eas etiam, quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari[8]. Itaque et alieni sermonis molesti interpellatores[9], et scripti tum odiosi[10], tum obscuri interpretes sunt; et dum caute et expedite loqui volunt, infantissimi[11] reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum pueriles opiniones rectissimis rationibus, quum voles, refellemus. In præsentia hoc interdicere[12] non alienum fuit, ut hujus infantiæ garrulam disciplinam contemneremus.

XII. (XII.) Quum definitione utemur, primum afferemus brevem vocabuli definitionem, hoc modo: « Majestatem is minuit, qui ea tollit[1], ex quibus rebus civitatis amplitudo constat[2]: quæ sunt ea? quæ

non *gaudere* amphiboliis, sed eas insectari.

8. *Sententiam nullam interpretari.* Legentibus vel audientibus præbere. Addidit Lambinus *in* ante *sententiam* contra omnes libros scriptos editosque, reclamante Grutero. At Schützius probat et sequitur.

9. *Alieni sermonis molesti interpellatores.* Juveniliter videtur auctor ad Stoicos omnes contulisse, quod in uno tantum aut altero deprehenderat. Quid enim humanitati magis contrarium quam sermonem perpetuis interpellationibus abrumpere?

10. *Odiosi.* Ut qui fastidium movent, et nonnihil etiam indignationis, dum satis apertam scriptoris sententiam vanis argutiis alio trahere conantur. Inde etiam *obscuri*, quod subtilius interpretantibus accidere solet.

11. *Infantissimi.* Omni facilitate et copia carentes in dicendo.

12. *In præsentia hoc interdicere.* Gruterus *in præsentiarum*. Sic, inquit, vett. edd. sic fere Pal. et Gulielmiani. *Interdicere* positum pro *interfari*, interloqui, invenit id etiam in uno suorum Lambinus. Stephaniana, « In præsentia hæc interim dicere ». Manutiana, « In præsentia hæc intersereces », quomodo et Lamb. nisi quod ea, detracta litera, *in præsenti* ex MSS tamen, uti indicat: sed quo? cujus? — *In præsenti autem* Schütz. qui se sequi Lambinum dicit jam probatum a Grævio. — Ernest. *in præsentiarum*, ut ed. Med. 1498. — *Interdicere* genuinum Schützio videtur, etsi Lambinus conjicit *interjicere*. Voss. 1, 2, et Leid. 1, 2, 3, habent *intercedere*. Multæ edd. vett. *interserere*.

XII. 1. *Qui ea tollit, ex quibus rebus.* Vox *rebus* non conspicitur in Pal. primo aut sext. neque ea opus erat. GRUT. — Ea librorum auctoritate vocem Sch. delevit.

2. *Amplitudo constat.* Ineptum emblema hic additum « quæ sunt ea,

capiunt suffragia populi, et magistratus[3] consilium. Nempe igitur tu et populum suffragio et magistratum consilio privasti, quum pontes disturbasti ». Item ex contrario : « Majestatem is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, sed prohibui detrimento; ærarium enim conservavi, libidini malorum restiti, majestatem omnem interire non passus sum ». Primum igitur vocabuli sententia breviter, et ad utilitatem causæ accommodate describetur : deinde factum nostrum cum verbi descriptione conjungetur[4] : deinde contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa : id quoque ex juris partibus sumetur de juridiciali absoluta[5], de qua jam loquemur. Quæritur in translationibus[6], primum, num aliquis ejus rei[7] actionem, petitionem aut persecutionem habeat[8], quem non

quæ capiunt » jam Grævio et Oudend. suspectum, et ab Ernestio uncis inclusum, ejecimus. SCH. — « Quæ sunt ea? quæ capiunt ». Interrogationis nota est a Lambino, hæretque in Pal. quarto. Primæ edd. « hæc sunt ea quæ c. » sicque Pal. pr. nec improbem. GRUT.

3. *Magistratus consilium.* Sic dedi e MSS quibusdam et edd. pr. Mediol. Junt. Ceterum res hæc pertinet ad causam Cæpionis, de qua lib. I dictum. ERN. — MS *consilia*. GRUT.

4. *Factum nostrum cum verbi descriptione conjungetur.* Referetur *factum* ad definitionem.

5. *Id quoque ex juris partibus sumetur de juridiciali absoluta.* Sumetur ex partibus juris, quæ pertinent ad juridicialem quæstionem.

6. *Quæritur in translationibus.* Schütz. « in translationibus quæretur ». Quum, inquit, ad novum genus transitur, semper vocabulum hujus generis verbo anteponitur ; præterea futurum tempus hic est in reliquis omnibus. De translat. respice I-12.

7. *Num aliquis ejus rei.* Arbitror scribendum « num alius ejus rei ». Id desiderant seq. « num alia lege, etc. » Ex hac corruptela ortum est additamentum, « quem non oporteat », quod ab plerisque MSS, etiam edd. quibusdam antiquis, ut Junt. abest. ERN. — Ern. mavult *alius*. Sed *aliquis* h. l. est i. q. *alius quis*, ut sæpe. SCH.

8. *Actionem, petitionem aut persecutionem, habeat.* Delevi *per* ante *petitionem* quod nec in MSS plerisque, nec edd. pr. repetitur. MSS. et edd. vett. pleræque habent *executionem*, quod idem est quod *persecutionem*. ERN. — *Per petitionem* Grut. Sic, inquit, Pal. quartus et sextus. Vulg. « actionem aut executionem ». Stephaniana, « actionem aut persecutionem »,

oporteat; num alio modo, tempore, loco[9]; nu lege, num alio quærente, aut agente[10]. Hæc le moribus, æquo et bono reperientur; de quibus in juridiciali absoluta. In causa rationali[11] p quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut min aut similibus[12], similiter scriptum aut judicatu deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de an dissimilis : deinde, utrum consulto de ea r ptum non sit, quod noluerit cavere, an quo cautum[13] putarit, propter ceterorum scriptor

quod arripuit Lambinus, et præmisit : « aut possessionem », e conjectura Ranconeti. In nullo Pall. comparet vocum illud par. — *Executionem* cod. Aug. Sch.

9. *Num alio modo, tempore, loco.* Pall. aliquot « num alio modo, num alio tempore, num alio loco ». Neque aliter Fabrician. at enim quart. et sext. solum agnoscit, « num alio tempore », excluso *modo* et *loco*. Gaut. — « Num alio modo, alio tempore, alio loco », ed. Med. 1498.

10. *Num alio quærente, aut agente.* Ed. 1474, *querente*, quod verum puto. *Aut agente* a nonnullis abest. Ern. — Lambinus iterum edidit ex auctoritate ejusdem Ranconeti, « quærente aut judicante »; contra omnes Gulielmii, Palatinosque manuscriptos editosque : immo in Pall. secundo non habetur quidem illud *aut agente*, nisi a manu aliena ac recenti; in quarto ac sexto, item Fabriciano, ne a tali quidem. Gaut. — Schütz. « num alio quærente sit agendum ». Vulgo legitur, inquit, « n. al. quær. aut agente » : sed postremi verbi sententia jam occupata est in his : « num aliquis ejus rei actionem etc. » Poterat *aut agente* sine compensatione omitti auctoritate cod. Pal. 2, 4, 6, Leid. 1, 2, Erf. Gauch.

Manca tamen videtur orati gas, *sit agendum*. Cf. Cic II, 19.

11. *In causa rationali.* I Erf. edd. Med. 1474 et 14 *ratiocinali*, quod Grævius e præferunt, sicque edidit Alc tius : sed quia id verbum nu peritur, et Quintil. III, 5, « causa rationalis », id re textum non sum ausus : et idem significare potest. Ern

12. *Aut similibus.* In MS dam additur *aut dissimilib* Grævius et Oudendorpius nempe, quia ante est « maj minoribus » : sed huic di altera non satis similis est.

13. *An quod satis cautu* delet *an*. Delevi, inquit, q vulgatis recentioribus; na MSS, nec in edd. vett. reper nostri *eo* addunt, vel *sed.* tum est, propter præceden quod pro *num* sine sequent tur interdum. Sed hoc mem opponitur primo, sed rati dit, quare noluerit diser legislator in lege. Ern. — Al Med. 1498, ed. 1476. Sch *scriptor* ante *an quod.* Supp nostrum, inquit, perspicuita

m [14]. De partibus legitimæ constitutionis m est, nunc ad juridicialem revertamur.

II.) Absoluta juridiciali constitutione utemur, ım rem, quam nos fecisse confitemur, jure emus, sine ulla assumptione extrariæ defen- ı ea quæri convenit, jurene factum sit [2] : de posita, dicere poterimus, si, ex quibus par- onstet, cognoverimus. Constat igitur ex his natura, lege, consuetudine, judicato, æquo ›acto. Natura jus est, quod cognationis aut usa observatur; quo jure parentes a liberis, tibus liberi, coluntur [4]. Lege jus est id, quod su sancitum est; quod genus, ut in jus eas, eris. Consuetudine jus est id, quod sine e ac si legitimum sit, usitatum est; quod d, quod argentario tuleris expensum [5], a recte repetere possis ». Judicatum est id, ıtentia lata est, aut decretum [6] interpositum.

olat. *An quod* jam in ꞓgitur ; nec erat quod ın abjiceret, etsi abest ı.

ım *similitudinem*. Lam- *an inconsulto*, quo nc facile caremus. Sch.

'*rariæ defensionis*. *Ex*- ıns. *Externæ* ed. 1476 . De causa juridiciali, ssumptiva autem, I, 14.

'*actum sit*. Lambinus an injuria factum sit », ınes. Grut.

gitur ex his partibus. ıcit auctor juris partes, facere poteris tres : etudinis, legum », cum v. II, 22, qui judica- pactum consuetudinis it. Wetz.

4. *Coluntur*. Θεραπεύονται, quo sensu et homo θεραπεύει τὸν θεὸν, et deus θεραπεύει τὸν ἄνθρωπον, homo dei, deus hominis curam gerit. Hinc et Cic. Invent. II, 53, pietatem explicat per quam sanguine conjunctis officium et diligens tribuitur cultus. Wetz.

5. *Tuleris expensum*. Sic Pal. sec. ac Bruil. Ald. et Gruter. *obtuleris*. Ed. 1476, *optuleris*.

6. *Sententia*, judicum; *decretum*, prætorum. Cf. Inv. II, 22, ubi consuetudini annumerat ea quæ prætores edicere consuerunt. De re cf. Inv. I, 30; II, 54. Wetz. — Non prætorum solum, sed consulum et tribunorum quorum paullo inferius mentio est, et magistratuum aliorum et senatus decreta sunt. — De re cf. Inv. I, 30; II, 54.

Ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut pra aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit; et i de eadem re sæpe alius aliud decreverit, aut ju verit; quod genus : «M. Drusus[7], prætor urb quod cum herede mandati ageretur[8], judicium didit; S. Julius[9] non reddidit. Item, C. Cœlius absolvit injuriarum eum, qui Lucilium poetam in nominatim læserat; P. Mucius eum, qui L. A poetam nominaverat, condemnavit». Ergo, qui sunt res simili de causa dissimiliter judicatæ pro quum id usu venerit, judicem cum judice, te cum tempore, numerum cum numero judici proferemus[10]. Ex æquo et bono jus constat, qu veritatem et utilitatem communem videtur perti quod genus, «ut major annis LX, et cui morbus est[11], cognitorem det[12]». Ex eo vel novum[13] ju stitui convenit ex tempore et hominis dignitat pacto jus est, «si qui inter se[14] pepigerunt, si

7. *M. Drusus, prætor urbanus.* De quo a. U. 631 tribuno plebis, C. Gracchi collega, vide ad Brutum, 28. WETZ.

8. *Quod cum herede mandati ageretur.* Causa fuit hæc : Mortuus erat is, qui mandati nomine in judicium vocatus esset : quærebatur, an cum herede agi hoc nomine posset, in quo discrepabant prætorum sententiæ. ERNEST.

9. *S. Julius*, Cæsar, cons. a. 662. (Freinsh. suppl. Liv. 71, 1), ergo a. fere 659 prætor, non autem, ut Ern. in Clave vult, a. 630. WETZ.

10. *Proferemus.* Schütz. *conferemus*, e necessaria, inquit, Lambini conjectura, jam a Grutero et ab Ernestio probata. — Et recipiendum crediderim; habentque Bipontini et Wetzelius.

11. *Et cui morbus causa e* nuit XII tabularum formul morbus ævitasve causa escit frustra inclinat Lambinus in causa est » contra omnes edd. mam partem MSS. GRUT.

12. *Cognitorem det.* Nostri ut vertit gallicus intp. *com par procureur.* Verba e tabuli docente nos Fabio, I, 6, et XVII, 2.

13. *Vel novum.* Particula primum e tenebris venit in eam deprehendi in Pall. trib briciano, multumque in ipsa GRUT.

14. *Si qui inter se.* « Si q se », ed. Med. 1498, ed. 1 qui quid inter se » Schütz. I 3, quam lect. Oudend. veran

inter quos convenit ». Pacta sunt[15], quæ legibus observanda sunt, hoc modo, « rem ubi pagunt[16], orato ; ni pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem causam conicito[17] ». Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur ex conventu, quæ jure præstari[18] dicuntur. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta juridiciali faciendum videtur.

XIV. (XIV.) Quum ex comparatione[1] quæretur, utrum satius fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri : primum quæri convenit[2], utrum fuerit utilius ex contentione[3], hoc est, utrum venustius[4], facilius, condu-

15. ***Pacta sunt.*** Schütz. *sunt pacta.* Ita scribendum fuit, inquit, quod vulgata lectio *pacta sunt* definitionem promittere videtur. Est autem distributio : « sunt pacta, sunt item pacta ».

16. ***Rem ubi pagunt, orato; ni pagunt, in comitio.*** Sic Lambinus ex certissima conjectura Bosii : itaque hic locum suum dedi : tanto quidem magis, quod nihil idonei esset sensus in prius editis : « orationem pagunt in comitio ». Pall. quart. et sext. « rem ubi paciscuntur in comitio, etc. » quomodo et sextus. Fabricianus *orationi.* GAUT.

17. ***Conicito.*** Sic Ern. Schütz. *conjicito.* Mich. Brutus, inquit, emendandum putabat *condicito.* Sed post alios Grævius ad h. l. et Gronovius ad Gell. XVII, 3, docuere, « causam conjicere » esse i. q. eam breviter et summatius exponere. *Conjicito* ed. Med. 1498 ; *concita* ed. 1476.

18. *Jure præstari.* Sic pro *juri* edidi, ut Græv. et Oudend. voluere e MSS etiam nostris et edd. Mediol. Junt. Nonnulli sc. et editi, ut ed. 1474, habent de *jure.* Aldus primus edidit *juri.* ERN. — Quem Schütz. probat et sequitur. Cf. Cicero de Inv. II, c. 22. *Juri præstare* Grut. Gulielmius, inquit, indicat, Fabricianum habere *quæ ex jure ;* at Pall. pr. ac sec. *de jure ;* tert. *jure,* quomodo et edd. primæ ; quartus, *qui jura ;* quintus et sextus, *quæ jure.*

XIV. 1. *Quum ex comparatione.* Ante has voces Schütz. addit *In assumptiva*, quod inseruimus, inquit, quia generis necessario mentio fieri debet, antequam ejus partes enumerentur. Cf. lib. I, c. 14 ; respice etiam I, 14.

2. *Quæri convenit. Q. conveniet* ed. 1476.

3. *Ex contentione.* Comparatione, quo sensu dicitur quis contendere hoc cum illo. Rosc. Amer. 53 ; Horat. Ep. I, 10, 26.

4. *Utrum venustius.* Schütz. *utrum honestius.* Fere omnes, inquit, edd. præter Lambinianas, itemque omnes MSS adhuc collatos insidet lectio *venustius ;* Pith. tamen habet « facilius, convenientius, conducibilius », omisso *venustius*, qua in lectione *convenien-*

idem fecisse dicant[7]. Quid si ipse accusator idem fa voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem pr ret, in quos crimen transferetur; rem, locum, tem ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment non potuisse, aut non fuisse utile, rem in judic venire.

XVI. (XVI.) Concessio[1] est, per quam nobis ign postulamus. Ea dividitur in purgationem et depr tionem. Purgatio est, quum consulto a nobis fac negamus. Ea dividitur in necessitudinem, fortun imprudentiam. De his primum partibus ostendem est; deinde ad deprecationem revertendum[2] vid Primum considerandum est, num culpa[3] ventun in necessitudinem, num culpam veniendi necessit fecerit. Deinde quærendum est[4], ecquo modo vis

non. Quæ sequuntur, « locus communis... oportere », glossam sapiunt.

7. *Quod eos idem fecisse dicant*. Schütz. delet has voces. In vulgata lectione, inquit, sensus commodus vix inveniatur. Nec quidquam perficitur, si cum Cauch. et al. legatur *dicat*. Omissis autem his verbis, omnia plana. — Equidem non video quid obscuritatis habeat hic locus : dicit reus se pœnas ab indemnato sumpsisse, quia ipse vim alii indemnato attulerat. Rogat accusator; quid si ceteri faciant, etc.

XVI. 1. *Concessio*. Resp. I, 14; cf. Inv. II, 31. Wetz.

2. *De his primum part. ostend. est, deinde ad deprec. revertendum v.* Hæc Schützius ut ineptissimum emblema delevit. Gruterus, quamquam improbabat, tamen auctoris esse putabat.

3. *Num culpa*. Sic dedi pro vulgato « utrum per culpam », etsi hoc quoque rectum foret: nam *utrum* pro *num* dici, jam vidimus : nec tamen sine necessitate libris inferendum est meliores et edd. pr. usque ad A præter ed. 1474, quæ habet habent, ut edidi. Ern. — « per culpam », ed. 1476. Schü totum hunc locum commutavit prima parte considerandum est, præter culpam ventum sit in n tudinem, an culpa venienti n tudinem fecerit ». Vulgata lect quit, continet absurdam sente Quomodo enim necessitas pote pam facere? Alterum igitur me emendavi e cod. Erf. in quo est : culpa veniendi necessitudinem rit », ubi tantum *veniendi* in *ve* h. e. « ei qui venerit in neces nem », mutavi. Pro « per culpa priore membro dedi « præter cul Sic omnia optime cohærent. D nexus cum antecedentibus ca *primum* rescripsi : « in prima p

4. *Deinde quærendum est*. S delet *est* auctoritate Voss. 3 Mediol. ut superfluum.

vitari potuerit, ac levari. Deinde is, qui in necessitudinem causam conferet, expertusne sit, quid contra[5] facere, aut excogitare posset. Deinde, num quæ suspiciones ex conjecturali constitutione trahi possint, quæ significent, id consulto factum esse, quod necessario accidisse[6] dicitur. Deinde, si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conveniatne eam satis idoneam causam putari[7]. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primum quæretur, utrum potuerit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu nescierit, an culpa: nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam, fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia: quare non imprudentia se defendet, sed culpa contaminabit[8]. Deinde conjecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignoraverit, et considerabitur, satisne imprudentia præsidii debeat esse, quum factum esse[9] constet. Quum in fortunam causa conferetur, et ea re defensor ignosci reo dicet oportere, eadem omnia videntur consideranda, quæ de necessitudine præscripta sunt. Etenim omnes hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadem fere possint accommodari. Loci communes in his causis: accusatoris contra eum, qui, quum se peccasse confiteatur, tamen ora-

5. *Contra*. Supple necessitudinem.

6. *Accidisse dicitur*. Cod. Erf. *cecidisse*. Sch.

7. *Conveniatne eam sat. idoneam causam put.* Ita plerique MSS, neque secus edd. pr. Illud *causam* primum abjecerat Victorius, resumpseratque Lambinus. Grut.

8. *Contaminabit*. Addunt Pall. tres et Fabricianus *personam*, quomodo tamen nulli editi, in quibus ab ultima usque origine *contaminabitur*. Alterum illud substituit ex MSS suis Lambinus, restatque in Pal. quart. et quinto. Grut.

9. *Quum factum esse constet*. Gulielmius ex Fabriciano et post illum Gruterus addidere *imprudenter*, sane quam male, et contra scriptos plerosque et edd. itaque delevi. Oudend. etiam *esse* delebat, quod a codd. quibusdam abest. Non male. Ern.

tione judices demoretur[10]; defensoris, de humanitate, misericordia: voluntatem in omnibus rebus spectari convenire, et quæ consulto facta non sint, in iis fraudem esse non oportere[11].

XVII. (XVII.) Deprecatione[1] utemur, quum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, et tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex iis locis, si plura aut majora officia, quam maleficia, videbuntur constare[2]; si qua virtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit; si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit; si ipse ille supplex, mansuetus et misericors in potestatibus ostendetur fuisse; si ea, quæ peccavit, non odio, neque crudelitate, sed officio et recto studio commotus fecit; si tali de causa aliis quoque ignotum est[3]; si nihil ab eo[4] periculi nobis futurum videbitur, si eum missum fecerimus; si nulla aut a nostris civibus, aut ab aliqua[5] civitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contra dicet, cum amplificatione, et enumeratione peccatorum[6]. Hæc causa judicialis fieri non potest,

10. *Demoretur*. *Moretur* Ald. *commoretur* ed. Med. 1498.

11. *In iis fraudem esse non oportere*. « Ea fraudi esse non oportere » Rob. Steph. Lamb. et alii. Quod cum Ernestio recepimus, firmatur edd. vett. MSS melioribus codd. Pall. Duisb. et al. Sch. — *Fraudem*, facinus, scelus; quo sensu apud Cic. fraudem suscipere, concipere, committere, admittere; et de Or. I, 46, « scelus fraus-que nocentis ». Wetz.

XVII. 1. *Deprecatione*. Resp. c. 16, et I, 14; cf. de Inv. II, 34. Wetz.

2. *Constare*. Nota esse. Wetz.

3. *Ignotum est*. « Ignotum sit » ed 1476.

4. *Si nihil ab eo periculi*. *Ab eo* abest ed. 1476.

5. *Aut ab aliqua civitate*. Delevi *alia*, auctoribus MSS nostris et aliis; item edd. pr. omnibus: additum est *alia*, ut alibi ab iis, qui vim verbi *aliqua*, pro alia qua, non assequebantur. Sic infra c. 25: « aut aliqua hujusmodi vitio » Ern. quem Schütz probat.

6. *Enumeratione peccatorum*. Edd

ut in primo libro ostendimus[7] : sed quod potest vel ad senatum vel ad consilium[8] venire, non visa est supersedenda.

Quum a nobis crimen removere[9] volemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem causa conferetur, et quonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obsistere[10]: si maxime ita sit, num ea re concedi reo conveniat, quod alieno inductu fecerit: deinde in conjecturalem trahetur controversiam, et[11] edisseretur, num consulto factum sit. Si causa in rem quamdam conferetur, et hæc eadem fere, et omnia, quæ de necessitudine præcepimus, consideranda erunt.

XVIII. (XVIII.) Quoniam satis ostendisse[1] videmur, quibus argumentationibus in unoquoque genere causæ judicialis uti conveniret; consequi videtur, ut doceamus, quemadmodum ipsas argumentationes ornate et absolute tractare possimus. Nam fere non difficile est invenire, quid sit causæ adjumento: difficillimum vero

ante Grævium « enumeratione omnium peccatorum ». Sed *omnium* recte omissum in codd. Gronov. Sch.

7. *Ut in primo libro ostendimus.* Cap. 14.

8. *Consilium.* Imperatoris.

9. *Crimen removere.* De criminis remotione, resp. I, 14, 15; cf. Cic. de Inv. II, 29, 30.

10. *Et quonam modo...obsistere.* Sic edd. omnes ante Aldum, qui dedit « et q. m...obsisti » : post fecit aliquis *ecquonam*, nescio an de industria, quod primum in ed. Hervag. reperi. Non habere potest locum *obsisti* : nam deberet etiam esse *potuisset.* Correctio videtur orta ex eo quod subjectum *reus* remotius est, quod intelligi debet. Ceterum tamen inest aliquid duri ; et quod videtur vidisse, qui dedit *ecquonam* : si esset « ecquo modo », nihil offenderet, et fortasse *et quo* factum est ex *ecquo.* Ern.

11. *Et edisseretur.* Sic omnes libri scripti. *Edisserere*, argumentatione disquirere. *Disseretur* item exstat in edd. pr. nam sequentes « et quæretur ». Gaut.—De conjecturali contr. resp. 11; de necessitudine, I, 14.

XVIII. 1. *Ostendisse.* Sic pro vulgato *ostendere* edidimus ex libris sc. et edd. vett. quod et sequens *conveniret* et sensus requirunt. Ern. quem Sch. probat et sequitur.

est, inventum expolire [2], et expedite pronuntiar enim res facit, ut neque diutius, quam satis eisdem locis commoremur, neque eodem idem revolvamur, neque inchoatam argumentationem quamus, neque incommode ad aliam deinceps eamus. Itaque hac ratione et ipsi meminisse mus, quid quoquo loco dixerimus, et auditor totius causæ, tum uniuscujusque argument distributionem percipere et meminisse poterit absolutissima et perfectissima argumentatio est e in quinque partes est distributa [3] : propositi rationem, rationis confirmationem, exornati complexionem. Propositio [4] est, per quam osten summatim, quid sit, quod probare volumus. est causa, quæ demonstrat verum esse id, qu tendimus, brevi subjectione. Rationis confirma ea, quæ pluribus argumentis corroborat brevit positam rationem. Exornatio est, qua utimur nestandæ et collocupletandæ [6] causa, confirmat mentatione. Complexio est, quæ concludit bre colligens partes argumentationis.

XIX. (XIX.) Hisce igitur quinque partibus ut a tissime utamur, hoc modo tractabimus argumer nem. « Causam ostendemus [1] Ulyssi fuisse, quare

2. *Inventum expol. et exped. pron.* Inventa commendare apto et expedito ordine proferendo.

3. *Quæ in q. partes est d.* Cf. de Inv. I, 37, quinque argumentationis partes, quæ sunt : « propositio, ejus approbatio, assumptio, ejus approbatio, complexio ». WETZ.

4. *Propositio.* Infra cap. 20 est expositio. WETZ.

5. *Ratio.* Vides ex definitione idem esse atque propositionis approbationem, apud Cic. de Inv. — *Brevi subjectione.* J. V. *Leclerc : par lyse rapide de nos moyens.*

6. *Et collocupletandæ.* I usque ad Aldum « atque lo dæ ». Sed codd. in vulgata tiunt, præter unum Leid. Verbum *collocupletare* iterum inf. c. 29, ubi tamen pariter teres habent *locupl.* etiam alter scriptus. ERN. quem Sch

XIX. 1. *Causam ostenden* gulis partibus hujus exem Erf. et Cauch. titulos partiu

t Ajacem : inimicum enim acerrimum de medio e volebat; a quo sibi non injuria summum pericu- etuebat. Videbat, illo incolumi, se incolumem non um; sperabat illius morte se salutem sibi compa- consueverat, si jure non poterat, quavis injuria co exitium machinari; cui rei mors indigna Pa- lis testimonium dat[2]. Ergo et metus periculi batur eum interimere, a quo supplicium vere- ; et consuetudo peccandi, maleficii suscipiendi vebat dubitationem. Omnes enim quum minima ta cum causa[3] suscipiunt, tum vero illa, quæ › maxima sunt maleficia, aliquo certo emolu- o ducti suscipere conantur. Si multos induxit in tum pecuniæ spes, si complures scelere se con- averunt imperii cupiditate; si multi leve com- um[4] fraude maxima commutarunt[5]; cui mi- idebitur, istum a maleficio propter acerrimam dinem non temperasse[6]. Virum fortissimum, errimum, inimicitiarum persequentissimum, in- lacessitum, ira exsuscitatum[7], homo timidus,

nis præfigunt : « propositio, c. » Iidem in Voss. 1 in mar- untur, ut a grammatico ad- se dubitari nequeat. Schütz. exemplum respice I, 11; cf. Inv. I, 8. Gaudent autem etores Homèricis exemplis.

stimonium dat. Vox ultima nit suaviter in aures : estque rimo « testimonium præbet » : traque est a librariis. Grut. lamede vide Heyne, Exc. IV ii Æneid. II.

um minima peccata cum cau- nt vett. edd. inter quas 1476, minima de causa peccata sus- tum, etc. » quod fortasse non um, ut sensus sit : Omnes homines quos minima de causa suscepisse peccata constat, ubi certa utilitas aderit, parum dubii est quin maxima quoque admittere parati sint. Quod optime convenit cum sqq. « si multi leve compendium, etc. »

4. *Compendium*. Emolumentum.

5. *Commutarunt*. Nihil refert, utrum sic, an cum vulgatis *commutaverunt* legatur : sed tamen libros veteres scr. et edd. sequuti sumus. Ern.

6. *Non temperasse*. Schütz. « sibi non temperasse ». E conject. Lambini, inquit, « non temperasse ». Vulgo « non se temperasse ». MS Trac.

7. *Exsuscitatum*. Ita fere edd. vett. usque ad Aldum, qui dedit *excitatum*. Illud est in MSS Voss. 2, Leid. 2, 3. Sch.

nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum[8] incolumem esse noluit : cui tandem hoc mirum videbitur? Nam quum feras bestias videamus alacres et erectas vadere, ut alteri bestiæ noceant; non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, cupide ad inimici perniciem profectum[9]; præsertim quum in bestiis nullam neque bonam neque malam rationem videamus[10]; in isto plurimas et pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam[11], qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, et, si inimicitiarum[12] acerrimam rationem, et periculi metum intercessisse demonstravi; non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse ». Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat; sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est[13], si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur : tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum et exornandum res videtur esse. Sin et brevis erit argumentatio, et res tenuis, aut humilis; tum et exornatione et complexione supersedendum est. In omni argumentatione[14] de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo

8. *Inimicum*. Schütz. *inimicus*. Sic legendum censuit Gronovius, quod Ernestio quoque placuit. *Inimicum* Lambinus et Grævius e glossa fluxisse putabant.

9. *Profectum*. Hoc adversus Gruterum, qui malebat *provectum*, recte tuetur Gronov.

10. *Rationem videamus*. Delevimus *esse*, quod ab edd. pr. et MSS melioribus abest, idque melius. Ern. — *Esse vid.* ed. 1476.

11. *Me daturum causam*. Lambinus conj. *dicturum*; idque est in cod. Pith. sed nihil mutandum. Sch.

12. *Et, si inimicitiarum*. Copulam omittit Leid. 4, quod prob. Oud. Sch.

13. *Tum enim compl. supersedendum est*. Hic et post *præmittenda* delevimus *est*, quod h. l. nimis redundat. Sch.

14. *In omni argument. de duobus part. postrem. hæc, quam exposui, rat. est habenda*. Has voces Sch. ut ineptissimam glossatoris laciniam ejicit.

ıima est argumentatio quinquepartita; brevis-
ıt tripartita [15]; mediocris, sublata aut exorna-
ut complexione, quadripartita.

(xx.) Duo genera sunt vitiosarum argumentatio-
unum, quod ab adversario reprehendi potest,
pertinet ad causam : alterum, quod tametsi
rium est, tamen non indiget [1] reprehensionis.
int, quæ reprehensione confutari conveniat,
cite contemni atque vitari [2] sine reprehensione,
empla subjecero [3], intelligere dilucide non po-
Hæc cognitio [4] vitiosarum argumentationum
m utilitatem afferet : nam et vitare in argu-
ione vitium admonebit, et ab aliis non vita-
mmode reprehendere docebit. Quoniam igitur
imus, perfectam et plenam argumentationem
nque partibus constare, in unaquaque parte
ntationis quæ vitia vitanda sint [5], considere-
ıt et ipsi ab his vitiis recedere, et adversario-
gumentationes hac præceptione in omnibus
ıs tentare, et ab aliqua parte labefactare pos-

vissima est tripartita. Sch.

Non ind. reprehensionis.
rehensione. Illud J. Gron.
MSS Medic. Oud. in aliis,
t. quod est, ut Gronovius
nsentiens consuetudini au-
struendo verbo *indigere*.
n contextus, quum mox se-
rehensione. Ern. quem Sch.
st. De reprehensione vid.
ic. de Inv. I, 42.

i. Omitti.

exempla subjecero, *intelli-*
de non poteris. Fecimus *nisi*
didimus *non* e MSS opti-
. pr. ut 1474, Med. 1474
et 1498, atque ita placebat Grævio et
Oudend. Ern.

4. *Hæc cognitio vitiosarum* ... *reprehendere docebit*. Hæc, ut spuria, Schützius recidit. Eadem enim, inquit, statim ornatius dicuntur, ut bis deinceps idem dictum esse ab auctore non sit credibile.

5. *Quæ vitia vitanda sint*. Pro vulg. *sunt*, quod ratio primum docuit, post e MS Cort. et ap. Oud. e MSS Leid. notatum reperi. Itaque recepi. Ern. — Gruterus, *sunt*. Sic, inquit, libri omnes olim editi, nedum scripti, nisi quod Pal. pr. destituatur illo *vitia*; et abesse potest. Stephanus atque Manutius « vitia evitanda ».

(xxi.) Expositio[6] vitiosa est, quum ab aliqua aut a majore parte ad omnes id confertur[7], quod non necessario est omnibus attributum; ut si quis hoc modo exponat: « Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri ». Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, quum ostendemus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso et injuria conferri. Item vitiosa expositio est, quum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo : « Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere ». Nam quum non nemo devenerit in amorem uno aspectu, et quum ille neminem dixerit omnino, nihil differt[8] raro id fieri, dummodo aliquando fieri aut posse fieri intelligatur.

XXI. Item vitiosa expositio est, quum omnes res ostendimus nos collegisse, et aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo : « Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut a prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte fecerat[1]. Prædones illo loco numquam sunt visi[2]: inimicum nullum habebat: relinquitur, si neque a prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus ». Nam in hujusce-

6. *Expositio*. Resp. cap. 18.

7. *Id confertur*. « Confertur id » edd. vett. Gruterus, Ernest.

8. *Nihil differt raro*. Schütz. « nihil refert r. » Ita, inquit, Lambinus e MSS recte.

XXI. 1. *Ex parte fecerat*. Etiam sine libris sic corrigendum erat. Sed est sic in MSS quibusdam et edd. omnib. (1475), Med. 1498. Vulgo *faciebat*. Paullo post in MS Cort. est *habuit*, quod melius puto, quia perfectum præcedit. Ern. quem Schütz. probat et sequitur.

2. *Sunt visi*. Abest *sunt* Leid. 2, probante Oudend. Schutz.

expositione, reprehensione utemur, si quos r eos, quos [3] ille dixerit, potuisse suscipere maım ostenderimus : velut in hoc exemplo, quum t necesse esse aut a prædonibus, aut ab inimiut a nobis occisum esse; dicemus potuisse vel ilia vel a coheredibus nostris. Quum hoc modo m collectionem [4] disturbaverimus, nobis latioocum defendendi relinquemus [5]. Ergo hoc quoitandum est in expositione, ne quando, quum ı collegisse videamur, aliquam idoneam partem erimus. (XXII.) Item vitiosa expositio est, quæ ıt ex falsa enumeratione : ut si, quum plura sunt, ›ra dicamus, hoc modo : « Duæ res sunt, judices, ›mnes ad maleficium [6] impellunt, luxuries et ia ». — « Quid amor? inquiet quispiam : quid io? quid religio [7]? quid metus mortis? quid im-

uos præter eos, quos. Schütz. præterea, quam ». Sic jam , inquit, e vestigiis cod. Erf. ı putabat. Sed idem est in a manu prima; et probat

llectionem, enumerationem; adversariorum.

:um defendendi relinquemus. MSS notatum, nosque ipsi, ıs reperimus *relinquerimus*, . Med. 1474. Vicissim in ro *reliquerimus* reperimus edd. pr. *relinquemus.* Non icere *relinqueremus* in primo. totum illud : « Ergo hoc ritandum ...... reliqueri›est a MS Cort. Et potest : hæc conclusio abesse, quum ıera nullam similem habeant. jus auctoritate hæc Schütz.

r omnes ad malef. Schütz. *homines.* Hoc ex auctoritate, inquit, Voss. 1 et ed. Omniboni recepi. Est enim aptius, quam vulgatum *omnes. Homines* ed. 1476.

7. *Quid religio?* Ernest. *irreligio* ex pluribus MSS in Oudend. omnibus, item in edd. pluribus primis, 1474, 1475, Juntina, Ald. et aliis.—Schütz. *religio.* Sic, inquit, in nonnullis MSS. In aliis, et in edd. *irreligio*, quod nollem Ernestius tenuisset : nam sine dubio hæc est lectio exquisitior et difficilior. *Irreligio* videtur monachis librariis deberi, qui alteram lectionem impiam esse putabant; ac dubium est, an omnino auctoris nostri ætate jam in usu fuerit vocabulum *irreligio.* Quod autem Ernest. putabat, *religionem*, i. e. superstitionem, ab. h. l. alienam esse, non recordabatur notissimum illud Lucretianum : « Tantum relligio potuit suadere malorum ». Optime quoque *religio*, h. e. δεισιδαι-

peri cupiditas? quid denique alia permulta? » Item falsa enumeratio est, quum pauciora sunt, et plura dicimus, hoc modo : « Tres res sunt, quæ omnes homines [8] sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo [9] ». Satis enim fuerat dixisse metum et cupiditatem : quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est.

XXII. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longe repetitur, hoc modo : « Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates : immensæ porro cupiditates infinitæ et immoderatæ sunt [1] : hæ pariunt avaritiam : avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritia inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt ». Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere [2], ne Ennium, et ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est :

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna [3] ad terram trabes;
Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo [4], qua vecti Argivi delecti viri,

μονία, inanis deorum metus, cum metu mortis componitur. Schutz. — Perperam vulgo *irreligio*. J. V. L.

8. *Quæ omnes homines*. Schütz. delet *omnes* e Voss. 3.

9. *Ægritudo*. Quid sit apud Ciceronem, vide Tusc. III, 11.

XXII. 1. *Immensæ porro cupiditates infinitæ et immoderatæ sunt : hæ pariunt avaritiam*. Schütz. sic hunc locum edidit : « Immensæ cupiditates pariunt avaritiam ». Manifestum est, inquit, amplificationem istam, quæ in vulg. legitur a glossatore profectam.

2. *Extremum ... exponere*. Avaritiam nominare. Avaritiam enim cupiditatem esse quis est qui ignoret? cupiditates autem stultitiæ filias esse, nec in sapientem cadere, hujus loci non est demonstrare. Wetz. — Subjecti versus ex Ennii Medea sunt, ab Euripide mutuati in Medea, prologi initio. Cf. Phædri lib. IV, Fabulam 7.

3. *Cæsa cecidisset abiegna*. MSS nostri et alii pluralem numerum in his exhibent, *Cæsæ*, etc. et sic omnes edd. pr. Quia tamen alibi, Inv. I, 49, et Nat. Deor. III, 30, singularis est, recipere non sum ausus, vid. ibi. Ern. — Schütz. *accidisset*, ex emendatione Oudend.

4. *Argo, qua vecti Argivi delecti*

Petebant illam pellem inauratam arietis,
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum!
Nam numquam [5] hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sævo saucia [6].

Nam hic satis erat dicere (si id modo, quod esset satis [7], curasset poeta):

Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea [8]!

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. Non enim reprehensione, sicut aliæ complures, sed sua sponte vitiosa est.

XXIII. (XXIII.) Vitiosa ratio est [1], quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem: infirma ratio est [2], quæ non ne-

viri, Petebant illam pellem inauratam arietis. Habent edd. vett. « Argo, in qua Argivi delecti viri vecti Petebant pellem illam a. » Ed. Schütz. « Argo, qua Argivi mille delecti viri vecti Petebant pellem inauratam arietis ». Hos versiculos, inquit, constitui de Grævii sententia, et sic fere convenit lectio cum Cic. Tusc. I, 20, ex optima acutissimi Wolfii recensione. Lambinus a conj. Ranconeti edidit : « Petebant villo pellem inaurato arietis ».

5. *Numquam. Nusquam* conj. Gruterus.

6. *Hera errans mea, domo efferret pedem Medea, animo ægra, amore sævo saucia.* In ed. 1476 : « hera mea errans pedem efferret domo M. a. æ. et amore saucia »; ed. Med. 1498, « hera e. m. Medea pedem efferret domo ægra, amore saucia ».—*Animo ægra.* Hæc in MS Cort. et ed. 1474 reperiuntur in altero breviori carmine: in edd. pr. utroque loco. Sed vitiose. Grævius tamen *amore saucia* addit e MS Pithœi, quod Oud. sequitur, sed et Medeæ nomen tollit. Ern.

7. *Quod esset satis.* « Quod satis erat », edd. vet. Grut. arridet, inquit, animo meo scriptura Palatina, « si id modo quod satis esset curarent poetæ ». Ita pr. quart. sext. Pall.

8. *Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem Medea!* Multi codices addunt *amore saucia.* Id Grævius et Oudend. defendunt, et hic quidem ita, ut deleatur *Medea;* sed post hunc versiculum iterum enarrator aliquis ineptum adjecit corollarium. « Ergo hac quoque ab ultimo .... sed sua sponte vitiosa est ». Quæ sustuli. Schütz.

XXIII. 1. *Vitiosa ratio est.* « Ratio vitiosa est », Schütz. Sic scribendum est, inquit, quia novus hic locus incipit, in quo semper subjectum antecedit.

2. *Infirma ratio est*, etc. Huc

cessario ostendit ita esse, quemadmodum ex est : velut apud Plautum [3] :

> Amicum castigare ob meritam noxiam,
> Immune est facinus [4] : verum in ætate [5] utile
> Et conducibile.

Hæc expositio est : videamus, quæ ratio affe

> Nam ego amicum hodie meum
> Concastigabo pro commerita noxia [6].

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, qu convenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana r quæ ex falsa causa constat, hoc modo : « A giendus non est : nam ex eo verissima nascit citia ». Aut hoc modo : « Philosophia vitanc affert enim secordiam atque desidiam ». Nam tiones nisi falsæ sint [8], expositiones quoque veras esse confiteremur. Item infirma ratio e non necessariam causam affert expositionis Pacuvius :

> Fortunam insanam esse et cæcam et brutam perhibent pl
> Saxoque illam instare globoso prædicant volubilem [9] :

Schütz transtulit « vana ratio est . . . . . . confiteremur », postque reposuit *infirma ratio*. Ratio in promptu est, inquit, Nam species *infirmæ rationis* non debent *vanæ rationis* explicatione interrumpi.

3. *Plautum*. Trin. I, 1, 2. Wetz.

4. *Immune est facinus*. Ernest. *immane*. Frustra, inquit, hic viri docti corrigunt *immune*, idque recepit Grævius pro *improbum*, ut ante Lamb. decepti loco Festi ; quem vitiosum esse bene docet Dorpius V. C. in Observ. p. 148. — Mirum est, Ernestium in hoc loco Plautino vitiosam lectionem *immane est facinus* potuisse defendere. *Immune fac* Plautum est *ingratum neg*

5. *In ætate*. In vita, int quando.

6. *Amicum hodie meu* *gabo pro commerita nox* editiones veteres fere h *castigabo* ; sed id sensus tit. Ernest.

7. *Philosophia vitanda* *gienda est*.

8. *Nisi falsæ sint*. Vu vett. quas Ernestius Schüt quuntur, *essent*.

9. *Saxoque illam inst* *prædicant volubilem*. Ma

uo saxum impulerit fors, cadere eo fortunam autumant.
ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet.
m autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit.
ı, quia dignum atque indignum[10] nequeat internoscere.
ıtem alii philosophi, qui contra fortuna negent
ım esse ullam[11], sed temeritate omnia regi: id magis
ıile aiunt; quod usus reapse experiundo edocet.
)restes modo fuit rex, modo mendicus factus est[12];
gio res contigit. Nempe ergo haud fortuna obtigit[13].

hic Pacuvius infirma ratione utitur, quum ait,

qui rescribunt *volubili:* nam illud epitheton fortunæ pro- Interim mirandum est MSS abere « Saxique instar globosi ubilem ». Ita sane melioris oc est, originis germanæ. Li- ›pe Italiæ quidam aut *prædi-* terjiciunt, aut *dicunt.* Gaut. pud Cebetem Fortuna fingitur ι ἐπὶ λίθου τινὸς στρογγύλου. ütz. *volubili.* Sic recte, in- ldus; item cod. Erf. Cauch.

Atque indignum. « Aut indi- vett. edd.

Qui contra fortuna negent Mi- :sse ullam. In h. l. ita variant ipti et editi, ut nihil certi esse *Negent* dedimus e MSS et ed. ›o *negant.* Ern. — Sch. « qui nam n. Esse ullam ». Vulgo, « f. n. Miseriam es. ul. », in *eriam*, vel, ut alii legunt, « mi- ı aut humanitatem », vel, vitio um, vel glossatoris commento . Quod autem *fortuna* hic a *te*, i. e. casu, distinguitur, id ›iendum est. Fortuna hic ut ıcitur; quam qui negant esse omnia ad casus temeritatem . Sic locus quem Ernest. ut um reliquit, ita expeditus est, l supersit offensionis. Ed. t ed. Med. 1498, « Sunt item ›hi qui fortunam negant ullam esse ». Nisi quod ed. 1476, *negent.*— Quibus auctoribus Schützii lectionem receperim; sed malim cum Wetzelio et Cl. viro *Leclerc* interpretari temeritate *hominum* non *casu* hæc regi. Orestes mendicus e rege factus est, quia temere se mari credidit. Quo modo nisi interpretatus fueris, non infirma tantum Pacuvii ratio, sed perabsurda est. Nostro autem sensu intelligi potest: sed merito reprehenditur.

12. *Modo mendicus factus est.* « Factus est mendicus modo » Voss. 2, Leid. 2, 4, ed. Omniboni, et probat Oudend. Schutz. — Sic etiam omnes quas vidimus vett. edd. sed vulgata magis placet.

13. *Naufragio res contigit. Nempe ergo haud fortuna obtigit.* Pal. quartus, « Naufragos nempe res ista contigit. Ergo id non forte neque fortuna obtigit »; at quintus, « Naufragio nempe res ista contingit; ergo id fluctu non forte aut fortuna obtigit ». Gulielmius e varietate suorum istud eruebat, « Naufragio contigit, ergo id non forte aut fortuna obtigit », ut det *contingere* temeritati, fortunæ *obtingere.* Gaut. — Quæ lectio vera sit neutiquam video; sed parum arridet hæc nostra ex optimis licet recentiorum editionibus sumpta, quæ habet continuo: « Nempe ergo haud ».

« verius esse temeritate, quam fortuna res[14] regi »: nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus fieret[15].

XXIV. (xxiv.) Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri[1], sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo : « Magno malo est hominibus[2] avaritia, idcirco quod homines magnis et multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem ». Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subjicit expositionis[3], hoc modo: « Utilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consuerunt[4] ». Item, « Utile est amicos veros habere : habeas enim quibuscum jocari possis ». Nam hujusmodi in rationibus non universa[5], neque absoluta, sed extenuata ratione[6] expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eamdem affert rationem, quare cæca; eamdem, quare bruta Fortuna dicatur.

(xxv.) In confirmatione rationis, multa et vitanda

14. *Res regi. Res geri* ed. Med. 1498.

15. *Mendicus fieret.* « Mendicus factus esset » ed. 1476, ed. Med. 1498, Gruterus et Ald. Ernest. *fieret* e MSS duobus ap. Oud. et e lege, ut ait, latinitatis, quæ certe si talis est qualem putat, parum veniæ ac laxamenti habet.

XXIV. 1. *Quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in.* Ed. Med. 1498, « quum videtur afferri quod in ».

2. *Hominibus. Omnibus* Ald. ed. Med. 1498, male.

3. *Subjicit expositionis. S. expositioni* ed. Med. 1476, ed. Med. 1498.

4. *Consuerunt. Consueverunt* ed. 1476, ed. Med. 1498, Grut.

5. *Universa. Universali* Ald. Sic aliæ edd. vett.

6. *Extenuata ratione.* I. e. quam nos vulgo opponimus generali, et appellamus specialem; quæ non modo generi conveniat, sed ad eam formam accommodata sit, de qua sermo est: ut in exemplis propositis, ratio utilitatis amicorum est generalis : cadit enim non modo in amicos, sed etiam in alios. Ern.

nostra, et observanda in adversariorum ratione ıt vitia, propterea que diligentius[7] consideranda, od accurata confirmatio rationis totam vehementis- ıe comprobat argumentationem. Utuntur igitur stu- ısi[8] in confirmanda ratione duplici[9] conclusione, ıdo :

Injuria abs te afficior indigna, pater.
Nam, si improbum Cresphontem existimaveras[10],
Cur me huic locabas[11] nuptiis? sin est probus,
Cur talem invitam invitum cogis linquere[12]?

ıæ hoc modo concludentur, aut ex contrario con- ·tentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex ıtrario hoc modo :

Nulla te indigna, nata, afficio injuria.
Si probus est, collocavi[13] : sin autem improbus,
Divortio te liberabo incommodis.

Diligentius consideranda. Delevi , quod et a nostris MSS et a mul- p. Oud. et Græv. abest, temere e proximo tractum : item ab ed. . Ern. — *Sunt* adest in edd. ;, Med. 1498, et Gruter.

Igitur studiosi. Sic pro *studiose* nus, e MSS nostris et aliis ap. ınd. edd. antiquis. Lambinus in- t *studiose* e duobus scr. ineptum ans h. l. *studiosi :* quod miror ı viri elegantia. *Studiosi* sunt elo- tiæ cultores. Ceterum non nego, lgatum bene dici, ut *utuntur* ab- e dicatur. Sed plures et meliores sunt audiendi. Ern. — *Studiosi* unt, puto, « eloquentiæ cultores », qui ea studiosius tractant ».

Duplici conclusione. I. e. di- ıate.

. *Nam, si improbum Cresphontem existimaveras.* Schütz. « Nam, si Cresphontem existimabas improbum » ex edd. pr. et MSS aliquot et Leid. 2. « Namsi imp. Cresph. existimaveras » MSS Oudend. omnes.

11. *Cur me huic locabas?* Habent vett. edd. *hujus.*

12. *Injuria abs te officior ... linquere?* Hi versus quatuor sunt Ennii ex Cresphonte, quam Euripidis fabulam ille erat imitatus.

13. *Collocavi.* MSS habent vel *collocavi*, ut edd. vett. vel *te collocavi*, quod et ed. 1474 habet. Puto cum Oudend. optimum esse *te locavi*, sed libros plures sequutus sum. *Bene* est glossa quam primus induxit Aldus. Ern. — Schütz. *te locavi*, auctoritate Oudend. Gruterus *bene locavi.* Quomodo autem his versibus superior ratio infirmetur non satis perspicio.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluetur[14], hoc modo :

> Nam, si improbum Cresphontem existimaveras,
> Cur me huic locabas nuptiis? — Duxi probum.
> Erravi : post cognovi, et fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est; acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum.

XXV. Item vitiosa est confirmatio rationis, quum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo : « Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse : aut, Necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem ». Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant. Quod si concurrerint, nonnihil illiusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, quum vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo :

> Miseri sunt, qui uxores ducunt. — At tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem[1] habet defensionem, hoc modo : « Iracundia inductus[2] peccavit, aut adolescentia, aut amore ». Hujuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima[3] peccata

14. *Diluetur.* Sic correxi vulgatum *diluitur*, necessario, ut responderet superioribus, ubi sunt futura, et e cod. Voss. ap. Oudend. Ern. — *Diluitur* edd. 1476, Med. 1498, et Grut.

XXV. 1. *Vulgarem.* Wetzelius eam putat quam non ab oratore, sed a vulgo tantum exspectes. Intelligendum vero quæ in vulgus cadit, quæ promiscue dari potest, ita ut si admiseris impune maxima peccata dilabantur.

2. *Iracundia inductus.* Schütz. « ab iracundia deductus ». Sic, inquit, cod. Erf. et Cauch.

3. *Maxima peccata d.* Schütz. « in maxima p. d. » Sic, inquit, edd. priores. Post edi cœptum « maxima dilabentur ».—Quidam libri *diluentur*, quod non sinit vox *impune*. Ortum vitium e scriptura vitiosa, *dilubentur*, quæ est v. c. in ed. 1474, placebat tamen Oudend. Ern. — Quas vidi-

bentur. Item vitiosum est, quum id pro certo nitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nc[4] in controversia est, hoc modo :

tu, dii, quibus est potestas motus superum [5], atque inferum,
em inter sese conciliant, et conferunt concordiam.

m ita pro suo jure hoc exemplo[6] usum Cresphon- n Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus, esse, demonstrasset. Item vitiosum est, quod jam asi sero, atque acto negotio, dici videtur, hoc mo- : « In mentem mihi si venisset, Quirites, non com- sissem, ut hunc in locum res veniret; nam aut c, aut hoc[7] fecissem ; sed me tum hæc ratio[8] fugit ». m vitiosum est, quum id, quod in aperto delicto situm est, tamen aliqua levi tegitur defensione, c modo :

Quum te expetebant[9] omnes, florentissimo
Regno reliqui : nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo sola ut restituam paro.

XXVI. (XXVI.) Item vitiosum est, quod in aliam par- n, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi,

editiones veteres habent omnes *entur*. Arridet tamen Schützii io.

. *Quia etiam nunc*. Vett. edd. « quod etiam nunc ». Et præ- rim.

. *Potestas motus superum*. Qui mo- t nutu suo cælum et terram, sunt ini cæli et terræ. Versus sequens mancus uno pede. MSS quidam dd. pr. habent *sese*, ut est de Inv. 59, sed ne sic quidem plenus est m. Item edd. 1474. Med. Junt. *erruntque* ; sed id metrum non ittit. Edidi quod est in MS Lips. *onferunt* . præsertim quum copu- iliar edd. agnoscant. Ern.

6. *Hoc exemplo* abest edd. 1476, Med. 1498.

7. *Nam aut hoc, aut hoc*. Prius *aut* addidi e MS Cort. ed. 1474, quod et consuetudini auctoris similius est. Ern. — Abest ab ed. 1476, quæ sæpe cum ed. 1474 consentit.

8. *Hæc ratio fugit*. *Hæc* abest MS Cort. quod verum puto : nam simpli- citer alias dicitur, « me ratio fugit ». Ernest.

9. *Quum te expetebant*. MSS plu- res et Cort. item ed. 1474, 1475, Med. Junt. *exspectabant* : idque pla- cebat Gulielmio, sed metrum repu- gnat, cui consentit *expetebant*. Ern. — Cf de Inv. I. 48.

ut, si quis potens ac factiosus in concione dixerit: « Satius est uti regibus[1], quam malis legibus ». Nam et hoc tametsi rei augendæ[2] causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci suspicione[3]. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, ut si quis dicat[4], « Injuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constet ». Vulgares[5] sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, « Quadruplator[6], ut breviter describam, capitalis est: est enim improbus, et pestifer civis». Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam sicarii, aut proditoris, attulit[7] definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est : ut si quis quem furti arguat, et dicat[8], « eum esse hominem improbum, avarum, fraudulentum; ei rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit ». Item vitiosum est, controver-

XXVI. 1. *Uti regibus.* Lambinus minus apte « uti bonis regibus ». Sch.

2. *Rei augendæ.* Edidi *augendæ*, quod MSS omnes, et edd. pr. pleræque habent. Vetus *arguendæ* edidit etiam Lambinus; quod hic commodum sensum non habet. MSS Cort. habent *agendæ*, ut Gulielmius conjiciebat. Sed *augendæ* est aptius. Ern. quem Schütz. probat. — *Arguendæ* Gruter.

3. *Atroci suspicione.* Quæ omnium animos in ipsum excitet.

4. *Ut si quis dicat.* MSS quidam, etiam nostri, edd. 1475, Mediol. utraque, Junt. Ald. etc. addunt *ut*, quod recepi. Sic enim noster sæpe, etsi non est necessarium. Vid. infra c. 29. Ern. — *Ut* abest edd. 1476, Med. 1498, et Gruter.

5. *Vulgares* eodem sensu quo supra, cap. 25.

6. *Quadruplator.* Ita vocabantur scelerum publicorum delatores, quia quartam bonorum partem, vel mulctæ qua damnati plectebantur obtinebant. Vide Asconium in Cæcil. cap. 7; in Verr. IV, 7; Gronov. de Sestert. pag. 271. Seneca de Benef. VII, 25, « Beneficiorum suorum quadruplatoribus » per translationem dicit.

7. *Attulit definitionem.* Præcedens *dicat* et forma orationis requirit *attulerit*, atque sic legendum puto. Ern.

8. *Quem furti arguat, et dicat.* Addidi *et* e MSS quatuor et ed. 1474, Med. prima. Nam hoc necessarium est, nisi malis aut *eum dicat* scribere, aut *eum* post *dicat* delere, quod tamen in omnibus libris est. Ern.

siam controversia dissolvere, hoc modo : « Non convenit, censores, istum vobis satisfacere [9] ex eo, quod ait, se non potuisse adesse ita, ut juratus fuerat : quod si ad exercitum [10] non venisset, idne [11] tribuno militum diceret? » Hoc ideo vitiosum est, quia non expedita [12], aut judicata [13] res, sed impedita, et in simili controversia posita, exempli loco [14] profertur. (XXVII.) Item vitiosum est, quum id, de quo summa controversia est, parum expeditur, et quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo :

Aperte fatur dictio [15], si intelligas.
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit,
Jubet, potiri si studeamus Pergamo :
Quem ego profiteor esse me [16] : me æquum est frui
Fraternis armis [17], mihique adjudicarier,
Vel quod propinquus, vel quod virtute æmulus [18].

9. *Vobis satisfacere.* Videri excusationem satis aptam afferre.

10. *Quod si ad exercitum.* MSS duo *quid se* . . . . . quod non spreverim. Ern. — Schütz. « quid si ex. » cum cod. Erf. et Duisb.

11. *Idne tribuno.* Abest *ne* a nonnullis edd.

12. *Expedita.* Plana et aperta per se.

13. *Judicata.* Judicio aliquo rata, quod est *præjudicium* ap. Quint. V, 1.

14. *Exempli loco profertur.* Sic pro vulgato *perfertur* edidi e libris MSS et edd. pr. et sic etiam sine libris edidissem. Ern. quem Sch. probat.

15. *Aperte fatur dictio.* Schütz. *Apertæ.* Amplexus sum, inquit, cum Lambino hanc Erici Memmii emendationem. Nam vulgatum « Aperte fatur dictio » non satis convenit sequentibus verbis : « si intelligas ». « Apertæ dictio » est oraculum Apollinis, cujus inter cognomina, teste Festo, etiam Aperta erat. — Hi versus desumpti videntur e vetere poeta, qui contentionem Ulyssis et Ajacis de Achillis armis carminibus celebraverat. Cf. Ovid. Met. lib. XIII, 1.

16. *Quem ego profiteor esse me.* Hanc lectionem e MSS confecit Oudend. quam recepi. Vulgata, « quæ . . . mea », sensum non habet aptum rei. Nam non *profiteri* debebat arma esse sua : judicari hoc debebat : sed se esse eum, cui ex oraculo debeantur. Ern. quem Schütz. sequitur.

17. *Fraternis armis.* Aurati conjectura, « Paternis armis », inutilis est. Ille Neoptolemum loqui putat. At loquitur Ajax Telamonius Achillis frater patruelis. Schutz.

18. *Vel quod virtute æmulus.* Ern. *virtutis*, qui notat : Versus ultimus non convenit metro. Putavi alterum *quod* delendum. Oudend. putat legendum *virtute*, aut *virtutum*, quod magis placet : nisi vero ultima litera in

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, et contra ea, quæ ante dixerit, dicere, hoc modo:

Quare accusem hunc, nequeo exputando evolvere[19];
Nam si veretur[20], quid eum accusem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parvi auditu[21] existimet?

XXVII. Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid? postea quid ait[1]:

Nunc ego te ab summo jam detexam exordio[2]?

Item vitiosum est, quod dicitur contra judicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo hujusmodi vitio lædatur[3] auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res[4] confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, quum alia de re controversia sit, inque hujusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur; aut tota causa mutata in aliam[5] causam derivetur: uti apud Pacuvium Zethus[6] cum Amphio-

virtutis elidenda est.—*Virtute* Schütz. cum Ald. codd. Voss. 2, Leid. 2.

19. *Quare accusem hunc, nequeo exputando evolvere.* « Qua causa accusem hunc tum id disputando evolvere » edd. 1476, et quæ sequuntur. — Gronovius conj. *timeo*, quia libri scripti et editiones vett. fere habent *tum id*, et id sane facit sensum meliorem. Ern.

20. *Veretur*, verecundus est. Wetzel.

21. *Parvi auditu.* Schütz. « parvi auditum ». Hoc præbet, inquit, cod. Erf. et probat Græv. Recurrunt iidem versus de Inv. I, 45.

XXVII. 1. *Quid? postea quid ait.* Sic MSS plures, etiam nostri, et ed. Med. pr. eleganter. Ern.— Alii « Quid quod postea ait ».

2. *Ab summo...exordio?* Omnem vitam tuam relegens.

3. *Lædatur aud. vol. Lædatur* commode abfuerit. Ern.

4. *Non omnes res conf.* « Omnes partes » marg. Cratandri; quod probat Grævius. Schutz.

5. *In aliam causam.* Abest *causam* ed. 1498, Leid. 8, et ed. Omnibon. Sch. — Item edd. 1475, Med. 1498.

6. *Apud Pacuvium Zethus.* Vide ad Or. 37. Wetz.

ne, quorum controversia quum de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, et virtutis utilitatem consumitur[7]. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget; quod sæpe consulto multi ab reo[8] faciunt, angustiis causæ coacti : uti, « Si quis[9], quum accusetur, ambitu magistratum petiisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat». Hoc[10] si diligenter in adversariorum oratione observaverimus, sæpe deprehendemus, et in hujusmodi deprehensione[11] ostendemus, eos, de [ea] re quid dicant, non habere. Item[12] vitiosum est, artem aut scientiam aut studium quodpiam vituperare, propter eorum vitia, qui in eo studio sunt : veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constet[13], putare ostendi, a quo homine factum sit, hoc modo : « Mortuum deformatum, tumore præditum, decoloratum fuisse constat[14] : ergo veneno necatus est». Deinde, si sit

7. *Utilitatem consumitur.* Schütz. *consummatur.* Ita recte Lambinus, inquit.

8. *Multi ab reo.* Multi eorum qui a rei parte stant; ut jam ante c. 6, 7, 8.

9. *Uti, Si quis, quum accusetur.* « Si quis accusetur » Voss. 3, quod non erat quod placeret Oudend. Sch.

10. *Hoc si dil. Hæc* ed. 1476.

11. *Et in hujusmodi deprehensione ostendemus.* Hæc nemini placeant, et variant in libris : nam v. c. ed. 1474 habet *defensione.* Absunt autem a MSS pluribus Grævii et Oudend. Sunt sine dubio insititia, quod etiam Grævius judicabat. Itaque uncis inclusi. Post delendum est *ea :* « eos, de re quid dicant, non habere », quod facile quivis rectum sentiat. Ern. — Schütz delevit omnino has voces fretus codd. Erf. Cauch. qui eas non agnoscunt.

12. *Item*, etc. Cf. de Inv. I, 1.

13. *Factum esse constet ... factum sit.* Dudum vidi sic legendum pro *constat ... est*, nempe e lege latinitatis. Ecce primum e MSS sex notavit Oudend. alterum habet ed. Med. prima. Ern.

14. *Decoloratum fuisse constat : ergo veneno necatus est.* Sic edidi e MSS et edd. pr. nam hoc est de cadavere luridum colorem habente verbum proprium. Supra c. 5, « si tumore vel livore decoloratum est cor-

usque in eo occupatus[15], ut multi faciunt, v
datum, vitio non mediocri conflictetur. N
factumne sit, quæritur, sed a quo factum sit.

XXVIII. (xxviii.) Item vitiosum est, in co
dis rebus alteram rem efferre[1], de altera me
non facere, aut negligentius disputare; ut, «
paretur[2], utrum satius sit populum frumentu
pere, an non?» quæ commoda sint in altera re
enumerare : quæ in altera incommoda sint, v
pressa[4], prætereas; aut ea, quæ minima[5] sint
Item vitiosum est, in rebus comparandis nece
tare alteram rem vituperari, quum alteram l
quod genus, « si quæratur, utris major honor
dus sit, Albensibus, an Venusinis[6], quod rei

pus mortui ». Sed addunt etiam *corpore* ante *decol.* quod pariter aut servandum, aut pro eo *livore* legendum puto : ita oratio fit æqualior et concinnior : « tumore præditum, livore decoloratum ». Ern. — *Coloratum* Gruterus. Sic Bruil. sic Pal. quart. ac sext. — Decolor est qui colorem mutavit. Conf. apud Cic. Tusc. II, 20, « Herculis *decolorem* sanguinem ».

15. *Si sit usque in eo occupatus*. Ita libri nostri antiquiores, sine illo *adeo*, quod recte abjecit Lambinus. Grut. — *In eo occupatus . . . venenum datum*.. Id est, ut venenum datum esse demonstret.

XXVIII. 1. *Efferre*, extollere, ut ex seqq. patet.

2. *Ut si, comparetur*. Schütz. « ut si quum comparetur ».

3. *Quæ commoda . . . cures . . . prætereas . . . dicas*. Sic legere ratio latinitatis et auctoris nostri jubet : nam nullum subjectum est unde pendeat *curet*, et quod in omnibus exemplis

est ceteris, ubi tertia pers
ut statim post : « et is, qui
ris, alteros lædat » : contra p
ubi nullum est subjectum,
« Vitiosum est ... putare
alteram laudes » : item po
« fieri potest, etc. » Ern.
enumerare. Hoc sine causa
vocat Grævius. Schütz.

4. *Velut depressa*. Ho
suspectum fuit, qui e M
habet « quam velint d. »
« quæ velint depressa », i
pressu. Mihi spuria videntu
quid solet Noster in his ad
—Schütz. tamen ingeniosan
jecturam Grævii, quamqua
obtemperat.— *Velut depre*
puto tamquam ea parvi m
beas.

5. *Minima sint*. Omnes
Sed quum in ceteris memb
junctivus, hic quoque ab a
ptus sit necesse est. Ern.

6. *An Venusinis*. Mira
rietas in libris. « Vegentin

li romani profuerint[7] », et is; qui dicat alteris, os lædat[8] : non enim necesse est, si alteros præs, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, quum os magis laudaris, aliquam alteris laudis partem uas, ne cupidius pugnasse[9] contra veritatem is. Item vitiosum est, de nomine et vocabulo ejus ontroversiam struere, quam rem consuetudo t optime judicare : « velut Sulpicius, qui interrat[10], ne exsules, quibus causam dicere non li-

(MS Cort.), quod recepit Lam- « Vicentinis, Pennensibus », lacebat J. Gron. nulla idonea Nihil decerni potest, quia ignoratur, ad quam respicit *Venusini* quidem alieni maxit, tam remoti ab *Albensibus*. ertinet res sine dubio ad temp. romanæ antiquiora. Ern.— mus, *Vesetinis;* sec. « Vecetinis nsibus »; quart. « Venusinis an sibus », uti et videtur fuisse a rima in sexto. Quintus enim, tinis an Pennensibus », et vero *ses* hos agnoscit Bruilerianum exemplar, et videtur postliferendum hisce nostris libris. nuntur iidem a Plinio sub IV Italiæ, sed ibidem scribi*nenses*. Grut. — Schütz. « an Pinnensibus ». Ita cod. Erf. stinis an Penensibus »; Cauch. umentinis an Pennensibus »; an Vegentinis » Voss. 1, 2, 2, 3, « an Vejentanis »; MS an Venusinis ». Vulg. *Pennen*robabat Gronovius, et recte Nam res illa petita est ex histoi Marsici; de *Pennensibus* vel *sibus* (Πιννήταις) narrat Diofr. libri XXXVII, eos atrocia merga Romanos a Marsis passos Albenses autem constat, quum item in fide pop. romani manerent, diu obsessos fortiter restitisse. Sch.

7. *Quod reipubl. pop. rom. prof.* Sic edidi, pro « reip. et pop. romano » cum Grævio e MSS ejus; nam sic dicunt semper Latini, numquam « resp. et pop. romanus ». Deinde dedi *profuerint*, e MSS ap. Oudend. et ed. Med. 1474 quod et latinitas desiderat. Ern.

8. *Et is, qui dicat alteris, alteros lædat.* Porro « is qui dicat » pro *dicit*, e MSS et edd. pr. quod pariter latinitas postulat. Denique « is qui dicat alteris, alteros lædat » vitiosum Grævio videtur, qui *alteris* delet; quod sane non habent MSS plures, etiam nostri, nec edd. veteres : primus dedit Aldus. Non tamen ausus sum delere, quia commode intelligi potest, si modo interpungas post *dicat*, ut fecimus : is, qui dicit, alteris, sc. habendum esse honorem majorem. Nam et in sequentibus semper bis est. « Honorem habere » h. l. est præmium decernere. Ern.

9. *Ne cupidius pugnasse.* Sic MSS plures et edd. pr. pro *cupide*, quod primus dedit Aldus, et nostri MSS habent. Ed. Juntina : « cupiditate ab alteris ». Ern.

10. *Sulpicius, qui intercesserat.* Intercedendi verbum non ordinaria

cuisset, reducerentur, idem posterius, immutata voluntate, quum eamdem legem ferret [11], aliam sese ferre dicebat, propter nominum commutationem: nam non exsules, sed vi ejectos se reducere aiebat; perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur a populo romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua et igni interdictum est, exsules appellentur». Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit : nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem.

XXIX. (XXIX.) Quoniam exornatio constat ex similibus, et exemplis [1], et amplificationibus, et [2] judicatis, et ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam et collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut ipsi obest [3], qui affert. Exem-

significatione dicitur, sed pro impedierat, sc. lege lata, ut docet Liv. epit. 77, De re vid. Pighium ad a. 662. Ern.

11. *Quum eamdem legem ferret.* Non de exsulibus non revocandis, sed de exsulibus, et quidem revocandis. Ern.

XXIX. 1. *Exemplis.* Notat J. V. L. in exemplis adhibendis maxime cavendum esse an mera sit personarum, temporum, et c. similit. affertque nostri Cornelii versus ex Cinna, II, 1 : « Ces exemples récens suffiraient pour m'instruire, Si par l'exemple seul on pouvait se conduire... Mais souvent l'un se perd où l'autre s'est sauvé, Et par où l'un périt, un autre est conservé ».

2. *Et amplificat. et judicatis.* Alii *ex judicatis.* MSS plures « et judicatis », vel « et rebus judicatis », item edd. ut Junt. quod adeo reposui. Sed mihi et verba « et amplificationibus » spuria videntur. Nam in sequentibus, quum de singulorum generum vitio dicitur, nulla amplificationis mentio, sed tantum similium exemplorum et judicatorum vitia demonstrantur. Tum amplificatio est in exaggeranda et locupletanda argumentatione : ergo non genus exornationis : denique in MSS verbum non est eodem loco. Ern. — Schütz. delet *et amplif.* fretus auct. Ernest.

3. *Aut ipsi obest.* Vulgo « sibi ipsi ». Delevi *sibi*, ut Lambinus fecit, quamquam contra libros. Nam primum deberet esse *ipse* secundum veram latinitatem : deinde post *aut* esse novum subjectum. Nec enim hæc coeunt cum « simile vitiosum est, quod », quocum

vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehen-
: aut si improbum, ut non sit imitandum : aut
[4], aut minus, quam res postulabit[5]. Res judi-
tiose profertur, si aut dissimili de re proferatur;
: ea re, qua de controversia[6] non est; aut si
ba; aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis ido-
:s judicatæ ab adversariis proferri possint. Item
ım est, id quod adversarii factum esse confi-
r, de eo argumentari, et planum facere factum
nam id tantum augeri oportet. Item vitiosum
augere, quod convenit doceri, hoc modo : « Ut
quem arguat, hominem occidisse, et antequam
loneas argumentationes attulerit, augeat pecca-
et dicat, nihil indignius esse, quam hominem
re » : non enim, utrum indignum sit, an non,
:tumne sit, quæritur.

ıplexio vitiosa est, quæ non, ut quodque pri-
lictum est, primum complectitur[7], et quæ non
:r concludit[8], et quæ non ex enumeratione cer-
: constans aliquid relinquit[9], ut intelligatur,

bent cohærere, qua subje-
: *aut* nullum est. Ern.
majus. Schütz. « aut si ma-
.iculam *si*, inquit, concinni-
:rspicuitatis causa inserui.
m res postulabit. — *Postulat*
. cod. Erf. Duisb. Cauch.
Græv. Sch.
de controversia. Sic pro *de*
plures, etiam Cort. tum
et Med. pr. quod, ut ele-
:t usitatum Ciceroni et ju-
is antiquis in hac forma,
:rn.
non, ut quodque pr. d. est
. Sic MSS quidam et edd.
uod, quia sic pluribus aliis
ım est, ubi pariter quidam
libri *quidque* habent, recepi. Post omissum est *ita* ante *prim. compl.* Sed ejus omissionis et alia exempla reperiuntur. Edd. 1474, 1475, Mediol. 1498, Junt. etiam *primum* omittunt ante *complect.* quod etiam magis placet. Ern. — Schützius Grævium reprehendit, quod alterum *primum* abesse voluerit. Nec opus est, inquit, cum Oudendorpio corrigere : « quæ non quo ordine quidque primum dictum est complectitur ». Gruterus « ut quidque ».

8. *Concludit*. *Concluditur* Ald. et codd. Oudend. quid id melius esse putat. Non assentior. Sch. — *Concluditur* multi vett. libri.

9. *Constans aliq. relinq*. Exqui-

quid propositum [10] in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

XXX. (xxx.) Conclusiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ [1] sunt : nam constant ex enumeratione, amplificatione, et commiseratione. In quatuor [2] locis uti possumus conclusionibus; in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione [3]. Enumeratio [4] est, per quam colligimus et commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter; ut renovetur, non redintegretur oratio : et ordine, quidquid erit dictum, referamus [5], ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio. Facta enim [6], et dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi, aut ingenii venditandi, aut memo-

site, ut solet Noster interdum, pro, *efficit* concludendo. Ern.

10. *Propositum*. *Positum* conj. Lambinus. Sch.

XXX. 1. *Tripartitæ*. Quas auctor noster conclusionis partes facit « enumerationem, amplificationem, commiserationem », has Cicero de Inv. I, 52 facit : « enumerationem, indignationem, conquestionem ». Wetz.

2. *In quatuor...in conclusione*. Hoc totum abest a MSS duobus Oudend. Et est certe alieno loco. Numquam enim partitioni tale subjicitur, ante explicationem partium, de usu totius rei. Sic Cic. Inv. I, 52, statim definitioni et partitioni conclusionis in argumentatione subjicit explicationem partium. Ern. — Schütz. omnino expunxit.

3. *Conclusionibus...in conclusione*. Dupliciter idem verbum h. l. dicitur. Conclusiones sunt epilogi, clausulæ alicujus rei demonstratæ; at conclusio est ultima pars orationis. Sicut supra lib. I, *exordium* dupliciter dictum. Ern.

4. *Enumeratio*. Cf. de Inv. I, 52. Eadem supra adfuit pars distributionis sicuti est pars argumentationis in libro de Inv. I, 29, 45. Wetz.

5. *Referamus*. Schütz. *referimus*. Ita, inquit, cum Grævio ex optimis codd. legendum.

6. *Facta enim*. Græv. sequutus sum, qui sic e cod. Duisb. pro vulg. *ficta* edi voluit, quocum consentit MS Oudend. Est autem hoc proprium in hac re verbum, de oratione elaboratiori. Cicero Brut. 8 : « quodammodo oratio facta ». Gr. πεποιημένη λέξις. Ern. Quem Sch. probat et sequitur.

riæ ostentandæ causa. Quapropter initium enumerationis sumendum est a divisione : deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, et confutatione. Amplificatio est[7], quæ, per locum communem, instigationis auditorum causa sumitur. Loci communes[8] ex decem præceptis commodissime sumuntur adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus[9], hominibus sapientissimis, senatui, item maxime, quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, quum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant : utrum ad omnes, quod atrocissimum est; an ad superiores, quod genus ii sunt, a quibus auctoritatis locus[10] communis sumitur; an ad pares, hoc est, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur : et ea re neglecta, ostendimus, quid periculorum atque incommodorum[11] consequa-

7. *Amplificatio est*. In vulgg. additur *res*, quod auctoribus MSS pluribus, ed. Mediol. 1474, delevimus. Ern. — *Res* abest quoque MSS Voss. 1, 3, Leid. 1, 2, 3. Sch. — Amplificationem Cic. partit. 8 dicit : « vehementem quamdam argumentationem, etc. » c. 15, « graviorem quamdam affirmationem »; quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem, q. h. l. est « instigare auditores ». Adde Quint. 8. Wetz.

8. *Loci communes*. Fusius Cicero de locis communibus in lib. de Inv. et præsertim in Topicis. De locis autem rei amplificandæ et crimini augendo aptis Cic. de Orat. III, 27, qui in Brut. ex Aristot. refert a Protagora paratas rerum illustrium disputationes quæ nunc communes appellantur loci. Wetz.

9. *Regibus*, *civitatibus*, *nation*. Edd. 1476, *magistratibus* pro *civitat*. — *Nationibus* abest cod. Pith. Sch.

10. *Locus communis sumitur*. Abest *communis* a MS Lips. recte, ut arbitror. Ern.

11. *Ostendimus*, *quid per. atque inc.* — *Ostendimus* pro *ostendemus* corrigendum esse, res docet : præcedit

tur. Quartus locus est, quo demonstratur, si l remissum, multos alacriores ad maleficia fu quos adhuc exspectatio judicii remoretur[12]. Q locus est, per quem ostendimus, si semel[13] judicatum sit, nullam rem fore, quæ[14] incor mederi, aut erratum judicum[15] corrigere poss in loco non incommodum erit uti ceterarum comparatione, ut ostendamus, alias res posse tustate sedari, aut consilio corrigi: hujus rei niendæ, aut corrigendæ nullam rem adjument ram[16]. Sextus locus est, quum ostendemus e sulto factum[17], et dicemus voluntario facinori

enim *percunctamur;* non *percunctabimur.* Sed illud in duobus MSS reperit Grævius; ergo recepimus: quamquam dudum sic edidit Lambinus: sed eum sequentes non sunt imitati. Deinde *atque* dedimus pro *aut* e MSS Cort. et pluribus aliis ap. Græv. et Oudend. Ern.

12. *Remoretur.* Ita pro *remoratur* edidimus necessario ex lege certa latinitatis, ex consecutionis legitimæ modorum in verbis. Ern.

13. *Si semel aliter judicatum sit.* Id est, ut recte Lambinus interpretatus est, *male* aut *secus* quam oporteret, judicare. Sch.

14. *Quæ incommodo.* Schütz. « q. huic incomm. » Pronomen, inquit, quod habet cod. Duisb. concinnitatis causa addidimus.

15. Alii, *erratum judicium.* Edd. vett. inter quas 1476, addunt ante hæc verba « aut perp. fact. »; unde crediderim hæc priora veram esse lectionem, posteriora autem glossam quæ sola postea in scriptis et editis permansit. Sed hæc levia.

16. *Hujus rei..... adjumento futuram.* Nullam hic varietatem in libris reperi. Unus Lambinus cor *rei*, quod saltem tolerabili non plane contra latinitaten *jus.* Sed vel sic non placet l Nam omnino *adjumenti* ve nus est, quam pro re. Cr *mento* esse spurium; et auc disse: « hujus rei aut len. gendæ nullam rem futuram exquisite latinum est, et sæpe expertum glossatorun rectorum manum male se libris veteribus. Vid. Draken V, 3; inpr. Cortium ad Sa Jug. c. 88, ubi exempla sim polationis adferuntur. Itaqu id saltem uncis inclusi, alii exterminandum. Ern. cuju tate fretus Sch. vocem a expunxit.

17. *Ex consulto factum.* correctio Grævii e cod. Pitl consulto f. » quod et Med. bet, sed tamen non est n Pro *ex* libri MSS et ed. ve habent *et.* Ern.—Sch. « esse ex auctoritatibus ab Ernesti Lambinus « ex consilio ». Cic. de Inv. I, 53.

excusationem, imprudentiæ justam [18] deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse : quod genus, injuriæ mulierum [19], aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, et cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus [20], non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius et atrocius vindicandum sit. Nonus locus [21] constat ex peccatorum comparatione, quasi quum dicemus [22], majus esse maleficium stuprare ingenuam [23], quam sacrum legere [24] : quod propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem [25] superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus

18. *Imprudentiæ justam*. Ald. legit : « sed imprudentiæ justam » ; in Voss. 1, Leid. 1, 2, 3, est « imprudentiæ et justam » ; quod probat Oudend. sed sana sunt omnia, quod intelligitur e simili Cic. loco de Inv. I, 53 : « Sextus locus est, per quem consulto et de industria factum demonstratur, et illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnumquam convenire ». Quare minime probanda est lectio, quam Purgoldus e cod. Goth. eruit : « nullam excusationem imprudentiæ et justam d. p. » Sch. — Resp. I, 14; II, 16. Wetz.

19. *Quod genus, injuriæ mulier.* Ernesti *injuria*. Sic correxi, inquit, *injuriæ*, quia in plerisque MSS etiam nostris, et edd. vett. est vel *injuria* vel *injuriam* ; sic et Oudend. volebat. Ern. — « Quod genus injuriarum », Erf. Cauch. Duisb. « quod genus injuria », Pith. et Cratand. ed. Sch.

20. *Octavus locus est, quo ostend.* Schütz. *ostendemus*. *Ostendimus*, inquit, probat Oudend. quod est in Voss. 1 et Leidd. Sed præferendum est futurum, sicut in reliquis membris omnibus.

21. *Nonus locus constat*. Schütz « Nonus locus est qui constat ». Ita, inquit, codd. plurimi. — Nonus reipsa non diversus a secundo. Wetz.

22. *Quasi quum dicemus*. Pro *quasi* Lamb. conj. *quale*. Ed. Med. 1498, « quasi q. dicimus ».

23. *Ingenuam*. *Ingenuum* Pal. quartus et nescio quis Gulielmianus. Grut.

24. *Quam sacrum legere*. Hoc Lambinus in bono codice MS et Grut. in Pal. 2 et Fabr. invenit, estque procul dubio verum. Vulg. *lædere*. Ern.

25. *Intemperantem*. Pro vulgato *imperantem* dedimus e MSS melioribus etiam nostris, et edd. antiquis ante Gruterum, in quibus etiam tamen est *intemperatam*. Vulgatum non habet sensum commodum hoc loco. Ern.

acriter, et criminose, et diligenter, ut agi
geri negotium videatur, rerum consequentiu
meratione.

XXXI. Misericordia[1] commovebitur auditc
mus[2], si variam fortunarum commutationer
mus; si ostendemus, in quibus commodis[4] fu
quibusque incommodis simus, comparatioı
quæ nobis futura sint, nisi causam obtinu
enumerabimus, et ostendemus[6]. Si supplicabi
nos sub eorum, quorum misericordiam capt
potestatem subjiciemus. Si, quid nostris par
liberis, ceteris necessariis casurum sit[7] propteı
calamitates, aperiemus, et simul ostendemus,
nos solitudine[8] et miseria, non nostris inco
dolere. Si de clementia, humanitate, mise
nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. Si n
per aut diu in malis fuisse ostendemus. Si ı
fatum, aut fortunam conqueremur. Si anim

XXXI. 1. *Misericordia.* Tertia conclusionis pars commiseratio, c. 30, Ciceroni conquestio, Invent. I, 52 et 55. Wetz.

2. *Auditoris animus.* Secundum MSS et edd. lectiones varias videtur aut *auditor* deleto *animus* legendum, aut « auditoribus animus ». Nihil decrevi. Ern. — Sch. delet « auditoris animus ». Sic, inquit, Voss. 3, et sic arbitror auctorem scripsisse, ut quod alii addunt, « auditoris animus », glossatori debeatur. — *Auditoribus* sine *animus* edd. 1476, Med. 1498, alia glossa. Sch. igitur probandus.

3. *Variam fort. commutationem.* Cujus rei ex. egregium habes in Cicer. Ligariana 3. Wetz.

4. *In quibus commodis fuerimus.* *Fuerimus* pro vulgato *fuimus*; primum propter antecedentia, deinde quia in
altero membro est *simus*.
MS Cort. cum pluribus e
MSS et edd. pr. quædan
membro *sumus*, quod ortuı
matione cum *fuimus*. Sed
tibus membris pariter suı
ctivi. Ern. quem probat S

5. *Comparatione.* Non
vox, quæ in extremo fin
exsulat. Quæ fortasse glos

6. *Et ostendemus.* Sch.
glossam expunxit. Verum
diderim, quia verbis itera
tiam nostro auctori solem

7. *Si, quid...casurum*
eis casus immineat.

8. *Solitudine.* Sic pro s
Gruterus, volentibus Pal
quinto. Et sane solus est i
quem amici reliquerunt, et
sensu : « solus eris ».

strum fortem, patientem incommodorum[9] ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. Nihil enim lacryma citius arescit[10].

Fere locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro : quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consequutus, et nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, et tute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere : tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persolvendum. Verum hæc futura[11] satis scio : te enim non ignoro. Nos deinceps ad cetera præcepta transeamus, ut, quod libentissime facimus[12], tuæ voluntati rectissimæ morem geramus.

9. *Patientem incommodorum*. Sch. « et pat. incomm. » Copulam addidimus, inquit, e loco simili Cic. de Inv. I, 56 ; ibid. est : « et patientem incommodorum esse et futurum esse ». Nostro loco pro *futurum* legitur *fuisse* in cod. Pith. et Duisb. unde conjiciat aliquis auctorem scripsisse : « et patientem incommodorum ostendemus fuisse et futurum esse ».

10. *Nihil enim lacryma cit. arescit*. Dictum Apollonii rhetoris. De Inv. I, 56. Wetz.

11. *Hæc futura*. Sc. ut Herennius hæc diligenter consequatur, et scientior fiat præceptorum artificio : de quo se dubitare negat cognito Herennii ingenio.

12. *Quod libent. facimus*. *Faciemus* ed. 1476.

M. T. CICERONIS

RHETORICORUM

AD C. HERENNIUM

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

enus auctor, quemadmodum ad omnem judicialem causam ventio rerum accommodanda esset, demonstraverat. Nunc rgit ad earum rationem rerum inveniendarum, quæ perti- nt ad causas deliberativas et demonstrativas, cap. 1.

Primum igitur agit de deliberationibus, cap. 2, sqq. quæ par- n sunt hujusmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum sit, rtim hujusmodi, ut quid potissimum faciendum sit, con- leretur; alio autem respectu vel propter naturam rei, vel opter extraneam causam, vel propter utrumque instituuntur. ıum autem omnibus, quibus in deliberando sententia dicenda t, propositus sit finis utilitatis; eaque dividatur in rationem tam, quæ vel vim, vel dolum vitandum esse ostendat, et in tionem honestam, quæ constet recto, h. e. prudentiæ, justi- æ, fortitudinis et modestiæ partibus, et laudabili, horum om- ıum, qui sint loci et unde reperiundi, docetur cap. 3, 4. ›einde quomodo genus deliberationum per singulas partes ora- onis tractandum sit ostenditur, cap. 5.

Sequitur de genere demonstrativo, quod est in laude et vitu- ›eratione. Hic primum, qui sint laudis et vituperii loci, de- nonstratur; deinde quomodo in hoc genere, partes orationis, :xordium, narratio, divisio (nam de confirmatione hic iterum ıgi necesse non erat), et conclusio tractandæ sint, ostenditur, :ap. 6-8.

Jam quoniam auctor quæ de inventione dicenda erant lib. I et II, et istis octo libri III capitibus absolverat, jam procedit ad secundum oratoris officium, quod dispositione continetur; cujus duo genera exponuntur, alterum ab institutione artis pro- fectum, alterum ad casum temporis accommodatum.

Jam sequebatur locus de elocutione, quem auctor integrum libro quarto reservandum duxit. Itaque restabat, ut de memoria et pronuntiatione dissereret. Prius autem agit de pronuntiatione. Ea dividitur in vocis figuram et corporis motum. In voce spe-

ctatur magnitudo, firmitudo, mollitudo. Mollitudo vocis quomodo tenenda sit, præcipitur in sermone, in contentione, in amplificatione. Sermo est vel in dignitate, vel in demonstratione, vel in jocatione. Contentio dividitur in continuationem, h. e. orationis continuæ accelerationem clamosam, et in distributionem, quæ est concisione oratio frequens cum crebris et brevibus intervallis. Amplificatio dividitur in cohortationem et conquestionem. In his omnibus quomodo vocem flectere ac torquere oporteat docetur, cap. 13, 14.

Sequuntur præcepta de memoria, quæ est vel naturalis, vel artificialis, cap. 16. Artificialis quum locis et imaginibus contineatur, de locis agitur, cap. 17-19; de imaginibus, cap. 20, 21. Accedit brevis disputatio de diversa firmitate imaginum ejusque causis, cap. 22. Finit denique auctor in improbanda ratione Græcorum, qui multorum verborum imagines conscripserint, cap. 23, in commendanda artificiali verborum memoria, et in admonitione, parum in his rebus doctrinam valere, nisi assiduitas exercitationis accesserit, cap. 24.

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER TERTIUS.

I. (I.) Ad omnem judicialem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinerent[1] ad causas deliberativas et demonstrativas, in hunc librum transtulimus[2], ut omnis inveniendi præceptio tibi quamprimum persolveretur[3]. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus : quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, ne quid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque et nobiscum, quum

I. 1. *Pertinerent*. Vulgo *pertinebant;* inde ab Aldo. Primæ *pertineant;* utrumque vitiose ex lege latinitatis. Verum est quod edidimus, idque habet edit. Juntina. Ern. — Habet ed. Med. 1498 *pertinebant*, ante Aldum. — Schützius Ernestium sequitur. Wetzelius, *pertinent*.

2. *Transtulimus*. Non ex secundo libro; quomodo enim omnis inventionis ratio citius exponeretur, translata in tertium; sed expositis iis quæ in judicialibus causis ad inventionem pertinebant, supererat ut de ceteris causarum judicialium partibus loqueretur; quæ distulit ad finem hujus libri, præpositis iis quæ de inventione dicenda supererant.

3. *Persolveretur*. Eleganter, pro *traderetur, redderetur*, scil. quam tibi ex promisso debemus. Similiter dixit IV, 1. Ern.

voles, et interdum sine nobis legendo consequere; ne quid impediare, quin ad hanc utilitatem[4] pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te præbeas : nos proficisci[5] ad instituta pergemus.

II. (II.) Deliberationes partim sunt hujusmodi, ut quæratur, utrum potius[1] faciendum sit; partim hujusmodi, ut, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo : « Carthago tollenda[2], an relinquenda videatur». Quid potissimum, hoc pacto : « ut si Hannibal consultet, quum ex Italia Carthaginem arcessitur, in Italia[3] remaneat, an domum redeat, an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam[4] ». Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt : « ut si deliberet senatus, captivos ab hostibus redimat, an non ». Partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem et consultationem : « ut si deliberet senatus, bello Italico[5], solvatne legibus Scipionem, ut eum

4. *Ad hanc utilitatem*. Semper mihi visum est languere h. l. *utilitatis* verbum. Venit mihi in mentem corrigere *subtilitatem*, i. e. accuratam scientiam artis, qualem in magistro requirimus. « Ad hanc subtilitatem », i. e. accuratam scientiam hujus artis, quam tibi subtiliter trado. Ern. — *Ad hanc utilitatem*, fortasse quasi ad *hujus rei usum*.

5. *Nos proficisci*. Vox *proficisci* salva sententia auferri poterat. Sch.

II. 1. *Utrum potius*. Quum, duobus propositis, necesse est alterum eligas. —*Quid potissimum*. Quum multa sunt quæ fieri possunt, aut omnia negligi.

2. *Carthago tollenda*. Apage illud Lambini commentum *delenda* : quid enim venustius opponi potest quam hæc verba, *tollere*, *relinquere* ? Et dixit Cicero non semel *urbem tollere*. Gruter. quem Schützius probat.

3. *In Italia*. Vett. edd. *an in Italia* ? Non ita male puto, quum non ambigatur utrum e duobus eligendum; sed quid omnino faciendum sit quæratur.

4. *In Ægyptum profectus occupet Alexandriam*. Ægypto tum imperabat Ptolemæus Epiphanes, qui hoc ipso anno, quinque annorum puer successit fratri Philopatori, quocum per ann. 533-550 regnante, Romani fœdus, a Philadelpho, hujus avo, an. Urb. 481 initum, hoc ipso bello Punico altero renovaverant. Wetz.

5. *Bello Italico*. Wetzelius reponi vult *Punico*. Et certe rectius ita scriptum fuisset, nisi forte putes *Italicum* posse dici Punicum alterum, quo sexdecim annos Italia laboravit. Sed nusquam reperio.

liceat ante tempus consulem fieri ». Partim et propter se sunt deliberandæ, et magis propter extraneam causam veniunt in consultationem : « ut si deliberet senatus, bello Italico, sociis civitatem det, an non ». In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis oratio[6] ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda. (III.) Omnem orationem[7] eorum, qui sententiam dicent, finem sibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eo totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili consultatione dividitur, tutam[8], et honestam. Tuta est[9], quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim et dolum : quorum aut alterum separatim, aut utrumque sumemus conjunctim[10]. Vis decernitur[11] per exercitus, classes, arma, tormenta, evoca-

6. *Omnis oratio ad ipsam rem*. Sic MSS duo apud Oud. porro Cort. et alii apud Græv. habent, item mox *omnem orationem*, ut et ed. 1475, et id est sententiæ h. l. aptius quam *rationis* verbum, ut judicavit etiam Oudend. Ern.

7. *Omnem orationem eorum, qui sententiam dicent*. Quibus pro verbis Schütz. dedit « omnes qui sententiam dicent ». Sic, inquit, propter sequentia, « ut omnis eo totius orationis ratio conferatur », necessario fuit scribendum. Erf. « omnem memorationem eorum q. s. d. » MS Pith. et edit. Cratand. « omnes orationes eorum », ut facile depravationem agnoscas. — *Qui sententiam dicent*. Hoc est, qui in concilio, aut in concione, loquentur. Noli autem cum Wetzelio interpretari : « conveniet omnem orationem proponere sibi finem utilitatis eorum, qui sententiam dicent », hoc est, ut putat, concionis.

8. *Tutam*. Schütz. *rem tutam*. Sic emendavimus, inquit, vulg. *tutam* apposite ad hujus loci sensum et sequentis orationis contextum. Nam postea dicitur *honesta res* in altero divisionis membro. Et infra, cap. 5, occurrit « qui tutæ rei præponet honestam ».

9. *Tuta est*. Nisi Schützii lectionem receperis, intelligas oportet « tuta utilitas », vel « tuta pars utilitatis » quæ *utilitas* aut *p. ut.* postea distribuitur in *vim* et *dolum*. Ea certe parum apta.

10. *Conjunctim*. MSS plures et edd. vett. quædam *conjuncte*. Sic Ald. Erf. Cauch. Sch.

11. *Vis decernitur*. Sic Pall. et Broil. Maluit Lambinus *discernitur* : quam bene, ipse viderit. Vulgo erat

tiones hominum[12], et alias hujusmodi res. Dolus consumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturatione, mentione[13], et ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione reipublicæ scribere volemus[14]. (IV.) Honesta res dividitur in rectum et laudabile. Rectum est, quod cum virtute et officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum et malorum : dicitur item prudentia, scientia cujusdam artificii : item appellatur prudentia, multarum rerum memoria et usus complurium negotiorum. Justitia est æquitas, jus unicuique tribuens[15] pro dignitate cujusque. For-

secernitur. Gaut. — Lambinum Grævius defendit. *Discernitur* ed. 1476, Med. 1498.

12. *Evocationes hominum.* Edd. pr. et MSS Oud. *revocationes.* Sch. — Simplicissimum est intelligere de eo genere, cujus sæpe mentio apud Livium, Cæsarem, etc. Cetera omnia sunt argutiora. Ern. — Vid. Liv. XLV, 31; IV, 9; VIII, 3; XXIII, 43. Wetz.

13. *Mentione.* Alii, *mentitione.* Sch. — In hoc verbo mire se torsere, ut librarii, sic critici et interpretes. Simpliciter autem interpretor de genere et artificio fallendi, quod inest in eo, quum homines iis, quos decipere et illicere in fraudem volunt, e longinquo ostendunt spem, non pollicendo, sed tantum obiter in sermonibus jaciendo, commemorando, quod spem faciat, quod alliciat; ut faciunt ii, qui non pecuniam promittunt, sed sic pecuniæ mentionem faciunt, ut alter sperare possit. Argutias aliorum non commemorabo. Ceterum MSS et edd. variant in casibus : alii enim accusativos habent : nihil interest. Ern.

14. *Scribere volemus.* Sic pro *velimus* legendum esse latinitas dudum nos docuit. Ecce id ipsum est in ed. 1474. Ern.

15. *Jus unicuique tribuens. Jus* Ernest. uncis inclusit. Nullo modo, inquit, stare potest *jus*. Tribuere alicui jus suum non ignoro; sed juris istius notio est in verbis « pro dignitate cujusque » : itaque non locum habet verbum *juris*. Ed. Junt. etiam addit *suum*, nempe e vulgari definitione. Ern. — Ernestius vocabulum *jus* spurium putavit. Sed abesse non potest. Nam quod ille ait, *jus* h. l. exprimi verbis « pro dignitate cujusque », id secus est. Nam hæc verba definiunt potius id, quod alias in definitione justitiæ per pronomen *suum* significatur, quum justitia dicitur « virtus suum jus unicuique tribuens ». Sch. — Et sane voluit auctor intelligi non idem esse jus omnibus; sed ex cujusque dignitate varium. Justitia igitur

est rerum magnarum appetitio, et rerum hu-n contemptio, et laboris cum utilitatis ratione ssio. Modestia est in animo continens moderatio itatum[16].

Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si com-cum incommodis conferemus, quum alterum , vitare alterum cohortabimur : aut si qua in re tabimur aliquid[1], cujus rei aliquam disciplina-scientiam[2] poterimus habere; et quo modo, ıa quidque ratione fieri oporteat, ostendemus : suadebimus quippiam, cujus rei gestæ aut præ-n, aut auditam memoriam[3] poterimus habere : n re facile id, quod velimus, exemplo allato

æquitas, non quod æquam artem tribuat, sed quia suum dignitati jus æquat.

n animo c. m. cupiditatum. borum est : Modestia est mo-n animo (i. e. animi) conti-piditatum. Gryphiani codd. ebant *cupiditatem*. Sed no-: elegantius. Ern. — Schütz. *em.*

. *Si qua in re cohortabimur* : MSS et edd. pr. recepimus, . « si quam ad rem ..... ali-ut placebat etiam Oudend. n ceteris ita loquitur, ut non ntionem hominum cohortan-sed tantum rerum : et est s. Ern.

ciplinabilem scientiam. Edit. « disciplinabile ». Cod. Erf. inam aut scientiam ».—J. M. et Grævium sequitur Oud. odd. aliquot protulerunt et ıt « disciplinam et scientiam », edd. quædam veteres habeant d sine copula. Nec ego om-rnam; nec tamen ausus sum recipere; quod alii omnes libri in *disciplinabilem* consentiunt, et Noster etiam alia verba habet artis, quæ alibi non reperiuntur, facta consulto. Nempe intelligenda est scientia, quæ sit πρακτικὴ, h. e. doceat modum et rationem rei agendæ, cujus præcepta tradantur, quod et diserte post additur. Vidit Lambinus. — *Ostendemus*, quod in MSS et edd. quibusdam non est, deleri vult Oudend. male. Nec enim est, unde pendeant illa, « quomodo, etc. » Ern. quem Sch. probat, illius verba usurpando.

3. *Aut præsentem, aut auditam memoriam.* Cod. Pith. « aut præsentis, aut auditæ ». Grævius et Oudendorp. præferunt « præsentis, aut auditæ » e MSS duobus. Nec vulgatum intelligi posse, ait Grævius. Immo est elegantius et exquisitius, proptereaque a librariis in vulgarem rationem correctum : sic « memoria vetus » pro rei veteris dicitur, item *nota* et *æqualis*. Ern. quem Sch. probat.—Est igitur « memoria præsens », memoria rei cui interfuimus.

persuadere possimus[4]. Justitiæ partibus ut aut innocentum, aut supplicum dicemus[5] oportere : si ostendemus bene merentibus referri convenire : si demonstrabimus ulci meritos oportere : si fidem magnopere cer conservandam : si leges et mores civitatis dicemus servari oportere : si societates atqu tias studiose dicemus coli convenire : si, qu parentes, deos, patriam natura comparavit. giose colendum demonstrabimus : si hospiti telas, cognationes, affinitates caste colendas cemus : si nec pretio, nec gratia[7], nec peri simultate a via recta ostendemus deduci o si dicemus, in omnibus jus æquabile statu nire. His atque hujusmodi[8] partibus justitiæ rem in concione, aut in consilio faciendam bimus, justam esse ostendemus; contrariis, i Ita fiet, ut eisdem locis et ad suadendum, e suadendum simus comparati. Sin fortitud nendæ causa faciendum quid esse dicemus, mus, res magnas et celsas[10] sequi et appeti tere : et item res humiles et indignas viros

4. *Possimus.* MSS apud Oudend. et edd. 1474, 1475, Mediol. Junt. *poterimus*. Illud melius puto. Ern.

5. *Dicemus misereri.* Ald. « misereri dicemus ».

6. *Colendas esse.* « Colenda esse » Voss. 1, quod placet Oudend. Sch.

7. *Si nec pretio, nec gratia.* Vulgati addunt « nec prece », quod abest a MSS nostris, et Oudend. et edd. pr. Addidit primus Aldus. Ern. — Habent Burm. et Grut.

8. *Hujusmodi.* MS Cort. *hujuscemodi*, quod placet. Ern.

9. *Aut in consilio faciendam.* *Concilio* Gruterus. « Fac edd. vett. — *Facienda* glossam. Elegantius est quid » simpliciter. Cic. 2, « tibi hoc censeo ». E

10. *Et celsas.* *Et* e 1476 et seqq.

11. *Sequi et appeti.* Mi neque Ern. in his offend non dicimus « sequimu mur », sic nec dicendu (nos) et appeti ». Wetz.

12. *Et indignas vir* levi post *indignas*, *v vel*, ex auctoritate MS

propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitati suæ [13] judicare. Item a nulla re honesta, periculi aut laboris magnitudine deduci oportere : antiquiorem mortem turpitudine habere [14] : nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur : nullius pro rei veritate metuere inimicitias : quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, et iis rebus, quas justitia colere cogit, adire periculum, et quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines [15] honoris, pecuniæ, similiumque rerum vituperabimus : si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus : si, quoad cuique satis sit [16], ostendemus, et nimium progredi dissuadebimus, et modum unicuique rei statuemus. Hujusmodi partes sunt virtutis, ampli-

Et illud « viris fortibus » frigidum est, quum statim viri fortes commemorantur, et *vel* plane alienum est, nisi transpositum dicas, et ad *propterea* pertinere. Sed et *propterea* abest a MSS pluribus et edd. Ern. — Sch. delet etiam *propterea*, prorsus, inquit, otiosum. Gruter. « et indignos viris fortibus vel viros fortes ». Addidi, inquit, e Pal. quarto syllabam *vel;* quod *propterea* illud invenissem in pluribus Palatinis, quod alioquin Gulielmio tollendum videbatur, utpote e libris aliquot exsul. Si cui forte *vel* indignum putatur textu, is poterit *propterea* mutare in *præterea*, fide Pal. pr. ac quinti.

13. *Nec idoneas dignitati suæ.* Vulgatur « dignitate sua ». Vix verum hoc puto, inquit Ern. Idoneus cum ablativo nusquam reperi. Ed. 1474, « nec idoneus pro sua dignitate jud. » unde puto auctorem scripsisse, « nec eas pro sua dignitate judicare » ; quod est elegans, et non profecto a librario ortum. — Schütz. « pro dignitate ». Edd. 1476, Med. 1498, et Gruterus « dignitate sua ».

14. *Turpitudine habere.* Sic edidi necessario pro *haberi;* pendet enim cum sequentibus a « viros fortes » ; unde et mox « metuere, adire periculum ». Ern.

15. *Nimias libidines.* Monet Wetzelius satis fuisse dicere *libidines*, et equidem *nimias* additum crediderim, ut et infra *nimium* ante *progredi;* tum certe melius, sed abest a vett. edd.

16. *Si, quoad cuique satis sit.* Vulgo, « si denique quid cuique satis, etc. » Sed nos vetustum loquendi genus reposuimus, repertum in Pal. tert. quinto, sexto, item Fabr. et Coloniensi. Plautus Menæchmis : « Verum est modus tamen, quoad pati uxorem oportet ». Grut. — Ernest. « si quod cuique s. s. » Sic, inquit, MSS apud Oudend. et edd. 1474, 1475, Med. Junt. etc. modus rei et quoad mox definitur. — *Quod* pro *quoad* edd. 1476, Med. 1498.

ficandæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his
tabimur [ut hæc attenuentur[17]], quæ supra d
stravi. Nam nemo erit, qui censeat a virtute re
dum : verum aut res non hujusmodi dicatur[1
ut virtutem possimus egregiam experiri, aut i
trariis potius rebus, quam in his, virtus c
ostendatur. Item si quo pacto poterimus, qu
qui contra dicet, justitiam vocarit, nos demon
mus ignaviam esse, et inertiam[19], ac pravam
litatem[20] : quam prudentiam appellarit, inept
garrulam, et odiosam scientiam esse dicemus :
ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, et
lutam negligentiam dicemus : quam ille fortit
nominarit, eam nos gladiatoriam, et inconsid
appellabimus temeritatem.

IV. Laudabile est, quod conficit honesta

17. *Ut hæc attenuentur.* Hæc explicari non possunt, ut sint aliquid diversi ab eo, quod ante dictum est, *attenuandæ :* nec prodest *ita* aut *et*, quod in libris nonnullis additur. Non dubito insititia esse et e glossa orta. Itaque uncis inclusi. ERNEST. cujus auctoritate inductus has voces omnino Schütz. delevit.

18. *Non hujusmodi dicatur esse.* Pal. tert. quart. quint. *dicantur*, quod ferri item queat. Lambinus scripsit *dicetur*, ut et mox *ostendetur*, sed contra omnes libros nostros. GRUT. — « Ejusmodi dicantur », deleto *esse*, edd. 1476, Med. 1498.—*Dicatur.* Hic conjunctivus est leniter imperantis; vel potius pro *dici poterit* ponitur.

19. *Ignaviam esse, et inertiam.* Schütz. delevit *et inertiam*. Quomodo enim, inquit, justitia possit inertiæ nomine per detrectationem appellari? Itaque hoc vel glossema est vocabuli

ignaviæ, vel librarii vitio
tibus hic anticipatum. — A
leris ad eas quæ supra e
justitiæ partes, non intell
ignaviæ posse tribui, quod
quis dixerit misereri oporte
tiæ, quod leges et more
tenendas; *pravæ libertati*,
nibus jus æquabile statui c
Audi Catonem in Catilinæ so
Sallustium, tribunorum co
orationes apud Livium. Fa
aptius esse *liberalitatem*.

20. *Ac pravam liberalit*
recepimus ex Ald. it. cod. F
Pith. Nam qui aliis justi
plus tribuit, quam tribuere
prava utitur liberalitate. V
tatem. SCH. — *Libertatem*
parvam pro *pravam* ed. 1
Leclerc : alii *libertatem*, m

IV. 1. *Quod conficit ho*
Honestatem ed. 1476.

præsentem, et consequentem[2] commemorationem. Hoc nos eo a recto separamus[3], non quod hæ quatuor partes, quæ subjiciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant : sed quamquam ex recto laudabile nascitur[4], tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi convenit; sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. Quum igitur erit demonstratum[5] rectum, laudabile esse demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat, quæ a deteriore ordine improbetur; aut ab aliquibus sociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris.

(v.) Quum hujusmodi locorum divisio sit[6] in consultatione, breviter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit, vel a principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus[7], quibus in judiciali causa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare

2. *Et consequentem.* Sic consensu MSS et edd. pr. Sic mox : « si laus consequitur ». Vulgo *sequentem*. Ern.

3. *Separamus.* MSS et edd. variant inter *separamus*, *separavimus*, et *separabimus*. Ultimum locum non habet, quia jam factum est : nec medium, quia præsens sequitur. Ern.

4. *Nascitur* scripsi pro *nascatur*, quod *quamquam* in oratione recta conjunctivo jungi non potest. Ern.

5. *Quum igitur erit demonstratum.* Grut. *demonstrandum*. Ita, inquit, Pal. quart. et sextus, præter Tosanum, Gembl. et Colon. vere; nam eo ipso quod laudabile demonstramus, rectum et honestum esse ostendimus. Prius cusi : « demonstratum ». — Ernest. nostram lect. exhibet. Restituimus, inquit, lect. antiquam a Grutero ejectam, quam MSS et edd. firmant, sensus denique postulat. Vult enim dicere, demonstrationi recti subjiciendum esse laudabile. Item restituimus mox *demonstrabitur* iisdem auctoribus. « Ab idoneis hominibus » pendet a *laudari*, quod latet in *laudabile*.

6. *Locorum divisio sit.* Edd. vett. « divisio sit loc. » Intell. quum exposuerim quæ sit in consultandi, sive deliberandi genere, divisio locorum.

7. *Vel iisdem rationibus.* Schütz. delet *vel*, quod, inquit, sensum pervertit : non enim hic novum est partitionis membrum; sed dicitur, iisdem rationibus, quibus in judiciali causa, vel a principio, vel ab insinuatione, oratorem exordiri posse.

oportebit[8]. Quoniam[9] in hujusmodi causis fin utilitas, et ea dividitur in rationem tutam atqu nestam : si utrumque poterimus ostendere[10], ut que pollicebimur nos in dicendo demonstra esse; sin alterum demonstraturi erimus[11], simpli quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram nem tutam esse dicemus, divisione utemur in v consilium. Nam, quod in docendo, rei dilucid causa, dolum appellavimus, id in dicendo hon consilium appellabimus. Si rationis nostræ se tiam rectam esse dicemus, et omnes partes recti dent; quadripartita divisione utemur : si non dent, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In firmatione et confutatione utemur locis, quos ostendimus, nostris confirmandis, contrariis c tandis. Argumentationis artificiosæ tractandæ[12] de secundo libro petetur.

V. Sed si acciderit, ut in consultatione alte tuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, deliberatione eorum, qui a Pœnis circumsessi d rant, quid agant[1]; qui tutam rationem sequi[2] s

8. *Narrare oportebit*. *Narrari* edd. 1476, Med. 1498, Ald.

9. *Quoniam*. Schütz. addit ante *in divisione;* non solet enim, inquit, auctor noster transitiones obscurare.

10. *Poterimus ostendere*. Abest *ostendere* edd. 1476, Med. 1498.

11. *Sin alterum demonstraturi erimus*. Primum, quia præcessit « si utrumque », aut legendum est *alterutrum*, aut *alterum*. Sic intelligendum ut ap. Cic. Acad. II, 43. Deinde *dem. erimus* abest a MS Leid. quod placet Oud. itemque Græv. qui etiam sine libro hoc spurium conjecit. Sane eleganter et commode abesset : sed Noster non solet in talibus bre sequi. Schütz.

12. *Argum. artificiosæ tra ratio*. Ernest. cum Grut. *tra* MSS, inquit, et edd. pr. *trac* quod si verum est, erit, ut scribendum *artificiose*. Sic « ar tationes ornate tractare » est Ern. — Sic habet Wetzel.

V. 1. *Qui a Pœnis circumse berant, quid agant*. In Sicili 496, priore bello Punico, qu purnius Flamma trib. militum tum obsidione liberavit.

2. *Qui tutam rationem sequ bit*. Schütz. « qui tutam ratio

sit, his locis utetur : Nullam rem utiliorem esse incolumitate : virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit : ne deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsulto in periculum [3] mittant : honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur : Virtutem nullo tempore relinquendam : vel dolorem, si is [4] timeatur; vel mortem, si ea formidetur, dedecore et infamia leviorem esse : considerare [5], quæ sit turpitudo consequutura; at non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi [6] : nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos [7] : virtute vel [8] ultro ad mortem proficisci, esse præclarum : fortitudini fortunam quoque esse adjumento solere : eum tute vivere, qui honeste vivat, non qui in præsentia incolumis sit : et eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus [9] fere similibus in his, et judicialibus [10] causis uti solemus, nisi quod in his maxime conducit quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre.

VI. (VI.) Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus. Quoniam hæc causa dividitur in laudem

hibebit ». Cod. Aug. inquit, « tutam rationem si quis adhibuerit ». Cod. Goth. « tutam rationem si quis adhibet ». Ex harum lectionum vestigiis vulgatam, quæ per leges grammaticas haud est ferenda, correximus.

3. *In periculum mittant*. Vett. edd. *mittunt*.

4. *Si is timeatur*. Abest *is* a multis ed.

5. *Considerare*. Schütz. *considerandum*. Ita rescripsi, inquit, jubente constructione et sensu.

6. *Non immortalitatem ... consequi*. Ad sensum e sequentibus hic repetendum est, « illo vitato periculo ». Schutz.

7. *Venturos*. Edd. vett. « esse nos venturos ».

8. *Vel ultro*. Abest *vel* a quibusdam edd.

9. *Conclusionibus*. Respice II, 30.

10. *Et judicialibus*. Addunt *in* ante *judicialibus* edd. 1476, Med. 1498. Abest contra *in* iisdem in edd. ante *his maxime*.

et vituperationem, quibus ex rebus [1] laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse [2] rerum externarum, et corporis, et animi [3]. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna [4] secunda, aut adversa, accidere possunt : ut genus, educatio, divitiæ, potestates, gloriæ, civitas, amicitiæ [5], et quæ hujusmodi sunt, et ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut [6] incommoda : ut velocitas, vires, dignitas [7], valetudo, et quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, et cogitatione nostra constant : ut prudentia, justitia, fortitudo, modestia, et quæ contraria sunt. [Erit igitur hæc confirmatio et confutatio nobis [8].] In [9] hujusmodi

VI. 1. *Quibus ex rebus . . . ex contrariis*. Hæc non bene cohærent. Debebat enim esse « ex earum contr. » An scripsit : *si quibus*, i. e. *quibusdam ?* Ern. — Schütz. « earum ex contrariis ». Hoc præfiximus, inquit, ut « ex contrariis » cum antecedenti membro copuletur.

2. *Potest esse*. Edd. vett. « poterit esse ».

3. *Et corporis, et animi*. Sic vulgatæ olim editiones, quod nos servavimus, Ern. invito, qui conjunctionem delet, Schützio adstipulante. — Iisdem fere verbis Aristoteles, Rh. I, 5, bona enumerat, a quo rhetores postea traxisse videntur.

4. *Quæ casu, aut fortuna*. Ed. 1476 « quæ causa aut fort. »

5. *Gloriæ, civitas, amicitiæ*. Sic Pall. omnes, item Bruil. et Fabr. recte. Nemo enim duarum civitatum esse potest jure naturæ : et de datione civitatis romanæ loqui apparet. Vulgata *civitates*. Grut.

6. *Commoda aut incommoda. Aut* abest MS Cort. Ego et *incommoda* delendum censeo. Nam incommoda sunt in sequentibus, « et quæ contraria sunt » : et semper mala non diserte ponuntur, sed tantum bona, et illa hac formula, « et quæ contraria sunt ». Arbitror rem evidentem esse ; itaque uncis inclusi. Est autem huc tractum e. c. seq. ubi sunt « commoda aut incommoda corporis », sed aliter atque hoc loco. Ern. — Schütz. omnino delevit « aut incommoda ».

7. *Dignitas*, quam Cicero, Off. I, 36, dicit pulchritudinem virilem, *venustatem* esse mulierum. Wetz.

8. *Erit igitur hæc confirmatio et confutatio nobis*. Hæc quid sibi h. l. velint, non intelligo ; nec enim sermo est de confirmatione et confutatione. Puto esse spuria, et ejicienda. Ern. — Schütz. omnino hanc phrasin delevit. — *Confutatioque*, edd. 1476, Med. 1498.

9. *In hujusmodi igitur causa*. Abest *igitur* edd. 1474, 1475, 1498, Junt. etc.

causa principium sumetur[10] aut a nostra, aut ıs, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, na, aut ab re. A nostra, si laudabimus, dice-[1] aut officio facere, quod causa necessitudinis edat: aut studio, quod ejusmodi virtutis sit, ut es commemorare debeant velle[12]: aut quod re- sit, ex aliorum laude ostendere[13], qualis noster us sit. Si vituperabimus, aut merito facere, ita tractati simus: aut studio, quod utile puteesse, ab omnibus unicam[14] malitiam atque nequicognosci: aut quod placeat ostendi, quid nobis iceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, uo loquemur, si laudabimus, vereri nos dice-[5], ut illius facta verbis consequi[16] possimus: es homines illius virtutes prædicare[17] oportere: facta omnium laudatorum eloquentiam anteire.

Sumetur. Ed. 1476 *sumitur*.

A nostra, si laudabimus, dice- lud *dicemus* non adest in Pall. ie Gulielmianis; poteratque sine sententiæ incommodo. — *Dicemus* abest ab Oudend. on tamen, ut illi placebat, de-. SCHUTZ. — Abest *dicemus* 176, Med. 1498.

Commemorare debeant velle. ıbest ab ed. 1474.

Aut quod rectum sit, ex alio- ude ostendere. In Oudend. quod rectum sit, aut ex aliorum › sed vulgata mutari non debet. ex aliorum » ed. Med. 1498, 6.—Pall. omnes rejiciunt hanc nem, habentque, « velle quod sit, aut ex aliorum » Neque nffridi codd. item Br. ac Fabr.

Unicam. Intell. singularem, am.

Vereri nos dicemus. Pal. tert. quart. sex Bruil. non agnoscunt illud *dicemus*. GRUT.

16. *Ut illius facta, verbis consequi possimus*. Quia edd. vett. et MSS multi habent « non possimus », etiam Med. 1474 *ne*, vix dubitari potest a manu auctoris esse, « ne illius facta ... non possimus »; quod etiam efficacius est. ERNEST. — Cujus et Oudendorpii auctoritate inductus Schütz. edidit, « ne illius f. v. c. non possimus ». Edd. 1476, Med. 1498, « ut ... non possimus ». — Sic omnes Pall. præter secundum, quod latine dici posse hac significatione strenue negat Lambinus. GRUT.

17. *Omnes homines illius virtutes prædicare oportere*. Ernest. « hominis illius » edidit, ut Græv. placebat, quod in codd. duobus repererat, ut Oudend. in aliis. Sic habent etiam edd. Med. 1498, Junt. — Cod. Erf. Cauch. « omnes homines illius virtutis prædicare oportere ». SCH.

Si vituperabimus, ea, quæ videbimus contraria, verbis commutatis, dici posse, dicemus : ut ante [18] exempli causa demonstratum est. Ab audi persona, si laudabimus, quoniam non apud[19] i laudemus, nos monendi causa pauca esse dic aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cogn petemus; quoniam in eodem virtutis studio[2] apud quos laudemus, quo ille[21], qui laudetur, aut sit[22], sperare nos facile iis, quibus velimus facta probaturos. Contraria vituperatio : qu norint, pauca de nequitia ejus nos esse [23] dic quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti m vitare possint; quoniam dissimiles sint, qui au atque ille, qui vituperatur, nos sperare illius vehementer improbaturos [24]. Ab rebus ipsis, in esse [25], quid potissimum laudemus : vereri [2

18. *Ut paullo ante*. Edd. Ald. addunt *supra* e glossa. SCHUTZ. — Pro *ante*, *supra* habet ed. 1476.

19. *Quoniam non apud ignotos*. I. e. *ignaros*, quod etiam quidam libri habent ex glossa. Ea vis verbis *ignotus*, hodie, ut opinor, etiam tironibus e Phædro nota est. ERNEST. — Cujus verba Schütz. prope retulit; vide infra IV, 50; Phædr. I, 11, v. 2; Cic. ad Div. V, 12, 22; Cornel. Agesil. 8. WETZ.—Contra apud Tacitum : « non sibi *ignara* quæ de Silano vulgabantur », Ann. III, 69; « non sibi *ignarum* ». IV, 8, pro *ignota*, *ignotum*. — « Quoniam nihil novi non nihil apud ignotos », edd. 1476, Med. 1498.

20. *Virtutis studio sint*. Lambinus conj. *stadio*. Sed h. l. vocabulum proprium metaphorico præferendum. SCH.

21. *Quo ille*. Vett. edd. *atque ille*.

22. *Qui laudetur, fuerit, aut sit*. Pro vulgato *laudatur* hoc MSS pluribus apud Oud. et ERNEST.—Quem Sch. proba *laudatur*. — Idem a Pall. i illud *aut sit* hactenus libris ignoratum.

23. *Nos esse dicturos*. De Cort. et alii ap. Oud. cum diol. *nos esse;* nec displicet Vera tamen esse arbitror, iis omissis, *dicturos* videatu *rint* construi debere. SCHUTZ

24. *Illius vitam vehement baturos*. Schütz. addit *eos* e cod. Erf. alii addunt ante *turos*, ut Cort. ed. 1474.

25. *Incertos esse*. Schütz. nos esse », auctore Gronov Duisb. — « Incertum esse, tiss. » ed. Med. 1494.

26. *Vereri, ne*, deleto Cort. et multis ap. Oud. e Med. Junt. ERN. —Quem Sc

quum multa dixerimus, plura prætereamus, et quæ similes sententias habebunt : quibus sententiis contraria sumuntur a vituperatione.

VII. (VII.) Principio tracto [1] ab aliqua harum, quas ante commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessario consequatur : sed si qua inciderit, quum aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Divisione hac utemur. Primo exponemus [2], quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi : deinde, ut quæque, quove tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tute cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia : deinde commoda aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint [3], demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus : genus, in laude [4] [quibus majoribus natus sit] : si bono genere, parem aut excelsiorem fuisse : si humili genere, ipsum in suis, non in majorum virtutibus habuisse præsidium. In

VII. 1. *Principio tracto ab al.* Quia supra est « principium sumetur... ab, etc. » nec est hæc latina forma « tractari ab ratione aliqua », statui dudum legendum *tracto*, pro vulg. *tractato*. Verum hæc et alibi confusa sunt in utramque partem. ERN. quem Sch. probat. Ipse Sch. addit *igitur* ante *tracto* mori auctoris, inquit, convenienter. Gruterus *tractato*. Ita Lambinus, inquit, neque aliter Bruil. aut Pal. sec. ceteri spernunt adhuc illud *ab*; vulgo erat « Principio tractato tum ab re, tum ab aliqua harum ».

2. *Primo exponemus. Primo* delent MSS et edd. vett. Sed nescio, quomodo sensus meus repugnat, cui, sublato illo verbo, aliquid deesse videtur. Et solet Noster numerare partes. ERN. quem Sch. probat.

3. *Quomodo ... tractata sint.* Tractare commoda est uti iis. WETZ.

4. *Genus, in laude.* Nescio quare addatur « quib. maj. n. s. » Nam hoc est in verbo *genus*, et est alieno loco, deberetque esse post *genus*. Est porro commune laudi et vituperationi. Hic autem desideratur, quod laudi proprium sit; nec denique mox in vituperatione aliquid additur. Itaque spurium est sine dubio, e glossa natum, atque adeo ejiciendum. Uncis inclusi. ERN. — Schütz. omnino has voces *quibus m. n. s.* ejecit.

vituperatione, si bono genere, dedecori majoribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, bene[5] et honeste in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, e contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda[6]. A natura, in laude[7]: si sit dignitas atque forma, laudi fuisse eam[8]; non quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori: si vires atque velocitas egregia; honestis exercitationibus[9] et industriis dicemus[10] comparata: si valetudo perpetua; diligentia[11], et temperantia cupiditatum. In vi-

5. *Bene et honeste ... per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, e contrario.* Ernest. « in vit. contra ». Valde hic, inquit, variant codices. Græv. fecit ex ista varietate, « quam bene et honeste in bonis disciplinis tempore totius pueritiæ fuerit », male. Nam constructio mutatur, quæ a præcedente non debet discrepare. Ego vulgatum servavi; sed pro « e contrario », e MSS et edd. pr. dedi *contra*, quod rectum et in tali forma usitatum est. Ernest. quem Sch. probat et sequitur. — « Quam bene ... educatus tota pueritia fuerit », edd. 1476, Med. 1498, eædem *contra*.

6. *Deinde transire oportet ad corporis commoda.* Hic rursus mira varietas est in libris. Vulgatum verum est. Nempe ab genere et educatione, quæ sunt in externis, vult transiri ad interna et ab his rediri rursus ad externa. Ernest. — Oudend. placuit lectio Voss. pr. Leid. 1 et ed. Omniboni: « inde se retraxisse aperte. A corporis commodis ». (Sic ed. 1476.) Sed illa priora corrupta sunt ex verbis « deinde transire oportet ». Et si maxime velimus breviorem formulam « A corporis commodis » tueri, tamen vulgata melius convenit iis, quæ postea sequuntur: « Deinde revertemur ad extraneas res ». Itaque auctore etiam Ernestio vulgatum servavimus. Sch.

7. *A natura, in laude. In laude* abest libris scriptis et ed. Med. 1474. Itaque Græv. et Oud. delent, male. Est eadem forma, quæ antea; et post opponitur, « in vituperatione ». Ergo necessario servatur. Ernest. quem Sch. probat et sequitur.

8. *Laudi fuisse eam.* MSS plures et ed. Med. 1474 habent *ea*: quod placet Oud. Sic mox *comparata*, quum feminina præcesserint. Ernest.

9. *Honestis exercitationibus.* Ibi verbo *honestis* in MSS et edd. aliquot additur *hæc*, quod placet Oud. Ego mallem supra *eam* deleri, videturque esse a glossatore, ut post *hæc*. Ern. — Schütz. quoque *hæc* glossam sapere dicit. *Hæc* adest in ed. 1476.

10. *Dicemus comparata.* Abest *dicemus* ab edd. vet.

11. *Si valetudo perpetua; diligentia.* Est a Pal. quarto et sexto, neque aliter Becichemio codd. quam quod ii præterea « si valetudo est perpetua ». Inepte huc usque impressi: « si valetudo ex perpetua dil. » nam « perpetua valetudo » eadem est cum *constante*, cui opponitur *varia*. Gaut. —

tuperatione, si erunt hæc corporis commoda, male his usum dicemus, quæ casu et natura, tamquam quilibet gladiator, habuerit; si non erunt præter[12] formam, omnia ipsius culpa et intemperantia non fuisse[13] dicemus. Deinde revertemur[14] ad extraneas res, et in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, considerabimus : divitiæ, an paupertas fuerit, et quæ potestates [quæ gloriæ[15]], quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, et quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit; cujus causa susceperit inimicitias[16], qua fide, benivolentia,

Ernest. veterem interpunctionem servat a Grutero, ut ait, temere mutatam, quam tamen pariter in libris quibusdam antiquis et ipse reperit; ut ed. Junt. Illa vetus est in MSS et edd. pr. Schütz. Ernestium sequutus est; nam efficacius est, inquit, vocabulum *perpetua* cum « diligentia et temperantia » conjungere, qua utique opus est ad valetudinem conservandam. Contra h. l. de valetudine perpetua ac diuturna, non de sæpius afflicta agi, per se intelligitur.

12. *Præter formam.* Hoc excipitur, quia formæ dignitas, si a natura fuerit, malis moribus depravari potest. Sed si natura eam non dederit, nemo potest, ut ait ille ap. Cic. de Orat. l. II, sibi formam ipse fingere.

13. *Et intemperantia non fuisse.* Pall. veriores ignorant negativam, secundus vero habet, « et intemp. accidisse », ut videatur rescribendum *afuisse*, h. e. *abfuisse*. GRUT. — Abest *non* edd. 1476, Med. 1498. Schütz. *occidisse* pro *non fuisse*. Hanc lect. inquit, erui e vestigio cod. Pal. 2, in quo legitur *accidisse*. Lectionis *occidisse* glossema videtur vulgatum *non fuisse*, quod temporis consecutio non admittit. Nam si quis habuit vires, velocitatem, bonam valitudinem, adversarius non potest dicere, ea bona non fuisse propter intemperantiam, sed potius docebit, *fuisse* quidem, sed non amplius *esse* hominis, qui iis abusus sit, culpa. Gronovius defendit lectionem *fuisse*, h. e. periisse, interiisse ; quod propter amphiboliam dictionis h. l. non placet. SCHUTZ.

14. *Revertemur.* MSS quidam *vertemur*, quod et placet viris quibusdam doctis. Sed *revertemur* necessarium est, quia intelligendus reditus ad res externas. ERNEST.

15. *Quæ potestates* [*quæ gloriæ*]. Vulgo additur *quæ gloriæ*; barbarum glossema, quo grammaticus aliquis explicare voluit *potestates*. Nec postea, ubi singula hæc membra repetuntur, gloriæ fit mentio. SCHUTZ. — Resp. ad c. 6, ubi sic quoque « potestates, gloriæ », id est, puto, res gloriose gestæ. Vide Cic. de Amic. ubi laudat Scipionem Lælius, et a gemino consulatu, et a parta in utroque cons. gloria, ab amicitiis et inimicitiis, a morte et ab iis quæ mortem sequuta sunt. Habet ed. 1476 « quæ gloria ». De potestatibus, quas δυνάμεις vocat, et de ceteris laudis partibus Aristotel. cap. 6, 2.

16. *Cujus causa susceperit inimicitias.* Hæc verba Schütz. retraxit post

officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit : quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi mors ejus fuerit, cujusmodi res mortem ejus sit consequuta.

VIII. Ad omnes autem res, in quibus[1] animus hominis maxime consideratur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ : ut, si laudemus, aliud juste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus : sin vituperemus[2], aliud injuste, aliud ignave, aliud immodeste, aliud stulte factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio[3] laudis et vituperationis; si illud etiam assumpserimus, non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, propterea quod[4] sæpe ne incidunt quidem : sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. Quapropter

« quæ inimicitiæ ». Prius enim, inquit, erat de suscipiendis inimicitiis, quam de gerendis, dicendum.

VIII. 1. *Ad omnes autem res, in quibus animus hom. max. consideratur*. I. e. in omnibus rerum articulis, ubi maxime agnoscitur hominis indoles, considerandum est quid juste, fortiter, modeste, prudenter fecerit, quid contra.

2. *Sin vituperemus, aliud injuste*. Delevimus *e contrario*, quod non est in MSS plerisque, nec edd. pr. 1474, et aliis. Sed fortasse aliquis prætulerit lectionem Aldinam; quæ et in scriptis nonnullis est : « si vituperemus, e contrario », nihil amplius, omissisque ceteris. Quod sane dignum consideratu. Nam sic et supra, ubi tamen recepimus *contra*, pro *e contrario*. Ita in ceteris esset interpretatio τοῦ *contra* a glossatore orta. Sic placebat Lambino : nec ego valde repugnem. Ern. — Schütz. ex eorum auctoritate prætulit « sin vituperemus, e contrario », omissis ceteris. Brevior lectio, inquit, et præferenda et superflua hujus antitheseos prolixitas glossatorem prodit. — « Si vituperabimus » edd. Med. 1498, 1476, ut et supra « si laudabimus ».

3. *Tripartita divisio*. Resp. c. 6, ubi est rerum externarum, corporis et animi.

4. *Propterea quod ... necessariæ dictu*. Habentur ista quidem omnia in Pall. quatuor numero. Sed quartus et sextus solum habent : « propterea quod sæpe se indicant, ut non sint necessariæ dictu », quomodo item fuit in Bruil. et vero malim præ vulgatis. Grut.

artes, quæ firmissimæ videbuntur, legere opor-
(VIII.) Conclusionibus brevibus utemur, enu-
tione ad exitum causæ[5]: in ipsa causa crebras et
es amplificationes interponemus[6] per locos com-
es. Nec hoc genus causæ, eo quod raro accidit
a, negligentius considerandum est[7]. Neque enim
uod potest accidere, ut faciendum sit aliquando,
oportet velle quam commodissime[8] posse facere.
i separatim hæc causa minus sæpe tractatur; at
idicialibus, et in deliberativis causis sæpe magnæ
es versantur laudis, aut vituperationis. Quare in
quoque genere causæ nonnihil industriæ consu-
dum putemus[9].

unc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ,
est, inventione perpolita, atque ad omne causæ
is accommodata, tempus est ad ceteras partes
icisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

numeratione ad exitum causæ. . Gron. et Grævius deleri vo-auctoritate MSS Medic. et Erf. Nam ita nihil esset, quo re-r, « in ipsa causa ». Sensus est: et parte conclusionis, quæ est ratione partium, ἀνακεφαλαιώ-tum in fine orationis est uten-quod est aptum huic causæ dum. ERNEST. cui Schütz. as-ir.

nterponemus. Interponere opor- dd. vet.

Negligentius considerandum est. præceptis et cognitione sermo ecte habet hæc lectio: sin de ite, prætulerim cum Grævio et d. *commentandum*, e lectione, *ndandum*, quæ in MSS pluri-iam nostris, item edd. ut Med. reperitur; eoque tendit alia ectio et ed. 1474, *commodandum*. ERNEST.—Et habent alii codices « commendatum, commandandum, commemorandum »; ed. 1476, *commendandum*. — Schütz. edidit *commentandum*.

8. *Quam commodissime.* Sic dedimus ex edd. 1474, Mediol. Junt. pro *accommodatissime*, quæ ab Aldo fluxit. ERN.

9. *Consumendum putemus. Consumendum* e MSS Gulielmii, Oudendorpii duobus, et nostro Lips. edidimus quod volebant et Græv. et Oud. Veteres edd. *conferendum*, sed id requirebat « in hoc genus ». *Consummandum* male Gruterus dedit e suis MSS. Tum *putemus*, pro *putamus* ex iisdem et ed. Med. 1474: nam id melius respondet principio, « commentandum est ». ERNEST. cui Sch. assentitur, quod ad *consumendum* pertinet; edidit vero *putamus*, hanc-

IX. (IX.) Quoniam dispositio [1] est, per qu
quæ invenimus, in ordinem redigimus, ut ce
que loco pronuntietur; videndum est, cujus
tionem in disponendo habere conveniat. Ge
positionum [2] sunt duo : unum ab institutio
profectum; alterum ad casum temporis ac
datum. Ex institutione artis disponemus, q
quemur eam [3] præceptionem, quam in prin
exposuimus, hoc est, ut utamur principio
tione, divisione, confirmatione, confutatio
clusione : et hunc ordinem, quemadmod
ceptum est ante, in dicendo sequemur. I
institutione artis, non modo totas causas pe
nem, sed per singulas quoque argumentation
ponemus, quemadmodum in secundo libro do
[id est, expositionem, rationem, confirmatio
tionis, exornationem, complexionem]. Ha

que esse veriorem lect. contendit. — *Patavinus* Ald.

IX. 1. *Dispositio*. Inv. I, 7; Or. II, 76.

2. *Genera dispositionum*. Sic MSS Græv. Oud. Cort. et edd. veteres. Vulgo *dispositionis*, quod primus Aldus dedit : deseruit tamen Cratander, ut alia. Ernest.

3. *Eam præc. quam in primo libro exposuimus*. A capite 4 ad 10.

4. *Non modo totas causas per orationem, sed per singulas quoque argumentationes disponemus*. *Argumentationes* substituimus, inquit Ernest. vulgato « argumentationis partes » auctoribus MSS et edd. vett. Res ipsa etiam sine libris jubet : nam et mox repetit auctor « per orationes et per argumentationes » : nec alterum intelligi potest. Sic visum et Grævio. Sed secundum hanc rationem quuntur, « id est ... com spuria sunt, et a glossat lectionis orta. Et in aliis aliter. Uncis inclusimus. Schütz. « non modo totas singulas quoque argument ponemus ». Sic emendavi vulg. in quo scripturam culpa vitiatam esse, facile Nam quid est « causas pe disponere ? » Et *per* an omittitur Erf. Cauch. ec Victor.

5. *Docuimus*. Schütz. d nifesto spuria quæ hic in ed tur : « id est, expositionem ... ab institutione artis notatque : Jam Ern. unc « id est ... complexionem autem nihilo meliora sunt

x dispositio est : una per orationes, altera per ıentationes, ab institutione artis profecta.
autem et alia dispositio [6], quæ, quum ab ordine ioso recedendum est, oratoris judicio ad tempus ımodatur : ut si a narratione dicere incipiamus [7], b aliqua firmissima argumentatione, aut a lite- ı aliquarum recitatione : aut si secundum prin- n confirmatione utamur, deinde narratione : aut ım hujusmodi permutationem ordinis faciamus : ım nihil, nisi causa postulet [8], fieri oportebit. si vehementer aures auditorum obtusæ videbun- tque animi defatigati ab adversariis multitudine rum, commode poterimus principio superse- et exordiri causam aut a narratione, aut ab ı firma [9] argumentatione. Deinde, si commo- erit, quia non semper necesse est, ad principii ntiam reverti licebit [10].
Si causa nostra magnam difficultatem videbitur e, ut nemo æquo animo principium possit au- ; a narratione quum inceperimus, ad principii

alia dispositio. Abest *et* edd. Med. 1498.
ncipiamus. *Incipiemus* edd. Ied. 1498.
orum nihil, *nisi causa postu-* ironovius valde probat lect. lic. « nihil non, causa postu- l est *si c. p.* cujus ellipseos pater in Obss. protulit : sed cilitate nostri est aliena. Ego ıctorem dedisse : « nihil non, postulet » : si tamen aliquid ım. *Non* et *si* contracta sunt n *nisi*, cujus rei indicium fece- . Med. sed vulgatum tamen ınvenit sequentibus. Ernest. ıütz. postquam hæc Ernest. ısurpavit, optimum est igitur, inquit, quod idem divinavit « nihil non, si causa postulet ». Itaque hanc lect. protuli.

9. *Aut ab aliqua firma*. Abest *ab* edd. 1476, Med. 1498, eædem *firmissima* pro *firma*.

10. *Deinde, si commodum erit . . . reverti licebit. Si causa nostra*. Schütz. « Deinde, si causa nostra », deletis ceteris. Verba « si commodum . . . licebit », inquit, nec antecedentibus recte conveniunt, et partim e seqq. interpolata sunt. — Sed adeo frequentes sunt his in libb. repetitiones, ut hæc auctori recte imputari possint.

X. 1. *Principium possit audire*. « Possit audire principium », edd. 1476, Med. 1498.

sententiam revertamur licebit [2]. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, et translationibus partium [3] sæpe uti necesse est, quum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose commutare cogit. (x.) In confirmatione et confutatione argumentationum dispositiones [4] hujusmodi convenit habere [5] : firmissimas argumentationes in primis et in postremis [6] causæ partibus collocare; mediocres, et neque inutiles ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quæ si separatim ac singulæ dicantur, infirmæ sint [7], cum ceteris conjunctæ, firmæ et probabiles fiant [8], interponi et in medio collocari oportet. Nam, re narrata, statim exspectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facile memoriæ mandatur, utile est, quum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc dispositio locorum [9], tamquam instructio militum, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parare poterit victoriam.

XI. (xi.) Pronuntiationem [1] multi maxime utilem

2. *Revertamur licebit.* Abest *licebit* edd. 1476, Med. 1498; ed. 1476, *revertemur.*

3. *Et translationibus partium.* Abest *partium* edd. 1476, Med. 1498.

4. *Dispositiones.* Falso Grævius præfert *disputationes.* Schütz.

5. *Convenit habere.* « Haberi convenit » edd. 1476, Med. 1498.

6. *Et in postremis.* Abest *in* Grnt.

7. *Infirmæ sint. Sunt* ed. Med. 1498.

8. *Firmæ et probabiles fiant.* « Fiunt firmæ et probabiles », edd. 1476, Med. 1498.

9. *Hæc dispositio locorum*, etc. Idem præcipit Cicero de Orat. II: « De firmissimis alia prima ponet, alia posteriora, inculcabitque leviora ». Hæc dispositio et Quintiliano vocatur Homerica, quia Nestor Iliad. IV, 297, hunc ordinem sequitur in instruenda militum acie.

XI. 1. *Pronuntiationem.* Ea plerisque dicitur *actio*, teste Quintil. XI, 3. Illi Demosthenes primas, secundas,

oratori dixerunt esse, et ad persuadendum plurimum valere. Nos quidem unam de quinque rebus[2] plurimum posse non facile dixerimus; nec, egregie[3] magnam esse utilitatem in pronuntiatione[4], audacter confirmaverimus. Nam commodæ inventiones, et concinnæ verbórum elocutiones, et partium[5] causæ artificiosæ dispositiones, et horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quam sine his rebus pronuntiatio sola, valere poterit. Quare, quia[6] nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, et vultu, et gestu dilucide scribi, quum hæ res ad sensus nostros pertinerent[7]), et quia magnopere ea pars a nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda.

Dividitur igitur pronuntiatio in vocis figuram[8], et

tertias dabat. De Orat. III, 56. Et Crassus apud Ciceronem, loc. cit. « actio in dicendo una dominatur ». Et Quintil. loc. cit. « equidem vel mediocrem orationem, commendatam viribus actionis, affirmaverim plus habituram esse momenti, quam optimam eadem illa destitutam ».

2. *Unam de quinque rebus*. Vulg. *unum*. Correximus e MSS quibusdam et edd. pr. *Unum* est ab Aldo. Ern.

3. *Nec, egregie*. Sch. *sed, egregie*, probante J. V. *Leclerc*. Vulgo *nec*, inquit, sententiam auctoris prorsus pervertit. Grævius putabat *sed* intelligi posse, scribi non debere. Quidquid sit, affirmativum h. l. enuntiatum necessario requiritur. — Videtur illa negativa adversari periodo subservienti. Et vero Pal. quartus servat, *et egregie*, ut videatur retrahenda adhuc litera a voce præcedenti *dixerimus*, quo fieret *sed*, aut rescribendum *at*. Gaut. — Juvenis est qui summos oratores legendo novit, nondum ipse egit, timidius de illa actionis excellentia dicere. Vim tamen illius sensisse nostrum totus ipse locus testatur, ut Gruteri correctio omnino necessaria videatur, nisi (quod tamen minus placet) retineas in sequenti periodo *sola*, quod Ernestius delevit.

4. *In pronuntiatione*. Edd. 1474 et aliæ vett. addunt *sola*, quod e sequentibus huc tractum est. Hic quidem locum non habet. Nec hoc dicebant, quos contra disputat, *solam* esse insigniter utilem, sed præter ceteras partes. Ern.

5. *Et partium causæ*. Abest *causæ* edd. 1476, Med. 1498, non male.

6. *Quare, quia*. Voss. 3, Leid. 2, 3, 4 habent *quare et quia*, idque probat Oudend.

7. *Pertinerent*. Edit. Med. 1498, *pertineant*.

8. *Vocis figuram*. Gallice, *le caractère de la voix*.

corporis motum. Figura vocis est, quæ suum q dam possidet habitum ratione et industria com tum. Ea dividitur in tres partes, magnitudinem mitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis m comparat natura, nonnihil adauget[10], sed maxim servat cura : firmitudinem vocis maxime natura parat[11], nonnihil adauget, sed maxime cons exercitatio declamationis[12] : mollitudinem vocis est, ut eam torquere in dicendo[13], pro nostro modo, possimus, maxime faciet exercitatio dec tionis. Quapropter de magnitudine vocis, et fir dinis parte, quoniam altera natura, altera[14] comparatur, nihil ad nos attinet[15] commonere

9. *Magnitudinem*, *firmitudinem*. Rogat Wetzelius qua re firmitudo vocis a magnitudine differat. *Magna* est ea vox quæ late auditur; *firma*, quæ æqualiter sibi constat, nec tremula est, neque languida. Et ipse Plutarchum citat de Graccho dicentem, eum fuisse μεγαλόφωνον καὶ ῥωμαλέον ἐν τῷ λέγειν.

10. *Magnit. vocis... non nihil adauget*. Vulg. *hanc auget*. Sed *hanc* et sensus et MSS plures et edd. pr. non habent. Hoc habent MSS plerique et edd. pr. Hæ in sequenti fere habent *accuratio*. Non sequutus sum. Nec enim bene convenit. Ern.

11. *Firm. vocis maxime natura comparat*. Sch. *cura* pro *natura*. Vulgata lectio, inquit, aperte repugnat iis, quæ statim sequuntur : « quapropter de magnitudine vocis et firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur ». Itaque *cura* h. l. rescribendum fuit, in quo non veremur, ne quis nos reprehendat.

12. *Exercitatio declamationis*. Pal. sec. quart. sext. *exercitatio imitationis*, quod fere malim ; immo Nam *exercitatio declamation* magis *mollitudini vocis*, qu sequitur. Gaut. — Sch. *ratio mationis*. Quoniam, inquit, in tibus monstratur, qua ratione mationis augere et conservare mus firmitudinem vocis, ap h. l. *ratio*, quam quod vulgo *exercitatio*.

13. *Torquere in dicendo*. *cendo* abest edd. 1476, Med.

14. *Quoniam altera natura cura*. Primum membrum ad dinem refertur, alterum ad m dinem. Nam in hac, cura ante ratur; in firmitudine, natura e citatio. Sed hæc pertinet ad firmitudinis eam, de qua se dicitur. Ern. — *Altera una*, *natura* edd. 1476, Med. 1498

15. *Ad nos attinet*. *Ad no* a libris quibusdam. Itaque de lunt quidam viri docti : quos quimur, quia videtur dicere, non esse, de his monere, in artificium locum non habeat.

ut ab iis, qui non inscii sunt ejus artificii[16], ratio curandæ vocis petatur.

XII. (XII.) De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis[1], et de mollitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maxime poterimus in dicendo vocem conservare, si quam maxime sedata et depressa voce principia dicemus. Nam læduntur arteriæ, si, antequam leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet: recreatur enim vox spiritu[2], et arteriæ reticendo acquiescunt[3]. Et continuum clamorem remittere[4], et ad sermonem transire oportet: commutationes enim faciunt, ut nullo genere vocis effuso[5], in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus[6]: ictus enim fit, et vulnerantur arteriæ[7] acuta

16. *Qui non inscii sunt ejus artificii.* Nempe eloquentiæ studiosos ad medicos allegat; cura firmitudinis vocis, de qua hic agitur, est cura diætetica et medica. Sch. — Malo dicere cum J. V. *Leclerc* hic agi de iis quos Quintil. Inst. Or. XI, 3, vocat « artifices pronuntiandi ».

XII. 1. *Ratione declamationis.* Declamatione ex ratione, sive ex arte constituta, id. q. seq. *moder. decl.* i. e. declamatione vocem moderante. Wetz.

2. *Vox spiritu. Spiritu vox* edd. 1476, Med. 1498.

3. *Arteriæ reticendo acquiescunt. Conticendo requiescunt* edd. 1476, Med. 1498.

4. *Et contin. cl. remittere.* MSS plures et edd. pr. usque ad Aldum *emittere;* quod non displicet, propter epitheton clamoris *continuum:* sed tamen et infra est, « continui clamoris remissio ». Ern.

5. *Nullo genere vocis effuso.* Lambinus *multo*, perperam. Gul. — Hoc ait, si neque in contenta voce, neque in remissa exhauriantur vires, in omni vocis genere integros nos fore, et ab uno ad alterum posse transire.

6. *Vitare debemus.* Addidimus *debemus,* quod et MSS multi habent, et edd. pr. omnes. Et quum cetera membra habeant verbum, cur in hoc uno non sit? Ern.

7. *Ictus enim fit, et vuln. arteriæ.* Sch. « ictus enim fit, et vulnus arteriæ ». Sic, inquit, Erfurt. Cauch. et teste Gronovio, Medic. necnon Crat. et Ascens. et sic melius scribitur. Sicut enim dicitur ictus, sic et vulnus fieri arteriæ. Sed quia vulnus fieri rei, videbatur sciolis insolentius, immutarunt in *vulnerantur*, sed non attende-

atque attenuata[8] nimis acclamatione; et si quis
dor est vocis[9], consumitur uno clamore univer
uno spiritu continenter multa dicere in extrem
venit oratione[10]: fauces enim calefiunt, et a
complentur, et vox, quæ varie tractata est, red
in quemdam sonum æquabilem atque consta
Sæpe rerum naturæ gratia quædam jure del
velut accidit in hac re. Nam quæ diximus ad
servandam prodesse, eadem attinent ad suavi
pronuntiationis[11], ut, quod nostræ voci[12] prosit
voluptate auditoris probetur. Utile est ad firm
nem vocis[13], sedata vox in principio. Quid insu
quam clamor in exordio causæ? Intervalla
confirmant; eadem sententias concinniores div
reddunt[14], et auditori spatium cogitandi relinc
Conservat vocem continui clamoris remissio :
ditorem quidem varietas maxime delectat; quu
mone animum ejus retinet, aut exsuscitat cla
Acuta exclamatio vocem et fauces vulnerat :
lædit auditorem; habet enim quiddam illiberale
muliebrem potius vociferationem, quam ad viril
gnitatem in dicendo accommodatum. In extrema

runt, quam non bene ista syntaxis cohæreat : « ictus fit arteriæ et vulnerantur arteriæ ». Sed si optimis codd. inhæremus, omnia sine salebris ullis profluunt. — Ea Schützius ex Grævio, quem sequutus est.

8. *Attenuata*. Metaphora a filo ducta, quod extendendo tenuatur.

9. *Splendor est vocis*. Vox clara et suavis, ut Brut. 55, 68, 71. Quo sensu porrum voci splendorem affert apud Plin. XX, 6. Wetz.

10. *In extr. conv. oratione*. Melius edd. 1476, 1478, « convenit in extrema oratione ».

11. *Suavitatem pronun*
Sch. *suavitudinem*. Sic, inqu
Lambin. et Voss. 3.

12. *Quod nostræ voci.*
natura voci » ed. Med. 1498.
infra *voluntate* auditoris p
ptate. Nescio an verius.

13. *Utile est ad firmitudin*
Sch. delet *vocis*. Sic Grævius
fide codd. Cauch. et Erf.

14. *Eadem sententias c*
res divisione reddunt. Id e
dos divisis membris meli
etunt. Qua re potissimum
mendat Isocrates.

ne continens vox remedio est voci[15]. Quid? hæc eadem nonne animum vehementissime calefacit auditoris, in totius conclusione causæ? Quóniam igitur res eædem vocis firmitudini, et pronuntiationis suavitati[16] prosunt, de utraque re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine, quæ visa sunt[17]; de suavitate, quæ conjuncta fuerunt : cetera suo loco paullo post dicemus.

XIII. (XIII.) Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. Eam dividimus[1] in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, et finitima quotidianæ locutioni : contentio est oratio acris, et ad confirmandum, et ad confutandum accommodata[2] : amplificatio est oratio, quæ aut in ira-

15. *Continens vox remedio est voci.* Id est, vox oratione jam fessa acquiescit in illa æquabilitate dicendi.

16. *Pronuntiationis suavitati.* Sic edd. vett. usque ad Ald. Terminatio a librariis ad formam præcedentis formata est, factum vulgatum *suavitudini.* Ern.

17. *De firm. quæ visa sunt.* Lamb. delet tres postremas dictiones, sed libris invitis, neque favente orationis contextu. Gaut. — Auctor enim quæ conferre ad firmitudinem vocis viderentur exposuit; simul, quomodo eadem ad suavitatem pronuntiationis valerent, velut per occasionem docuit. De suavitate igitur non omnia dixit, sed ea tantum quæ cum firmitate conjuncta erant. Alia reliquit paullo post suo loco dicenda.

XIII. 1. *Eam dividimus.* Cod. Pith. *ea dividitur.* Sch.

2. *Et ad conf. et ad confutandum accommodata.* Vulg. « et ad confirm. et confutandum ». Sed sic edant licet et sileant omnes de suis MSS, ego in duobus invenio « et ad confirmandum et ad confutandum », iterata præpositione; quam negari nequit esse lectionem auctoris ingenuam. Sic IV, 18 : « edunt in sermonibus et conventu amicorum », ubi ex cod. Med. annotatum habeo *et in conventu.* Sic sup. cap. 10 edunt Vict. Steph. Lambin. Gruter. « in primis et postremis », quum priores et simul scripti omnes « in primis et in postremis », quod ideo revocavi. Sic IV, 44, legi in scripto « per dedecus et per ignaviam », ubi in editis semel tantum patet. In hoc libro, c. 4, in scripto inveni « in vim et in consilium ». Lib. II, cap. 11, « in duas aut in plures »; cap. 28, « de nomine et de vocabulo ». Sic et Inv. I, 15, MS optimus habet « in principium et in insinuationem » : ibi denique idem et cap. 33, « a vestra religione et a sapientia vestra », ut ait Gothofredus. Hactenus Gronov. cui suffragantur Græv. et Ern. Sch.

cundiam inducit[3], aut ad misericordiam trahit au
animum. Sermo dividitur in partes quatuor, d
tem, demonstrationem, narrationem, jocatione
gnitas est oratio cum aliqua gravitate, et vocis
sione : demonstratio est oratio[4], quæ docet r
voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non po
narratio est rerum gestarum, aut perinde ut
rum, expositio : jocatio est oratio, quæ ex ali
risum pudentem[5] et liberalem potest comparare
tentio dividitur in continuationem et distributi
Continuatio est orationis enuntiandæ[6] accelerat
mosa : distributio est in contentione oratio[7] frec
cum raris et brevibus[8] intervallis, acri vocifer
Amplificatio dividitur in cohortationem et co
stionem. Cohortatio est[9], quæ aliquod peccatu

3. *Aut in iracundiam inducit*. Dedimus *in* e MSS et edd. pr. pro *ad*. Ceterum suspicamur verba *inducit* et *trahit* esse permutata. Nam *trahere* aptius est iræ, *inducere* autem misericordiæ : quamquam et post est « ad iracundiam adducere ». Ern.—Equidem nihil esse opinor unde mutandum aliquid suspicemur; inducitur sæpe in iram auditor minime concitata oratione, simplici tantum earum rerum expositione quæ gestæ sunt. Ad miserationem vero plerumque trahimur; notumque est illud Horatianum, Art. Poet. v. 102 : « si vis me flere, dolendum est Primum ipsi tibi ».

4. *Demonstratio est oratio*. Addidimus *oratio* e MSS et edd. pr. ut est in ceteris partibus. Ern. — Schütz. omisit, auctoribus aliis MSS.—Abest edd. 1476, Med. 1498, Gruter.

5. *Ex aliqua re risum pudentem*. Pal. quart. sext. Bruil. « re verisimili risum ». Qui libri nihil temere addunt. Gruter. — *Verisimili* adest in edd. 1476, Med. 1498. Eædem *p*
pro *pud*. quod Sch. vitupera

6. *Orationis enuntiandæ*.
« orationis continuæ ». Sic
inquit, pro vulgato *enuntian*
h. l. sensum commodum no
Quum contentiose s. concit
mus, vel *continua* oratione
vel *membratim* et *cæsim*. Ill
continuationem, hoc distri
appellat. Itaque postea in e
c. 14, occurrit *verbis contin*

7. *Distr. est in c. o. frequ*
« distributio est concisione
frequens ». Illud, inquit, vi
tionis requirit. Eodem m
Partit. cap. 6, orationi
opponit « concisionem verb

8. *Cum raris et brevibus*.
« cum crebris et b. » *Raris*,
prorsus ineptum est. Nam q
tentiose per incisa dicimus,
sunt intervalla, sed brevia. C
14, fere sub finem.

9. *Cohortatio est, quæ*. S

ans, auditorem ad iracundiam adducit : con-io est oratio [10], quæ incommodorum amplifica- animum auditoris [11] ad misericordiam perducit. iiam igitur mollitudo vocis in tres partes divisa et hæ partes ipsæ in octo alias distributæ [12] sunt, cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstran- videtur.

V. (XIV.) Sermo quum est in dignitate, plenis fau- quam sedatissima et depressissima voce uti con-t : ita tamen, ut ne ab oratoria [1] consuetudine agicam transeamus. Quum autem est in demon-one, voce paullulum attenuata, crebris intervallis visionibus uti oportebit : ut ipsa pronuntiatione es, quas demonstrabimus, inserere atque inter-e [2] videamur in animis auditorum. Quum autem o in narratione est [3], tum vocum varietate opus ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari

um Grævio ex cod. Erf. Pith. MSS.—Addunt et edd. 1476, 498.

Conquestio est oratio. Sch. hic *ratio.* Melius, inquit, omitti-ò τοῦ κοινοῦ ex antecedentibus idum.

Animum auditoris. Abest *audi-* l. 1476.

Et hæ partes ipsæ in octo alias utæ sunt. Hic delevimus pri-*partes* post *octo*, auctore MS um addidimus *sunt*, e MSS is et edd. pr. Denique delevi-dem auctoribus, « harum octo » post *sunt.* Ern. — Molli-tres partes divisa est; *sermo-*ujus partes quatuor sunt; *con-em*, cujus sunt duæ; *amplifi-n*, cujus duæ.

1. *Ne ab oratoria.* Hoc refe-rendum est ad « plenis faucibus », i. e. ne gravitas fiat affectata, ut in histrionibus tragicis. Ern.

2. *Inserere atque intersecare.* Ita libri nostri, præterquam quod in qui-busdam *insecare* vel *intersetare.* Lam-binus admisit conjecturam Aurati *inculcare;* nimirum quantum a veteri scriptura. Gulielmius malnit *injectare;* qui serit, intervallis suis injectat in agrum semen; ita qui loquitur, distin-ctione certa, in animos sermonem. Etiam legi posset *interjectare*, argu-tius forsan et latinius. Grut. — Sch. postquam has diversas lectiones retu-lit, verum est, inquit, *intersecare :* respondet enim antecedenti *divisio-nibus.*

3. *Sermo in narratione est.* Græv. probat lectionem cod. Erf. « in nar-rationem ». Non accedo. Sch.

videatur. Strenue quod volumus[4] ostendere celeriuscule dicemus : at aliud otiose[5], retar Deinde modo acriter, tum clementer, mœste in omnes partes commutabimus, ut verba, nuntiationem. Si qua inciderint in narratio rogata, responsa, si quæ admirationes[6], nos narrabimus; diligenter animum adverte omnium personarum sensus, atque animos primamus. Sin erit sermo in jocatione, lenit bunda voce[7], cum parva significatione risus, suspicione mimæ cachinnationis[8], leviter op sermone serio torquere ad liberalem jocun Quum autem contendere oportebit, quonia per continuationem, aut per distributionem

4. *Strenue quod volumus.* Schütz. « strenue aliquid v. » Cod. Erf. *quid.* Inde effecimus, inquit, *aliquid.* Nempe hoc incisum dicitur per ellipsin conjunctionis *si*, ut postea : « at aliud otiose ».

5. *At aliud otiose, retardabimus.* Distinctio est a Gulielmio. *Strenue*, est celeriter, industrie: contra *otiose*, secure, negligenter: nec aliter Plaut. aut Terentius. Grut.—In hac lectione interpunctio tollenda videtur, quæ et ab edd. pr. abest. Sed necessario debent esse duo membra, ut in præcedente. An « at quod otiose? » Ern.— *Retardabimus*, tarde narrabimus. Wetzel.

6. *Admirationes.* Admirantium exclamationes.

7. *Leniter tr. voce... lev. oport. a sermone..... liberalem jocum vocem.* Sch. « leviter tremebundam vocem... lenissime oportebit a sermone serio torquere ad liberalem jocum ». Ernestium, inquit, hic offendebat *jocum*, *vocem*, sic deinceps positum. Nam quis credat, auctorem scripsisse « voce tremebunda voc ad jocum ». Itaque ex post *jocum*, et ablativu *voce* in accusativum mu nia suaviter decurrunt postea *levissime* est in *Leviter oportebit.* Sic scr *ter* e MSS et edd. pr. S pro « leniter trem. » m bent *leviter.* Sed verbo est *leniter*, ut verbo torq In fine *vocem* post *jocu* meas offendit; sed est in bus, et *torquere* videtu requirere. Ern.

8. *Mimæ cachinnati* uno MS a Grutero in *nimiæ*, quod sane verb non convenit; sed *mim* est e *mimicæ*, quod puto. Ern. — Sch. e Ernestii reposuit *mimi* defendit *nimiæ*. — De r 15. Conf. Cic. de Orat. III, 59; I, 34, 28; 5. Wetz.

9. *Aut per distributio*

st: in continuatione, adaucto mediocriter sono verbis continuandis, vocem quoque [10] jungere ebit, et torquere sonum, et celeriter cum claverba conficere, ut vim volubilem orationis ratio consequi possit; in distributione, ab imis us exclamationem quam clarissimam adhibere et [11]: et quantum spatii per singulas exclamasumpserimus, tantum in singula intervalla spansumere jubemur [12]. In amplificationibus, cum tatione, utemur voce attenuatissima [13], clamore ono æquabili [14], commutationibus crebris, maxileritate: in conquestione utemur voce [15] depressa,

rcationem, cum alternis looratores. Ern. — Male hoc Ernesti per altercationem. erat auctorem nostrum, quid sum dilucide explicasse cap.

'ocem quoque jungere. Sic MSS, etiam Lips. et edd. ed. 1498, Junt. Est contit docet Gronov. ad h. l. ex ss. 2, 3. Ern. — *Adaugere* it. Illud autem bene defendit Ut verba continuantur, sic itur. Sch. — Totius loci senrba continuo pronuntianda abis voce celeri; sic enim vis exprimenda, paribus gressilet cum voce non minus ce*rquere* igitur *sonum* idem est l sequitur, celeriter verba, metaphora ducta a telo rquetur, i. e. cum impetu, celeriter jacitur. Wetz.

*'b imis faucibus exclamation clarissimam adhibere opor*chütz. et Ernesti pro vulgato b imis faucibus exclamatione rissima adh. op.» Delevi, inest. cum Grævio e cod. Erf. *vocem*, et «exclamationem quam clarissimam» dedi: quod res etiam requirit. In vulgata sensus commodus non est. — Wetzel. vulgatam tuetur: in distributione, inquit, oportet adhibere vocem ab imis faucibus ductam exclamatione clarissima, ut supra: «uti voce sedata, plenis faucibus».

12. *Jubemur*. Int. a magistris artis dicendi. Sed Noster supra dixit, eos non præcipere diligenter de modo pronuntiandi. Itaque blanditur lectio MS Cort. *jubemus*, nisi totum verbum factum est e *debemus*. Nam etsi etiam magistri artium dicuntur *jubere* apud Ciceronem: tamen Noster, quod observarim, numquam hoc verbo de iis utitur. Ernest. — Schütz. *debemus* auctoritate inductus Ernestii.

13. *Voce attenuatissima*. Palat. quartus et sext. *attentissima*, neque aliter Bruilerense exemplar. Gaut.

14. *Sono æquabili*. Sic MSS apud Oud. nostri et edd. pr. præter 1474. Vulg. *æquali*, ut Gruterus. Ernest.

15. *In conquestione utemur voce depressa*. *Utemur* abest a MS Cort. bene, ut arbitror. Ea vox addita est propter interpunctionem, quæ in li-

inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis commutationibus. (xv.) De figura vocis satis est : nunc de corporis motu dicendum videt

XV. Motus est corporis gestus[1], et vultu ratio quædam, quæ pronuntianti convenit, e biliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conven in vultu pudorem et acrimoniam esse[2] : in g venustatem conspicuam[3], nec turpitudinem e aut histriones[5], aut operarii videamur esse. Ac igitur partes, in quas vox est distributa, motus corporis[6] ratio videtur esse accommodanda. erit sermo cum dignitate[7]; stantes in vesti dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, trist diocritate vultus ad sermonis sententias accom sin erit in demonstratione sermo; paullulun a cervicibus demittemus[8] (nam hoc est a na tum, ut quam proxime tum vultum admovea auditores, si quam rem docere eos, et vehem stigare velimus) : sin erit in narratione serm motus poterit idoneus esse, qui paullo ante strabatur in dignitate : sin in jocatione, vult

bris post *celeritate* maxima est. Ern. —Sch. delet *utemur*.

XV. 1. *Motus est corporis gestus*. Schütz. « Motus corporis est gestus ». Sic, inquit, necessario emendandum fuit. Sic edd. 1476, Med. 1498.—De actione cf. Cic. de Orat. 56-59.

2. *Acrimoniam esse*. Schütz. *inesse*. Sic, inquit, Lambinus invenit in aliquot MSS.

3. *Conspicuam*. MSS quidam *conspiciendam*, quod probant Græv. et Oudend.—Schütz. *conspiciendam* eorum auctoritate inductus.

4. *Nec turpitudinem esse. Esse* quod hic additur, moleste abundat. Itaque delevimus. Schutz.

5. *Ne aut histriones*. U Lambinum *ut aut*.

6. *Motus quoque co* verbum *corporis* esse sp de toto motu, non de pa stu, sermo est. Ernest.

7. *Sermo cum dignita dign*. edd. 1476, Med. 1 pra.

8. *Paullulum corpus a c mittemus*. I. e. a parte su de a cervicibus leniter incl sum et versus audientes

9. *Tum vultum admo* unus apud Fulv. Ursinum tum, tum manum ». Sic e Med. 1498.

lebebimus hilaritatem significare, sine commu-e gestus. Si contendemus[10] per continuationem; io celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur: sin ntio fiet per distributionem; celeri projectione ii[11], inambulatione, pedis dextri rara supplo-, acri et defixo aspectu uti oportebit. Si[12] utemur ficatione per cohortationem[13], paullo tardiore et deratiore gestu[14] conveniet uti, similibus ceteris [15], atque in contentione per continuationem: mur amplificatione per conquestionem, feminis ore[16], et capitis ictu, nonnunquam sedato et anti gestu, mœsto et conturbato vultu uti opor-

Non sum nescius, quantum susceperim negotii, ıotus corporis exprimere verbis, imitari scriptura :us sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse ut de his rebus satis commode scribi posset; si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile ɔam, propterea quod hic admonere voluimus,

Si contendemus. De *contentione* :; item de *continuatione* et *dis-ne* respice c. 13.

Projectione brachii. Scripsi *pro-*:, pro *porrectione*, sensu et re nte, ex Orat. c. 18, ubi Cicero projectionem in contentioni-|uirit. Ern. — Post Lambinum. :f. Cic. Brut. c. 80. Wetz.

Si utemur. Vulgo, *sin*. Sed est novæ partitionis, ut ante *si lemus*. Ernest.

Amplificatione per cohortatio-)uid sit *amplificatio*, quid *co-*o, et paulo inferius *conquestio* . 13.

Paullo tardiore et consideratiore Cavendum est enim ne, dum ad-i peccatum amplificantes in-volumus auditores ad iracun-ipsi abrepti videamur non pec-cati odio, sed vindicta privata. Wetz.

15. *Similibus ceteris rebus*. « Similius ceteris rebus » codd. 3 ap. Græv. *similiter* ed. Med. 1498.

16. *Feminis plangore*. Pro vulgato « femineo plangore ». Semper me offendit « femineus plangor », qui oratori nullo modo convenit: et putavi scribendum esse « femoris plangor », quum « percussio femoris » in oratoribus commemoretur, et in gravi dolore virorum. Sed quum Grævius in MS Erf. repererit *feminis*, id sine hæsitatione recepi. Vide ipsum. *Plangoris* verbum, ut bene monet Grævius, decepit homines, quod nesciebant librarii pro percussione proprie dici. Mox « conatus sum » plures MSS et edd. placet Oud. Ern.—Quint. XI, 3: « femur ferire, ait, et usitatum est, et indignantes decet, et excitat auditorem ».

quid oporteret[17] : reliqua trademus exercitati
scire tamen oportet, pronuntiationem bonam
ficere[18], ut res ex animo agi videatur.

XVI. (xvi.) Nunc ad thesaurum inventorum
ad omnium partium[1] rhetoricæ custodem
riam transeamus. Memoria utrum habeat qu
artificiosi[2], an omnis a natura proficiscatur, a
cendi tempus magis idoneum[3] dabitur. Nunc
atque constet in hac re multum valere artem
ceptionem, ita ea de re loquemur; placet enii
esse artificium memoriæ[4]: quare placeat, alia
demus : in præsentia cujusmodi ea sit, aperiem
igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera ar
Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est,
cum cogitatione[5] nata : artificiosa est ea, qu
firmat inductio quædam[6], et ratio præceptio
quia in ceteris rebus ingenii bonitas imitatu

17. *Quid oporteret.* Vulgo *quod*, male. *Quid* habent MSS Oudend. et nostri, ed. Med. 1474. ERNEST. — *Quod* edd. 1476, Med. 1498. GRUTER.

18. *Id perficere.* « Eo proficere » edd. 1476, Med. 1498.

XVI. 1. *Atque ad omnium partium.* Addidimus *ad* e MSS et edd. pr. ERN. — Abest *ad* ab edd. 1476, Med. 1498, Grut. Et crediderim melius.

2. *Quidquam artificiosi.* MSS et edd. vett. *quiddam*, quod præfert Oudend. ERNEST. — *Quiddam.* Sic Pal. quart. sext. Gemb. Br. et Liliensis. *Artificiosum*, quod ex arte factum; cui contrarium *naturale*. GRUTER. — Schütz. *quiddam artificii.* Hanc lect. quæ est in edd. pr. et MSS Oudend. omnibus prætuli. — Sic edd. 1476, Med. 1498, et prætuleram.

3. *Magis idon.* Abest *magis* ab edd. 1476, Med. 1498, ut p

4. *Artificium memori*
quart. sext. Gemb. Br.
nec non Pal. sec. Alii ta
riam, quod exhibet edit
Lambinus invenit in suis
cii memoriam ». GRUT.

5. *Et simul cum cogita*
aliqui, etsi pauci, item ed
ne multa cog. » J. Grono
cit *simul cog.* quod duplic
latum sit. ERN. — Pal.
Gemb. Item margo Lilia
« et sine multa concinna
non abeo a vulgata quæ
moda est. GRUT. — Cod.
multa concinnatione » li
SCHUTZ.

6. *Inductio quædam.*
direction.

7. *Ingenii bonitas in*
doctrinam. Cave ne vera

am; ars porro naturæ commoda confirmat et ita fit in hac re, ut nonnumquam naturalis me- si cui data est egregia[8], similis sit huic artifi- porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, lificat ratione doctrinæ. Quapropter et naturalis ia præceptione confirmanda est, ut sit egregia: , quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc aut minus in hac re, quam in ceteris artibus ngenio, doctrina, præceptione natura[9] nitescat. et illis, qui natura memores sunt[10], utilis hæc stitutio : quod tute paullo post poteris intelli- Quod si illi freti ingenio[11] suo, nostro non in- tamen justa causa datur, quare iis, qui minus habent, adjumento velimus esse. (XVII.) Nunc iciosa memoria loquemur[12]. Constat igitur ar- memoria ex locis et imaginibus. Locos appel- os, qui breviter, perfecte, insignite, aut natura,

elligas : *imitatur*, hoc est, , consequitur », ut doctum illum qui quidquid habet ccepit.

i data est egregia. Vix du- em dedisse *egregie*. Librarii m in his libris, adverbia ta- tiva mutavere, ut aliis locis . Ern.

genio doctrina, præceptio- nitescat. Ita omnes MSS tentia est : ut in omnibus a et in hac memoriæ, ni- ctrinam, si sortita sit inge- e, et naturam vel optimam lendescere, si præceptionum t ratio. Non vidit hoc Lam- locum audacter contamina- endo « ut doctrina et præ- atura nitescat ». Hoc enim , nec cælum, ut dicitur.

10. *Memores sunt*. Id est, memoria valent. Wetz.

11. *Quod si illi freti ingenio... da- tur*. Hic multa correximus. Primum e MSS et ed. 1475, Mediol. Junt. de- dimus « ingenio suo, nostro non indi- gent », pro « fr. i. nostra præceptione non indigerent »; deinde latinitatis et conformandæ orationis causa, etsi sine libris auctoribus, *datur* pro *daretur*. Nam omnino in his opus esse præsenti tempore, « indigent, datur, » intelligi- tur e seqq. *habent* et *velimus*, in qui- bus libri omnes consentiunt. Ern.— Cui Schütz. assentitur. Wetz. habet : « nostra præceptione ».

12. *Nunc de artificiosa memoria loquemur*. De hac cf. Cic. partit. orat. 7, de Finib. II, 32, et inprim. de Orat. II, 86, 88; Fabius, XI, 2. — Artis inventor fertur exstitisse Simonides.

aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali m comprehendere et amplecti queamus, ut ædes columnium, angulum, fornicem, et alia, q similia sunt. Imagines sunt formæ quædam [13], e et simulacra ejus rei, quam meminisse volumus genus, equi, leones [14], aquilæ, quorum memo volemus habere, imagines eorum certis in loci care nos oportebit. (XVIII.) Nunc, cujusmodi l venire, et quo pacto reperire, et in locis ir constituere [15] oporteat, ostendemus.

XVII. Quemadmodum igitur qui literas sciu sunt id quod dictatum est, scribere [1], et recitar scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possu audierunt, in locis collocare, et ex his memori nuntiare. Loci enim ceræ aut chartæ simillin imagines, literis; dispositio et collocatio ima scripturæ; pronuntiatio, lectioni. Oportet i volumus multa meminisse, multos nobis [2] loc parare, ut in multis locis multas imagines c possimus. Item putamus oportere ex ordine h habere, ne quando perturbatione ordinis [3] impe quo secius, quotoquoque loco libebit, vel riore, vel ab inferiore, vel a media parte [4] i

13. *Formæ quædam, et notæ.* «Formæ quædam jam notæ» cod. Erf.

14. *Leones.* *Leonis* ed. Med. 1498.

15. *Imagines constituere.* «Im. continere» edd. 1476, Med. 1498, cod. Medic. Erf.

XVII. 1. *Quod dictatum est, scribere.* Edidi *dictatum*, ejecto vulgari *dictum*, e Pal. sec. quart. sex. item Coloniensi, Gemb. Tosano, Lovaniensi. Notum enim *dictatores* fuisse, qui scribis suggererent quod exciperent; vel ex joco Cæsaris apud Suetonium negantis «Syllam scivisse literas», quod deposuisset *dictatu* — *Dictum* edd. 1476, M

2. *Multos nobis.* «Mul bis» Voss. I, Leid. 23, et dend. SCHUTZ.

3. *Perturbatione ordin* delet *ordinis*, ut superflu re ex antecedenti versu re

4. *Vel a media parte* edd. pr. et MSS etiam n habet Aldina. Et tamen r est: «utrum ab summo, an a medio». Itaque nolui quam et in altero lectio d

[5], ut ea, quæ mandata locis erunt, videre et re[6] possimus.

III. Nam ut, si in ordine stantes notos complures mus, nihil nostra intersit, utrum a summo, an o, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: n locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quampartem, quotoquoque loco libebit, imaginibus ioniti dicere possimus id, quod locis mandave-. Quare placet et ex ordine locos comparare; et , quos sumpserimus[1], egregie commeditari opor-, ut perpetuo nobis hærere possint. Nam ima-, sicut literæ, delentur, ubi nihil illis[3] utimur: :amquam cera, remanere debent. Et, ne forte in ro locorum falli possimus, quintum quemque ı placet notari : quod genus, si in quinto loco m auream[4] collocemus; et in decimo[5] aliquem

S fere habent et ed. 1474, ab ıen ut Med. Junt. abest. Ern.

ıagines sequi. Id est, ordine . Credideram primum subjese τὸ *imagines;* ut intelliesset : « quotoquoque loco magines respondere et adesse i »; sed ex antecedentibus «ex t perturbatione ordinis» alium ıdmittendum esse censui. Item «utrum a summo, an ab imo... eorum dicere incipiamus».

dere et proferre. Dedimus *vi-*) *edere* e MSS et edd. 1474, ol. Nam in vulg. lectione est ;ia non ferenda : qualis est in pro eo habent *dicere.* Ern.

I. 1. *Quos sumpserimus.* Pro *erimus* e libris scr. pluribus et In sequentibus *oportebit* mal-sse. Ern.

ommeditari oportebit. Magis : Gulielmio, quod in suis invenerat Suffridus, « commoditerque notare », et vero ita quoque erat in Pal. quart. sexto, Coloniensi, sed sine enclitica. Gaut. — Gronovio placebat, «quos sumpserimus egregie, commoditer notare oportebit ». Sed verum est *commeditari*, h. e. meditando memoriæ imprimere. Sch. — « Commoditerque notare » edd. 1476, Med. 1498.

3. *Nihil illis utimur. Illis* Oudend. delendum censet, auctoribus aliquot MSS. Perperam. Sch.—Abest ab edd. 1476, Med. 1498.

4. *Manum auream.* Quæ numero digitorum quintum locum exprimat, metallo notabilior sit.

5. *Et in decimo.* Delevimus *si*, et MSS et edd. pr. a quibus etiam *et* subinde abest. Ern. — Schützius delet etiam *et* a pluribus MSS. Oudend. legi volebat « si in decimo ». — Edd. Med. 1498, 1476 habent *in decimo* tantum.

notum, cui prænomen sit Decimo; deinde fa
similes notas quinto quoque loco collocare.

XIX. Item commodius est in derelicta,
celebri regione locos comparare: propterea
quentia, et obambulatio hominum conturb
firmat imaginum notas; solitudo conservat
simulacrorum figuras. Præterea dissimiles forn
natura loci comparandi sunt, ut distincte int
possint[2]: nam si quis multa intercolumnia su
conturbabitur similitudine locorum[3], ut ignor
quoque in loco collocarit. (XIX.) Et magnitu
dica [et mediocres[5]] locos habere oportet
præter modum ampli, vagas imagines red
nimis angusti, sæpe non videntur posse cap
ginum collocationem. Tum nec nimis illust
vehementer obscuros locos haberi oportet,
obcæcentur tenebris imagines, aut splendore

6. *Deinde facile erit.* « Facile erit deinceps », Schützius: Recte, inquit, additur *deinceps* in MSS tribus apud Gronov. item ed. Mediol. et Cratandr. probante etiam Oudend. *Deinde* autem ideo expunximus, quod apodosin turbat, et, quum sequatur *deinceps*, inepte redundat. Idem delendum censebat Ernest. « Facile erit deinceps » ed. Med. 1498.

XIX. 1. *Præterea dissimiles forma.* Palat. sec. quart. sextus *propterea*: quidam etiam *dissimili*. Gaut.

2. *Ut distincte interlucere possint.* Quinam interluceant? Immo, ut opinor, *i. possit.* Sic Liv. I, 4, « quibus aliquid inter ordines interlucet ». Ern. — Schütz. « ut distinctio interlucere possit ». Emendationem nostram, inquit, facile probabunt, qui, quid sensus h. l. postulet, reputaverint.

3. *Similitudine locorum.* Abest *lo-*
corum ab edd. 1476, M

4. *Ut ignoret.* Schütz.
Auctore Oudend. inquit,
utpote consequutioni temp
— *Et ignorabit* edd. vet
melius videtur quod ex
aliis multis dedimus.

5. *Et magnitudine mo*
diocres. Schütz. « jam et
modica ». In MS Cauch.
magnitudine modica », n
recte conjecit, « jam et m
dum esse. — *Et mediocr*
nus, « id est mediocres: »
lielmius habeat « et medi
glossemate. Erat in Pal.
magnit. modica », quod e
bus otium est quo careo.
Ernestius quoque « et med
sema putavit, præsertim
esset ab ed. 1474. Quorum
inductus Schütz. omnino

tervalla locorum mediocria esse placet[6], fere lus, aut minus pedum tricenum[7]. Nam ut , ita cogitatio minus valet, sive nimis procul is, sive vehementer prope admoveris id, quod ideri. Sed quamquam facile est ei, qui paullo ploraverit, quamvis multos et idoneos locos re : tamen si quis ad ista satis idoneos inveion putabit, ipse sibi constituat, quam volet licebit. Cogitatio enim quamvis regionem nplecti, et in ea situm loci cujusdam ad suum um et arbitrium[8] fabricari et architectari. cebit, si hac prompta copia contenti non erismetipsos nobis cogitatione nostra regionem ere, et idoneorum locorum commodissimam onem comparare. De locis satis dictum est : imaginum rationem transeamus.

xx.) Quoniam ergo[1] rerum similes imagines

ia esse placet. « M. volent Med. « mediocria valent Erf. Cauch. Schutz. — esse oportet » edd. 1476,

tricenum. Palat. secundus r. *tricennium.* Sextus re- vulgatum, sed habet in- d est, trium pedum » ; et nclinaverim in conjectu- ii, malentis « trinum pe- or. ait esse qui legant *tri-*

n commodum et arbitrium. *nodum et* e MS ap. Ou- 1474, et Mediol. pr. Er- em Schütz. sequutus est. *odum et* ab ed. 1476.

uoniam ergo rerum simi- esse oportet, et ex omni- otas nobis similit. eligere uplices similitudines esse rerum, alteræ verborum. Schütz. « quoniam ergo et rerum simulacra esse oportet, et verbis nosmet notas eligere debemus, duplices imagines esse debent, unæ rerum, alteræ verborum ». In vulgata, inquit, ineptas magistrorum glossas facile deprehendas. Pro *similes imagines*, cod. Aug. legit *similitudines, imagines.* Utrumque est vocabuli *simulacra* interpretamentum. Pro *et verbis*, in aliis legitur *et ex verbis*, in aliis *ex verbis.* Sed hæc præpositio nullum hic locum habet. Nam non *ex verbis* eliguntur imagines, sed *verbis* destinantur. Denique in vulgata crebra repetitio vocis *similitudinis*, et invenustam facit orationem, et apodosin prorsus nihil afferentem quam quod jam erat in protasi. Schutz. — In vett. edd. abest *et* ante *ex omnibus verbis. Nosmet* addunt MSS et edd. pr. primus Aldus delevit. Ernest.— *Duplices igitur simil.* edd. 1476, Med. 1498.

esse oportet, et ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent; unæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines[2] exprimuntur, quum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus: verborum similitudines constituuntur, quum uniuscujusque nominis et vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, et imagine simplici comprehendemus, hoc modo: « ut si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum, et hereditatis causa factum arguerit, et ejus rei multos dixerit testes et conscios esse »: si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam ejus detinebimus[3]; si eum non agnoverimus[4], aliquem ægrotum non de minimo loco[5] sumemus, ut cito in mentem venire possit, et reum ad

2. *Rerum similitudines e. q. s. i. n. imagines comp. verborum similitudines c. q. u. n. e. v. m. imagine notatur.* Schütz. « rerum imagines... similitudines comp. verborum imagines... similitudine notatur ». Permutatio, inquit, librariis debetur. Auctor enim non vult explicare quid sint similitudines, sed quid imagines; ergo vocabulum *imagines*, quod est definitum, non debet in definitione poni. Præterea ridiculum esset, vocabulum *similitudo*, quod est notius et magis generale, per *imaginem* explicare. Præterea Schütz. pro *exprimuntur* dat *expromuntur. Expromere*, inquit, rectius respondet sequenti *comparare*, quod eodem modo dicitur, ut antea *eligere*. — *Nominis et vocabuli.* Cod. Erf. et Pith. habet *hominis et vocabuli*, quod Grævio non displicebat; sed *nominis* h. l. de proprio, *vocabuli* de appellativo intelligendum. Eodem modo *verbum nomini* opponitur Horat. Serm. I, 3, 104. SCHUTZ.

3. *Detinebimus.* Schütz. *tenebimus.* Sic, inquit, Lamb. male Græv. conjicit *retinebimus*. Sed *tenere* verum est scil. memoria.

4. *Eum non agnoverimus.* Palat. quartus et sextus excludunt *agnoverimus*; probem, si et tolleretur una, *eum*. Gulielmius maluisset *cognoverimus*. Schütz. *cognoverimus*. Ita recte legitur, inquit, in ed. Lambini et in marg. Cratandr.

5. *Non de minimo loco.* Codd. Pall. quart. et sext. et Medic. negativam non habent, unde Grævius conjic. « ægrotum de non imo loco ». Cod. Erf. et Cauch. al. « aliquem ægrotum de minimo aliquo sumemus ». SCHUTZ.

ejus adstituemus[6], dextra poculum, sinistra medico testiculos[7] arietinos tenentem. Hoc testium, et hereditatis, et veneno necati me- habere poterimus. Item deinceps cetera cri- x ordine in locis ponemus: et, quotiescumque minisse volemus, si formarum dispositione, et m diligenti notatione utemur, facile ea, quæ ;, memoria consequemur.

(XXI.) Quum verborum similitudines imagini- rimere volemus, plus negotii suscipiemus, et ngenium nostrum exercebimus. Id nos hoc acere oportebit. « Jam domuitionem [1] reges parant. » In loco [2] constituere oportet manus m tollentem Domitium[3], quum a Regibus Mar- ris cædatur. Hoc erit, « jam domuitionem re-

tuemus. Primus sic dedit eriores omnes, *statuemus.* uspiam alibi occurrit mihi. Obvium tamen ap. Plaut. , 2, 66, et revocatum ab Met. 9 et 3. WETZ.

o testiculos. Sch. « medico Addidimus *digito*, inquit, n Pith. et hic abesse non itandam amphiboliam, ne s. ἰατρῷ quis cogitet. Quum *gito* omisissent, alii inducti *edicum* scriberent; nempe groti lecto medicum abesse putabant. In cod. Pith. est od scriptum est ab eo, qui digitum ignorabat. *Medicus nedicinalis*, ut novimus e , Saturn. VII, 18, est vici- . — *Testiculos arietinos.* H. Politianus explicavit, cru- pelliculis testiculorum arie- falso autem Ernesti in clave imaginem refert ad heredi- mo venenum poculo, here- ditas tabulis, testes testiculis arietinis notantur. SCHÜTZ.

8. *Cetera crimina. Cetera omnia* edd. 1476 et aliæ. Melius puto; non enim in una causa multa solent argui crimina; sed, præter crimen, multa alia dicenda supersunt, ideoque notanda.

XXI. 1. *Domuitionem.* Multi MSS etiam nostri *domi ultionem*: et sic edd. pr. omnes, quas vidimus: idque bene convenit rei et imagini, quæ apponitur, ut monet Gulielmius. *Domuitionem* primus edidit Victorius e Divin. I, 33, bene. Nam respicitur ad nomen *Domitii*, et e verbis imago fit; quod Gulielmius non cogitavit. ERNEST. cui Schütz. assentitur.

2. *In loco.* Sch. « in primo loco ». *Primo* addidimus, inquit, quia ob sequens *in altero* necessario requiritur.

3. *Tollentem Domitium. Tendentem Domitium* cod. Leid. 3.

4. *Domitium..... regibus Marciis.* Hac imagine videtur memoria quæ-

ges ». In altero loco[5] Æsopum et Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem et Menelaum. Hoc erit, « Atridæ parant ». Hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exsuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primum transeamus[6] bis, aut ter eum versum; deinde cum[6] imaginibus verba exprimamus. Hoc modo naturæ[8] suppeditabit doctrina : nam utraque altera separata minus erit firma[9]; ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte

dam tangi, auctoris ætate notissima. Nempe Domitius aliquis a Marciis regibus loris cædi potuit. Certe haud est credibile, rem totam fictam esse ad imaginem conficiendam. De Romulo autem et Remo cogitare recte Ernesti absurdum esse judicavit : familia Marciorum regum satis est nota. Sch.

5. *In altero loco Æsopum et Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem et Menelaum*. Sch. scribit : « in Iphigenia agentes Agamemnonem et Menelaum ». Sic, inquit, plane locum restituimus, in quo mira est varietas scripturæ in codd. Palatini meliores : «Subornari ut ad Iphigeniam in Agamemnonem et Menelaum ». Gronovius in cod. quodam invenit : « Ut vel vagantem Iphigeniam », omissis nominibus « Agamemnonem et Menelaum »; in alio : « Ut ad Iphigeniam advagantem Agamemnonem et Menelaum ». Inde parum feliciter Gronov. eruit : « Ut ad Iphigeniam, Calchantem, Agamemnonem et Menelaum ». Nam quid omnes has personas hic memorare attinebat, quum unum vocabulum *Atridæ* imagine esset exprimendum. In cod. Duisb. est « subornare vagantem Iphigeniam ». Mittimus reliqua. In *vagantem* latet *agentes*. Nempe in tragœdia *Iphigenia* duo actores Æsopus et Cimber agebant Agamemnonem et Menelaum. Ut igitur exprimeretur imagine vocabulum *Atridæ*, nihil erat aptius quam animo sibi fingere « Æsopum et Cimbrum in Iphigenia agentes Agamemnonem et Menelaum ». Sic omnia planissima. Sch. — Ernesti tanta in varietate librorum nihil certi extricari posse putat. — *Subornari et Iphigeniam vagantem*, omissis *Agam. et Menel.* edd. 1476, Med. 1498.

6. *Transeamus*. Unus MS Lambin. *transigamus*. Sed illud verum est; *transire*, hoc est, legendo percurrere. Schutz.

7. *Cum imaginibus*. Sch. delet *cum*. Præpositione, inquit, hic facile caremus. At paullo ante dixit : « verborum similitudines imaginibus exprimere ».

8. *Naturæ suppeditabit d*. Recte Lambinus e MS uno *suppeditabit*, i. e. suppetias feret. Suffragantur cod. Duisb. Pith. al. *Naturæ* est h. l. naturali ediscendi labori; *doctrina* est artificialis imaginum usus. Multi codd. habent *suppeditabitur*. Schutz. — Et vero sic edd. Med. 1498, 1476.

9. *Nam utraque altera separata minus erit firma*. Pall. meliores : « Nam quum ex utraque altera est parata, magis erit firma ». Tol. Gembl. Br. « Nam

sit. Quod docere non gravaremur, ni me-
s, ne, quum ab instituto nostro recessisse-
nus commode servaretur hæc dilucida brevi-
eptionis.

Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines
rmæ[10] et ad monendum[11] idoneæ sint, partim
es[12] et infirmæ, quæ vix memoriam possint ex-
jua de causa utrumque fiat, considerandum
cognita causa, quas vitemus, et quas sequa-
gines, scire possimus.

Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat
n si quas res in vita videmus parvas, usitatas,
as, eas meminisse non solemus; propterea
lla nisi nova, aut admirabili re commovetur
at si quid videmus, aut audimus egregie
ut honestum, inusitatum, magnum, incre-
diculum[2], id diu meminisse consuevimus:

que ab altera est parata, rma». Ex quibus lect. Sch. que ex altera parata ma- ». Vulgatum, inquit, era separata minus erit m hic affirmativa enun- s opus erat, ut dicere- nexus postulat cum an- et consequentibus, utram- m naturalem et artificia- am plus valere. Sch.

. Imagines quæ in animo

monendum. *Admoven-* isb. Voss. 3, Leid. 4; *lum* Lamb. Schutz.

illes. Imagines parum onendum.

Egregie turpe. Monet nus bene dictum; *egregia*, hostia est e grege sele- optima, utpote diis im- molanda. Et sane ipse auctor paullo inferius, cap. 22: « Egregiam pulchri- tudinem aut unicam turpitudinem », non utramque *egregiam* dicit.

2. *Incredibile, ridiculum*. Pal. quin- tus subjicit *periculosum*. Sed primus id positum habet in vicem *ridiculum* neque aliter Fabr. et MSS Suffredi. Veriusque putabat Gulielmius; nam *periculi* sane tenacissima est memoria, et de *ridiculo* infra agit; ita ut simul innuat se de ea antea non meminisse. — *Ridiculum* quidem necessarium est, cujus et infra in imaginibus deligendis rationem tradit auctor: idque serva- vimus, quia in edd. pr. omnibus re- perimus. Ern. — Sch. conj. *pericu- losum*, quod in quibusdam codd. reperitur, forsan ex *perridiculum* natum esse. — Edd. 1476, Med. 1498, inverso ordine, « aut honestum, in- credibile, magnum, ridiculum ».

itemque[3] quas res ante ora videmus, aut[4] audimus, obliviscimur plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe; nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatæ res facile e memoria elabuntur, insignes et novæ manent diutius[5]. Solis exortus, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt : at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt, et solis eclipses magis mirantur, quam lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura vulgari et usitata re non exsuscitari; novitate et insigni[6] quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, et quod ea desiderat, inveniat : quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum : sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, et exitus disciplina[7] comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest : id accidet, si quam maxime notas[8] similitudines constituemus : si non mutas, nec vagas, sed aliquid agentes[9] imagines ponemus : si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem

3. *Itemque. Itaque* edd. 1476, Med. 1498, non male.

4. *Aut audimus.* Sch. « aut quod recens audivimus ». Hanc lectionem, inquit, adscivi e cod. Fulv. Ursini. « At quod recens audivimus » habent edd. Carol. Steph. Cratandr. Hervag. Vulgo « aut audimus », quod non bene coit cum verbis « ante ora ». Sch. — Abest « aut audimus » ab edd. 1476, Med. 1498.

5. *Manent diutius.* « Diutius in animo manent » Oudend. MSS, quod ille quidem probat. At vulgata est ut brevior, ita elegantior. Sch.

6. *Novitate et insigni.* Vulgg. « novitate vero ». Delevimus *vero*, quod MSS plures non habent, idque est elegantius. Ern. quem Sch. probat.

7. *Et exit. discipl.* Sch. delet copulam *et*, in oppositione alienam, auctore Ernestio.

8. *Si quam maxime notas.* Schütz. *notatas.* Ita necessario legendum, inquit. Vulgo *notas* est sensui prorsus contrarium et ineptum. « Notatæ similitudines » sunt imagines, quæ postea dicuntur *insignitæ*. Sic paullo post « notatior similitudo ».

9. *Sed aliquid agentes.* Gruterus « al. notum ag. » — Delevi *notum* post *aliquid.* Abest a MSS et edd. pr. Ern.

uemus : si aliqua re exornabimus[10], ut si aut veste purpurea, quo nobis notatior[11] sit ɔ : aut si qua re deformabimus[12], ut si cruen- cœno oblitam, aut rubrica delibutam indu- ıo magis insignita sit forma : aut si ridiculas ıs imaginibus attribuemus : nam ea res quo- t, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas facile meminimus, easdem fictas et diligenter neminisse non est difficile. Sed illud facere :, ut identidem primos quosque locos imagi- ıovandarum causa celeriter animo percur-

(XXIII.) Scio, plerosque Græcos, qui de memo- ıerunt, fecisse, ut multorum verborum ima- ıscriberent[1], uti, qui eas ediscere[2] vellent, ıaberent, ne quid in quærendo operæ con- t. Quorum rationem aliquot de causis impro- ırimum, quod in verborum innumerabilium ine ridiculum sit mille verborum imagines re. Quantulum enim poterunt hæc[3] valere, infinita verborum copia, modo aliud, modo

qua re exornabimus, ut ıdend. conjic. *aliqua*, h. *ıdo*. Edd. 1476, Med. quas exornabimus, ut si

obis notatior sit. Ita Br. . vulgata *notior*; Pal. se- *lior* præfert. Grut.

i qua re deformabimus. i vult : « Si qua rem de- turpem ». Vulgata autem enda. Schutz. — *Aut si deformabimus* ed. 1476. *ramus*. *Pervagemur* cod. *pervagemus* Voss. 2 ed. mnib. Idque probat On- tum e glossa natum exi- stimans. Schutz. — *Pervagemus* edd. 1476, Mediol. 1498.

XXIII. 1. *Fecisse ut conscriberent*. Mira circumlocutio pro *conscripsisse*, ut 4, 1. Wetzel.

2. *Uti qui eas ediscere*. *Ut* ed. 1476. — *Eas* abest a MSS pluribus et ed. Med. prima, non male. Ernest. — Quo suasore Sch. delevit.

3. *Poterunt hæc valere*. Sch. « hæ valere ». Sic scripsimus, inquit, cum Lambino : nam refertur pronomen ad imagines. Vulgatum ... *Hæc* videri potest ad *verborum* referri, quod alienum esset. Schutz. — Ed. 1476 habet *poterit*, ut *hæc* referatur ad *quorum rationem*. Med. 1498 *poterint*.

aliud[4] nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam removere, ut ne quid ipse quærat, quum nos illi[5] omnia parata quæsitaque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commovetur. Nam ut sæpe, formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quod alii videtur aliud: ita fit[6] in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notatæ sint[7], eæ parum videantur insignes aliis. Quare sibi quemque suo commodo convenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, et unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli causa subjicere, quo res possit esse dilucidior. Ut quum de procemiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorum genera conscribimus[8]: ita arbitramur de imaginibus fieri convenire.

XXIV. (XXIV.) Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitrere[1], et ipsarum memoria rerum contentus sis, quod et utiliores sint, et plus habeant facilitatis[2], admonendus

4. *Modo aliud, modo aliud.* Multo malim, si adesset, « aliud modo, modo aliud »; sed quum non inveniam, malo cum edd. 1476 et 1498, « modo unum, modo aliud ».

5. *Quum nos illi. Nos* addunt MSS, ed. 1474, et aliæ vett. ERNEST.

6. *Ita fit. Item fit* edd. 1476, Mediol. 1498, et malim, etsi supra est *ut sæpe*, cui respondere *ita* videtur; sed et infra est *ut quæ*, cui timendum esset ne incautus lector *ita* referret.

7. *Quæ nobis diligenter notatæ sint.* Sine dubio legendum *notatæ*, pro vulg. *notæ*. Nam « diligenter notum » nihil commodi significare potest. Sic cap. sup. ex. res « diligenter notatæ » occurrunt. ERNEST. cui Sch. assentitur. *Notata sit*, edd. 1476 et aliæ. — Item infra: « ea parum videatur insignis », pro « eæ p. videantur insignes ».

8. *Conscribimus.* Habent edd. vett. *describimus.*

XXIV. 1. *Arbitrere.* Pro *arbitreris* dedimus e MSS et edd. 1474, Med. prima. ERNEST.

2. *Quod et utiliores sint, et plus habeant facilitatis.* Sch. « quod et utilior sit, et plus habeat facilitatis ». Sic necessario, inquit, emendandum duximus vulgatum. Nam hic non de rerum utilitate et facilitate quæritur, sed me-

es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores sine labore et molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus[3], sed ut hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem[4], confirmetur; ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed quum, in omni disciplina, infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum vero in μνημονικοῖς minimum valet doctrina, nisi industria, studio[5], labore, diligentia, comprobetur. Quam plurimos locos ut habeas, et quam maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim sicut a ceteris studiis abducimur nonnumquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. Numquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, et tum[6] maxime, quum aliquo majore negotio[7] detinemur. Quare quum sit utile facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum[8]: quod

moria rerum cum memoria verborum ad utilitatem et facilitatem comparatur; id quod oppositionis ratio satis declarat.

3. *Ut versus meminisse possimus*. Significat auctor, se artificialem verborum memoriam non ideo commendare, quasi sine ea versus, qui verbis constant, meminisse non possemus; concedit potius, eos ediscendo facilius, quam adhibito imaginum apparatu, posse memoriæ mandari. Sch.

4. *Quæ pertinet ad utilitatem*. Sch. *quod pertinet ad util.* Sic emendavi, inquit, vulg. in qua sensus commodus haud inest; « quod pertinet ad utilitatem » nihil aliud significat quam « quod non caret utilitate ».—Crediderim potius hic *utilitatem* esse *usum civilem* qui opponitur exercitationi scholarum.

5. *Industria, studio*. *Studio* abest ab ed. Med. 1498, et sane non desideratur, quum sequatur *labore, diligentia*.

6. *Et tum maxime*. « Et tum maxima ». Grut.

7. *Majore negotio*. *M. officio* edd. 1476, Med. 1498.

8. *Appetendum*. Ineptam glossatoris appendiculam « quod poteris exi-

poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari[9] non est sententia, ne aut tuo studio diffisi[10], aut minus, quam res postulat[11], dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, et, quod maxime necesse est, exercitatione confirma.

stimare utilitate cognita », ut diutius in textu toleraremus, impetrare a nobis haud potuimus. SCH.

9. *Ad eam te hortari.* Schütz. « ad eam rem te hortari » e codd. Voss. 2, Leid. 3, edit. Omnibon. — *Ad eam rem te adhortari non est sententia*, ed. 1476.

10. *Ne aut tuo studio diffisi.* Sic edidimus e MSS et ed. 1474, quæ plane sic habet. Vulg. « ne aut tu nostro aut nos tuo s. » « Aut tu nostro » etiam Oudend. resecari vult, sed male servat *nos*. ERN.—« Ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffisi », ed. Med. 1498 et Gruterus. « Ne aut studio difficili aut minus, etc. » ed. 1476.

11. *Quam res postulat.* Sch. « quæ res postulat ». Vulg. inquit, « quam res postulat », iis, quæ proxime antecedunt, repugnat. Qui enim plura se dicturum negat, quomodo is, si secus faceret, minus, quam causa postulat, dixisse videri posset.

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER QUARTUS.

II.

ARGUMENTUM

SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

quarto auctor, quoniam de elocutione acturus, et suis
ie definitiones generum dicendi et figurarum, s. exorna-
ı, non aliunde petitis, illustraturus exemplis erat, eam
rem abhorrere intelligebat a ceterorum artis scriptorum
tudine, ac propterea fore, ut in eorum aliorumque repre-
nem incurreret, præfationis loco, cap. 1-7, quo consilio,
que rationibus ductus a reliquorum more recesserit,
it. Ac primum quidem causas exponit, propter quas illi
em artis rhetoricæ non suis, sed alienis oratorum et poe-
exemplis uti oportere putent, cap. 2; has deinde sigillatim
:, cap. 3, 4; tum quædam, quæ separatim contra eos dici
t, affert; ita ut primum, si concedat aliena oportere as-
ɜ exempla, unius auctoris oportere vincat, cap. 5; deinde
o aliunde sumenda non esse, ostendit, cap. 6.
sequitur ipsa de elocutione præceptio, cap. 8 seqq.
ıcit auctor bipartitam. Primum dicit, quibus in generibus
oratoria elocutio debeat esse; ubi agit de genere gravi,
; de mediocri, cap. 9; de attenuato, cap. 10; monetque
cavendum esse, ne, dum hæc genera consectamur, in fini-
t propinqua vitia veniamus. Ostendit igitur gravi generi
ıquum esse sufflatum, mediocri fluctuans et dissolutum,
ato aridum et exsangue, cap. 11.
ude demonstrat auctor, quas res habere debeat elocutio
oda et perfecta, cap. 12 seqq. Tres nimirum res in se debet
:; primum elegantiam, quæ latinitate, h. e. sermone puro
arbarismo ac solœcismo pariter remoto, et explanatione
catur, quæ dilucidam reddat orationem usitatis verbis et
iis, cap. 12; deinde compositionem, ibid. postremo digni-
, quæ partim ex verborum, partim e sententiarum exorna-
(σχήμασι λέξεως καὶ διανοίας) consequatur. Itaque primum
rum exornationes pertractantur exemplisque illustrantur,
ɩunt repetitio, conversio, cap. 13; complexio, traductio,

cap. 14; contentio, exclamatio, interrogatio, cap. 15; ratiocinatio, cap. 16; sententia, cap. 17; contrarium, cap. 18; membrum, articulus, continuatio, cap. 19; compar, similiter cadens, cap. 20; annominatio, cap. 21, 22; quibus tribus perraro, quum in veritate dicatur, utendum esse monetur, cap. 23; porro subjectio, cap. 24; gradatio, definitio, cap. 25; transitio, correctio, cap. 26; occultatio, disjunctio, cap. 27; conduplicatio, interpretatio, commutatio, cap. 28; permissio, dubitatio, cap. 29; dissolutio, præcisio, conclusio, 30. His adduntur decem exornationes verborum, quarum hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, utque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. Quo referuntur nominatio, pronominatio, cap. 31; denominatio, circuitio, transgressio, cap. 32; superlatio, intellectio, abusio, cap. 33; translatio, permutatio, cap. 34.

Sequuntur deinceps sententiarum exornationes. Hæ sunt distributio, cap. 35; licentia, cap. 36, 37; deminutio, cap. 38; descriptio, cap. 39; divisio, cap. 40; frequentatio, cap. 41; expolitio, cap. 42-44; commoratio, contentio, cap. 45; similitudo, cap. 46-48; exemplum, cap. 49; imago, cap. 50; effictio, notatio, cap. 51; sermocinatio, cap. 52; conformatio, cap. 53; significatio, brevitas, cap. 54; demonstratio, cap. 55.

Conclusio totius libri habet brevem exhortationem ad exercitationis in arte oratoria diligentiam, cap. 56.

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
AD C. HERENNIUM
LIBER QUARTUS.

I. (I.) QUONIAM in hoc libro, C. Herenni[1], de elocutione conscripsimus[2], et quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus[3]; et id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt; necessario faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem[4] loquuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus[5], tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituimus, persolvemus[6]. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris.

(II.) Compluribus de causis putant oportere, quum

I. 1. *C. Herenni*. Schütz. delet prænomen *C.* quod Gronovius in nullo cod. invenit. Abest etiam a codd. Oudend. et edd. pr.

2. *Conscripsimus*. Contraximus quidquid dicendum habebamus.

3. *Nostris exemplis usi sumus*. *Exemplis* delevit Ernesti, auctore ed. pr. an. 1474. Sch. eum sequutus est. Lambinus etiam *uti* deleverat.

4. *Neque ante rem, neque præter rem*. Sensus est: Neque præfationibus usi sumus, neque quidquam diximus, quod non ad rem ipsam pertineret explicandam, etc. nihil adeo de nostro consilio, et similibus, ad commendandum, aut excusandum. Hoc non assequuti sunt, qui dederunt *post rem*. ERN.

5. *Si pauca... dixerimus*. I. e. postquam, vel quum dixerimus.

6. *Persolvemus*. Vide ad III, 1.

ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore aut poeta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quædam[7], non satis habere, præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiose gignere exempla: hoc est, inquiunt, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere et deridere videamur. Etenim quum possimus ab Ennio sumptum, aut a Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia[8], illa relinquere, et ad sua devenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, et leviter fecerit præceptio[9], exemplo, sicut testimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in judicio, domesticis testimoniis pugnet, et sui ipsius abutatur exemplo[10]? Ut enim testi-

7. *Ostentatio quædam. Quædam* abest a MS Cort. probante Ernestio. Sch.

8. *Videtur esse arrogantia.* Est eadem quæ ante forma: sed tamen prætulerim lectionem MS Lips. *arrogantiæ*, quam et in tribus reperit Oud. et pluribus Græv. Nec displicet ejusdem libri lectio paullo post: *etenim* pro *id enim*. Ern.

9. *Et leviter fecerit præceptio.* Sch. « et leviter præceperit ars et ratio ». Sic ed. Lamb. inquit, utique melius, quam quod vulgo legitur.

10. *In judicio, domesticis testimoniis pugnet, et sui ipsius abutatur exemplo?* Sequutus sum auctoritatem Pal. primi, cui suffragantur et alii, nisi quod ii, « testimonio abutatur ». Victorii editio invexit, « judicio domestico pugnet et sui ipsius testimonio abutatur ». At velim doceri quid sit illud « judicium domesticum ». Grut.—MSS et edd. plures omittunt « et sui ipsius abutatur exemplo »; alii libri, ut Lips. totum sic habent: « domestico pugnet sui ipsius testimonio et abutatur » : quod etiam magis placet. Certe ultima sunt spuria et aliena : itaque uncis inclusi, præsertim quum etiam illud *abutatur* durum sit in meliore lectione. Nam de testimonio tantum sermo est, non exemplo. Ern. — Sch. « domestico testimonio pugnet et sui ipsius exemplo abutatur ». Verba, inquit, « et sui... exemplo », quoniam in compluribus MSS absunt, Ernest. uncis inclusit. Quia tamen in judiciis, non testimoniis solum, sed exemplis quoque locus est ad res probandas, non ausus sum omittere, lectionem tamen ad meliu

m, sic exemplum, rei confirmandæ causa su-
Non ergo oportet hoc, nisi a probatissimo
ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum
nationis [11]. Etenim necesse est, aut se omnibus
nant, et sua maxime probent, aut negent opti-
e exempla, quæ a probatissimis oratoribus aut
sumpta sint [12]. Si se omnibus anteponant, in-
bili arrogantia sunt; si quos sibi præponant, et
exempla suis exemplis non putent [13] præstare,
ossunt dicere, quare sibi illos anteponant.
Quid igitur ipsa [1] auctoritas antiquorum? nam
res [2] probabiliores, tum hominum studia ad
dum alacriora reddit: immo erigit omnium cu-
es, et acuit industriam, quum spes injecta est,
imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facul-
Postremo hoc ipsum est summum artificium,
rias et dispares in tot poematibus et orationi-
arsas, et vage disjectas, ita diligenter eligere,
umquodque genus exemplorum sub singulos
cos subjicere possis. Hoc si industria solum
osset, tamen essemus laudandi, quum talem
m non fugissemus: nunc sine summo [3] artifi-

l. vestigia commodius con-

geat ipsum confirmationis.
ipsum confirmatione » edd.
quæ sequuntur.
pta sint. Sic MSS non pau-
pr. omnes. Etiam in sequen-
t « arrogantia sint », et « non
licere », scribendum puto,
nctivos in indicativos mu-
« anteponunt, præponunt ».
t hic libri : sed nullus con-
otum recte exhibet. Ern.
nteponant ... præponant ...
ch. « anteponunt..... præpo-
nunt... putant ». Indicativis, inquit, hic opus est.

II. 1. *Ipsa auctoritas. Ipsa* abest a cod. Duisb. Sch.

2. *Nam quum res prob.* Quid hic sit *nam* nemo queat dicere, nec enim ratio superioris redditur. Suspicatus sum scribendum esse, « non, quum..., reddit? » Ern. — Cujus sententiam Sch. sequutus est, et protulit « non, quum res..... reddit? » Cod. Duisb. *non tum.*

3. *Nunc sine summo.* Delevi *vero* post *nunc :* abest a MSS et edd. pr. et sine dubio rectius abest. Aldus

cio non potest fieri. Quis est enim, qui nisi[4] summe teneat artem, possit ea, quæ jubeat ars, de tanta, et tam diffusa scriptura notare, et separare[5]? Ceteri, quum legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores et poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quod scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is, qui et hæc omnia intelligit, et idonea maxime eligit, et omnia in arte maxime scribenda[6] redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur maximum artificium est, in arte sua posse et alienis exemplis uti.

(III.) Hæc illi quum dicunt, magis nos auctoritate sua[7] commovent, quam veritate[8] disputationis. Illud enim veremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem

primus addidit. ERNEST. cui Schütz. assentitur.

4. *Qui nisi summe.* Ita vulgatum, « qui non, quum summe », quod sensum plane contrarium sententiæ habet, correxi e duobus MSS et ed. 1474, et sic edidit Lambinus. Alii scr. et editi veteres habent vel « nisi quum », vel « quicum non », quæ sensum eumdem efficiunt. Sed illum simplicissimum et usitatissimum judicavi. ERN. cui Sch. assentitur, eamdem lect. sequutus.

5. *Separare.* Hoc est, excerpere et deligere ad usum. ERN.

6. *In arte maxime scribenda.* Hoc *maxime* male repetitum est e commate præcedente, neque h. l. sensum præbet. Itaque delevi. SCH. — *Maxime* idem quod *potissimum*. Multa sunt quæ scribi possint, sed maxime scribenda elegit. Sensus totius loci: Qui in legendis oratoribus aut poetis intelligit qua re commotus probet, et eligit maxime idonea exempla, et ea quæ excerpsit, in Rhetoricis libris potissimum conscribenda, suo quæque loco collocat, ut singulis præceptis idonea subjiciantur exempla, necesse est, etc.

7. *Magis nos auctoritate sua.* Sensum loci video e sequentibus: magis commovent auctoritate eorum, qui aliter, quam nos fecere, et magis aliorum exemplis usi sunt, quam re et veritate. Sed id in verbis non inest, quantum intelligo. Si *sua* deleatur, intelligi illud utcumque potest. Sed forte aliud in illo verbo latet. ERN. — Sch. delevit *sua*. Pronomini hic locus non est, inquit, quum postea dicatur « illorum auctoritate ». — Vulgatæ, quam servavimus, sensus satis apertus erit, si verbum *volent*, quod postea est, generaliter sumi intelligas, nec referas ad illos adversus quos Noster disputavit.

8. *Quam veritate.* Cod. Erf. et

verbi causa, constet ex similiter desinentibus verbis, et ponimus hoc exemplum a Crasso, « quibus possumus, et debemus [11] », non testimonium [12] collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum et testimonium : exemplo demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit ; testimonio, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire; aliter enim rem non potest confirmare. At id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita ? Quia pollicentur artem se scribere, et exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte [13] ? Contraque faciunt, quam polliceri videntur : nam quum scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent; quum vero scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint.

IV. (IV.) At hoc ipsum difficile est, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum ? Si laboriosum, non [1] statim præclarum. Sunt enim multa laboriosa, quæ si facia-

11. *Quibus possumus, et debemus.* Locus hic commemoratur apud Cic. de Orat. I, 52. Sch.

12. *Non testimonium collocamus.* Negativam addidi suasu Pal. quarti ac quinti ; nec aliter Bruil. Grut. — *Non* quod Gruterus addidit ex aliquot MSS, reperitur et in aliis et edd. 1474, Mediol. pr. et potest stare, ut post longiorem interpositionem, intellecto *inquam*. Ern. — Sch. contra *non* melius abesse a codd. Voss. 3, Leid. 1, 3, 4 declarat, et delet.

13. *Nisi aliquid scribat ex arte ?* Nihil operæ pretium est in singulis propositionibus demonstrare cum Wetzelio qua claudicet ista argumentatio. Hæc omnia juvenis admodum sunt, se et sua proferre gestientis, et multa temere effutientis, qui nondum scire potius quam oblivisci videtur artem esse præceptionis rationem, ex eorum operum observatione quæ ante artem nata sunt, et humani simul ingenii exploratione comparatam; ita ut iis etiam quæ sine arte facta sunt ars inniti possit, et eorum exemplo confirmari.

IV. 1. *Statim.* Id est, *ideo*, *ob id unum*. Ut paullo inferius *continuo*.

tis, non continuo gloriemini: nisi forte etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis[2], gloriosum putaretis. Sin autem istud artificiosum[3], egregium dicitis, videte, ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna, delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paullo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, quia plane rudis id facere nemo poterit, quum feceris, te literatissimum putes, ineptus sis; propterea quod id facile faciat quivis mediocriter literatus: item si, quum ex orationibus et[4] poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erres; propterea[5] quod isto signo videmus te nonnihil ejus scire: aliis signis, multa

2. *Transcripsissetis...putaretis.* Ed. 1474, « transcripseritis ... putatis ». Voluit dare *putetis*, quod sane bene habet. Ern.

3. *Sin autem istud artificiosum, egregium.* Sic MSS plerique et edd. pr. usque ad Ald. qui dedit « artificium egreg. » offensus conjunctione duorum adjectivorum. Nec *egregium* abesse potest: nam mox est « sine summo artificio ». Quod tamen et vulgatæ favet. Ern. — Sch. « artificiosum egregie ».

4. *Et poematis.* « Aut ex poematibus » edd. Med. 1498 et 1476. « Aut poematis » Gruterus.

5. *Propterea quod isto signo vid. te nonnihil ejus scire: aliis signis, multa scire intelligemus.* Sch. hæc verba « isto signo.....intelligemus. Quod », ut pessimum emblema delevit, et edidit « propterea quod si artificiosum est... ex arte ». Atqui, inquit, non querebatur quam pauca aut multa quis sciret, sed utrum exempla ex orationibus et poematis eligere omnium artificiosissimum esset. Hoc recte negatur, propterea quod, si artificiosum est intelligere, quæ sint ex arte scripta, multo est artificiosius ipsum scribere ex arte, ut fere manibus deprehenderimus glossatorem, qui pro sua sapientia inferuit ista, « isto signo.....intelligemus », non solum sensu inepta, sed etiam verbis male conformata. — Hæc Schützius, cui eo libentius accedo, quod vix intelligere potueram, quomodo ea vox signum

scire intelligemus. Quod si artificiosum est intelligere, quæ sint ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis commode scripta facile intelligere poterit: qni eliget facile, non continuo ipse commode scribit. Et, si est maxime artificiosum, alio tempore utantur ea facultate, non tum, quum parere ipsi, et gignere, et proferre debent. Postremo in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis exemplis[6] uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim[7] dici possunt, consideremus.

V. (v.) Dicimus ergo, eos omnes, ideo quod[1] alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod a multis exempla sumant. Sed de eo, quod postea diximus, ante videamus. Si concederem, aliena oportere assumere[2] exempla, vincerem unius oportere:

ex alio sensu in alium continuo deduceretur. Nihilque videbam ad quod pronomen *ejus* referretur. Habent certe ed. 1476 et Med. 1498, « ejus rei ». — *Multa scire intelligemus* dedit Gruterus ex Pal. pr. quarto. Vulgata prius lectio, « te scire multa intelligimus ». Unde Lambinus, « nescire multa », nullis tamen consentientibus libris qui hoc loco valde mendosi sunt.

6. *Alienis exemplis*. Delevimus *se* post *alienis*, quod recte abest a MSS pluribus et ed. Mediol. pr. Nam est sermo de toto genere: int. eum, qui artis præcepta tradat. ERNEST. quem Sch. probat.

7. *Nunc, quæ separatim dici possunt*. Lambinus e duobus MSS legi volebat, « nunc separatim, quæ dici possunt, consideremus ». Nam « quæ separatim dici possunt » significat illa argumenta, quæ adversus eos, qui alienis exemplis uti oportere dicant, proferri possunt, si ab eorum argumentis discesseris, quibus illi rationem suam defendunt. Eodem modo *separatim* ponitur Cic. de Or. II, 27. SCH.

V. 1. *Dicimus ergo, eos omnes, ideo quod*. Gronovius vult e MSS quibusdam, quibus ed. 1474 consentit, legi, « eos, quum ideo, quod »: sed id durius est: lenius MS Lips. « eos, tum quod ». Sed vulgata bene habet. Non semper *tum* duplicatur, aut *quum* præcedit *tum*. ERNEST. — Sch. « Dicimus igitur, eos tum ideo ». Sic, inquit, cod. Erf. recte. Etiam Pith. habet « tum ideo ». — Sic et edd. 1476, Med. 1498.

2. *Assumere exempla*. *Sumere e.* edd. 1476, Med. 1498. Rectius, quum unius omnino exempla profe-

primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio; liceret enim [3] eligerent, et probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem : sin id desperabit, in paucis se exercebit; ipsis enim contentus erit : nec mirum, quum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis [4], a Lælio, a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque; item sumptis aliis a poetis, et historiarum scriptoribus [5], necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare, si unius alicujus esse se similem [6] satis habebit, omnia, quæ omnes [7] habuerint, solum habere se posse diffidet : ergo inutile est ei, qui discere vult, non putare, unum posse omnia [8]. Igitur nemo in hanc inci-

renda sint, non alia sumenda, alia rhetori ipsi excogitanda.

3. *Liceret enim*. Sch. *licet*. Ita, inquit, jam Gronovio auctore commodius et suavius legitur cum Erf. Duisb. Cauch.

4. *A Catone, a Gracchis*, etc. De his omnibus vide indicem.

5. *Et historiarum scriptoribus*. Sch. « aliis ab historiarum scriptoribus ». Ita legendum vidit Grævius, inquit, vestigia cod. Erf. sequutus, in quo est « aliis historiarum scriptoribus ». — Vulgata vera est. Enumeratis oratoribus, a poetis quoque et historiarum scriptoribus exempla sumi monet.

6. *Si unius alicujus esse se similem*. Plerique libri addunt *se*, quod in vulgatis non est, sed alii alio loco. Prætuli eum locum, quem libenter auctor et alii huic pronomini assignant. Ern.

7. *Omnia, quæ omnes*. *Omnia* sine dubio spurium est : sed quia omnes libri habent, uncis modo inclusi. Ern. — Cujus auctoritate nixus Sch. omnino delevit. — *Omnia* equidem abesse posse video, adesse non posse haud facile mihi persuadebo.

8. *Non putare, unum posse omnia*. Sic quidam Pall. alii « putare a nemine omnia posse ». Gembl. et Bruil. « putare neminem omnia posse », quo forte melius recepto. Grut. — *Non putare, unum*. Sic interpunxi, ne quis hæreat, ut quibusdam accidit. Ern.

opinionem[9], si ab uno exempla sumpsissent. hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse potuisse in omnibus elocutionis partibus eni- [uoniam[10] neque sua protulerunt, neque unius is, aut denique duorum, sed ab omnibus ora- s et poetis exempla sumpserunt. Deinde[11], si quis rtem demonstrare nihil prodesse ad discendum, ale utatur hoc adjumento, quod unus omnes artes consequi nemo potuerit. Quod igitur juvat rationem, qui omnino improbent[12] artem, id, diculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio obare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus la, si semper aliunde sumerentur.

Nunc omnino aliunde[1] sic intelligemus sumenda isse. (VI.) Primum omnium, quod ab artis scriptore r exemplum, de ejusdem artificio debet[2] esse;

cilius intellexeris « inutile est re », quam, perturbato ver- rdine, « inutile est putare ı posse ».

ur nemo in hanc incideret s. *Incideret* pro *incidet* scri- habent et edd. ante Junti- . ita corrigendum foret etiam ı. At nec *igitur* rectum esse on enim hic aliquid colligi- cedentibus. Sensus requirit ro », aut similem particu- . — Sch. « atqui nemo, etc. » di particulam non conclu- isus requirit, id quod jam bservavit. Porro idem recte rulgo *incidet*, quod renuen- S et pr. edd. in multas post xit. Scн.

ne hoc signi est... quoniam. se apta sunt? Vellem liber aberet *quod;* sed nusquam

inde, si quis. Sch. « Denique, si quis ». Hoc, inquit, e marg. Cra- tand. et Leid. 3 recepi pro vulg. *Deinde*. Ultimum enim hic profertur argumentum.

12. *Qui omnino improbent*. Sch. et Ern. *improbant*. Sic MSS apud Oud. edd. 1474, Med. pr. 1475.

VI. 1. *Nunc omnino aliunde sic int. sumenda non fuisse*. « Nunc omnino sumenda non fuisse aliunde sic intelli- gemus » ed. Med. 1498. Facilius. Vul- gata valde contorta est.

2. *Quod ab a. scr. aff. exemplum, de ejusdem art. debet esse*. Vana qui- dem ab initio auctoris nostri argu- mentatio; hic inepta. Quid? si quis de arte medica scribat, oportebit de hoc aut illo remedio tacere, nisi et ipse adhibuerit? De morbo non dicere, nisi et ipse curandum habuerit? Quæ sequuntur de Triptolemo et Prometheo ridicula. Nam si Prometheus advenam aliquem ignis usum docere voluisset, adfuissentque qui torrerent carnes,

primum, quod contra hoc nulla staret eorum liceret enim [3] eligerent, et probarent quemlib sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel p vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. : interest magni ejus, qui discere vult, utrum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium consequi posse. Si enim putabit posse omnia unum consistere, ipse quoque ad omnium nite cultatem : sin id desperabit, in paucis se exe ipsis enim contentus erit: nec mirum, quum ip: ceptor artis omnia penes unum reperire non pc Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis [4], a a Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, (que; item sumptis aliis a poetis, et historiarui ptoribus [5], necesse erit, eum, qui discet, ab or putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. (si unius alicujus esse se similem [6] satis habebit, (quæ omnes [7] habuerint, solum habere se pos fidet : ergo inutile est ei, qui discere vult, n(tare, unum posse omnia [8]. Igitur nemo in han

renda sint, non alia sumenda, alia rhetori ipsi excogitanda.

3. *Liceret enim.* Sch. *licet.* Ita, inquit, jam Gronovio auctore commodius et suavius legitur cum Erf. Duisb. Cauch.

4. *A Catone, a Gracchis*, etc. De his omnibus vide indicem.

5. *Et historiarum scriptoribus.* Sch. « aliis ab historiarum scriptoribus ». Ita legendum vidit Grævius, inquit, vestigia cod. Erf. sequutus, in quo est « aliis historiarum scriptoribus ». — Vulgata vera est. Enumeratis oratoribus, a poetis quoque et historiarum scriptoribus exempla sumi monet.

6. *Si unius alicujus esse se similem.* Plerique libri addunt *se*, quod in vulgatis non est, sed alii : Prætuli eum locum, quen auctor et alii huic pronoi gnant. Ern.

7. *Omnia, quæ omnes.* O dubio spurium est : sed qu libri habent, uncis mod(Ern. — Cujus auctoritate n omnino delevit. — *Omnia* abesse posse video, adesse ı haud facile mihi persuadeb(

8. *Non putare, unum po:* Sic quidam Pall. alii « putare omnia posse ». Gembl. et B tare neminem omnia poss forte melius recepto. Grut. *putare, unum.* Sic interpun hæreat, ut quibusdam acc

opinionem[9], si ab uno exempla sumpsissent. hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse potuisse in omnibus elocutionis partibus eni- quoniam[10] neque sua protulerunt, neque unius us, aut denique duorum, sed ab omnibus ora- ıs et poetis exempla sumpserunt. Deinde[11], si quis ırtem demonstrare nihil prodesse ad discendum, nale utatur hoc adjumento, quod unus omnes ›artes consequi nemo potuerit. Quod igitur juvat ı rationem, qui omnino improbent[12] artem, id, idiculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio robare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus pla, si semper aliunde sumerentur.

Nunc omnino aliunde[1] sic intelligemus sumenda ıisse. (VI.) Primum omnium, quod ab artis scriptore ur exemplum, de ejusdem artificio debet[2] esse;

ácilius intellexeris « inutile est are », quam, perturbato ver- ordine, « inutile est putare ›n posse ».

itur nemo in hanc incideret ·*m*. *Incideret* pro *incidet* scri- i habent et edd. ante Junti- d ita corrigendum foret etiam is. At nec *igitur* rectum esse non enim hic aliquid colligi- ecedentibus. Sensus requirit ·ero », aut similem particu- s. — Sch. « atqui nemo, etc. » ndi particulam non conclu- msus requirit, id quod jam ›bservavit. Porro idem recte vulgo *incidet*, quod renuen- SS et pr. edd. in multas post uxit. Sch.

'unc hoc signi est... quoniam. ene apta sunt? Vellem liber haberet *quod;* sed nusquam

Deinde, si quis. Sch. « Denique, si quis ». Hoc, inquit, e marg. Cratand. et Leid. 3 recepi pro vulg. *Deinde*. Ultimum enim hic profertur argumentum.

12. *Qui omnino improbent*. Sch. et Ern. *improbant*. Sic MSS apud Oud. edd. 1474, Med. pr. 1475.

VI. 1. *Nunc omnino aliunde sic int. sumenda non fuisse*. « Nunc omnino sumenda non fuisse aliunde sic intelligemus » ed. Med. 1498. Facilius. Vulgata valde contorta est.

2. *Quod ab a. scr. aff. exemplum, de ejusdem art. debet esse*. Vana quidem ab initio auctoris nostri argumentatio; hic inepta. Quid? si quis de arte medica scribat, oportebit de hoc aut illo remedio tacere, nisi et ipse adhibuerit? De morbo non dicere, nisi et ipse curandum habuerit? Quæ sequuntur de Triptolemo et Prometheo ridicula. Nam si Prometheus advenam aliquem ignis usum docere voluisset, adfuissentque qui torrerent carnes,

rerum Græca, quæ convertimus, ea remota sunt a consuetudine [2]. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra, difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. Hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut, quod commodius esset [3] in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius, et inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, quum artis inventionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem sequuti non sumus.

(VIII.) Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita [4] erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

VIII. Sunt igitur tria genera, quæ genera nos [1] figuras [2] appellamus, in quibus omnis ratio [3] non vitiosa consumitur : unam gravem, alteram mediocrem, ter-

2. *Remota sunt a consuetudine.* Becichemii codices scripti adjiciunt *Latina*, quod tamen in nullo nostrorum. GRUT. — Schützius Becichemium sequitur, additque: Alii habent *romana*. Si antea cum Gronovio legi placeat, « nomina rerum Græca quum vertimus », defendi possit *a consuetudine*, ut nihil amplius addatur.

3. *Fact. esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostr. non esset.* Metus ille omnino Ciceronianus; et multa certe in his libris Ciceronis Juventutem indicant; famæ sitis, sat magna sui fiducia. Omitto dicendi rationem; non leve tamen argumentum.

4. *Bipertita erit igitur.* Sch. Ern. *bipartita.* Et sic veteres editiones.

VIII. 1. *Quæ genera nos.* Addidimus *genera* e MSS et edd. pr. quæ repetitio a consuetudine auctoris non est aliena. Junt. dedit *quas*, Aldus *quæ*, sine *genera*. ERN. — Sch. Ernestium et Grævium, auct. cod. Erf. et Pith. sequutus est. Abest *genera* ab edit. Med. 1798.

2. *Nos figuras appellamus.* Vocem *figuras* J. V. L. respondere monet vocibus græcis ἰδέα (*image, idée, genre, forme*, etc.), σχῆμα (*figure, geste, représentation, discours figuré*), τύπος (*figure, image, ressemblance, forme, description*), χαρακτὴρ (*caractère, genre de style*).

3. *In quibus omnis ratio.* I. q. « omnis oratio » ed. Med. 1498, Grut.

iam extenuatam vocamus. Gravis est quæ constat ex verborum gravium magna et ornata[4] constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima et pervulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem.

In gravi figura consumetur oratio, si quæ cujusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata[5], unamquamque in rem[6] accommodabuntur: et, si graves sententiæ, quæ in amplificatione et commiseratione tractantur, eligentur: et, si exornationes sententiarum aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: « Nam quis est vestrum, judices[7], qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? Quod maleficium cum hoc scelere compa-

4. *Magna et ornata constructione.* Restituimus veterem lectionem, pro qua Gruterus e MSS quibusdam dedit « lævi et ornata ». Sed id verbum h. l. est alienum. Nec enim hic de compositione verborum ea, ex qua lævitas orationis nascitur, sermo est, ut patet e sequentibus. Et illa lævitas etiam in aliis figuris esse debet : nec semper in gravi figura locum habet. Verbum constructionis decepit auctorem hujus lectionis, quod hic non eo sensu dicitur, quo est, quum de structura verborum ad efficiendum numerum dicitur. Ern. — Quem Sch. probat et sequitur.

5. *Sive translata.* In vulgatis additur « sive extranea ». Sed hæc ipsa sunt translata : et absunt illa a MSS plerisque et edd. pr. nisi quod in nonnullis libris, ut in ed. Junt. « sive translata » absunt. Si quis hæc delere malit, non valde repugnem. Nam et infra, cap. 31, opponuntur « nomen suum » et *extraneum* : quamquam *suo* rectius opponitur *extraneum*, quam *proprio*. Ern. — *Extranea* nihil aliud est quam *translata*. Alterutrum certe ex interpretatione grammatici ortum. Sch.

6. *Unamquamque in rem*, pro « ad unamquamque rem », e libris melioribus et edd. pr. Et hæc forma est auctori frequens, ut bene monuit J. Gronovius. Ern.

7. *Nam quis est vestrum, judices*, etc. Tulliana prorsus in hoc exemplo dicendi suavitas, plena oratio; satis etiam animosa; sed omnis ille calor e verbis natus. Mox languet et ad extremum, inter epitheta aliaque magna verba deficit. Nulla nempe aderat veræ alicujus rei imago, quam intuendo accenderetur oratoris animus.

rari, quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenuam[8], matremfamilias constuprassent, pulsassent[9] aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia majores[10] consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt[11]? Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit; hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles cogitationes! o derelictos homines ab humanitate! qui id agere ausi sunt[12], aut cogitare potuerunt, quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem; quomodo deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis abreptis[13] in servitutem, matribusfamilias et ingenuis sub hostilem

8. *Violassent ingenuam*. Sic MSS plures et edd. pr. quod servavimus. Intelligi enim altera lectio potest: *ingenuum*. Sed in hac re magis ingenuæ virgines commemorantur, quam ingenui, ut mox in « matribusfamilias et ingenuis » virgines intelliguntur, quod per glossam in nonnullis ibi additum est. Ern. — *Ingenuum* MS Cauch. Duisb.

9. *Pulsassent*. Sch. *verberassent*. Hoc, inquit, e Voss. 1, probante Oud. recepimus.

10. *Majores consumpserunt*. Hic quoque ut supra *nostri* delevi, quod a MSS quibusdam bene abest. Ern.

11. *Non reliquerunt?* Sch. « non reliquerunt ». Reduxi, inquit, puncti signum; nam interrogandi nota, quam Ernest. adscivit, sententiam pervertit; auctor enim significat, quoniam in proditores patriæ satis idonea pœna non possit excogitari, propterea majores singularem pœnam huic facinori non reliquisse. Sch. — Intelligere videntur quum Schützius, tum Ern. et J. V. L. qui notam interrogandi habent: « Insitutam reliquerunt ». Malim autem interpretari, deleta interrogandi nota, *Consumptis* in alia scelera suppliciis, nullum *superesse* quod huic tanto sceleri proprium esse possit.

12. *Qui id agere ausi sunt*. Omnes libri consentiunt in « quid agere ausi sunt ». Quæ lectio, ut opinor, manifeste vitiosa est: scribendum est « qui id agere », præsertim quum mox in altera parte sit, « qui se n. p. » Vitium unde ortum sit unicuique occurret. Ern. — Quem Sch. secutus est.

13. *Aliis abreptis in s*. Sic pro *arreptis* MSS duo apud Oudend. ed. 1474; et non dubitavi recipere. Est enim verbum proprium in ea re. « Arripere in servitutem » non dicitur.

extenuatam vocamus. Gravis est quæ constat ex ›rum gravium magna et ornata [4] constructione. ocris est, quæ constat ex humiliore, neque ta- ex infima et pervulgatissima verborum dignitate. ıuata est, quæ demissa est usque ad usitatissi- puri sermonis consuetudinem.

gravi figura consumetur oratio, si quæ cujusque oterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, translata [5], unamquamque in rem [6] accommoda- ur: et, si graves sententiæ, quæ in amplificatione ımmiseratione tractantur, eligentur: et, si exor- nes sententiarum aut verborum, quæ gravitatem bunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. ›c genere figuræ erit hoc exemplum: « Nam quis 'estrum, judices [7], qui satis idoneam possit in pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam arit? Quod maleficium cum hoc scelere compa-

'*agna et ornata constructione.* imus veterem lectionem, pro nterus e MSS quibusdam dedit t ornata ». Sed id verbum h. l. num. Nec enim hic de compo- verborum ea, ex qua lævitas is nascitur, sermo est, ut patet ntibus. Et illa lævitas etiam in uris esse debet: nec semper in figura locum habet. Verbum ıctionis decepit auctorem hujus is, quod hic non eo sensu di- quo est, quum de structura ım ad efficiendum numerum . Ern. — Quem Sch. probat itur.

ve translata. In vulgatis addi- ve extranea ». Sed hæc ipsa ınslata: et absunt illa a MSS ıe et edd. pr. nisi quod in lis libris, ut in ed. Junt. « sive a » absunt. Si quis hæc delere malit, non valde repugnem. Nam et infra, cap. 31, opponuntur « nomen suum » et *extraneum:* quamquam *suo* rectius opponitur *extraneum*, quam *proprio*. Ern. — *Extranea* nihil aliud est quam *translata*. Alterutrum certe ex interpretatione grammatici ortum. Sch.

6. *Unamquamque in rem*, pro « ad unamquamque rem », e libris melioribus et edd. pr. Et hæc forma est auctori frequens, ut bene monuit J. Gronovius. Ern.

7. *Nam quis est vestrum, judices*, etc. Tulliana prorsus in hoc exemplo dicendi suavitas, plena oratio; satis etiam animosa; sed omnis ille calor e verbis natus. Mox languet et ad extremum, inter epitheta aliaque magna verba deficit. Nulla nempe aderat veræ alicujus rei imago, quam intuendo accenderetur oratoris animus.

quum se, et opes suas, et copiam necessariorum norint [2]; tum vero nihilominus [3] propter propinquitatem, et omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus [4] populus romanus posset, scire [5] et existimare poterant. Hi, quum deliberassent nobiscum bellum gerere [6], quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, quum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? quum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præsto esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineret [7] ad bellum ad-

2. *Hi quum se, et opes suas, et copiam nec. norint. Norint* pro *norunt* latinitas cogit legere, et sic habent MSS quidam et ed. 1474 et seqq. usque ad Aldum, qui *norunt* dedit. Valde etiam inclino, ut pro *necessariorum* scribatur *necessario* e codd. scr. quibusdam : quod elegans est « necessario nosse », et sequentibus bene respondet. Necessarios pro sociis non memini me reperire, et copia eorum est in opibus. Tum vero ne apta quidem est « copia sociorum ». Nam « opes suas nosse » sine dubio non in partem meliorem dicitur: nam infra dicit « nullis copiis » bellum suscepisse. Unde fit, ut etiam *copias* scribendum sit, aut « et copiam » plane delendum, quod magis placet. Ita fieret : « qui quum se, et opes suas necessario norint, tum vero, etc. » Ern. — Quam lect. Sch. protulit ex Ernestii auctoritate et cod. Voss. 1, 3, Leid. 1, 2, in quibus legitur *necessario :* tamen *norunt* pro *norint* reposuit ex codd. Voss. 1, Leid. 1, 4.

3. *Nihilominus* MS Cort. delet, quod placet : nec enim intelligere possum, quorsum dicitur. An suas opes nosse, impedit cognitionem alienarum. Ern. — Sch. in hoc loco Ernestium reprehendit : nam *nihilominus*, inquit, refertur ad antecedens *necessario*. Nempe suas opes socii necessario norant; quantæ Romanorum opes essent, etsi non *necessario* tamen *nihilominus* propter propinquitatem et omnium rerum societatem existimare poterant. Sch. — Potest etiam esse *nihilominus* pro « non minus, tam bene ». Quod fateor tamen nusquam reperisse.

4. *In omnibus rebus.* Fortasse hæc a glossatore adjecta sunt. Certe, his omissis, efficacior fit oratio. Sch.

5. *Scire et existimare.* Sic pro vulg. *æstimare* edidimus e MSS pluribus et ed. 1474 et aliis. Sæpe ei verbo *æstimare* substitutum est. Ern. quem Sch. probat.

6. *Hi, quum del. nob. bell. gerere.* « Hi quum nobiscum deliberarent bell. ger. » ed. Med. 1498. — Nec displicet *deliberarent :* nam inter consulendum, non postquam consultum est, venit earum rerum consideratio, quibus freti agamus.

7. *Quæ pertineret ad bellum administrandum?* Sic edidi pro *pertineat*. Edd. pr. habent *pertinet*, item MSS

trandum? Si cum finitimis de finibus bellum ent, si totum certamen in uno prælio positum ent, tamen omnibus rebus instructiores ac pa- es[8] venirent; nedum illud imperium orbis terræ, aperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, n voluntate consenserunt[9], quum aut armis, aut litate a populo romano superàti essent, ad se ferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis ? Fregellani[10] non sua sponte[11] conati sunt? Eo m minus isti facile[12] conarentur, quo[13], illi admodum discessissent[14], videbant. Nam rerum iti, qui uniuscujusque rei de rebus ante gestis

)udend. ex quo fecere post *t*, quum deberent facere *per-* —Quod pertinebat ad bellum administrandum, ad omnia rtinet. Lege *pertineret*, si re- bellum Sociale; si ad omnia erva *pertinet*.

paratiores. Libri quidam scr. vett. habent « et apparatio-)uod recipi volebat Oudend. dg. magis placet. *Instructi* et erpetua forma est Latinorum.

luntate consenserunt. Lambi- *ncesserunt*, quod est in Suf- stri libris, et melius videtur. — Ernestius in *consenserunt* quoque exquisiti invenit. Sch. *erunt* prætulit, Gronovio quo- bbatum. Et quidem vi consen- um placet.

Quid? Fregellani. Fregellæ, bs, quæ ann. Urb. 628 rebel- Opimio prætore per proditio- pugnata est et excisa. De rid. Liv. Epit. 60; Vell. II, Cic. Inv. I, 8, 11, II, 34, 6; [, 6; hoc libro, infra, cap. 15 VETZ.

11. *Sua sponte*. H. e. nulla re inducti, nulla spe freti, ut est infra, « nullo suadente aut impellente ». Hic, ut in superiori exemplo, causa esse videtur Romani alicujus, qui sociam gentem ad rebellionem incitasse accusetur.

12. *Minus isti facile*. Schütz. « isti minus facile ». Transposuimus, inquit, vocabulum *minus* lucidi ordinis causa. Et sic cod. Aug. et edit. Mediol. 1498.

13. *Quo, illi*. Ern. vult supplendum esse *magis*. Sch. *quod*. Sic ed. Med. 1498. Et, puto, verum est. Cod. Aug. *qui*. — *Isti*, quorum causa agitur; *illi*, Fregellani.

14. *Quemadmodum discessissent*. Sic edidi pro *descissent*, quod vix commode h. l. explicari potest, e vestigiis MSS et edd. vett. inpr. 1474, in qua est *dissessissent*; quod manifeste operæ dedere pro *discessissent*. — *Quemadmodum discessissent*, i. e. quam male multati atque afflicti: quem sensum etiam sequentia desiderant, quæ ex isto colliguntur. ERN. quem Schütz. probat. Cod. Aug. *decidissent*.

quum se, et opes suas, et copiam necessarioru rint [2]; tum vero nihilominus [3] propter propin tem, et omnium rerum societatem, quid in om rebus [4] populus romanus posset, scire [5] et exist poterant. Hi, quum deliberassent nobiscum b gerere [6], quæso, quæ res erat, qua freti bellum pere conarentur, quum multo maximam soc partem in officio manere intelligerent? quun non multitudinem militum, non idoneos impera non pecuniam publicam præsto esse viderent: denique ullam rem, quæ pertineret [7] ad bellu

2. *Hi quum se, et opes suas, et copiam nec. norint. Norint* pro *norunt* latinitas cogit legere, et sic habent MSS quidam et ed. 1474 et seqq. usque ad Aldum, qui *norunt* dedit. Valde etiam inclino, ut pro *necessariorum* scribatur *necessario* e codd. scr. quibusdam; quod elegans est « necessario nosse », et sequentibus bene respondet. Necessarios pro sociis non memini me reperire, et copia eorum est in opibus. Tum vero ne apta quidem est « copia sociorum ». Nam « opes suas nosse » sine dubio non in partem meliorem dicitur: nam infra dicit « nullis copiis » bellum suscepisse. Unde fit, ut etiam *copias* scribendum sit, aut « et copiam » plane delendum, quod magis placet. Ita fieret: « qui quum se, et opes suas necessario norint, tum vero, etc. » Ern. — Quam lect. Sch. protulit ex Ernestii auctoritate et cod. Voss. 1, 3, Leid. 1, 2, in quibus legitur *necessario:* tamen *norunt* pro *norint* reposuit ex codd. Voss. 1, Leid. 1, 4.

3. *Nihilominus* MS Cort. delet, quod placet: nec enim intelligere possum, quorsum dicitur. An suas opes nosse, impedit cognitionem alienarum. Ern. — Sch. in hoc nestium reprehendit: nam *nus*, inquit, refertur ad an *necessario*. Nempe suas op necessario norant; quantæ l rum opes essent, etsi non *n* tamen *nihilominus* propter quitatem et omnium rerum sc existimare poterant. Sch. — etiam esse *nihilominus* pro « nus, tam bene ». Quod fatec nusquam reperisse.

4. *In omnibus rebus.* Fort a glossatore adjecta sunt. C omissis, efficacior fit oratio.

5. *Scire et existimare.* Sic *æstimare* edidimus e MSS pl ed. 1474 et aliis. Sæpe ei ve *mare* substitutum est. Ern. q probat.

6. *Hi, quum del. nob. bell* « Hi quum nobiscum delibera ger. » ed. Med. 1498. — Ne cet *deliberarent:* nam inter c dum, non postquam consul venit earum rerum considera bus freti agamus.

7. *Quæ pertineret ad bellu nistrandum?* Sic edidi pro *p* Edd. pr. habent *pertinet*, it

strandum? Si cum finitimis de finibus bellum rent, si totum certamen in uno prælio positum rent, tamen omnibus rebus instructiores ac pares[8] venirent; nedum illud imperium orbis terræ, mperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, m voluntate consenserunt[9], quum aut armis, aut alitate a populo romano superati essent, ad se sferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis l? Fregellani[10] non sua sponte[11] conati sunt? Eo em minus isti facile[12] conarentur, quo[13], illi nadmodum discessissent[14], videbant. Nam rerum riti, qui uniuscujusque rei de rebus ante gestis

Oudend. ex quo fecere post ent, quum deberent facere per- . — Quod pertinebat ad bellum e administrandum, ad omnia pertinet. Lege *pertineret*, si re- d bellum Sociale; si ad omnia serva *pertinet*.

Ac paratiores. Libri quidam scr. l. vett. habent « et apparatio- Quod recipi volebat Oudend. vulg. magis placet. *Instructi* et perpetua forma est Latinorum.

Voluntate consenserunt. Lambi- *concesserunt*, quod est in Suf- nostri libris, et melius videtur. . — Ernestius in *consenserunt* d quoque exquisiti invenit. Sch. *serunt* prætulit, Gronovio quo- robatum. Et quidem vi consen- arum placet.

Quid? Fregellani. Fregellæ, urbs, quæ ann. Urb. 628 rebel- Opimio prætore per proditio- expugnata est et excisa. De vid. Liv. Epit. 60; Vell. II, Cic. Inv. I, 8, 11, II, 34, 6; II, 6: hoc libro, infra, cap. 15 WETZ.

11. *Sua sponte*. H. e. nulla re inducti, nulla spe freti, ut est infra, « nullo suadente aut impellente ». Hic, ut in superiori exemplo, causa esse videtur Romani alicujus, qui sociam gentem ad rebellionem incitasse accusetur.

12. *Minus isti facile*. Schütz. « isti minus facile ». Transposuimus, inquit, vocabulum *minus* lucidi ordinis causa. Et sic cod. Aug. et edit. Mediol. 1498.

13. *Quo, illi*. Ern. vult supplendum esse *magis*. Sch. *quod*. Sic ed. Med. 1498. Et, puto, verum est. Cod. Aug. *qui*. — *Isti*, quorum causa agitur; *illi*, Fregellani.

14. *Quemadmodum discessissent*. Sic edidi pro *descissent*, quod vix commode h. l. explicari potest, e vestigiis MSS et edd. vett. impr. 1474, in qua est *dissessissent*; quod manifeste operæ dedere pro *discessissent*. — *Quemadmodum discessissent*, i. e. quam male multati atque afflicti: quem sensum etiam sequentia desiderant, quæ ex isto colliguntur. Ean. quem Schütz. probat. Cod. Aug. *decidissent*.

exempla petere non possunt, ii per imprude
facillime deducuntur in fraudem: at ii, qui sc
quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, su
tionibus possunt providere. Nulla igitur re inc
nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc cr
tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imp
populi romani tentare auderet, nullis copiis fr
Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud, nisi
quod dico, potest esse?»

X. (x.) In attenuato figuræ genere[1], quod ad
mum et quotidianum sermonem demissum est
erit exemplum: « Nam ut forte hic in balneas v
cœpit, postquam perfusus est[2], defricari. Deinde
visum est[3], ut in alveum descenderet, ecce ibi is
transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui
me pulsaverunt; satisfacias oportet. Hic, qui id
ab ignoto præter consuetudinem appellatus
erubuit. Iste clarius eadem et alia dicere cœpit

15. *Quid aliud, nisi id.* Facilior oratio esset, si scriberetur « quod quid aliud, etc. », et vix aliter scripsit auctor. Ern. cujus conjecturam Schütz. admisit.

X. 1. *In attenuato figuræ genere.* Sch. *attenuatæ* e cod. Erf. quod probavit Oud. — De variis figurarum generibus, conf. Orat. XXIII; Quint. XII, 16. — *Hic in balneas venit.* Hic est adolescens quem petulans iste, de quo infra lacessit conviciis. At J.V. L. *hic* et *iste* de eodem dictum intelligit.

2. *Postquam perfusus est.* Pith. habet « postquam ceromate perfusus est », quod Grævius hactenus probabat, si *ceroma* pro *ceroto* dictum esset. Voss. 2 habet « perf. est oleo ». Mihi utrumque videtur e glossa natum. *Perfusus* dicitur pro *perunctus*. Sch.

3. *Deinde, ubi visum est,*
descenderet. In his vitium ess
patet latine docto, et varias l
inspicienti. Oudend. probat le
MSS quorumdam et ed. Me
« ubi visum est in alveum ire
lectio bona: sed *descendere*
factum ex *ire;* cur non « in
descendere? » et hoc recepiss
suspicaret in « visum est » ali
tere corruptionis. Ern. — Sc
visum est ire, ut in alveum de
ret ». Sic, inquit, cod. Voss
Leid. 2, et cod. Aug. Nemp
loco, ubi adolescens unctus
catus erat, ire oportebat ad
in quem erat descensurus.

4. *Dicere cœpit.* Sch. delet
h. l. ut infra, infinitivum his
anteponens.

andem inquit : Sine me considerare [5]. Tum vero cœpit clamare voce ista, quæ vel facile cuivis ›res elicere posset : Ita petulans es atque [7] acer,

Sine me considerare. Nempe ibi satisfaciam. Scн. — Melius *Leclerc :* quomodo res acta sit. *Tum vero iste*, etc. Totus hic est ejusmodi, ut eum corrigere ›se desperaverim. Itaque tantum ›rias enarrabo, si quis quid inde ›re possit. MSS quidam apud d. delent *cœpit*, quod placet d. Alii, *clamare*. Edit. 1474 ‹Tum vero iste clara voce cœpit ›ue facile cuivis ruborem adji- ›ssent » : quo nihil melius re- ›ro *elicere* quidam *injicere*, pro ld. vett. *penes*. Non est tanti in ›co multum frustra laborare. — Schütz. delevit « voce ista », fidentius, inquit, quo ineptius ›ur solam vocem scurræ cuivis ›ubores elicere. In quibusdam ›agna voce », in aliis « clara , ut dubium non sit glossato- ›anos h. l. contaminasse. Idem . « quod facile vel cuivis ». ›, inquit, quum a glossatore ista » additum esset, quæ se- ›r cum voce ista construi cœ- ; pendent autem a *clamare*. rescripsi *quod*. Si tamen *quæ* quis velit, non impedio, mo- ›*possint*, ubi nunc est *possit*, ›ur.— « Quæ perfacile » ed. Med. pro « vel facile ».

›a petulans es atque acer, ut ne ›rium quidem idoneus, ut mihi ›, sed pone scenam, et in ej. ›. sis. Sch. « Ita petulans es ac ›rus, ut ne ad solarium quidem, ›i videtur, sed pone scenam et ›modi locis exercitus sis ». Cod. . « Ita petulans es aterve ad sa- lutandum quidem, etc. » Cod. Erf. et Cauch. « Ita petulans es atque acer, ut ne ad salutarium quidem, ut mihi videtur, sed penes scenam ». Primum, inquit Schütz. delevi vocabulum *idoneus*, quod Grævius in nullo suorum codd. invenit, præterquam in Pith. abest etiam ab edd. vett. ut Omnib. 1476 et Med. 1478. Neque vero Oud. in codd. suis reperit *idoneus*, præter Leid. 1, in quo vitiose scriptum *idoneus es*. Ergo *idoneus* accessit a glossatore. Sed mirum est, neminem interpretum verum hujus convicii sensum assequutum esse. Scurra ille quum dicit « satisfacias oportet », tecte adolescenti stuprum minatur. Notum est enim constuprationes masculorum nonnumquam ulciscendi causa factas esse. Huc referendum illud Horatii de pœnis adulterorum : « hunc perminxerunt calones ». Ad illam igitur stupri comminationem, et ad convicium quod sequitur, pertinet, quod dicitur « homo id ætatis erubuisse ». Convicium autem « ita petulans..... exercitus sis », adolescenti impudicitiam exprobrat, innuitque, eum non solum ad solarium, fortasse a singulis, sed etiam pone scenam in conspectu multorum, et a pluribus muliebria passum esse. Hinc omnia quæ sequuntur clarescunt. E contrario qui hæc ad eloquentiam, ut Lambinus, vel ad salutandi officium traxerunt, prorsus a sententia aberrarunt, nec [illegible] potuissent, si quis [illegible], [illegible] modo ejusmodi dicta adolescenti rubores excitare, aut quomodo [illegible] pterea scurra ruborem [illegible] posset. Ceterum pro « atque [illegible]

ctuans et dissolutum[3]; eo quod sine nervis et a
fluctuat huc et illuc, nec potest confirmate, ne
riliter[4] sese expedire. Id est hujusmodi: « Socii[5]
quum belligerare nobiscum vellent, profecto
nati essent etiam atque etiam, quid possent
si quidem sua sponte facerent, et non habere
adjutores multos, malos homines[6] et audaces.
enim diu cogitare omnes, qui magna negotia
agere», Non potest hujusmodi sermo tenere att
auditorem : diffluit enim totus, neque quidquam
prehendens[7] perfectis verbis amplectitur. Qui n
sunt in illa facetissima verborum attenuation
mode versari, veniunt ad aridum et exsangue
orationis, quod non alienum est exile nomina
jusmodi est hoc : « Nam istic ille ad balneas[8] a
ad hunc postea dicit : Hic tuus servus me p
Postea dicit hic illi : Considerabo. Post ille hu
vicium fecit, et magis magisque præsentibus

3. *Quod app. fluctuans et dissolutum*. Palat. quintus et Fabr. respuunt « fluctuans et »; ceteri vero Pall. excludunt « et dissolutum », retento illo *fluctuans*. Et malim sane primum. Gaut. — Totus hic locus inversione et transpositione verborum in edit. Mediol. 1498 commutatur sic : « quod appellamus dissolutum, quod est sine verbis et articulis, ut hoc modo appellem fluctuans, eo quod fluctuat huc et illuc ».

4. *Nec potest confirmate, neque viriliter*. Scripsi ita cum Palatino quarto et Bruilerensi ac Fabr. Vulgata, « nec potest confirmare, nec viriliter ». Nam Lambinus quidem reposuit « nec potest sese confirmare, nec », verum præter libros nostros. Gaut.

5. *Socii nostri*. Hoc ad
causam referendum, de qu
ad cap. 8.

6. *Et non haberent hic a*
malos homines. Edd. prin
item MSS quidam. Non mal
pulam post *multos*, auctori
libris scr. et edd. delevi.
Multos homines, malos edi
et placet Oudendorpio. Sc

7. *Comprehendens*. Videt
dare. Ceterum intelligitur,
posito, sermonis genus d
intelligi, in quo nulla sit
apta membrorum. Ernest.

8. *Nam istic ille ad baln*
Lexicum Antiquitatum R
Pitisci, tom. I, p. 246-24
lib. V, cap. 10; Rosin. An
etc. J. V. L.

ıavit ». Frivolus hic quidem jam et illiberalis est ıo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata :a, puris verbis et electis compositam orationem. ıe genus orationis, et grave, et mediocre, et at-.atum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam, :i coloribus; si crebræ collocabuntur, oblitam red-[9] orationem. Sed figuram in dicendo commutari tet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat ıuata. Deinde identidem commutentur[10], ut facile tas[11] varietate vitetur.

II. (XII.) Quoniam, quibus in generibus elocutio ıri debeat, dictum est, videamus nunc, quas res at habere elocutio commoda et perfecta. Quæ me [admodum] oratori accommodata est[1], tres n se debet habere, elegantiam, compositionem, itatem. Elegantia est, quæ facit, ut unumquod-pure[2] et aperte dici videatur. Hæc distribuitur tinitatem, et explanationem. Latinitas est, quæ

blitam reddent, pro *reddunt*, 1474. *Oblitam* bene vulgati tere *obliquam*, ex ed. Ald. quæ sic dedit. Distinguere coloribus st; *oblinere* quisque potest. :.

Deinde identidem commutentur. hi mendi aliquid latere videm quum antea dixerit « figu-dicendo commutari oportet », aptum mihi videtur nunc ad-deinde identidem commuten-

Ut facile satietas. Facile spu-edo, ortum ex initio sequentis quod fere in MSS et edd. pr. r satietate. Ean. — Sch. delet ut inepte additum.

1. *Quæ maxime* [*admodum*] *oratori acc. est.* Si lectio hæc vera est, *maxime* et *admodum* ut synonyma junguntur. Quod non usitatum bonis auctoribus. Sed habet tamen hæc synonymia aliquid duri: MSS et edd. vett. habent modo « admodum oratoris », vel *orationis* modo, « ad commodum or. » quorum nihil placet. Facillimum est cum Lambino omittere *admodum*, quod et abest a MS Leid. aut legere « ad officium oratoris », i. e. ad opus oratoris, quod in una Junt. reperi, nec displicet. Ean. — Sch. « quæ maxime ad officium oratoris ».

2. *Ut unumquodque pure.* Sic recte ed. 1474 et seqq. item MSS pro vulgato *unumquidque*, quod sero in textum venit vitiose. Ean.

sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse : solœcismus[3], et barbarismus[4]. Solœcismus est, quum, in verbis pluribus[5], consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, quum verbum aliquod vitiose effertur[6]. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte grammatica dilucide[7] dicemus. Explanatio est, quæ reddit apertam et dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, et propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone et consuetudine quotidiana : propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur.

Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas[8]. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc

3. *Solœcismus*. Nomen formatum a σολοικίζω, quod derivat Diogenes Laertius, I, 51, a Solis, Ciliciæ urbe, a Solone, ut ipse quidem vult, condita et denominata, cujus incolæ τῷ χρόνῳ τὴν φωνὴν ἀποξενωθέντες σολοικίζειν ἐλέχθησαν. Hic igitur ponit vitium solœcismi in voçe, Noster in sermone qui a metaphora instituta non continuata aberrat. Wetz. — Nihil hic de metaphoris. De apta tantum et concordi junctura verborum.

4. *Barbarismus* quid sit vis ipsa verbi indicat. Illum Quintilianus, I, 5, definit vitium quod in singulis verbis sit.

5. *Quum, in verbis pluribus*. Recepi *in* e MSS meis et aliis; quod et Oud. placebat. Saltem ita intelligitur, quid sit in aliis, pluribus verbis. Ern.

6. *Vitiose effertur*. « Vitiose profertur » ed. Med. 1498.

7. *Dilucide dicemus*, pro vulgato *discemus*, e MSS et edd. vett. 1474, 1475, Med. 1498, Junt. Ald. postquam receptum est *discemus*, ut in Victor. Verbo *discemus* non aptum est *dilucide*; et fortasse propterea librarius MS Lips. omisit. Ern.—Sch. delet *dilucide*. Hoc, inquit, librarii fecerunt aberrando ad versum sequentem, ubi occurrit *dilucidum* : hic certe est ineptum. — *Dicemus* parum auctori nostro convenire videtur, qui nihil in his libris de scribendis sibi grammaticis dixit; malim igitur *discemus*, vel ut Gulielmio placuisse Gruterus ait, *discimus*.

8. *Verbor. constructio, quæ facit omnes partes or. æq. perpolitas*. Sch. « constructio æquabiliter perpolita ». Hæc verba, inquit, « quæ facit omnes partes orationis » absunt a cod. Erf. Duisb. Leid. 1, 4, Voss. 2 (et Mediol. 1498), et interpolatori debentur. Qui omittunt, legunt etiam *perpolita*.

: « Baccæ æneæ amœnissimæ impendebant ». Et si abimus ejusdem literæ nimiam assiduitatem; cui io versus hic erit exemplo (nam hic nihil prohibet vitiis, alienis exemplis uti):

O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti [9]!

hic ejusdem poetæ:

Quidquam quisquam, cuiquam quod conveniat, neget [10].

, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus; est hujusmodi : « Nam cujus rationis ratio non ex-:t, ei rationi ratio non est fidem habere [11] ». Et, si n utemur continenter similiter cadentibus verbis, c modo:

Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes.

, si verborum transjectionem [12] vitabimus, nisi quæ t concinna, qua de re posterius loquemur; quo in io est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro:

Has res ad te scriptas, Luci, misimus, Æli.

m fugere oportet longam verborum continuatio-m, quæ et auditoris aures, et oratoris spiritum lit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum ope-consumendum est in dignitate.

. *Tulisti.* Ennii versus.

o. *Quidquam quisquam, cuiquam d conveniat, neget.* Intelligendum) est ne: Homo tanta impudentia, egare audeat alii cuilibet quam-que rem de qua constet? Excla-io indignantis fortasse stupentis-simul negari sibi ea de quibus l dubii sit.

1. *Nam cujus rationis ratio non :t, ei rationi ratio non est fidem re.* I. e. nihil est cur credatur consilio, quod cur initum fuerit nulla causa sit. Hoc mihi referendum videtur ad sociorum rebellionem, quam in superioribus aliquot exemplis non nemine suadente exstitisse contendebatur.

12. *Verborum transjectionem.* I. e. quum verba sua loco ejiciuntur. Sic in sequenti exemplo male disjunxit poeta « Luci Æli ». Est vero et artificiosa transjectio, de qua vide infra.

XIII. (XIII.) Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem, varietate distinguens. Hæc in verborum et sententiarum [1] exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quamdam habet [2] dignitatem.***

Repetitio est, quum continenter ab uno aque eodem verbo in rebus similibus et diversis principia [3] sumuntur, hoc modo: « Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori ». Item, « Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit ». Item, « Tu in forum prodire, tu lucem conspicere, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere? audes quidquam ab istis petere? Audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non jusjurandum reliquisti [4]? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? » Hæc exornatio, quum multum venustatis habet, tum gravitatis et acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda et ad ornandam et ad exaugendam [5] orationem.

XIII. 1. *Et sententiarum*. Sch. « et in sententiarum ». *In* addidimus, inquit, e Voss. 1, 3, Leid. 1, 2, 3, ed. Mediol.

2. *Habet dignitatem*. Post hæc verba lacunam esse arbitror. Nam auctor hic semper proponit, de quibus dicturus sit, per partitionem : quod hic non est. Sermo autem incipit de generibus exornationis in verbis. Ern. — Hic pauca quædam verba interciderunt, quibus transitus ad singulas verborum exornationes continebatur. Fortasse de verborum exornatibus primum dicemus. Cf. cap. 34 extr. Sch.

3. *Principia*, scilic. phraseon, ut e sequentibus apparet.

4. *Non jusjurandum reliquisti?* Sch. « Non jusjurandum contempsisti ». Ita cod. Erf. Voss. 3, Leid. 2, edit. Mediol. — Omnium quæ adhuc vidi exemplorum vehementissimum istud, cujus aliquid simile in Catilinæ insectatione.

5. *Et ad exaugendam*. Recepi pro simplici *augendam* ex MSS pluribus

Conversio est, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo : « Pœnos populus romanus justitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit ». Item, « Ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respublica sublata est ». Item, « C. Lælius homo navus[6] erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis viris et studiosis[7] amicus erat : ergo in civitate primus erat ». Item, « Nam quum istos, ut absolvant te, rogas; ut pejerent, rogas; ut existimationem negligant, rogas; ut leges populi romani tuæ libidini largiantur, rogas ».

XIV. (xiv.) Complexio est[1], quæ utramque complectitur exornationem, et hanc, et quam ante exposuimus, ut et repetatur idem primum verbum sæpius, et crebro ad idem postremum revertamur, hoc modo : « Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Italiam[2] deformaverunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses. Videte ergo, quid conveniat[3] eos impetrare ». Item, « Quem senatus damnarit, quem populus romanus damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris absolvetis ? »

et edd. 1475, Med. 1498, Junt. Verbum etiam cap. 24 occurrit. Ern. — Sic plurimi MSS apud Oudendorp. ut testatur Schütz.

6. *Navus*. Hoc verum : non, ut in nonnullis editur, *novus*. Sch.

7. *Bonis viris et studiosis*. Palat. quart. sext. item Br. et Fabr. *studiis*, quam varietatem peperit insolentia verbi. Rarius enim *studiosum* pro bono et probo dici. Cicero pro Ligar. « Nisi tu eum studiosum et bonum civem judicares ». Grut.

XIV. 1. *Complexio*. Συμπλοκή. De ea Quintil. IX, 3, 31.

2. *Italiam deformaverunt*. Omnibus bellorum cladibus fœdaverunt.

3. *Quid conveniat*. Plures MSS et ed. Med. pr. habent « quam conveniat », quod præfert Oud. Fortasse *quid* natum est e *qui*. Sed vulgata bona est. Ern.

Traductio est[4], quæ facit, ut, quum idem vei crebrius ponatur, non modo non offendat anim sed etiam concinniorem orationem reddat, hoc p « Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum vi vitam non potest colere ». Item, « Eum[5] tu hom appellas, qui si fuisset homo, numquam tam c liter vitam hominis petiisset. At erat inimicus. inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi reperi inimicus? » Item, « Divitias sine divitum esse virtutem[6] præfer divitiis. Nam si voles divitias virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbi divitiæ, quæ virtutis pedisequæ sint ». Ex eodei nere exornationis est, quum idem verbum mod nitur in hac, modo in altera re[7], hoc modo: « Cui rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit cu Item, « Amari jucundum est[8], si curetur, ne quid amari ». Item, «Veniam ad vos[9], si mihi senatus d

4. *Traductio est*. Græce ἀνταvάκλασις, repercussio, quia eodem verbo crebrius aures feriuntur. Nec aliud nomen habet figura qua verbum idem duplici sensu iteratur. Hanc Quintil. definit lib. IX, 3; sumptisque ex hoc cap. exemplis, addit « Cornificius hanc traductionem vocat ». Inde orta ingens criticorum pugna, Ciceronis an Cornificii sint ad Herennium rhetorica. Ceterum hoc schema Quintil. ab annominatione vix discernere videtur, cujus fatemur esse simillimum.

5. *Eum tu hominem appellas*. Malo *hunc* cum ed. Med. 1498.

6. *Tu virtutem præfer divitiis*. Delevi *vero* post *tu*, auctore ed. Med. pr. Ita multo elegantior oratio. Ern. quem Sch. probat. Sic et Oudend. visum.

7. *Quum idem verbum modo pon in hac, modo in altera re*. Fabius hoc idem schema de quo Noster explicans, IX, 3: « Aliter, voces, aut eædem diversa s tione ponuntur, aut producti tum, aut correptione mutatæ etiam in jocis frigidum, equid inter præcepta miror, ec exempla *vitandi* potius quam gratia pono». Wetz.—Severius judicavit Quintilianus de hoc rum lusu, cujus lepidissin apud Martialem exempla.

8. *Item, Amari jucundum* stitui *est*, cui Grut. substi male. Nam versus non cons *est* legatur. Ern. — *Sit* Pal. sext. alluditque Br. in quo juc. sit ». Grut.

9. *Veniam ad vos, si mih det veniam*. Quid ineptius ha tate? Duo alia exempla affert IX, 3, quorum prius Nos

In his quatuor generibus exornationum, quæ propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut m verbum redeatur sæpius; sed inest festi-ıædam[10], quæ facilius auribus dijudicari, quam demonstrari potest.

xv.) Contentio est[1], quum ex contrariis verbis aut oratio conficitur, hoc pacto: « Habet assentatio a principia, eadem exitus amarissimos affert ». « Inimicis te placabilem[3], amicis inexorabilem ». Item, « In otio tumultuaris, in tumultu es [4]. In re frigidissima cales, in ferventissima fri-cito quum opus est, clamas : ubi loqui conve-mutescis. Ades ; abesse vis. Abes ; reverti cupis. : bellum quæritas ; in bello pacem desideras. In ıe de virtute loqueris ; in prælio præ ignavia onitum perferre non potes ». Hoc genere si di-mus orationem, et ornati et graves poterimus

amatio[5] est, quæ conficit significationem dolo-

p. 21, « avium dulcedo ad :it », et hoc saltem satis le-possit in comœdia. Et Ovi-ı epigrammate non dedecet : non dicam Furia te fu-Melius certe Noster tale sumpsisset ab alio, quam da de suo protulisset.

tivitas quædam. Quædam censet Oudend. auctoritate s consuluit, omnium et edd.

Contentio est. Hæc est anti-qua conf. Orat. cap. 49 et rit eadem infra in senten-

is aut rebus. Abest « aut ed. Mediol. Nec male for-m non hic omni de contentione agatur, sed de ea tantum quæ verbis conficitur.

3. *Inimicis te placabilem...potes*. Istæ sententiæ omnes interrogative legendæ sunt. Sunt enim enthymemata e contrariis. Ern. — Sch. non interrogandi signum posuit ; tantum in quibusdam libris poni testatus est.

4. *In tumultu es otiosus*. Delevimus *solus* post *tumultu*, quod bene abest a MSS duo Leid. Deberet saltem esse *solo*. Ern. quem Sch. sequutus est.

5. *Exclamatio*. Schema per quod non indignationem tantum aut dolorem, sed aliquando admirationem lætitiamve, aut alium animi motum significamus. Exemplum dedit in notis J. V. *Leclerc* e gallica tragœdia sumptum. Ceterum ea quæ nunc auctor

ris, aut indignationis alicujus, per hominis aut loci, aut rei cujuspiam compellatic modo : « Te nunc alloquor, Africane[6], cu quoque nomen splendori ac decori est c clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt[7] i crudelitatem ». Item, « O perfidiosæ Frege facile scelere vestro contabuistis[8]! ut, c urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc mentorum reliquiæ maneant». Item, « Bon diatores, latrocinio vitam innocentissimi petistis : tantamne ex iniquitate judicior calumniis assumitis facultatem[9]? » Hac ex si loco utemur, et raro, et quum rei mag stulare videbitur; ad quam volemus ind animum auditoris adducemus.

Interrogatio[10] non omnis gravis est, nequ sed hæc, quæ, quum enumerata sunt ea, causæ adversariorum, confirmat superioi nem, hoc pacto : « Quum igitur hæc omr diceres, administrares, utrum animos soci

affert, ea non tam exclamationis quam apostrophes exempla sunt.

6. *Africane*. Hic ut sequentia testantur de majore Africano mentio est, cujus clarissimi nepotes, i. e. C. et Tiberius Gracchi, miserabiliter ac fœde interfecti sunt.

7. *Aluerunt*. *Abluerunt* edit. Med. 1498. Ern. *aluerunt*. Sch. *abluerunt*, de quo uterque conticuit. Certe *aluerunt* multo facilius est, mihique verum omnino videtur.

8. *Contabuistis*. Ut animal tabe perit, contabescit, sic h. l. urbs contabuisse dicitur; non satis apte. Wetz.

9. *Assumitis facultatem*. Ed. 1474, MS Cort. et alii apud Oudend. *assumpsistis*, quod placet : sed non intelligo *facultatem* quid sit, possum, quomodo Contra mox ante *ran* rectissime abest a Nam non adjunguntu sed ut explicantia Ernest.

10. *Interrogatio*. exponit Quintil. IX I. e. pondus haben Apta et commoda. ponendum ea quæ versariorum utendu censet, quia in e simplicitate præserti opus est. Expositis adversarius; qua in interrogatio.

a removebas, et alienabas [11], an non? et, utrum m exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri neret, an non?»

[. (xvi.) Ratiocinatio[1] est, per quam ipsi a nobis em poscimus, quare quidque dicamus, et crebro t a nobis petimus uniuscujusque propositionis iationem. Ea est hujusmodi : « Majores nostri si unius peccati mulierem damnabant, simplici) multorum maleficiorum convictam putabant: acto? quoniam, quam impudicam judicarant, eneficii quoque damnatam existimabant. Quid iia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit simæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? , parentes[2], ceteros, ad quos[3] videt sui dedenfamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere , eos necesse est, ut, quoquo modo possit, ve) petat[4]. Cur? quia nulla potest honesta ratio re eam, quam magnitudo peccati facit timidam,)erantia audacem, natura muliebris inconside[5]. Quid veneficii damnatam[6]? quid? putabant licam quoque necessario. Quare? quia nulla faad id maleficium causa, quam turpis amor et

alienabas. Sch. « et abalie- auctore Oud. e Voss. 1, 3, 3.

1. *Ratiocinatio*. Hæc figura, silent recentiores rhetores, iterpreti non multum differre subjectione, de qua infra or cap. 25.

im, parentes. Lambin. addit ncertum qua auctoritate. Neeo hic opus est. Sch.

eros, ad quos...pertinet. I. e. extenditur; qui in partem ejus veniunt.

oquo modo possit, veneficio petat. Conclusio certe minime legitima. Parum igitur hic quoque profecit Noster exempla sua proferendo.

5. *Natura muliebris inconsideratam*. Cod. Pith. « natura muliebris, quare eam faciat necesse est inconsideratam ». Alii, « natura muliebris faciat necesse est inconsideratam ». Voculas « faciat necesse est » probat Grævius. Vulgata tamen haud deterior. Sch.

6. *Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam*. Ed. Med. 1498, « Quid quam veneficii damnatam putabant; impudicam ».

intemperans libido commovere potuit : cujus mulieris animus[7] esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne observant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt : mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit». Item, «Bene majores hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paullo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare; qui victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi». Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, et animum auditoris retinet attentum, tum venustate sermonis[8], tum rationum exspectatione.

XVII. (XVII.) Sententia est oratio sumpta[1] de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo[2] : «Difficile est primum virtutes revereri[3], qui semper secunda fortuna sit usus».

7. *Cujus mulieris animus*. Delevi hic sine libris auctoribus «cum (cum cujus m.)» ob evidentiam vitii. Est enim in his manifeste consequens rationis præcedentis. Ortum est verbum e *cujus*. In nonnullis additum reperi etiam *quare*. Sed mox *hoc* post *idemne* delevi auctoribus bonis libris apud Oud. Item *nostri* post *majores*. ERN.

8. *Tum v. sermonis, tum rat. exsp.* Remittit enim animum illa sermonis facilitas, a contentione fori remota; simul interrogationibus suspensa oratio detinet auditorem exspectatione rationum.

XVII. 1. *Sumpta de vita*. Id est, de ingenio hominum aut moribus, aut etiam de officiis.

2. *Hoc modo*. Sch. «hoc pacto» e MSS omnibus, Oudend. et ed. Med.

3. *Difficile est pr. virtutes revereri*. Est hoc a Gulielmanis omnibus ac

« Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini 4 ». Item, « Egens æque est is[5], qui non satis ha-et is, cui nihil satis potest esse ». Item, « Optima di ratio est eligenda : eam jucundam consuetudo t ». Hujusmodi sententiæ simplices non sunt im-ndæ, propterea quod habet brevis expositio, si is nullius indiget, magnam delectationem. Sed quoque probandum est genus sententiæ, quod rmatur subjectione rationis, hoc modo : « Omnes vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, pro-a quod sola virtus in sua potestate est, omnia r eam subjecta sunt sub fortunæ dominatio-[6] ». Item, « Qui fortunis alicujus inducti amici-ejus sequuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa levolant omnes. Quum enim recessit ea res, quæ consuetudinis causa, nihil superest, quare pos-n amicitia retineri[7] ». Sunt item sententiæ, quæ citer efferuntur, sine ratione[8], et cum ratione.

tert. quint. Antea cusi *virtu-* si quod Lambinus adhæserat aræ Ranconeti « plurimum vir- : non necessario; nam *primum* ic « in primis, ante omnia ». –Sic Horat. « O cives, cives, da pecunia primum est ».—J. onj. Ranconeti accedit in notis. *iber...qui n. turp. servit.* De . Cic. Parad. 5.

gens æque est is, etc. Vid. Cic. 6.

bj. sunt sub fortunæ dominatio- anc lectionem recte veram ju- J. Gron. Græv. Oud. reperi- in libris bonis. Plures habent dudend. etiam Lips. edd. pr. *tione;* quod est factum ex *do-nem*, ut mollius esset; idqne correctum in vulgatum, « fort. tioni », quod primus dedit Aldus. Sæpe utitur Cicero hac forma, præsertim in divisionibus et partitionibus. Bis eodem loco Tuscul. V, 2. Ern. — De re vid. Cic. Parad. 2.

7. *Quare p. in am. retineri.* Sch. *teneri.* Sic, inquit, cod. Erf. Cauch. Duisb. Voss. 1, 2, Leidd. probant. Græv. et Oud.

8. *Sine rat. et cum ratione.* Verba isthæc addidi ex auctoritate Pal. pr. ac tertii. Reliquis exciderunt, ob repetitionem vocum similium. Grut.— Delent hæc quidam MSS et edd. sed ratio perpetua auctoris proponendi in talibus servari jubet. Ern. — Delenda tamen, si verum loci sensum percepi. *Dupliciter ..... efferuntur* sententiæ, non quæ sine ratione primum; deinde cum ratione proferuntur; sed quæ *duplicantur*, id est, quæ, ut in sequentibus exemplis, negative pri-

Hoc modo sine ratione: « Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant[9] ». Cum ratione, hoc pacto: « Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non[10] est impedimento bonis studiis. At hi[11] sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri possint[12], eas in ætate maturissima velint comparare ». Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur. Quum ita[13] interponentur, multum afferent ornamenti. Necesse est enim[14], eam comprobet tacitus auditor, quum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita et moribus sumptam.

XVIII. (XVIII.) Contrarium idem fere est[1], quod con-

mum, deinde affirmative enuntiantur.

9. *Errant, qui in prosp. rebus... reformidant.* Idem omnino Horat. Carm. II, 10, 13: « Sperat infestis; metuit secundis Alteram sortem bene præparatum Pectus ». Auctori nostro sententia *dupliciter* profertur *sine ratione;* Horatio simpliciter.

10. *Quod ætas illa non.* Hic locus vitiosus est, nec habet commodum sensum, sive deleas *non*, ut J. Gron. placet, e MS Med. sive serves. Gron. putat hoc referri ad *ignosci :* sed ita non esset ratio sententiæ, quæ esse debet: nec sensus est in verbis, quem iis attribuit. Ern. — In hoc loco quid doctissimum virum offenderit non intelligo. Sensus enim planus et apertus est, ut jam Wetzelius monuit.

11. *At hi sap.* Hæc Priscian. lib. III, p. 80, citat e libro quinto. Ern.

12. *Tueri possint.* Sic edit. 1474, 1475, Med. utraque Junt. Ald. etc. non *possunt*, ut est in vulgatis. Ern. — *Tueri.* I. e. ornare, instruere.

13. *Quum ita interponentur.* Scil. raro.

14. *Necesse est enim, eam.* Sic dedi pro vulg. « Nam n. est animo e. » *Animo* factum est ex *enim*, quod clare habet MS noster, a quo et *nam* abest, et ed. 1474. Item *animo.* Sic et ed. 1471 habet. Ern. — Nobis videtur hujus loci sensus obscurior; qui clara luce splenderet, si scriberetur: « Necesse est enim, causam comp. t. aud. quum ad eam, etc. » Nempe hoc dicit auctor, ut probet sententias, si raro interponantur, orationi ornamento esse. Qui vulgatam servant, subaudiendum post *eam* putant *sententiam*, qui singularis, ut ait Wetzelius, latet in plurali *sententias*.

XVIII. 1. *Contr. idem fere est, quod contentio.* Hæc absunt a MS Lips. recte, ut opinor. Ern. — Sch.

tentio. Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus alteram breviter et facile confirmat, hoc pacto : « Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? » Et item[2], « Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere[3] posse? » Et, « Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum[4] et sui cognoscentem fore in potestate[5], qui speres ? » Et, « Qui in sermonibus et conventu amicorum verum dixerit numquam[6], eum sibi in concionibus credis a mendacio temperaturum ? » Item, « Quos ex collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare ? Qui quum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi postquam pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores ? » Hoc exornationis genus, brevibus et continuatis verbis[7] per-

ea omnino delevit, in quibus, inquit, manifesto se prodit glossa marginalis. — De contrario Quintil. V, 10, et IX, 3, ubi : « Contrarium, inquit, puto esse quod dicitur ἐναντιότης, sumpta ex adverso probatio ». Et Cic. Orat. 12 comparantur contraria, et c. 50 : « Hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, quum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt ». Wetz.

2. *Et item, Nam. Et* a MSS Gron. abfuit, nec est in nostris aut ed. 1474. Sed utrumque bene latinum est. Ern.

3. *Cum fide habere.* « Cum fide retinere » cod. Erf.

4. *Commodum*, facilem omnibus. Wetzel.

5. *Fore in potestate, qui speres.* Sic restituimus hunc locum e MSS et edd. vett. *fore* e MSS Oud. quatuor, edd. 1474, et Med. pr. *qui speres* ex iisdem libris, nisi quod ed. 1474 habet « quid speres ». Firmat et glossa MS Lips. *quomodo*. Ern. quem Sch. sequutus est.

6. *Verum d. numquam.* Libri hic variant. Quidam : « Verum non dixerint. Numquam ». Quidam, *numquid*, quod verum putat Oudend. Ego vulgatum verum puto. In omnibus exemplis alterum membrum habet hanc formam, quæ est in vulgato, *eum*, et quod apud me plurimum valet. Ernest.

7. *Brev. et cont. verbis.* Libri quidam scr. habent « breviter ». « Brevia verba », pro paucis dici bene latine credo. Si libri faverent, mallem *membris*, quam *verbis*. Certe hic est sensus : Membra debent esse brevia, ut sint efficaciora, et inter se apta, ut vis concludendi appareat, i. e. continuata. Nam de illa continuatione verborum, quæ est in collocatione verborum, hic sermo non est. Idque patet e subjecta ratione : « propter brevem et abs. conclusionem ». Quæ

fectum esse debet; et quum commodum est auditu, propter brevem et absolutam conclusionem; tum vero vehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, et ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit.

XIX. (XIX.) Membrum orationis[1] appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: « Et inimico proderas »; id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, « Et amicum lædebas ». Ex duobus membris[2] hæc exornatio potest constare: sed commodissima et absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: « Et inimico proderas, et amicum lædebas, et tibi ipsi non consulebas ». Item, « Nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti ».

Articulus dicitur, quum singula verba intervallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: « Acrimonia, voce, vultu adversarios perterruisti ». Item, « Inimicos invidia, injuriis[3], potentia, perfidia sustulisti ». Inter

scil. in tali forma est. ERN. — Sch. « brevibus et continuatis membris ». Sic correximus, inquit, vulgatum, quod est absonum et ineptum.

XIX. 1. *Membrum orationis.* Exempla longe plurima eaque illustrissima suppeditant nobis psalmi Hebræorum, in quibus explicandis egregium simul adjumentum præbet interpreti parallelismus membrorum. De re conf. Quintil. IX, 3, ad finem, qui membrum schema esse negat; et Cic. Orat. 62: « Quæ Græci, inquit, κῶλα nominant, nos recte membra dicemus », cujus dicti exemplum affert cap. 67. WETZ. — Hoc nomine Veteres non id intelligere mihi videntur, quod gallice vocamus *les membres de la période;* sed concisas orationis particulas inter se non modo connexas, ut in periodis, sed veluti colludentes, ut in antithetis. Quæ si, ut ait infra Noster, constent ex pari fere numero syllabarum, *compar* appellantur. Duo certe aut tria istius modi membra periodum conficiunt; illis autem constare omnes periodos non verum videtur.

2. *Ex duobus membris. Suis* addendum censet Oud. auctoritate MSS et edd. pr. SCH.

3. *In. invidia, injuriis,* etc. *Invidia,* in quam illos adduxisti; *injuriis,* quibus eos affecisti; *potentia,* qua, multum apud plures pollens ipse, eos ve-

hujus generis, et illius superioris vehementiam hoc interest, quod illud tardius[4] et rarius venit, hoc crebrius et celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, et contortione[5] dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc autem crebro et celeri vulnere corpus consauciari videtur.

Continuatio[6] est densa et continens frequentatio verborum cum absolutione sententiarum. Ea utemur commodissime tripertito[7]; in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto : «Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quam in casu, præsidium collocavit». In contrario, hoc modo : «Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit?» In conclusione, hoc pacto : «Quod si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt; non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem». In his tribus generibus ad continuationis vim[8] adeo frequentatio est necessaria[9], ut infirma facultas ora-

xasti; *perfidia*, qua in fraudem eos induxisti.

4. *Quod illud tardius*. *Quod* abest a MSS nonnullis, etiam Lips. et ed. Med. 1474. Non displicet : sed tamen forma vulgati usitatior nostro. Ern. — *Quod* abest a MS Erf. quem sequitur Grævius. Sch.

5. *Et contortione dexteræ gladius*. *Contorsione* MSS et ed. 1474, Med. pr. Junt. habent, sc. e pronuntiatione serioris ætatis latinæ. Mediol. 1498, *contentione*, ut et alii libri; quæ est glossa. Verbum *contortio* est etiam Fat. 8, et est proprium in exprimenda vi jaculandi verbum. Ern.—Oudend. placebat *contentione*, quia metaphoram, sine causa, putabat ab arcu sumptam. Sch.

6. *Continuatio*. Quæ dense et continuo frequentat verba et absolvit sententias : sive ita verba densat et continet, dispersa in unum cogit (ut ait cap. 40), ut sententiam absolvat, *sententia*, cap. 17; *contrario*, cap. 18; *conclusione*, cap. 30. Ciceroni, de Orat. III, 54, est *continuatum*. Wetz.

7. *Tripertito*. Hoc est, tribus modis. — Ernest. et Sch. *tripartito*.

8. *In his tribus gen. ad continuationis vim*. Sch. declarat sibi necessario emendandum fuisse : «In his tribus generibus continuationis, ad vim».

9. *Frequentatio est necessaria*. An

toris videatur, nisi sententiam, et contrarium, et conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed et[10] alias quoque nonnumquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per hujuscemodi continuationes.

XX. (xx.) Compar[1] appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constent[2] ex pari fere numero syllabarum. Hoc non dinumeratione nostra[3] fiet (nam id quidem puerile[4] est), sed tantum afferet[5] usus et exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: «In prælio mortem pater oppe-

excidit *verborum?* quod saltem intelligi debet. Etiam *continuationis* verbum suspectum mihi semper fuit. Cogitavi aliquando *orationis*. Nam sermo est de elocutionis figuris. Ern.—Quæ emendatio mihi ita necessaria videtur, ut nullum omnino vulgatæ subesse sensum intelligam. Frequentatio, inquit, necessaria est continuatio; sed opus dicto fuit, quum contentio sit frequentatio densa et continens? auctor dixisse debuit numquam fere, nisi pressis et in unum densatis verbis exprimendam «sententiam, contrarium, conclusionem», qui optimus loci est sensus, si scripseris *orationis*. Alias autem utilis aliquando continuatio est; hic necessaria.

10. *Sed et alias... continuationes.* Hæc a sciolo quodam adjecta esse videntur. Sch. — Immo necessaria omnino sunt ne credat lector, nullum esse continuationis usum, nisi in sententia, contrario, aut conclusione.

XX. 1. *Compar.* Quod continet membra (cap. 19) orationis ex pari fere syllabarum numero constantia. Cic. de Orat. III, 54: «quæ paribus paria referuntur»; et Orat. 12: «si verba verbis quasi demensa et paria respondent». Wetz. — Græci dicunt ἰσόκωλον. Vid. Quintil. IX, 3.

2. *Quæ constent.* Sic MSS meliores et ed. 1474: idque rectius et latinius vulgato *constant*, quia præcedit «quod habet». Ern.

3. *Dinumeratione nostra. Dinumeratione*, quod jam Lambinus edidit, plane habet MSS Voss. Alii libri scr. *denumeratione*, unde factum est «de enumeratione». Ceterum etiam *nostra* mihi suspectum est, quod longe melius abesset; et aliis quoque locis pronomina temere addita sunt. Sic cap. 19, «duobus membris», MSS quidam addunt *suis*, quod et Oud. recipi volebat; nescio quare. Ern.— Sch. delevit *nostra*. Tueri conatur Wetzelius. Sed frustra.

4. *Puerile est. Est* abest a quibusdam libris. Certe latinitati non convenit, quæ aut *sit* requirit, aut *esset*, vel *foret*. Ern.

5. *Afferet. Affert* ed. Med. 1498. Grut. — *Afferet* verior est lectio librorum, etiam Lips. et ed. Med. pr. Si *affert* verum est, supra legendum erit *fit*, non *fiet*. Ern.

, domi filius nuptias comparabat; hæc omnia :s casus administrabant[6]». Item, « Alii fortuna tatem dedit[7], huic industria virtutem compara- In hoc genere sæpe fieri potest, ut non plane it numerus syllabarum, et tamen esse videatur, a aut etiam altera syllaba est alterutrum[8] brevius; i, quum in altero plures sunt, in altero longior ongiores, plenior aut pleniores syllabæ[9] erunt: ngitudo aut plenitudo harum multitudinem al- s assequatur et exæquet.

niliter cadens exornatio[10] appellatur, quum in n constructione verborum, duo aut plura sunt ı, quæ similiter iisdem casibus efferantur[11], hoc

'*æc omnia graves casus admi- unt*. Wetz. hæc verba, nec sine uspecta, quum non satis apte ribus respondeant, nec senten- : numero syllabarum.

llii f. felicitatem dedit. Haud 'al. sec. quart. quint. sext. et Hactenus impressi « Illi fortu- AUT. — Sch. *facilitatem* pro *'em* e cod. Pith.

'ut etiam altera s. est alteru- 'evius. Hanc lectionem, quam ura assequutus erat Grævius, in MSS reperit Oudend. Eam lgatæ *alterum* jure prætulimus. similiter correximus. Ceterum idam habent « alterum altero », ut edit. 1474, Med. 1498, sed nimis frequens fit verbum Ēan. — Gruter. *alterum* pro *'um*.

ongior aut longiores, plenior syllabæ. *Longior*, intellige de ate; *plenior*, de numero sylla- : ut *habebatur* et *habebitur* it longitudine syllabarum, at *tur* et *habebantur* plenitudine.

10. *Simil. cadens exornatio appellatur*. Restituimus lectionem veterem pro *dicitur* e MSS et ed. 1474, Med. ejusdem anni. Ean.—*Similiter cadens* est exornatio qua verba iisdem casibus, vel *declinandi*, vel *conjugandi*, seu dissimili, seu simili sono exeuntia, sibi respondent. Exemplo sit illud quod paullo infra Noster exhibet: « Diligentia (ablativo) comparat (indicativo præsente, tertia persona) divitias (accusativo) negligentia (eodem casu, scilicet ablativo, eodem exitu) corrumpit (eodem casu, dissimili exitu) animum (eodem casu, dissimili exitu) ». Quamquam alii sunt qui volunt *casus* de *declinationibus* tantum nominum, non de *conjugationibus* verborum accipi; cui interpretationi favet extremum illud quod ad finem hujus capitis affertur exemplum, in quo ea verba quæ casus non habent ad similes exitus venire dicuntur; quæ casus habent, ad similes casus.

11. *Iisdem casibus efferantur*. Pro *efferuntur* e MSS duobus Leid. et edit. 1474, quod est latine rectius. Ernest.

toris videatur, nisi sententiam, et contrarium,
clusionem frequentibus efferat verbis. Sed et
quoque nonnumquam non alienum est, tam
cesse non est, eloqui res aliquas per hujus
continuationes.

XX. (xx.) Compar[1] appellatur, quod habe
membra orationis, de quibus ante diximus, qu
stent[2] ex pari fere numero syllabarum. Hoc
numeratione nostra[3] fiet (nam id quidem pueril
sed tantum afferet[5] usus et exercitatio faculta
animi quodam sensu par membrum superiori
possimus, hoc modo: «In prælio mortem pate

excidit *verborum?* quod saltem intelligi debet. Etiam *continuationis* verbum suspectum mihi semper fuit. Cogitavi aliquando *orationis*. Nam sermo est de elocutionis figuris. Ern.—Quæ emendatio mihi ita necessaria videtur, ut nullum omnino vulgatæ subesse sensum intelligam. Frequentatio, inquit, necessaria est continuatio; sed opus dicto fuit, quum contentio sit frequentatio densa et continens? auctor dixisse debuit numquam fere, nisi pressis et in unum densatis verbis exprimendam « sententiam, contrarium, conclusionem », qui optimus loci est sensus, si scripseris *orationis*. Alias autem utilis aliquando continuatio est; hic necessaria.

10. *Sed et alias... continuationes.* Hæc a sciolo quodam adjecta esse videntur. Sch. — Immo necessaria omnino sunt ne credat lector, nullum esse continuationis usum, nisi in sententia, contrario, aut conclusione.

XX. 1. *Compar.* Quod continet membra (cap. 19) orationis ex pari fere syllabarum numero constantia. Cic. de Orat. III, 54: « quæ paribus paria referuntur »; et Orat. 12: « si
verba verbis quasi demens
respondent ». Wetz. — Gr
ἰσόκωλον. Vid. Quintil. IX,

2. *Quæ constent.* Sic MS
et ed. 1474: idque rectius
vulgato *constant*, quia præc
habet ». Ern.

3. *Dinumeratione nostra*
ratione, quod jam Lambir
plane habet MSS Voss. Ali
denumeratione, unde factu
enumeratione ». Ceterum eti
mihi suspectum est, quod
lius abesset; et aliis qu
pronomina temere addita
cap. 19, « duobus membr
quidam addunt *suis*, quo
recipi volebat; nescio quar
Sch. delevit *nostra*. Tuer
Wetzelius. Sed frustra.

4. *Puerile est. Est* abest
dam libris. Certe latinitati n
nit, quæ aut *sit* requirit,
vel *foret*. Ern.

5. *Afferet. Affert* ed. M
Grut. — *Afferet* verior es
brorum, etiam Lips. et ed
Si *affert* verum est, supra
erit *fit*, non *fiet*. Ern.

unius literæ aut literarum[4]; aut ad res dissimiles[5] similia verba accommodantur. Ea multis et variis rationibus conficitur. Attenuatione aut complexione[6] ejusdem literæ, sic : « Hic, qui se magnifice jactat[7] atque ostentat, veniit ante[8], quam Romam venit ». Ex contrario : « Hic, quos homines alea vicit, eos ferro statim vincit[9] ». Productione ejusdem literæ, hoc modo : « Hunc avium dulcedo ducit ad avium ». Brevitate ejusdem literæ, hoc modo : « Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam[10]. Addendis literis, hoc pacto : « Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare ». Demendis literis, sic : « Si lenones vitasset[11] tamquam

loquitur auctor, cujus species deinde enumerat. Sch.

4. *Literæ aut literarum*. In vulgatis sequitur « syllabæ aut syllabarum » ; quod nos delevimus : primum, quia in libris bonis, etiam nostro Lips. non reperimus, nec edd. Med. pr. Junt. Ald. etc. deinde quia in toto reliquo loco semper tantum literæ, nusquam syllabæ, commemorantur. Ern. quem Sch. sequutus est.

5. *Res dissimiles accommodantur.* Quod ut in epigrammatibus haud raro ut lectorem tale aliquid non exspectantem occupat, sic acute pungit. Wetz.

6. *Att. aut complexione*. Intell. contractione. Vid. not. 8 infra. Sed « aut complexione » abest a MS Lips. Ern. — Wetzelius neque necessaria judicat, et minus latine, quum *sive* exspectes, non *aut*, quum verba ipsa inter se non differant vi sua. Ideo uncis inclusit.

7. *Hic, qui se magnifice jactat. Magnificat* est in marg. Cratand. Et hujus quidem verbi glossemata esse opinabatur Grævius vv. « jactat atque ostentat ». Sch.

8. *Veniit ante*. Vulg. « veniit a te ante ». Sed illud « a te » recte omisit cod. Leid. Sch.

9. *Vicit.....vincit.* Hæc lectio vera est. Nam est complexio literæ *n* in altero membro. (Male enim Ernesti *complexionem* interpretatur *contractionem*). Significatur autem, aleatorem debitores suos, quos alea vicerit, statim ferro vincire, h. e. catenis ferreis tamquam ære nexos constringere. Sch. — Fateor parum lucere mihi Schützii interpretationem. Locum intellexi de aleatore qui debitores suos in vincula duci curabat. Vide apud Sallustium Mallii legatos de prætoris et fœneratorum sævitia querentes.

10. *Non tantum curiam.* Senatus conventum. *Quantum Curiam.* Curia est hic nomen feminæ.

11. *Si lenones vit. t. leones*. Hic est ordo in libris melioribus, haud dubio melior vulgato « tamquam leones vitasset » ; « vitæ se tradidisset » non intelligo. Aliquid excidisse puto, ut *honestæ* aut simile quid. Ern. — Mederi corrupto loco difficile. Succurrit:

leones, vitæ se tradidisset». Tranferendis lite
« Videte, judices, utrum homini navo, an va
dere malitis». Item, « Nolo esse laudatòr, ne
adulator[12] ». Commutandis, hoc modo, « I
oportet, quem velis diligere ». Hæ sunt an
tiones, quæ in literarum brevi commutatio
productione[13], aut translatione[14], aut aliquo
modi genere versantur.

XXII. (XXII.) Sunt autem aliæ, quæ non hab
propinquam in verbis similitudinem, et tame
miles non sunt. Quibus de generibus unum est
modi: « Quid veniam, qui sim, quare veniam
insimulem, cui prosim, quem postulem, brevi
scetis». Nam hic est in quibusdam verbis quæ
militudo non tam affectanda, quam illæ sup
sed tamen adhibenda nonnumquam. Alterun
hujusmodi : « Demus operam, Quirites, ne
Patres conscripti circumscripti[1] putentur ». Hæ
minatio accedit magis ad similitudinem, quan

« vitio se tradidisset? » Sed frigidum est.

12. *Item, Nolo esse l. n. v. adulator.* Hæc absunt a multis MSS, etiam Lips. et edd. veteribus. Habent tamen ed. 1474, Ald. Sane in ceteris generibus uno semper utitur exemplo. Ernest.

13. *In l. brevi commutatione, aut productione.* Sic MSS et edd. omnes ante Lambin. qui edidit « in literatura brevi c. » consulto, an vitio operarum, incertum. In notis quidem nihil admonuit. Eum sequutus est Grut. alias perpetuus ejus insectator. « Brevis commutatio » est mutatio longa in brevem syllabam. Ern. — *Commutat. aut prod.* Revocavi scripturam editionum antiquarum Pall. confirmatam
libris Br. et Fabr. Nam Vic
luerat « commutatione, bre
productione ». Grut.—Ha
lect. Sch. sequutus est.

14. *Aut translatione.*
1474, 1475, Med. 1498,
etc. At Med. 1474 et M
« transjectione », quod Ou
ferebat. Ern.

XXII. 1. *Circumscripti*
potestas circumscripta est
tribunis pl. ut proprie Popil
chum circumscripsit virga
manu gerebat, dicens: « Priu
circulo excedas redde res
apud Liv. XLV, 12. Wetz
puto, J. V. L. melius : « al
de decepti ». — Potest et
« circumventi, oppressi ».

sed minus, quam illæ superiores : propterea non solum additæ, sed uno tempore demptæ ue literæ sunt. Tertium genus est, quod versatur asuum commutatione, aut unius, aut plurium inum. Unius nominis, hoc modo : « Alexander do summo labore animum ad virtutem a pueritia rmavit[2]. Alexandri virtutes per orbem terræ cum e et gloria sunt pervulgatæ[3]. Alexandro si vita ior data esset, Oceanum manus[4] Macedonum volasset. Alexandrum omnes, ut maxime meunt, item plurimum dilexerunt». Varie hic unum en in commutatione casuum volutatum est[5]. Plura ina casibus commutatis, hoc modo facient annotionem[6]. « Ti. Gracchum[7], rempublicam admi-

Confirmavit. Sic scr. et edd. . Græv. malebat *conformavit*, t placebat Oudend. Eo et ipse . Ante et dedi *virtutem*, quod MSS plures et meliores, item 4 et aliæ veteres, et est in hac usitatius. Ern. — Sch. *confor-* In hoc, inquit, Lamb. conjeociderat. Est autem in codice

um laude et gl. s. pervulgatæ. rut. omnes, « vulgatæ sunt ». fere MSS. Quidam etiam, ut 2, « sunt pervulgatæ », quod Oudend. et est sane numerooratori aptius. Sequentes duas transponunt MSS quidam, ut prior sit accusativo. Recte, nor. Ceterum « ut...item » sum habuimus; nec delevi, ut d. volebat; membra melius ner. Ern.

Oceanum manus Macedonum tr. dit Gruter. ex Pall. secundo ac Vere, inquit; legatur modo ia I Senecæ patris. Libri autem alii habent *nomen*, alii *gloria*, alii *fama;* nullum alii substantivum. Gruterum Ernestius et Schützius sequuti sunt. — Si quid mutandum, inquit Schützius, præferrem cum Oudend. « Oceanum Macedo transvolasset ». Quod et Ernestio placebat.

5. *Varie.....volutatum est.* Versatum est; et sic, doctissime præceptor, ostendisti te omnes secundæ declinationis casus tenere, et qui ista perceperit, egregium e schola tua egressurum esse oratorem. Wetz.

6. *Facient annominationem.* Sic MSS et edd. pr. usque ad Aldum. Quod sine dubio melius est quam vulgatum *faciunt*. Ern.

7. *Tiberium Gracchum.* Hoc exemplo secundum temporum ordinem referuntur tribunorum nomina quos abstulit civilis æstus, ab anno Urb. cond. 620 ad 665, quo circiter tempore scriptos fuisse hosce libros attestor. Imitatur rhetor ac veluti transcribere videtur eas orationes, quæ tum populum accendebant. J. V. L.

nistrantem, indigna prohibuit nex[8] diutius in ea cc
morari. C. Graccho similiter occisio oblata est[9], q
virum reipublicæ amantissimum subito de sinu ci
tatis eripuit. Saturninum, fide captum malorum[10], p
fidiæ scelus vita privavit. Tuus, o Druse, sanguis c
mesticos parietes[11], et vultum parentis aspersit. Su
picium, cui[12] paullo ante omnia concedebant, ei
brevi spatio non modo vivere, sed etiam sepeliri pr
hibuerunt». (XXIII). Hæc tria genera proxima exorn
tionum, quorum unum in similiter cadentibus, alt
rum in similiter desinentibus verbis, tertium in a

8. *Indigna prohibuit nex.* «Prohibuit indigna nex» ed. Med. 1498.

9. *C. Graccho s. occisio oblata est, quæ virum r. amant.* Ita quidem nonnulli e Pall. Sed plerique tamen «occiso, ablata est respubl. quæ virtutis amantissimum». Aldus Nepos expressit, «occasio oblata est, quæ virum, etc.» Nec omnino displicet. GRUT.— *Oblata fuit.* I. e. obstaculo, ut ita dicam *data est.*

10. *Fide capt. malorum, perfidiæ scelus. Malorum* mihi semper suspectum fuit; captus est fide publica, contra quam interfectus est, quum ea fretus de Capitolio descendisset. Fidem, quam senatus dederat, non putem dici posse «fidem malorum». Scr. et edd. quidam, ut 1474, 1475 Junt. habent «majorem natu»; primusque induxit Aldus *malorum.* Suspicari cœpi auctorem scripsisse *majorum* int. nostrorum, quod Noster addere non solet; inde glossatores addidisse *natu.* Sed fortasse totum spurium est. In seqq. alii habent «perfidia, per scelus»; alii, «perfidia et scelus». ERN.—Schütz. «fide captum, malorum perfidia per scelus». Sic locus hic, inquit, adjuvante edit. Aldina et
codd. aliquot Palat. et Leidd. me
est constitutus quam ut vulgo.—I
Ciceronem, Mario affinem, aucto
hujus libri esse concedas, non est
malorum suspectum sit. Oratio enim
popularis, quæ tribunorum inte
ptorum nomina commendat, et
rum fraude ceciderunt, senat
consules, malos judicat. Perfido
te dicere poterat. De re vide
III, 16, 12; Vell. II, 12. C
est anno Urb. 653.

11. *Domesticos parietes.* C
conj. «dom. penates», quod
ficacius foret; *parentis* int. d
ERN. — Sch. *penates* ex Ou
— De Druso trib. pl. anno
Vell. II, 13. WETZ.

12. *Sulpicium, cui pau
omnia concedebant.* MSS
etiam Lips. et edit. pr.
«Sulpicio, cui»: quod
Gronov. exemplo non sati
edd. 1474 et Med. pr. ser
picium»: quod et melius
— De Sulpicii morte vid
II, 19. De figura, conf.
54, ubi casibus in mu
verbum; et Orat. 39,
nominis casus sæpius co

nominationibus positum est, perraro sumenda sunt, quum in veritate dicemus [13]: propterea quod non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione et consumptione operæ.

XXIII. Ejusmodi autem studia ad delectationem, quam ad veritatem [1], videntur accommodatiora. Quare fides [2], et gravitas, et severitas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis [3]. Et non modo tollitur auctoritas dicendi: sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor [4]; propterea quod est in his lepos et festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare, quæ sunt [5] ampla et pulchra, diu placere possunt: quæ lepida et concinna, cito satietate [6] afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si raro has interseremus exornationes, et in causa tota varie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem.

(XXIV). Subjectio [7] est, quum interrogamus adversa-

13. *Quum in ver. dicemus.* Quum dicemus de vera causa, non de fictis, ut in declamando. Ern.

XXIII. 1. *Ad veritatem*, ad veram utilitatem, ad forenses usus. Vide cap. 22, not. 13.

2. *Quare fides.* Sch. edidit «quippe fides», quod vulg. *quare* orationis nexum turbat. — *Fides*, fiducia.

3. *Frequenter collocatis.* Oudend. in duobus scr. repertt *collatis*. Sic et ed. 1474, non bene: id ortum e compendio scripturæ: *frequenter collatis* esset, magno numero in uno loco positis: quod est a sententia alienum. Ernest.

4. *Oratione auditor. Auditor* abest a pluribus MSS. Non tamen assentior Grævio, id recte abesse. Sch.

5. *Quare, quæ sunt ampla et pulchra, diu pl. possunt. Quare* sine dubio vitiosum est. Non hic est conclusio ex antecedentibus: sed ratio firmans dicta. Puto auctorem dedisse *quippe*, aut *quare* delendum. Ern. — Servavit Schützius, quod mirum videtur, quum supra correxerit, loco certe minus poscente.

6. *Cito satietate afficiunt.* «Cita satietate» Gruterus e MS Bruilerensi notavit. Sch.

7. *Subjectio.* Conf. Quintil. IX, 2, ubi interrogandi, inquit, se ipsum, et respondendi sibi solent esse non ingratæ vices. Wetz. — Præclarum subjectionis exemplum ex orat. Ciceronis pro lege Manilia habet in notis J. V. L.

rios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid (nos dici possit : deinde subjicimus id, quod dici tet, aut non oportet[8], aut nobis adjumento fu sit, aut obfuturum illis e contrario, hoc r « Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit Amplum patrimonium relictum est? at patris bo nierunt. Hereditas aliqua obvenit[9]? non potest sed etiam a necessariis omnibus exheredatus es mium aliquod ex lite aut judicio cepit? non m non fecit, sed etiam insuper ipse grandi[11] spo vinctus est[12]. Ergo si his rationibus locupletat est, sicut omnes videtis; aut isti domi nascitur a aut, unde licitum non est, pecunias accepit[13] ».

XXIV. Item, « Sæpe, judices, animadverti, aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem nari possint, sibi præsidium petere : quorun

8. *Aut non oportet.* Delevimus *quod*, post *aut*, de consensu librorum scr. plerorumque : mox pro « aut nobis » videtur legendum « quid nobis » : nam alias modus verborum, « futurum sit », non convenit. Ern.—Quid sibi velint istæ voces, « aut non oportet », parum intelligo, et spuria crediderim. Mox pro « aut nobis... aut », vide an melius legendum sit « seu nobis..... seu », vel si mavis, « ut nobis..... aut, etc. »

9. *Aliqua obvenit?* Oud. in MSS tribus reperit *venit*. Idque verum judicat. Sed et *obvenit* est verbum hereditarium. Varro de Re Rust. I, 3: « hereditate obvenit, etc. » In quo etiam usitatius est *venit*. Ernest. — Sch. *venit*, cod. Erfurt. et Duisb. sequutus.

10. *Non potest dici, sed.* Hæc mihi spuria videntur, additaque a glossatore inepto. Ea si deleantur, admodum elegans fit oratio. Ernest. — Schützius omnino delevit; et pr dit *at*.

11. *Grandi sponsione.* mulcta grandi, quæ perdit sponsione numeranda fuit; « grandis sponsio » potest e ficare rem ipsam, magnæ super qua sponsione certati autem capiendum esse, do riora. Nam opponitur præ si causa privata. Ern.

12. *Vinctus est.* Sch. Er « victus est ». Melius forta opponatur præcedentibus, aliquod ex lite aut judicio

13. *Pecunias accepit.* (libris tribus reperit *cepi* quædam pr. habent *cœpi* lectio, præsertim prior, a vulgatum præfero, quia ve det ex « unde licitum no qua forma *capere* nondum c. 27, « pecunias a sociis a ubi pariter cod. Voss. *cepis*

potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite[1] damnastis. An ad suam revertetur antiquam vitam[2], alicubi honeste tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari». Item, «Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxisti? non; nam indemnatum[3] necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem judicasti[4]. Quum ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? quum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoque prohibuisti». Multum inest acrimoniæ et gravitatis in hac exornatione, propterea quod, quum quæsitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillime fit, ut exaugeatur[5] indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectio-

XXIV. 1. *Jurati capite*. Schütz. «jurati legibus capite». Ita Voss. 1.

2. *An ad suam r. a. vitam, al. h. tractatam? at hic quidem*. Multi MSS. etiam edit. 1474, Med. 1498, Junt. Ald. «nam hic quidem»: quod est sane elegans, intellecta præcedente negatione: quæ etiam in codice aliquo Vossiano additur. Sed tamen non ausus sum recipere, quia in omnibus ceteris est *at*. Ern. — Sch. «An ad suam revertetur antiquam vitam alicubi honeste tractatam? quam? Nam hic»: textu conformato ad lectionem cod. Erf. in quo legitur: «antiquam vitam; quam? aut ubi honeste tractatam. Nam hic quidem ante, etc.»

3. *Nam indemnatum*. Grævius *nam* delendum censet, quum absit a codice Erf. Sch. — Tota res ad aliquam causam referenda videtur, in qua civilium bellorum sicarius aliquis ante judices sistatur.

4. *At ne scriptas quidem judicasti*. Intelligendum videtur, etsi durum profecto est: «ne esse quidem leges de ea re meministi», vel «tamquam scriptæ non essent, eas contempsisti».

5. *Ut exaugeatur*. Hic quoque recepi hoc verbum pro simplici *augeatur*, e libris scr. et edd. pr. Vide ad

nem, sic : « Nam quid me facere convenit[6], q tanta Gallorum multitudine circumsederer? An carem? at quum parva manu tum prodiremus[7], quoque inimicissimum habebamus. Sederem in c at neque subsidium, quod exspectarem, habeb neque erat, qui vitam produceremus[9]. Castra querem? at obsidebamur. Vitam militum neglig at ea videbar eos accepisse conditione, ut, quoa sem, incolumes patriæ et parentibus[10] conser Hostium conditionem repudiarem? at salus an est militum, quam impedimentorum». Huj consequuntur identidem subjectiones, ut ex or ostendi videatur, nihil potius, quam quod fact faciendum fuisse.

XXV. (xxv.) Gradatio[1] est, in qua non ante a sequens verbum descenditur, quam ad superiu

cap. 14. Ern. — Quem Schützius sequitur.

6. *Sic : Namquid me fac. convenit.* Sic MSS multi et edd. veteres, a 1474 Med. pr. Omnib. Med. 1498 (nisi quod habet « sic facimus : nam quid me facere convenit »), Junt. Primus Aldus dedit « conveniret », veluti hoc desiderarent tempora sequentia : quod non est. *Convenit* est temporis perfecti : quid facere debui? Ern. — Hæc ad causam Popilii referenda, de quo resp. I, cap. 15.

7. *Quum p. m. tum prodiremus.* Nescio quare viris doctis tantopere arrideat « quum prod. » quod sane est in scr. et ed. Mediol. 1474. Mibi ne sensus quidem commodus videtur. *Prodiremus* est prodituri eramus : nisi plane legendum *prodissemus*. Ern.— *Prodissemus* putat Wetzelius non convenire cum seq. *habebamus.*

8. *Quod exspectarem, habebamus.* « Habebamus, quod exsp. » 1498, et prætulerim, ne bi sedeat vox in verbo *habea*

9. *Neque erat, qui vit ceremus. Qui* recepi e MSS edd. 1474, 1475, Med. pr. nam eleganter dicitur hac i sententia. Ern. — « Quo ducerem » ed. Med. 1498 *quo*, deleto *habebamus;* u que subsidium quod exspec que quo vitam producerem erat.

10. *Patriæ et parentibu* rentibus » abest a cod. Du fortassis. Sch.

XXV. 1. *Gradatio* (κλί IX, 3) non idem est quod hoc nomine intelligunt. P lius est, nonnisi repetit verbo ad aliud transire. Pr plum ex oratione pro R cap. 27. J. V. L.

scensum est, hoc modo : « Nam quæ reliqua[2] spes manet libertatis, si illis, et quod libet, licet; et quod licet, possunt; et quod possunt, audent; et quod audent, faciunt; et quod faciunt, vobis molestum non est? » Item, « Non sensi hoc, et non suasi; neque suasi, et non ipse statim facere cœpi; neque facere cœpi, et non perfeci; neque perfeci, et non probavi ». Item, « Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit ». Item, « Imperium Græciæ fuit penes Athenienses[3], Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam ». Habet in se quemdam leporem superioris cujusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis.

Definitio est[4], quæ rei alicujus proprias amplectitur potestates[5] breviter et absolute, hoc modo : « Majestas reipublicæ est, in qua continetur dignitas et amplitudo civitatis ». Item, « Injuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuspiam violant ». Item, « Non est ista diligentia, sed avaritia; ideo quod diligentia est accurata conservatio suorum : avaritia, injuriosa appetitio alienorum ». Item, « Non est ista fortitudo, sed temeritas; propterea quod fortitudo est contemptio laboris et

2. *Nam quæ reliqua spes.* Verba esse videntur ex populari oratione adversus optimatum licentiam. Quamquam et multis usurpari possunt et adversus multos.

3. *Fuit penes Athenienses*, pro *apud* MSS plures Oudend. et nostri, denique edd. pr. quædam. Ern.

4. *Definitio est.* De qua conf. Top. V, VI, VII, VIII. Monet J. V. L. duplex esse definitionum genus, aliud logicæ proprium, quod brevitate valet; cui generi affinis ea de qua hic agitur : aliud rhetoricæ et illud quidem descriptioni simillimum; quales sunt definitiones in orat. pro Sextio, cap. 45; qualis est descriptio exercitus apud nostratem Flexerium in laudatione Turennii.

5. *Proprias...potestates.* Quid res possit, quo pertineat. Gallice : *les propriétés.*

periculi cum ratione utilitatis et compensatione modorum : temeritas est cum inconsiderata lal perpessione[6] gladiatoria periculorum susceptio ideo commoda putatur exornatio, quod omne cujuspiam vim et potestatem ita dilucide propo breviter explicat, ut neque pluribus verbis opor dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetu

XXVI. (XXVI.) Transitio[1] vocatur, quæ quum os breviter, quid dictum sit, proponit item brevi, qu quatur, hoc modo : «In patriam cujusmodi[2] f habetis : nunc in parentes qualis exstiterit, co rate». Item, «Mea in istum beneficia cogno nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, acci Proficit hæc aliquantulum[3] exornatio ad duas nam et quid dixerit commonet, et ad reliquum parat auditorem.

Correctio est[4], quæ tollit id, quod dictum e pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit pacto : «Quod si iste suos hospites rogasset, imn nuisset modo[5], hoc facile perfici posset». Item,

6. *Laborum perpessione.* «Dolorum perpessione» MSS quidam, probante Oudend. SCH.

7. *Neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur.* Sch. ea sic contraxit : «Neque pluribus verbis oportuisse, neque lucidius potuisse dici videatur».

XXVI. 1. *Transitio.* Hic agitur de exornatione illa quam Græci μετάςασιν vocant, quæ differt a metastasi, translatione criminis, de qua Quint. VII, 4. J. V. L. — De eadem resp. II, 15.

2. *Hoc modo : in patriam cujusmodi.* Sic libros nostros MSS sequimur : vox addenda est una; altera transponenda : Pall. enim omnes et Bruil. «hoc pacto : modo in p GAUT.—Quæ lectio placebat Vulgatam veram esse Sch. pro

3. *Aliquantulum* Hoc pro tum e MSS quibusdam et e quis dedi; quia est aptius *aliquantum* plus significat q quentia patiuntur. Dicuntur e tum commonendi et præpar habere. ERN.

4. *Correctio.* Græce ἐπαν cujus exempla vide Cic. p Am. 46; pro Rosc. com. 6; 51; pro Planc. 20; pro Do 46; pro Ligario, 9; Philip 17, etc. J. V. L.

5. *Immo innuisset modo.* F a Lambino «si invenisset»;

isti vicerunt, atque adeo victi sunt: eam [6] victoriam appellem, quæ victoribus plus ;, quam boni, dederit?»—« O virtutis[7] comes]uæ bonos insequeris plerumque, atque taris?» Commovetur hoc genere animus au- :s enim communi verbo elata, tantummodo tur: ast ea post ipsius[8] oratoris correctio- ;is idonea[9] fit pronuntiatione. Non igitur t [10], dicet aliquis, ab initio, præsertim quum l optimum et electissimum verbum deve- quum non est satius, si commutatio verbi monstratura, ejusmodi rem esse, ut, quum nuni verbo appellaris, levius dixisse videa- ad electius verbum accedas, insigniorem .. Quod si continuo venisses ad id verbum, ec verbi gratia animadversa esset.

(XXVII.) Occupatio est [1], quum dicimus, nos

quis Cæpola emendat, modum». Nostrum hæ- e impressis, firmantque l nonnulli « immo an- ; nihil pejus. GRUT.

tquam isti vicerunt... . Pro *eam* forma legi- :ctionis desiderat *nam*, abstinui a correctione: hic discessisse ab ea, ·æcessit *nam*. ERN. — : *postquam* delevit, et t *nam*, quod aptius, ındius vulgata.

: *comes*. Sch. « item, o ». *Item*, inquit, inse- iliud exemplum, quod

st ipsius. Reposuit illud MSS. Contra Lambinus ım *ea*. Gruterum Ern. Sch. Lambinum, quo modo, ut ait, brevior est lectio et efficacior.

9. *Magis idon. fit pronuntiatione.* Sch. « magis insignis idonea fit pronuntiatione ». Quod inserui *insignis*, inquit, facile probabit quicumque nexum orationis perspexerit. *Idonea* jam fit ablativus.

10. *Non igitur satius esset.* Hoc sapit librarios recentioris ævi. Auctor dedit *est*. Statim post in responsione: « est, quum non est satius ». ERN. — Sch. *est* protulit.

XXVII. 1. *Occupatio est.* Schütz. *occultatio*. Sic legendum esse, inquit, sagaciter odoratus est Cl. Spaldingius, Quintiliani editor, eamque emendationem, tum ipso h. l. contextu, tum Quintil. IX, 3, 98, confirmavit. — J. V. L. putat v. *occupatio* in sensum v. *præteritio* trahi posse, ut nihil textui immutari necesse sit:

præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime diximus, hoc modo: « Nam de pueritia[2] quidem tua, quam tu omni intemperantiæ[3] addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt[4]: deinde quod injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est ». Item, Non dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto ». Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum non potest fieri[5], aut facile potest reprehendi; ut utilius sit occulte fecisse suspicionem[6], quam hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur.

Disjunctio[7] est, quum eorum, de quibus dicimus,

præsertim si recorderis vocem *præteritio* nondum in usu fuisse Ciceronis ætate, sed in sermonis usum adductam fuisse a rhetore Aquila de figuris sententiarum.

2. *Nam de pueritia*. Hoc exemplum sumptum esse patet e causa nobili. Ern.

3. *Omni intemperantiæ*. « Omnium intemperantiæ » ed. Med. 1498.

4. *Quod te tr. rei militaris in freq. tradiderunt*. Emendavit Gruterus e sex MSS. Antea erat in libris « quod rei militaris te infrequentem reddidisti », vel *tradidisti*. Gruterum Sch. et Ern. sequuti sunt.

5. *Aut planum non potest fieri*. Hic auctoribus MSS et edd. vett. delevi *aut* ante *non*, quod nescio quo casu irrepserit, quum sensum manifeste corrumpat. Ern. — Quem Schütz. sequitur.

6. *Fecisse suspicionem*. Lambinus conj. *jecisse*. Sch.

7. *Disjunctio*. Græce διεζευγμένον. Quum non unum aliquid de pluribus rebus dicit orator, sed suis unamquamque rem verbis notat, ut patet e seqq. « P. R. Numantiam delevit, Carthaginem..... sustulit, Corinthum ... disjecit, Fregellas... evertit. Nihil Numantinis... vires corporis... auxiliatæ sunt; nihil Carthaginiensibus... scientia rei militaris..... adjumento fuit, etc. » Errasse igitur in nota mihi videtur doctissimus vir J. V. L. quum hic de conjunctiva particula vel addita vel sublata dixit. Ea esset et Quin-

aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur verbo, sic : « Populus romanus Numantiam delevit, Carthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt; nihil Carthaginiensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit; nihil Fregellanis morum et sermonis societas opitulata est ». Item, « Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate exstinguitur ». Hic utrumque, et in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus.

Conjunctio [8] est, quum interpositione verbi et superiores orationis partes comprehenduntur, et inferiores, hoc modo : « Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate ».

Adjunctio est, quum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto : « Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate ». Postremum sic : « Aut morbo, aut vetustate formæ dignitas deflorescit ». Ad festivitatem disjunctio est apposita; quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat : ad brevitatem conjunctio; quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant [9].

tiliani et Nostri *dissolutio*, Græcorum ἀσύνδετον, non autem *disjunctio*. Quod exemplum dedit «disjunctionis», «conjunctio» est. *Adjunctio* autem ea quam putavit *conjunctionem*.

8. *Conjunctio*. Contraria *disjunctioni*, *adjunctioni* ita finitima, ut nonnisi mira subtilitate distinguantur; quum altera interponat id quod altera primum aut postremum collocet. Ambo de pluribus rebus enumeratis unum aliquid, una eademque significatione verbi efferunt. Conjunctio est, alio sensu, opposita dissolutioni. Partit. or. cap. 4.

9. *Hæ tres exornationes de simpl. g. manant*. Hæc verba Schütz. delevit, quæ, inquit, sensu idoneo prorsus carent. Nam quid est in exornationibus tribus, quæ proxime antecedunt, « correctione, occultatione, disjunctione », cur eæ dicantur de

XXVIII. (xxviii.) Conduplicatio est[1], cum amplificationis, aut commiserationis[2], ejusden aut plurium verborum iteratio, hoc modo multus Gracchi, Gracchi tumultus domestico testinos comparant[3] ». Item, « Commotus r quum tibi mater pedes[4] amplexaretur, non motus? » Item, « Nunc etiam audes in horum ctum venire, proditor patriæ[5], proditor, inqu triæ, venire audes in bonorum conspectum? menter auditorem commovet ejusdem redin verbi; et vulnus majus efficit in contrario[6] quasi aliquod telum sæpius perveniat in eamd tem corporis. Interpretatio[7] est, quæ non iterat redintegrat verbum, sed id commutat, quod p est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: publicam radicitus evertisti, civitatem funditu cisti ». Item, « Patrem nefarie verberasti, pare

simplici genere manare? Et quid significat h. l. « simplex genus? » Sed scilicet ista glossatori debentur, qui, quod jam sequitur *conduplicationis* figura, somniabat aliquid de simplici genere, nescio quo. Sch. — Erravit procul a sententia doctissimus vir. « De simplici genere manant », hoc est, « unius generis variæ species sunt ».

XXVIII. 1. *Conduplicatio est.* Græce ἐπίζευξις, ἐπαναδίπλωσις, παλιλλογία. J. V. L. — Cf. Quint. IX, 3; Ciceroni de Orat. III, 54, « geminatio verborum ». Orat. 39: « quum duplicantur verba ».

2. *Commiserationis.* Sch. *miserationis* e cod. Erf. et Pith.

3. *Tumultus Gracchi, Gracchi tum. d. et int. comparant.* Sic Sch. edidit ex optima, ut inquit, Grævii correctione, qui emendaverat «Tumultus C. Gracchi, tun intestinos comparat ». Erne vulgatum servaverunt. Q placet apud auctorem Gra que faventem, ut sint ver ris oratoris, occiso C. Gr multus inde futuros denun

4. *Quum tibi mater pede retur.* Verba esse puto ex e desumpta, ex qua cap. 2 tibi pueri ad pedes voluntar J. V. L. intelligit « mater t

5. *Proditor patriæ.* Su ex eadem causa, de qua s

6. *In contrario causæ.* I telligo. Ern. — Intelligit in eo quod causæ nostræ est; ergo in adversarii caus

7. *Interpretatio.* Quid disces ab exemplo.

:lerate intulisti ». Necesse est ejus, qui audit, n commoveri, quum gravitas prioris dicti re- r interpretatione verborum.

mutatio est [8], quum duæ sententiæ inter se di- ntes ex transjectione ita efferuntur, ut a priore or, contraria priori, proficiscatur, hoc modo: oportet, ut vivas; non vivere, ut edas ». Item, poemata non facio, quia, cujusmodi volo, non ı; cujusmodi possum, nolo ». Item, « Quæ de untur, dici non possunt; quæ dici possunt, non ır [9] ». Item, « Si poema loquens pictura est; ı tacitum poema debet esse [10] ». Item, « Quia es [11], ea re taces; non tamen, quia taces, ea re es ». Non potest dici, quam commode [12] fiat, contrariæ sententiæ translatione verba quoque tantur. Plura subjecimus exempla, ut, quoniam : est hoc genus exornationis inventu, diluci- set; ut, quum bene esset intellectum [13], facilius ndo inveniretur.

X (XXIX.) Permissio [1] est, quum ostendimus

mutatio, ἀντιμεταβολή, de il. IX, 13. Quid sit, facile · exemplis.

de illo dicuntur, etc. Id est, o dicuntur de illo, mihi udorem dici non possunt; : dici possunt, quæ honesta uque sunt, de eo non di- ıempe quia nihil honeste

oema loquens pictura est; etc. Simonidis dictum esse ı Plutarcho, de aud. poet. :. quæst. conviv. IX, 15.

'a stultus es. MSS plerique, . vett. ut 1474 habent « si ..non tamen si taces ». Et forte optimum sit, utramque lect. conjungere : « si, quia stultus es, etc. » Ern.

12. *Quam commode fiat*. Sic MSS 3 apud Oud. et edd. Omnib. (1475), Junt. Nam vulgatum *quin* vix commode explicari potest. Ern.

13. *Ut, quum bene esset explicatum*. Non dubito pro *ut* legendum esse *at*. Ern. — Sch. expunxit verba quæ præcedunt, « dilucidum esset, ut », quæ interpolatorem sibi olere videntur.

XXIX. 1. *Permissio*. Gr. ἐπιτροπή. Plurimum differt a *concessione*. Altera nempe causæ confisa, de jure suo remittit, ut concedat aliquid adversario; est igitur cum fiducia impu-

in dicendo, nos aliquam rem totam tradere et concedere alicujus voluntati, sic : « Quoniam omnibus rebus ereptis, solus superest animus[2] et corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis et vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto[3] vobis videbitur, utamini, atque abutamini licebit impune : in me, quidquid libet, statuite : dicite, atque obtemperabo ». Hoc genus tametsi alias quoque nonnumquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissime est accommodatum.

Dubitatio[4] est, quum quærere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo : « Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque ». Item, « Tu istud ausus es dicere, homo omnium mortalium...? Nam[5] quo te, digno moribus tuis, appellem nomine ? »

Expeditio[6] est, quum, rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, ceteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo : « Necesse est, quum constet istum fundum nostrum[7] fuisse, ostendas, te aut va-

gnantis : altera vero arma veluti tradentis, quæ se sive judicis, sive adversarii voluntati et misericordiæ permittit.

2. *Solus superest animus.* Restitui *solus*, quod MSS plerique habent et edd. 1474, 1475, Med. utraque Junt. Ald. etc. nisi quod fere *solum* habent, usitato ævo inferiori errore. Ern.

3. *Vos me, quo pacto.* Sch. « Vos me vestro ». *Vestro*, inquit, quod a ceteris abest, probante Oudendorp. e MSS adjecimus.

4. *Dubitatio.* Græce ἀπορία. De qua conf. Quintil. IX, 2 ; Cic. de Cl. Orat. III, 53 et 54.

5. *Nam quo te.* Hæc est vera lectio loci corrupti in « quæro quonam te » : quod est languidissimum. Sic Gruter. reperit in MSS Pal. sic Lips. nisi quod addit *alio* Voss. 2. Ern.

6. *Expeditio.* Quam male vult *intentionem* appellari Wetzelius, quum exornatio non tam eo constet quod intenditur, quam iis quæ removentur, quibus sublatis *expeditur* illa ratio quæ superest.

7. *Istum fundum nostrum.* Hic

cuum possedisse[8], aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, quum ego adessem, possidere non potuisti : tuum usu fecisse etiamnum non potes : emptio nulla profertur : hereditate tibi, me vivo, mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris ». Hæc exornatio plurimum juvabit conjecturales argumentationes; sed non erit, tamquam in plerisque, ut, quum velimus, ea possimus uti : nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem.

XXX. (xxx.) Dissolutio[1] est, quæ, conjunctionibus verborum e medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo : « Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus ». Item, « Descende in integram defensionem, noli quidquam recusare, da servos in quæstionem, stude verum invenire ». Hoc genus et acrimoniam habet in se, et vehementissimum est, et ad brevitatem accommodatum.

Præcisio[2] est, quum, dictis quibusdam, reliquum, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium judicio[3] sic : « Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus romanus me.... nolo dicere, ne cui forte arrogans videar : te autem sæpe ignominia dignum

ordo est in edit. 1474. Recte. Ern.

8. *Vacuum possedisse*, i. e. occupasse. Vide ad I, 2. Ern.

XXX. 1. *Dissolutio*, ἀσύνδετον, διάλυτον, βραχυλογία. Qua re a disjunctione differat ostendimus c. 27. Cf. Quintil. IX, 3; Cic. Part. Or. 6; de Orat. III, 54, or. 39.

2. *Præcisio*. Græce ἀποσιώπησις, gallice *réticence*. Est infra, cap. 54, *abscissio*. Quintil. IX, 2, græco nomine usus, testatur apud Ciceronem esse reticentiam. Quam vocem semel reperi de Orat. III, 53, nulla definitione. Sed apud Quintil. ἀποσιώπησις plura complectitur genera quam Nostri præcisio.

3. *Quod c. est dici, r. in audient. judicio*. Pall. aliquot, item Tosanus, Br. Brab. et vett. nonnullæ editt. « relinquitur inchoatum sic mihi ». Non probem. Grut. — Sch. « relinquitur inchoatum in audientium judicio sic ». Ita Voss. 1 et edit. Omniboni.

putavit ». Item, « Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui[4]?.... non ausim dicere, ne, quum te digna dixero, me indignum quidpiam dixisse videar». Hic atrocior tacita suspicio, quam diserta explanatio facta est.

Conclusio[5] est, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: « Quod si Danais datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc exstinguere, id nimirum capi fuit Trojam[6] ».

XXXI. (XXXI.) Restant etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vage dispersimus, sed a superioribus separavimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur[1], atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur.

De quibus exornationibus nominatio[2] est prima,

4. *Qui nuper alienæ domui.* Sic rursus infra, cap. 54. Sed MSS duo apud Oudend. item ed. Med. 1474, « alienæ domi », ut « suæ domi, istius domi » apud Ciceronem in Verrinis: quod fortasse melius. Sed sententiam integram quia nescimus, judicare certi nil possumus. ERN.

5. *Conclusio.* Inter ornamenta dicendi cur conferatur non satis video, et numquam alias reperio.

6. *Capi fuit Trojam.* Sch. « capere fuit Trojam. E conj. Lambini, multo aptius. Hujus oraculi mentionem aliquoties facit in Philocteta suo Sophocles, ut vers. 68. WETZ. — *Alexandrum*, Paridem.

XXXI. 1. *Ab usit. verb. potestate recedatur.* Hi sunt igitur quos græco nomine tropos vocant, quos inter Quintilianus ipse « nominis effictionem », seu « onomatopœiam », numerat.

2. *Nominatio.* Ὀνοματοποιΐα. De qua vide Quintil. I, 4; III, 6 et 7. Nos *onomatopœiæ* nomine eam tantum intelligimus fictionem vocis quæ imitationis causa est. Auctoris definitio eam quoque amplectitur quæ significandæ rei causa est. Quin posteriori exemplo suspicari licet eodem nomine comprehendere et quæ Quintil. vocat παραγόμενα, et aliquod translationis genus. Nisi forte in voce *inprimis* latet librariorum error, qui effictam aliquam vocem sustulit.

quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo, ut majores rudere, et vagire, et mugire, et murmurare, et sibilare appellaverunt. Significandæ rei causa, sic : « Postquam iste in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis[3] inprimis est auditus ». Hoc genere raro utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat : sed si commode quis eo utatur, et raro, non modo non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem.

Pronominatio[4] est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest[5], ut, si quis, quum loquatur de Gracchis: « At non Africani nepotes, inquiet[6], istiusmodi fuerunt ». Item, si quis de adversario quum[7] dicat : « Videte nunc, inquiet[8], judices, quemadmodum me Plagiosippus iste[9] tractarit ». Hoc pacto non inornate poterimus et in laudando, et in lædendo, aut corpore,

3. *Fragor civitatis inprimis*. Hoc non satis intelligo, propter illud *inprimis*. Sed non tanti est in his laborare, ut nec proxime in *Plagiosippo*. Ern. — *Inprimis*. Est Wetzelio *maximus*. Malim intelligi, si possit, *protinus*.

4. *Pronominatio*. Quintiliano antonomasia, VIII, 6.

5. *Appellari non potest*. Sch. « appellari non placet ». Quomodo recte dicatur, inquit, aliquid suo nomine appellare non *posse?* Immo semper potest : sed non placet semper. — At sæpe non placet, quia est aliqua causæ necessitas quæ fieri vetat, quia fieri non potest.

6. *Nepotes, inquiet*. Edd. veteres, « n. inquit ».

7. *De adversario quum dicat*. Addidimus *quum* e MSS Gron. et Oud. nam alias *inquit* delendum foret, quod nihil haberet, quo referretur. Ern. — *Quum* abest ab edit. Mediol. 1498, Grut.

8. *Videte nunc, inquiet*. « Videte n. inquit » ed. Med. 1498, Grut.

9. *Plagiosippus iste*. Ita maxima pars Pall. quippe unus atque alter *Plagioxyppus*, quomodo Br. et Petreiani : sed unico per Fab. *Plagioxyphus*, quod placuisse Turnebo, refert quidem hic Lambinus : sed tacet ipsemet lib. XX Adversar. cap. 25, ubi alias potius conjecturas suas producit. Grut. — Πλάγιος ἵππος videtur significare hominem deformem et violentum.

cultates». Hujusmodi transjectio, quæ rem r obscuram, multum proderit ad continuatio quibus ante dictum est, in quibus oportet ad poeticum quemdam exstructa numerum[1] fecte et perpolitissime possint esse absoluta

XXXIII. (xxxiii.) Superlatio[1] est oratio veritatem, alicujus augendi[2] minuendive c sumitur separatim, aut cum comparatione. sic : « Quod si concordiam retinebimus[3] magnitudinem solis ortu atque occasu m Cum comparatione, aut a similitudine, a stantia [superlatio sumitur[4]]. A similitudine pore niveum candorem, aspectu[5] igneum assequebatur ». A præstantia, hoc modo : ore sermo melle dulcior[6] profluebat». Ex e nere[7] hoc est : « Tantus erat in armis spl solis fulgor obscurior videretur ».

13. *Continuationes.* Resp. cap. 19 quid sit continuatio.

14. *Oportet verba sint ad poet. q. exstructa numerum.* Sic reposuimus e MSS pluribus et edd. 1474, Med. pr. 1475, Med. sec. Junt. Lectio vulgata, « sicut a poetis in quemdam exstruere numerum », est ab Aldo. Ern. — Gruterus, qui vulgatam dedit, notat : Gulielmius malebat cum Lambino « sicut ad poeticum » : et vero in Pal. secundo et Fab. erat « sint ad poeticum quemdam exstructa numerum », quod maluerim : si modo quid venit mutandum.

XXXIII. 1. *Superlatio.* Quæ est Ciceroni de Orat. III, 53, 6, « superlatio veritatis », qua utitur orator supra rem ferens, quam fieri possit; ut ait Orat. 40; de Cl. Orat. II, 66 : quam eamdem Quintilian. VIII, 6, vocat « superjectionem ementientem », et VIII, 4, « hyperbol

2. *Alicujus augendi* get, sive ad veritatem quentia referas, et ali est « augendi aut mu ut cap. 34. Ernest. delevit.

3. *Retinebimus.* Re Med. 1498. — Libri ciunt « in civitate », quod abesset a Pal. q ac Fabr. Grut.

4. *Superlatio sumit* rium est; nuspiam in p auctor tale quid addit inclusi. Ern. — Sch. d

5. *Aspectu*, oculoru

6. *Sermo melle dulc* rus de Nestore, Iliad. I

7. *Ex eodem genere* MS Cort. Leid. edd. Med. sec. Junt. Aldus

Intellectio [8] est, quum res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars [9]. De parte totum si intelligitur: « Non illæ te nuptiales tibiæ [10] ejus matrimonii commonebant? » Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui vestitum aut ornatum sumptuosum ostentet, dicat: « Ostentas mihi divitias, et locupletes copias jactas ». Ab uno plura intelliguntur hoc modo [11]: « Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoque idem nonnemo togatus sensit ». A pluribus unum sic intelligitur [12]: « Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur ». Nam in superioribus plures Hispani, et Galli, et togati, hic unum pectus et unus pulmo intelligitur, et erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia.

Abusio [13] est, quæ verbo simili et propinquo pro certo et proprio abutitur, hoc modo: « Vires hominis breves sunt, aut parva statura, aut longum in homine consilium; — aut oratio magna, — aut uti pauco ser-

8. *Intellectio*, συνεκδοχή. Quintil. IX, 3.

9. *Aut de toto pars*. Sch. addit, « aut ab uno plura, aut a pluribus unum ». Hæc, inquit, absunt a codd. MSS et edd. Sed necessario inserenda fuerunt, ne manca esset partium, quæ deinde tractantur, enumeratio. — Nihil mutandum. Quum uno multos significas, nonne partem pro toto ponis?

10. *Nuptiales tibiæ*. Referunt ad tibias in carminibus Fescenninis: sed in his nulla sanctitas intelligi potest. Immo pertinent ad sacrificium nuptiale, in quo tibicen adhibetur. Sacrificii nuptialis mentio sæpe apud Veteres, ut apud Tacit. lib. XI, cap. 28. Ern.

11. *Ab uno pl. intelliguntur hoc modo*. Oudend. placet deleri « intelliguntur », quod abest ab edit. 1475. Abest etiam a Mediol. 1498, Junt. Ego malim in altero partitionis membro deleri « intelligitur »: nam in primo solet verbum repeti, et « intelligitur » pariter abest a MS Leid. Ernest.

12. *A pluribus unum sic intell.* Sch. delet « intelligitur », quod, inquit, debet a præcedentibus intelligi, non scribi.

13. *Abusio*. Ea est catachresis. De qua Quint. VIII, 6.

mone ». Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta.

XXXIV. (xxxiv.) Translatio[1] est, quum verbum in quamdam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte videbitur[2] posse transferri. Ea sumitur rei ante oculos ponendæ causa, sic : « Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito ». Brevitatis causa, sic : « Recens adventus exercitus subito civitatem exstinxit ». Obscœnitatis vitandæ causa, sic : « Cujus mater quotidianis nuptiis delectatur ». Augendi causa, sic : « Nullius mœror et calamitas istius explere inimicitias et nefariam saturare crudelitatem potuit ». Minuendi causa, sic : « Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paullulum in rebus difficillimis aspiravit ». Ornandi causa, sic : « Aliquando reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, virtute optimatum revirescent[3] ». Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere et cupide videatur in dissimilem transcurrisse.

Permutatio[4] est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea dividitur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, quum translationes, una, aut plures, frequenter ponuntur a simplici ratione[5] ductæ, sic :

XXXIV. 1. *Translatio*, metaphora. Quint. VIII, 6.

2. *Recte videbitur*, pro *videtur*, e MSS pluribus, edd. 1474, Med. pr. Ernest.

3. *Exaruerunt... revirescent.* Sic e MSS et ed. pr. reposuimus pro « exaruerant... reviruere ». In lectione vulgata deberet esse ab initio : « tandem aliquando ». Ern.

4. *Permutatio.* Quintiliano, VIII, 6, allegoria est, vel inversio. Quæ quum a similitudine ducitur, proprie *allegoria* est; quum ab argumento, sive, ut ait Quint. loc. cit. ab exemplo, *ænigma*, teste eodem, vocatur; quum autem a contrario, *ironia* est.

5. *A simplici ratione ductæ.* I. e. ex uno eodemque fonte oriundæ. « A simili oratione » ed. Med. 1498.

« Nam quum canes funguntur[6] officiis luporum, cui præsidio pecua credemus[7]? » Per argumentum[8] tractatur, quum a persona, aut a loco, aut a re aliqua, similitudo, augendi aut minuendi causa, ducitur: « Ut si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum[9] dicat ». Ex contrario ducitur sic : « Ut si quis hominem prodigum et luxuriosum illudens, parcum et diligentem appellet ». Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: et in illo primo, quod a similitudine ducitur, per translationem argumento[10] poterimus uti. Per similitudinem, sic : « Quid ait hic rex, atque Agamemnon noster, sive, ut crudelitas est, potius Atreus ? » Ex contrario : « Si quem impium, qui patrem verberaverit, Æneam vocemus; intemperantem et adulterum, Hippolytum nominemus ». Hæc

6. *Funguntur*. Sic Gruterus e duobus MSS. Invenit in aliis, « fungerentur, fungentur ». Editi prius, *fungantur*.

7. *Cui præsidio pecua credemus?* MSS plures et edd. plures « cuinam pr. » quod placet Oudend. Sed etiam *præsidio* mihi frigere videtur. Ern.

8. *Argumentum*. Id est, indicium quo arguitur, significaturque id quod volumus, non exprimitur.

9. *Gracchum, Numitorem obsoletum*. Gruterus, « Gracchum, nitorem obsoletum », ex Pal. quarto et Bruilerensi. Pal. sext. *nitorem*. Turnebus, lib. XX, cap. 25, legendum credidit « munitoremque obsoletum ». — Ern. Gruteri lectionem sequutus est. Grævius, inquit, nesciebat, quid esset « nitor obsoletus », aut quare Dr. et Gracchus sic appellarentur. Credo esse expressum e græco πίνος : in quo inest significatio nitoris et antiquitatis, atque inde alicujus vetusti squaloris (Vid. Clav.) in Græv. v. εὐνιπές. Hoc bene convenit illis, quorum gloria obsoleverat, sed tamen non exstincta erat, ut essent apud multos in honore. — Sch. « Gracchi nitorem obsoletum ». Ita, inquit, his verbis sensum et elegantiam restitui. Vulgatam enim, « Gracchum, nitorem obsoletum », quid sit, nemo dixerit.

10. *Per translationem argumento*. Schütz. « permutatione per argumentum ». Hoc sensus, inquit, necessario postulat, qui in vulgata « per transl. arg. » prorsus obliteratus est. — Vulgatam servari posse exemplum monet. *Atreus* enim permutatione ponitur, pro alio nescio quo; et est permutatio per similitudinem, nam illum Atreo similem esse significamus; et est argumentum, nam Atreum vocamus quem crudelem ostendere volumus; et translatio videbitur, si respexeris quid sit auctori nostro *translatio*.

sunt fere, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. (xxxv.) Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

XXXV. Distributio [1] est, quum in plures res aut personas [2], negotia quædam dispertiuntur, hoc modo, « Qui vestrum, judices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est : petulantissime enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum splendidissimum cupit esse in civitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse velit [3], ne iste sua [4] turpitudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus istiusmodi comparatæ [5] ». Item, « Senatus officium est, consilio civitatem juvare; magistratus officium est, opera et diligentia consequi voluntatem senatus; populi officium est, res optimas, et homines idoneos maxime, suis sententiis deligere et probare [6] ». — « Accusatoris officium est, inferre crimina; defensoris

XXXV. 1. *Distributio est.* Exempla distributionis vid. pro Mur. 41; pro Marcell. 2; pro Cœl. 1; pro Leg. Manil. 10, etc. J. V. L. — Videtur illa exornatio enumerationi partium, inter oratorios locos, simul et inductioni, inter argumenta, affinis. Distributio est etiam I, 10 divisionis pars, et III, 13, vocis contentionis pars. Wetz.

2. *Aut personas, negotia.* Delevi *certas*, quod personis non convenit. Intelligitur enim in iis *plures*. MSS et edd. pr. habent dein « negotia certa quædam » : sed quidam etiam *certa* omittunt, ut Med. pr. quos sequutus sum : recte, nisi valde fallor. Ern.

3. *Is oportet... velit.* Vox *velit* non est in Pal. quarto aut sexto; mutatque *oportet* in *optet*. Neque secus Br— forsan melius. Grut.

4. *Ne iste sua turpitudine.* Schütz pronomen *iste*, ut male repetitum, delevit.

5. *Istiusmodi comparatæ.* Sic dedi pro *hujusmodi* e MSS et edd. vett. 1474, Med. pr. Estque sine dubio melius. Ern. — Hoc exemplum ad ea tempora pertinet, quibus senatum inter equestremque ordinem erant de judiciis dissidia.

6. *Deligere et probare.* Dedi *del.* pro *eligere*, jubentibus libris, etsi nihil admodum interest : mox eadem de causa *sciat* pro *scierit*, ut est etiam paullo post. Ern.

diluere et propulsare; testis est, dicere, quæ sciat, aut audierit; quæsitoris est, unumquemque horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi[7], si testem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, et conjectura prosequi patieris; jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis». Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, et suum cuique tribuens officium, separatim res dividit plures.

XXXVI. (xxxvi.) Licentia est[1], quum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ii diligunt[2], quum in aliquo errato vere reprehendi posse videantur, hoc modo: «Miramini, Quirites, quod ab omnibus vestræ rationes[3] deserantur? quod causam vestram nemo suscipiat? quod se nemo vestri defensorem profiteatur? Id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem[4] fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores; studia eorum vobis ante oculos proponite[5]; deinde exitus omnium considerate. Tum vobis veniet in mentem, ut vere

7. *L. Cassi.* Incorruptus ille severusque judex, de quo Tullius pro Roscio Am. 30.

XXXVI. 1. *Licentia est*, παῤῥησία, quam non figuram, sed schema existimari vult Fabius, IX, 2. Wetz. — Exempla vide in Verr. VII, 59; pro Mil. 12; de Leg. Agr. 7; pro Domo sua, 37; Philipp. X, 9, etc. J. V. L.

2. *Aut quos ii diligunt...rep. posse videantur.* Cod. Cauch. et Duisb. «aut quos ii diligunt aliquo in errore vere reprehendere videamur». Sch.

3. *Miramini, Quirites, quod ab o. vestræ r. deserantur?* Similis fere locus in oratione Memmii apud Sallust. Jug. Itemque in Livii libro VII, ubi plebeii suam sibimet ignaviam exprobrant.

4. *Istam rem.* Scil. causam vestram suscipere, et se vestri defensorem profiteri.

5. *Ante oculos proponite.* Pro simplici *ponite*. Nam et libri scr. meliores atque edd. pr. sic habent, et est elegantius et Veteribus usitatius, ut Cic. N. D. I, 41, et alibi. Ern.

dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse ». Item, « Nam quid fuit, judices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliaveritis[6]? Non apertissimæ res erant crimini datæ? Non omnes hæ testibus comprobatæ? Non contra tenuiter et nugatorie responsum? Hic vos veriti estis, si primo cœtu[7] condemnassetis, ne crudeles existimaremini? Dum eam vitastis vituperationem, quæ longe a vobis erat abfutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, et privatas, et publicas calamitates accepistis: quum etiam majores impendere videantur, sedetis et oscitamini. Luce noctem, nocte lucem exspectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur; et eum, cujus opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius et alitis; ac reipublicæ perniciem[8] retinetis, quoad potestis, in civitate ».

XXXVII. (XXXVII.) Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. Nam continuo aliquid hujusmodi licebit inferre: « Hic ego virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro »; ut quod erit commotum licentia, id mitigetur laude[1]; ut altera

6. *Ampliaveritis*. Male interpretatur Wetzelius ad amplitudinem, dignitatem, honores extuleritis. Recte J. V. L. « sententiam et damnationem in aliam diem distulistis ». Cui respondet quod sequitur, « si primo cœtu condemnassetis ».

7. *Si primo cœtu*. Quo primo die conveneritis.

8. *Ac reipublicæ perniciem*. Non abhorret hominem appellari « perniciem reipublicæ », sicut *pestem* alibi sæpe. Sed tamen libri vett. quidam habent vel *ad*, vel *ac ad* etiam *atque*, ut ed. Mediol. 1498. Primum copula necessaria est, si *ad* verum est. *Ac ad* non dicunt Latini. Credo *atque* vitiose scriptum esse pro *adque*. Ern. — Libri nostri tres « ad reipublicæ perniciem », quod satisfaciebat Gulielmio. Grut.

XXXVII. 1. *Ut quod erit c. l. id*

res[2] ab iracundia et molestia removeat, altera ab errato deterreat[3]. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut et illi, qui audient[4], a culpa absint, et nos, qui dicimus, amici ipsorum et veritatis esse videamur[5].

Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo[6], quod astutiore ratione comparatur: quum aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiant objurgari[7]: aud id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; sed tamen veritate commoveri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subjiciemus. Prioris, hujusmodi: « Nimium, Quirites, animis estis simplicibus et mansuetis[8]; nimium creditis unicuique. Existimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit. Erratis, et frustra falsa spe jam diu detinemini. Stultitia vestra id, quod erat[9] in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis ». Posterioris

mitigetur laude. Hic ordo verborum est in edit. 1474, qui est sine dubio elegantior vulgato: « laude mitigetur ». Ern. — Sch. « et quod erit c. l. id comprimetur laude », auctore cod. Medic.

2. *Altera res*, scil. laus.

3. *Altera ab errato deterreat*. Nempe licentia, reprehensio.

4. *Qui audient*. Gruter. « qui audiunt ».

5. *Amici ipsorum et veritatis esse vid. Ipsorum* dedi pro *eorum* e MSS et nostris, et aliis, et ed. 1474, sicut et latinitas postulabat, et Grævius judicabat. — *Et veritatis*. Addit *assertores* MS et Lips. et Leid. nam in Erf. non esse testatur Græv. quod non absurdum est, sed non necessarium. Estque omnino hic locus in libris scr. et edd. vett. valde interpolatus. Ern. — Sch. « tam ipsorum quam veritatis amici ». Ita, inquit, cod. Erf.

6. *Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo*. De hoc genere, sub cujus specie sæpe latet adulatio, ut ait Quint. vide ipsius lib. IX, c. 2.

7. *Se cupiant objurgari*. Sine libris correxi *cupiunt* e latinitatis lege. Ern.

8. *Simplicibus et mansuetis*. Sic scr. et edd. Unus Leidensis habet « et omissis », i. e. negligentibus, et lentis. Quod est Terentianum verbum et exquisitum, et valde h. l. aptum. Nec id a librario natum esse potest, ut bene Oudendorpius judicat. Ern. — Sch. « simp. et omissis ».

9. *Stultitia vestra, id quod erat*. Sic hunc locum ducibus libris scr. et edd. vett. refinximus ex vulgato « st. vestra est, qui, quod erat »: quod nemini perito satis placeat. Ern.

licentiæ hoc erit exemplum. « Mihi cum isto, judices, fuit amicitia; sed ista amicitia, tametsi vereor quomodo accepturi sitis, dicam tamen, vos me[10] privastis. Quid ita? Quia, ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui». Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur; acrimonia, quæ si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude, et assimulatione, de qua posterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam[11], et sua sponte ad animum auditoris se accommodat.

XXXVIII. (XXXVIII.) Deminutio[1] est, quum aliquid esse in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut forma, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, deminuitur et attenuatur oratione, hoc modo : « Nam hoc pro meo jure, judices, dico, me labore et industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem ». Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi vere dixisset, tamen arrogans visus esset. Nunc et ad invidiam vitandam, et ad laudem comparandam satis dictum est. Item, «Utrum igitur avaritiæ causa, an egestatis, accessit ad maleficium? Avaritiæ?

10. *Sed ista amicitia... sitis, dicam tamen, vos me privastis*. In vulgatis : « sed ista tamen amicitia... sitis, vos me privastis ». At in MSS pluribus et melioribus, etiam Lips. et edd. pr. ut 1474, Med. pr. Omnib. Med. sec. Junt. sic est ut edidi : eaque est legitima et usitata in hoc genere forma. Vulgatum primus dedit Aldus; sed de scriptis libris. Nam plane sic est in MS Cort. Ern.

11. *Imitatur licentiam*. Sch. « insinuationem ». *Licentiam*, inquit, ferri non potest. Nam si assimulatio est modus licentiæ, quomodo dici potest assimulatio licentiam imitari? Immo cum hac ratione comparatur genus exordii, quod supra dicebatur *insinuatio*. Ergo hoc recepimus.—Infelix emendatio. Etsi aliquid certe in textu claudicat, nihil mutandum.

XXXVIII. 1. *Deminutio*, λιτότης. Hujus figuræ exempla sunt in Horat. de Pythagora : « non sordidus auctor

at largissimus fuit in amicos; quod signum liberalitatis est, quæ est contraria avaritiæ[2]. Egestatis? at huic quidem pater (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit». Hic quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis observabimus. Nam ejusmodi res et invidiam contrahunt in vita, et odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione in vivendo[3] fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium.

XXXIX. (xxxix.) Descriptio[1] nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam et dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: « Quod si istum, judices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut e cavea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis, volitabit et vagabitur in foro, acuens dentes multos[2], in cujusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum atque omnem familiam[3] perfringens,

...aturæ verique ». In Virgil. « Nec ...m adeo informis ». J. V. L.

2. *Quod signum l. est, quæ est c. avaritiæ*. Sch. hæc verba ut turpissimum emblema ejecit.

3. *Ratione in vivendo*. Restitui veterem et veram lectionem e MSS et ed. vett. cui Gruterus e Pal. pr. sec. substituit « ratione vivendi », deceptus consuetudine hujus formæ. « Ratione in vivendo » et « consilium in dicendo » concinne sibi respondent. Ern. · Quem Sch. sequutus est.

XXXIX. 1. *Descriptio*. Quæ rhetoribus in sex partes distribuitur: chorographiam, topographiam, prosopographiam, ethopœiam, effigiem et hypotyposin. J. V. L.

2. *Acuens dentes multos*. *Multos* sine dubio vitiosum est. Unam lectionem variam reperi in libris: *inultos*, quod habet ed. Med. pr. venitque nonnullis in mentem per conjecturam. Sed id non habet commodum sensum. Optimum fortasse fuerit delere verbum, ut fecit Lambinus. Inf. cap. 29 sunt « dentes adunci » : sed hi non satis apti verbo *acuendi* videantur. Ern. — Sch. delevit *multos* cum Lambino.

3. *Domum atque omnem familiam perfringens*. Feræ instar claustra om-

rempublicam funditus labefactans. Quare, judices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine: vobis denique ipsis consulite. Nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram et truculentam bestiam immiseritis [4] ». Item, « Nam si de hoc, judices, gravem sententiam tuleritis, uno judicio simul multos jugulaveritis. Grandis natu parens, cujus spes senectutis [5] omnis in hujus adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio et despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus hujus indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt [6] in horum miserias, et superbi re simul et verbis invehentur ». Item, « Nam neminem vestrum [7] fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur; cæteri, qui possunt per ætatem et vires [8] laborem ferre, rapiuntur in servitutem; qui non possunt, vita privantur: uno denique atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio [9], et quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benivolentia conjunxit, distrahun-

nia perrumpentis, viamque sibi per confertos viros cæde sternentis.

4. *Bestiam immiseritis*. Auctoribus libris scr. et edd. delevi medium verbum *judices*: quod sua sponte apparebat redundare non bene. Ern.

5. *Cujus spes senectutis*. Sch. « cui spes senectutis », e cod. Erfurt.

6. *Insultabunt*. MS Lips. « exsultabunt ». Ern.

7. *Neminem vestrum*. Pro *nostrum* MSS plures et edd. pr. omnes habent *vestrum*: quod sine dubio aptius est. Ern.

8. *Per ætatem et vires laborem ferre*. « Heri laborem » cod. Bruil. Pal. Cauch. « herilem laborem » conj. Oud. Sch.

9. *Flagrat incendio*. Sic latinitatis lege dudum correxeram, quum inter var. lect. Græviauas idem reperi, tamquam ex edd. sumptum. Quas ego ignoro: nisi quod Lambinum reperi edidisse *flagrant* reprehensum propterea a Grutero. Sciendum est, in his licenter variasse librarios. Velut in MS Lips. hoc ipso in loco est etiam *trucidabuntur*. Itaque nisi legem latinitatis sequamur, nihil certi erit. Vulg. *flagrabit*. Ern.

iberi partim e gremiis parentum diripiuntur[10], ı in sinu jugulantur, partim ante pedes[11] conntur. Nemo, judices, est, qui possit satis rem [ui verbis, nec referre[12] oratione magnitudinem tatis». Hoc genere exornationis, vel indignatio, isericordia potest commoveri, quum res conıtes comprehensæ universæ[13] perspicua breviter ıuntur oratione.

(XL.) Divisio[1] est, quæ rem semovens ab[2] re,]ue absolvit, ratione subjecta, hoc modo: «Cur ınc tibi quidquam objiciam? Si probus es, non ıti : sin improbus, non commoveris[3]». Item, nunc ego de meis promeritis[4] prædicem? Si

ripiuntur Insulse hic Lambi-*ɔiuntur;* alterum enim hic ı est, ut exemplis aliquot paıus, ante viginti aliquot anLnimadversionibus ad SeneɪTER.

rtim ante pedes constupran-, edd. fluctuant inter *ædes*, tc. Item viri docti conjectu-*lares*, *penates*, quod Ouıcebat: inscitia aut negligensima ista junguntur *gremium*, *des*, qui non sunt divellendi. *es* est coram, in conspectu.

:c referre. Legendum est *nec*, *'e*, ut recte se habeat oratio. *re*, MSS duo apud Oudend.]uod placet Oudend. ERN.

's consequentes comprehensæ . Semper me offendit hic loie sua. Sed libri nec scripti, juvant, qui in hac lectione ınt. Prima suspicio est de ver-*:quentes:* in quo potest esse ɜrbi *comprehensæ*, quod de ɛis inter se dicitur exquisite, ut de periodis: unde apud Ciceronem, de Nat. Deor. lib. II, cap. 59, *comprehensio rerum* est *nexus rerum*. Sin malis *comprehensæ* accipere, unum in locum congestæ et collatæ, *universæ* supervacuum erit. Sed nihil hic certi, aut satis probabile esse potest, sine libris. ERN.

XL. 1. *Divisio.* Nihil de hac figura Quint. Quæ Noster dat exempla, sunt pleraque dilemmatis.

2. *Semovens ab re.* Sic *ab* pro *a* MSS plures et edd. pr. estque melius. ERNEST.

3. *Commoveris.* Lambinus conjicit *commoveberis*. Ed. Med. 1498, *commovere.*

4. *De meis promeritis.* Delevi *propriis* post *meis:* in quo manifestus Germani librarii partus, et dedi cum Grævio e cod. Erf. *promeritis.* ERN. — Schütz. *de meis meritis.* Grævius, inquit, prætulit *promeritis*. Sed antiquum non esse *promeritis* substantive positum, docuit Wolf. ad orat. post Reditum ad Quirites Ciceroni falso tributam.

meministis, obtundam : sin obliti estis, quum re nihil egerim[5], quid est, quod verbis proficere possim? » Item, « Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium[6] commovere, inopia atque avaritia. Te avarum in fraterna divisione cognovimus : inopem atque egentem nunc videmus. Qui potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? » Inter hanc divisionem, et illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest : illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit; hæc sè statim explicat, et brevi duabus aut pluribus partibus subjiciens rationes, exornat orationem.

(XLI.) Frequentatio[7] est, quum res in tota causa dispersæ coguntur in unum[8], quo gravior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto : « A quo tandem abest iste vitio? Quid est, judices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ; cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos[9], in superiores contumax, in æquos et pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis ».

XLI. Ejusdem generis est illa frequentatio, quæ

5. *Sin obliti estis, quum re nihil egerim*. Nihil in obtinenda vestra benivolentia profecerim.

6. *Turpe compendium*, sc. turpem questum.

7. *Frequentatio*. Seu *accumulatio*. Quintil. VIII, 4, est συναθροισμὸς, seu *congeries*.

8. *Coguntur in unum*. *Unum in locum* al. quod probat Oud. et exemplis firmat. Sed *in unum* codd. Gruteri, it. Pith. et Erf. Sch. — *Unum in locum* ed. Med. 1498.

9. *Infestus in cognatos*. Quod Gronovius e MSS suis notat et præfert, *inf. cognatis*, etiam Grævius in Erf. reperit, estque et in veteribus edd. Grævius quidem recipit in textum : ego vulgatum servo : est enim concinnius propter similitudinem cum ceteris membris. Ern. — Schütz. *infestus cognatis*.

mum conjecturalibus causis[1] opitulatur, quum
ciones, quæ separatim dictæ, minutæ et infirmæ
, unum in locum coactæ rem videntur perspi-
facere, non suspiciosam, hoc pacto : « Nolite
, nolite, judices, ea, quæ dixi, separatim spe-
; sed omnia colligite, et conferte in unum. Si et
nodum ad istum ex illius morte veniebat, et vita
nis est turpissima, animus avarissimus, fortunæ
iares attenuatissimæ[2], et res ista bono nemini
r istum fuit; neque alius quisquam æque com-
, neque iste aliis[3] commodioribus rationibus
e potuit; neque præteritum quidquam est ab
quod opus fuerit ad maleficium; neque factum,
opus non fuerit[4]; et quum locus idoneus
me quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda,
us adeundi opportunissimum, spatium confi-
i longissimum sumptum est, non sine maxima
tandi et perficiendi maleficii spe[5]; et præterea
quam occisus homo is est, iste visus est in eo
in quo occisio facta, solus; paullo post in[6] ipso

1. *Conjecturalibus causis*. De
rali causa resp. I, 11; II, 2.
rtunæ familiares attenuatissi-
: fere libri scr. et edd. vett.
ine dubio melius est vulgato
a rei familiaris attenuatissima ».
e pecuniis non *fortuna*, sed
dicuntur. Quidam etiam libri
res omittunt, ut ed. Med. pr.
tiam magis placet. Conjectura
ii « fortunæ rei familiaris atte-
mæ » est in ed. Aldi : mihi non
nec exempla similia sunt. Ea-
uem Schütz. sequutus est.
eque iste aliis commodioribus
ius. Si iis rationibus occisus est
quibus nulla alia commodior
esse reo potuit occidere volenti. —
Suspicatus sum *ipse*, quia opponitur,
nec alius quisquam. Ern. — Schützius
edidit *ipse* eadem ratione, et quod *iste*
jam paullo ante occurrit.

4. *Neque factum, quod opus non fuerit*. Ea Schützius delet auctoritate codd. Erf. et Duisb.

5. *Non sine maxima occultandi et perficiendi maleficii spe. Et perficiendi* absunt a pluribus libris scr. quod valde placet. Saltem ordo verborum *occultandi et perficiendi* mutandus cum Lambino. Ern. — Schütz. delevit *et perficiendi*.

6. *In ipso maleficio*. Necesse habui istud admittere, ob consensum om-

maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita[7]; deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat; postera die titubanter et inconstanter de occisione illius loquutum; hæc partim testimoniis, partim quæstionibus et argumentis omnia comprobantur, et rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestrum est, judices, his in unum locum collatis[8], certam sumere scientiam[9], non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose[10]: ut omnia inter se a primo ad postremum conveniant [maleficia[11]], necesse est[12] casu non posse fieri ». Vehemens est hæc exornatio, et in conjecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, et in ceteris generibus causarum, et in omni[13] oratione adhibenda nonnumquam.

XLII. (XLII.) Expolitio[1] est, quum in eodem loco manemus, et aliud atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eamdem plane rem dicemus, aut de eadem re. Eamdem rem dicemus, non eodem modo

nium Pall. et Bruil. nam alioqui non absurde impressi: « in ipso loco maleficii ». Grut. — Schütz. *in ipso*, nullo addito verbo. Scilicet, inquit, int. *loco*.

7. *Audita*. Delevi *est*, quod abest libris melioribus. Ernesti.

8. *His in unum locum collatis*. MSS quidam boni addunt *ex non male*, ut judicabat Grævius, sed tamen non necessarium puto. Ern.

9. *Certam sumere scientiam*. Sic passim omnes edd. at enim MSS nostri persistunt in *sumere sententiam*. Gruter.

10. *Cecidisse suspiciose*. Ita cecidisse, ut suspicionem afferant

11. *Maleficia*. Hoc rectum esse non potest: *maleficio*, quod in paucis scr. reperitur, est a correctore. Itaque sequor Lambinum, qui pro spurio repudiat. Sed tamen in textu reliqui uncis inclusum. Ern. — Schützius omnino delevit.

12. *Necesse est*. Schütz. *certum est*. Vulgatum, inquit, non bene coit cum *non posse fieri*.

13. *Et in cet. gen. causarum*, *et in omni oratione*. I. e. non modo in causis, sed et in deliberativo et in demonstrativo genere.

XLII. 1. *Expolitio*. Quam non esse vanam, ut nonnulli opinantur, loquacitatem, testatur Racinii nostri locus Iphigen. act. IV, scen. 4, ubi Clytæmnestra Agamemnonem interrogat quid pro servanda filia egerit.

d quidem obtundere auditorem est, non rem e), sed commutate. Commutabimus triplicibis, pronuntiando, tractando[2]. Verbis commus, quum, re semel dicta, iterum, aut sæis verbis, quæ idem valeant, eadem res profeoc modo : « Nullum tantum est periculum, apiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. agetur incolumitas perpetua[3] civitatis, qui erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ en sibi pro fortunis reipublicæ fugiendum put erit in ea sententia semper, ut pro patria e, quamvis[4] in magnam descendat vitæ dimica». Pronuntiando commutabimus, si tum in e, tum in acrimonia[5], tum in alio atque alio vocis atque gestus, eadem verbis commutando, tiationem[6] quoque vehementius immutabioc neque commodissime scribi potest, neque est apertum : quare non eget exempli. (XLIII.) n genus est commutationis, quod tractando tur[7], si sententiam trajiciemus aut ad sermonem, aut ad exsuscitationem.

tando. Traducendo Schütz. l c. 43.

n agetur incolumitas perpe- oster quartus ; non *augetur,* ulgatis posterioribus et ple-S. Gruter. — Valde friget *perpetua*, itaque a glossaum credo. Precari incolumipetuam possumus, sed non na addi convenit hoc epithe- — Schütz. omnino delevit.

patria studiose, quamvis. er omnes nostri ; ii tamen olit Suffridus noster, addunt studiose laboret, quamvis » sario. Grut.

in sermone, tum in acrimonia. Id est : sive remissa voce loquimur, sive cum magna contentione agimus.

6. *Pronuntiationem.* Accusativum pro ablativo reposui e libris scr. apud Oud. et nostris, edd. 1474, Mediol. pr. quod in primis verbum *vehementius* requirit, quod ad pronuntiationem necessario refertur. Ern.—Quem Schützius sequutus est. Equidem fatebor ablativum magis placere. Ceterum quoquo modo scripseris, *pronuntiando commutari* ea quæ *pronuntiatione immutantur*, ita verum et planum est, ut parum dicto opus fuerit.

7. *Quod tractando conficitur.* Sch. *quod traducendo conf.* Vulg. inquit,

XLIII. Sermocinatio[1] est (de qua planius[2] paullo post suo loco dicemus, nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit[3], attingemus), in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo (ut, quo facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia[4] recedamus) : « Sapiens, qui omnia[5] reipublicæ causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum sic loquetur[6] : Non mihi soli, sed etiam, atque adeo multo potius, natus sum patriæ : vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum solvatur[7]. Aluit hæc me : tute atque honeste produxit usque ad hanc ætatem : muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod a me satis ei persolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi[8] ». Item mutatur res tractando[9], si traduci-

prorsus sensu caret. Nam omnes figuræ tractandæ sunt. Ex loco qui infra sequitur, « item commutatur res » facile patet, legendum esse hic et ibi : *traducendo*. — De traductione vide cap. 14. Ceterum inutilis videtur correctio. Vid. inf. not. 9.

XLIII. 1. *Sermocinatio* non satis apte doctissimo viro gallico interpreti dicitur *le dialogisme*, quum sit non solum inter se loquentium, sed et unius viri secum loquentis.

2. *De qua planius*. *D. q. plenius* ed. Med. 1498.

3. *Breviter ad hanc rem, quod satis sit, att.* « Breviter quod ad hanc rem satis sit, att. » ed. Med. 1498.

4. *Ab eadem sententia*. Ab eodem orationis argumento, unde prius exemplum desumpsi.

5. *Sapiens, qui omnia*. Pal. quart. excludit pronomen *qui*, forsan recte.

6. *Ipse secum sic loquetur*. Sic edidi e perpetua consuetudine Latinorum in hac figura. Vidit Lambinus, qui addidit *ita*. Illud usitatius, et facilius excidere potuit. Pro *loquitur*, etiam *loquetur* ed. Mediol. sec. Junt. quod sane propter *putabit* necessarium est. *Loquitur* desiderat *putat* vel *putet*. Decepit librarios vel correctores, quod infra est *loquitur*. ERNEST.

7. *Vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum solvatur*. Hoc prope ad verbum habet Philippica XIV: « O fortunata mors, quæ naturæ debita, pro patria est potissimum reddita ».

8. *Quia hæc loquitur... periculum fugi*. Ridiculus hic est pannus, quem assuit interpolator nescio quis. SCH. qui hanc sententiam delevit.

9. *Res tractando*. Schütz. ut supra *traducendo*. Quæ correctio vana videtur; nam *tractando* aptissimum sen-

tur ad exsuscitationem, quum et nos commoti dicere videmur, et auditoris animum commovemus, sic : « Quis est tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, et sapientissimum judicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis quamvis magnum atque atrox periculum studiose suscipiat, et libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum ; idemque hoc certo scio vobis omnibus usu venire ».

Eadem res igitur [10] his tribus in dicendo commutabitur rebus [11], verbis, pronuntiando, tractando : sed tractando dupliciter, sermocinatione, et exsuscitatione. (XLIV). Sed de eadem re quum dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam quum rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subjicere : deinde dupliciter [12], vel sine rationibus, vel cum rationibus, pronuntiare sententiam [13] : deinde afferre contrarium [14] ; de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus : deinde simile et exemplum [15], de quo suo loco plura dicemus : deinde conclusionem [16], de qua in secundo libro, quæ opus

sum habet. Significat enim quum mutatur orationis habitus.

10. *Eadem res igitur ... sermocinatione, et exsuscitatione.* Sch. hanc phrasin delevit, ut glossatori debitam et inutilem.

11. *Commutabitur rebus.* Gruterus habet *comm. modis ;* credo quia parum placebat, *res* commutabitur tribus *rebus.* Equidem utrumque et *rebus* et *modis* deleverim.

12. *Deinde dupliciter.* Pro *duplicem* e melioribus MSS apud Oud. et Græv. quod res ipsa flagitabat. Respondet enim verbo *simpliciter.* Nec minus delevi *sententiam* post *pronuntiare* iisdem causis. Edd. veteres omnes in vulgata consentiunt, nisi quod a Med. pr. abest *sententiam.* ERNEST.—Totus hic locus valde mihi obscurus et majori labore quam utilitate explanandus.

13. *Pronuntiare sententiam,* de qua resp. cap. 14.

14. *Contrarium,* de quo resp. c. 18.

15. *Simile et exemplum.* De his vide cap. 46-49.

16. *Conclusionem.* De qua resp in lib. II, cap. 30.

fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro[17] docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est.

XLIV. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus et sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus[1] tractabitur. Sed ab ejusdem sententiæ non recedemus[2] exemplo, ut scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. « Sapiens nullum pro republica periculum vitabit; ideo quod sæpe fit, ut, quum pro republica perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda a patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est. Ergo qui fugiunt id periculum, quod pro republica subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, et ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expetunt[3], hi sapientes putandi sunt, quum et eum, quem debent, honorem reipublicæ reddunt, et

17. *In hoc libro... nomen est.* Hæc ejecit Lambinus : nec alienus sum ab ejus sententia. Si genuina sunt, saltem *verbi* delendum est, quamquam est in genere exornationis verborum. Ern. — Schütz. hoc delevit, injusto postliminio, ut ait, a recentioribus reductum.—Non puto, nam hæc ad quarti libri cap. 30 respiciunt; superiora ad librum secundum.

XLIV. 1. *Septem partibus tractabitur.* Scilicet, subjecta ratione, pronunciata sententia, cum sententiæ ratione, allato contrario, simili, exemplo, conclusione.

2. *Non recedimus.* Sic et MSS et edd. 1474 Mediol. pr. idque melius quam *recedamus*, ut facile quisque sentiet. Ernest. — *Ab ejusdem sententiæ exemplo.* Id est, ab ea sententia quæ superiori capite exemplo fuit: nempe patriæ utilitati omnia esse posthabenda.

3. *Suo periculo expetunt.* Hæret Grævius in hoc verbo, et recipi vult lectionem alteram librorum scr. *excipiunt.* Sed non arbitror esse ita necessarium, ut ille putabat. Si possumus « offerre nos periculis » pro patria, ea etiam *expetere*, adire, capessere possumus. Vide viros doctos ad Livium, lib. XXX, 18. Ernest.

ultis perire malunt, quam cum multis. Etenim enter est iniquum, vitam, quam a natura ac- ı propter patriam conservaveris, naturæ, quum reddere; patriæ, quum roget, non dare[4]; et possis cum summa virtute et honore pro pa- ıterire, malle per dedecus et ignaviam vivere; ıum pro amicis et parentibus et ceteris neces- adire periculum velis, pro republica, in qua :, et illud[6] sanctissimum nomen patriæ con- ur[7], nolle in discrimen venire. Itaque uti con- ndus est, qui in navigando se, quam navim, t incolumem : ita vituperandus, qui in reipu- discrimine, suæ plus, quam communi saluti, lit. Nave enim fracta, multi incolumes evase- ex naufragio patriæ salvus nemo potest ena- Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, devovisse dicitur, et pro legionibus in hostes isse medios[8] : unde amisit vitam[9]; at non per- re enim vilissima certam, et parva[10] maximam it. Dedit vitam, accepit patriam : amisit animam, s est gloria, quæ cum summa laude prodita ve-

: *iniquum, vitam... natu- ddere; patriæ... non dare.* 'etzelius similiter loqui solere ı, quo scimus Ciceronem in ıudere. — *Propter patriam.* :iæ munere.

Abest *et* ab ed. Med. 1498, *n* posuit ante *velis.*

ıua et hæc, et illud. Hæc int. liberi, conjuges, etc. Senten- lde usitata Veteribus. In vul- *hoc:* sed illud boni codices et habent. ERNEST.

tinentur. Continetur ed. Me- ı8, Gruter. apud quos erat *ıæc.*

hostes immisisse medios. Se in hostes ed. Med. 1498. Schütz. *in- tulisse* e cod. Leid. 2.

9. *Unde amisit vitam.* Restitui *un- de*, quod et scripti pæne omnes et edd. pr. habent. Abrupta oratio non convenit huic loco. ERNEST.

10. *Re enim vilissima certam, et parva maximam.* Sic cum Grævio et Oudend. e libris optimis rescripsi pro vulg. « r. e. vilissima et perparva ma- ximam », ut et ed. Cratandri habet, et sunt ista sine dubio meliora, ut quivis sentire potest. Sed tamen *vilis- sima* et *certa* res non accurate oppo- nuntur. ERNEST. — Schütz. « re enim vanissima certam, et parva maximam ». Sic vim oppositionis servavit.

tustate quotidie magis enitescit. Quod si, pro
blica debere accedere ad periculum[11], et ratio
monstratum est, et exemplo comprobatum, ii sa
sunt existimandi, qui nullum pro salute patria
culum vitant.» In his igitur generibus expoliti
satur, de qua producti sumus[12], ut plura dicer
quod non modo, quum causam dicimus, adju
exornat orationem, sed multo maxime per ea
cemur ad elocutionis facultatem. Quare[13] co
extra causam in exercendo rationes adhibere
litionis, in dicendo uti, quum exornabimus arg
tationem[14], de qua diximus in libro secundo.

XLV. (XLV.) Commoratio[1] est, quum in lo
missimo, quo tota causa continetur, manetur d
et eodem sæpius reditur. Hac uti maxime co
et id est oratoris boni maxime proprium. No
datur auditori potestas animum de re firmissin
movendi. Huic exemplum satis idoneum subj
potuit, propterea quod hic locus non est a tot
separatus, sicuti membrum aliquod, sed ta
sanguis, perfusus est per totum corpus oratio

11. *Pro republica debere accedere ad periculum*. Lambinus, « debere accedi ad peric. » sed præter MSS, qui mirifice hic variant. Bruil. servat *decere*, quod placuit Gulielmio. Pal. pr. habet, « pro republ. debere suscipere per. » Sec. « pro rep. deberemus accedere, suscipere per. » Tert. « pro rep. dixerit suscipere periculum. Prope debere accedere ad periculum » : quod et fuit initio in sexto. Sed mutatum ad faciem vulgatæ. Quintus : « pro republ. debere vel suscipere vel adire per. » GRUT. — Schütz. « pro rep. decere acc. ad per. »

12. *De qua producti sumus, ut plura diceremus*. I. e. longius
dicit, oratione sumus prov

13. *Quare conveniet... i
cundo*. Hæc omnia Schütz.
interpolatori debita.

14. *Argumentationem*. A
tione ed. Med. 1498. Vulg
lige: Uti rationibus expoliti
exornabimus argumentatio

XLV. 1. *Commoratio*. G
Hinc Ciceroni Inv. I, 49,
et in ea commorari sunt
quod est Or. 15: « Orator h
nis, habitat in suis ». WET

2. *De re firmissima*. In
argumentationes firmissima

Contentio[3] est, per quam contraria referuntur[4]. Ea est in verborum exornationibus, ut ante docuimus, ejusmodi : « Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes ». In sententiarum, hujusmodi : « Vos hujus incommodis lugetis, iste reipublicæ calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, iste solus suis eo magis confidit ». Inter hæc duo contentionum genera hoc interest : illud ex verbis celeriter relatis constat; hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

(XLVI.) Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Et quomodo quatuor[5] de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur : per contrarium, per negationem, per brevitatem, per collationem[6]. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis, accommodabimus singulos modos pronuntiandi[7].

XLVI. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic : « Non enim, quemadmodum in palæstra, qui tædas[1]

3. *Contentio est.* Græcis ἀντίθετον. Fabio est etiam « contrapositum », lib. IX, cap. 4.

4. *Contraria referuntur.* Schützius, *contraria contrariis ref. Contrariis*, inquit, addidimus; quod nisi addatur, alius plane sensus exoritur, quam quem hic locus postulat. *Contraria* enim *referre* est narrare; hic autem agitur de oppositione contrariorum.

5. *Et quomodo quatuor.* Sic MSS plures, etiam duo nostri, recte. Nam vulgata : « quomodo igitur quatuor » parum convenit. Non enim aliquid e præcedentibus colligitur, sed eis aliquid simile additur. Ernest.

6. *Per brevitatem, per collationem.* Id est, per comparationem sive brevius sive fusius expressam.

7. *Ad unamquamque s. c. s. accommodabimus singulos modos pronuntiandi.* Non significat Noster singulos tantum modos singulis causis accommodari posse; nuntiat tantum quid in exponendis exemplis facturus sit.

XLVI. 1. *Tædas ardentes.* Recepi *ardentes* pro *candentes* e scr. libris et ed. 1474, Med. utraque, Junt. etc. Fortasse varietas est e varietate glossæ; unum tædarum verbum satis est, nec opus epitheto, quod etiam in proverbio intelligitur *lampada tradere*, et sæpe solum dicitur. Sic mox simpliciter est *facem tradere*. Ceterum

ardentes accipit, celerior est in cursu continuo[2], quam ille, qui tradit[3]; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit ». Hoc, sine simili, satis plane, et perspicue, et probabiliter dici potuit, hoc modo[4]: « Minus bonos imperatores a melioribus exercitum accipere solere »: sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædam compararetur[5]. Dictum est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, quum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paullo ante, quum de cursoribus disserebamus[6]. Per negationem dicetur, probandi causa,

non ignoro etiam *tædas ardentes* esse apud Ciceron. pro R. Am. Sed ibi res postulabat addi. Ern. — Gruterus *candentes. Ardentes*, inquit, exstat in Pall. aliquot. Sed alii retinent item *candentes.* Quintus præterea ac Bruil. præferunt *cadentes*, quod rectum esse posse annotavit Gulielmius. Grut.

2. *Celerior est in cursu continuo.* Schützius delet *continuo*. Quam vim, inquit, habeat h. l. epitheton? An quis de cursu interrupto cogitare possit? Sed hoc vocabulum librariorum vitio huc retractum est e versu sequente, ubi locum suum tuetur inter *ita* et *melior*. Nempe *continuo* hic est adverbium, quod sæpe cum *non* copulatur. « Non continuo melior est imperator », h. e. non statim sequitur meliorem esse imperatorem.

3. *Quam ille, qui tradit.* De hoc cursu tædas ferentium vide Gallicum scriptorem Itineris juvenis Anacharsis, cap. 24. Lucretius, lib. II, vers. 77: « si rerum summa novatur Semper, et inter se mortales mutua vivunt ... Inque brevi spatio mutantur secla animantum; Et, quasi cursores, vitai lampada tradunt ».

4. *Hoc modo: « Minus bonos.* Delevi *dicitur*. Nam nec bene latinum esset, et a libris pluribus scriptis, Grut. Oud. et nostris abest. Ernest. — Gruterus *dicitur* reliquit quasi invite. Adest etiam in ed. Med. 1498.

5. *Compararetur*. Sic scripsi, non *comparetur;* nam præcessit *sumptum est*. Ern. — Defendit Wetzelius vulgatam; puto, non bene.

6. *Ut paullo ante, quum de cursoribus disserebamus*. Joculare est, inquit Schütz. quod hic adscripsit glossator, quasi simile a cursoribus desumptum dissertationis instar esset. — *Disserebamus*. Hanc lectionem male a Lambino inductam dicit Gronov. pro vetere *asserebamus*: nam est jam in ed. Victoriana prima, Hervag. Rob. et Car. Stephani, etc. Et verbum disserendi apud rhetores sic dicitur. Aliquando suspicati sumus fuisse *afferebamus* scil. similitudinem, etc. inde

ı: « Neque equus indomitus, quamvis natura ıpositus sit, idoneus potest esse ad eas utiliıæ desiderantur ab equo; neque homo indomvis sit ingeniosus, ad virtutem potest per- Hoc probabilius factum est; quod magis est :[8], non posse virtutem sine doctrina companiam ne equus quidem [9] indomitus idoneus e. Ergo sumptum est probandi causa. Dictum ı per negationem. Id enim perspicuum est similitudinis verbo.

(XLVII.) Sumetur et, apertius dicendi causa, ɔ per brevitatem [1], hoc modo: « In amicitia ge- :ut in certamine currendi, non ita convenit ut, quoad necesse sit, pervenire [2] possis; ·oductus studio, et viribus, ultra facile pro- Nam hoc simile [3] est, ut apertius intelligatur, ɔne facere, qui reprehendant eos, qui, verbi ost mortem amici liberos ejus custodiant,

ꞁamus: hinc *disserebamus* :am viri docti. Ernest. *utilitates.* Addit *et aptus* ɔ8. Quæ verba Gruterus ꞁicit, quod ab omnibus :epto, et Bruil. aberant. *obabilius... verisimile.* non potest, nec magis in- pro *quod magis* e libro igas *ac magis*, aut cum *od minus*: quamquam id s est ad intelligendum. *quod magis.* Sensus est: m sine doctrina virtutem ı posse, etsi per se prot illud superius de impeꞁabilius factum est eo (sc. d magis verisimile est », non domito. Hinc addi- :, de equo, sumptum est probandi causa, ut probabilius fieret illud de homine. Comparetur genus sequens similitudinis, de quo eodem modo præcipit: « nam hoc simile est, ut apertius intelligatur ». Ern.

9. *Ne equus quidem.* « Nec equus quidem » ed. Med. 1498.

XLVII. 1. *Sumetur et, apertius dicendi causa, similitudo per brevitatem.* Sequutus sum Pall. omnes. Bruil. et Persini codd. « sumitur et ap. d. c. simile et per brev. »

2. *Pervenire possis. Venire possis* ed. Med. 1498. Int. ut metam attingas, in qua tangenda victoria est.

3. *Nam hoc simile est.* Schützius, « nam hoc simile sumptum est ». Correctionem hanc, inquit, nexus cum antecedentibus requirit. Idem postea: *ut intelligeretur.*

causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est hujusmodi: « Ut hirundines [3] æstivo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt ». Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus [4]: « Ita falsi amici sereno vitæ tempore præsto sunt; simul atque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes ». Sed inventio similium facilis erit, si quis sibi omnes res animatas et inanimatas, mutas et loquentes, feras et mansuetas, terrestres et cælestes et maritimas, artificio, casu, natura comparatas [5], usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, et ex his aliquam venari similitudinem [6], quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum [7], ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

XLIX. (XLIX.) Exemplum [1] est alicujus facti, aut dicti [præteriti [2]], cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, quum nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: apertiorem, quum id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: probabiliorem, quum magis

3. *Ut hirundines.* Olim, *ita ut hirund.* Sed recte *ita* deleverunt Lambinus et Gruterus. SCH.

4. *Verba sumimus. V. sumamus* ed. Med. 1498. Non male.

5. *Artificio, casu, natura comparatas.* Cod. Erf. « artificiosas una natura comparatas ». Cauch. MS, « artificiosas et una natura comparatas ». Unde Cauchius corrigendum putabat « artificio et a natura comparatas ». SCH.

6. *Aliquam venari similitudinem.* Proprie dictum *venari*, sive malis, *aucupari.* At utilius sit multarum rerum notitiam sibi comparare quam magnam similitudinum copiam.

7. *Sed ad ipsum, ad quod.* Abest *ad* ab ed. Med. 1498. Multo melius, ut in aperto est.

XLIX. 1. *Exemplum est alicujus facti.* De exemplis vide Quintilian. lib. V, cap. 11.

2. *Aut dicti præteriti.* Ita friget epitheton *præteriti*, quod numquam his verbis additur a bonis scriptoribus, ut vix me abstinuerim a delendo. Uncis tamen inclusi. ERNEST. — Schütz. omnino delevit.

verisimilem facit : ante oculos ponit, quum exprimit omnia perspicue, ut res prope dicam manu [3] tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum, quod genus esset, in expolitione [4] demonstrassemus, et causas sumendi in similitudine [5] aperuissemus. Quare noluimus [6], neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere [7].

(L.) Imago [8] est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: « Ibat in prælium [9], corpore [10] tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similis ». Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem adducat. Ut in odium, hoc modo : « Iste quotidie per forum medium, tamquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, adspectu venenato, spiritu rabido [11], circumspectans huc et illuc,

3. *Ut res prope dicam manu tentari*. Sic reposui e MS Erf. pro « ut res dicta prope m. tent. » in quo olim *dicta* delendum putabam. Adjuvat etiam hoc, quod in MS Wincl. est *prope dicta*, ut in Voss. apud Oudend. Admodum elegans est illud « prope dicam m. t. » Alias dicitur *manu teneri*. Sed *tentari* etiam bonum, est pro *contrectari*. ERNEST.

4. *In expolitione*. De qua antea, cap. 42.

5. *In similitudine*. De qua paullo ante, cap. 46.

6. *Quare noluimus*. Ed. 1474 Med. sec. *voluimus*, ut ipse aliquando conjeceram. Junt. *voluimus*, sed « noluimus neque... neque », melius. ERN. — Ed. 1498, *volumus*.

7. *Conscribere*. MSS quidam et edd. Mediol. pr. et Omnib. *scribere*, quod præferunt Grævius et Oudend. Mihi *conscribere* aptius *exemplis* videtur : et dicitur etiam pro simplici *scribere*, etiam passim in his libris. ERN.

8. *Imago*. Hæc figura nihil aliud est, quam quod Aristoteles vocat παραβολὴν, Rhet. lib. II, cap. 20. Conf. Cic. Inv. I, 30; Quint. IV, 2, V, 11. J. V. L.

9. *Ibat in prælium*. Sic Pall. omnes, nisi quod pr. *inibat prælium*, quod et in suis reperit Petreius. Lambinus invenit in antiquis, *ibat Turnus in prælium*. Vellem nobis antiquos illos digito quasi indicasset : sed non erat scilicet tanti : at tanti tamen mihi videtur significare in quarto non inveniri illud *similis*, immo ne quidem in sexto, mea sententia. Recte. GAUT.

10. *Corpore tauri*. Sch. *pectore t*: Hoc præbuit cod. Voss. 1, utique melius vulgata.

11. *Adspectu venenato, spiritu rabi-*

si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare[12] [ore attingere[13]], dentibus insecare, lingua aspergere possit». Ut in invidiam adducat, hoc modo : « Iste, qui divitias suas jactat, sicut Gallus e Phrygia, aut hariolus quispiam, depressus et oneratus auro, clamat, et dejerat[14]». Ut in contemptionem adducat[15], sic : « Iste, qui[16] tamquam cochlea, abscondens et retentans sese tacitus, cum domo sua totus, ut comedatur, aufertur ».

(LI.) Effictio[17] est, quum exprimitur et effingitur verbis corporis cujuspiam forma, quod satis sit[18] ad intelligendum, hoc modo : « Hunc dicò, judices,

do. Ita omnes Pall. nisi quod unus et alter *rapido*. Nam Victorius ediderat « serpit aspectu rabido circumspectat»: alii, « adspectu rabido, spiritu venenato », non male, nisi contradicerent exemplaria tenebricosa, quibus tamen item sua ratio. Grut.—Hanc ultimam lectionem Schütz. prætulit e Leid. 3, 4, jamque Oudendorp. probatam, et quidem, licet Wetzelio contradicente, veram puto.

12. *Afflare*. Ed. Med. 1498 *efflare*.

13. *Ore attingere*. Hoc spurium est, additum ab interpolatore ut partitio plenior fieret. Nam nec sensum commodum habet, et tollit æqualitatem antecedentis et consequentis. In primo sunt tria, dentes, aspectus, spiritus: hic ergo pariter tria esse debent, quamquam cum aliqua varietate : « fauces, dentes, lingua ». Ernest. — Aliæ edd. *quem ore att*. Sed dictio ea non exstat in Pall. quatuor aut Bruil. Gruter. — Schützius omnino delevit *ore attingere*.

14. *Clamat, et dejerat*. Sic quoque Victoriana, respondentque Pal. quart. et sext. Alii tamen *delirat*, quod et in primitus impressis. Grut.

15. *Ut in contemptionem adducat*. Schütz. delevit *adducat*.

16. *Iste, qui*, etc. Hic locus in scriptis et edd. mire variat. Itaque edidi quod est in edd. 1474, cui consentiunt fere ed. Omnib. et aliæ. Ern.— Quem Schütz. sequutus est. Quo in loco Gruterus retulit suorum MSS variantes Pal. pr. « Iste qui tamquam testudo se cochlea abscondens et retentat sese tacitus eum in domo sua totus, etc. » Pal. sec. « Iste qui tamquam cochlea abscondens retentat se tacitus cum domo tutus comeditur et aufertur ». Tert. « Tacite quomodo sit tutus comeditur et aufertur ». Quart. et sext. « Abscondens et retentans sese tacitus, quomodo ut tutus comeditur et aufertur ». Sicque item Bruil. nisi quod is *et auferatur* a manu prima. Gruterus ipse obtulit, « abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua et aufertur ».

17. *Effictio*. Id esse videtur quod gallice dicimus *le signalement*. Vertit J. V. L. *le portrait*.

18. *Quod satis sit*. Scr. et edd. plures *quoad*. Sed *quod* eo sensu dicitur, estque elegantius. Ern.

rubrum, brevem, incurvum, canum, subcrispum, cæsium, cui sane magna est in mento cicatrix, si quo modo potest vobis in memoriam redire ». Habet hæc exornatio quum utilitatem, si quem velis demonstrare[19], tum venustatem, si breviter et dilucide facta est.

L. Notatio[1] est, quum alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Ut si velis non divitem, sed ostentatorem pecuniæ[2] describere : « Iste, inquies, judices, qui, se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu nos intueatur. Nonne vobis videtur dicere : Darem, si mihi[3] molesti non essetis ? Quum vero sinistra mentum sublevat, existimat se gemmæ nitore et auri splendore[4] aspectus omnium præstringere[5]. Quum puerum respicit hunc unum, quem ego novi (vos non arbitror novisse[6]), alio no-

19. *Si quem velis demonstrare.* Sic pro *ostendere* edidi, tum quia plures et meliores libri scripti sic habent, et edd. pr. 1474, Med. pr. tum, quia est verbum proprium hac in re. Ern.

L. 1. *Notatio*. Gallice dici potest *le caractère.*

2. *Non divitem, sed ostentatorem pecuniæ.* Sic plane MS Lips. ut Memmius et Auratus conjecerant, quamquam illi volebant *pecuniæ suæ;* male : quia ille ostentator non dives est. *Pecuniosum* propter hanc ipsam causam locum non habet, et *ostentator. pecuniosi*, id est, qui simulat pecuniosum, quod in MSS quibusdam est, placetque Grut. est ita contortum et durum, ut nullo modo probari possit. Ern.— De re ipsa confer Theophrasti Char. 23, ubi est ἀλαζών, gloriosus. Wetz. — *Non divitem.* Id est, *non dico divitem, sed*, etc. Alii interpretantur, « eum qui non sit dives ».

3. *Darem, si mihi. Darem*, quid sit, docet glossa cod. Wincl. qui habet, « darem vobis de divitiis » : nam hoc est in ostentatione pecuniæ et divitiarum. *Molesti* dicuntur qui petunt, flagitant. Ern. — *Darem;* nempe ut pauperi aut clienti egeno. Gallicus interpres, *je paierais*, quod non intelligo. Pal. pr. quart. sext. « Daretis mihi locum, sic mihi molesti non essetis », et ita quoque Bruil. Melius forte, ait Gruterus; sed nemo sequutus est, neque erit credo qui sequatur.

4. *Se gemmæ nitore et auri splendore.* Splendore annuli quem sinistra ad mentum admota, admirationi circumstantium proponere videtur. — Sch. « gemmæ nitorem et auri splendorem » e cod. Erf.

5. *Præstringere.* Sic edd. 1474, 1475, 1498, Junt. Primus Aldus *perstringere.* Ern.

6. *Vos non arbitror novisse.* Illud *novisse* non restat in Pal. quarto aut sexto, et satis subintelligeretur. Grut.

mine appellat, deinde alio atque alio. Heus tu, inquit, veni, Sannio, ne quid isti barbari[7] turbent: ut ignoti[8], qui audiunt, unum putent eligi de multis. Ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops[9], qui ad balneas veniat, aut asturconi[10] locus ante ostium suum detur, aut aliquod fragile[11] falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: Videto, ut diligenter numeretur[12], si potest, ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie vis transnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum et Sosiam. — Sane. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperant[13]. Ex ea re homo

7. *Isti barbari.* Intellige: de servis meis. *Turbent* pro *perturbent*; est enim proprium verbum in hac re. ERNEST. —Non assentior doctissimo interpreti qui dedit: *Prends garde que ces noüveaux venus ne dérangent quelque chose.* Sensus esse videtur totius loci: Nominat plurimos servos, quamvis unum habeat, quasi dubitet quo utatur. Postremo Sannionem vocat, quasi eligat e multis sagacissimum. Veni, inquit, potius quam isti barbari quos priores nominaveram, ne quid de mandatis meis turbent, id est, perperam interpretentur et exsequantur. Putet qui audiat de magna re agi; minime; sed ut domi lectuli sternantur, etc. Sic intellexisse Ernestium ex ipsius nota judico, ideoque dedisse *turbent.*

8. *Ignoti.* Active ignorantes, ut supra III, 6. WETZ.

9. *Æthiops.* Servus ex Æthiopia, plerumque spado.

10. *Aut asturconi*, etc. Abest *aut.* GRUT. — Asturco, equus hispanus ex Asturiis.

11. *Aut aliquod fragile falsæ choragium gloriæ. Aliquod*, i. e. *aliud quod*, ut supra: cujus ignoratio hic turbavit librarios vel correctores. ERNEST. —Choragium, χορήγιον, instrumentum splendidum, quale in scenis choragi apparare solebant. Cf. Ern. ad Xenoph. Mem. III, 4. WETZ.

12. *Numeretur. Numerentur* ed. Med. 1498. — Int. pecunia numeretur. *Numerare* enim hic est pro *tradere*, *solvere. Diligenter* autem non minus ad tempus quam ad summam respicit. Gallice: *Veille à ce que les fonds soient comptés, remis sans négligence.*

13. *Homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperant.* Videtur prius fuisse *invitarant*, cujus vocis ignorantia mire torsit librarios. Nam Pal. pr. « homini, quos iste, dum splendide peregrinantur, invitat »; ubi forte legendum, « quos iste, dum splendide peregrinaretur, invitarat ». Pal. sec. « qui istum splendide receperunt, dum peregrinaretur, invitat ».

hercle[14] sane conturbatur : sed tamen a vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, quum venitis : sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit undelibet invenire[15]. Verum ite mecum[16]. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris[17] cujusmodi frumenta sint : negat se, quia villæ incensæ sint, accedere posse[18], nec ædificare etiam nunc audere ; tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, et in iisdem fundamentis ædificare ».

LI. « Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum : quo iste, pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. Perspicit argentum[1], quod erat expositum, triclinium stratum : probat. Accedit servulus : dicit homini clam dominum[2] jam venturum,

Quart. et Bruil. « homini, quos iste dum splendide peregrinaretur ex ea re », sine alio verbo. Grut. — *Receperant.* In MSS quibusdam *invitandi* verbum hoc loco occurrit : unde Oud. probat *invitarant.* Sed ex hoc nemo *receperant* fecisset. *Hospitem splendide recipere* bene dicitur, ut *excipere.* Exempla sunt in Lexicis. Ernest. — Schütz. *invitarant.* Hujus, inquit, lect. vestigia sunt in codd. apud Grævium et Oud. Et sic equidem prætulerim ; nam hominis naturæ optime convenit.

14. *Hercle. Hercule* ed. Med. 1498.

15. *At istud quidem facile fuit undelibet invenire.* Notissimum se in urbe significat.

16. *Verum ite mecum. Sequuntur illi.* A MSS pluribus etiam duobus nostris absunt *ite mecum :* quod Gron. et Oud. placebat. Mihi vulgatum venustius videtur : illud nimis abruptum, i. e. obscurius est, quam pro sermone tali. Ern.

17. *Quærit, in agris.* Quasi multos fundos habeat.

18. *Accedere posse.* Rus visum ire posse. Fortasse, *abscedere.*

LI. 1. *Perspicit argentum... triclinium s. probat.* Sic Pall. (nisi quod addunt *visit tricl.*) inepte igitur Lambinus : « perspiciunt argentum, visunt, probant ». Pertinent enim isthæc ad ostentatorem, non ad hospites. Grut. — Delevi *visit*, quod in vulgatis est : nam nec sic latine dicitur, ut hic accipiendum foret, nec est in libris quibusdam MSS, ut Leid. (apud Oud.) Cort. Erf. 1474 pro eo habet *ut sit*, ut MSS quidam. *Triclinium stratum* intellige lectos et vestes stragulas. Ern.

2. *Clam dominum.* Sic pro *clare* MSS Pithœi et alii apud Oud. Lips. item ed. Med. utraque. In MS aliquo

si velit exire. Itane? inquit, eamus, hospites; venit ex Salerno[3] : ego illi obviam pergam : v decuma venitote[4]. Hospites discedunt. Iste se domum suam conjicit : illi decuma, quo jussei niunt. Quærunt hunc. Reperiunt domus cuj in diversorium derisi conferunt sese. Vident nem[6] postera die : narrant, expostulant, ac Ait iste, eos[7], similitudine loci deceptos, an toto deerrasse : se contra valitudinem[8] suam ctem multam exspectasse. Sannioni puero[9] ne dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogar vulus non inurbanus satis strenue et concinn parat : iste hospites domum deducit. Ait s maximas cuidam amico ad nuptias commodass ciat puer[10], argentum repeti (pertimuerat eni commodarat). Apagete, inquit, ædes comn familiam dedi : argentum quoque vult? Tame spites habeo, tamen utatur licet; nos Samiis[1] ctabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat[12], n

Leid. etiam est *in aurem*. Res quidem poscit plane *clam* : nam quod ille dicebat servulus, pertinebat ad periculum contumeliæ : itaque clam dicendum erat. ERN.

3. *Salerno*. MSS quidam et edd. 1474, Med. pr. *Falerno*. In re ficta nil refert utrum probetur. ERN.

4. *Decuma venitote*. Quæ hora cœnandi Romanis erat. Gifanius maluit *ad decumam*, quomodo exstare in aliquot suis testatur Lambinus, et reperi in Pal. tertio : sed ideo tamen nihil muto. GRUT.

5. *Domus cuja sit. Domum c. s.* ed. Med. 1498. Non male.

6. *Vident hominem. Viderunt hominem* ed. 1498, quod non displicet.

7. *Ait iste, eos*. Pal. quart. sext. Bruil. a manu secunda, *at iste* Grutero placet, mihi non.

8. *Se contra valit. Se* ad et ed. 1474, et aliis multi Quem Schütz. sequutus est

9. *Sannioni puero*. Hic d mihi videtur connexio, u suspicer conjunctionem *in* aliud quid.

10. *Nunciat puer*. Vulg *interea*, quod auctoribus M bus et edd. vett. delevi. I Quem Schütz. sequutus e certe minus necessarium v bum quam supra.

11. *Samiis*. Vasa quæ er Plin. XXXV, 12.

12. *Efficiat*. Delenda fo ut e linea sequenti fortass

hercle[14] sane conturbatur : sed tamen a vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, quum venitis : sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit undelibet invenire[15]. Verum ite mecum[16]. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in ostentatione. Quærit, in agris[17] cujusmodi frumenta sint : negat se, quia villæ incensæ sint, accedere posse[18], nec ædificare etiam nunc audere; tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, et in iisdem fundamentis ædificare ».

LI. « Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum : quo iste, pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. Perspicit argentum[1], quod erat expositum, triclinium stratum : probat. Accedit servulus : dicit homini clam dominum[2] jam venturum,

Quart. et Bruil. « homini, quos iste dum splendide peregrinaretur ex ea re », sine alio verbo. Grut. — *Receperant.* In MSS quibusdam *invitandi* verbum hoc loco occurrit : unde Oud. probat *invitarant*. Sed ex hoc nemo *receperant* fecisset. *Hospitem splendide recipere* bene dicitur, ut *excipere*. Exempla sunt in Lexicis. Ernest. — Schütz. *invitarant*. Hujus, inquit, lect. vestigia sunt in codd. apud Grævium et Oud. Et sic equidem prætulerim ; nam hominis naturæ optime convenit.

14. *Hercle. Hercule* ed. Med. 1498.

15. *At istud quidem facile fuit undelibet invenire.* Notissimum se in urbe significat.

16. *Verum ite mecum. Sequuntur illi.* A MSS pluribus etiam duobus nostris absunt *ite mecum* : quod Gron. et Oud. placebat. Mihi vulgatum venustius videtur : illud nimis abruptum, i. e. obscurius est, quam pro sermone tali. Ern.

17. *Quærit, in agris.* Quasi multos fundos habeat.

18. *Accedere posse.* Rus visum ire posse. Fortasse, *abscedere*.

LI. 1. *Perspicit argentum... triclinium s. probat.* Sic Pall. (nisi quod addunt *visit tricl.*) inepte igitur Lambinus : « perspiciunt argentum, visunt, probant ». Pertinent enim isthæc ad ostentatorem, non ad hospites. Grut. — Delevi *visit*, quod in vulgatis est : nam nec sic latine dicitur, ut hic accipiendum foret, nec est in libris quibusdam MSS, ut Leid. (apud Oud.) Cort. Erf. 1474 pro eo habet *ut sit*, ut MSS quidam. *Triclinium stratum* intellige lectos et vestes stragulas. Ern.

2. *Clam dominum.* Sic pro *clare* MSS Pithœi et alii apud Oud. Lips. item ed. Med. utraque. In MS aliquo

nostri : noli exstinguere exstinctos. Fer mansuete fortunam : nos quoque fuimus beati : nosce te esse hominem[7]. At ille : Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis opplorare desinitis ? non abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, et clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediseque[8] puerorum, absconde pueros : defende : fac, ut incolumes ad adolescentiam[9] perducas! Vix hæc dixerat, quum ecce iste præsto[10], Sedes, inquit, audax? Non vox mea tibi vitam ademit? Exple inimicitias meas, et iracundiam satura tuo sanguine! Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne plane victus essem[11]. Nunc video[12] : in judicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, et superare[13] pulcherrimum est : interficere me vis. Occidar equidem, sed victus non peribo. At iste[14], In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris[15]?

liberos parentibus jungunt». Et sic alii in simili oratione. Ern.

7. *Nosce te esse hominem*. Hæc omnia plane adolescentis; nihil viri; omnia vulgaria, obsoleta. Mera denique declamatio.

8. *Pediseque puerorum*. Hoc spurium videtur et ex interpretatione natum.

9. *Ut incolumes ad adolescentiam perducas*. *Ut incolumis sit adolescentia* ed. Med. 1498.

10. *Quum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax?* Nihil variant Pall. nisi quod tertius addit *etiam sedes*. Quintus vero destituitur illo *sedes*. Sed enim non displicet quod restat in Liliensi : «Quum ecce, inquit iste, præsto sum. Sed is ait, audax». Grut. — Valde placet lectio MS Erf. *etiam sedes*. Ern. — Quam lectionem Sch. protulit, probante J. V. L.

11. *Metuebam, inquit, ne plane victus essem*. Pal. sext. non agnoscit vocem *metuebam*, habetque *esset*, quod ultimum etiam in quarto, sed is loco alterius vocis præfert *verba :* ceteri, retento *metuebam*, præmittunt *verba*, quidam etiam adjiciunt vel *emittens*, vel *dedit*. Grut.

12. *Nunc video : in jud*. Sic interpungi debet : non enim illud conjungi potest cum sequentibus. Ern.

13. *Et superare*. Abest *et* ab edit. Med. 1498.

14. *At iste*. Correxi *iste* pro *ille :* nam sic antecedentia et similitudo orationis desiderat : nisi quis malit nude *at*, ut est in libris quibusdam scr. et edd. vett. at illud melius. Ern.

15. *Etiam sententiose loqueris*. Pal. quartus, sextus, *sententias loqueris*, ut habet Bruil. Videndum tamen num venustius Pal. pr. *etiam sententias?*

neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier: Immo quidem ille rogat et supplicat. Sed tu, quæso, commovere; et tu[16], per deos, inquit, hunc examplexare. Dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis[17], inquit, uxor, loqui, quæ me digna non sunt? Tace, et quæ curanda[18] sunt, cura. Tu cessas[19] mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit». Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos: quod oportet in hoc[20] genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes, hoc genus: «Nam quid putamus illos dicturos, si hoc judicaveritis? Nonne hac omnes utentur oratione?» Deinde subjicere sermonem.

LIII. (LIII.) Conformatio[1] est, quum aliqua, quæ non adest, persona confingitur, quasi adsit, aut quum res muta, aut informis, fit eloquens et formata[2], et ei

ut subintelligatur id verbi, quod mihi quidem videtur. GRUT. — Valde placet lectio MSS *sententias loqueris* secundum illud Terentii, «sententias loquitur carnifex». ERN. — Quam lect. Schütz. protulit.

16. *Tu, quæso, commovere; et tu*, etc. Alterum *tu*, ad sicarium, alterum ad conjugem, ut facile intelligitur.

17. *Cur non desinis*. Oud. e lect. MS Leid. *quid non*, conjicit *quin desinis*, eleganter. ERN. — Quam lectionem Schütz. dedit.

18. *Quæ curanda sunt*. Quæ res postulat, quæ officium a te tuum reposcit.

19. *Tu cessas*. Hæc vir bonus ad sicarium.

20. *Quod oportet in hoc*. Schütz. «id quod oportet i. h.» Ita legendum esse, inquit, vidit Oud. *Id* adest in ed. Med. 1498.

LIII, 1. *Conformatio*. Quam Græci προσωποποιΐαν vocant. De qua vide Quint. IX, 2.

2. *Fit eloquens et formata*. MSS Erf. et Cauch. item Lips. «fit loquens, et ei forma et oratio»: quod recepit Grævius. Ego *loquens*, quod et MS Wincl. et ed. Mediol. pr. habet, non repudiem: etsi *eloqui* pro *loqui* apud Nostrum etiam alibi est. Sed *formata* retineri debet, quia respondet verbo *informis*. Deinde subjicitur *oratio* et *actio*: quorum illud ad *eloquens*, hoc ad *formata* refertur. Plurimum refert in talibus considerare totius orationis formam. ERN. — Schütz. «fit loquens et formata».

oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio[3] quædam, hoc pacto : « Quod si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur ? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, o cives, vexor? quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? » Item, « Quod si nunc L. ille Brutus reviviscat, et hic ante pedes vestros[4] adsit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci; vos tyrannos introducitis ego libertatem, quæ non erat, peperi; vos partam servare non vultis : ego capitis mei periculo patriam liberavi; vos liberi sine periculo esse non curatis! Hæc conformatio, licet in plures res[5] mutas atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus[6] et commiseratione[7].

LIV. (LIV.) Significatio[1] est, quæ plus in suspicione relinquit, quam positum est in oratione. Ea fit per exuberationem[2], ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuberationem, quum plus dictum est, quam patitur veritas, augendæ suspicionis causa[3], sic : « Hic de tanto patrimonio tan

3. *Actio quædam.* Insectatio, accusatio, *partes.*

4. *Ante pedes vestros.* In conspectu vestro, ut supra cap. 39.

5. *In plures res mutas.* Interpretatur J. V. L. quasi sit : plerumque in res mutas : nec quomodo aliter intelligatur video.

6. *In amplificationis partibus.* De qua II, 30.

7 *Et commiseratione.* De qua lib. II, cap. 31.

LIV. 1. *Significatio est*, etc. Qu vocat *emphasim* Quintilianus, l VIII, cap. 3, et lib. IX, cap. 2. S minus lato sensu.

2. *Per exuberationem.* Placuit ist ex Pal. quint. et Bruil. Hactenus e *superationem.* GRUT.— Quem Erne et Schütz. sequuti sunt.

3. *Augenda suspicionis causa.* accusatio magis verisimilis videatu quod Cicero adv. Verrem de signis cit : « accusatorie loqui ».

cito testam, qua sibi petat ignem, non reliquit ». Per ambiguum, quum verbum potest in duas pluresve sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit; ut de eo si dicas[4], qui multas hereditates adierit : « Prospice tu, qui plurimum[5] cernis ». Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem ; ita hæc consequenda, quæ conficiunt hujusmodi significationem. Ea reperientur facile, si noverimus et animadverterimus verborum ancipites aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, quum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione, ut si salsamentarii filio dicas : « Quiesce tu, cujus pater cubito se emungere solebat ». Per[6] abscissionem, si, quum incipimus aliquid dicere, præcidimus[7], et ex eo, quod jam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic : « Qui ista forma et ætate nuper alienæ domui...... nolo plura dicere ». Per similitudinem, quum, aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo : « Noli, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse. Inulti jacent Gracchi[8] ». Hæc exornatio plurimum festivi-

4. *Ut de eo si dicas*. *Ut si de eo d.* ed. Med. 1498.

5. *Qui plurimum cernis*. I. e. plures hereditates adiisti. Proprie enim cernere hereditatem, explicante Ern. in Clave, est deliberare de hereditate utrum eam adire velimus, necne; deinde, quod fere hanc deliberationem solet sequi, eam adire. Conf. ad Div. IX, 14; ad Attic. XI, 2. Hoc loco autem quum præcedat *prospicere*, facile illud accipi potest vi videndi. Wetz.

6. *Per abscissionem*. Bruil. exemplar *abscisionem*, quod mire probat tueturque e scriptis item suis Gifanius in Observationibus suis linguæ Latinæ, ubi ostendit Veteribus fuisse in usu « abscisum, abscidere, abscisionem ». Grut.

7. *Si, quum incipimus aliquid dicere, præcidimus*. Schütz. Oudendorp. sequutus, « si q. incepimus al. dicere, deinde præc. » *Deinde* adest in ed. Med. 1498.

8. *Inulti jacent Gracchi*. Sic Pall. in Italia scripti : at quart. sext. « stultitiæ C. Gracchi memento », quintus, « stultitiam cerne Gracchi »; mediumque illud expressum item in Gembl.

tatis habet interdum, et dignitatis: sinit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari.

Brevitas[9] est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: « Lemnum præteriens cepit[10]: inde Thasi præsidium[11] reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in[12] Hellespontum, statim potitur Abydo ». Item, « Modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis[13] ». — « Tum proficiscitur[14] in Asiam, deinde exsul et hostis est dictus, post imperator, postremo consul factus est ». Habet paucis comprehensa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, quum aut res non egent[15] longæ orationis, aut tempus non sinit commorari[16].

Lil. et Bruil. Haud probem tamen: multo minus ut admittam quod erat in exemplari Persiniano: « stultitiam nosce: inulti jacent Gracchi ». Grut. — Ed. Med. 1498, « stultitiam nosce Gracchi ».

9. *Brevitas*. Quæ ut hoc loco inter sententiarum exornationes refertur; sic Cicero de Or. III, 53, in sententiarum figuris enumerat « distincte concisam brevitatem ».

10. *Lemnum præteriens cepit*. Qui sit ille de quo loquitur Noster haud satis scio.

11. *Thasi præsidium*. Sic reposuit Turnebus, alludantque omnes Palat. in quorum nullo visitur vulgatum *Tharsi*. Grut. — Quem Ern. et Sch. sequuti sunt.

12. *Pulsus in Hellespontum*. Probo Aurati conjecturam quam recepit Lambinus, *appulsus*: manifeste enim de rebus secundis sermo est. Ernest. — *Appulsus* est in Palat. sexto. Grut.

13. *Modo consul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis*. Hæc puto de Sulla cujus illa dictatoria nomine, re vero regalis potestas significari videtur hujus verbi obscuritate, *primus civitatis*. — *Deinde primus*. Ed. Mediol. 1498, *is deinde primus erat civitatis*.

14. *Tum proficiscitur*. Ernest. *tum, proficiscitur;* interpunxi, inquit, ut Gron. voluit; quia manifeste est aliud exemplum. Mox *factus est* deleri vult Oud. cum MSS suis, quibus consentit MS Cort. non bene, ut opinor. Ern. — His verbis significari Schützio videtur Sulla, qui ann. 666 in Asiam profectus, Mithridate victo imperator ab exercitu salutatus, exsul et absens, a Marianis judicatus, alterum consulatum gessit ann. 673.

15. *Non egent*. *Non egebit* edit. Mediol. 1498. Eadem habet mox *sinet* pro *sinit*.

16. *Non sinit commorari*. Pro *immorari*, ut supra et *commoratio* dicta est. Itaque non necessarium est cum Oud. e MS Voss. rescribere *immorari*. Ern.

LV. (I.V.) Demonstratio[1] est, quum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, et res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ ante, et post, et in ipsa re facta erunt, comprehendemus[2], aut si a rebus consequentibus, aut a circumstantibus non recedemus, hoc modo : « Quod simul atque Gracchus[3] prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus a sententia desisteret, jubet advocari concionem. Iste interea[4] scelere et malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, et sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam : hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, et alios hoc idem jubet facere. Quum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt; ex aliis aliisque partibus[5] convolant; atque e populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge. Non vides? respice, inquam. Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumans ex ore scelus[6], anhelans ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; et dubitanti Graccho, quid esset, neque ta-

LV. 1. *Demonstratio*. Ea est vere *hypotyposis* potius quam ea quam putavimus *descriptio*, de qua respice cap. 39.

2. *Si, quæ ante, et post, et in ipsa re facta erunt, comprehendemus*, etc. *Descriptio* contra non ea quæ ad rem ipsam attinent, sed quæ judicium sequuntur attendit.

3. *Gracchus*. Tiberius Gracchus, fratrum major, quem postea nomine suo designat.

4. *Iste interea*. Int. Opimius, qui Gracchum interfecit. Ern. — Vel potius puto Scipio Nasica, quem cædis ducem fuisse Plutarchus, Florus, Velleiusque tradiderunt.

5. *Ex aliis aliisque partibus convolant*. MS Erf. « ex aliis aliis partibus convolant ». Ed. Mediol. pr. « ex aliis alii partibus convolant », quod præfert Oud. Ern. — Hanc ultimam lectionem Schütz. prætulit ex Leid. 1, Voss. 3, ed. Med.

6. *Spumans ex ore scelus*. Malui istud cum Victorianis, repertumque in Pal. quart. et sext. quam quod Manutiani sequuntur « spumam ex ore rejiciens ». Rejicit enim hanc scripturam membrum sequens. Grut.

men locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille, nulla voce delibans insitam[7] virtutem concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sanguine adspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspectans[8], et hilaris[9] sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Jovis contulit sese ». Hæc exornatio plurimum prodest in amplificanda et commiseranda re, hujusmodi enarrationibus : statuit enim totam rem, et prope ponit ante oculos.

LVI. (LVI.) Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, et gravitatem, et dignitatem, et suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie plane loquaris : ne nuda atque inornata inventio vulgari sermone efferatur[1]. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus[2]. Res enim communis agitur, ut frequenter et assidue consequamur artis rationem[3] studio et exercitatione : quod alii cum molestia tribus de causis

7. *Nulla voce delibans insitam virtutem.* Sic Schütz. Victorii, inquit, lectionem, quam Lambinus in omnibus fere MSS et codd. invenit, restitui; quam adversus illius suspicionem optime defendit Grævius. Est enim, ut hic intp. « nulla voce, quæ se indigna esset, virtutem innatam vel levissime imminuit ». — *Nulla voce delabens insita virtute.* Ern. Sic, inquit, voluit edere Gruterus, non, ut est in exemplis, *delabans*; quod tamen et ipsum in libris reperitur. Mihi quod Victorius edidit *delibans* poeticum et non satis conveniens tali narrationi videtur. Sententia hæc aliquoties est apud Tacitum in morte morientium jussu tyrannorum, Annal. XV, 63, de Seneca, « ne visendo ad impatientiam delaberetur ». Ergo et a patientia, virtute delabi possumus. Itaque *delabens* verum puto. — *Nulla voce delabi*, ait Gruterus, est facere illud quod fecit Pompeius apud Lucanum, VIII, 616 : « Continuitque animam, ne quas effundere voces, Posset, et æternam fletu corrumpere famam ». Ed. Med. 1498, *nullam vocem edens.*

8. *Circumspectans.* Hoc verbum Schütz. suasore Oud. transtulit ante *quasi.*

9. *Et hilaris.* Schütz. *et hilare* ex Leid. 2, 3, edit. Omnib. Sic et ed. Med. 1498.

LVI. 1. *Vulgari sermone efferatur.* Schütz. *vulgari sermone proferatur*, ex Voss. 1, Leid. 2, 3.

2. *Nobis instemus.* Intell. J. V. L. *nobis invigilemus.*

3. *Artis rationem.* Non assentior Grævio lect. cod. Erf. *artis orationem* probante. Sch.

naxime faciunt; aut si, cum quibus[4] libenter exerceantur, non habent; aut si sibi diffidunt; aut si nesciunt, quam viam sequi debeant : quæ a nobis absunt omnes difficultates. Nam et simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio[5] confirmavit : et nobis non diffidimus, propterea quod et aliquantulum processimus; et alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita[6], ut, etiamsi non pervenerimus in dicendo, quo volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur : et viam, quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Demonstratum est[7] enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteret[8] : dictum est, quo pacto eas disponere conveniret : traditum est, qua ratione esset pronuntiandum : præceptum est, qua via meminisse possemus : demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. Quæ si exsequimur[9], acute et cito reperiemus, distincte et ordinate disponemus, graviter et venuste pronuntiabimus, firme et perpetuo meminerimus, ornate et suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica

4. *Cum quibus libenter exerceantur.* *Quicum lib. ex.* Schütz. e cod. Erf. Leid. 1, 3.

5. *Cetera phil. ratio conf.* Schütz. « cursum philos. ratio conf. » Sic edidi, inquit; nam quæ hæc est constructio « amicitiam ... cujus cetera ratio confirmavit » ?

6. *Et alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita.* Hunc librum non a rhetore scriptum compertum est, quum ex omni hac clausula, tum ex his ipsis verbis, quæ aut philosophantis sunt, aut publica munia prospicientis.

7. *Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus.* Non agnosco aliquot sequentibus periodis Cornificium; et mirum est, nisi tota hæc recapitulatio sit magistelli alicujus trivialis, annumerantis minima maxima discipulis suis. Grut.

8. *Inveniri oporteret. Inveniri oporteat* ed. Mediol. 1498, quæ eadem *conveniat.*

9. *Quæ si exsequimur. Si sequemur* ed. Mediol. 1498. Hæc omnia verba usque ad « in arte rhetorica nihil est », Schütz. se expunxisse, jam Grutero suspecta dicit, ut a glossatore adjecta,

nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur exercitationis[10].

quæ tamen in illius textu appareat.

10. *Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligentia consequemur exercitationis.* Id est, si exercitatione id assequemur, ut omnibus artis rationibus quæ in præcepti exposuimus, in dicendo uti possimus, quod dixit initio libri primi cap. 1 : « rationem præceptionis ad exercitationem accommodare ».

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
SEU
DE INVENTIONE RHETORICA
LIBER PRIMUS

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

Procemium de eloquentiæ ad remp. utilitate, cap. 1, ejusque inventæ et perfectæ causis, cap. 2; deinde de invecto ejus abusu, cap. 3, disserit: nihilo secius tamen eloquentiæ studendum, eamque cum sapientia conjungendam esse docet, cap. 4.

Huic prooemio subjungitur brevis disputatio de artis oratoriæ genere, officio, fine, materia et partibus, cap. 5-7. Ac materia quidem secundum Aristotelem tribus orationum generibus, demonstrativo, deliberativo, judiciali definitur; et Hermagoras, qui oratoris materiam in causam et in quæstionem diviserat, reprehenditur, cap. 6. Partes autem rhetoricæ numerantur quinque: inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio, cap. 7.

Sequitur locus de inventione; ubi primum quid sit constitutio, quæque sit constitutio conjecturalis, definitiva, generalis, translativa, exponitur, cap. 8, 9. Obiter Hermagoras refutatur, qui constitutioni generali partes quatuor supposuerat, deliberativam, demonstrativam, juridicialem, negotialem, cap. 10. Tum generalis constitutio dividitur in juridicialem et negotialem. Juridicialis in duas distribuitur partes, absolutam et assumptivam. Assumptivæ sunt partes quatuor: concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Translativam constitutionem, Hermagoræ inventioni tributam, perperam a multis reprehensam esse affirmatur, cap. 11.

Constitutione causæ reperta, videndum esse, utrum causa sit simplex an conjuncta; et si conjuncta fuerit, utrum sit ex pluribus quæstionibus juncta, an ex aliqua comparatione, cap. 12; deinceps esse videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum causæ sit, cap. 13.

His repertis, ordinandas esse partes orationis, quæ omnino sint sex: exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio, cap. 14.

Primum igitur præcipitur de exordio, quod quum debeat auditorem benivolum, attentum, docilem facere, consideranda

esse genera causarum quinque; honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum; quorum in unoquoque dispari ratione exordiendum esse, cap. 15. Ipsum autem exordium dividitur in principium et insinuationem. De principio exponitur, c. 15, 16; de insinuatione, cap. 17; deinde, cap. 18, de communibus exordiorum virtutibus et vitiis.

Secundo loco de narratione præcipitur ita, ut generibus narrationum expositis, cap. 19, fusius pertractetur narratio quæ causæ continet expositionem, cap. 20. Hanc oportere tres res habere, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit, cap. 20; deinde cavendum esse, ne aut quum obsit narratio, aut quum nihil prosit, tamen interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur, cap. 21.

Tertio loco agitur de partitione, cap. 22; cujus duæ partes sunt; una quæ, quid cum adversariis conveniat, et quid in controversia relinquatur, ostendit; altera quæ rerum, de quibus orator dicturus est, distributam continet expositionem. Alteram hanc partitionem brevitate, absolutione, paucitate laudari; ordinemque partium in dictione eumdem esse debere, qui fuerit in partitione, docetur, cap. 23.

Quarto agitur de confirmatione, cap. 24 seqq. ubi primum ostenditur, omnes res argumentando confirmari, aut ex iis quæ personis sint attributa, qualia sunt nomen, victus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes, cap. 25; aut ex iis quæ negotiis attributa sint, quæ partim sint continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerentur, cap. 26, partim adjuncta negotio sint, partim gestum negotium consequantur, cap. 27. Deinde docetur omnem argumentationem aut necessariam, aut probabilem esse. Genus argumentandi necessarium tractari in dicendo aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem, cap. 28. Probabile autem esse id, quod fere fieri soleat, aut quod in opinione positum sit, aut quod habeat in se ad hæc quamdam similitudinem. Omne autem probabile, quod sumatur ad argumentationem, aut signum esse, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile, cap. 29 extr. Sequuntur præcepta de ratione inventas argumentationes exornandi, cap. 30; ubi primum disseritur de argumentatione per inductionem, cap. 31-33; deinde de ea quæ

fit per ratiocinationem, cap. 34. Hic primum quæritur, utrum ratiocinatio in quinque partes, an in tres rectius distribuatur; ubi postquam ostensum est, quæ sit quinquepartita, quæ autem tripartita, quinquepartitam maxime probandam esse docetur, cap. 35, 36. Ejus partibus, propositione, propositionis approbatione, assumptione, assumptionis approbatione, complexione, enumeratis, cap. 37, agitur de argumentatione per ratiocinationem quadripartita et tripartita, cap. 38, 39; et an ex duabus quoque partibus vel una constare possit argumentatio, quæritur, cap. 40, 41.

Quinto loco agitur de reprehensione s. confutatione argumentorum adversarii, ejusque fontibus, cap. 42 sqq. Nimirum argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum plurave, cap. 43-46; aut his concessis, complexio confici ex his negatur, cap. 47, 48; aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur, cap. 49, 50; aut si contra firmam argumentationem alia æque firma aut firmior ponitur, cap. 51.

Ultimo loco Cicero (postquam obiter de Hermagoræ ratione, qui degressionem in partium orationis numero posuerat, cap. 52, dixit), conclusionem pertractat, ejusque partes tres, enumerationem, cap. 53, indignationem, cap. 54, conquestionem, cap. 55, uberius explicat.

quidem diu cogitantem ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem, sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus; eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse numquam. Quare si quis, omissis rectissimis atque honestissimis studiis rationis et officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patriæ civis alitur[4]; qui vero ita sese armat eloquentia, ut non[5] oppugnare commoda patriæ, sed pro his propugnare[6] possit, is mihi vir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus[7] civis fore videtur.

(II.) Ac si volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, sive studii, sive artis[8], sive exercitationis cujusdam, sive facultatis a natura profectæ considerare principium; reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque ab optimis rationibus profectum[9].

II. Nam fuit quoddam tempus[1], quum in agris ho-

4. *Perniciosus patriæ civis alitur.* Sic plerique edd. et codd. MSS. Recte. Gruterus, et qui eum sequuntur, « perniciosus civis dicitur ». Sch.

5. *Ut non.* Schützius dat *non ut.* Transponendas, inquit, judicavi has particulas, quia sensus est hic: Qui vero se armat eloquentia, non hoc consilio, ut oppugnare... possit.

6. *Propugnare*, pro vulg. *pugnare*, eleganter MSS boni, tum per se, tum in hoc loco, ubi et concinnitati in disjunctis servit, cujus Cicero in his libris valde est studiosus. Ernest. — *Propugnare* MS Erf. Duisb. Voss. 1, Leid. 3. Sch.

7. *Atque amicissimus.* Hæc absunt a MSS Ox. ω, 1. Sch.

8. *Sive studii, sive artis.* Schützius dat « sive artis, sive studii », non admonito lectore.

9. *Atque ab opt. rat. prof.* Ernest. addidit *ab*, quod in edd. abest, quod sit scilicet consuetudinis Ciceronianæ. Sed ita secundum membrum « ab optimis rationibus profectum », nihil aliud diceret, quam quod jam dictum erat priore « ex honestissimis causis natum ». Contra si legitur « optimis rationibus profectum », hoc significat, id quod ex honestissimis causis natum esset, optima quoque ratione excultum esse. Unde forsan suspicari liceat, *perfectum* potius quam *profectum* legendum esse. Sch.

II. 1. *Nam fuit quoddam tempus.* Quibus laudibus hoc loco et Or. I. 8, eloquentiam ornat orator, iisdem fere philosophiam ornat philosophus, Tusc. V, 2, Cl. Orat. I, 9, et poesin poeta Venusinus Epist. ad Pison. 391-401, atque suo jure uterque. Nam anti-

mines passim bestiarum modo[2] vagabantur, et sibi victu fero[3] vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant[4]. Nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur; nemo nuptias viderat legitimas[5]; non certos quisquam adspexerat[6] liberos; non, jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscientiam[7], cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam[8], magnus videlicet vir et sapiens, cognovit, quæ materia esset[9], et quanta ad maximas opportunitas in animis hominum[10], si quis eam

quissimum e doctis genus apud Græcos fuit poetarum, annotante Nostro Tusc. I, 1, ut Horatius id attribuere possit poetæ suo, quod Cicero h. l. attribuit « magno viro et sapienti », sive, ut Or. III, 15, ait, « cogitandi pronuntiandique rationem excolenti », sive, « cum ratione orationem conjungenti ». Conf. Nat. Deor. II, 52, et Quint. III, 2. Wetz.

2. *Bestiarum modo*. Sic Pal. sec. ac tert. item Græv. Vulg. *more*, quod quod quis non videt interpretamentum alterius?

3. *Victu fero*. Sic correxi pro *ferino*, e MSS Cauch. Cass. et Victorino. Fuit etiam in Gu. a. m. pr. Jubet etiam latinitas; nam *victus ferinus* est, ut *lac ferinum*, *caro ferina*, e feris; at victus ferus est inhumanus, quo bestiæ utuntur in vita fera. Brutus etiam e MSS Gryph. affert *vero*, vitiose scriptum pro *fero*. Ern.

4. *Nec ratione animi quidquam... administrabant*. Non satis apte qui interpretantur: *la raison avait peu d'empire*. Aliud est rationem ducem habere, aliud ministram. Sæpe enim qui prava cupidine ducitur, animi ratione, id est, calliditate magis quam viribus corporis utitur. Et hominibus feris oportebat ostendere primum rationem utilem ministram; deinde magis assuetis, optimam vivendi magistram proponere.

5. *Nuptias vid. legitimas*. Schütz. cum Lambino prætulit « legitimas viderat nuptias », concinnitatis causa, et quod *legitimas* est notio sententiæ primaria.

6. *Adspexerat*. Sic Erf. Duisb. Cauch. et edd. pr. Vulg. *inspexerat* ex Aldo. Sch.

7. *Inscientiam*. Hoc præbent codd. Duisb. Erf. quatuor Bruti codd. MSS Ox. ω, 1, 2, et Lambin. a Schützio citati; item Pal. sec. ac tert. et Græv. a Grutero. *Inscitiam* edit. Omnib. cum aliis.

8. *Quidam, magnus videlicet vir*. Sic interpungendum, alias *videlicet* friget; quod et aberat a Pal. 2. Ern.

9. *Materia esset*. Schützius delet *esset*, additque infra *inesset* ante *in animis*.

10. *In animis hominum*. Delevi es-

posset elicere, et præcipiendo meliorem reddei dispersos homines in agris, et in tectis silve abditos, ratione quadam compulit[11] unum in l et congregavit, et eos in unamquamque rem in utilem atque honestam, primo propter insol reclamantes, deinde propter rationem atque nem studiosius audientes, ex feris et immanibus reddidit et mansuetos. Ac mihi quidem videt nec tacita, nec inops dicendi sapientia perfice tuisse, ut homines a consuetudine subito coi ret[12], et ad diversas vitæ rationes[13] traducer vero, urbibus constitutis, ut fidem colere, e tiam retinere discerent, et aliis parere sua vo consuescerent, ac non modo labores excipiend munis commodi causa, sed etiam vitam amitt existimarent : qui tandem fieri potuit, nisi h ea, quæ ratione invenissent, eloquentia pers potuissent? Profecto nemo, nisi gravi ac suav motus oratione, quum viribus plurimum pos jus voluisset sine vi descendere : ut inter quos excellere, cum iis se pateretur æquari, et sua tate a jucundissima consuetudine recederet, qu sertim jam naturæ vim[14] obtineret propter vetu (III.) Ac primo quidem sic et nata, et progres gius eloquentia videtur; et item postea max

set, quia alias in eadem propositione bis esset : primum autem *esset* verum est, quia ibi consuetudine Ciceronis elegantius ponitur. Quædam edd. vett. et MSS habent *animis inesset*, vel *in animis inesset* : quod placet Oudendorpio. Sed *in animis* rectum est, quod id et ad materiam refertur. ERN.

11. *Ratione quadam compulit*, etc. Non enim ulla vi solus multos compellere potuit, ratio igitu quacumque usus est.

12. *Converteret.* Videtu bere *averteret*, tum propte tionem *a*, tum quod *con* in verbo seq. *traducere.* Ei

13. *Ad diversas vitæ* Leid. 1 a pr. m. omittit *vit*

14. *Jam naturæ vim.* L textu *vim naturæ jam.* Id conjicit *vicem naturæ*, fru

rebus pacis et belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquam vero commoditas quædam [15], prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consequuta est; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, et vitas hominum labefactare assuevit.

III. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes et insipientes homines solitos esse versari, nec vero ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere; sed quum a summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas [1] controversias privatorum accederent. Quibus in controversiis quum sæpe a mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam [2], ut necessario superiores illi propter injurias civium resistere [3] audacibus, et opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque quum in dicendo sæpe par, nonnumquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sa-

15. *Commoditas quædam*. Quem sensum potest habere hoc loco *commoditas*, aut quomodo virtutis imitatrix dici? Scripsisse Ciceronem arbitror *calliditas*. Mox in eadem re *non incallidi* homines. Ern.—Quam conjecturam amplexus est Schützius, et in textum suum recepit. Contra Wetzelius vulgatam tuetur, explicans facultatem commode dicendi, quo sensu est Her. I, 1, « commoditas orationis », et Lysiæ orationem Socrates *commode* scriptam Or. I, 54, et orator ipse de tantis rebus *satis commode* se dicere posse negat, quum *commoditati* ingenium sit impedimento, Rosc. Amer. 4, 1.

III. 1. *Non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent*. In Lambini textu est *ad pravas*, forsan typographi vitio. Certe verum est *parvas*, quod maximis rebus opponitur. Sch.

2. *Aluit audaciam*. In cod. Voss. cum schol. reperit Oud. lectionem *incussit audaciam*, superscripto *aluit*. Unde suspicatur, hoc illius lectionis forsan interpretamentum esse. Nobis tamen *aluit* hoc loco aptius quam *incussit* videtur. Sch.

3. *Resistere audacibus*. Græv. *restare*, quod placuit Gulielmio: sic Terent. « confidenter restas stulta ». Grut.

pientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut et multitudinis et suo judicio, dignus, qui rempublicam gereret[4], videretur. Hinc nimirum non injuria[5], quum ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. (IV.) Quibus rebus tantum odii atque invidiæ suscepit eloquentia[6], ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa et tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta, per otium concelebrata ab optimis, enituisse; hoc vero a plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore, quo multo vehementius erat retinendum, et studiosius adaugendum. Nam quo indignius rem honestissimam et rectissimam violabat stultorum et improborum temeritas et audacia, summo cum reipublicæ detrimento; eo studiosius et illis resistendum fuit, et reipublicæ consulendum.

IV. Quod nostrum illum non fugit Catonem[1], neque Lælium[2], neque horum (vere dicam[3]) discipulum Africanum[4], neque Gracchos Africani nepotes: quibus

4. *Gereret.* Leid. 1, *regeret.* Sch.

5. *Non injuria.* Nullum sensum commodum hic habere potest: sed interpunctio vitiosa est, quæ sic fieri videtur debere: « non i. quum... fiebant, iis rebus, etc. » Ern.—Sed hoc minime admittendum jure Schützius contendit: nempe « non injuria fiebant naufragia, quum ..... accesserant », idem est ac: « æquum et consentaneum erat ex audacia gubernatorum naufragia fieri ».

6. *Quibus rebus tantum odii atque invidiæ suscepit eloquentia.* De re cf. de Orat. III, 15. Wetz.

IV. 1. *Catonem.* Censorium, de quo ad Brut. 16; eloquentissimum, de Orat. I, 37; dignitate præcipua conspicuum, de Orat. I, 49; de claris Orat. I, 48, III, 15 et 33. Wetz.

2. *Neque Lælium.* De quo ad Brut. cap. 21, et de ejus auctoritate et eloquentia, de Orat. lib. I, cap. 48; lib. II, cap. 37. Wetz.

3. *Vere dicam.* Delevi *ut*, quod in Pal. 2 non erat, et hoc sensus requirit; nam in tali sensu, qui hic esse debet, non *ut vere dicam*, sed *vere dicam* dicitur. Ern.

4. *Africanum.* Juniorem, de cujus

hominibus erat summa virtus, et summa virtute
aplificata auctoritas, et, quæ his rebus ornamento,
reipublicæ præsidio esset, eloquentia. Quare, meo
uidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum
t, etsi ea quidam et privatim, et publice perverse
ututuntur[5] : sed eo quidem vehementius; ne mali
agno cum detrimento bonorum, et communi om-
um pernicie, plurimum possint : quum præsertim
ɔc unum sit, quod ad omnes res et privatas, et pu-
icas maxime pertineat[6]; hoc tuta, hoc honesta, hoc
ustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad
mpublicam plurima commoda veniunt, si modera-
ix omnium rerum præsto est sapientia; hinc ad ipsos,
ui eam adepti sunt, laus, honos[7], dignitas confluit;
nc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum
æsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur
ɔmines, quum multis rebus humiliores et infirmiores
nt, hac re maxime bestiis[8] præstare, quod loqui

olescentia vide ad Brut. 21. Majo-
m autem Africanum non infantem
sse refert Brut. 19. De illius aucto-
ate, virtute et eloquentia, Brut. 21;
Orat. I, 48, 49. Capiendum au-
m hoc esse de minore, non de ma-
re docet res ipsa clarissime, quum
ajor ille Africanus natus ann. U. fere
8, ergo uno ante Catonem, hujus
scipulus dici non possit, quem ipse
nsul ann. 548 habuit quæstorem;
ui autem potest junior Africanus,
tus anno fere 569, ergo 50 annis
aior Catone. Wetz.

5. *Et publice perverse abutuntur.*
io hoc explicari posse, si *abutuntur*
cipimus pro *utuntur.* Sed nuspiam
uti cum *male* aut *bene*, aut simili
bo reperi. Quare aut *utuntur* le-
ndum erit, aut *perverse* delendum.
Hoc malim, quia a pluribus MSS ab-
est apud Græv. Gron. et Oudendorp.
præsertim quum etiam concursus duo-
rum adverbiorum *publice*, *perverse*
durior sit. Pro *sed etiam* malim *et*,
quod in hac forma augendi perpetuum
est. Ern. — *Perverse* abest a duobus
codd. Voss. Leid. 1. Sch.

6. *Quod ad omnes res et privatas, et publicas maxime pertineat.* De re cf. dialogum de Causis corruptæ eloquentiæ, cap. 5 et 6.

7. *Laus, honos.* Schütz. dat *laus, honor,* quod reperitur apud Victor. in Voss. Leid. 1, quod Oudend. præfert vulgatæ, « laus, honos, dignitas », ne sibila consonans nimis repetatur.

8. *Maxime bestiis.* MS Leid. 1, *maxime belluis*, quod placuit Ernestio, ne in tribus versiculis idem ver-

possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent[9], ea in re hominibus ipsis[10] antecellat. Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur; non alienum est videre, quid dicant[11] ii, qui quædam ejus rei[12] præcepta nobis reliquerunt.

(v.) Sed antequam de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis[13], de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius et expeditius uniuscujusque animus ipsam rationem ac viam artis considerare poterit.

V. Civilis quædam ratio est[1], quæ multis et magnis ex rebus constat. Ejus quædam magna et ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam vocant. Nam neque cum iis[2] sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; et ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi et artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus[3], ut eam civilis scientiæ

bum bis esset. Hic autem vis consequentiæ postulat, ut idem verbum repetatur. Sch.

9. *Præstent*. Schutz. *præstant*, auctore Oud. prætulit.

10. *Hominibus ipsis*. Grævius e MS edidit *ipse*: sed oppositionis vis *ipsis* requirit. Sch.

11. *Quid dicant ii, qui*, etc. pro vulg. *quæ*. Illud habent edd. pr. *Quæ* induxit Aldus: *quid* etiam melius est, quia statim sequitur *quædam*. Ernest. — Quem Schütz. sequutus est.

12. *Ejus rei*. Lambinus in textu *ejus artis*: sed *ejus rei* refertur ad *hoc*, i. e. ad eloquentiam. Sch.

13. *De genere ipsius artis*. De arte ipsa, cujus generis sit; unde originem habeat.

V. 1. *Civilis quædam ratio est*. Ὁ πολιτικὸς λόγος, ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, id est, reipublicæ constituendæ et administrandæ scientia, vel ars, quam uno vocabulo *politicam* solemus appellare, Cicero *civilem scientiam* mox dicet. Quintilianus (edit. Paris. in-fol. 1725), lib. II, cap. 15, pag. 123, not. 130, *civilitatem* vocavit. Capperonnerius.

2. *Cum iis*. Schütz. dat *cum his*, quod recepit e codd. Oudendorp. et ed. Omnib.

3. *Hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus*. Id est, hunc locum ei assignabimus.

partem esse dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere apposite ad persuasionem[4]; finis, persuadere dictione. Inter officium autem et finem hoc interest, quod in officio, quid fieri[5]; in fine, quid officio conveniat, consideratur : ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposite; finem, sanare curatione[6]. Item oratoris quid officium, et quid finem esse dicamus, intelligemus[7], quum id, quod facere debet, officium esse dicemus; illud, cujus causa facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, et ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur. Ut si medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur : item, quibus in rebus versatur ars, et facultas oratoria, eas[8] res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. Nam Gorgias Leontinus, antiquissimus fere rhetor[9], omnibus

4. *Dicere apposite ad persuasionem.* Quod dicit Hermagoras apud Quintil. II, 15, persuasibiliter (πιθανῶς), sive ita ut auditoribus persuadeat de re proposita. Definitio ipsa petita ex Aristotele, cui (Rhet. I, 2) ῥητορικὴ est δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανὸν, quod ita a Quintil. II, 15, versum legimus: « vis est dicendi, quid in quaque re possit esse persuasibile ». Respice quoque ad Her. I, 2, « eloquentiæ finis persuadere dictione ». Wetz.

5. *Quod in officio, quid fieri.* Non recedunt ab hac scriptura Pall. nostri. Fulvius tamen noster Ursinus prodit in suis reperiri *quid fini:* quod non displicuit Gulielmio. Gruter. — De officio vide ad Herenn. I, 2.

6. *Ut medici officium... curatione. Item*, etc. Ernest. interpungit : « ut med. officium..... curatione : item, etc. ». Re, inquit, jubente : nam est nova sententia; qua id, quod ante dictum est, firmatur similitudine. Similiter est mox.

7. *Intelligemus ... dicemus ... appellabimus.* Hoc malim cum Pall. et MSS Suffridi Petrei nostri, quam retro vulgatum : « intelligimus..... dicimus... appellamus » : neque aliter ediderat Victorius; sed non invenit qui sequerentur. Grut.

8. *Eas res.* Addidi *res* cum Grævio e MSS ipsius et Gu. et edd. pr. nam alias *eam* esse deberet. Ern.

9. *Gorgias Leontinus, antiquissimus fere rhetor.* De Gorgia vide ind. historicum. Discipulus fuit Tisiæ, quem primum Syracusis rhetoricen professum esse anno fere U. C. 288 refert ex Aristotele Cicero. Brut. 12.

de rebus oratorem optime posse dicere existimavit. Hic infinitam et immensam huic artificio [10] materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta [11] atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum [12] versari rhetoris officium putavit [13], demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem aut vituperationem. Deliberativum [14], quod positum in disceptatione [15] et consultatione ci-

Gorgias ipse, quum ad ætatem centum et viginti annorum pervenisset (Cic. Cat. 5), ultra annum Urb. 356 vitam produxit.

10. *Immensam huic artificio materiam subjicere vid.* Græv. *huic arti*, et concinnum Gulielmio visum, etiamsi paullo post eadem vox sequeretur: et vero sic quoque Pal. tert. Sed alterum remansit in ceteris: nec temere loco moverim. Grut.

11. *Adjumenta.* Voss. 1 a m. pr. habet *amminicula*, superscripto *adjumenta*. Sch.

12. *In generibus rerum.* Lambinus conjecit « in generibus causarum ». Aristot. Rhet. I, 3, ait: ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν, ἐπιδεικτικόν. Ex h. l. intelligitur Ciceronem æque bene *rerum* atque *causarum* scribere potuisse. Ad Herenn. I, 2, est *causarum*. Sch.

13. *Tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit.* Rhetoris officium versatur, ut Aristoteles ait (Rhet. I, 3), tribus in generibus *rerum*, sive *causarum*, ut est Herenn. I, 2.

14. *Deliberativum...judiciale.* Voculam *est*, quæ post utrumque verbum addebatur, delent MSS Cass. Gu. bene sane et eleganter. Cui quia consentiunt edd. pr. delevi: etsi alibi addit Cicero in his libris in talibus definitionibus densatis, sicut auctor librorum ad Herennium, nisi et ibi a scribis est. Nam nonnullis locis primo tantum generi additur, ut cap. 15. Certe ubi libri sinunt, recte delebimus. Ern. — Quem Schütz. sequutus est. Contra *est* Lallem. servavit. — Trium dicendi generum definitiones iisdem fere verbis exponuntur ad Her. I, 2.

15. *In disceptatione et consultatione.* Oudendorp. *consultatione* deleri volebat, quia a tribus MSS Grævii abfuit, quod Ernest. jure quidem improbavit: causam tamen attulit parum idoneam. « Non omnis, inquit, consultatio est disceptatio; illa est in curia, hæc in foro ». Immo sic se res habet. Disceptatio est, ubicumque de aliqua re statuitur aliquid; disceptatores (conf. Orat. Partit. cap. 3) sunt rei ac scientiæ moderatores. Disceptatur autem vel in deliberationibus, sive in senatu, sive in concione ad populum; idque fit, quum agitur de futuris; vel in judiciis, ubi agitur de rebus præteritis. Itaque hoc loco est ἓν διὰ δυοῖν, ut bene intellexit Jo. Theoph. Ernesti in lexico technologiæ Romanorum rhetorum voc. *deliberatio*. Sch.

vili, habet in se sententiæ dictionem [16]. Judiciale, quod positum in judicio, habet in se accusationem et defensionem, aut petitionem et recusationem. (VI.) Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars et facultas in hac materia tripartita versari existimanda est.

VI. Nam Hermagoras [1] quidem, nec quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris [2] materiam in causam et in quæstionem dividat. Causam [3] esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione; quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. Nam tres ei partes, quas ante diximus, supponimus, judicialem, deliberativam, demonstrativam. Quæstionem [4] autem eam appellat, quæ

16. *Habet in se sententiæ dictionem*. Plenius esset, « concionem et sententiæ dictionem ». Cicero enim plerumque, ubi de genere deliberativo agit, deliberationes in senatu et coram populo diserte nominatas conjungit. Itaque h. l. tanto minus videri potest omisisse *concionem*, quanto magis hic, in definitione generis, necesse erat plene enumerari res generi subjectas. Sic de Orat. II, 9. Ibidem cap. 82. Attamen sententiæ dictio nonnullis locis generatim pro genere deliberativo a Cicerone ponitur : et de Inv. lib. II, cap. 4, et Partit. Orat. c. 24. Sch.

VI. 1. *Hermagoras*. Quintil. I, 5, 61, testatur se legisse apud Ciceronem formam nominativi *Hermagora*. Sed Bentleius ep. ad Mill. (pag. 519 ed. opusc. Lips.) recte veretur, ne vitioso codice usus sit Quintilianus; ostenditque scripturam *Hermagoras* genuinam esse. Sch. — De Hermagora respice not. ad Herenn. I, 11; de re de qua eum inter et Ciceronem controversia est, Quintil. III, 5.

2. *Qui oratoris... dividat*. Ad h. l. respexit Quintil. III, 5, 14, 15. Sch. — Ea est, Antonio ex Græcorum scholis definiente, Orat. II, 19 : « res posita in disceptatione rerum et controversia » ; sive, Cicerone brevius definiente, Top. 21, Part. 1, « quæstio definita ». Wetz.

3. *Causam*. Quam græci rhetores ὑπόθεσιν appellant. Capp.

4. *Quæstionem*. Græci *thesin* dicunt qua aliquid *generatim* quæritur, ut ait Antonius ap. Cic. Orat. II, 10. Cf. loca supra ad notam 2 citata, et Orat. I, 31, ubi Crassus : « Est, inquit, omnis oratio aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum et temporum, aut de re certis in personis ac temporibus locata » ; et Orat. II, 19, ubi Antonius Græcos sequutus quæstionem appellat : « rem positam in infinita dubitatione ». Et iterum Crassus, Orat. III, 28 : « Peri-

habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum : « Ecquid sit bonum[5] præter honestatem? Verine sint sensus[6]? Quæ sit mundi forma? Quæ solis magnitudo? » Quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas[7], facile omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio et disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio[8]; et non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nunc vero ea vis est in[9] homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. Neque id eo dico[10], quod ejus ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur; nam satis in ea videtur ex antiquis[11] artibus

patetici, inquit, philosophi, aut Academici, dicunt omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definitæ controversiæ certis temporibus ac reis, aut infinite de universo genere quærentis ». Adde his, si placet, Quint. III, 5; Cic. Part. 18; Top. 21. —*Quæstionem*. De re vide Cicer. Parad. I. Nihil esse bonum præter honestum Stoici negant.

5. *Ecquid sit bonum*. Additur *in vita* MS Ox. ω, 1, ed. Ven. Camerar. SCHUTZ.

6. *Verine sint sensus?* De quo disputat ex more Academicorum in Academ. I, 8. Quamquam oritur a sensibus, non est judicium veritatis in sensibus : mentem ostendunt esse rerum judicem.

7. *Officio remotas*. Schützius addit *esse*. Nam, inquit, « intelligere quæstiones remotas » aliud est atque « intelligere quæstiones remotas esse ». Jam antea Ernesti monuerat hanc voculam parum commode abesse.

8. *De oratoris officio*. Cod. Erf. et Cauch. habent « de oratoris artificio », quod probat Græv. sed tamen antea quoque est *oratoris officio*. SCH.

9. *Ea vis est in homine*. Int. de Hermagora : eo ille ingenio est. SCH.

10. *Neque id eo dico*. *Id* quod vulgo aberat Schützius inseruit, quod, inquit, in hac phrasi Cicero non omittit. — *Dico* abest a MSS pluribus, etiam Cass. Gu. 1, 2, et edd. pr. Addidit Aldus; et est sane durior ellipsis h. l. MS Cass. etiam *quo* habet. ERN.

11. *Ex antiquis artibus*. Cod. Febr. *antiquissimis artibus* : fortasse, inquit

ingeniose et diligenter electas res collocasse, et nonnihil ipse quoque novi protulisse: verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit; multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse, omnes videmus. (VII.) Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus[12].

VII. Partes autem hæ sunt[1], quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio est[2] excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio[3] est rerum inventarum in ordinem distributio[4]. Elocutio[5] est idoneorum verborum, et sententiarum[6] ad inventionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad[7] inventionem

Gulielmius, *antiquissimis artificibus*. GRUT.

12. *Quam Aristoteli visam esse diximus*. Vide supra cap. 5.

VII. 1. *P. a. hæ sunt*. ERN. quem Schützius sequutus est, delet vocem *sunt*: sic, inquit, MSS meliores, atque ita requirit præcedens *quidem*. Et Cicero materiam et partes conjuncte tractavit, ut post ipse dicit. Quia librarii et magistri ista in capita secuerunt, feceruntque aliud de materia, aliud de partibus, addiderunt h. l. *sunt*, ut novi argumenti initium esset. ERN. — Ceterum, inquit Schützius, quum h. l. diserte quinque partes enumeret eloquentiæ, mirum est, quid sit, quod Quintilianus, Inst. Or. III, 3, 6, Ciceronem in Rhetoricis judicium subjecisse inventioni dicat. Sed de hac re disputavimus in Prolegomenis. SCH.

2. *Inventio est*. Græcis est ἡ εὕρεσις. Iisdem verbis definitur ad Her. I, 2.

3. *Dispositio*. Græcis est ἡ οἰκονομία. Auctori ad Her. « Ordo et distributio rerum ».

4. *In ordinem distributio*. Quod Oudend. e Scholio cod. Leid. affert *per ordinem*, id est in edd. primis usque ad Aldum, qui induxit *in ordinem*. Mihi latinitatis ratio obstitit, quominus illud reciperem: aliud est *distribuere in*, v. c. partes, aliud *per*, v. c. ordines, classes. ERN.

5. *Elocutio*. Græcis, ἡ φράσις, ἡ ἑρμηνεία, ἡ ἀπαγγελία. Auctori ad Herennium iisdem his verbis definitur, quem vide, I, 2.

6. *Sententiarum*. Τῶν διανοιῶν, vulgo *des pensées*, non autem τῶν γνωμῶν, quas vocamus *sentences*, *maximes*, etc. Latina vox utrumque significat. Vide Quintil. pag. 322, not. 6, et pag. 505, not. 1, 2, 3. CAPPER.

7. *Ad inventionem*. Schütz. delet *ad inventionem*, auctore Lambino, et nuper Purgoldo, ut vitio librariorum ex antecedentibus repetitum. Lambino in mentem venerat, ut substitueretur

perceptio. Pronuntiatio[8] est, ex rerum et verborum dignitate, vocis et corporis moderatio[9].

Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes[10], quibus ostendere possimus genus, et officium, et finem hujus artis, aliud in tempus differemus. Nam et multorum verborum indigent, et non tantopere ad artis descriptionem[11] et præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

VIII. (VIII.) Omnis res, quæ habet in se, positam in dictione aut disceptatione[1], aliquam controversiam, aut facti[2], aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est[3] prima conflictio causarum ex depulsione[4] inten-

pro eo *idoneorum*, quod Schütz. inutile duxit. Habet auctor ad Herenn. *et dispositionis*, quod et hic adesse velim.

8. *Pronuntiatio.* Ἡ ὑπόκρισις. Melius hic Noster quam auctor ad Her. quem vide I, 2.

9. *Corporis moderatio.* Tosanus, *modulatio*. Sed quis probet? Grut.

10. *Eas rationes.* Eam doctrinæ expositionem.

11. *Ad artis descriptionem.* Id est, ad expositionem artificiorum quibus utitur orator.

VIII. 1. *Aut disceptatione.* Schütz. *ac discept.* Ita rectius, inquit, cod. Erf. et Cauch. *Dictio* et *disceptatio* hic non distinguuntur, sed copulantur. Sch. — *Positam in dictione aut disceptatione.* De qua dici possit ab oratore, disceptari a philosopho. Wetz.

2. *Aut facti... quæstionem.* Comparandus est Quintil. Inst. Orat. III, 6, 49, ubi ad h. l. respexit. Sch.

3. *Constitutio est.* Ἡ στάσις, cujus nominis rationem et etymologiam vide apud Quintilian. edit. 1725, p. 160, not. 16. Capper. — De constitutionibus causarum vide auctorem ad Her. I, 11.

4. *Ex depulsione.* Id est, refutatione, quæ et *deprecatio* quandoque dicitur, ut mox patebit cap. 10. Fortunatianus Rhetor p. 39, Rhetor. Pith. ἀπόφασιν vocat, id est, *negationem*. Capper.

tionis[5] profecta, hoc modo : « Fecisti. — Non feci, aut jure feci ». Quum facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio[6] conjecturalis appellatur. Quum autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva[7] nominatur. Quum vero, qualis sit res, quæritur, quia et de vi, et de genere negotii controversia est, constitutio generalis[8] vocatur. At quum causa ex eo pendet, quod aut non is[9] agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translativa dicitur constitutio[10]; quia actio[11], translationis et commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam rem[12] non inciderit, in ea nihil

5. *Intentionis*. Id est, accusationis, sive actionis, qua crimen cuipiam intenditur. Fortunatianus Rhet. Pith. κατάφασιν appellat, hoc est, *affirmationem*. Capper.

6. *Constitutio conjecturalis*. Ὁ στοχασμὸς, ἡ στοχαστικὴ, ἡ οὐσία, λόγος οὐσιώδης, ἡ γένεσις, τὸ πραγματικὸν, τὸ κατ' αἴσθησιν, ἡ συντελικὴ στάσις. Vulgo dicitur *quæstio facti* vel *de facto*. Vide Quintilian. p. 167, not. 163, et pag. 181, not. 468. Alias dicitur *inficialis*, et de substantia, teste Quintiliano, p. 535, not. 41. Capper.

7. *Constitutio definitiva*. Ὅρος, ὁρισμὸς, ὁριστικὴ στάσις, περὶ τῆς ἰδιότητος, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου. Latini dicunt etiam *finem*, *de fine*. Donatus in Terent. Eunuch. V, 5, 18 : *Causam finalem*. Vide Quintil. p. 253, not. 18, et p. 181, not. 468. Capper.

8. *Constitutio generalis*. A Latinis rhetoribus vocari solet status qualitatis, vel qualitas, ἡ ποιότης. Apud nos quæstio juris, vel de jure, appellatur. Lege Quintil. p. 155, not. 28, p. 181, not. 468, et p. 124, not. 170. Capper.

9. *Quod aut non is*. Sic e MSS recte reposuit Græv. Vulgatum *quod non aut is* minime aptum sequentibus.

10. *Translativa dicitur constitutio*. Quintiliano translatio, transumptiva, transpositiva, græce μετάληψις, et aliquando παραγραφὴ, *præscriptio*, vulg. dicimus exceptionem judicii, vel fori declinatoriam. Lege Quintil. p. 171, not. 243, 246, et p. 181, not. 468. Capper.

11. *Quia actio, translationis et commutationis indigere videtur*. Sch. dat « quia translationis et comm. actio ind. vid. » Hic ordo verborum, inquit, quem tenet cod. Erf. concinnior et efficacior est quam vulgatus. Sch.

12. *Nam in quam rem*. *Rem* pro more Ciceroniano ex codicibus Erf. Duisb. Cauch. et quibusdam edd. addiderunt Græv. Gron. Ern. Sch.

esse poterit controversiæ. Quare eam ne causam quidem convenit putari.

(IX.) Ac facti quidem controversia in omnia tempora potest distribui. Nam quid factum sit[13], potest quæri, hoc modo : « Occideritne Ajacem Ulysses? » Et quid fiat, hoc modo : « Bonone animo sint erga populum romanum Fregellani[14]? » Et quid futurum sit, hoc modo : « Si Carthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad[15] rempublicam perventurum? »

Nominis controversia est[16], quum de facto convenit, et quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est [ideo nominis[17]] esse controversiam [non quod de re ipsa non conveniat], non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, et idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, et breviter describenda : ut, si quis sacrum ex privato[18] surripuerit,

13. *Quid factum sit ... Et quid fiat... Et quid futurum sit.* Schützius, auctore Lambin. « ecquid factum sit... ecquid fiat ... ecquid futurum sit ». Illud est, ait, descriptioni causæ conjecturalis aptius. — Exemplum idem assumit Cicero quod auctor ad Herennium : « occideritne Ajacem Ulysses », I, 11.

14. *Fregellani.* Vide notam ad Her. IV, 9.

15. *Ad rempublicam.* Oliv. *ad populum romanum.*

16. *Nominis controversia est.* Schützius dat : *nominis est controversia.*

17. *Ideo nominis.* Hæc credo spuria esse : nam alias sequentia non conveniunt : « non quod de facto non constet, sed ». Unde patet in illis *nominis* mentionem nondum factam esse. Et deberet esse, « quod de facto constat, etc. » Uncis inclusi : sicut sequentia, *non ... conveniat*, inclusa sunt ideo, quia spuria judicata sunt; relicta in textu, quia sine libris noluerunt ejicere. MSS nostri hic fluctuant. Ern. — At Schützius omnino *ideo nominis* et *non ... conveniat* ejecit e textu. Horum nihil erat in Fabriciano nisi ad marginem, teste Grutero. Lambinus alteram locutionem, « non quod de facto non constet », sustulerat, tamquam illorum, « non quod de re ipsa non conveniat », glossema. Illa tamen aptius cum proxime sequentibus connectuntur. Sch.

18. *Si quis sacrum ex privato surripuerit*, etc. Privati alicujus ... mo. —*Sacrilegus.* Vide ad Her. II, ... et infra II, 18.

utrum fur, an sacrilegus sit judicandus. Nam id quum quæritur, necesse erit definire utrumque, quid sit fur, quid sacrilegus, et sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarii dicant [19].

IX. (x.) Generis est controversia, quum et quid factum sit [1], convenit, et quo id factum nomine appellari oporteat, constat; et tamen, quantum, et cujusmodi, et omnino quale sit, quæritur, hoc modo: Justum, an injustum; utile, an inutile; et omnia, in quibus [2], quale sit id, quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controversia.

Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberativam, demonstrativam, juridicialem, negotialem. Quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum, reprehendendum videtur, verum brevi [3], ne aut, si [4] taciti præterierimus, sine causa non sequuti eum putemur; aut, si diutius in hoc constiterimus, moram atqne impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur.

Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest; eidem genus esse et pars non potest. Deliberatio autem, et demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut judiciale solum, aut

19. *Atque advers. dicant.* Sine dubio scribendum est *dicant* pro vulgato *dicunt*. Ernest. —Quem Schützius sequutus est.

X. 1. *Et quid factum sit, convenit.* Schützius, « ecquid f. s. » convenienter superioribus cum Lamb. edidit.—Hujus controversiæ exemplum habes in Miloniana.

2. *Et omnia, in quibus.* Schützius dat: « et omnino, in q. » ne admonito quidem lectore.

3. *Verum brevi.* Haud aliter quoque Pall. nostri: itaque non est mutandum in *breviter*. Grut.

4. *Ne aut, si.* Sic e MSS dedimus, et aliis et nostris, pro *ne, si aut:* idque sensus ipse docet. In Gu. 1 deest etiam *taciti* a m. pr. Sed supra adscriptum est alia manu, nec eo opus est. Ern.

et judiciale, et demonstrativum, et deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, quum causas esse multas dicat, et in eas præcepta det, amentia est[5]. Unum autem judiciale solum esse qui potest, quum deliberatio et demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint, et ab judiciali genere plurimum dissideant, et suum quæque finem habeat[6], quo referri debeat? Relinquitur ergo, ut omnia tria genera[7] sint causarum. Deliberatio igitur, et demonstratio, non possunt recte partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.

X. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis[1]. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio[2] et deliberatio, generis causæ partes non possunt recte putari, quod ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis ejus, quod hic dicit[3], partes putabuntur. Deinde si constitutio, et ipsa, et pars constitutionis[4] ejus quælibet, intentionis depulsio est; quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars consti-

5. *Amentia est.* Liber Suffridi: « summa amentia est ». GRUT.

6. *Habeat ... debeat.* Paruissem Oudendorpio, qui lectionem *habeant... debeant*, cum plurimis MSS prætulit, nisi *quæque*, quum tantum ad alterutrum ex duobus generibus referatur, singulari numero ponendum esset. SCH.

7. *Ut omnia tria genera.* Schütz. *ut omnino t. g.* Sic, inquit, latinitate postulante, auctore etiam Grævio, rescripsimus. Et sic jam Lambinus ediderat.

X. 1. *Constitutio est omnis.* Schütz. « est constitutio omnis » e cod. Erf. ut ordine lucidiore. Male intellexit gallicus interpres : *la question entière*; oportuit verti : *toute question*.

2. *Sed demonstratio.* Schütz. cum Lambino, *at dem.* Particulæ *at*, inquit, in assumptionibus syllogismorum solemnis est usus; vulg. *sed dem.* minus bene, quia statim præcesserat *sed*. SCHUTZ.

3. *Quod hic dicit.* Lambin. e MSS legi volebat, *quam hic dicit*, scil. *constitutionem generalem*. SCH.

4. *Et pars constitutionis ejus.* Schützius cum Allemanno delet *constitutionis*, auctore cod. Erf.

est. At si, quæ intentionis depulsio non est, ›nstitutio, nec pars constitutionis est; demon- ›t deliberatio, neque constitutio, nec pars tionis est. Si igitur constitutio[5], et ipsa, et s, intentionis depulsio est; deliberatio et de- tio, neque constitutio, neque pars constitu- it. Placet autem ipsi, constitutionem[6] inten- sse depulsionem. Placeat igitur oportet, de- tionem et deliberationem non esse constitu- , nec partem constitutionis. Atque hoc eodem ır[8], sive constitutionem, primam causæ accu- confirmationem dixerit, sive defensoris pri- precationem. Nam eum eadem omnia incom- quentur.

le conjecturalis causa non potest simul ex ›arte, eodem in genere, et conjecturalis esse, itiva. Rursus nec definitiva causa potest simul n parte, eodem in genere, et definitiva esse, lativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars tionis potest simul et suam habere, et alte- se vim continere : ideo quod unaquæque ex x sua natura simpliciter consideratur; altera ta, numerus constitutionum duplicatur, non

itur constitutio... consti- Hæc omnia Schütz. quasi entibus temere repetita et tiocinationis turbantia, ju- vit.

itutionem. Hoc verbum e it Græv. nec abesse salvo t; exstatque in edit. Ald. in. etc. ERNEST. — Quem nutus est.

esse constitutionem. Sic d. pr. usque ad Aldum, a m *nec* fluxit, quod locum atem non habet. Deberet enim esse : « demonst. et deliberationem esse nec constitut. nec dep. etc. » Vetus etiam Lamb. habet. ERN.

8. *Urgebitur.* Si cum Grævio e cod. Erf. addamus *incommodo*, quod legitur etiam in Ald. Lamb. Rob. Steph. et al. valde friget, quod post dicitur : « nam eum eadem omnia incommoda sequentur » : Itaque præstat, id e contextu excludere : intelligendum nempe est *argumento*. Urgebitur eodem argumento; nam omnia eum incommoda sequentur, quæ exposita sunt in argumentatione superiore. SCH.

vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere, et conjecturalem, et generalem, et definitivam, et translativam solet habere constitutionem, et unam aliquando, et plures nonnumquam. Ergo ipsa nec[9] constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu evenire[10]. Genera igitur, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis.

XI. (XI.) Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, et negotialem. Juridicialis est[1], in qua æqui et iniqui natura[2], præmii[3], aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est[4], in qua, quid juris ex civili more, et æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos jurisconsulti existimantur.

Ac juridicialis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam et assumptivam. Absoluta est[5], quæ

9. *Ipsa nec.* Gronov. et Græv. e MSS *neque*, quos sequuti sunt Lallem. et Schütz.

10. *Usu evenire. Venire* maluit Oudendorp. quia hæc legitima forma est, et sæpe in libris ista sunt confusa, quod multis exemplis planum facit: sed libri constanter in *evenire* consentiunt, ut aliis locis, v. c. infra c. 54, nisi quod Gu. uterque in utroque loco habet *venire. Venire* jam edidit Lambinus. Ern. — Schützius dedit *venire* e codd. Erf. Cauch. Leid. 2. — Conf. Her. I, 14, et infra c. 43 et 54.

XI. 1. *Juridicialis est.* Τὸ δικαιολογικὸν, ἡ δικαιολογικὴ στάσις, cujus vocabuli varias significationes vide apud Quintil. p. 174, not. 311. Cave autem confundas τὸ δικαιολογικὸν, *juridiciale*, cum τῷ δικανικῷ, *judiciali*. Status ille juridicialis est de re jam facta, de actione jam perpetrata, ideoque præteritum tempus spectat. Capper. —Cf. infra II, 37, 39.

2. *Æqui et iniqui natura.* Sic reponendum censuit Gulielmius ex libris omnibus Suffridi nostri, quibus respondet Pal. sec. Ceteri *æqui et recti* quomodo antea vulgati. Grut.—Cod. Erf. dat *æqui et iniqui*, teste Schütz.

3. *Præmii, aut pœnæ.* Vulgo *aut pœnæ, aut præmii.* Delevimus primum *aut*, quod sæpe male insertum est, quum proxime sequebatur. Lambinus edidit *vel.* Ern.

4. *Negotialis est.* Τὸ πραγματικὸν, ἡ πραγματικὴ στάσις, cujus vocabuli varios exposui significatus in Quintilian. p. 174, not. 311. Status ille negotialis est de re facienda, sicque ad futurum tempus pertinet. Capper.

5. *Absoluta est.* Ἀντίληψις, vel ἀντιληπτικὴ στάσις. Lege Quint. p. 181, not. 468. Capper.

ipsa in se continet juris et injuriæ quæstionem. Assumptiva[6], quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem; foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor[7], concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est[8], quum reus non id, quod factum est, defendit, sed, ut ignoscatur[9], postulat. Hæc in duas partes dividitur, purgationem et deprecationem. Purgatio est[10], quum factum conceditur, culpa removetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est[11], quum et peccasse, et consulto peccasse reus se confitetur, et tamen, ut ignoscatur, postulat : quod genus perraro potest accidere. Remotio[12] criminis est, quum id crimen, quod infertur, ab se et ab[13] sua culpa, vi et potestate in alium reus removere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, quum aliena dicitur vi et potestate factum. Factum autem, quum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis[14] est, quum ideo jure factum dicitur, quod aliquis[15] ante injuria lacessierit. Comparatio est, quum

6. *Assumptiva.* Delevimus *est* e libris scriptis, etiam Cass. Gu. Ern.— *Assumptiva*, ἀντίθεσις, vel ἀντιθετικὴ στάσις. Vide Quintil. loc. juxta citat. De *assumptiva* Tullius amplius agit infra II, 24. Wetz.

7. *Ejus partes quatuor.* De quibus resp. Her. I, 14, ubi quæ h. l. *relatio criminis*, est *translatio*.

8. *Concessio est.* Abest *est* Lallem. Olivet. *Concessio*, συγγνώμη. Alias dicitur venia et status venialis, itemque deprecatio. Vide Quintilian. p. 181, not. 468. Capper.

9. *Ignoscatur* Lambinus addit *sibi*. Schutz.

10. *Purgatio est.* De tribus purgationis partibus resp. Her. I, 14. Wetz.

11. *Deprecatio est.* Græce συγγνώμη. Hic autem τὸ *deprecatio* non idem significat, quod cap. 10, ubi usurpatur pro depulsione, sive refutatione accusationis. Capper. — Resp. Herenn. loco citato.

12. *Remotio criminis est.* Ἡ μετάθεσις. Lege Quintil. p. 181, not. 468. Capper. — Resp. Her. I, 15.

13. *Et ab sua culp. Ab* prò *a* dedimus e MSS, quod h. l. melius. Ern.

14. *Relatio criminis.* Ἀντέγκλημα. Vide Quint. loco juxta citato. Capper. — Resp. Her. cap. 15, ubi est translatio criminis.

15. *Quod aliquis.* Pro *alius*, e MSS

aliud aliquod alicujus[16] factum rectum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

In quarta constitutione, quam translativam nominamus, ejus constitutionis est controversia, quum aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, non quo[17] non usi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint[18] artis scriptores eam superiores[19], nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est), quam invidia atque obtrectatione quadam impediri.

XII. Et constitutiones quidem, et earum partes exposuimus : exempla autem cujusque generis tunc commodius expposituri videmur, quum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, quum et ad genus, et ad exemplum causæ statim poterit accommodari.

(XII.) Constitutione causæ reperta, statim[1] placet

aliis, Guelf. et Cass. edd. pr. *alius* est ab Aldo. ERNEST. — *Alius* Olivet. et Lallem.

16. *Quum aliud aliquod alicujus factum rectum aut utile contenditur.* Post *aliquod* addidimus *alicujus* ex Guelf. et Cass. præter Gu. Omisit primum Aldus. ERN.

17. *Non quo.* Schützius, *non quod.* Oliv. Lallem. *non quia.*

18. *Animadverterint... retulerint.* Schützius, *animadverterunt... retulerunt.* Nulla, inquit, hic est obliquitas sententiæ quæ conjunctivum postulet. In formula *non quod... sed quia* prius membrum, quod ut incertum aut falsum removetur, conjunctivum, alterum autem, quod affirmative enunciatur, indicativum assumit. SCHUTZ.

19. *Artis scriptores eam superiores.* Videntur esse ab aliquo librario: certe, si absint, nihil sententiæ deerit. GRUT.

XII. 1. *Statim placet considerare.* Hoc *statim*, ut h. l. supervacuum et

:i ». Causarum autem hæc est conflictio[10], in titutio[11] constat. Ex ea igitur nascitur con-, quam quæstionem dicimus, hoc modo: fecerit ». Ratio est[12], quæ continet causam, iblata sit, nihil in causa controversiæ relin-, hoc modo, ut docendi causa in facili et per- exemplo consistamus : Orestes si accusetur i, nisi hoc dicat, « Jure feci; illa enim patrem :ciderat » : non habet defensionem. Qua sub- mnis quoque controversia sublata sit. Ergo æ ratio est, « Quod illa Agamemnonem occi- udicatio est[15], quæ ex infirmatione et confir- rationis nascitur controversia. Nam sit ea posita ratio, quam paullo ante exposuimus. im, inquit, patrem meum[16] occiderat ». —

arum hæc est conflictio.

itutio. Cf. Her. I, 16.

est. Delevimus *ea* post rbum additum est ex inai- ris : *quæstio est ea ;* ubi *ontroversia.* Sed hic nihil jungatur. Abest ab edd. um reperi apud Aldum. m Schützius sequutus est. τία vel αἴτιον ex parte τοῦ m Ciceronem, aut etiam toris vel Accusatoris se- s, de quibus Quintilian. . 2. Vide et p. 206, num. 3 R.

iquetur. Schütz. *relinqua-* rf. Duisb. Cauch.

sublata... sit. MSS qui- Græv. *quare*, uno verbo; Oudendorp. At edd. pr. *re.* Aldus fecit *qua*, melius est, defensione. Sed mihi insititium videtur et e su- actum. Satis est, *non habet defensionem*, quo satis intelligitur nullam controversiam sublatam esse. ERNEST. — Schützius omnino hæc verba delevit.

15. *Judicatio est, quæ ex infirmatione et confirmatione rationis nascitur controversia.* Schütz. dat : « Judicatio est, quæ ex ratione et infirmatione nascitur controversia », suadente Jo. Chr. Theoph. Ernestio in Lexico Techn. Latinorum Rhet. v. *judicatio*, ubi vide quæ de h. l. disserit.—*Judicatio.* Τὸ κρινόμενον, hoc est, idipsum de quo judices ferunt, aut saltem ferre debeant sententiam. CAPPER. — Ceterum conferendus est Quintil. III, 11, 9-12, ubi hunc Ciceronis locum tractat. SCH. — Vide etiam Herennium, lib. I, cap. 16.

16. *Patrem meum.* Addidi *meum*, quod et supra additur, quia alias incertum esset cujus pater intelligeretur. Sic et MSS etiam Cass. et edd. pr. usque ad Aldum. Sic etiam volebat Grævius; restituerat jam Lambinus,

« At non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri ».

XIV. Ex hac deductione rationis illa summa nascitur controversia [1], quam judicationem appellamus. Ea est hujusmodi : « Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, quum illa Orestis patrem occidisset ».

Firmamentum est [2], firmissima argumentatio defensoris, et appositissima [3] ad judicationem : ut si velit Orestes dicere, « ejusmodi animum matris suæ [4] fuisse in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum, in famam generis et familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint». Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur : in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur), non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est eamdem esse quæstionem et judicationem: ut, « Factum est [5] ». — « Non est factum ». — « Factumne sit? » Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri.

sed eum non sequuti sunt alii. Ern. — Quem Schütz. sequutus est.

XIV. 1. *Illa summa nascitur controversia.* Schützius dat *controversiæ.* Ita, inquit, scribendum esse vidit Ernesti, cujus tamen rationem non probamus: putabat enim hic verba arithmetica esse *deductio* et *summa.* Quod fieri non potest, quia *summa* non detractione, sed additione conficitur.

2. *Firmamentum est.* Quod alias vocatur *continens*, τὸ συνέχον : hoc ex parte τοῦ rei desumit Tullius; quumque ex parte actoris desumat Herennianus rhetor, lib. I, cap. 16, inde colligit Capperonn. eos non esse Ciceronis libros.

3. *Appositissima.* Hoc recepit Ern. e MS Guelf. Gruterus vidit in Pal. sec. et Grev. e manu princ. Schützius in textum intulit.

4. *Matris suæ.* Schütz. *matri suæ* cum Vict. et cod. Erf.

5. *Ut, Factum est. — Non est factum.* Schütz. delet *ut*, e cod. Erf. Duisb. *Non est factum* pro *factum non est* voluere Grev. et Oudendorp. e MSS suis, et in hac forma *non* solet primo loco poni : ut supra *jure feci, non jure fecisti.* Sic et Gu. utr-

.) His omnibus in causa repertis, tum[6] denique e partes totius causæ considerandæ sunt. Nam t quidque dicendum primum, ita primum lvertendum videtur: ideo quod illa, quæ prima ur, si vehementer velis congruere et cohærere ausa, ex eis[7] ducas oportet, quæ post dicenda Quare quum judicatio, et ea, quæ ad judica- ı oportet inveniri argumenta[8], diligenter erunt o reperta, cura et cogitatione pertractata; tum ıe ordinandæ sunt ceteræ partes orationis[9]. Hæ sex esse omnino nobis videntur: exordium[10], io[11], partitio[12], confirmatio[13], reprehensio[14], ısio[15]. Nunc quoniam exordium princeps om- esse debet, nos quoque primum in rationem endi[16] præcepta dabimus.

(XV.) Exordium est oratio animum auditoris ido- mparans ad reliquam dictionem[1]: quod eveniet, ı benivolum, attentum, docilem fecerit[2]. Quare

i quod in uno est tantum Ern.

n denique, pro *tunc*, per se st, et sic MSS et edd. vett. .. Ern.

eis. Sch. *ex his*, e cod. Erf.

eniri argumenta. Schützius, nta inveniri», e cod. Erf. line verborum concinniore.

ationis. Inventionis. Herenn.

xordium. Προοίμιον: de quo IV, 1; Cic. de Orat. II, 19.

Narratio. Διήγησις, de qua IV, 2. Capp.

artitio. Διαίρεσις, vel διαμερι- ; qua idem lib. IV, cap. 5. - Herennio est divisio.

Confirmatio. Κατασκευή: de a lib. V, cap. 1-13. Capp.

Reprehensio. Alias dicitur in- firmatio et refutatio, ἀνασκευή, de qua idem lib. V, a cap. 13 ad libri finem. Capp.—Herennio confutatio.

15. *Conclusio*. Alias vocatur *pero- ratio*, ἐπίλογος: de qua idem lib. VI, cap. 1. Capp.

16. *In rationem exordiendi*, pro *in ratione*, ut MS Gronov. et Cass. idque latinitas et consuetudo Ciceronis in hac forma requirit, ut cap. 9, 12. Et notatur hæc lectio jam in margine Lambinianæ secundæ. Ern.

XV. 1. *Ad reliquam dictionem*. Tò *dictio* quandoque totam significat orationem. Sic Tullius de clar. Orat. cap. 74: «Malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos». Et de Orat. I, cap. 34. Capp.

2. *Benivolum, attentum, docilem fecerit*. In editionibus omnibus *confe-*

qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinque[3], honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum[4]. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favet animus; admirabile, a quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt[5]; humile, quod negligitur ab auditore, et non magnopere attendendum videtur; anceps, in quo aut judicatio dubia est, aut causa, et honestatis, et turpitudinis particeps, ut et benivolentiam pariat, et offensionem; obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est[6]. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium et insinuationem[7]. Principium est oratio, perspicue et protinus perficiens[8] auditorem benivolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione et circuitione obscure[9] subiens auditoris animum.

In admirabili genere causæ, si non omnino infesti

cerit, quod non erat cur Oudendorp. probaret. Sch.

3. *Genera causarum sunt quinque*. Vide Herenn. I, 3.

4. *Honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum*. Ἔνδοξον, παράδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, δυσπαρακολούθητον. Capp.

5. *Qui audituri sunt*. Ridiculum hic legitur in MSS Ox. ω, ι, glossema : « ut in passere vendito et empto ». Sch.

6. *Implicita est*. Schütz. dat *implicata* cum Victorino et MSS Voss. et Cass. quod Oudend. et Ernest. probaverant.

7. *In principium et insinuationem*. Sic et Herenn. Rhetor. lib. I, cap. 6. Vide Quintil. pag. 48, not. 153. Capper.

8. *Perficiens*. Schütz. dat *efficiens*, suadente Ernestio, quia *perficiens* hoc sensu non reperitur.

9. *Obscure*. Codd. Voss. Leid. 3 et Erf. *obscura*. Sed bene defendit Ern. lectionem vulgatam : *obscure* refertur ad dissimulationem et circuitionem. *Obscure subire* est tecte et non animadvertente altero subire, quod fit dissimulando et circumeundo. Contra mox « perspicue petere ». In circuitione obscuritas per se intelligitur.

›res erunt, principio benivolentiam comparare t. Sin erunt vehementer abalienati, confugere se erit ad insinuationem. Nam ab iratis si perspiax et benivolentia petitur; non modo ea non itur, sed augetur atque inflammatur odium [10]. In li autem genere causæ, contemptionis tollendæ , necesse erit attentum efficere auditorem. An-;enus causæ, si dubiam judicationem habebit, ab udicatione exordiendum est. Sin autem partem tudinis et partem honestatis habebit, benivolen-captare oportebit, ut in genus honestum causa lata videatur. Quum autem erit honestum causæ ;, vel præteriri principium poterit, vel [11], si comım fuerit, aut a narratione incipiemus, aut a lege, b aliqua firmissima ratione nostræ dictionis : sin rincipio placebit [12], benivolentiæ partibus uten- est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro [13] e genere, per principium dociles auditores efficere tebit.

/I. (xvi.) Nunc, quoniam, quas res exordio con-

Sed augetur atque inflammatur MSS quidam et edd. vett. *potius*, non eodem loco : ea ısa; nam illud *non modo non*, .e *etiam* aut *potius*, non raro ı dixere, ut dudum notatum ris doctis. Ern.—Schütz. dat : ıgetur atque inflamm. odium ». inquit, elegantissimam lectio- t optimo cod. Erf. jam a Græ- eptam, cur post illum editores :rint, et (omissa *ira*) *odium* re- int, haud intelligo. Nempe qui ›o perspicue pacem et benivo- ı petit, huic odiosus et mole- t, et hoc ipso odio iram ejus nat potius quam restinguit.

Vel, si commodum. Schütz. « et, si commodum », ex ed. Camer. ut aptius.

12. *Sin uti principio placebit*. Vulgata, « vel si uti principio placebit »; sed alterum restabat in Pal. Habebat præterea Grev. « sin autem uti ». Gaut.

13. *In obscuro ... oportebit*. Sch. hæc verba retraxit ante « Quum autem erit honestum », quia, inquit, Cicero primum ea genera exordii pertractat, in quibus propter aliquam causam orationi haud satis favet oratoris animus; quibus ex altera parte opponitur « honestum causæ genus ». Et sic antea in distributione hoc ordine ponebantur : admirabile genus causæ, humile, anceps, obscurum.

ficere oporteat, dictum est; reliquum est, ut datur, quibus quæque res rationibus confici po

Benivolentia quatuor ex locis comparatur: stra, ab adversariorum, ab judicum persona, causa [1]. Ab nostra [2], si de nostris factis et offici arrogantia dicemus; si crimina illata, et aliquas honestas suspiciones [3] injectas diluemus; si, q commoda acciderint, aut quæ instent diffici proferemus; si prece, et obsecratione humili, plici utemur. Ab adversariorum autem, si eos odium, aut in invidiam, aut in contemptionem cemus. In odium adducentur, si quod eorum s superbe, crudeliter, malitiose factum proferetu invidiam, si vis eorum, potentia, divitiæ, cog pecuniæ proferentur, atque eorum usus arro intolerabilis; ut his rebus magis videantur, causæ suæ confidere. In contemptionem adduc si eorum inertia, negligentia, ignavia, desic studium, et luxuriosum otium proferetur. Ab a rum persona [5] benivolentia captabitur, si res fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur qua assentatio nimia significetur; et si, de his

XVI. 1. *Ab ipsa causa*. Legebatur antea *ab ipsa re*, sed præter Pall. in quorum secundo alterum exstabat: nam pr. et tert. *ab causa*, sine pronomine, quod tamen in editione Victorii. Grut. — Habet Her. « a rebus ipsis ».

2. *Ab nostra*. Schütz. addit *persona*, quod in loco simili ponitur ad Herenn. I, 5. Nempe quia post illa « ab nostra...judicum persona » interjicitur « ab ipsa causa », hic repetendum est *persona*. Sch.

3. *Honestas suspiciones*. In cod. Erf. est *suspicationes*, unde Grævius *suspectationes* (a *suspecto*) putavit. Sch.

4. *Malitiose factum p* Grevenb. *ostendatur*, placui lielmio: sed stant pro vul tres. Grut.

5. *Ab auditorum persona* MSS duobus recepit *judice* batque Oudend. Id etsi meliu det verbo quod est in partit men quia et in libris ad H sic *auditores* reperi, non a id imitari, quamquam nihil fert utrum legas. Sic mox qui audiunt », ubi pariter *ju*

ꞔsta existimatio, quantaque eorum judicii et autatis exspectatio sit, ostendetur. Ab ipsis[6] rebus, stram causam laudando extollemus, adversariocausam per contemptionem deprimemus.

tentos autem faciemus[7], si demonstrabimus, ea dicturi erimus[8], magna, nova, incredibilia esse, d omnes, aut ad eos, qui audiunt[9], aut ad aliquos res homines, aut ad deos immortales, aut ad nam rempublicam[10] pertinere; et si pollicebimur, brevi nostram causam demonstraturos, atque nemus judicationem, aut judicationes, si plures t.

ciles auditores faciemus[11], si aperte et breviter nam causæ exponemus; hoc est, in quo consistat oversia. Nam et quum docilem[12] velis facere, attentum facias oportet; nam is maxime docilis qui attentissime est paratus audire.

II. (xvii.) Nunc insinuationes quemadmodum ri conveniat, deinceps dicendum videtur. Insione[1] igitur utendum est, quum admirabile genus e est, hoc est, ut ante diximus, quum animus

di: item cap. 17, init. sic est . Ern.

ipsis rebus. Lallem. « ab reis ». Idem infra « causam nopro « nostram causam ».

tentos autem faciemus. Schütz. *ditores*, quod, inquit, in novo is membro haud satis apte omitti: sic ad Herenn. I, 4, s auditores ... benivolos an». Quem locum confer.

turi erimus. « Dicturi sumus » isb. et Voss. Sch.

i audiunt. Schütz. cum Lal*dient* præbuit, ut aptius h. l. Erf. aliorumque MSS, auctootus.

10. *Aut ad deos immortales, aut ad summam rempublicam pertinere*. Sic ediderat Lamb. pro vulgato « summæ reipublicæ », ductus latinitatis exquisitæ scientia: et sic laudat Victorinus. Ego, quia sic clare MSS Cass. recepi. Ern.

11. *Dociles auditores faciemus*. Cf. Herenn. I, 4.

12. *Nam et quum docilem*. Schütz. dat « nam quem docilem », quia vulgatum non bene coit cum antecedentibus *dociles auditores*. — Concinnius quidem, sed non necessario correctum cum Wetzelio putamus.

XVII. 1. *Insinuatione*. Cf. Herenn. I, 6.

auditoris infestus est[2]. Id autem tribus ex causis fit maxime; si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo, aut ab iis, qui ante dixerunt[3], jam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, quum jam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratore[4] nonnumquam animus auditoris offenditur.

Si causæ turpitudo contrahet offensionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; et dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus; deinde, quum jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, et dicere, ea, quæ indignentur[5] adversarii, tibi quoque indigna videri; deinde[6] [quum lenieris eum, qui audiet], demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, et negare te quidquam de adversariis

2. *Infestus est.* Lambinus malebat *infensus,* seu *offensus est.* Sch.

3. *Ab iis, qui ante dixerunt.* Nempe ab accusatoribus.

4. *In oratore.* Hoc cum Grævio recepi pro « in oratione », quod nec satis aptum est sensu. Illud MSS plures Grævii habebant; unus Gronov. et sic reperi etiam in MSS, Gu. 1, edit. Junt. Ceteræ edd. vett. etiam Ald. *in oratorem*, uti quidam MSS, in his Gu. 2. Illa constructio est Ciceroniana, et statim in sequentibus aliquoties occurrit. Ern. — *In oratorem* dant Voss. 1, 2, Leid. 2, et ed. Omnib. teste Schützio, at nostram lectionem defendunt cod. Voss. c. Schol. Leid. 1, 3.

5. *Indignentur adversarii, tibi q. indigna videri.* Sic latinitas postulat, non *indignantur*, ut est in vulgatis, et sic MSS Græv. et Oudend. Gu. 1; item edd. pr. Primus *indignantur* dedit Aldus, quem ceteri et in hoc male sequuti sunt. Ern.

6. *Deinde [quum lenieris eum, qui audiet], demonstrare, nihil eorum ad te pertinere*, etc. Schütz. verba « quum lenieris eum qui audiet », ut spuria ejecit : quæ, inquit, nec agnoscit Victorinus, et jam Lambinus recte delevit : nihil enim afferunt præter frigidam sententiæ, « quum jam mitior factus erit auditor », repetitionem. Ernest. quoque uncis includendo damnavit.

esse dicturum, neque hoc, neque illud : ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, et tamen id obscure faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem; et aliquorum judicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam; deinde[7] eamdem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præsentia[8] demonstrare.

Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse[9], id quod[10] ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu : oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, et maxime ii, qui audierint[11], probarint, primum te dicturum polliceri; aut ab adversarii dicto exordiri, et ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione uti[12], quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione[13]. Nam auditor quum eum, quem adversarii perturbatum putant oratione[14], videt animo firmissimo[15] contra dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere arbitratur.

Sin auditoris studium defatigatio[16] abalienavit a

7. *Deinde eamdem.* Lallem. « deinde aut eamdem ».

8. *In præsentia.* Schützius cum Grævio e cod. Erf. et Duisb. « in præsenti ».

9. *Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse.* Conf. Herenn. I, 6.

10. *Id quod ei.* Addidi *id*, ut Lambinus fecit, et Græv. qui in uno MS sic reperit; et huc ducunt reliqui, etiam Cass. Gu. 1, qui habent *idque*. Clare *id quod* habent edd. Mediol. 1498, Junt. Primus Aldus dedit nude *quod*. Ern. Lallem. *idque*.

11. *Qui audierint.* Schütz. e cod. Cauch. et Leid. 3, « qui audient ».

12. *Dubitatione uti.* Dicere te dubitare, nescire. Wetz.

13. *Cum admiratione.* Admirantem, quo tandem modo istiusmodi crimina contra te proferri potuerint : quo sensu Xenoph. Mem. I, 1, πολλάκις ἐθαύμασα.

14. *Perturbatum putant oratione.* Man. « perturbatum putat oratione ». Lamb. « perturbatum putant sua or. » Oliv. — Schütz. dat cum Lallem. *putat*, ex auctoritate Ursini, a quo hanc inventam esse lect. in MS dicit.

15. *Firmissimo. Fortissimo* Oliv. Lallem. non bene.

16. *Sin auditoris studium defatigatio.* Cf. Herenn. I, 6.

causa, te brevius, quam paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit; quod genus, strepitum, acclamationem[17]; aut jam parata[18], quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem; aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. Nam ut cibi satietas et fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur; sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu novatur[19].

XVIII. (XVIII.) Ac separatim quidem, quæ de principio et insinuatione[1] dicenda videbantur, hæc fere sunt. Nunc quiddam breviter et communiter[2] de utroque præcipiendum videtur.

Exordium sententiarum et gravitatis plurimum debet habere, et omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quod id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendet[3]: splendoris, et festivitatis, et concinnitudi-

17. *Quod genus, strepitum, acclamationem*. Schütz. cum Oliv. « quod genus, strepitu, acclamatione ». Ita, inquit, scribendum esse vidit Lambin. et sic est in cod. Voss. c. Schol. *Quod genus* enim est i. q. οἷον, ut sæpe; ergo ablativi necessario requiruntur. In libro Ursini erat « strepitum acclamationem dicemus ». Verum hoc *dicemus* debetur grammatico, qui accusativos istos non poterat concoquere. In cod. Cauch. vestigia sunt veræ lectionis: « strepitus, acclamatione »; sed quia punctis notatur ultima syllaba vocis *acclamatione*, librarius forsan invenit « strepitus, acclamatio ». Sch. — Gulielmius malebat ex Grev. *exclamationem*.

18. *Aut jam parata*. Idem Gulielmius præferebat ex Grevenb. « aut jam peracta ». Gaut.

19. *Aut risu novatur*. Sic codd. Græv. et edd. primæ usque ad Ald. qui primus edidit *renovatur*. Illud hic aptius et exquisitius. Ern.

XVIII. 1. *Et insinuatione*. Schütz. *et de insinuatione*.

2. *Breviter et communiter*. Schütz. *brevi communiter*, e cod. Erf. et Cauch. Grævio probante.

3. *Commendet*. Sic esse debet, non *commendat*, quia præcedit *faciendum*

ıimum, propterea quod ex his suspicio quæ-
ɔparationis atque artificiosæ diligentiæ nasci-
ıæ maxime orationi fidem, oratori adimit
tatem.

vero hæc sunt certissima exordiorum[4], quæ
pere vitare oportebit : vulgare, commune,
tabile, longum, separatum, translatum, con-
ecepta. Vulgare est[5], quod in plures causas
ıccommodari, ut convenire videatur. Commune
ıod nihilo minus in hanc, quam in contrariam
causæ, potest convenire. Commutabile est,
b adversario potest, leviter mutatum, ex con-
arte dici. Longum est, quod pluribus verbis,
entiis, ultra quam satis est, producitur. Sepa-
st, quod non ex ipsa causa ductum est, nec,
iquod membrum, annexum orationi. Transla-
, quod aliud conficit, quam causæ genus postu-
si quis docilem faciat auditorem, quum beni-
ım causa desiderat[7]; aut, si principio utatur,
ınsinuationem res postulat. Contra præcepta
od nihil eorum efficit, quorum causa de exor-
ecepta traduntur : hoc est, quod eum, qui
neque benivolum, neque attentum, neque

MSS Voss. Leid. quamquam ımodet. Ernest. — Contra ontendit conjunctivo hic esse, scribitque commen- allem.

ı hæc sunt...exordiorum. 7.

ıre est. Hic sexies est repe- IS Cass. quatuor abest : in modo diversis locis : unde iam ceteris locis abesse de- ıpra jam dixi. Interpunctio ɔd nempe post unamquam- ionem punctum scriptum fuit, has repetitiones peperisse videtur ut alia vitia. Ern. — Vide Herenn. I, 7.

6. *Commune est.* Schütz. ibi delet *est*, sicut post *commutabile*, *longum*, *separatum*; idem facit Lallem. Vide Herenn. I, 7; ibid. de *commutabili* et ceteris.

7. *Desiderat... postulat.* Cod. Erf. et Cauch. *desideret... postulet.* Sic et MSS Oudend. et Victorin. Sed indicativum cum Ernestio servavimus, quia *quum* h. l. habet significationem temporis et loci. Sch.

docilem efficit; aut, quo profecto nihil[8] pejus est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

XIX. (XIX.) Narratio[1] est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. Narrationum tria sunt genera: unum genus est, in quo ipsa causa, et omnis ratio controversiæ continetur; alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur; tertium genus est remotum a civilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur et scribitur. Ejus partes sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula[2] est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur; cujusmodi est:

Angues[3] ingentes alites, juncti jugo.

Historia[4] est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota[5], quod genus: «Appius indixit Carthaginiensibus bellum». Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium:

Nam is postquam[6] excessit ex ephebis, Sosia.

8. *Profecto nihil. Nihil profecto* cod. Voss. c. Schol. Voss. 1, Leid. 1, 3. SCH. — Multo quidem melius.

XIX. 1. *Narratio.* Quam iisdem verbis definit auctor ad Herenn. I, 3, qui de hac exponit cap. 8, 9.

2. *Fabula est*, etc. Respice ad Herenn. I, 8.

3. *Angues... jugo.* Hunc versiculum Nascimbenius ex Ennii Medea depromptum putabat, ac de curru Medeæ anguibus alatis vecto intelligendum. SCH.

4. *Historia.* Cf. Her. I, 8.

5. *Ab ætatis nostræ memoria remota.* Lambinus: «memoria propter vetustatem remota». Scilicet metuenda erat, ne remota esset propter novitatem! nihil ineptius tali adsutamento, sine librorum auctoritate. GRUT.

6. *Nam is postquam.* Terent. Andr. I, 1, 24.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones et animi perspici possint, hoc modo:

Venit ad me [7] sæpe clamitans, Quid agis, Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptum suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.
Nimium ipse durus est [8] præter æquumque et bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas[9], confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate[10], spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verum hæc ex his, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumentur. (XX.) Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum videtur.

XX. Oportet igitur eam tres habere res: ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit[1]. Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, et non ab ultimo

7. *Venit ad me.* E Terent. Adelph. I, 1, 35-39, ubi Mitio secum ipse colloquens, de fratre, cujus filium habebat ipse cælebs, loquitur. Wetz.

8. *Nimium ipse durus est.* Oudend. malit e MSS suis (quibus Cass. Gu. consentiunt, nisi quod unus uterque *es durus* habet) *ipse est durus*, ut fuit etiam in MS vetere Terentii, ediditque h. l. Lambinus. Et sic versus dimensio facilior est. Sed etiam elisio potest esse in *durus*, ut cum *est* coeat, ut bene monuit ad Terentium Bentleius, cujus libri etiam in lectione vulgata consentiunt. Ern.— Cui Schütz. assentitur.

9. *Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas.* Cf. Her. I, 8.

10. *Lenitate.* Schütz. dat *levitate*, propter oppositum *gravitate*, et ita est in libris ad Herenn. I, 8. Monet tamen Wetzelius ferri posse *lenitas*, si intellexeris *animi gravitas*, quum sit apud Aristotelem, II, 17: βαρύτης ἐστὶν ἡ σεμνότης μαλακὴ, καὶ εὐσχήμων βαρύτης.

XX. 1. *Ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit.* Cf. Herenn. I, 9, ubi est brevis, dilucida, verisimilis. Wetz. — Monet J. V. *Leclerc* hic præsertim conferendum utrumque librum, quum non præcepta tantum consentiant, sed et voces et locutiones plerumque eædem occurrant.

repetetur[2], et si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur[3] (nam sæpe satis est, quod factum sit[4], dicere; non ut enarres[5], quemadmodum sit factum); et si non longius, quam quod scitu opus est[6], in narrando procedetur; et si nullam in rem aliam transibitur; et si ita dicetur, ut nonnumquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur; et si non modo id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur; et si semel unumquodque[7] dicetur; et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit[8], ut, quum se breves putent esse, longissimi sint: quum dent operam, ut res multas breviter dicant, non ut omnino paucas res dicant[9], et non plures, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: « Accessi ad ædes, puerum evocavi; respondit; quæsivi dominum; domi negavit esse ». Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse,

2. *Et non ab ultimo repetetur.* Idem præcipit Horatius : « Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo ». Cave itaque, quod hic ultimum vocat Tullius, extremum interpreteris : immo primum est. Quo sensu de primo Latini regis progenitore Saturno apud Virgil. dicitur Æneid. VII, 49 : « tu sanguinis ultimus auctor ». Pausteus.

3. *Cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur.* Hoc est Her. I, 9, summatim, particulatim narrare. Wetz.

4. *Quod factum sit. Quid factum sit* Ern. Sch.

5. *Non ut enarres.* Olivet. *ut non enarres.*

6. *Quam quod scitu opus est.* Edd. veteres delent *quod*, variantque etiam MSS. Lambinus corrigebat *quoad;* sed id *quod* significare h. l. dixerim, ut aliis locis pluribus. Itaque nihil mutavi. Ern. — At Schütz. se *quoad* malle declarat.

7. *Semel unumquodque.* Pro vulgato *unumquidque;* quod vel sine libris correxerim. Sed illud habent et MSS plures et edd. vett. magno consensu: contra quos Lambinus *unumquidque* dedit. Ern.

8. *Imitatio brevitatis decipit*, etc. Schützius cum Lallem. *imitatio decipit brevitatis.*

9. *Non ut omnino paucas res dicant.* Fabr. et Grev. hæc ignorant: conspiciuntur tamen in Pall. absque quibus omnino item exterminassem. Grut.

«domi negavit esse [10]», fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, et non minus rerum non necessariarum, quam verborum multitudine supersedendum est.

Aperta autem narratio [11] poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, et rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic considerandum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur; et omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. Nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quam obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est : quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis [12].

XXI. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quæ solent apparere in veritate; si personarum dignitates servabuntur [1]; si causæ factorum exstabunt; si fuisse facultates faciundi videbuntur; si tempus idoneum; si spatii satis; si locus opportunus

10. *Quia satis fuit dixisse : domi negavit esse*. Hæc verba Schütz. delet. Quomodo, inquit, qui istam, qua de agitur, narratiunculam brevius enuntiare vellet, his tribus verbis *domi negavit esse* defungi potuisset? Certe sic saltem, ut brevissime dicendum erat : «a janua quæsivi dominum : puer domi negavit esse». Itaque ineptum illud glossema ejeci.

11. *Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque*, etc. Conf. Orat. II, 80, et Quintil. IV, 2, ubi quæ sit narratio aperta et dilucida, et narrationis genus lucidum et planum exponit. De ceteris verbis resp. notas ad Her. I, 9. Wetz.

12. *Dicendum est in præceptis elocutionis*. Quæ pars operis desideratur; nec fortasse umquam exstitit, licet aliter sentiat Spalding. ad Quintilian. III, 3, 6. Quæ hic pollicetur auctor suppleri possunt ex c. 6 Partitionum oratoriarum. J. V. L.

XXI. 1. *Personarum dignitates servabuntur*. Si id narratur quod sit una-

ad eamdem rem [2], qua de re narrabitur, fuisse ostendetur; si res et ad eorum, qui agent, naturam, et ad vulgi morem [3], et ad eorum, qui audient [4], opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

(XXI.) Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut, quum obsit narratio, aut quum nihil prosit, tamen interponatur [5]; aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, quum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem [6], quam argumentando, et causam agendo leniri oportebit. Quod quum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, et ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulneri præsto medicamentum sit, et odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, quum aut ab adversariis [7] re exposita, nostra nihil interest, iterum aut alio modo [8] narrare; aut quum ab iis, qui

quaque persona dignum, quod cum cetera ejus vita conveniat.

2. *Ad eamdem rem*. Schütz. cum Lamb. *ad eam rem*.

3. *Ad vulgi morem*. Sic Lambinus edidit pro *rumorem*: in MS Erf. repertum recepit Grævius, consentitque Victorinus, et MS Gu. 2 manus secunda supra adscripsit *ru*. Et sequutus sum cum aliqua hæsitatione, quod etiam vulgata sensum commodum habet, præsertim quum de factis sermo sit, et de vulgo, cujus sermonibus utique se accommodabant in dicendo oratores: sed sustulit scrupulum, quod magistri artis in probabilitate hæc conjungunt, *naturam*, *morem* et *opinionem*, ut ad Herenn. I, 9. Ern. — Quem Schütz. sequutus est.

4. *Audient*. Sic edidi e MSS Gu. et edd. pr. ut similis saltem esset oratio: *qui agent*, *qui audient*. Si quis tamen malit *audiunt*, idem faciat *agunt*, ut dedit Aldus. Ern. — Aldum Lallem. sequutus est.

5. *Tamen interponatur*. Ita MSS Gron. Gu. Cass. probantibus Grævio et Ernestio. Vulgo *tunc interponatur*. Sch.

6. *Excipit offensionem*. Purgoldus emendandum censet *excitat offensionem*. Sed tamen dicitur « habere offensionem, accipere offensiunculam »; quidni igitur *excipere* dicatur. Sch. — Est etiam supra c. 17, *contrahere offensionem*.

7. *Aut ab adversariis*. *Aut* addidi e MSS aliis Gu. 1, Cass. et edd. pr. usque ad Aldum: consentitque formulæ in his Ciceronianæ. Ern.

8. *Iterum aut alio modo*. *Iterum eodem modo* cod. Erf. Sch.

, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit pacto docere. Quod quum acciderit, omnino ıne supersedendum est. Non loco dicitur, ıon in ea parte orationis collocatur, in qua :ulat: quo de genere agemus tum, quum de ione dicemus[9]; nam hoc ad dispositionem :. Non quemadmodum causa postulat, narra- ım aut id, quod adversario prodest, dilucide te exponitur, aut id, quod ipsum[10] adjuvat, dicitur et negligenter. Quare, ut hoc vitium omnia torquenda sunt ad commodum suæ contraria, quæ præteriri poterunt, præter- quæ illius erunt[11], leviter attingendo, sua er et enodate narrando. Ac de narratione satis dictum videtur; deinceps ad partitio- nseamus.

(XXII.) Recte habita in causa partitio[1] illustrem et ıam totam efficit orationem. Ejus partes duæ uarum utraque magnopere ad aperiendam , et ad constituendam pertinet controversiam. :s est, quæ, quid cum adversariis conveniat, in controversia relinquatur, ostendit: ex qua quiddam designatur auditori, in quo animum

de dispositione dicemus. peris non exstat. Vide ad

l ipsum adj. Ipsum, scilic. ıcH. — Lamb. *ipsam*. Lall.

illius erunt. Scil. adversa- psa jam dicebantur con- quomodo recte dicatur: quæ præteriri poterunt, ı, eademque contraria le- endo?» Itaque mihi per- onem scribere debuisse: «Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo, quæ minus poterunt, leviter attingendo, sua diligenter et enodate narrando». Sic *sua* opponuntur *contrariis*, et *contraria* vel omnino præteriri, vel, si minus id fieri potuerit, leviter attingi oportere, docetur. ScH.

XXII. 1. *Recte hab. in c. partitio.* Her. I, 10, ubi est divisio. Quintil. III, 9; IV, 2.

debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat, fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur.

Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, ostendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: « Interfectam matrem esse a filio, convenit mihi cum adversariis». Item contra: « Interfectum esse a Clytæmnestra Agamemnonem, convenit ». Nam hic uterque et id posuit, quod conveniebat, et tamen suæ causæ commodo consuluit. Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione [2]: quæ quemadmodum inveniretur, ante dictum est.

Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem [3], hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, quum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, et partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur [4]. In qua partitione vi-

2. *Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione.* Ponendum, id est, exponendum. De judicatione quid sit et quomodo inveniatur resp. c. 13 et 14.

3. *Rerum distributam continet expositionem.* Sic edd. inde ab Aldo. Priores habent *distributarum*, quod Grævius e MS uno Erf. recepit, probatque Oudend. cujus MSS eamdem lectionem habent; quum alii, in his Cass. Gu. 1, *distributam* exhibeant. Gu. 2 habet *distributarum*, sed a m. sec. Ego vulgatum servavi. Grævius quærit quid sit *expositio distributa?* Serum erat id h. l. quærere, non supra hoc ipso capite, ubi est: « earum rerum breviter expositio ponitur distributa ». Est autem expositio causæ per distributionem facta. ERN. — Cui Schütz. assentitur.

4. *Amplectimur. In qua partitione*

dendum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero[5] extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixte cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo[6], animalis pars est; Thebani aut Trojani, genus.

XXIII. Hæc ideo[1] diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur, « Ostendam, propter cupiditatem, et audaciam, et avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempublicam pervenisse »; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est, omnium nimirum libidinum, cupiditas; ejus autem generis sine dubio pars est avaritia.

Hoc igitur vitandum est, ne[2], cujus genus posue-

vid. Schütz. emendat : « amplectimur partitione. In quo vid. » Quia, inquit, non de genere partitionis, sed de virtute quadam partitionis agitur.

5. *Aut sero extra.* Adverbium *postea*, quod Grævius e cod. Erf. inseruerat, recte ejecit Ernesti. Ejus enim vis jam in *sero* latet. Sch.

6. *Nam homo, animalis pars est; Thebani aut Trojani, genus.* Schütz. dat : « Nam homo, animali pars est; Thebanis aut Trojanis, genus ». In Leid. 1, inquit, legitur *animali pars;* et quia statim præcedit « sed sæpe eadem res *alii* genus, *alii* pars est », hic quoque aptior est dativus.

XXIII. 1. *Hæc...præscriptio, u. a. i. generali partitione.* Schützius dat : « hæc ideo d. i. descriptio, u. a. i. generali præscriptione ». Vix credibile est, inquit, *generali partitione* pro *generum partitione* Ciceronem scripsisse. Præterea in cod. Erf. et ed. Omnib. legitur « diligentius inducitur descriptio »; et noster cod. Leid. habet « generali præscriptione ». Itaque ad horum codd. auctoritates lectionem constituimus; quæ sane commodum sensum præbet sic, ut Cicero dicat : hanc partium ad genus relationem ideo diligentius descripsimus, ut, aperte intellecta regula generali, quam scilicet exemplis istis illustravimus, paucitas generum in partitione servari possit. Sch.

2. *Ne, cujus genus posueris, ejus secum aliquam, sicut diversam ac dissimilem, partem ponas in eadem*

stremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic et ad primam quamque partem primum accessit, et, omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, et ad singulas partes accedere, et, omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

XXIV. (xxiv.) Confirmatio[1] est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, et auctoritatem, et firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur, quamdam silvam, atque materiam universam ante permixtam et confusam exponere omnium argumentationum; post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare[2] oporteat.

(xxv.) Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. Ac personis[3] has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ attribuitur[4], quo

XXIV. 1. *Confirmatio*. Cap. 24-41. Conf. Herenn. I, 10-17, ubi agitur de hac et confutatione. Multo latius igitur de his Noster exposuit, quum de hac posteriore, quam *reprehensionem* dicit, deinde amplius agat cap. 42-51. Rem tamen ipsam, argumentationem ille persequitur libri secundi cap. 2-31. — *Confirmatio* est auctori ad Herenn. I, 3, « argumentorum nostrorum expositio cum asseveratione ». Wetz.

2. *Confirmare*. Lallem. *confirmari*.

3. *Ac personis*. « Ac personis quidem » Schütz. cum Lambino.

4. *Personæ attribuitur, quo... appelletur*. *Attribuitur* ex editionibus pr. (sic et Gu. 2) reposui pro *datur*, quod ab Aldo est, quamquam et in scriptis reperitur. *Attribuitur* est elegantius et h. l. aptius. MS Cass. Gu. 1, cum aliis habet *tribuitur*, quod eodem redit. Sed mox contra libros edidi *appelletur*: nam *quo* hoc loco est utique pro

ant[7]; quæ versantur in philosophia: ex[8] quibus ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur; rum nihil in ceteris artibus[9] inveniebamus.

tque his de partitione præceptis, in omni dictione ninisse oportebit, ut et prima quæque pars, ut osita est in partitione, sic ordine transigatur, et ibus explicatis, peroratum sit; hoc modo[10], ut ne l posterius præter conclusionem inferatur. Partitur d Terentium breviter et commode senex in An-, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto[11], et gnati vitam, et consilium meum
Cognosces, et quid facere in hac re te velim.

ue quemadmodum in partitione proposuit, ita rat, primum gnati vitam:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas[12].

nde suum consilium:

Et nunc id operam do.

nde[13] quid Sosiam velit facere, id quod po-

nte, Schütz. *sed* pro *quæ* dedit *versatur*.

Pertineant. Ern. e MS Guelf. a Sch. cum Lallem. *pertinent*.

Ex quibus. Schütz. *de qua*. Vul- *ex quibus*, inquit, propterea est enda, quod Cicero dixisse haud t, se ex aliis præceptis partitio- quæ non pertinerent ad usum rium, ea transtulisse quæ con- e viderentur oratorum usui. Ita- *'e qua*, quod habet Victorinus, ni, quod refertur ad philoso- ı.

In ceteris artibus. In ceteris li- le arte rhetorica scriptis.

. *Hoc modo, ut ne... inferatur*. *tur*. Lambinus præfixit *hoc modo* sequenti periodo: « ne quid... infe- ratur. Hoc modo partitur ». Lambi- num Schützius sequutus est.

11. *Eo pacto*, etc. Terent. Andr. I, 1, 22.

12. *Liberius vivendi fuit potestas*. Gruterus hunc versiculum auctoritate Pal. et Rob. Steph. non admisit: idem fecit Schütz. auctoritate cod. Erf. item octo Oxon. exemplariique Man. neque vero, adjicit, ad sententiam opus est. Cicero tantum initium sin- gularum partium a Simone in Andria Terentii tractatarum designat, cui consilio unus versiculus, vel adeo di- midius sufficiebat.

13. *Deinde*, pro *post hæc*, e MSS et edd. pr. usque ad Aldum. Ern.

an contra. Et omnino, quæ a natura data anim corpori considerabuntur [9], in natura consider: sunt. Nam quæ industria comparantur, ad hab pertinent, de quo posterius dicendum est.

XXV. In victu considerare oportet, apud quos quo more, et cujus arbitratu sit educatus, quo: buerit artium liberalium magistros, quos vivendi ceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, qu: artificio sit occupatus, quo modo rem familiaren ministret, qua consuetudine domestica sit [2].

In fortuna quæritur, servus sit, an liber; pecı sus, an tenuis; privatus, an cum potestate; si potestate [3], jure an injuria; felix, clarus, an coı quales liberos habeat. Ac si de non vivo quær etiam quali morte sit affectus, erit considerandu

Habitum autem [4] appellamus, animi aut cor]

9. *Considerabuntur* ut spurium uncis inclusi, quia et ab omnibus edd. ante Aldum abest, et per sensum nullo modo stare potest. MSS Cass. Gu. in fine omittunt *sunt*. Locus ita corrigendus videtur: « quæ a natura, animo et corpore data sunt, in natura considerands », i. e. in ea parte, quæ ad naturam pertinet. Ern. — Schütz. Ernestio obtemperavit, nisi quod pro « data sunt » « dantur » e codd. Leid. 1, 2 præbuit.

XXV. 1. *Apud quos*. Lallem. *apud quem*, ut opinor, male.

2. *Qua consuetudine domestica sit*. Interpretatur Wetzelius: « quibuscum vivere consuetus sit domi ». Sed latina locutio plura complectitur. Nec tantum quibuscum, sed et quo modo solitus sit vivere domi, significat, et quem se gerat quum in servos tum in uxorem et liberos.

3. *Si cum potestate*. Hæc absunt a cod. Voss. 2. Minime autem debent. Fortasse autem cum verius legeretur: « et si cum state ». Sch.

4. *Habitum autem... indus. partam*. Schützius dat: « H autem... constantem et usu a tam »; et infra, « ut virtu postremoque, « et industria pa In vulgata, inquit, habitus d hoc vitio laborat, quod, contr ronis mentem, quævis perfecti tur *habitus*, quem ille tantum opponere volebat. Itaque ante tam inseruimus *usu*, quod Vic in cod. suo legit. Sic *usu abs* habitum distinguit ab iis qu: tura dantur; *constantem* aute: discernit ab affectionibus ex t natis. Denique pro vulgato · rescripsimus *virtutem*, quod et rinus in cod. suo legit. Cete *industria* habent MSS Oudend

constantem et absolutam aliqua in re perfectionem[5]; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam; et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaque partam.

Affectio[6] est, animi aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium est[7] animi assidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ[8], poeticæ, geometriæ, literarum. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciendi [vere[9]] excogitata ratio. Facta autem, et casus, et orationes tribus ex temporibus considerabuntur[10]: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit,

Omnib. quam lectionem sequuti sunt Olivet. et Lallem. Sch.

5. *Perfectionem*. Quo sensu vox illa accipienda sit parum apertum est: non id esse crediderim quod gallice eodem vocabulo dicimus, *la perfection*, ut sit in aliquo homine ea quæ deorum tantum esse potest plenitudo virtutis atque doctrinæ; sed perfectionis nomine intelligendus utriusque aliquis usus jam in constantissimam consuetudinem versus quæ labefactari non possit, et eo tantum sensu sit, absoluta, perfecta, consummata alicujus rei perceptio. Melius tamen Aristoteles, qui non virtutes tantum et commoditates inter habitus retulit, sed ἕξεις ait se vocare ἀρετὰς καὶ κακίας, Rhet. II, 12. Conf. infra, II, 9.

6. *Affectio est*. De qua vide inf. lib. II, cap. 9.

7. *Studium est*. Sic legendum vidit Oudend. e Leid. 1, 2, Voss. 1. Vulgo *autem* inserebatur. Sch.

8. *Philosophiæ, poeticæ... literarum*. Lambinus dedit: « ut ad philosophiam, poeticam, g. literas »: sed præstant genitivi ad voc. *studium* relati. Sch. — *Poeticæ* dedi a MSS Gu. Cass. et vestigiis aliorum librorum scr. et edd. qui habent *poetriæ*. Ern. — Lallem. *poetices*.

9. *Aut non faciendi* [*vere*]. *Vere* Ernest. ut spurium uncis inclusit. Schütz. deleto *vere* dedit « non faciendive ». Hanc, inquit, lectionem quam præbent Alcuin. de Arte rhetorica, pag. 370 edit. Pith. et auctor Excerptorum de locis Rhetor. pag. 276, jam Oudendorpius probavit: nec Ernest. repugnat. Et Cic. de Invent. II, 9, ubi hæc definitio repetitur, item habet « non faciendive ». Sch.

10. *Tribus ex temporibus considerabuntur*. Conf. Herenn. II, 5.

qua sit usurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa.

XXVI. (XXVI.) Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia [1] cum ipso negotio, partim in gestione negotii considerantur, partim adjuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio [2], patriæ proditio [3]; deinde causa ejus [4] summæ, per quam, et quamobrem, et cujus rei causa factum sit, quæritur; deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium; deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit; deinde, quid postea factum sit.

In gestione autem negotii, qui locus secundus [5] erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quæritur [6] locus, tempus, occasio, modus, facultates [7]. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, inter-

XXVI. 1. *Continentia*. Sensu neutro : quæ continentur cum ipso negotio, rei affixa, ab ea non separabilia. WETZ.

2. *Parentis occisio*. Cujus causæ exemplum habes in oratione pro Roscio Amerino.

3. *Patriæ proditio*. De quo crimine agitur in oratione pro Rabirio.

4. *Causa ejus summæ, per quam, et quamob. et c. rei causa factum sit*. Ne quis hic aliquid superfluum putet, notandum est, vocabulis *per quam*, designari *causam efficientem*; particula « quamobrem causam impulsivam », et verbis « cujus rei causa factum sit, causam finalem ». SCH.

5. *Qui locus secundus erat*. Id est, qui locus secundus est, ut modo dixi.

6. *Quæritur*, pro vulg. *quæretur*. Illud habent edd. vett. consensu; etiam scr. apud Oudendorp. et Cass. Gu. 1, 2, et contextus requirit; nam et cetera sunt in hoc tempore. ERN.

7. *Facultates*. Ita, non, ut olim, *facultas* legendum esse docuit Oud. auctoritate codd. Leidd. Victorin. et ed. Omnib. Et sic ipse Cicero sub fine, cap 26. SCH.

longinquitate, propinquitate, solitudine, cele-, natura ipsius loci, et vicinitate totius regio- his etiam attributionibus : sacer an profanus, ıs an privatus, alienus an ipsius, de quo agitur, it an fuerit[8].

pus est[9], id quo nunc utimur (nam ipsum[10] ı generaliter definire difficile est), pars quædam atis, cum alicujus annui, menstrui[11], diurni, nive spatii certa significatione. In hoc et[12] quæ ıerint, considerantur; et eorum ipsorum, quæ r vetustatem obsoleverint, ut incredibilia vi-r[13], et jam in fabularum numerum repo-

uerit. Schütz. « aut fuerit » eid. 3 et Voss. 2 prætulit, illas quæstiones, sacer an publicus an privatus, quæ-empore præsenti aut præ-ındaria tantum erat, non in line quo illæ, ponenda.

pus est. Alii, « tempus au-

ıum. Id est, per se specta-one vocabuli abstrusa et me-. Sch.

nstrui, diurni. MSS plures, ut et Priscianus citat. Fa-. primæ « mensura diurni » Aldum, a quo vulgatum SS Cass. additur *vespertini.* *Mensurni* Pal. pr. a manu Grev. et duo antiquissimi ıssit Suffridus, teste Grutero, . 1, 2, Voss. 2, teste Schüt-hanc lect. sequutus est.

hoc et quæ ..... et eorum Hæc paullo impeditiora sunt, ı hærere possit. Est igitur n præterita, præsentia et fu-:terita porro sunt, et quæ ·etustatem incredibilia facta quæ pariter valde remota sunt, sed tamen certa, denique quæ nuper evenerunt. Hæc tria igitur pendent a verbis « et eorum ipsorum, quæ... obsoleverint... et quæ jam diu ... faciant fidem, vere... et quæ nuper... possint ». Quum sic præteritum tempus auctor explicuerit, transit ad præsens « et item quæ instent », scil. considerantur : deinde mentio de futuro est : « et quæ consequantur ». Ceterum *præterierint* scripsi et *obsoleverint*, vel ob hanc causam ne modi verborum discrepent (nam in ceteris membris sunt meri conjunctivi), quod Cicero dicit esse vitium latinitatis maximum. Et *præterierint* habent quidam libri, ut Guelf. uterque; item *obsoluerint* apud Oud. qui et probat. Sic edidit de judicio suo Lambinus, sed nemo eum audiit. Ern. — Schützius contra sibi magis placere indicativos declarat, quia nulla hic est obliquitas sententiæ, et cum Lallem. scribit « præterierunt, obsoluerunt ».

13. *Ut incredibilia videantur.* Auctor Excerptorum de locis Rhet. « aut incredibilia videantur », quod cur præferendum sit, causam non video. Sch.

nantur[14]; et quæ jam diu gesta, et a memoria nostra remota, tamen faciant fidem, vere tradita esse[15], quod eorum monumenta certa in literis exstent; et quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint; et item quæ instent in præsentia, et quæ maxime fiant[16], et quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, et quid serius[17] futurum sit. Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas ejus est consideranda. Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, et videre, potueritne aut magnitudo negotii aut multitudo rerum in eo transigi[18] tempore. Consideratur autem tempus et anni, et mensis, et diei, et noctis, et vigiliæ, et horæ, et in aliqua parte alicujus horum[19].

XXVII. Occasio[1] est pars temporis, habens in se

14. *In fab. numerum reponantur.* Schütz. « in fab. numero repon. » e Voss. 1, Leid. 2, 3. Scio, inquit ille, quem in textu constituendo Schütz. sequutus est, *reponi in* jungi accusativo, sed tunc, quum ea res iterum ponitur eo loco, cui antea sublata erat, ut apud Livium, « in thesauros reponere », lib. XXIX, cap. 19. Sed quando pro simplici *ponere* sumitur sextus casus videtur præferendus.

15. *Tamen faciant fidem, vere tradita esse.* Credantur sic re gesta fuisse quemadmodum narrata et tradita sunt.

16. *Et quæ maxime fiant.* Scribendum puto « quum maxime », ut profertur ab auctore Excerpt. de locis Rhet. inter Rhet. Pith. p. 277. Ern.

17. *Quid ocyus, et quid s.* Schütz. copulam *et*, jam Ernestio improbatam, omisit, auctoritate cod. Leid. 3, et Excerpt. de loc. Rhet.

18. *In eo transigi tempore.* Sch. delet *tempore* auct. cod. Leid. 3.

19. *Et in aliqua parte al. horum.* Quum anni pars sit mensis, et mensis pars dies et nox, et diei et noctis partes sint vigiliæ et horæ, hæ autem partes omnes jam enumeratæ sint ab auctore; difficile est dicere cur hæc addiderit: « et in aliqua parte alicujus horum ». Itaque quum in Voss. 1 a prima manu sit *horæ*, proclivis sum ad opinandum Ciceronem scripsisse « aut alicujus partis horæ », quod Victorinus quoque legisse videtur. Sch.

XXVII. 1. *Occasio est pars temporis*, etc. Vulg. « Occasio autem est pars temporis ». Delevi *autem*, ut mox in verbis « modus autem est ». Forma Ciceronianæ orationis in ponendis definitionibus partium est, non nectere definitiones per *autem*; quod et in libris ad Herennium sic est. Ergo ubi in libris quibusdam reperi abesse, delevi etiam tacitus: quod semel monuisse sat erit, quia res est non magna. Ern. — De occasione vide ad Her. II, 4.

alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem[2]. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur : verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur; in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. Quare quum genere idem sit[3], fit aliud, quod parte quadam, et specie, ut diximus, differat. Hæc[4] distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus.

Modus est, in quo, quemadmodum, et quo animo factum sit, quæritur. Ejus partes sunt, prudentia et imprudentia. Prudentiæ ratio[5] quæritur ex iis, quæ clam, palam, vi, persuasione fecerit; imprudentia autem in purgationem confertur[6], cujus partes sunt

2. *Alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem.* Notanda vox *opportunitas* duplicem genitivum trahens, ut sit « opportunitas alicujus rei », simul et « opportunitas faciendi ». Nisi malis : « idoneam alicujus rei ».

3. *Quare quum genere idem sit,* etc. Quum *utrumque* genere idem sit, nempe ut dixit Cicero « pars æternitatis », fit aliud, hoc est, diversum specie, quum hinc sit pars æternitatis, cum notatione anni vel mensis, etc. quod dixit Cicero « spatium quod in annis aut in anno, aut in aliqua parte anni spectatur », inde sit pars æternitatis cum opportunitatis notatione, quod supra sic dictum est « ad spatium temporis faciendi quædam opportunitas adjuncta ». At, nisi fallor, sunt eæ non tam ejusdem generis diversæ species quam ejusdem rei diversi aspectus.

4. *Hæc.* Nempe occasio.

5. *Prudentiæ ratio.* Lallem. et alii, « prudentiæ autem ratio ». Prudentia autem complectitur ea quæ præmeditata sunt.

6. *In purgationem confertur.* De qua supra, cap. 11, et infra, II, 31, ubi easdem quas hoc loco partes facit tres, hanc ipsam imprudentiam (h. l. inscientiam), casum, necessitudinem (h. l. necessitatem). Wetz.

inscientia, casus, necessitas, et in affectionem[7] animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, et cetera, quæ in simili genere versantur.

Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

XXVIII. (XXVII.) Adjunctum[1] autem negotio id intelligitur, quod majus, et quod minus[2], et quod simile erit ei negotio, quo de agitur, et quod æque magnum, et quod contrarium, et quod disparatum, et genus, et pars, et eventus. Majus et minus, et æque magnum, ex vi, et ex numero[3], et ex figura negotii, sicut ex statura corporis, consideratur.

Simile autem ex specie comparabili[4], aut ex conferenda atque assimulanda[5] natura judicatur. Contrarium est, quod positum in genere diverso, ab[6] eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat[7], ut fri-

7. *Et in a. animi.* De qua supra cap. 5.

XXVIII. 1. *Adjunctum.* Hic non eodem sensu sumendum quo dicimus *adjuncta*, gallice *les circonstances.* Hic est adjunctum quod aliquam affinitatem habet cum re, quod ad eam aliqua ex parte pertinet.

2. *Et quod minus.* Hic Schützius habet, *et quod æque magnum*, quæ verba apud nos post *quo de agitur* sita sunt : huc ea retraxit sensu, inquit, postulante, ex auctoritate MSS Ox. ω, 2.

3. *Ex vi, et ex numero*, etc. Schütz. « ex rerum et personarum vi, et numero, etc. » Verba « rerum et personar. » inseruit, quia his omissis dicit non intelligi quid sit *ex numero negotii*, et quia *rerum et pers.* Victorinus quoque legisse videtur; longumque refert ea de re Victorini commentarium.

4. *Ex specie comparabili, aut ex conferenda.* Sic legitur in codd. Oud. omnibus, apud Victorinum et in edd. vett. et apud auctorem de locis Rhet. apud Pith. pag. 277, « ex sp. comp. aut conferenda, etc. » Non erat quod Lambinus ed. Manutianam sequutus, reponeret : « ex sp. comparabili; comparabile autem ex conferenda ». Ciceronis mens enim hæc est, similitudinem vel ex specie rerum externa, vel ex interna earum natura duci. Sch.

5. *Assimulanda.* Alii *assimilanda*, quæ est scriptura recentior.

6. *Ab eodem.* Schütz. *ab eo*, e cod. Leid. 2.

7. *Plurimum distat.* Hanc lectionem edd. et codd. plurimorum confirmat auctoritas Inst. Orat. ap. Pith. p. 277. *Differt* præbent Voss. 1, 2, Leid. 1, quod cur recipiendum censuerit Oud. haud assequor. In Vossiano cod. c. Scholiast. legitur : « differt ut frigus calore, vita mors ». Sch.

lori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod qua re per oppositionem negationis separatur, odo: «Sapere, et non sapere [8]». Genus est, quod aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ generi, ut amor, avaritia. Eventus est alicujus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re rit, eveniat, eventurum sit[9]. Quare hoc in geut commodius, quid eventurum sit, ante animo possit, quid quaque ex re soleat evenire, conndum est, hoc modo: «Ex arrogantia odium, olentia arrogantia [10]».

rta autem pars est ex iis, quas negotiis [11] dicee esse attributas, consecutio. In hac eæ res quæ, quæ gestum negotium consequuntur [12]: priquod factum est, quo id nomine appellari niat; deinde, ejus facti qui sint principes et ines, qui denique auctoritatis ejus et inventionis obatores atque æmuli; deinde, ecquæ ea de re,

ere, et non sapere. Schützius, non sapere», e Voss. 1, Leid. n. ut copula languente; quod probaverat.

nturum sit dedi pro «even- sit»; quod sine dubio vit. Inclinavi in «eventurumve quia libri scripti et edd. vett. ent *que*, iis obedivi. Primus lus. Ern. — Copulam omit- Voss. c. Schol. a. m. p. Voss. 1, 3, ed. Omnib. Sch.

arrogantia odium, ex inrrogantia. Schütz. ita trans- ex insolentia arrogantia, ex a odium», ut fiat κλίμαξ ve-

uas negotiis dicebamus esse . Schützius, «quæ negotiis s esse attributa», ex edit. Omnib. et cod. Leid. 1. Vulgata, inquit, hactenus defendi potest, si cum Oudend. conjiciamus, post *ex iis* omissum esse *rebus*.

12. *Quæ gestum negotium consequuntur.* Ne quis forte putet, hæc jam supra prima parte contineri, ubi jam, «quid post negotium factum sit», quærendum esse auctor docuerat; notandum est illo loco de his rebus, quæ essent tempore cum ipso negotio conjunctæ, agi; hic autem de iis, quæ cum gesto negotio, sine respectu ad tempus, ipsa rerum natura conjuncta esse soleant, disputari. Similiter Quintil. Instit. Orat. V, 4, *consequentia*, ἀκόλουθα, a sequentibus, ἐπαγομένοις, quæ postea facta sint, aut futura, distinxit; et hunc nostrum locum recte explicuit Victorinus. Sch.

aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium; deinde, natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter et raro; postea, homines id sua auctoritate comprobare, an offendi[13] in his consueverint[14]; et cetera, quæ factum aliquod similiter confestim[15], aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, sunt attributæ.

XXIX. (XXVIII.) Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breviter describamus, argumentatio videtur esse inventum ex aliquo genere[1], rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: « Si peperit, cum viro concubuit ». Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio[2] est, in qua, utrum concesseris, repre-

13. *Offendi*. Habent codd. Voss. 1, Leid. 1, *offendere*, quod placet Oudendorpio, passivo nimirum sensu acceptum. SCH. — *Offendere* MSS Cass. ERN.

14. *Consueverint*. *Consuerint* MS Gu. 1, cujus in margine *consueverint*. ERNEST.

15. *Confestim, aut ex intervallo*. Schütz. *aut confestim, aut ex intervallo*, ex Leid. 1.

XXIX. 1. *Ex aliquo genere*. MS Oudend. « aliquo ex genere ». Utrum legas nihil refert. Sed ex aliquo genere significat ex aliquo genere locorum supra memoratorum, unde argumenta peti possunt. SCH.

2. *Complexio*. De qua vitiosa agit auct. ad Her. II, 29, cui cap. 10, est quinta argumentationis pars, quæ breviter concludit colligens partes argumentationis. De qua ratiocinationis parte Noster infra agit cap. 34, 39, 45. His conf. Her. II, 24. WETZ.

itur, ad hunc modum : « Si improbus est, cur s? sin probus, cur accusas?»

iumeratio[3] est, in qua, pluribus rebus expositis, ·teris infirmatis, una reliqua necessario confir- ır, hoc pacto : « Necesse est aut inimicitiarum ı ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei[4], aut jus amici gratia; aut, si horum nihil est, ab hoc esse occisum. Nam sine causa maleficium susce- ı esse non potest. Sed neque inimicitiæ fuerunt, metus ullus, nec spes ex morte illius alicujus modi, neque ad amicum hujus aliquem mors illius inebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit ius ».

mplex autem conclusio[5] ex necessaria consecu- e[6] conficitur, hoc modo: « Si vos me istud eo tem- fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans e fui; relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non rim, sed ne potuerim quidem facere». Atque hoc enter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc li possit, ut ne confirmatio[7] modum in se argu- tationis solum habeat, et quamdam similitudinem ssariæ conclusionis, verum ipsa argumentatio ex ssaria ratione consistat.

xix.) Probabile autem est id, quod fere fieri solet, quod in opinione positum est, aut quod habet in l hæc quamdam similitudinem, sive id falsum est, verum. In eo genere, quod fere solet fieri, pro- le hujusmodi est : « Si mater est, diligit filium.

numeratio, de qua vide c. 45.

ut metus, aut spei. Lallem. *aut aut spe.*

onclusio. De vario hujus voca- und rhetores usu consule in-

6. *Consecutione.* De qua respice cap. 28.

7. *Ut ne confirmatio.* Lambinus asseverat legendum ex veteribus *ut ne infirmatio*, quod in nullo est nostrorum, neque meminerunt alii editores. GRUT — Lallem. *et ne*, pro *ut ne.*

Si avarus est[8], negligit jusjurandum ». In eo autem, quod in opinione positum est, hujusmodi sunt probabilia : « Impiis apud inferos pœnas esse[9] præparatas. Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse ».

XXX. Similitudo[1] autem in contrariis et paribus, et in iis rebus, quæ sub eamdem cadunt[2] rationem, maxime spectatur. In contrariis, hoc modo : « Nam si iis, qui imprudentes læserunt, ignosci convenit, iis, qui necessario profuerunt[3], haberi gratiam non oportet ». Ex pari, sic: « Nam ut locus sine portu[4], navibus esse non potest tutus; sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse ». In iis rebus, quæ sub eamdem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: « Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti[5] quidem turpe est conducere ». Hæc tum vera sunt, hoc pacto : « Quòniam cicatrix est, fuit

8. *Si avarus est. Est* omittit Voss. 1, idque placet Oudendorp. Si eadem esset persona, de qua priore membro dicebatur, mihi quoque placeret; ut nunc est, verbum repeti præstat. Sch.

9. *Esse præparatas.* Grev. *paratas*, sequiturque Gulielmius : alterum restat in Pall. omnibus editionibusque exoletis. Grut. — Schütz. dat *paratas* e Voss. 1, Leid. 1, 3, ut elegantius et jam Oudend. probatum.

XXX. 1. *Similitudo autem in contrariis et paribus*, etc. Ab hac quæ ducantur argumenta ostendit etiam Top. 3. Cf. Quint. V, 10, qui nostrum locum affert. Wetz.

2. *Quæ sub eamdem cadunt rationem.* I. e. quæ ex eodem principio defluunt.

3. *Qui necessario profuerunt.* I. e. non sponte et voluntate, sed coacti et necessario. De re conf. Her. IV, 66, ubi similitudo est species exornationis sententiarum.

4. *Locus sine portu.* Schütz. « locus in mari sine p. » auctore Oudend. fide cod. Voss. 1, Leid. 2, 3, Victorin. et edd. vett. Manutius et Lambinus ejecerant codd. suorum auctoritate, quibuscum faciunt Leid. 1, Voss. 2. — *In mari* Ernestio displicuerat tum prout ad sensum inutile, tum quod turbabat æqualitatem membrorum: « locus sine portu, animus sine fide ».

5. *Hermacreonti.* Hoc nomen a Cicerone scriptum esse, Quintiliani auctoritas confirmat V, 10, 78, et vana est Nascimbenii conjectura, qui legendum putat *Diomedonti*, quasi Cicero respexisset ad locum similem Arist. Rhet. II, 25 : Ὡς ὁ τελώνης Διομέδων περὶ τῶν τελῶν · εἰ γὰρ μηδ' ὑμῖν αἰσχρὸν τὸ πωλεῖν, οὐδ' ἡμῖν τὸ ὠνεῖσθαι. Sch.

ıs »; tum verisimilia, hoc modo: « Si multus[6] erat ceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat ». ıne autem (ut certas quasdam in partes distriıus) probabile[7], quod sumitur ad argumentam, aut signum est, aut credibile, aut judicatum, omparabile. Signum est[8], quod sub sensum alił cadit, et quiddam significat, quod ex ipso prom videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipso ne-, aut post sit consequutum, et tamen indiget nonii et gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, r, pulvis, et quæ his sunt similia. Credibile est, , sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc) : « Nemo est, qui non liberos suos incolumes et ıs esse cupiat ». Judicatum[9] est, res assensione, uctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum ırobata. Id tribus in generibus spectatur, reli-, communi, approbato. Religiosum est, quod ι legibus judicarunt; commune est, quod omnes › probarunt, et sequuti sunt, hujusmodi : ut maus natu assurgatur, ut supplicum[10] misereatur; ›batum[11] est, quod homines, quum dubium es-

multus... oportebat. Eodem o utitur Quint. V, 10, 81. Sch. *mne autem... probabile*. Cumodos attulit c. 29, hic habet ıuatuor. Wetz.

ignum est. Σημεῖον. De signis ›et Quintilian. lib. III, cap. 9, : « Eorum (nempe signorum) ıt quæ necessaria sunt, quæ 'ocant τεκμήρια, alia non ne-, quæ σημεῖα ». Capper. — ıo, quod in conjecturali causaastitutione tractat, agit Her.

dicatum. Her. II, 13. Id de quo ia lata est, aut decretum interpositum; quæ sunt res judicatæ ibid. cap. 29. Brevius infra Noster definit II, 54. Adde Quint. V, 11.

10. *Ut supplicum misereatur*. Pal. prim. *simplicium*. Grev. *supplicium*, ἀρχαϊκῶς. Edit. prima, *supplicantium*. Grut. — *Misereatur* positum passive et impersonaliter. Quod rarum Lambinus merito dixit. Habet exemplum Terentianum Wetzelius ex Heaut. III, 1, vs. 54 : « me tuarum miseritum est fortunarum ».

11. *Approbatum*. De approbatione, Her. II, 6, agit in constitutione conjecturali, cujus eam sextam partem facit. Wetz.

set, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate [12]: velut Gracchi patris factum [13], quem populus romanus eo, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt tres [14], imago, collatio, exemplum. Imago [15] est oratio demonstrans corporum [16], aut naturarum similitudinem. Collatio [17]

12. *Auctoritate*. Hic adjecit Schützius : « Velut Horatii factum a populo approbatum, quod occidit sororem, quum illa devictum Curiatium hostem doleret : velut Gracchi, etc. » Hæc verba, inquit, quæ vulgo omittuntur in edd. præter Omniboni editionem, restituimus tum cod. Pal. tum Victorini auctoritate moti, qui his verbis satis declarat, illa in suo codice a se lecta esse : « Approbatum est, inquit, quod, quum dubium esset circa qualitatem malam bonamve, ad unam partem homines inclinaverunt. Ut, inquit, quum sororem Horatius occidisset, et de facto ejus populus esset incertus, tamen absolutus est ». Nec vero quidquam est credibilius quam Ciceronem hoc loco tam illustre exemplum facti, quod dubium esset, quale haberi oporteret, a populo approbati haud prætermisisse, quo idem quoque usus est in orat. pro Milone, c. 2, et de Inv. II, c. 27. Sch.

13. *Velut Gracchi patris factum, quem p. r. eo, quod insciente collega in censura nihil egisset*, etc. Pro *eo quod* Ernest. *ob id quod* cum Lallem. Edd. vett. et Oudend. « ob id factum, quod ». Quæ verba Oud. glossema vocis *eo quod* putabat. Unus Vossianus cum Schol. « ob id factum eo, quod », unde forsan suspicari aliquis possit in « ob id factum » latere « objurgatum ». Schützius autem sic locum istum protulit : « vel, ut Gracchi patris, quem p. r. ob id reum factum, quod insciente collega in censura nonnihil egisset, etc. » Qui fieri potuit umquam, exclamat, ut p. r. dubitaret, utrum, quod censor insciente collega nihil egisset in censura, probandum an improbandum esset? Nonne potius hic opus erat exemplo facti, quod dubium esset, quale haberi oporteret? Hic Schützius Victorini auctoritate se tuetur, quem ait diserte testari se in hoc loco mentionem alicujus rei invenisse quam Gracchus censor insciente collega gesserit. « Deinde, inquit, ut Ti. Gracchus censor, *insciente* collega, quosdam e senatu movisset, et de ejus facto dubitaretur, postea tamen ejus factum populus approbavit; nam eum consulem fecit ». Gracchus autem pater primum consul fuit an. U. 575, censor cum C. Clodio Pulchro a. 583; consul iterum an. 590.

14. *Partes sunt tres*. Sic Oudend. recte legendum censuit cum MSS suis omnibus et edd. vett. Sch.

15. *Imago*. Εἰκών, quod quum sit ejusdem cum verbo εἴκω originis, proprie est similitudo. Wetz.

16. *Corporum*. Schützius *aut corporum*, ex edd. vett. et Oudend. MSS omnibus et Victorino.

17. *Collatio*. Παραβολὴ (παρα-βάλλω, con-fero). Quintilian. V, 11, qui exemplum hujus collationis affert ex

est oratio, rem cum re ex similitudine[18] conferens. Exemplum[19] est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla et descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur.

Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus[20] est. (XXX.) Quemadmodum autem quæque constitutio, et pars constitutionis, et omnis controversia, sive in ratione[21], sive in scripto versetur, tractari debeat, et quæ in quasque argumentationes conveniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, et modos, et partes argumentandi confuse et permixte dispersimus; post descripte[22] et electe in genus quodque causæ, quid cuique conveniat[23], ex hac copia digeremus.

Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumen-

Cicer. Muræn. 2. Cf. infra cap. 31. Wetz.

18. *Rem cum re ex sim. conferens.* Ne quis putet, hac definitione nullam inter *imaginem* et *collationem* differentiam intercidere, notandum est *imaginem* dici breviorem, ut in metaphora, similitudinis demonstrationem; collationem vero fusam inter duo, quæ videantur diversa, comparationem; quomodo Græci rhetores εἰκόνα a παραβολῇ discernunt, quamquam non semper eodem significatu ponuntur εἰκόνες et παραβολῆς vocabula. Sch.

19. *Exemplum.* Quintil. V, 11, et exemplum et similitudinem uno exempli nomine comprehendi vult. Wetz.

20. *Demonstratus est.* Schütz. delet *est*, quod, quia jam præcedit *apertus est*, in clausula periodi melius omittitur.

21. *Sive in ratione, sive in scripto versetur.* Cod. Voss. c. Schol. « sive in ratione, sive in scripto quæ versabatur », quod probavit Oudend. nisi quod e Voss. 1 versatur reponi vellet. Sed verum est vulgatum. Sch.

22. *Descripte.* Vulgo *discrete.* Verum *descripte* rectius opponitur τῷ *confuse*, idque legitur in cod. Voss. c. Schol. et Voss. 2, Leid. 2, 3, probante Lambino, Oudendorpio, et, quem ille laudat ad h. l. Græv. Sch. — *Descripte* fortasse melius; sed *discrete* non minus bene opponi videtur τῷ *confuse.* Aptius judicat Wetzelius.

23. *Quid cuique conveniat.* Schütz. habet « quod cuique conveniet, ex hac, etc. », et vulgatam se corrigere ait, quia nulla esse potest in sententia obliquitas.

tatio poterit : inventam exornari, et certas in partes distingui et suavissimum est, et summe necessarium, et ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare et de ea præceptione nobis in hoc loco dicendum visum est[24], ut ad inventionem[25] argumenti absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura et diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

XXXI. (XXXI.) Omnis igitur argumentatio[1] aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubiis captat assensionem[2] ejus, quicum instituta est; quibus assen-

24. *Dicendum visum est.* Vocem *visum* omisit Gruterus auctoritate Pal. tert. non omittendam tamen, nempe quam ostendunt MSS et edd. vett. eam restituimus etiam, quia sequitur *adjungeretur*, quod post *dicendum est*, vitiosum esset. Sed videtur fuisse *dicere visum est*. ERN.

25. *Ad inventionem argumenti absolutio quoque argumentandi.* MSS quidam etiam Cass. et edd. vett. ante Aldum omittunt *argumenti* ab Aldo adjectum. ERN. — Pal. sec. « expositio quoque argumentandi adj. » Primus « argumentandi absolutio adj. » omissa voce *argumenti*. Tert. « inventionem argumentandi adj. » Grev. « argumenti absolutio adj. » GRUT. — Sch. dat : « absoluta quoque ratio arg. » Cod. Leid. 1, inquit, omisso *absolutio* habet *ratio argumentandi*, id quod Oudend. placebat. Nobis *absolutio* ex absoluta depravatum esse videtur : *absoluta ratio* bene dicitur; an æque bene *absolutio argumentandi* dicatur valde dubitamus. — Vide sup. c. 22, absolutio partitionis.

XXXI. 1. *Omnis igitur arg. aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem.* Laborant interpretes in hac voce *ratiocinationem* : alii *syllogismum*, alii *enthymema*; alii, Quintilianum auctorem præ se ferentes, *epicherema* esse voluerunt. Equidem duco, quum hæ tres formæ vel species sint ratiocinationis, nullam earum hic adhibendam esse. Nam quum infra disputetur utrum tribus an quinque partibus constet ratiocinatio, hoc perinde valet ac si quæratur utra ratiocinationis forma sit ad quam ceteræ referri debeant, *syllogismus*ne an *epicherema*. Ratiocinatio est ex aliqua re certa alius rei deductio, quæ in ea continebatur. Interpreti igitur gallice dicendum puto *le raisonnement* vel *la déduction*. Quod si *epicherematis* voce Quintilianus usus est; in eo interpretando, dicendum : *l'épichérème*, admonito lectore quis sit illius vocis apud auctorem sensus. Cicero aptiori nomine usus est, quod retinendum puto.

2. *Assensionem*, etc. Schützius dat *assensiones*, quia sequitur *quibus assensionibus*.

ibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similinem earum rerum, quibus assensus sit, probetur: t apud Socraticum Æschinem[3] demonstrat[4] Soes, cum Xenophontis uxore, et cum ipso Xenonte Aspasiam loquutam: « Dic mihi, quæso, Xenontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, m tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, iit. Quid? si vestem, et ceterum ornatum[5] mulien pretii majoris habeat, quam tu habes, tuumne, an s malis? Illius vero[6], respondit. Age, inquit[7], si m illa meliorem habeat, quam tu habes, virumne n, an illius malis[8]? » Hic mulier erubuit.

spasia autem cum ipso Xenophonte sermonem ituit: « Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus um meliorem habeat, quam tuus est, tuumne um malis, an illius? Illius, inquit. Quid? si fun1 meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem lum habere malis? Illum, inquit, meliorem scili- Quid? si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, m malis[9]? » Atque hic Xenophon quoque ipse ta-

Apud Socraticum Æschinem. plum hoc sive ῥητορικὸν ἐπαγωdduxit etiam Quintilian. lib. V, 11, pag. 308 et 313. Capper.— inis Socratici dialogi tres spurii nt.

Demonstrat. Narrat. Quo sensu Cæsarem sæpe est obvium. Wetz.

Ornatum muliebrem. Voss. 1 m. ‚eid. 1, ed. Omnib. cum Alcuino, 2, *ornamentum muliebre.* Sch.

Illius vero. Schützius hic *vero* nxit anctoritate cod. Voss. Schol. cuini.

Age, inquit. Schützius pro *inquit* t *vero* auctoritate Lambini, quod *inquit* in quæstionibus Aspasiæ er omittitur.

8. *Virumne tuum an illius malis?* Sic reposui ex edd. pr. pro *utrumne tuum*, quod est in vulgatis, sine dubio vitiose, Sic mox *tuumne equum*, quum præcessisset equi verbum ut hic viri. Si quis malit *utrum tuum* e Leid. pr. non repugnem valde: possitque addere *tuum*, ut est in Gu. 2, *tuum virum*. Ern. — Schütz. dat *utrum tuum malis an illius*, e cod. Leid. 1, probante Oud. Alcuinus: « utrum et tuum virum malis an illius ». Cod. Voss. c. Schol. « utrumne malis tuum virum, an illius ». Ed. Omnib. « virumne tuum malis an illius ».

9. *Utram malis.* Sic cod. Leid. et Gron. Vulgo « utrum illius malis » jam Ernestio damnatum.

inscientia, casus, necessitas, et in affectionem[7] animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, et cetera, quæ in simili genere versantur.

Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest.

XXVIII. (XXVII.) Adjunctum[1] autem negotio id intelligitur, quod majus, et quod minus[2], et quod simile erit ei negotio, quo de agitur, et quod æque magnum, et quod contrarium, et quod disparatum, et genus, et pars, et eventus. Majus et minus, et æque magnum, ex vi, et ex numero[3], et ex figura negotii, sicut ex statura corporis, consideratur.

Simile autem ex specie comparabili[4], aut ex conferenda atque assimulanda[5] natura judicatur. Contrarium est, quod positum in genere diverso, ab[6] eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat[7], ut fri-

7. *Et in a. animi.* De qua supra cap. 5.

XXVIII. 1. *Adjunctum.* Hic non eodem sensu sumendum quo dicimus *adjuncta*, gallice *les circonstances.* Hic est adjunctum quod aliquam affinitatem habet cum re, quod ad eam aliqua ex parte pertinet.

2. *Et quod minus.* Hic Schützius habet, *et quod æque magnum*, quæ verba apud nos post *quo de agitur* sita sunt : huc ea retraxit sensu, inquit, postulante, ex auctoritate MSS Ox. ω, 2.

3. *Ex vi, et ex numero*, etc. Schütz. « ex rerum et personarum vi, et numero, etc. » Verba « rerum et personar. » inseruit, quia his omissis dicit non intelligi quid sit *ex numero negotii*, et quia *rerum et pers.* Victorinus quoque legisse videtur; longumque refert ea de re Victorini commentarium.

4. *Ex specie comparabili, aut ex conferenda.* Sic legitur in codd. Oud. omnibus, apud Victorinum et in edd. vett. et apud auctorem de locis Rhet. apud Pith. pag. 277, « ex sp. comp. aut conferenda, etc. » Non erat quod Lambinus ed. Manutianam sequutus, reponeret : « ex sp. comparabili; comparabile autem ex conferenda ». Ciceronis mens enim hæc est, similitudinem vel ex specie rerum externa, vel ex interna earum natura duci. Sch.

5. *Assimulanda.* Alii *assimilanda*, quæ est scriptura recentior.

6. *Ab eodem.* Schütz. *ab eo*, e cod. Leid. 2.

7. *Plurimum distat.* Hanc lectionem edd. et codd. plurimorum confirmat auctoritas Inst. Orat. ap. Pith. p. 277. *Differt* præbent Voss. 1, 2, Leid. 1, quod cur recipiendum censuerit Oud. haud assequor. In Vossiano cod. c. Scholiast. legitur : « differt ut frigus calore, vita mors ». Sch.

:alori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod liqua re per oppositionem negationis separatur, nodo: «Sapere, et non sapere[8]». Genus est, quod ɜs aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ st generi, ut amor, avaritia. Eventus est alicujus ıs negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re erit, eveniat, eventurum sit[9]. Quare hoc in ge-, ut commodius, quid eventurum sit, ante animo gi possit, quid quaque ex re soleat evenire, con-andum est, hoc modo: «Ex arrogantia odium, ısolentia arrogantia[10]».

uarta autem pars est ex iis, quas negotiis[11] dice-us esse attributas, consecutio. In hac eæ res quæ-ur, quæ gestum negotium consequuntur[12]: pri-ı, quod factum est, quo id nomine appellari eniat; deinde, ejus facti qui sint principes et in-ɔres, qui denique auctoritatis ejus et inventionis ɔrobatores atque æmuli; deinde, ecquæ ea de re,

ıpere, et non sapere. Schützius, e, non sapere», e Voss. 1, Leid. ›rin. ut copula languente; quod d. probaverat.

:venturum sit dedi pro «even-que sit»; quod sine dubio vi-est. Inclinavi in «eventurumve d quia libri scripti et edd. vett. lelent *que*, iis obedivi. Primus ıldus. Ern. — Copulam omit-d. Voss. c. Schol. a. m. p. Voss. . 2, 3, ed. Omnib. Sch.

Ex arrogantia odium, ex in-ı arrogantia. Schütz. ita trans-, «ex insolentia arrogantia, ex ıtia odium», ut fiat κλίμαξ ve-.

Quas negotiis dicebamus esse :as. Schützius, «quæ negotiis nus esse attributa», ex edit. Omnib. et cod. Leid. 1. Vulgata, inquit, hactenus defendi potest, si cum Oudend. conjiciamus, post *ex iis* omissum esse *rebus*.

12. *Quæ gestum negotium consequuntur.* Ne quis forte putet, hæc jam supra prima parte contineri, ubi jam, «quid post negotium factum sit», quærendum esse auctor docuerat; notandum est illo loco de his rebus, quæ essent tempore cum ipso negotio conjunctæ, agi; hic autem de iis, quæ cum gesto negotio, sine respectu ad tempus, ipsa rerum natura conjuncta esse soleant, disputari. Similiter Quintil. Instit. Orat. V, 4, *consequentia*, ἀκόλουθα, a sequentibus, ἐπαγομένοις, quæ postea facta sint, aut futura, distinxit; et hunc nostrum locum recte explicuit Victorinus. Sch.

aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, judicium, scientia, artificium; deinde, natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter et raro; postea, homines id sua auctoritate comprobare, an offendi[13] in his consueverint[14]; et cetera, quæ factum aliquod similiter confestim[15], aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem fere res eæ, quas commemoravimus, sunt attributæ.

XXIX. (XXVIII.) Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breviter describamus, argumentatio videtur esse inventum ex aliquo genere[1], rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: « Si peperit, cum viro concubuit ». Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio[2] est, in qua, utrum concesseris, repre-

13. *Offendi*. Habent codd. Voss. 1, Leid. 1, *offendere*, quod placet Oudendorpio, passivo nimirum sensu acceptum. SCH. — *Offendere* MSS Cass. ERN.

14. *Consueverint*. *Consuerint* MS Gu. 1, cujus in margine *consueverint*. ERNEST.

15. *Confestim, aut ex intervallo*. Schütz. *aut confestim, aut ex intervallo*, ex Leid. 1.

XXIX. 1. *Ex aliquo genere*. MS Oudend. « aliquo ex genere ». Utrum legas nihil refert. Sed ex aliquo genere significat ex aliquo genere locorum supra memoratorum, unde argumenta peti possunt. SCH.

2. *Complexio*. De qua vitiosa agit auct. ad Her. II, 29, cui cap. 10, est quinta argumentationis pars, quæ breviter concludit colligens partes argumentationis. De qua ratiocinationis parte Noster infra agit cap. 34, 39, 45. His conf. Her. II, 24. WETZ.

istius honoris causa hanc eamdem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubeatis, populus Thebanus id patieturne fieri? Profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur[5]? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, judices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque a vobis scriptoris voluntas potest; videte, ne multo indignius sit, id re et judicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest». Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim et naturam consideremus.

XXXIV. (XXXIV.) Ratiocinatio est oratio[1] ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum et per se cognitum, sua se vi et ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, quum idem usu dicendi sequerentur, paullulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque ejus partes esse dixerunt, partim non plus, quam in tres partes posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. Nam et brevis est, et non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, et locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur.

Qui putant in quinque[2] distribui[3] partes oportere,

5. *Rectum vobis videatur?* In MSS etiam Cass. Gu. 1, 2, et edd. veteres non «rectumne vobis videtur»: idque etiam sensu melius. ERN. — Lambinus «rectum vobis videtur?» cod. Leid. 2, «ratum vobis videatur»; sed unice vera est illa lectio quam dedimus. SCH.

XXXIV. 1. *Ratiocinatio est oratio.* Ratiocinationis nomine complectitur hic Tullius omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις vocant, quamquam apud illos est aliqua horum nominum differentia. Etiamsi vis eodem fere tendit. Verbis utor Quintiliani, qui de his copiose agit, lib. V, cap. 10. CAPPER. — Respice ad notam 1, cap. 31.

2. *Quinque*. Conf. Her. II, 18, et Quint. V, 14.

3. *Distribui*. Schütz. *tribui* e cod. Leid. 3. Quod jam Ernesti libens prætulerit.

aiunt, primum convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum : « Melius accurantur [4], quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur ». Hanc primam partem numerant : eam deinceps rationibus variis, et quam copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo : « Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, et apparatior, quam ea, quæ temere et nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia et temeritate alicujus administratur. Eadem navigii [5] ratio est. Nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur ». Quum propositio sit [6] hoc pacto approbata, et duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto : « Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus, administratur ». Hujus assumptionis [7] quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo : « Nam et signorum ortus et obitus definitum quemdam ordinem servant, et annuæ commutationes [8], non

4. *Melius accurantur, quæ consilio*, etc. Hujus sententiæ tanta est inanitas, ut persuadere mihi non possem aliquid mendi non subesse, nisi ita scriptum esse conclusio testaretur.

5. *Navigii*. Nihil opus est cum Oud. *navis* reponere. SCH.

6. *Quum propositio sit*. Propositionis vocabulo Tullius eam intelligit, quam in scholis vulgo *majorem* vocat : eamdem Quintilianus *intentionis* nomine designat lib. V, cap. 14, pag. 337, ubi vide notas. CAPP.

7. *Hujus assumptionis*. Quam *minorem* appellare solent scholastici, et Quintilianus aliquando *orationem* vocat. Ipsum lege lib. V, cap. 14. CAPP.

8. *Et annuæ commutationes*. Huc Schütz. retrahit « et diurnæ nocturnæque vicissitudines » ; quæ verba apud nos infra reperiuntur : et post *accommodatæ* scribit « nec ulla in re, etc. » ceterum persimili reliquæ sententiæ contextu. Cur Cicero, inquit ille, tantum de « annuis commutationibus » dixerit, eas necessitate semper eodem modo fieri et ad utilitates omnium rerum accommodatas esse ? Annon idem de diurnis nocturnisque vicissitudinibus dicendum erat ?

[uadam ex necessitate semper eodem modo
rum ad utilitates quoque rerum omnium sunt[9]
odatæ; et diurnæ nocturnæque vicissitudines,
re umquam mutatæ, quidquam nocuerunt.
no sunt omnia, non mediocri quodam consi-
ram mundi administrari». Quinto inducunt
mplexionem eam[10], quæ aut id infert solum,
x omnibus partibus cogitur[11], hoc modo:
io igitur mundus administratur»; aut unum
n quum conduxerit breviter propositionem[12]
mptionem, id adjungit[13], quod ex his confi-
ad hunc modum: «Quod si melius geruntur
æ consilio, quam quæ sine consilio[14] admi-
ur, nihil autem omnium rerum melius admi-

aliis locis arctissime diur-
nasque vicissitudines cum
ijungit, ut Tusc. Dispp.
e Nat. Deor. cap. 19; de
17. Accedit, quod in vul-
ne, extremum membrum
: «et diurnæ nocturnæque
n re mut. quidquam noc.»
t, quod Ernest. quoque
amquam, se quod melius
rire haud potuisse fassus
nulla in re» cod. Voss. c.
anu pr. et Leid. 2 habent
ræ», quod cur illi lectioni
, causam nullam video.
em ipsam hoc loco propo-
us in altero de Natura Deo-
latius persequitur, «mun-
errimum summo consilio
ninistrari, et universum et
s partes», in primis c. 19;
8; Legg. II, 7. Wetz.

. Al. *sint*. Qui modus com-
otius conveniat.

nplexionem eam. In præ-
complexio Ciceroni erat
ea ratiocinandi formula, cui nomen
dilemma, δίλημμα. Sed hoc in loco
complexionis nomine argumenti con-
clusionem, ut nunc loquimur, intelli-
git; quam et collectionem appellat
Quintil. loco mox indicato. Capp.

11. *Cogitur*. *Colligitur* cod. Leid.
2, 3 e glossa. Paullo ante post *com-
plexionem* delevi *eam* auctoritate
Quintil. Inst. Orat. V, 14. Sch.

12. *Propositionem*. Oudend. e ve-
stigiis cod. Leid. 3, conjicit legendum
«et propositionem». Sed nihil opus.
Sch.

13. *Id adjungit; quod*. Delet *id*
Ernest. e MSS pluribus, etiam Cass.
Gu. 1, 2, edd. vett. ante Aldum.
Deinde *quid* e MSS Leid. profert et
præfert Oudend. non male. Sic et
Gu. 2.—Schütz. delet *id*, scribitque
quid pro *quod*, sequutus auctoritatem
cod. Voss. c. schol. et Quintil. qui ad
hunc locum Ciceronis respexit, Inst.
Or. V, 14.

14. *Quam quæ sine consilio*. Hæc
verba Lallem. omittit.

nistratur, quam omnis mundus; consilio [15] igitur mundus administratur». Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem.

XXXV. Qui autem tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque a propositione, neque ab assumptione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerent [1], propositionem et approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, et assumptionis approbatio dicatur [2], eamdem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quam ad rationem præceptionis.

(xxxv.) Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele et Theophrasto profecti maxime sequuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime

15. *Consilio igitur. Igitur* h. l. vel e superiori temere repetitum, vel e sequentibus huc tractum est. Rectius abfuerat hoc loco; nam in hac forma, « quod si, etc. » et cum eo, quo hic modo usurpatur, non sequitur *igitur*. Ern. — At Schütz. *igitur* retinendum esse ait, quia reperitur apud Quintil. locum Ciceronis referentem.

XXXV. 1. *Numerent*, sic rescripsi pro *numerant* e forma latinitatis: et sic habent MSS Cass. Gu. 1. Ern. — Indicativum tamen ferri potest, si accipias totam illam thesin per se jam constantem, neque ab adversariorum thesi contraria dependentem, sententia ita procedente: « dicunt videri sibi unam partem propositionem, quas illi numerant duas partes, propositionem et hujus approbationem ». Wetz.

2. *Dicatur* pro vulgato *dicitur* eamdem ob causam dedi, idque et plures MSS habent. Ern.

Socrates et Socratici tractaverunt[3] : sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele[4], atque a peripateticis, et Theophrasto frequentatum; deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere sequuti putemur; et breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutius, quam ratio præcipiendi postulet[5], commoremur.

XXXVI. (XXXVI.) Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, et non oportet adjungere approbationem propositioni; quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio: separatum quiddam est a propositione approbatio. Quod enim et adjungi et separari[1] ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, et a quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione; et quædam, in qua nihil valet sine approbatione[2], ut

3. *Tractaverunt.* Sch. *pertractarunt* e Leid. 2, probante Oudendorp. Sic, inquit, infra, *narrationem*, sæpe ac diligenter pertractare.

4. *Ab Aristotele*, etc. Schütz. dat « ab Aristotele et Theophrasto, atque a perip. » Ineptum est, inquit, quod Theophrastus quasi excludatur a peripateticorum numero. Hoc vitatur transpositione nostra, Victorino etiam auctore facta, qua fit ut « atque a peripateticis » ultimo loco collocatum idem significet ac « ceteris peripateticis ».

5. *Postulet.* Sic Ernestius e forma latinitatis et secundum nonnullorum MSS auctoritatem. — Vide supra not. 1. Malim equidem *postulat*.

XXXVI. 1. *Et... sep.* Sic rectius Voss. c. schol. Voss. 1, 2, Leid. 2, 3, quam ut vulg. « adjungi et separari ». Sch. — Sic et scribit Ernest. qui addit auctoritatem MSS apud Oud. et Cass. Gu.

2. *Sine approbatione.* Sic omnes MSS dant cum edit. Omnib. ac nihil dubito, quin et alii viri doctissimi invenissent suis in codd. si attendissent. Quis hoc primus mutaverit, et « absque approbatione » reposuerit, nescio; perperam sane. *Absque* eo sensu Ciceronis ævo non erat latinum. Vide me ad Lucan. VI, 152. Heinsii Advers. pag. 145. Frustra igitur Cellarius in Cur. post. cap. 5, protulit hunc locum, ut probaret *absque* pro *sine* tunc in usu, subjecitque alterum ex libro I ad Att. ep. 19 : « Nullam a

ostendemus : separata est igitur a propositione approbatio. Ostendetur autem id[3], quod polliciti sumus, hoc modo.

Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, et quod constare[4] inter omnes necesse est, hanc velle approbare et firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi: « Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui ». Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo : « Fui autem Athenis eo die». Hoc si non constat, indiget approbationis : qua inducta, complexio consequetur[5]. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione. Nam esse quamdam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuivis facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, et ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam a propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus quam tripartitam argumentationem.

Simili modo liquet, alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. Si quadam in argumentatione[6] satis est uti assumptione, et non oportet

me epistolam ad te sino absque argumento ac sententia pervenire ». Sed quovis pignore contendere velim, in menda eum locum per verbum *sino* cubare. Pro *sine* male etiam *absque* suppletum fuit in inscr. Clodio imp. dedicata apud Fabrett. p. 720, 728 Inscr. Oud.

3. *Ostendetur autem id.* Sic magno consensu libri scripti et edd. vett. Primus Aldus induxit *ostendemus*, ut opinor, quia infra sic est.

4. *Et quod constare.* Sic habent edd. vett. et MSS pro vulg. « eo quod constare », et recepi. Credo tamen cum Oud. etiam *quod* delendum esse. Nam post in contrario est : « non enim perspicua est », sc. propositio, « neque constat inter omnes ». Ern.

5. *Complexio consequetur.* Hic in vulgatis sequitur : « Igitur in cæde interesse non potui ». Sed abest a MSS Cass. Gu. utroque et MS Voss. apud Oud. item edd. pr. Addidit Ald. Est sine dubio spurium, ut infra : « igitur dare operam philosophiæ convenit »; quod pariter abest ab iisdem libris. Igitur utrumque delevi. Ernest.

6. *Si quadam in argumentatione.*

adjungere approbationem assumptioni; quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adjuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo.

Quæ perspicuam[7] omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. Ea est hujusmodi: « Si oportet sapere [8], dare operam philosophiæ convenit ». Hæc propositio indiget approbationis. Non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc[9]: « Oportet autem sapere ». Hoc autem [10] quia

Delevimus *nam* in principio; nam Cicero istas conclusiones absolute ponit, nec est in MSS aut edd. pr. Addidit Aldus. Ern.

7. *Quæ perspicuam... Ea est h.* Hæc verba Schütz. ut ineptissimam glossatoris laciniam resecuit. In textu, inquit, non sequitur assumptio syllogismi, sed propositio. Qui igitur fieri poterat, ut Cicero, de assumptione modo loquutus, diceret: « Ea est hujusmodi », et tamen non assumptionem, sed propositionem, subjungeret? — Hæc Schütz. quem si non sequitur J. V. L. fatetur tamen aliquid perturbationis huic loco inesse.

8. *Si oportet sapere.* Schütz. dat « Si oportet velle sapere » cum Lambino. Nihil aliud, inquit, significat propositio, quam « si sapientia petenda est »: huic autem æquipollet enuntiatum: « Si oportet velle sapere ». Itaque sic etiam postea in assumptione scripsimus. — Correctio supervacanea videtur; nam *oportet* idem valet quod « opportunum est ». Quo reposito appareret nihil esse desiderandum.

9. *Ass. p. est hæc.* Schütz. delet *perspicua* ut superfluum, quum statim sequatur « hoc quia ipsum ex re perspicitur ». In MSS Oudendorp. est « assumptio est perspicua », vel « perspicua est. Est enim hæc ». In cod. Voss. c. schol. « assumptio perspicua. Est enim hæc ». Id placet Oudend. Nos vero hac μακρολογίᾳ non delectamur. Sch.

10. *Hoc autem quia.* Ernest. in notis ait, se *autem* delevisse; sed aut operæ non paruerunt, aut ipse corrigere in textu oblitus est. Recte vero abest *autem* a MSS duobus Leid. Cass. Guelf. 1. Sch.

ipsum ex re[11] perspicitur, et verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio[12]. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget. Nam quamdam indigere perspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripartitam argumentationem.

XXXVII. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quamdam argumentationem, in qua neque propositio[1], neque assumptio indigeat approbationis, hujusmodi; ut certum quiddam, et breve, exempli causa, ponamus: « Si summo opere[2] sapientia petenda est, summo opere stultitia vitanda est; summo autem opere sapientia petenda est; summo igitur opere stultitia vitanda est ». Hic et assumptio, et propositio perspicua est. Quare neutra quoque indiget approbatione[3].

Ex hisce omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tamquam certam et propriam, obtinere[4]. Quod si ita est, commode partiti sunt illi,

11. *Ex re.* Schütz. dat *ex se*. Ita, inquit, Nizolius in lexico Ciceroniano voc. *ex* legit; et Lambinus in textu posuit: recte; nam de enuntiato loquitur Cicero, quod approbationis haud indiget, ideoque ipsum *ex se* perspiciatur necesse est. Sic postea cap. 39: « quum propositio ex se intelligitur ». Sch.

12. *Concl. est argumentatio.* Sciolus nescio quis hic appinxerat: « igitur dare operam philosophiæ convenit », quo recte carent cod. Voss. c. schol. Voss. 1, 2, ed. Omnib. Sch.

XXXVII. 1. *Neque propositio.* Sch. « nec propositio » e cod. Voss. c. schol. Oud. probatum.

2. *Summo opere.* Lallem. uno verbo *summopere*.

3. *Quare neutra quoque indiget approbatione.* Ridicula præter modum tota hæc argumentatio, in qua complexio per se ita certa est, ut fortasse minus indigeat approbationis quam ipsa propositio. Manifestius enim est stultitiam vitandam, quam sapientiam petendam.

4. *Utramque... vim suam... obt-*

qui in quinque partes distribuerunt argumentationem.

(XXXVII.) Quinque sunt igitur[5] partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis; propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius et apertius fit; assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum[6] pertinet, assumitur; assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur; complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus; secunda est quadripartita[7]; tertia tripartita. Dein bipartita; quod in controversia[8] est. De una quoque parte[9] potest alicui videri posse consistere.

nere. Aliter Quintiliano visum, nec immerito. « Epicherematis sunt tres partes : prima intentio; secunda assumptio; tertia connexio. Sumamus ex Cicerone exemplum : Melius gubernantur, etc. » V, 14. J. V. L.

5. *Quinque sunt igitur partes e. argumentationis.* Resp. notas ad Her. II, 18. Apud utrumque est propositio. Approbatio autem est Herennio ratio, assumptio, rationis confirmatio; assumptionis approbatio, exornatio. Complexio utrique communis est.

6. *Ad ostendendum.* Sch. delet *ad.* Vulgatæ, inquit, sensus aut nullus, aut hic saltem ineptus : si dicitur assumptio continere id, quod pertineat ad ostendendum ex propositione, quæro, quid hoc sit, ad quod ostendendum referatur assumptio syllogismi. Supra cap. 34, Cicero affirmaverat, in assumptione, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere. Hoc idem nunc his verbis exprimitur : « quod ex propositione ostendendum pertinet », i. e. pendet, sequitur, seu, quod porro ex vi propositionis probandum est. Sch.

7. *Quadripartita.* In qua vel assumptionis vel propositionis deest approbatio. — *Tripartita.* In qua utraque deest approbatio. — *Bipartita.* Constans ex propositione et assumptione. Wetz.

8. *Quod in controversia est.* Hæc verba quia absunt ab uno cod. Oudendorpii, equidem haud damnaverim, ut Ernestio placuit. Nam, hoc omisso, non statim intelligitur utrum bipartita argumentatio ad dubium genus, an ad certum pertineat. Sch.

9. *De una quoque parte*, etc. Sic

XXXVIII. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus; horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus.

(XXXVIII.) Quinquepartita argumentatio est hujusmodi: « Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, et eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Ea enim virtute et sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem atque utilitatem reipublicæ proponerent. Neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant; et, si scripsissent, quum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ, quod ex legibus omnes rempublicam[1] optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta[2] omnia interpretari convenit: hoc est[3], quoniam reipublicæ servimus, et reipublicæ commodo[4] atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta; sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reipublicæ conducat,

dedimus pro « unaquaque parte », quod nullum sensum idoneum habere potest. *Quoque* habent MSS plures apud Oud. Cass. Gu. 2, a manu sec. Et plane sic infra est cap. 4: « si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem », quod rem dirimit plane. Ern. — Schützius dat: « Dein ex una quoque parte potest alicui videri consistere », deleto *posse*. Lambinus partim e cod. partim e conjectura edidit: « Ex una quoque parte videri potest alicui constare ». Sed quia *constare* statim alio sensu occurrit, verius est antiquam lectionem *consistere* hic servare. Sch.

XXXVIII. 1. *Ex legibus omnes rempublicam*. Vulgata *resp.* sed præter Pall. et Grevenb. immo et edd. priscas, in quibus, « omnem rempublicam ». Grut.

2. *Scripta omnia*. Schütz. « scripta legum omnia » edidit, quia « scripta omnia » nimis infinitum illi videbatur, et deinde auctor « literas legis » et « scriptum legis » nominat.

3. *Hoc est.....interpretemur.* Hæc verba, ut a glossatore, olim, interpretationis causa adjecta, et nihil afferentia, quod non antea jam elegantius dictum sit, Sch. expunxit.

4. *Et reipublicæ commodo*, etc. Lallem. dat « ex reipublicæ commodo atque utilitate ».

proficisci, quoniam ejus causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque judicio desinite literas legis perscrutari, et legem, ut æquum est, ex utilitate reipublicæ considerate[5]. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epaminondam[6], Thebanorum imperatorem, quam victoriæ Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo carius aut antiquius[7] habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem[8] satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipublicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipublicæ salutis causa, id non ex reipublicæ salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit; profecto non potest eodem facto et communibus fortunis consuluisse, et legibus non obtemperasse ».

XXXIX. (XXXIX.) Quatuor autem partibus constat argumentatio, quum aut proponimus[1], aut assumimus[2] sine approbatione. Id facere oportet, quum aut

5. *Considerate. Quid enim.* Habent editi nuper : « considerate : quod hic fecit. Quid enim », quomodo nulli scripti, quos Lambinus consuluit, nulli Palatini, nullus Gulielmianus : sed nec conspicitur in editione veterrima, immo ne quidem in Stephaniana anni XLIV. GRUT. — *Enim* abest a cod. Voss. c. schol. Voss. 2, Leid. 3. SCH.

6. *Cui rei magis Epaminondam.* Recepit istud Lambinus, sed ex libro aliquo? sic certe Pal. sec. Vulgo, « Quid magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem ». GRUT.

7. *Aut antiquius.* Lallem. « atque antiquius ».

8. *Atque hoc quidem.* Lambinus, « At hoc quidem ». Olim cusi : « Atque hoc idem ». Pal. pr. « Ac hoc quidem ». Pal. sec. « Adhuc quidem », quod ultimum placet; nam tert. luxuriatur, in quo « Ac per hoc quidem ». GRUT.

XXXIX. 1. *Proponimus.* H. e. eam propositionem efformamus, quæ vulgo *major* in scholis nunc appellatur.

2. *Assumimus.* Id est, eam propositionem conficimus, quam ætatis nostræ logici *minorem* vocant. CAPPER.

propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, et nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum : « Judices, qui ex lege jurati judicatis [3], legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini. Quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si literæ non exstarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur; nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istum patiamur [4], quum præsto lex sit, non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, judices, legibus obtemperare debetis, et id facere non potestis, nisi, quod scriptum [5] est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis ? »

Assumptionis autem approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio : « Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmet ipsos, quem jure accusare possimus. Ac primo quidem decipi incommodum est; iterum, stultum; tertio, turpe. Carthaginienses autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa

3. *Qui ex lege judicatis.* Qui lege judices constituti estis. Cave ne interpr. qui consentanea legi judicia fertis.

4. *Istum patiamur.* Hoc præbent MSS Gronov. Oudendorpii omnes, Guelf. 1, 2; et sententia manifesto postulat; quare optimo jure est ab Ernestio receptum. Vulgo *istud.* Sch.

5. *Nisi, quod scriptum.* Schützius cum Lallem. dat « nisi id, quod s. » ex MSS plerisque. Edd. olim *id* omiserunt.

r amentia est in eorum fide spem habere, quorum lia toties deceptus sis».

raque approbatione præterita tripartita fit, hoc ›: « Aut metuamus Carthaginienses oportet, si umes eos reliquerimus; aut eorum urbem dirua- Ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, bem diruamus ».

ʌ. (XL.) Sunt autem, qui putent[1], nonnumquam : complexione supersederi[2], quum id perspi- ı sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod t, bipartitam quoque fieri argumentationem, modo : « Si peperit, virgo non est; peperit au- . Hic satis esse dicunt[3] proponere et assumere : iam perspicuum sit, quod conficiatur[4], com- onis rem non indigere[5]. Nobis autem videtur et

1. *Qui putent.* Sic correximus m *putant*, quod est contra ve- initatem, ut hodie satis con- ›mo tamen hic hæsit. Oblo- · aliquid Cortius ad Sallust. et stra. Exempla poetarum sola sunt : sed hæc nihil obsunt : od iis licuit, non idem aliis in ·. ERN.

›nnumquam posse complexione leri. Vulgo « n. p. c. et opor- ›ersederi ». Recte Lambinus olebat « et oportere », cui as- Oud. et absunt a duobus huius. Firmat subjecta ratio : tis esse dicunt, etc. » in qua argumentum necessitatis est : no in verbo *supersederi* nulla ıs intelligi potest, ut nec in ‹ complexionis rem non indi- :aque delevimus. Si quis varie- ctionis in h. v. videre velit, arginem ed. Lamb. secundæ. est tanti. ERN. — Quem re- s sequuti sunt.

3. *Hic satis esse dicunt.* Schützius omittit « dicunt », auctoritate cod. Voss. c. schol. a. m. p. et Leid. 1. In Voss. 1, 2, Leid. 3, ponitur *dicunt* post *assumere*, unde Sch. collegit esse a glossatore adjectum. Ernest. autem velit servari, quia leniorem facit orationem.

4. *Quoniam...conficiatur.* Hæc verba habuerim pro supervacuis, repetitis scilicet ex superiori clausula; quod ipsum adhuc magis detegunt libri nostri MSS, in quibus : « conficiatur ex ratione, quod si fiat, complexionis », quæ omnia præcesserant, ut dixi. GRUT.

5. *Complexionis rem non indigere.* *Rem* abest a quibusdam MSS, sed ita nihil esset quo *non indigere* referretur. Ego totum hoc : « complexionis rem non indigere » spurium judico a tribus MSS Oud. et quod libri præcedentibus addunt « ex ratiocinatione » in ejusdem 1, est in margine a. m. s. ERN. — Quæ spuria judicavit Ernest. ea Schützius omnino delevit.

omnis ratiocinatio concludenda esse; et illud[6] vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur[7], ut in unum conducamus propositionem et assumptionem, hoc modo : « Quod si leges omnes[8] ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit; profecto non potest eodem facto, et saluti communi consuluisse, et legibus non obtemperasse». Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo : « Summa[9] igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis». Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum : « Urbem igitur diruamus ». Aut, ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est hujusmodi : « Si peperit, cum viro concubuit; peperit autem ». Conficitur hoc : « concubuit igitur cum viro». Hoc si nolis inferre, et inferas id, quod sequitur: « Fecit igitur incestum »; et concluseris argumentationem, et perspicuam fugeris complexionem[10].

Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus[11], aut ex contrario complecti oportet; in brevi-

6. *Et illud vitium.* Hæc non bene sonant. Arbitror aut *illud* delendum esse, aut totum *illud vitium.* Ern. — Cujus auctoritate Schützius *illud vitium* delevit.

7. *Ita complectemur, ut in unum*, etc. I. e. ut nostro more loquar, argumenti conclusio erit hujusmodi, ut ambas præmissas, majorem et minorem, in unam periodum conducamus. Capper.

8. *Quod si leges omnes*, etc. Hoc referendum ad Epaminondæ causam, de qua respice c. 38.

9. *Summa igitur amentia est*, etc. Referendum hoc ad Carthaginienses, de quibus supra c. 39.

10. *Et perspicuam fugeris conclusionem.* Hoc est : conclusionem vitaveris, quæ nimia perspicuitate peccet.

11. *Ex conductionibus.* Hoc est, ex propositione et assumptione in unum conductis. Wetz. — Hoc est, argumentum ita concludere, ut ambæ præmissæ, unam in periodum conducantur. A qua explicatione non multum abludit Marius Victorinus, qui Tullianum illud *ex conductionibus* exponit κατὰ συναγωγὴν καὶ ἀνακεφαλαίωσιν ;

bus id solum, quod conficitur, exponere; in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutione[12] uti.

(XLI.) Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere : « Quoniam peperit, cum viro concubuit ». Nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis[13], vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo quod et inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium[14], argumentatio vocatur, et ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi : « Quoniam peperit, cum viro concubuit » ; inventum proferent, non expolitionem[15]. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.

XLI. Nihil igitur ad hanc rem ratio[1] illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat[2] auditorem necesse

id est, per rerum congregationem (ut loquitur Quintil. l. VI, c. 1) et enumerationem per summa capita. Capper.

12. *Consecutione*. Quæ alias complexio, connexio, conclusio dicitur. Vulgo *consequentia*. Capper.

13. *Neque assumptionis*, etc. Hæc, inquit Schützius, prorsus inepta sunt et a Ciceronis proposito aliena : exemplum enim syllogismi plene enuntiati hoc est : « Si peperit, cum viro concubuit; peperit autem, cum viro igitur concubuit ». Quæ sic contrahas: « Quoniam peperit, cum viro concubuit »; propositio et assumptio in unum contrahitur, ita ut omittatur utriusque approbatio et complexio. Itaque hæc verba delevi Victorinum sequutus. Sch.

14. *Inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium*. Vertit gallicus interpres : *les raisons qui rendent une chose probable ou nécessaire*.

15. *Expolitionem*. Gallice : *la mise en œuvre*.

XLI. 1. *Ratio illa*. Objectio supra emissa.

2. *Commoveat*. Leid. 2 *moveat*. Utrum placeat, h. l. non de ciendis animorum perturbationibus, sed de

est. Quod si solum spectaretur[3], ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excitatum esset[4], referret: nequaquam tantum[5] inter summos oratores[6] et mediocres interesse existimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit. Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem[7], hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione[8] non semper a propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti[9], neque eadem ratione partitiones expolire[10]; sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur[11], aut scribamus,

eliciendo mentis assensu intelligendum. Sch.

3. *Quod si solum spectaretur.* Lallem. « quod si solum id quod inventum est spect. »

4. *Excitatum esset.* Lallem. « esset excogitatum ».

5. *Nequaquam tantum.* Ernesti *tantum*, quod abest ab edd. pr. deleri volebat. Nobis id emphaseos causa servandum videtur. Sch.

6. *Oratores.* Abest a Pall. omnibus et Grevenb. videtur tamen necessarium. Grut.

7. *Orationem.* Schützius delet hanc vocem, quod abest a codd. Oud. et ed. omnib. et quod melius arbitratur verbum *distinguere* ad antecedens *argumentationem* referri.

8. *Argumentatione.* Schützius dat *ratiocinatione*, quia, inquit, argumentatione hoc loco nimis infinitum esset; nam quæ sequuntur, non ad utrumque genus argumentationis, inductionem et ratiocinationem, sed tantum ad ratiocinationem pertinet.

9. *Abuti.* Schützius dat « abuti convenit » e cod. Leid. 2, quod melius dicit repeti, ad oppositum *licet* relatum.

10. *Partitiones expolire.* Schützius corrigit *partes*, quia, inquit, non partitio ratiocinationis, sed partes expoliuntur.

11. *Id ut perspiciatur...exerceamus*, etc. Pro *perspiciatur* Ernesti requirit *perficiatur* aut simile quid, quia, inquit, non est sermo de facultate intelligendi, sed agendi, i. e. variandæ orationis. Schützius dat: « id ut melius perspiciatur », deletque in fine verba: « ut quam facile facta sit ». Hanc textus, inquit, particulam ad Victorini auctoritatem accommodavi; quamquam valde vereor, ne tota sit ab interpolatoribus conflata: in ed. Ald. Camer. legitur: « ut quam facile sit factu ». Hæc verba « ut quam f. s. f. »

aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile factu sit.

Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis et obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio[12] videntur[13]. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam ceteros, attendisse, non affirmamus; perquisitius[14] et diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus proficisci[15], ordine ad reliqua pergemus.

XLII. (XLII.) Reprehensio est[1], per quam argumentando adversariorum confirmatio[2] diluitur[3], aut infir-

expunxit Lambinus, qui pro iis in quibusdam aliis libris invenit : « ut, quam facile dictu sit, experiamur ». In cod. Voss. c. schol. scriptum est : « id ut et perficiatur scribamus (super linea *videamus*) et in marg. « aut inscribamus ipsi, et nos exerceamus, aut si id piget facere ». Idem cod. extrema sic variat : « quam id facile factu sit ».

12. *Oratorio*. Cod. Voss. c. schol. *oratoris*.

13. *Videntur*. Schützius *visa sunt* ex MSS quam plurimis, etiam Oud. omnibus, ipso Oud. probante.

14. *Perquisitius*. Delevimus *sed* in principio, quod abest a MSS duobus Oud. et Cass. eleganter et plane Ciceroniano more in tali forma orationis. Placet etiam Oudendorpio. Ern.

15. *Ut instituimus proficisci*. Interpunximus post *proficisci*, ut est in Cass. et aliis ap. Oud. et edd. Junt. Res ipsa postulat. Ern. — Quod cur Ernesti rem ipsam postulare dixerit, non video. Nam « ut instituimus, ut instituisti », sæpius absolute ponitur, ut Cic. de Oratore, lib. II, cap. 28, « et pergere proficisci » alibi quoque occurrit, exempli causa, ad Herenn. III, 1. Sch.

XLII. 1. *Reprehensio est*. Quæ est quinta inventionis pars : resp. c. 24. Alias infirmatio et refutatio. Ἀνασκευή. Capper.

2. *Confirmatio*. Κατασκευή, quam Quintilianus probationem passim vocat. Capper.

3. *Diluitur, aut infirmatur, aut allevatur*. Ernesti qui dedit « aut alleviatur », hoc, inquit, sine dubio spurium est, e glossa semibarbari hominis natum, quod deinde in melius *allevatur*, aut *levatur*, ut est in edd. Junt. Mediol. mutatum est. Nam MSS consensu habent *alleviatur*, itaque uncis inclusi. Etiam paullo post est tantum *diluere*, aut *infirmare*, et aliis locis. Quæram porro, quid *diluere* et *infirmare* differant, ut *aut* interpositum

matur [aut allevatur]. Hæc fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus[4], nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est[5]. Quare inventionem, et argumentationum expolitionem, ex illis, quæ ante præcepta sunt[6], hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt.

(XLIII.) Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt[7], non conceditur aliquod unum plurave; aut, his concessis, complexio confici ex his negatur; aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur; aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, quum aut id, quod credibile[8] dicunt, negatur esse ejusmodi; aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur; aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omni-

sit. Nihil profecto. Nam in ipsa tractatione semper infirmandi verbo utitur, ut appareat, esse tantum diversos tropos, alterum altero simpliciorem. Igitur debet esse *atque*, nisi sic accipimus *aut*. ERN. — Schützius dat : « diluitur, aut elevatur ». Sic jam, inquit, Nizolius legit, et id unice verum. *Infirmatur* glossema est τοῦ « elevatur »; et « alleviatur » ex hac lectione scribendi vitio corruptum.

4. *In his omnibus inventionibus* Schützius delet *inventionibus* ut glossatori debitum, quia verba « in his omnibus », sicut ex Victorini interpretatione patet, referuntur ad antecedens *locis*.

5. *Aut negotiis attributum est.* De quibus cap. 24.

6. *Quæ ante præcepta sunt.* Respice c. 40.

7. *Ex iis, quæ sumpta sunt.* Propositione et assumptione.

8. *Quod credibile.* Post hæc verba Schützius addit : « aut quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse, aut quod comp. etc. » quæ verba infra posita, huc retraxit, ut obtemperaret ordini quo diversa membra divisionis deinceps tractantur.

no judicium improbatur; aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur[9] esse; aut si complexio, aut ex una[10], aut ex utraque parte reprehenditur; aut si enumeratio falsa ostenditur; aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus.

XLIII. (XLIV.) Quod pro credibili[1] sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo : « Nemo est, qui non pecuniam, quam sapientiam malit » ; aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo : « Quis est, qui non officii cupidior sit, quam pecuniæ? » aut erit omnino incredibile, ut si quis[2], quem constet esse avarum, dicat, alicujus mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse; aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu[3] evenire, hoc pacto : « Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. — Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. — In loco celebri homo occidi qui potuit? » aut si id, quod raro fit, fieri omnino negetur[4] : ut Curio[5] pro Fulvio : « Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere ».

9. *Negatur*. Ern. *negetur*, non admonito lectore.

10. *Aut ex una, aut ex utraque parte*. Schützius dat, cum Lambin. Lallem. Oliv. « aut una, aut utraque ex parte », ut concinnius.

XLIV. 1. *Pro credibili*. De credibili resp. c. 42.

2. *Ut si quis, quem constet*. Schützius dat : « ut si aliquis, quem constat », sc. *aliquis* e cod. Voss. 1, *constat* e cod. Voss. c. schol. et Leid. 2.

3. *Usu evenire*. Schützius « usu venire » edidit, cum cod. Voss. 2, Leid. 2, 3, ex consuetudine, ait, Ciceronis.

4. *Omnino negetur*. Ita rectius cod. Leid. 1, quod probavit Oud. Ernesti etiam recepit. Olim erat *negatur*. Sch.

5. *Curio*. Sic, non *Curius*, ut olim legendum esse docuit Ernesti in clave Cic. Et sic est in cod. Voss. c. schol. Voss. 1, Leid. 1, a m. sec. et Leid. 3. Sch. — Curio pro Servio Fulvio Flac-

Quod autem pro signo[6] sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet : deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis : deinde factum esse, quod non[7] oportuerit; aut non factum, quod oportuerit : postremo scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem et consuetudinem[8]. Nam eæ res sunt signo attributæ : quas diligentius aperiemus[9], quum separatim de ipsa[10] conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut a se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur.

XLIV. Quum autem pro comparabili[1] aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet, simile id negare esse, quod conferetur ei, quicum conferetur[2]. Id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, na-

co, quem de incestu reum ab illo defensum fuisse perspicitur ex Bruto, 32. Resp. Herenn. II, 20. Wetz.

6. *Pro signo.* De signo resp. c. 42.

7. *Quod non oportuerit.* Si quis forte quærat, quomodo hoc *signo* possit attribui, tenendum est, id h. l. de suspicione, quæ ex facto aliquo, quod fieri haud oportuisset, oriatur, sumi; unde tamquam ex signo colligatur, qui hoc fecerit, etiam illud, de quo quæretur, fecisse. Sch.

8. *Scisse...consuetudinem.* E. c. si Clodius scisset Miloni certo die constitutum fuisse, Lanuvium proficisci ad dictatorem ibi prodendum, ejus rei *legem* scisset; item : si quis alius hominem, quem in silva occidisse dicatur, scisset quotidie certa hora in hanc silvam prodeambulare solitum, scisset *consuetudinem*. Sch. — *Legem* hoc est igitur *necessitatem*.

9. *Quas diligentius aperiemus.* Infra II, 4.

10. *De ipsa conjecturali c. dicemus.* De signo vero, et de rebus signo attributis Cicero in libro secundo, ubi de conjecturali constitutione agit, diserte nusquam loquutus est. Sch. — De conjecturali constitutione vide quæ annotata sunt ad cap. 8.

XLIV. 1. *Pro comparabili.* Resp. c. 42.

2. *Ei, quicum conferetur.* Gruterus dat « ei quicum confertur » ex Palatinis. At Grevenb. habet « ei cui confertur », quod malebat Gulielmius. Vulgata certe parum placet.

vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opi-; ac si, quo in numero illud, quod per simili-em afferetur, et quo in loco hoc genus, cujus afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, res cum re differat, demonstrabitur : ex quo imus, aliud de eo, quod comparabitur, et de uicum comparabitur, existimari oportere. Hujus atis maxime indigemus[3], quum ea ipsa argu-tio, quæ per inductionem[4] tractatur, erit repre-nda.

judicatum[5] aliquod inferetur, quoniam id ex cis[6] maxime firmatur : laude eorum, qui judi-t; similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam qua de judicatum est, et commemorando, non non esse reprehensum judicium, sed ab omni-pprobatum; et demonstrando, difficilius et ma-isse id judicatum, quod afferatur, quam id, instet : ex contrariis locis, si res aut vera, aut nilis permittat[7], infirmari oportebit. Atque erit vandum diligenter, ne nihil ad id, quo de aga-pertineat id, quod judicatum sit; et[9] videndum, res proferatur, in qua sit offensum[10], ut de

xime indigemus. An *indigebi-* um sequatur « erit repreben- sed sic video jam conjecisse RN. — Recepit Schützius *in-s.*

inductionem. Vide c. 31.

judicatum. Dedimus pro *si* ris scr. Oud. et Cass. Gu. ed. post « et commemorando » pula e MSS et edd. pr. Omisit Aldus. ERN. — De judicato 42.

his locis. Revocavi *his* ex mere omissum a neotericis, ambinianis. GRUT.

7. *Permittat.* Schützius habet cum Lallem. *permittet.* Ern. dedit *permittat* e MSS aliis et suis, item edd. pr. a quibus recessit Aldus.

8. *Quo de agatur.* Lambini hanc conj. approbat Pal. sec. Vulgata enim « quod agatur ». GRUT.

9. *Et videndum, ne ea res,* etc. Lallem. « et videndum est ». Sed Ernest. delevit *est* post *videndum* e MS Leid. 1, quia intelligi debet e præcedente parte *erit.*

10. *In qua sit offensum.* I. e. male judicatum et peccatum a judice, eaque re ignominia contracta. ERN.

ipso, qui judicarit, judicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne, quum aliter multa sint judicata, solitarium aliquod [11], aut rarum judicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas judicati maxime potest infirmari. Atque ea quidem [12], quæ quasi probabilia sumentur [13], ad hunc modum tentari oportebit.

XLV. (XLV.) Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio [1], quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, numquam reprehendetur; sin falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione [2] hoc modo:

Nam si veretur [3], quid eum accuses, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,

11. *Solitarium aliquod*, etc. Schützius dat: « sol. al. judicatum aut rarum » e MSS Ox. ed. 2. *Aliquid* habent Voss. 1, 2, Leid. 1, et Voss. c. schol. a. pr. m. In Leid. 1 abest *judicatum*; quod sane ex antecedentibus facile intelligitur, scribi non erat necesse. Sch.

12. *Atque ea quidem. Argumenta* quod hic in edd. addebatur, abest a MSS Oudend. plerisque, unde jam Ernesti recte delevit. Sch.

13. *Sumentur*. Sic correxi vulgatum *sumuntur* e Gu. 1, edd. vett. quia sequitur in contrario *inducentur*, pro quo MSS mult. edd. vett. habent *dicentur*. Illud sine dubio melius. Ern.

XLV. 1. *Primum complexio*. Hunc locum, quia est difficilior ad intelligendum non assuetis veteri dialecticæ, dilucidabimus breviter. Primum *complexio* h. l. est argumentatio, cujus ratio explicatur supra c. 29, estque simillima dilemmati, aut nititur dilemmate. Ea debet tollere, i. e. negare et falsum judicare, atque ostendere, utrumlibet e duobus sumptis concedatur ab adversario. Ea igitur argumentatio, si evidenter vera est, non debemus eam reprehendere velle, quia inanis est labor, et obest potius quam prodest. At si falsa et vitiosa est, quod aut in propositione non accurata est disjunctio aut partitio, etc. aut ex singulis non recte conclusum, tum reprehensio tentanda est, eaque facienda, aut per conversionem, aut, etc. Ern.

2. *Conversione*. Qua voce intelligit hoc refutandi genus, quod in scholis vulgo dicimus « retorquere argumentum ». Capper.

3. *Nam si veretur*. Iambici senarii sunt, ex Ennio sumpti. Nam auctor ad Herennium hos versus ipse quoque citat ex Ennio, lib. II, c. 26. Nasc.— *Veretur*. H. e. verecundus est, ut e seqq. patet.

Quid eum accuses, qui id parvi auditu[4] existimet[5]?

Hic, sive vereri dixeris, sive non vereri, concedendum[6] hoc putat, ut neget esse accusandum. Quod conversione sic reprehendetur : « Immo vero accusandum est[7]. Nam si veretur, accuses : non enim parvi auditu æstimabit. Sin inverecundum animi ingenium possidet, tamen accuses : non enim probus est ». Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur : « Verum si veretur, accusatione tua[8] correctus, ab errato recedet ».

Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus : « Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est[9], ne-

4. *Parvi auditu*. Schützius dat *parvi auditum*, auctoritate cod. Voss. c. schol.

5. *Existimet?* Sic rescripsi pro *æstimet* partim e MSS et edd. vett. partim ex Herenn. II, 26, et propter metrum quod in *æstimet* non constat. In sequentibus extra versum manere potest. Ern.

6. *Concedendum...neget esse*. « Concedendum » est vera lectio quam MSS Palat. Oud. Cass. Gu. uterque et ed. pr. habent; sed hæc requirit deinde *neget*, ut est in Cass. Gu. 1, a. m. pr. Leid. tertio. Nam præceptum pertinet non ad eum, cui præcipitur; sed ad eum cujus argumentatio refelli debet ? is neget concedendum esse, ut alterum non accusandum fateatur. Alii « concludendum. . . neges ». Ern.

7. *Accusandum est*. Schützius dat cum Lallem. et Ern. « accusandus est ».

8. *Accusatione tua correctus, ab errato recedet*. Schützius dat *tua correptus*, ut exquisitius et aptius, e cod. Voss. 2, et ed. Omnib. quod jam Ern. non displicuerat.

9. *Neque domi natus est*, etc. Sch. dat : « neque donatus est, neque domi natus est ». Hunc verborum ordinem, inquit, unice verum et antecedentibus respondentem omnes MSS Oud. confirmant, qui recte miratur editores ab eo discessisse.

que donatus est : necesse est ergo surripueris ». Hoc commode reprehendetur[10], si dici possit ex hostibus equus esse captus, cujus prædæ sectio non[11] venierit: quo illato, infirmatur enumeratio; quoniam id sit inductum[12], quod præteritum sit in enumeratione.

XLVI. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicitur[1] : hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse. Aut si extremum illud non erit turpe concedere; ut si quis, quum dixerint adversarii : « Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es »; amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehendetur, si id, quod sequitur, non videatur necessario cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, « Si spiritum ducit, vidit; Si dies est, lucet »; ejusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere videatur. Hoc autem : « Si mater est, diligit[2]; — Si aliquando peccavit, numquam corrigetur »; sic conveniet reprehendi,

10. *Hoc commode reprehendetur.* Sic correxi vulgo *reprehenditur :* nam sequentia ita postulant. Variant libri scripti « reprehendatur, reprehenderetur », Gu. 1 autem clare *reprehendetur*. Ern.

11. *Sectio non venierit.* Sine dubio sic legendum. Est elliptica orationis forma, quasi dictum esset : si dici possit ex hostibus equus esse in præda captus, cujus prædæ sectio non venierit. Itaque non est, quod corrigamus, « qui in prædæ sectione non venierit », ut Purgoldus opinatur. *Prædæ sectio*, h. e. ea pars prædæ, quæ ad populum pertinebat, plerumque vendebatur, et pecunia ex venditione collecta ærario inferebatur. Non numqam tamen intermissa est prædæ sectionis venditio; quod si fieret, milites, quæcumque pro præda cepissent, sibi servare poterant. Sch.

12. *Quoniam id sit inductum.* Hoc dicitur oblique et ex persona reprehendentis ; inde conjunctivi. Ern. — Schützius contra, qui dat « id est inductum » : hic est, inquit, oratio definita, non obliqua, ut in sequentibus verbis.

XLVI. 1. *Dicitur.* Schützius cum Ern. et Lallem. *dicetur*.

2. *Si mater est, diligit.* Ed. Omnib. addit *filium*, quod abest Victorin. MSS Oudendorpii. Sch.

ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere.

(XLVI.) Hoc genus, et cetera necessaria[3], et omnino omnis argumentatio, et ejus reprehensio majorem quamdam vim continet, et latius patet, quam hic exponitur : sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, et magnæ atque arduæ cogitationis[4] indigeat. Quare illa nobis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit[5]. Quum igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

XLVII. (XLVII.) Quum autem, his concessis, complexio[1] ex his non conficitur[2], hæc erunt consideranda : num aliud conficiatur, aliud dicatur[3], hoc modo : Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum[4] quis velit hac argumentatione uti : « Si venisses ad exercitum, a tribunis militaribus visus esses; non es autem ab his visus; non es igitur profectus[5] ad exercitum »; hic quum

3. *Cetera necessaria*, etc. Cetera quæ necessario inde consequi affirmat adversarius. WETZ.

4. *Cogitationis*. Istud voluit Gulielmius ex codice Grevenb. nostri tamen accedunt vulgatis, *cognitionis*. GRUT. — *Cognitionis* MSS Oud. ed. Omnib. SCH.

5. *Oportebit*. Leid. 3, *oportet*. SCH.

XLVII. 1. *Complexio* hic et in sequentibus est *argumenti conclusio*.

2. *Conficitur*. Voss. 1, Leid. 2, *conficietur*. Voss. 2, *conficiatur*, male.

3. *Aliud conficiatur, aliud dicatur*. Non ea conclusio quæ exprimitur, sed alia ex præmissis sequatur.

4. *Contraque eum*. Schützius omittit *que* cum codd. Leid. 1, 3, Voss. 2, ed. Omnib.

5. *Non es ig. profectus*. Concludi debuit : Igitur ad exercitum non venisti. Aliud est ad exercitum proficisci, sive itineri se committere ad exercitum; aliud est venire, sive pedem inferre in ipsa castra. Vitiosissima igitur conclusio, qua colligitur id quod nullatenus positum fuit sive in propositione, sive in assumptione.

concesseris propositionem et assumptionem, complexio est infirmanda : aliud enim, quam[6] cogebatur, illatum est.

(XLVIII.) Ac nunc quidem[7], quo facilius res cognosceretur, perspicuo et grandi vitio præditum posuimus exemplum; sed sæpe obscurius positum[8] vitium pro vero probatur, quum aut parum memineris, quid concesseris[9], aut ambiguum aliquid pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris[10], eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare[11]; demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici complexionem, ad hunc modum : « Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis; si pecuniam non habetis, pauperes estis : indigetis autem pecuniæ; mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis : pauperes igitur estis ». Hoc sic reprehenditur : Quum dicebas: « Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis »; hoc intelligebam, « Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis »; et idcirco concedebam. Quum autem hoc sumebas, « indigetis autem pecuniæ »; illud accipiebam, « vultis autem pecuniæ plus habere ».

Nota est hæc logicorum regula : nihil debet esse in consequente, quod non fuerit in antecedente. PRUSTEUS.

6. *Quam cogebatur*. Ed. Omnib. male : « quam colligitur ». SCH.

7. *Ac nunc quidem*. Vulgo *at*. Sentiat quisque sua sponte, hic requiri *ac* : idque habent MSS Cass. Voss. edd. vett. ERN.

8. *Obscurius positum vitium*. Schützius delet *positum*, ut ex antecedenti *posuimus* librarii vitio ortum.

9. *Quid concesseris*. Sic e MSS Oud. rescripsi pro *quod :* nam alias deberet in *memineris* intelligi *ejus*. *Aliquid* autem post *ambiguum* ex iisdem et Cass. in Gu. per compendium scripta sunt verba. ERN.

10. *Ambiguum.....ex ea parte, quam ipse intellexeris*. Si propositionem ambiguam eo sensu admiseris, quo intellexeris.

11. *Eam partem si adversarius ad aliam partem per compl. v. accommodare*. Si in conclusione propositionem tuam adversarius non eo sensu quo

bus concessionibus non conficitur hoc, «paugitur estis» : conficeretur autem, si tibi primo e hoc concessissem, « qui pecuniam majorem habere, eum pecuniam non habere».

ΊΙΙ. Sæpe autem oblitum putant[1], quid conceset idcirco id, quod non conficitur, quasi confiin conclusione infertur, hoc modo : « Si ad hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse m[2] ». Deinde hoc approbant plurimis verbis; ssumunt, «ad illum autem hereditas veniebat»; infertur, « ille igitur occidit ». Id ex iis, quæ erant, non conficitur. Quare observare dilioportet, et quid sumatur, et quid ex his conr.

x.) Ipsum autem genus argumentationis vitiohis de causis ostendetur, si aut in ipso vitium ut si non ad id, quod instituitur, accommodabitque in ipso vitium erit, si omnino totum falrit, si commune[4], si vulgare[5], si leve, si remosi mala definitio[6], si controversum, si perspi[7], si non concessum, si turpe, si offensum, si rium, si inconstans, si adversum. Falsum est,

:is, sed alio accipere voluerit.

II. 1. *Sæpe autem o. p. Sæpe* spicit c. 47, *primum aut.*

illo esse necatum. Schützius e cum MSS Oud. omnibus.

x iis, quæ, etc. Schützius : l ex iis », quod collegit Oud. e lectione MSS Oud. et ed. idque ex iis ».

um autem genus argumentationum, etc. Qui erat tertius ta adversariorum infirmandi cap. 42. De re ipsa, vitiosis tationibus quas Noster h. l. lecim enumerat, cap. 48, 50, resp. Herenn. lib. II, cap. 20. Wetz.

4. *Commune*. Ut supra exordium, c. 18; cf. Quintil. I. O. V, 13. Wetz.

5. *Vulgare*. Ut et exordium supra cap. 18. Wetz.

6. *Si mala definitio*. Pal. sec. tert. *definitione* : Suffridi nostri libri : « Si male definitum », quod verum ut existimem, reliqua periodi fere cogunt, reponendamque ex eisdem mox, cap. seq. Grut.

7. *Si perspicuum*. Quomodo ipso in argumento, si perspicuum erit, vitium tamen esse possit, magna cum perspicuitate docebit infra Tullius. Capper.

in quo perspicue mendacium est, hoc modo : « Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit; Socrates autem pecuniam negligebat; non igitur sapiens erat». Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quam a nobis facit[8], hoc modo : « Idcirco, judices, quia veram causam habebam, brevi peroravi ». Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo : « Si veram causam non haberet, vobis se, judices, non commisisset[9] ». Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo : « Si in mentem venisset, non commisisset »; aut si perspicue[10] rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo :

Quum te expetebant[11] omnes, florentissimo
Regno reliqui : nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo, sola ut restituam, paro.

XLIX. Remotum est, quod ultra quam satis est, petitur, hoc modo : « Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tib. Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos[1] procreasset, tantæ seditiones natæ non essent : quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur ». Hujusmodi est illa quoque conquestio :

Utinam ne in nemore[2] Pelio securibus
Cæsa cecidisset[3] abiegna ad terram trabes !

8. *Commune est, quod nihilo magis ab adv. quam a nobis facit.* Id est, quod in nostram causam non magis confert quam in adversariorum.

9. *Si veram causam... non commisisset.* Resp. 37; Her. II, 25.

10. *Aut si perspicue.* Syllabam *si* addidi sequutus fidem cod. Grevenb. Grut. — Quem Sch. et Ern. sequuti sunt, at non Lallem.

11. *Quum te expetebant*, etc. Verba Atrei ad Thyestem, ex Ennio in tragœdia Thyeste. Aut levis, aut nulla est defensio. Omnes te suffragiis adjuvabant : mea opera non erat adeo utilis : te deserui. Prust.

XLIX. 1. *Ex ea duos Gracchos.* Monet ad oram Grev. etiam legi *duo*, antiquo videlicet modo. Grut.

2. *Utinam ne in nemore*, etc. Versus ex Ennii Medea. Resp. Her. II, 22.

3. *Cæsa cecidisset.* Schützius dat : « cæsa accidisset », inducitque Ouden-

us enim repetita est, quam res postulabat. Mala tio est, quum aut communia describit, hoc mo- : Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est . Nam hoc non magis seditiosi, quam ambitiosi, calumniatoris, quam alicujus improbi hominis escribit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto : entia est pecuniæ quærendæ intelligentia». Aut d non grave, nec magnum continens, sic : titia est immensæ gloriæ cupiditas». Est hæc qui- stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni e, definita. Controversum est, in quo ad dubium nstrandum dubia causa affertur[4], hoc modo :

, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,
inter sese conciliant, conferunt concordiam.

spicuum est, de quo non est controversia : ut, uis, quum Orestem accuset, planum faciat, ab ıtrem esse occisam». Non concessum est, quum ıod augetur[5], in controversia est, ut, «si quis,

loquentem : MSS nec omnes 'mnib. « cæsæ cecidissent ad rabes » : nisi quod in Voss. . sit *concidissent*. Mihi cer- , tam hic, quam lib. II ad Her- , et in Topicis, cap. 16, ac r. Deor. lib. III, cap. 30, de ıp. 15, restitui debere « cæsa ıt abiegna ». Diserte enim in Topicorum membranis Vos- veni : « nisi enim accidissent ad terram trabes ». Ut Davi- nis, sic ego vidi in tribus men- eidd. de Nat. Deor. nec non 'oss. de Fato « cæsæ accidis- 'eram lectionem ante Davi- loc. de Nat. Deor. jam vidit ı ad Lucret. IV, 216. Quam- bi rectius ex MSS legas *in terram*, uti docuit Nic. Heins. ad Ov. Fast. V, 360, « accidere in menses ».

4. *Dubia causa affertur. Dubium affertur* cod. Voss. c. schol. haud improbante Oud. SCH. — *Dubia causa aff.* Argumentatio : « Mihi succensere non debes : nam ut dii inter se conveniunt, ita neque inter nos dissidium esse deceat ». Rem dubiam confirmaturus, adducit rem maxime dubiam; deorum scilicet concordiam. Versus Ennii sunt, ex Euripidis Cresphonte. MUR. — Respice Herenn. lib. II, cap. 25.

5. *Quod augetur*. MS Cass. Gu. et edd. pr. *agitur*. Illud, quod Aldus primus edidit, verum est. Patet e sequentibus, « si quis in hoc maxime commoretur », quod est *augere*. ERN.

quum Ulyssem[6] accuset, in hoc maxime commoretur : Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajacem, necatum ». Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicit[7]; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem[8], videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit : ut, « si quis apud equites romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judiciariam[9] laudet ».

L. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt : ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, « nihil esse crudelius, quam urbes diruere», quum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diverse dicitur : ut, « si quis, quum dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valitudine posse bene vivere; aut se amico adesse propter benivolentiam; sperare enim[1] aliquid commodi ad se perventurum ». Adversum est, quod

6. *Ulyssem*. *Ulixen* cod. Voss. c. schol. quod probat Oudend. Alii *Ulixem*. Sch.

7. *Qui dicit*. Vulgo *dicat*, male : nam cetera verba omnia sunt in indicativo. Ern.

8. *Propter inhonestam rem*. Schützius corrigit « propter inhonestatem », quia commode non dicitur : « aut ea re... indignum propter inhonestam rem ».

9. *Cæpionis legem judiciariam*. Cod. Voss. 1, Leid. 2, 3, dant : « Cæpionis legem agrariam » : male. Agitur enim de lege judiciaria Q. Servilii Cæpionis, a. U. c. 647 lata, qua judicia cum senatu et equitibus communicabantur, quæ lege Sempronia a. U. c. 630, ad equites a senatu fuerant translata. Sch.

L. 1. *Sp. enim*. MSS plures et edd. pr. *tamen*, pro quo Aldus *enim* dedit. Sane *tamen* melius. Utrumque spurium judicat Oud. et in schol. MS reperit neutrum. Gu. 1, « aut sperare al. » an *at sp. a*. quid si : « sperare dicat » : nam verbum tale desideratur, quod contrarium sit præcedenti *neget*. Ern. — Hæc prorsus Ernestii conjectura Schützium induxit, ut post *benivolentiam* adderet *aiat*, quod collegit ex lectione Gu. 1, « aut sperare ».

ipsi causæ aliqua ex parte officit : ut « si quis hostium vim, et copias, et felicitatem augeat, quum ad pugnandum milites adhortetur ».

(L.) Si non ad id, quod instituitur[2], accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur[3] : si plura pollicitus pauciora demonstrabit; aut si, quum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquetur, hoc modo : « Mulierum genus avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit » ; aut si non id, quod accusabitur, defendet : ut, « si quis, quum ambitus accusabitur[4], manu se fortem esse defendet » : ut « Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium, qui, vituperata musica, sapientiam laudat »; aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, « si quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat[5] »; aut si qui[6], quum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat[7]; aut si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit; aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem; aut si, quum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio : ut, « si quis, quum aliqui deliberent, bellum

quod forsan, inquit, ex « siat, sperare » ortum sit.

2. *Instituitur.* Lallem. « institutum est ». Idem infra *loquatur* pro *loquetur*, cum Ernestio.

3. *Horum al. in v. reperietur.* Id est, reperiemus ejusmodi argumentationem aliquo horum vitiorum quæ sequuntur, laborare. Pergit jam ad alterum vitiosæ argumentationis genus. Wetz.

4. *Accusabitur... defendet.* Schützius dat « accusetur ... defendat ». Male hic, inquit, futurum tempus repetitur. Semper enim in exemplis, quæ locis argumentorum vitiosis subjiciuntur, conjunctivus præsentis excipit futurum indicativi. Sic postea : « aut si quum de certa re *quæritur*, de communi *instituetur* oratio, etc. »

5. *Reprehendat.* Hoc loco iterum recte præsens conjunctivi ponitur, non, ut Lambinus edidit, *reprehendet*. Sch.

6. *Aut si qui.* Lallem. « aut si quis »; item infra « aut si quis rem » pro « aut si qui rem ». Idem fecit Schützius utroque loco.

7. *Dicat... aut si alter. ita laudet.* Schützius dat « dicet... aut si alteram

gerant[8], an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret »; aut si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo : « Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficit[9] »; aut si infirma, ut Plautus,

> Amicum castigare[10] ob meritam noxiam,
> Immune est facinus; verum in ætate utile
> Et conducibile : nam ego amicum hodie meum
> Concastigabo pro commerita noxia[11];

aut eadem, hoc modo : « Maximum malum est avaritia; multos enim magnis incommodis affecit[12] pecuniæ cupiditas »; aut parum idonea, hoc modo : « Maximum bonum est amicitia; plurimæ enim delectationes[13] sunt in amicitia ».

LI. (LI.) Quartus modus erat reprehensionis, per

ita laudabit ». Hic, inquit, recte Lambinus futurum tempus adhibuit, quod consecutio membrorum, ut posteriora prioribus congruant, necessario postulat. Ceterum in prioribus edd. memorabili vitio transposita erant verba « aut si de communi instituetur oratio », post verba : « ut si quis quum... inutile esse demonstret ». Primus correxit Jan. Gulielmius e MSS et Grut. e codd. Pall. SCH.

8. *Bellum gerant*. Sic Ernesti auctoritate MSS Gu. 1, 2, Cass. rescripsit, ut sententiæ convenientius. Vulgo « bellum geratur ». SCH.

9. *Efficit*. Pro vulgato *efficiat*, quod nullo modo locum habet. Non enim est obliqua oratio; et pronuntiatur sine dubitatione. Mox in *si infirma* MSS Oud. non habent *si*. Et potest abesse, ut mox « aut parum idonea ». Sed non est tanti. ERN.

10. *Amicum castig*. In Trinummo, act. I, sc. 1, vs. 1. De Plauti versibus immerito fortasse reprehensis respice Her. II, 23.

11. *Pro commerita noxia*. Schützius cum Lallem. addit hunc versum : « Invitus, ni me id invitet, ut faciam fides », ne admonito quidem lectore. Qui versus non apparet apud Ernest. nec apud Guter. qui testatur eum in nullo Pall. nec in Grev. inveniri : habet Lambinus, tum Bipontina editio et Wetzelius.

12. *Affecit*. Pro vulgato *afficit* rectius MSS Oud. Cass. en. pr. nam ab experientia sumitur argumentum. ERN. — Quasi, increpat Schützius, non ab eadem experientia sumatur, si quis dicat « multos afficit », sed quoniam h. l. exemplum affertur argumenti, quo idem per idem demonstratur, præsens tempus, ut in sequente exemplo rationis parum idoneæ, aptius est.

13. *Delectationes*. Amicitiæ parum tribuit, qui delectationes tantum ex ea sperat.

:ontra firmam argumentationem, æque firma
ıior ponebatur[1]. Hoc genus[2] in deliberationi-
xime versabitur, quum aliquid, quod contra
, æquum esse concedimus, sed id, quod nos
mus, necessarium esse demonstramus : aut
d, quod illi defendant, utile esse fateamur;
ɔs dicamus, demonstremus esse honestum. Ac
ehensione hæc quidem existimavimus esse di-
Deinceps[3] nunc de conclusione ponemus.
Hermagoras degressionem[4] deinde, tum postre-
ɔnclusionem ponit. In hac autem degressione
:at oportere quamdam inferri orationem, a
atque a judicatione ipsa remotam, quæ aut sui
, aut adversarii vituperationem contineat, aut
n causam deducat, ex qua conficiat aliquid
ıationis, aut reprehensionis, non argumentan-
augendo per quamdam amplificationem. Hanc
partem putarit orationis, sequatur Herma-

ınebatur. Schützius dat *po-*
Victorin. et cod. Voss. e
Omnib. hic, inquit, præ-
ıs requiritur, etsi præcedat
ıdus per quem... *ponitur,*
ıe nostra quartus *erit* mo-
ɔ vero est, quod *erit* rescri-
Oudendorpio placebat. Sch.
genus, etc. In hac ῥήσει
ɔn constant. In prima parte
ıtivi, in altera conjunctivi :
endet a *versabitur*, sive, ut
ıabent, *versatur.* Utra pars
:commodanda, non decer-
ıinus rem sensit, correxit-
r, demonstramus. Debebat
igere *defendemus*, et sic a
:sse scriptum vix dubita-
— Schützius dat : « versa-
:fendamus... fatemur...
demonstramus esse honestum ». — De deliberationibus infra II, 52.

3. *Deinceps... ponemus.* In hoc loco valde variant libri. Assentior Oud. qui totum delendum putat. MS Gu. 1, *conclusionem*, m. sec. addidit *ponemus.* Ernest. — Schützius hanc phrasim omnino ejecit ut spuriam. Antequam, inquit, hac transitionis formula uti posset auctor, quæ recte in fine cap. 52 ponitur, de *degressione* ex Hermagoræ sententia agendum erat.

4. *Degressionem.* Ita cum Lambino et Ernestio scribendum duximus, et paullo post *degredi;* memores eorum, quæ Dukerus ad Florum, et Grævius de differentia verborum *degredi* et *digredi* observarunt. Sch. — De causis autem et de degressionibus

goram licebit[5]. Nam et augendi, et laudandi, et vituperandi præcepta a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet[6], hanc partem in numero reponi, quod de causa degredi, nisi per locum communem[7], displicet; quo de genere posterius est dicendum[8]. Laudes autem et vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

LII. (LIII.) Conclusio[1] est exitus et determinatio totius orationis: hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est[2], per quam res disperse et diffuse dictæ unum in locum coguntur, et reminiscendi causa unum sub adspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam

bene præcipit Cicero, Orat. 2; de claris Or. III, 53. Wetz. — De Hermagora vide notam ad Herennium, I, 11.

5. *Hermagoram licebit. Hermagoram* abest a codd. Oudend. et edit. Omnib. Non tamen omittendum arbitror, ne fiat sententia ambigua. *Licebit* autem sic intelligendum, q. d. « per nos licebit ». Sic apparet, quomodo sequentia his jungantur: « Nam et augendi, etc. » Scilicet significat Cicero, si quis velit Hermagoram sequi, in se nullam esse moram, nam quæ sint augendi, laudandi, vituperandi præcepta, ea se partim dedisse, partim suo loco daturum esse. Scн.

6. *Non placet.* In MSS Oud. et ed. Omnib. legitur « Nobis autem non placuit », quod recte improbavit Ernesti. Si Cicero scripsisset *placuit*, debuisset etiam scribere non *reponi*, sed *reponere*. Scн.

7. *Nisi per locum communem.* Locus communis hic significat orationis particulam, aut etiam oratiunculam, quæ habetur de virtutibus aut in vitia, personis non nominatis, et pertinet ad quoddam rhetorices *progymnasma*, quod Hermogeni sextum est. Tres alios « loci communis » significatus exposuimus ad Quintilian. lib. V, cap. 1, pag. 263, not. 15, et cap. 13, pag. 326, not. 103. Capp.

8. *Quo de genere posterius est dicendum.* De his enim locis communibus vide infra, II, 15.

LII. 1. *Conclusio.* Sexta orationis pars. Resp. cap. 42. De cujus partibus consule notam ad Her. II, 30.

2. *Enumeratio est.* Ἀνακεφαλαίωσιν Græci vocant, quia per summa dictarum rerum capita decurrit, ut docet Quintil. lib. VI, cap. 1, pag. 361, ubi vide notas 5 et 8. Capp. — Conf. Her. II, 30.

ari intelligetur; sin varie fiet[3], et hanc suspicio-
et satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit
acere[4], ut plerique faciunt propter facilitatem,
llatim unamquamque rem attingere[5], et ita
es transire breviter argumentationes[6]; tum au-
id[7], quod difficilius est, dicere, quas partes
sueris in partitione, de quibus te pollicitus sis
irum, et reducere in memoriam[8], quibus rationibus
nquamque partem confirmaris; tum ab iis, qui
unt, quærere, quid sit, quod sibi velle[9] debeant
onstrari, hoc modo[10] : « Illud docuimus, illud
um fecimus». Ita simul et in memoriam redibit
tor, et putabit nihil esse præterea, quod debeat
lerare.

in varie fiet. Schütz. *fiet* reci-
t Ernestio placebat, et quod
im Omnibonus fecerat.
a facere. Hæc verba spuria no-
entur. Sch.
ing. un. rem attingere. Ut pla-
telligatur quid sit quo hic pri-
numerationis modus a secundo
t, comparandus est locus ad
. II, 30 : « Item curandum est
confirmatione et confutatione ».
primo loco Cicero eum enu-
onis modum, quo omnia sin-
a repetuntur, altero eum quo
pita itur et ad partitionem om-
eruntur exponit. Sch.
Transire breviter arg. Placebat
no aliorum *transigere:* sed con-
emplaria vetusta, neque ratio
t. Grut. — *Transire.* Id est,
o percurrere. Græce διέρχεσθαι,
ἰειν, μετέρχεσθαι, διεξιέναι. Eo-
nsu Tullius pro Roscio Ame-
ap. 32 : « sed in animo est le-
ransire, ac tantummodo per-
re unamquamque rem ». Capp.

7. *Tum autem id, quod diff.* Hanc Schützius damnat interpunctionem, qui distinguit: « tum autem, id quod difficilius ».

8. *Et reducere in memoriam.* Pal. sec. ac tert. *reducturum*, quod monere visum est. Grut.

9. *Quod sibi velle d. demonstrari.* Variant. hic libri, nec ex iis certi quid extricari potest. Conf. II, 43, ubi sic est: « quid præterea audire aut exspectare debeat » : quod eodem redit : unde vulgatum commode servatur. Sch. — Schützius dat « quod sibi velint amplius dem. » Quod reposuimus, inquit, et aptum est ad sensum, et simili loco sub finem hujus capitis respondet, ubi dicitur: « quidnam amplius desideratis judices » : denique Victorini paraphrasi confirmatur qui h. l. sic reddidit : « quid amplius velint cognoscere ».

10. *Hoc modo : Illud doc. ill. p. f.* Sic Pal. pr. ac sec. neque habebat editionum prima, nisi quod haberet, « Illud docuimus, hoc planum fec. »

Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim; tum id[11], quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere; et quum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparationem, auditoris memoria et de confirmatione, et de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis[12] quoque modis variare oportebit. Nam quum ex tua persona enumerare possis, ut, quid, et quo quidque loco dixeris, admoneas; tum vero personam aut rem aliquam inducere, et enumerationem ei totam attribuere. Personam hoc modo : « Nam si[13] legis scriptor exsistat, et quærat a vobis, quid dubitetis; quid possitis dicere, quum vobis hoc et hoc sit demonstratum ? » Atque hic, item ut in nostra persona[14], licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quærere, alias hæc facere per comparationem suarum et contrariarum argumentationum.

Vulgata : « Docuimus hoc, illud pl. fec. » Grut. — Hæc autem verba glossatori debita Schütz. arbitratur. Cicero, inquit, quærendum esse dixerat ab iis, qui audirent, quid esset quod sibi amplius vellent demonstrari; quomodo igitur quadrabat, exemplum non quæstionis, sed enuntiationis ponere? Sch.

11. *Tum id, quod.* Sch. damnat hanc interpunctionem, distinguens « tum, id quod », ut supra.

12. *Actionis quoque modis.* Schütz. dat « dictionis quoque modis », quia de actione hic non agitur, conferrique jubet ad Her. IV, 45.

13. *Nam si... demonstratum.* Non audiendus est Oudend. qui sic h. l. legendum putat : « Numquid si legis scriptor exsistat, et quærat si quid a vobis, dubitetis dicere ? » Vulgatum integrum est et sanum, modo notetur in verbis « quid possitis dicere » esse apodosin, quæ refertur ad « nam si, etc. » Sch.

14. *Ut in nostra persona, licebit,* etc. Tunc veluti si non aliam personam induxisses, licebit percurrere omnes argumentationes singulas, tum referre singula genera ad partitiones (enumerare de quibus partibus singulis exposueris in partitione), tum ab auditore quid desideret quærere, tum tuas cum contrariis argumentationibus componendo, has diluere, illas confirmare. Wetz.

Res autem inducetur[15], si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo : « Quid? si leges loqui possent, nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, judices, quum vobis hoc et hoc planum factum sit? » In hoc quoque genere[16] omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, et unumquodque quam brevissime transeatur; ut memoria, non oratio renovata videatur[17].

LIII. (LIV.) Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem[1] gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus[2], tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis atque negotiis[3] attributæ sunt, quævis amplificationes et indignationes[4] nasci possunt : sed tamen ea, quæ se-

15. *Res autem... urbi, monumento.* Schützius sic verba transponit, « Res autem inducetur, si lege, loco, urbi, monumento aut alicui rei hujusmodi », auctore Victorino, atque structuræ elegantioris causa, quia nemini placere posse putat ita dictum « Res inducetur... si alicui rei ».

16. *In hoc quoque genere ... licebit.* Errat Purgoldus, quum legendum opinatur : « In hoc quoque genere non omnibus eisdem modis uti licebit ». Nempe putabat h. l. referri ad initium hujus capitis, ubi negatur enumerationem semper eodem modo tractari oportere. Verum hic locus de « re inducenda » respicit illum proxime antecedentem de « persona inducenda », et in hoc quidem omnes illos modos adhiberi posse dicitur, ut *alias* ad partitiones singula genera referantur, *alias* ab auditore quid desideret, quæratur. Sch.

17. *Indignatio.* Altera conclusionis pars. Cap. 52. Wetz.

LIII. 1. *Aut in rem.* Cod. Voss. c. schol. « aut in aliquam rem », quod probat Oudend. Sch.— Non opus est.

2. *Ex locis iis, q. in c. p. posuimus.* A capite 24 ad 41.

3. *Atque negotiis.* Schützius dat « et quæ neg. » e cod. Voss. c. schol. Oudendorp. probatum. Leid. 3 habet « aut quæ », et sic etiam cod. Fulv. Ursini. Sch.

4. *Quævis ampl. et indignationes.*

paratim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

Primus locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit [5] diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus [6], ex oraculis [7], vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, et similibus rebus, item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat [8], cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, an ad omnes [9], aut ad majorem partem, quod atrocissimum est; an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est [10]; an ad pares

Schütz. delet « et indignationes » cum edit Omnib. Nam hoc, inquit, tantum requiritur vocabulum generis *amplificationis*, cui subjecta est ut species *indignatio*; quum igitur dicitur « quævis ampl. » non debet apponi « et indignationes ». Sch. — Quos Noster h. l. enumerat locos indignationis, eosdem decem priores enumeravit (Her. II, 30) amplificationis locos.

5. *Fuerit diis imm.* Delevi *aut* ante *diis* auctoritate MSS Oudend. et Gu. utriusque et edd. pr. Primus dedit Aldus. Ern.

6. *Ex sortibus.* De sortibus consule Ruperti ad Juvenal. I, 82. Wetz.

7. *Ex oraculis.* Delet *ex*, ut inutile, Schützius.

8. *Ad quos pertineat.* Hoc est, qui sint hac re violati.

9. *An ad omnes... an ad superiores... an ad pares... an ad inferiores.* Cod. Voss. c. schol. a pr. m. item Voss. 1, 2, cum edit. Omnib. Hic quatuor pro particula *an* præbent *aut.* Id probavit Oudend. non enim *quæri* ad quos pertineat, sed *ostendi* ad quos pertineat. Sed hæc vana est subtilitas, quæ Ernestio quoque illusit. Nam si dicitur aliquis ostendere, ad quos pertineat aliquid, in hoc *ostendendi* verbi simul notio *quærendi* includitur. Et vero *an* h. l. scriptum esse a Cicerone similis locus, quem hic sequutus, in lib. ad Herenn. II, cap. 30, evincit, ubi auctor ille, « Secundus locus est, inquit, quum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrocissimum est, an ad superiores... an ad pares... an ad inferiores ». Ceterum in hoc inciso, « an ad omnes, aut ad majorem partem » retinui *aut*, quia hic in verbis « ad majorem partem », non novum interrogandi membrum continetur, sed primum tantum restringitur; *aut* enim hic idem valet, quod alias « aut certe ». Sch.

10. *Quod ind. est.* Hic Schützius

, fortuna, corpore, quod iniquissimum est; an
eriores, quod superbissimum est. Tertius locus
er quem quærimus, quidnam sit eventurum, si
ceteri faciant; et simul ostendimus, huic si
ssum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futu-
x quo, quid mali sit eventurum, demonstrabi-
Quartus locus est, per quem demonstramus,
s alacres exspectare, quid statuatur; ut ex eo,
uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid
, intelligere possint. Quintus locus est, per quem
dimus, ceteras res perperam constitutas, intel-
veritate, commutatas corrigi[11] posse: hanc esse
quæ si sit semel judicata, neque alio commutari
o, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus
est, per quem consulto et de industria factum
demonstratur, et illud adjungitur, voluntario
icio veniam dari non oportere; imprudentiæ
di[12] nonnumquam convenire. Septimus locus est,
uem indignamur, quod tetrum, crudele, nefa-
tyrannicum factum esse[13] dicamus, per vim,

', item infra post *superbissi-*
Superiores interpretatur Wet-
r *majores*, male. Eos intelli-
lius, qui animo, fortuna,
nobis præstant.

ommutatas corrigi. Schützius
mmutari aut corrigi ». Sic,
emendandum duxi vulgatam,
nsum nec per se satis aptum
nec sequentibus verbis: « ne-
commutari judicio... neque
estate corrigi, etc. » accurate
et. Oudendorpio prorsus de-
videtur *commutatas*, et abest
Voss. c. schol. a m. pr. Sed
are est rei alicui prorsus sub-
am substituere, *corrigere* est
osam servare quidem, sed ita,
ut vitia emendes. Itaque utrumque
h. l. requiritur. Sch.

12. *Imprudentiæ concedi*. Eleganter
pro *condonari* V. Clar. Itaque non
audiam MS Leid. in quo omittitur, ut
intelligatur e præcedentibus veniam
dari. Ceterum fortasse transposita
sunt membra, et sic fuit: « imprudentiæ...convenire, voluntario...oportere »; nam sic Cicero solet struere,
ut in proxime antecedentibus. Ern.
— Schützius servari debere ordinem vulgatum putat, quia sic est in
loco simili ad Herenn. II, 30. Idem
cum Ernestio probat *concedi*.

13. *Per quem...factum esse...per vim*, etc. Schützius dat: « per quem
indignamur, quod tetrum, crudele,

per manum opulentam[14], quæ res ab legibus et ab æquabili jure remotissima sit.

LIV. Octavus locus est, per quem demonstramus, non vulgare, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id a feris quoque hominibus, et a barbaris gentibus, et immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; et deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, a quibus eruditus, in mortuos, in miseros et misericordia dignos, in homines claros, nobiles et honore usos[1], in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerint[2], ut in pueros, senes, mulieres : quibus omnibus[3] acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid[4], odium commovere poterit.

nefarium, tyrannicum facinus esse dicamus, factum esse per vim, etc. » In vulgata, inquit, primum hoc ineptum est, quod indignatio videatur ad id, quod ab oratore dicatur, non ad id, quod factum sit, pertinere; nam si dicitur « indignamur, quod dicamus », hoc idem est ac « indignamur nos dicere »; sicut infra : « indignamur, quod nobis hoc primum acciderit », idem valet ac « indignamur nobis accidisse ». — Vocabulum *facinus* h. l. adhibitum esse, colligitur e loco simili ad Herenn. II, 30 : « Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse ». Sch.

14. *Per manum opulentam.* Hæc lectio jam Ernestium aliosque male habuit. Sed in edd. vett. et cod. Palat. teste Grutero, est « manum, opulentiam ». Recte. Nam potest crudele facinus astu ac dolo perpetrari; potest item per *vim*, h. e. unius hominis, per *manum*, scil. armatam multorum, per *opulentiam*, h. e. abusu potentiæ per opes acquisitæ. Ceterum Purgold. conj. « per manum opulentium ». Sch.

LIV. 1. *Et honore usos.* Id est, magistratus. Vid. Clav. in hac voce. Ernest.

2. *Potuerint.* Vulgo *potuerunt :* sed præcepit « quibuscum vitam egeris... apud quos educatus sis »; quæ necessariam faciunt correctionem. In MSS ultima syllaba per compendium scripta est; unde error natus. Ern.

3. *Quibus omnibus.* Schütz. « quibus ex omnibus » e codd. Voss. 1, Leid. 2. ed. Omnib.

4. *Violarit horum aliquid.* Schütz. dat « horum aliquem violarit » e cod.

Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur; et ita per contentionem [5], quanto atrocius et indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consequuta sunt [6], cum uniuscujusque [7] indignatione et criminatione colligimus, et rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus; ut id, quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est [8], per quem ostendimus ab eo factum, a quo minime oportuerit, et a quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec alicui umquam usu evenerit [9]. Tertiusdecimus locus est, si cum injuria contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam et arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant; si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent; si ad mulieres, de uxoribus; si ad senes, de patribus aut parentibus [10]. Quintusdecimus locus est, per quem

Voss. c. schol. Oudend. probante, ut aptius præcedentibus.

5. *Contentionem*, quam vocat Her. comparationem, II, 30.

6. *Post negotium consequuta sunt.* Oud. *gestum* excidisse putat. Ego *post* deleri malim: supra I, 28, « res, quæ gestum negotium consequatur ». Sed non est necesse. Ad Div. I, 5: « tempora, quæ post profectionem tuam consequuta sunt ». Ern.

7. *Cum uniuscujusque ind. et crim.* *Uniuscujusque* durius jungitur *indignationi*, et proprie convenit tantum *criminationi*; sed hujus formæ multa apud Veteres exempla sunt, int. indignatione in unoquoque commovenda.

8. *Undecimus locus est.* Hunc locum, et qui sequuntur, non habet Herennius.

9. *Usu evenerit.* Ita Pal. sec. ceteri et Grev. *venerit*, quod placebat Gulielmio; sic et Schütz. dedit e Voss. 2, Leid. 3. Sic et Gu. 1, teste Ernest. Vide ad cap. 10.

10. *De patribus aut parentibus.*

dicimus, inimicis quoque et hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio[11] quidem his fere de locis gravissime sumetur.

LV. (LV.) Conquestionis [1] autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio est oratio, auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem et misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, et hominum infirmitas ostenditur : qua oratione habita graviter et sententiose, maxime demittitur[2] animus hominum, et ad misericordiam comparatur; quum in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint[3], et nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, et sint, et futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, et, si qua[4], simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, et humiles, et illiberales proferentur, et in-

Avis atque aliis ejus generis cognatis, quos, annotante Ernestio, sic a patribus etiam jurisconsulti distinguunt. WETZ.

LV. 1. *Conquestionis*. Quæ est tertia conclusionis pars, cap. 52, et Herennio, II, 30, est commiseratio, misericordiæ commotio. Ceterum hæc verba usque ad ea, « conquestio est, etc. » tamquam laciniam inepte loco a glossatore assutam, quippe qua orationis filum interrumpatur, resecuit Schütz. non injuria. WETZ.

2. *Demittitur*. Possit aliquis conjicere *delinitur*, quod bene conveniret superioribus : sed demitti de omni adfectu tristiori dicitur. Vid. Clav. ERNEST.

3. *Per quem, quibus in bonis fuerint*. Schützius addit *rei*, ne subjecto careat hæc sententia, et quæ proxime sequuntur.

4. *Et, si qua, simili in genere*, etc. Schütz. « et si qua simili in genere quolibet incommoda, per conquestionem dici poterunt ». Nempe, ait,

dignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi perpessurive sint. Quintus[5] est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, et re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem[6] præter spem in miseriis demonstratur esse; et, quum aliquid[7] exspectaret, non modo id non adeptus[8] esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus[9], per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, et petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos quum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo : « Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum[10] excepi ». Item : « Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus; a feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit ». Nonus, per quem oratio ad mutas et expertes animi

verba « per conquestionem dici poterunt », apodosin faciunt sententiæ : « si qua incommoda », ubi subintelligendum *sunt*. — Wetzelius quoque hæc malit.

5. *Quintus*. Non diversus a decimo indignationis loco. Wetz.

6. *Per quem... demonstratur esse*. Schütz. habet « per quem aliquis præter spem, etc. » constructionis fulciendæ causa, quum hic transitus fiat a plurali numero, in prioribus misericordiæ locis usurpato, ad singularem. Sic, inquit, postea non est quod *exspectaret* in *exspectares* mutetur, quod Purgoldo in mentem venit.

7. *Et quum aliquid exspectaret*. Schütz. addit *boni*, frustra. J. V. L. — Oppositionis vis postulabat, ut « boni aliquid exspectaret » scriberemus. Sch.

8. *Non adeptus*, pro vulg. *adeptum*, cum Lambino dedimus, idque latinitas postulat. Ern.

9. *Septimus*. Non diversus a quartodecimo indignationis loco, c. 54, 8; quum ad judices conversi ab his petimus, ut de fortunæ varietate cogitantes similem casum ob oculos sibi ponant. Wetz.

10. *Non extr. ejus spiritum*. Sch. habet « non extremum spiritum », Lambinum sequutus, qui *ejus* delevit.

res[11] fertur : ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt et aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus[12], per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, quum diducaris[13] ab eo, quicum libentissime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjutores fore putaverimus; aut a quibus indignum sit[14], ut servis, libertis, clientibus, supplicibus.

Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili et supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est[15], per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus; et tamen amplum, et excelsum, et patientem incommodorum esse, et futurum esse[16], si quid acciderit, demonstramus. Nam

11. *Ad mutas et expertes animi res.* Schütz. habet ex MSS Ox. ω, 1, « mutas res et expertes animi », ordine, ut putat, concinniore.

12. *Decimus...demonstratur.* Cf. Herenn. II, 31.

13. *Quum diducaris ab eo, quicum libentissime vixeris.* Qualis est oratio Ciceronis pro Milone. Wetz.

14. *Aut a quibus indignum sit.* Vulgo *est.* Illud rectius, quod habent MSS. Apud Oudend. *sit* ante « a quibus non conveniat ». Ern. — Quem Schütz. probat.

15. *Sextusdecimus est.* Vulgo hic et supra post *Quintus* additur *est*, quod auctoritate codd. Oudend. delevimus. Sch. — Vide Her. II, 31.

16. *Et patientem inc. esse, et futurum esse. Incommodorum* suspectum est Oudendorpio, qui in uno codice id in margine modo reperit. Non displicet : nam alias verbum *patiens* in tali oratione nude ponitur. Ern. —

sæpe virtus et magnificentia, in qua [17] gravitas et aucto-ritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas et obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, « lacryma nihil citius arescit ».

(LVI.) Sed quoniam et satis videmur [18] de omnibus partibus orationis dixisse, et hujus voluminis magnitudo longius processit; quæ sequuntur, deinceps in secundo libro dicemus.

Est tamen in loco simili apud Herenn. II, 31. SCH. — Recepi alterum *esse* post *futurum* e MSS Gron. Oudend. Cass. Gu. 1, 2, et videtur hoc loco aliquid efficaciæ habere repetitio ejus. ERNEST.

17. *In qua.* MSS Oudend. omnes, Cass. Gu. 1, *in quo*, quod præfert Oudend. ut aut intelligatur *animus*, aut, quod malim, negotio, demonstrativeque dicatur, cujus formæ plura exempla sunt; idque exquisitius vulgato est. ERN. — Optime monuit Oudend. ut hanc MSS omnium, quos viderat lectionem vulgatæ *in qua* præferremus; *in quo* nimirum est « in quo homine ». SCH. — Exemplum rei vide apud Cic. pro Milone, cap. 34.

18. *Et satis videmur... dixisse.* Sic MSS plures apud Oud. Cass. Gu. 2, edd. vett. nisi quod *et* in principio relinquimus, auctore MS uno Leid. et sic edidit Lamb. Vulgo, « et satis ut videmur... diximus ». ERN.

M. T. CICERONIS
RHETORICORUM
SEU
DE INVENTIONE RHETORICA

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

mium ducitur a consilio Zeuxis Heracleotæ, quo in pingendo otoniatis Helenæ simulacro usus erat, ut e quinque formosisiis virginibus, quæ venustissima essent, in imaginem suam nsferret, cui quidem consilio ratio auctoris comparatur, ippe qui omnibus in unum coactis scriptoribus, quod quisque nmodissime præcipere visus esset, excerpendum putarit, ita tan, ut de suo quoque nonnihil in commune conferret, cap. 1-3. Sequitur locorum confirmandi et reprehendendi in singula iera causarum expositio.

Ac primum quidem Cicero de judiciali genere agit, in quo ficiscitur a conjecturali constitutione, cap. 4; cujus exemplo posito exponit locos, quorum pars aliqua in conjecturalem idit controversiam, cap. 5, sqq. Conjectura autem capitur ex causa, quæ distribuitur in impulsionem et ratiocinatiom; ad utramque et accusatoris, cap. 6, 7, et defensoris, p. 8, loci exponuntur; 2° ex persona, cujus conjecturæ armentis breviter repetitis, cap. 9, quomodo accusator, cap. 10, defensor, cap. 11, utatur, docet; 3° ex facto, ubi suspiciones cuntur partim ex negotio separatim, in quo spectantur, quæ t cum eo continentia, quid in gestione ipsa negotii occurrat, id sit adjunctum, et quæ consequantur, cap. 12; partim comniter ex personis atque negotio. Postea docet auctor hic nec ile esse, nec necessarium distinguere, ut in superioribus rtibus, quo pacto quidque accusatorem, et quomodo defenrem tractare oporteat, cap. 14; exponitque locos communes, i in conjecturalem constitutionem incidere soleant, cap. 15, 16. Secundo loco de nominis controversia seu constitutione defiiva agit; cujus exemplum ponit, cap. 17, et qui sint accusatoet defensoris loci, cap. 18, ostendit.

Tertio constitutionem translativam pertractat, quæ cur rarius consuetudine romana incidat, postquam demonstravit, p. 19, exemplum ejus proponit; et quæ in hac causa ab utroe quærenda sint, demonstrat, cap. 20.

Quarto accedit ad constitutionem generalem, in qua primum negotialis exemplo proposito, cap. 21, et præceptis, cap. 22, illustratur. Deinde juridicialis, in qua æqui et iniqui natura, et præmii aut pœnæ ratio quæritur, ejusque partes duæ tum absoluta, cap. 23, tum assumptiva. In assumptiva primum comparationis, cap. 24, exemplum et loci traduntur; deinde simili modo relatio criminis, cap. 26-28, tum remotio criminis (in qua tum causa, cap. 29, tum ipsa res, cap. 30, removetur), tum denique concessio pertractatur. Cujus duæ partes sunt: primum purgatio, vel ex imprudentia, vel ex casu, vel ex necessitudine, cap. 31-33; deinde deprecatio, cap. 34-36. Restabat earum causarum in juridiciali parte constitutionis generalis expositio, in quibus de præmio et pœna quæritur. Hanc subjungit orator, cap. 37-39, ita tamen, ut de præmii tantum ratione agat.

Sequitur locus de his controversiis, quæ in scripto versantur. Hic primum exponitur controversia ex ambiguo, cap. 40, 41; deinde ea, quæ ex scripto et sententia constitit, cap. 42, in quo scriptoris sententia ab eo, qui sententia se defendit, tum semper ad idem spectare demonstratur, tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus accommodatur. Sequuntur loci ejus, qui scriptum defendit, cap. 43-46, et ejus, qui contra scriptum dicit, cap. 47, cum locis communibus utriusque, cap. 48. Tum controversia quæ ex contrariis legibus nascitur, cap. 49, et quæ ex ratiocinatione, cap. 50; denique ea, quæ ex definitione exsistit, cap. 51, pertractatur.

Hactenus de argumentationibus, quæ in judiciale genus accommodantur.

Deinceps agitur de genere deliberativo ac demonstrativo, c. 52. In deliberativo genere quæritur de iis, quæ honesta, quæ honesta et utilia, et quæ utilia sint, cap. 53. Itaque primum de genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, c. 54; deinde de honesto, cui utilitas adjuncta est, cap. 55; postremo de utilitate agitur, c. 56. Et quoniam his tribus attributæ erant necessitudo et affectio, de necessitudine dicitur, cap. 57; de affectione, cap. 58.

Ultimo loco de genere demonstrativo breviter exponitur, ita ut loci laudum et vituperationum demonstrentur, c. 59, totaque disputatio de inventione rhetorica finitur, cap. 60.

M. T. CICERONIS

HETORICORUM,

SEU

E INVENTIONE RHETORICA,

LIBER SECUNDUS.

CROTONIATÆ quondam, quum florerent omni- opiis, et in Italia quum in primis[1] beati[2] nume- tur, templum Junonis, quod religiosissime cole- , egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque cleotem Zeuxim[3], qui tum longe ceteris excellere ribus existimabatur, magno pretio conductum ouerunt. Is et ceteras complures tabulas pinxit, um nonnulla pars usque ad nostram memoriam ter fani religionem remansit[4]: et, ut excellentem ebris formæ pulchritudinem muta in sese imago ineret, Helenæ se pingere simulacrum velle[5] dixit.

Q. *in primis*. « Quum in pri- ultæ habent edd. ut inter nupe- em. et Olivet. Lambin. « quum » edidit e MS, idque Ernesti it, quia repetitio τοῦ *quum* in ratione admodum frigeat. Sch.

eati, divites. Confer indicem .

euxim. Quem Plinius olymp. o 4, id est, anno Urbis con- 58 floruisse dicit, pro Croto- Agrigentinos substituens, rem- que ita narrans: « tantus diligentia fuit, ut facturus Agrigentinis tabu- lam, quam in templo Junonis Laci- niæ publice dicarent, inspexerit vir- gines eorum nudas et quinque elege- rit, ut, quod in quaque laudatissimum esset, pictura redderet ». Wetz.

4. *Remansit*. *Permansit* conj. Lam- bin. Sch.

5. *Se pingere simulacrum velle*. « Pingere simulacrum velle se » MS Altorf. Sch.

Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore [6] pingendo plurimum aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putaverunt enim [7], si, quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum.

Neque tum eos illa opinio [8] fefellit. Nam Zeuxis illico quæsivit ab eis, quasnam [9] virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt [10] in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate [11]. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus et dignitatibus antesteterunt [12], atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. Quum puerorum igitur formas et corpora magno [13] hic opere miraretur : Horum, inquiunt illi [14], sorores sunt apud nos virgines; quare, qua sint illæ

6. *Muliebri in corpore præstare.* Pinxerat enim, Plinio referente, Alcmenam et Penelopen, in qua pinxisse mores visus est. Wetz.

7. *Putaverunt enim, si.* Edd. vett. « putaverunt enim eum, si ». Sed *eum* abest a MSS Lambin. Grut. Oudend. et rectius abest. Sch.

8. *Neque tum eos illa opinio.* Edd. ante Aldum, « neque tamen ». Sane *tamen* est alienum; sed quorsum pertineat *tum*, quod utique in MSS plerisque est, non magis intelligo. Ern. — Sch. omittendam esse dicit vocem *illa* cum MS Leid. 3, ne particula *tum* abundet, et omittit.

9. *Quasnam.* Lambinus conjicit *ecquasnam.* Lectio vulg. tamen præferenda, ne parum urbanus videatur pictor, si a Crotoniatis quæsivisset, an omnino formosas quasdam puellas haberent. Hoc vero tantum scire volebat, [illegible] formosæ. Sch.

10. *Duxerunt.* Recte Ernest. hoc e MSS Oudend. Cass. Gu. et edd. pr. pro vulg. *deduxerunt* recepit. Sch.

11. *Magna præd. dign.* Pulchritudine virili, si Wetzelio credas. At sunt postea et virgines dignitate præditæ.

12. *Antesteterunt.* Septem simul Crotoniatas fuisse Olympionicas refert Strabo, VI, 12, proverbium afferens: Κροτωνιατῶν ὁ ἔσχατος πρῶτός ἐστι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Construe autem verba ita : Omnibus multum antesteterunt viribus et dignitatibus. Wetz.

13. *Quum p. igitur formas et c. magno.* Est versus longus, quem destruendum putabat Gulielmius fide libri Grevenb. « corpora et formas ». Pall. adhærent vulgatæ. Grut. — Schütz. Gulielmium sequutus est.

14. *Inquiunt illi. Illi*, quod in compluribus edd. omittitur, recte repetunt MSS Ond. Cass. Guelf. Sch.

dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur.

Tum Crotoniatæ [15], publico de consilio [16], virgines unum in locum conduxerunt, et pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt [17], quod ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis [18] habere judicium debuisset. Neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, ideo quod nihil, simplici in genere [19], omni ex parte [20] perfectum natura expolivit: itaque [21], tamquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi, aliquo adjuncto incommodo, muneratur.

II. (II.) Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit [1], ut artem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis ne-

15. *Tum Crot.* Sic MSS aliquot apud Oud. recte pro *tunc*. Ern.

16. *Publ. de consilio.* Cod. Grev. « communi de consilio ». Quod sine causa præferebat Gulielmius. Sch. — Omittit *de* MS Guelf. 1. Ern.

17. *Tradiderunt.* Lamb. ex uno MS laudat « prodiderunt ».

18. *Ver. pulchritudinis.* « Pulchritudinis verissimum » cod. Alt. Sch.

19. *Simplici in genere.* Id est, in una eademque re, in re singulari, in uno subjecto, ut dialectici dicunt. Ernest.

20. *Omni ex parte.* Gron. et Oud. rescribi volunt « omnibus ex partibus ». Ut est in MSS pluribus. Ille etiam editiones antiquas sic habere dicit: meæ quidem omnes habent vulgatum, quod primum in Victorii Veneta reperi, nec id posteriores Steph. Colin. Manut. imitati sunt. Ern. — Sch. cum Lallem. « omnibus ex partibus ».

21. *Itaque.* Non erat, quod Ernest. de veritate hujus lectionis dubitaret. *Itaque* enim h. l. est idem ac *et ita*, ut Cic. de Officiis, lib. II, cap. 20, et sæpius. Sch.

II. 1. *Voluntatis accidit.* Grevenb. « voluntati »: vultque Gulielmius voluisse exprimere « voluptati ». Gaut.

cessario viderentur : sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur, excerpsimus, et ex variis ingeniis, excellentissima quæque libavimus. Ex his[2] enim, qui nomine et memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis videbatur[3]. Quapropter stultitia visa est[4], aut a bene inventis alicujus recedere, si quo in vitio ejus offenderemur[5], aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quod si in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo[6] vellent[7] addicere, minus in arrogantia offenderent[8]; non tantopere in vitiis perseverarent; aliquanto levius ex inscientia[9] laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille[10] in sua pictura nobilis eniteret. Ex

2. *Ex his enim.* « Ex iis enim » Lallem.

3. *Nobis videbatur.* Alii, « vobis videbatur », nescio an operarum vitio.

4. *Stultitia visa est.* Lallem. « stultitia nobis visa est ».

5. *Si quo in v. ejus off.* Gulielmius Lambinum sequutus, deleverat *in*, et aberat ea syllaba a Pal. tert. sed erat in pr. et sec. libris melioribus. Sic et mox « offendere in arrogantia ». Ita enim Pall. nostri, non *arrogantiam*, ut vulgo editum est. Grut. — Attendere jubet Wetzelius ad metaphoram bene continuatam : « recedere, accedere, duci, offendi ».

6. *Uni alicui certo.* Male Lallem. « alicui uni certo ». Sch.

7. *Vellent.* Habet edit. Omnib. *mallent.* Recte autem *vellent* ab Oudendorpio defenditur; subintelligendum nempe *potius* ante *quam*, ut alibi sæpe. Sch.

8. *Minus in arr. offenderent.* Obscuriora hæc verba, quæ sic Wetzelius interpretatur : « Minus arrogantes offenderent (alios) », non ipse satis lucide. Facilius intellexeris, si respexeris ad superiora : « si quo in vitio ejus offenderemur ».

9. *Ex i. laborarent.* Ita Pall. omnes, non *inscitia*, ut aliæ fere edd. Grut. — Schütz. autem dat *inscitia* e Leid. 3 et ed. Omnib.

10. *Quam ille in s. p. n.* Hoc pertinet ad Zeuxin, cujus opus pictorium cum hoc suo comparat, non suum opus cum ipso Zeuxi. Sed verba non accurate rem exprimunt. Videtur esse debere : « quam illius in suo pictura nobilis, eniteret » : nam ante *eniteret* interpungendum esse clarum est. Si

nim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum potestas[11]. Ille una ex urbe, et ex eo numero :, quæ tum erant, eligere potuit : nobis , quicumque fuerunt, ab ultimo principio æceptionis usque ad hoc tempus, expositis uodcumque placeret, eligendi potestas fuit. eres quidem scriptores artis, usque a prin- atque inventore Tisia[12] repetitos, unum in nduxit Aristoteles[13], et nominatim cujusque magna conquisita cura perspicue conscripsit, odata diligenter[14] exposuit : ac tantum[15] in- ıs ipsis suavitate et brevitate dicendi præsti- mo illorum præcepta ex ipsorum libris co- sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint e, ad hunc, quasi ad quemdam multo com- n explicatorem, revertantur. Atque hic qui-

intelligendum est *arte*. :ium sensit, qui dedit ›ictura nobilis eniteret », edit, nisi quod ille duo Sed MSS Gu. 1, « quam tura nobili »; 2, « quam sua pictura ». Pro *sua* . Ern. — Schütz. autem Frid. Heusing. ad Cic. e exemplorum excitata : formam in vulgata le- ıtam apud Ciceronem se, e quibus vel ex unis ris attulit, I, 4 : « In- strorum hominum mul- ominibus omnium gen- runt ». Ibid. cap. 6 : ıctoritatem Græcis ante- . 44 : « si cum illorum ılone nostras leges con- s ». Et statim : « nostro- in omni genere pruden- nteferre ».

11. *Ex majore...eligendi potestas.* Videtur perturbationis aliquid hac in structura verborum exstitisse. Legendum fortasse *exempla* pro *exemplorum*.

12. *Tisia.* De quo ad Brutum, 12; de Orat. lib. I; Quintilian. II, 17, III. 1, etc. Siculus ille, Coracisque discipulus, qui primus omnium de arte rhetorica scripsit, etsi multi ante satis accuratas orationes et habuerant et scripserant, et iis maxime temporibus locos communes Protagoras literis mandaverat. J. V. L.

13. *Aristoteles.* Eo scilicet libro, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, ut ait Noster de Orat. II, 38. Wetz.

14. *Enodata diligenter.* Hæc lectio, quam Aldus induxit, superiorum edd. scriptura, « enodate et diligenter », concinnior est. Sch.

15. *Ac tantum.* Ernest. recepit e

dem ipse, et sese ipsum nobis, et eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut et ceteros[16], et se ipsum per se cognosceremus: ad hoc autem qui profecti sunt, quamquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, sicut et ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, si quid ars proficit[17], opitulati sunt; nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus et nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus; discipulorum autem atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.

III. Ex his duabus diversis sicuti familiis, quarum altera quum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio et præceptione occupata, unum quoddam est conflatum genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commode dici videbantur, in suas artes contulerunt[1]: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, et ex nostro quoque[2] nonnihil in commune contulimus.

(III.) Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt,

MS Leid. « at tantum ». Nihil opus erat vulgatum mutare. Nam illud *ac* h. l. ponitur pro « ac tamen ». Sch.

16. *Ut et ceteros*. Lall. omisit *et*.

17. *Si quid ars proficit*. Non ea vera dubitatio apud eum, qui tam accurate dicendi præcepta tradit. Et idem tamen in Bruto rhetorum *officinis* parum tribuere videtur.

III. 1. *Contulerunt*. Cod. Voss. 2, *retulerunt*.

2. *Ex nostro quoque*. « Ex nostra quoque » laudat Grut. e codd. Pall. et Grev. Sch.

profecto neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicujus præteriisse, aut non satis eleganter sequuti videbimur, docti ab aliquo, facile et libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stulte et diu perseverasse turpe est : propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque [3] vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, dubitanter unumquodque [4] dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode hæc perscripsisse videamur, illud amittamus [5]; quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos [6], et in hoc tempore [7], et in omni vita studiose, quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

Igitur primus liber, exposito genere hujus artis, et officio, et fine, et materia, et partibus, genera controversiarum, et inventiones [8], et constitutiones,

3. *Uniuscujusque. Cujusque* MS Leid. 2, Voss. c. schol. Alt. Sch.

4. *Unumquodque.* Sic MSS plerique et edd. pr. non *unumquidque.* Ern.

5. *Amittamus.* Purgoldus mavult *omittamus.* Sed h. l. non id, quod quis intermittit, sed emolumentum, quod ei perit, significatur. Sch.

6. *Verum hoc quidem nos.* Schütz. delet *nos* e Gron. codd. duobus.

7. *Et in hoc tempore.* Schütz. dat « et hoc tempore », deleto *in*, quod in hac formula melius omittitur. Lambinum vero reprehendit, qui *tempore* a glossatore adjectum et supervacuum putabat, quod in uno codice non reperiebat.

8. *Et inventiones.* Victorinus explicans hunc locum, « Nam, inquit, de quinque partibus orationis solam inventionem tractat ». Quibus verbis quid sibi velit, non intelligo; satisque apparet, vim hujus loci ignorasse. Ego vero crediderim, *inventiones*, non argumentum, ut quidam falso existimant, sed intentionem in primis, et depulsionem esse intelligendas. Nam proposita controversia, considerandum est primum, an causa consistat; quod ex intentione et depulsione cognoscitur. *Intentio* est prima pars, quum actor proponit et facit litem; *depulsio* est responsio rei. Quum igitur ex intentione et depulsione omnis controversia, i. e. constitutio, sive quæstio fiat, merito *inventiones* appel-

et judicationes[9] continebat, deinde partes orationis, et in eas omnes omnia præcepta. Quare quum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione et de reprehensione : nunc certos confirmandi et reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponentur simpliciter, sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis et reprehensionis partes referre oportebit.

IV. (IV.) Omnis et demonstrativa, et deliberativa, et judicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere, uno pluribusve, versetur. Hoc quamquam ita est, tamen[1] quum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cujusque generis[2], et

lantur. Hoc autem ita esse, facile ex textu intelligi potest : nam sequitur « et constitutiones ». NASCIMB.

9. *Et constitutiones, et judicationes.* Schütz. has delet voces. Primum, inquit, utraque abest a codd. Voss. c. schol. Leid. 2, Altorf. « et judicationes » a Manutianis codd. abfuit, « et constitutiones » omittitur ed. Omnib. Deinde ipsa ratio confirmat ista verba temere a mala manu adjecta. Nam « constitutiones » idem est quod « genera causæ ». Et si Cicero voluisset « judicationes » hic ponere, non omisisset ceteras partes judicationi connexas, « quæstionem, rationem, etc. » conf. I, 13. Denique nec Victorinus aliud quid hic legisse videtur præter « genera controversiarum et inventiones ». Ceterum Tullius de genere artis rhetoricæ, et officio, et fine, et materia, et partibus breviter dixerat I, cap. 5-7 ; de genere controversiarum et inventionibus, I, cap. 8 seqq. de partibus orationis, cap. 15 seqq. SCH.

IV. 1. *Tamen quum... possint, separatim.* Purgoldus emendandum censebat, « tamen quum... possunt, tum separatim ». Quod non est necessarium. Nam « tamen quum... possint » idem est ac si dixisset : « etiamsi non negandum est, communiter quædam de omnibus præcipi posse, tamen separatim quoque aliæ sunt ». SCH.

2. *Aliæ sunt cujusque generis, et diversæ præceptiones.* Cod. Altorf. dat « aliæ sunt cujusque generis diversæ præceptiones ». SCH.

diversæ præceptiones. Aliud enim laus aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quæritur; in demonstrationibus, quid honestum; in deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, et quid utile : nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo et in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt.

Quorum igitur generum fines et exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus[3], non easdem incidere[4] constitutiones; verumtamen oratio quædam ex ipso fine et ex[5] genere causæ nascitur, quæ pertineat[6] ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis[7], in judiciali genere causarum et præceptorum versabimur; ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera, simili implicata controversia[8], nulla cum difficultate transferentur : post autem separatim de reliquis dicemus.

3. *Neque nunc hoc dicimus. Nunc* quod abest cod. Guelf. 1, suspectum videbatur Ernestio; quia in hac forma addi non soleat, sed *nos* aut *vero.* Sensum tamen *nunc* præbet haud ineptum. Sch.

4. *Non easd. incidere constitutiones.* Hoc obscurum est. Nulla varietas est in libris. Lambinus correxit liberius : « non easdem in unumquodque genus causæ incidere constitutiones », quod convenit cum glossa MS Gu. 2 : « in quolibet genere causæ », s. « omnes in omni genere incidere : nam in genere demonstrativo potest incidere omnis constitutio ». Ego conjeci « non in easdem incidere constitutiones », i. e. tria illa genera causarum; quod respondet principio : « omnis causa necesse est in aliquo genere constitutionis versetur ». Ceterum et illud verum, easdem constitutiones incidere in omnes causas. Vid. cap. 17. Ernest. — Schützius inutilem putat Ernestii conj. quia idem sensus ex vulg. facile exit.

5. *Et ex genere.* Has voces Schützius ut nullum sensum præbentes delet, conferrique jubet ad cap. 52.

6. *Quæ pertineat... dictionem.* Hoc est, quæ vel ad genus demonstrativum pertineat. Lambin. addidit « aut ad judicium », quo tamen non est opus. Sch.

7. *In exponendis controversiis.* Controversiæ vocabulum hic universe de omni disceptatione sumitur. Sch.

8. *Simili implicata controversia.*

(v.) Nunc ab conjecturali constitutione[9] proficiscemur; cujus exemplum sit hoc expositum[10]: « In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quemdam, et secum aliquantum nummorum ferentem, est consequutus[11]. Cum hoc, ut fere fit, in via sermonem contulit: ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. Quare, quum in eamdem tabernam devertissent, simul cœnare, et in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, quum in alio maleficio deprehensus esset) quum illum alterum[12], videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos arctius jam[13], ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit, et alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum e vagina eduxit, et illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentatum[14] in vaginam recondi-

Hoc est, si forte in genere deliberativo, vel demonstrativo quædam controversia inciderit, eadem præcepta valebunt, quæ in judiciali genere exponendo tradita sunt. Sch.

9. *Ab conjecturali const.* Sic MSS nostri Gu. a m. pr. et alii recte. Qui « ad conjecturalem const. » scripsere atque edidere, ut edd. pr. ante Aldum, non intellexere verbum *proficisci*, quod h. l. est initium facere. Ern. — Cui Sch. assentitur.

10. *Expositum* quamquam abest a duobus Oudendorp. libris, non delendum Ernestus et Schützius arbitrati sunt.

11. *Est consequutus*. Malim istud cum Pal. sec. et Grev. et marginalibus, quam quod hactenus obsedit libros *est comitatus*. Vult enim in itinere posito supervenisse. Grut. — Quem ceteri editores consequuti sunt.

12. *Quum illum alterum, vid. q. n. haberet, anim.* Schützius interpungit « q. illum alterum videlicet, qui n. haberet, an. » Vulgata, inquit, interpunctio Lambinum induxit, ut scriberet « quum illum alterum nummos habere anim. » Ernestium autem ut hæc verba, « vid. q. n. haberet » glossatori tribueret, eaque delenda putaret. Sed commate, ut fecimus, transposito *videlicet* suaviter notat cauponis sagacitatem, qui statim illum alterum, qui nummos haberet, animadvertisset. Sch.

13. *Postquam illos arctius jam.* *Jam* delent Schützius et Ernesti, ut inutile.

14. *Cruentatum in vaginam*, etc. Sic MS Lambin. Altorf. Voss. c. schol. Leid. 3, et dedit Ernesti. Sed Schützius cum Lallem. « cruentum in vaginam, etc. »

dit, ipse sese[15] in lectum suum recepit[16]. Ille autem, cujus gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem suum[17] inclamavit semel et sæpius. Illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium[18], et cetera, quæ secum attulerat[19], sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum[20], et cum quibusdam deversoribus[21] illum, qui ante exierat, consequitur. In itinere hominem comprehendit, gladium ejus e vagina educit, reperit cruentum : homo in urbem ab illis deducitur[22], ac reus fit ». In hac causa intentio[23] est criminis, « Occidisti ». Depulsio, « Non occidi ». Ex quibus constitutio est[24]. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, « Occideritne ? »

V. (VI.) Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem et in horum locorum expositione, et in ceterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem

15. *Ipse sese*. Schützius *ipse se*, ut minus durum.

16. *Recepit*. Lambin. *recipit*, minus bene. SCH.

17. *Comitem suum*. Delevi *illum* e medio. Abest edd. pr. Oudendorpius proxime sequens *illum* deleri volebat, quod in scholiaste non repererat; nec magnopere repugnem. Sed sibi respondere tamen videntur *illum... ipse*. ERN. — Cui Sch. assentitur.

18. *Ipse gladium*. « Ipsum glad. » Lamb. male. SCH.

19. *Attulerat, sustulit*. *Detulerat, abstulit* cod. Voss. c. schol. SCH.

20. *Esse occisum*. Sch. delet *esse eum* cod. Voss. c. schol. probante Oudend.

21. *Deversoribus*. MS Pal. sec. *diversoriis*. GRUT.

22. *Ab illis deducitur*. Schützius *ab illis ducitur* e cod. Voss. 1, auctore Oudend.

23. *In hac causa int*. Antea *causa* omittebatur, quod Ernesti desiderabat, Schützius autem in textum inseruit fide MS Gu. 2.

24. *Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in c. q. judicatio : Occideritne ?* Schützius dat : « Ex quibus quæstio est eadem in conjecturali constitutione, quæ judicatio : Occideritne ? » Jam, inquit, Ernesti locum depravatum esse acute sensit, atque ita constitui voluit : « ex quibus quæstio eadem est, quæ judicatio : Occideritne ? » Nostra tamen ratio planior, et iis quæ auctor ad Herennium, I, cap. 17, docet, convenientior esse videtur.

causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur : sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria [1] pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsionem, et in ratiocinationem. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quamdam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, et omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio et cura non potuerit; et id, quod fecit, impetu quodam [2] animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens et considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuisse tum [3], quum aliquid faciendum, aut non faciendum [4], certa de causa vitasse, aut sequutus esse animus videtur, ut, si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa. Nam horum

V. 1. *Necessaria pars.* Schützius dat *necessario*, ut MSS Oud. omnes, it. cod. Altorf. ed. Omnib. quasi sensu postulante.

2. *Impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit.* Schützius delet *animi.* In vulgata, inquit, lectione absurda inest consecutio, scilicet : *animus* ita affectus, ut rem perspicere non potuerit, et id, quod fecit, impetu *animi* fecerit. Quis, quæso, ita loquatur : *animus* impetu *animi* aliquid fecit ?

3. *Ea dicitur interfuisse tum.* Hoc ordine libri scr. meliores et edd. pr. sed in verbo *interfuisse* semper hæsi, quod verbum tantum de personis dicitur, præsertim in tali oratione. Arbitror Ciceronem scripsisse *intercessisse*, quo nihil aptius huic loco esse potest. Ern.

4. *Faciendum, aut non faciendum.* Hæc delet Schützius, quasi a glossatore quodam temere et inepte ex antecedenti ratiocinationis definitione repetita.

in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi, suscipitur, aut commodum aliquod majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

(VII.) Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis; nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur [5]. Ergo accusator, quum aliquid impulsione [6] factum esse dicet, illum impetum, et quamdam commotionem animi, affectionemque verbis et sententiis amplificare debebit, et ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic et exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, et similitudinum collatione, et ipsius animi affectionis explicatione [7], curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit [8].

VI. Quum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit sequutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, et id augebit, quam maxime poterit, ut, quoad ejus fieri possit, idonea quam maxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa; quan-

5. *Nisi aliquid... ostenditur*. MS Gu. 1, Leid. 3, *ostendatur*, quod melius puto. Ern.

6. *Aliquid impulsione*, etc. Schützius « impulsione aliquid », ut ordine magis apto.

7. *Explicatione*. *Explanatione* præfert Oud. e cod. Voss. c. schol. Sch.

8. *Si... comm. an. accesserit*. Hoc mihi durius, quam pro Ciceronis facilitate videtur, « animus accedit ad facinus ». Arbitror aut delendum esse *animus*, aut *aliquis* scribendum. Ern. — Sequutus Ernestum Schützius *animus* delevit. Wetzelius autem : non est cur Ernest. offendat in *animus*. Quid ante « animus id quod fecit, impetu fecit ».

tam gloriam consequuturam existimarit : item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum; et omnino quidquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere[1] debebit. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate[2] modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines; quum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, quum aut id, quod bonum est, malum putant; aut contra, quod malum est, bonum; aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum; aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum.

Hoc intellecto, si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris aut amici vita, aut denique officio antiquiorem[3], aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. Nam in eum culpa, et summum odium transferetur, qui id, quod tam vere et pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi[4] non esse ita visum : quod sumi oportet[5] ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est.

VII. Eventus autem tum fallit, quum aliter accidit, atque ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur[1] : ut,

VI. 1. *Id summe augere debebit.* Cf. ad Her. II, 3.

2. *Veritate.* Wetzelius prave admodum interpretatur *vere facto*. Non de ullo facto, sed de natura alicujus rei agitur. Vide exempla quæ sequuntur.

3. *Officio antiquiorem.* Delevi *suo*, quod et sua sponte vitiosum est, et in MS Cass. est inter versus, non in textu. Sermo est de genere in loco communi; et ea oratio non debet reprehendi. Ern. — Quem probat Schütz.

4. *Illi non e. ita visum.* Illi, hoc est, *reo*.

5. *Quod sumi oportet.* Schützius « quod sumi oportebit ».

VII. 1. *Arbitrati esse dic.* Cave ne hunc indicativum conjunctivo permu-

si qui dicatur[2] alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit; aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex eventu cogitationem spectari oportere[3]; sed qua cogitatione[4] et spe ad maleficium profectus sit, considerare[5], et quo animo quid quisque faciat[6], non quo casu utatur, ad rem pertinere.

In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi; secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quoque causa faciendi videbitur; aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non

tandum cum Ernestio opineris. Sch.

2. *Si qui dicatur.* Sic MSS Oud. plures, nostri omnes, et edd. pr. ante Aldum, non *si quis*. Et sic supra sæpe. Ern.

3. *Spectari oportere.* MS Cass. habet *oportet*, quamquam a m. s. quod nobis placet. Nam ista non tam e persona accusatoris dicuntur, cujus hic nulla mentio est, quam Ciceronis. Sed ita etiam post esse debebit *pertinet*. Ern. — Schützius autem declarat veram esse lectionem : personam accusatoris intelligi ἀπὸ τοῦ κοινοῦ; non in verbis, quæ præcedunt, *qui arguuntur*, latere.

4. *Qua cogitatione et spe ad maleficium prof. sit.* Post *cogitatione* addunt libri multi scr. et edd. *animus;* comparatque Oudendorpius illud, « animus accesserit », de quo ante vidimus : et variant quoque libri : nam quidam ut ed. Junt. habent *animo;* quod e sequentibus huc tractum esse clarum est. Ern. — Lambinus adjuvante MS conjiciebat : « sed qua cogitatione animi et spe ». Gruteri codd. « qua cogitatione animus et spe ». *Animus* tamen quum statim recurrat, ac *profectus sit*, facile referatur ad eum, qui ante dictus est « alium occidisse... aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quod ejus testamento se heredem arbitratus sit », ab hoc recipiendo abstinui. Sch.

5. *Considerare.* Quia *considerare* pendet ab *oportere*, et hoc totum « sed qua considerare », respondet e contrario priori, videtur rectius *considerari*, aut ante *spectare :* sed in Gu. 2 fuit *considerari* a m. pr. Ern. — Schützius dedit *considerari*.

6. *Et quo animo quid quisque faciat.* Injuria hæc a glossatore inserta putabat Oudendorpius. Ταυτολογίαν ille sibi visus erat hic reperisse, quæ nulla est. In verbis enim : « et quo... pertinere » eadem, quæ antea separatim de certi hominis maleficio dicta erant, nunc generatim de omnibus rebus, in quibus casus et eventus animi opinionem fallit, enuntiantur. Sch.

affuisse, aut conficere aliquid non potuisse[7] dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, et cetera, quæ ad rem pertinebunt[8], defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus, et integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id brevi faciendum est, et in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur.

VIII. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa facienda, et consideranda. (VIII.) Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, et parvulam quamdam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Quo et[1] erit in loco demonstrandum, quæ vis et natura ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo et exempla, et similitudines erunt proferendæ, et ipsa diligenter natura ejus affectionis quam lenissime[2] quietissimam ad partem explicanda, ut et

7. *Aut conf. al. non pot. dicetur.* Schützius dat, « aut conficere non pot. aliquis dicetur », non admonito lectore.

8. *Pertinebunt.* An *pertinebant*, aut *pertinerent?* schol. MS Leid. *pertinent*, quod ex eo oriri potuit per compendium. Ern. — Non erat quod Ernesti *pertinebant* aut *pertinerent* reponendum suspicaretur. Etenim *quæ pertinebunt* h. l. idem est, ac quæ accusatori pertinere videbuntur; in quo futurum tempus æque ac in *demonstrabuntur* valet. Sch.

VIII. 1. *Quo et.* MSS Oudend. et nostri copulam addunt, nec id sapit glossatorem. Ern. — Quem Schützius sequitur.

2. *Quam lenissime quiet. ad partem.* Schütz. dat cum Lambino « quam lenissimam et quietissimam ad part. » In vulgata, inquit, primum difficile est dicere, quid sit « lenissime explicare »; deinde adverbia ista sic deinceps posita, « diligenter quam lenissime », insolentem facerent structuram. *Affectionem* autem « ad lenissimam et quietissimam partem » explicare nihil aliud est, quam ejus vim oratione sic minuere, ut ex ea facinus tam crudele aut turbulentum oriri potuisse haud videatur. Quod his vocabulis

res ipsa a facto crudeli et turbulento ad quoddam mitius et tranquillius traducatur, et oratio tamen[3] ad animum ejus, qui audiet[4], et ad animi quemdam intimum sensum accommodetur.

Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quam aliis, aut incommodum sibi majus, quam commodum dicet : ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda : qui omnes loci similiter in incommodi quoque[5] vitatione tractabuntur.

Sin accusator dixerit, eum[6] id esse sequutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione; demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia[7], qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, ne dubitasse quidem hunc, quid ejus juris esset,

« lenissimæ et quietissimæ partis » designatur, idem mox « mitius et tranquillius » dicitur. Sch.

3. *Et oratio tamen*. MSS quidam et edd. vett. *tunc* vel *tum*, quod Oud. placet. Immo sensus *tamen* postulat. Est enim hic : defensor debet rem in leniorem partem interpretari, et vero etiam animum judicis apte ad defensionem movere. Ern. — Quem probat Schützius.

4. *Ad animum ejus, qui audiet, et ad animi q. int. s. accommodetur*. Hæc integra esse nemo mihi facile persuadebit. Forsan ita scripsit Cicero : « ad mentem ejus, qui audiet, et ad animi quemdam intimum sensum »; vel sic : « ad ejus, qui audiet, intimum sensum ». Ceterum quæ sit horum verborum sententia in promptu est. Cicero jubet oratorem exemplis et similitudinibus hoc efficere, ut illa affectionis descriptio, qua ejus natura ad lenissimam et quietissimam partem traducatur, ipsis judicibus vera esse videatur, ab eorumque mentibus ac sensibus minime abhorreat. Sch.

5. *In incommodi quoque*. *Quoque* abest ab uno Gron. cod. Sch.

6. *Eum id esse sequutum*. Schützius dat *reum*, quia *eum* non habet, quo referatur.

7. *Tanta esse stultitia*. « Tantæ stultitiæ » alii, ut Lallem. Oliv. Sch.

sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod verum, pro vero probasse[8]. Quod si dubitaverit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum, certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, quum ab aliis culpam demovebit[9], defensoris locis utetur : sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, quum in alios ab se crimen volet transferre.

IX. (IX.) Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus[1]. Nam et de nomine nonnumquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem quum dicimus, cognomen quoque[2] intelligatur oportet. De hominis enim[3] certo et proprio vocabulo agitur : ut si dicamus, « Idcirco

8. *Non concessum iri... pro vero probasse.* Schützius plurima mutavit in h. l. Primum, inquit, semicolon post *concessum iri* mutavi in colon; nam illud, quod negatur concessum iri, non est in superioribus, sed in iis quæ proxime sequuntur. Deinde pro « ejus juris », quod h. l. sensum non admittit, scripsi *verius;* et glossema ineptum « pro falso, quod verum », quod totam sententiam, quæ sequitur, pervertit, expunxi. Ita omnia facile explicantur. Si accusator dixerit, reum id esse sequutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putaverit esse incommodum, quamquam *in falsa* fuerit *opinione;* demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur (aliquem posse in his veritatem ignorare), illud (quod sequitur) non concessum iri, ne dubitasse quidem hunc, quid verius (commodum) fuerit, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro vero probasse. Quod si (autem) dubitaverit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Sch.

9. *Demovebit.* Sic rectissime Gu. 1, pro vulgato *dimovebit.* Orat. III, 5 : « odium demovere ab aliquo ». Dom. 26, « demovetur labes a rep. » Ern. — Similiter infra cap. 29 et 30.

IX. 1. *Exposuimus.* Cap. 24, 25 libri primi. Wetz.

2. *Cognomen quoque.* Additur *et agnomen* cod. Grev. Pal. 1, Altorf. Sed vereor ne hoc a glossatore sit. Immo tota ῥῆσι *nomen... oportet* facile carebamus. Sch. — Lallem. addit *et agnomen.*

3. *De hominis enim certo et p. v. agitur.* Schützius ait se hæc verba, ut manifestum scioli alicujus emblema ex Inv. I, 24, consarcinatum, delevisse : illius tamen in contextu apparent.

ı Caldum[4] vocari, quod temerario et repentino ı sit »; aut si, « Ea re[5] hominibus Græcis im-ı verba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius[7], cius, vocarentur[8] ». Et de natura licet aliquan-ducere suspicionis. Omnia enim hæc, vir, an ; hujus an illius civitatis sit; quibus sit ma-, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, rpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam uram faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ tur suspiciones, quum, quemadmodum, et nos, et a quibus educatus et eruditus sit, quæ-:t quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more ico vivat[9]. Et ex fortuna sæpe argumentatio r, quum, servus an liber, pecuniosus an pau-bilis an ignobilis, felix an infelix, privatus an

um. MSS quidam *callidum* *n*. Burm. ad Quintil. p. 883, quod et Oud. placet. Mihi placet, ut sit exemplum is, quod id nominis verbo lum dixit. Ern. — Et fuit . nonnullorum ex gente Cæ-

re. Sic MSS Cass. Gu. et alii L edd. pr. deleto *de*. Ern. ı. « ea de re ».

inibus græcis imp. Græcos SS quatuor ap. Oud. Gu. 1 dd. pr. item Manut. Victor. t, quod illis nominibus ho-liquo genere vitii vel virtu-sent. Ernest. — Notantur ii quum JCtum aliquem vel-ulere, ad aliquem devenie-ctum, quod scil. putarent, dios et Mucios JCtos esse, s Claudius Cæcus vel Mucii juris peritia clarissimi. Sch.— le JCtis, ut quidam credide-de ipsa vocabulorum simili-tudine cum vocibus istis : « claudus, cæcus, mutus ». Hæc Gallicus interpres. Wetzelius autem : « nomina hominibus imperitis nonnisi uno aliquo virtutis genere cognita, quum plura sint vitiis quoque famosa : plures ex illis gentibus juris prudentia clarissimi non autem omnes ».—Equidem non video cur non intelligatur aliquem nomine suo, quod cum aliquo viro claro commune haberet, abusum ut homines imperitos deciperet. Vid. n. 8.

7. *Cæcilius*. Pro *Cæcilius* arbitror Ciceronem scripsisse *Cascellius*; nam in *Cascelliorum* familia jurisprudentiæ laus pæne hereditaria fuit. Sch.

8. *Vocarentur*. Schützius dat *vocaretur* e cod. Voss. c. schol. quod exemplum ab uno, non a pluribus petitur; et « dedisse... vocaretur » pendent ab antecedente *aliquem*.

9. *Quo more dom. vivat*. Schützius dat *utatur* propter repetitionem « et quibuscum vivat, qua ratione vitæ », et quod diligentissime Cicero in ea-

in potestate sit[10], aut fuerit, aut futurus sit, consideratur; aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem quoniam in aliqua perfecta[11] et constanti animi aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, et quæ contraria sunt; res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere[12] conjecturam, ut amor, iracundia, molestia : propterea quod et ipsorum vis intelligitur, et quæ res harum aliquam rem consequantur[13], faciles cognitu sunt. Studium autem quoniam est assidua et vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est, aliquid faciendi non faciendive excogitata ratio. Jam facta[14], et casus, et orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis[15].

X. (x.) Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus[1] omnibus unum in locum coactis, accusa-

dem re alibi dictionem variaverit, Inv. I, 25. Quintil. Inst. Orat. V, 10, rationem vitæ *studium*, morem domesticum *victum* vocat.

10. *In potestate sit.* Hoc dedit Gruterus pro « cum potestate sit » auctoritate trium codd. Lamb. et trium Pall. Scн. — Privato rectius opponitur qui est in potestate, id est, in magistratu. Ern.

11. *Perfecta.* Lallem. *et perfecta.* — De habitu et affect. resp. I, 25.

12. *Præ se gerere.* Usitatius est *ferre.* Sed et similibus in formis *gerere* dicitur, ubi usitatius est *ferre*, ut *palam gerere* ad Att. XVI, 9. Ern.

13. *Consequantur.* Schützius *consequuntur.*

14. *Jam facta.* Sic duo codd. Lambini. « Item facta » edd. vett. quod servavit Lallem. Scн.

15. *Conjecturam confirmandam s.* *Confirmandam conjecturam susp.* cod. Altorf. Scн.

X. 1. *Ex quibus.* Schütz. simpliciter *quibus.*

erit improbatione[2] hominis uti. Nam causa facti m firmitudinis habet, nisi animus ejus, qui inlatur, in eam suspicionem adducatur, ut a tali a non videatur abhorruisse. Ut enim animum ıjus improbare nihil attinet, quum causa, quare averit[3], non intercessit[4] : sic causam peccati inedere leve est, si animus nulli minus honestæ ni affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem it, ex ante factis accusator improbare debebit, et ndere, si quo in pari ante peccato convictus sit. non poterit[5]; si quam in similem ante suspicio- venerit, ac maxime, si fieri poterit, simili aliquo enere ejusdem modi causa aliqua commotum pec- e, aut in æque magna re, aut in majore, aut in ore : ut si, quem[6] pecunia dicat inductum fecisse, it demonstrare aliqua in re ejus[7] aliquod factum um. Item in omni causa naturam, aut victum, studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ onis attributa sunt, ad eam causam, qua commo- peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quo- genere culparum, si ex pari sumendi facultas erit, improbare animum adversarii oportebit :

Improbatione. Schützius *in im- tione*.

Peccaverit. MSS Cass. Gu. *pec-* quod videtur esse pro *peccaret*. — MSS Oud. Cass. Guelf. *pec-* bene. Sch.

Intercessit. Cod. Voss. c. schol. r. Voss. 1, Leid. omnes et MSS Gu. Recte. Olim in plurimis *intercesserit*. Sch.

Si id non poterit. Pessima lectio it Ernesti editionem, e qua in [illegible] fluxit, « sed id non pote- Post *poterit* addit cod. Altorf. mittere debebit », quod si plures codd. addicerent, haud spernerem. Ut nunc est, licet ex antecedentibus repetere *ostendet*. Sch.

6. *Ut si, quem*. Est ab editione prima; ne hoc forte quis attribuat Lambino : vulgata *si qui*, MSS *si quidem*, item *si quid*. Grut.—Schützius emendatum a Lambino putat et olim fuisse dicit, « si quis », minus apte.

7. *Possit demonstrare aliqua in re ejus aliquod*. Schützius retraxit *ejus* ante *possit*, quod concinnius esse jam Ernesti monuerat; nisi, inquit, pro *quem* scribendum *qui*. MS Cass. dat *quidem*.

« Ut, si avaritia inductum arguas fecisse, et avarum eum, quem accuses[8], demonstrare non possis; aliis affinem esse vitiis doceas, et ex ea re[9] non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse[10] ». Quantum enim de honestate et auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantumdem[11] de facultate totius est defensionis deminutum. Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso[12] demonstrari; locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri; quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, et aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam; aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. Nam necesse est[13], eum, qui velit peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita anteacta ignorabitur, hoc loco præterito, et cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

XI. (XI.) Defensor autem primum, si poterit, debebit vitam ejus, qui insimulabitur, quam honestissi-

8. *Accuses*. *Accusas* cod. Altorf. SCH. — De re cf. Her. II, 3.

9. *Ex ea re*. Schützius *ea re* cum cod. Leid. 1.

10. *Eum deliquisse*. Schütz. « eumdem deliquisse ». Illud, inquit, jam Purgoldus commendavit, recte advocato loco simili ad Herenn. II, 5: « deinde qui illud fecerit tam nequiter, eumdem hoc tam perperam fecisse, non esse mirandum ».

11. *Tantumdem de f.* Schützius « tantumdem ei de fac. » auctore Oud. qui *ei* reperit in suis codd.

12. *Reus ante admisso*. Videntur hæc esse a manu potius interpretis quam auctoris. GAUT. — Quo suadente Schützius delevit.

13. *Nam n. est*. Arbitror scriben dum *esse* [illegible] pertinet enim ad firman dum id, [illegible]uod præcedit : sic an[illegible] « nam eum [illegible] ante celasse », et sic sæp[illegible] ERN. — [illegible] cujus sententia Schütz[illegible] reposuit [illegible]. Vide Quintil. VII, 2

mam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota et communia officia : quod genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios; etiam quæ magis rara et eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore[1], aut periculo, aut utraque re, quum necesse non esset, officii causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, factum aliquid esse dicet; deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si, quum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse.

Hoc autem ipsum genus[2] erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur : ut si, quum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, per quam[3] miserum facinus esse, et indignum demonstrabitur, quum animus omni in vita fuerit a vitiis remotissimus, eam causam, putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere; aut iniquum esse, et

XI. 1. *Cum magno aliquo labore... f. al. esse dicet.* Grevenb. habet « cum magno aliquid labore... factum esse dicit », quod *factum* restat in Pall. GRUT. — Schützius dat cum Lallem. « facta esse dicet » pro « factum aliquid esse dicet », e cod. Altorf. et alii. Victor. damnatque *factum aliquid*, quia ita nimium sæpe occurrit pronomen *aliquis*. Vulgatam probat [illegible].

2. *Ipsum genus.* Delet *genus* Schützius, ut male e sqq. verbis « ipso in genere » interpolatum : nam non *genus* aliquod hic firmius dici, sed argumentum quod modo propositum erat.

3. *Per quam miserum... demonstrabitur.* Spurium quid sapit illud *demonstrabitur;* si abesset, et *perquam* unica dictione enuntiaretur melius esset sententiæ. GRUT.—Quod et Oudendorpio placet. Recte. Sermo est de conquestione, quæ non demonstrat qua est conquestio, sed per locos, id est, argumenta quibus firmetur æquitas conquestionis. Sed de his h. l. non est sermo. ERNEST. —

optimo cuique perniciosissimum, non vitam honeste actam tali in tempore quam plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi quamvis facile[4] possit, non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere judicium[5].

Sin autem in ante acta vita aliquæ turpitudines erunt[6]: aut falso venisse in eam existimationem dicuntur[7], aut ex aliquorum[8] invidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione; aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere[9] vitiorum, ut animus non omnino integer, sed a tali[10] culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo[11] vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione: negare oportebit de vita ejus et[12] moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur[13], quare, ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere.

Schützius propositam correctionem in textum recepit.

4. *Quæ confingi quamvis f. Quamvis* aberat ab edd. pr. Gronovius id e MSS eruit, Ernesti recepit. Cod. Voss. c. schol. « quæ conf. quamvis falso possit » superscripto *facile*, unde Oudend. conj. « quæ confingi facile quamvis falso possit ». Cod. Altorf. « quamvis facile fingi possit, quamvis falso possit ». SCH.

5. *Facere judicium.* An fieri? nam facere non respondet superiori *prodesse*. ERN.

6. *Turp. erunt.* Schützius *inerunt* e cod. Voss. 1, Leid. 3, Ernestio non improbante.

7. *Dicuntur.* Schützius cum Lallem. *dicetur* reponit, ut ad reum, qui arguitur, pertineat.

8. *Aut ex aliquorum.* Schützius delet *aut* cum cod. Altorf.

9. *Dissimili in genere.* Schützius dat « dissimili genere » e cod. Leid. qui vulgata « dissimili in genere » nexus orationis obscuratur.

10. *A tali.* Sch. *ab tali.*

11. *Ac si nullo modo... agi op.* Confer ad Her. II, 3, et ad Quintil. VII, 2, 29. WETZ.

12. *Et moribus.* Schützius cum Lallem. dat « et de moribus » auctoritate codd. Gron. et Oud.

13. *Quo de arguatur.* Schützius omittit particulam *de*, quia, inquit, « crimine aliquo aliquem arguere » dicitur, ut paullo ante, « eo ipso in genere, quo arguetur », non *de crimine arguere*. In uno cod. Oud. invenit « de quo arguatur ».

XII. (XII.) Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotii ex omnibus partibus[1] pertentabitur : atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis atque ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera earum[2] omnia, partes generum pleræque[3].

Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt[4]. Quo in loco satis erit diligenter considerare[5], quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, et faciendi facultas quæsita videatur; quid in ipsa re gerenda; quid postea consequutum sit.

Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt[6], secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas : quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videa-

XII. 1. *Ex omnibus partibus.* « Ex …is partibus » cod. Altorf. Sch.

2. *Genera earum.* Vulg. « genera …m ». Sed *earum* refertur ad ante…s *rerum*, sicut paullo post « ge…rum rerum ». Sch. — De nego…sp. I, 26.

3. *Partes gen. pleræque.* Lambinus …erat « part. g. pleræque omnes », …MSS inveneràt « p. g. pleræque …nes ». Sed illud « non omnes » e… adjectum. Sch.

4. …parari n. *possunt.* Inclinavi in *possint.* Sed *possunt* stare potest, si pro definitione continentium ista sunt. Si propositioni toti respondent, *possint* verum est. Ern. — Lambinus *possint.* Sed quia his verbis « quæ... possunt », inest initio, explicatio vocabuli *continentia*, indicativus requiritur. Sch.

5. *Considerare.* MSS Voss. 2, *considerasse*, quod non displicet. Ern.

6. *Negotio attributæ sunt.* Schützius « negotio sunt attributæ », ut concinnius, cum Lambino.

mur, breviter demonstrabimus[7], quid qua parte considerari oporteat. In loco igitur opp tas, in tempore longinquitas, in occasione c ditas ad faciendum idonea, in facultate copia testas earum rerum, propter quas[8] aliquid fit, aut sine quibus omnino confici non potes siderenda est.

Deinde videndum est, quid adjunctum sit n hoc est, quid majus, quid minus, quid æqu gnum sit, quid simile : ex quibus conjectur dam ducitur, si, quemadmodum res majores, m æque magnæ similesque agi soleant, diligente siderabitur. Quo in genere eventus[9] quoque vic erit, hoc est, quid ex unaquaque re[10] soleat ev magnopere considerandum est[11]; ut metus, l titubatio.

Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis bamus esse attributas, consecutio. In ea quæ ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex inte consequuntur. In qua videbimus ecquæ[12] consu sit, ecquæ lex[13], ecquæ actio[14], ecquod ejus re

7. *Breviter demonstrabimus*. In libris duobus repertum est *injecimus*. Sane lectio non olet glossam. At videtur esse debere *injiciemus* : non quo non et illud ferri possit, sed quia Cicero in tali re futuro utitur. Ern. — Inde Sch. dedit *injiciemus*.

8. *Propter quas*. *Per quas*, quod est in quibusdam libris, præfert Oudendorp. Sch. — Ernestius certe usitatius dixit.

9. *Eventus*. De quo c. 6; cf. Her. II, 5; Top. 12; Part. 33. Wetz.

10. *Quid ex unaquaque re*. MSS quidam « quid ex qua re ». Voss. 2, Cass. « ex quaque re ». Ern.

11. *Magnopere c. est*. E dubio spuria sunt : nam defi modo eventus voluit dare. Ea Cujus opinione inductus S delevit.

12. *Ecquæ consuetudo*. Sc habet « videbimus ecqua c do » : item infra duobus loci pro *ecquæ*.

13. *Ecquæ lex*. Has voce in editionibus Gruteriana po bus male excidisse jam Ouc monuit, restituimus. Sch. infra not. 14.

14. *Ecquæ actio*. Hic in M ribus, etiam apud Victorinum

it, aut usus, aut exercitatio, hominum aut tio, aut offensio; ex quibus nonnumquam eliquid suspicionis.

(XIII.) Sunt autem aliquæ[1] suspiciones, quæ iter et ex negotiorum, et ex personarum attrius sumuntur. Nam et ex fortuna, et ex naex victu, studio, factis, casu, orationibus, et ex habitu animi aut corporis pleraque t ad easdem res[2], quæ rem credibilem, aut ilem facere possunt, et cum facti suspicione ır.

ıe enim quæri oportet in hac constitutione, potueritne aliquid fieri; deinde ecquo ab tuerit; deinde facultas, de qua ante diximus; ıtrum id facinus[4] sit, quod pœnitere[5] fuerit

› pro *actio*. *Ecqua lex*, quod verum putat Oud. ıec pactio convenit cete- : hic in causis suspicionis ›mnis hominis in quem :ritur consuetudo, artifi- exercitatio. Deinde di- mutavi, et interpunxi *n :* nam hoc pertinet ad ·m et offensionem. Ern. st Oudendorpio in men- nisse locum de Inv. I, ıuem hic respicitur, ubi e, inquit, « ecqua ea de ei sit lex, consuetudo, m, scientia, artificium ». Oud. Victorinum testem onis *pactio*, id vero te- ıllum est. Is enim lectio- verbis explicat, pag. 111 Deinde quod ait *consue- ıdicium*, *scientia*, *artifi-* omnia gestum negotium :. Nam et consuetudo rei tæ est, et rursus rem ge- stam solet aliqua actio consequi vel judicium ». Hæc ille ad Inv. I, 28. Deinde ad eum, in quo versamur, locum: « quarta etiam, inquit, pars, quæ gestum negotium consequitur, ad conjecturam tribuet argumenta; ubi quæritur lex, consuetudo, actio, usus, exercitatio ». Sch.

XIII. 1. *Aliquæ*. Id est, *aliæ quæ*, ut sæpe, quod ignorantes hic *aliæ*, vel *et aliæ* dedere. Ern. — *Et aliæ* cod. Voss. c. schol. Voss. 1, Leid. 2, 3, Altorf. quod præfert Oud. nisi forte legatur *et aliæ aliquæ*, vel quod idem significat *et aliquæ*. Sch. — Ipse habet *et aliquæ*.

2. *Easdem res*. *Eas res* MS Altorf. Leid. 2. Sch.

3. *Ecquo ab alio*. Schützius « si quo ab alio », quod interpretatur: *an quo*, et hoc est in codd. Leid. 1, 3.

4. *Utrum id facinus*. *Utrum* pro *num* etiam alibi est. Sed tamen Gu. 2 habet *num*. Vid. Clav. Ern.

5. *Quod pœnitere*. Cave ne cum

necesse; item quod spem celandi non haberet; deinde necessitudo; in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus[6]. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quæsierit[7], quod simul deverterit[8], cœnarit[9]. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitem[10] tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit.

Horum pars[11] ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita et excogitata, an ita[12] temere, ut non verisimile sit, quemquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel a fortuna administrari. Nam sæpe, si

Lambino legas *cujus.* Adi Victorin. pag. 199; Sanctii Min. III, 1, ibique Perizon. pag. 266, et Davis. ad Cicer. Tusc. 5, 28: « nihil, quod pœnitere possit, facere », et ad Minut. Fel. cap. 28: « unum solummodo, quod non ante fuerit, pœniteret ». Oud.

6. *Ut in ea causa, quam exposuimus.* Vide supra c. 4.

7. *Quæsierit.* Hanc formam quæ est apud Victor. it. in MSS Oud. omnibus, vulgatæ *quæsiverit* præferendam censui. Sch.

8. *Deverterit.* Sic MSS, non *diverterit.* Recte. Ern.

9. *Cœnarit. Dein cœnarit* habet cod. Voss. c. schol. Voss. 1, 3, idque probat Oud. Nobis tamen hic frigere videtur *dein.* Sch.

10. *Tam fam. comitem.* Sic Victorii editio, neque aliter Pal. tert. aut Grev. Gapp. — Sic et Gu. uterque teste Ern. qui sic cum Vi[illegible] edidit. Refertur, inquit, ad superiora, ubi de uno itineris comite sermo. Comitatus autem de uno vix commode dicitur. — *Comitatum* Lallem. utrumque abest a cod. Voss. c. schol. a m. pr. Sch.

11. *Horum pars... quæritur enim.* Hæc omnia absunt a schol. Oud. et pro iis est *rursum.* Sane repetitio illa « horum... pertinet » non valde placet, quamquam etiam similes repetitiones notavi. Sed *quæritur enim* abest a Voss. 2, Cass. et ei non bene convenit, quod statim sequitur « in quo quæritur », saltem legendum erit « quæritur etiam ». Ern. — Schützius deletis superioribus, habet tantum: « rursum quæritur ». Quia, inquit, hoc adverbio eleganter Latini utuntur in connectendo: ut Quint. I, 10, 40; IV, 5, 2. Pro *q. enim* Voss. c. schol. habet *q. ergo.* Sed nec *enim* nec *ergo* h. l. quadrat. Sch.

12. *An ita temere... temere ad*

pecuniæ [13], si adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus [14], apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, et illa, quæ personis sunt attributa.

(XIV.) Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, et quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed [ad ea [15], quæ præcepta sunt, comparationis modo] quamdam in commune mediocrem intelligentiam conferent: non facile autem, quod et infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, et alias aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare [16] considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit.

maleficium accessisse. Schützius delet prius *temere*. Lambinus, quia in duobus codd. aberant ista: « Ut non verisimile sit quemquam tam temere », conjiciebat simpliciter legendum esse: « an temere ad mal. accessisse ». Nobis ista in duobus codd. verborum omissio, quæ errore librarii propter duplex *temere* facile fieri potuit, non eo valere videtur, ut ea spuria videri possint. Sed potius prius *temere* intrusum putamus, et *an ita* sic explicandum, ut intelligatur, *an ita*, sc. *negligenter* ratio faciendi sit habita.

13. *Si pecuniæ, si adjumenta.* Addidimus *si* adjumentis e MSS Gu. Cass. ut saltem æquabilis lectio sit; nec tamen lectionem certam puto. Edd. vett. habent « si pecuniæ adjumenta, si adjutores »: post interpunctio mutata est: *si pecuniæ, adj. si adj.* Mihi etiam *adjumenta* de glossa sæpe suspecta fuere. Mox cap. 14, tantum *adjutor* est. Ern. — Recte Ernesti addidit *si*, idemque præbet cod. Leid. 1, et Voss. c. schol. Cur autem Ernestio *adjumenta* de glossa suspecta fuerint, causam nullam video. Certe jam in definitione facultatis, c. 7, cum adjutoribus componebantur. Sch.

14. *Attendamus... intelligimus.* Schützius *attendemus... intelligemus*. Jam sine dubio verum esse *intelligemus* Ern. dixerat.

15. *Ad ea... modo.* Hæc sine dubio spuria sunt, et a glossatore adjecta. Absunt vero præter ultimum vocabulum a cod. Voss. c. schol. Ernesti spuria judicans uncis inclusit. Sed *modo* quoque ab aliena manu est. In cod. Altorf. inverso ordine legitur: *modo comp.* Sch.

16. *Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit.* Forsan ab

XIV. Facilius autem ad inventionem animus incedet[1], si gesti negotii et suam, et adversarii narrationem sæpe et diligenter pertractabit, et quod[2] quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit, quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit; cur hoc modo potius, quam illo; cur ab hoc potius, quam ab illo; cur nullo adjutore, aut cur hoc; cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit; cur hoc ante factum sit; cur hoc ante factum non sit; cur hoc in ipso negotio; cur hoc post negotium; aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consequutum sit; constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum; hoc hujusne rei sit signum; an illius, an et hujus[3] et illius, et utrius potius; quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit.

Quum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium[4] conservati loci procedent, de quibus ante dictum est[5]; et quum[6] ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa

eodem glossatore, qui illa inculcaverat, hæc quoque interjecta sunt. SCH.

XIV. 1. *Animus inc.* MSS tres Lambini, Oudendorpii omnes, it. cod. Altorf. *animus incidet*. Neutrum tamen satis placet. Fortasse verius « facilius autem ad inventionem animo incident »; ut pluralis hujus verbi referatur ad hæc « in utramque partem ». Sic Orat. II, cap. 34 extr. « nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet ». SCH.

2. *Quod quæque pars.* Correxi *quod* pro vulg. *quid*, quod est h. l. alienum: deberet enim sequi *habeat*, non *habebit*. Compendia scribendi in hoc pronomine decepere homines, quæ non sunt constantia. ERN. — Quem Sch. probat.

3. *An et hujus et illius.* Addidimus primum *et* ex Oud. et nostris MSS. ERNEST.

4. *Tum illi ipsi in medium conservati loci.* Sensus est : Tum reconditi loci conjecturarum efferent se in lucem : et quum ex iis separatim sumptis, tum ex iis simul sumptis fient argumenta. PRUST. — Quid *conservati* hic significare possit, ambigo : forsan Cicero scripsit *universi loci procedent*. SCH. — Forsan *conjecturæ*. Suspicatur Wetzelius *coacervati*. Quo sensu nescio.

5. *De quibus ante dictum est.* Hoc ipso libro, cap. 5.

6. *Et quum... tum ex conj.* Emendat *tum... tum* ex MSS Oud. et suis, quem Sch. sequutus est.

nascentur. Quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe quæstiones [7], testimonia, rumores : quæ contra omnia [8] uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam et ex quæstione suspiciones [9], et ex testimonio, et ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, et ex persona, et ex facto duci oportebit.

(xv.) Quare nobis et ii videntur errare, qui hoc genus suspicionum artificii non putant indigere, et ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est : nam et ejus, qui [10] in quæstione aliquid dixerit, et ejus, qui in testimonio, et ipsius rumoris [11] causa et veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solum, quæ dicetur [12], et ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit; pars autem est pervagatior, et aut in omnes ejusdem generis, aut in plerasque causas accommodata.

7. *Quæstiones*. Id est, tormenta quæ adhibito corporis cruciatu veritatem exprimunt. De quæstionibus his sive tormentis, itemque de testimoniis et rumoribus agit ex professo Quint. lib. V, cap. 3, 4, 7, p. 265-268, et seqq. Capp.

8. *Quæ contra omnia uterque simili via*. Hoc verbum *contra* explicare h. l. non possum : arbitror esse delendum. Ern. — Delevit Schütz. ut ineptum.

9. *Ex quæstione suspiciones*. Lambini editiones præferunt *suspiciosior*, quo quid sibi velit nescio : alterum enim constat in MSS nostris et editis, nisi quod P. Manutii *suspicionem*. Grut.

10. *Nam et ejus, qui... et ejus qui*. Schützius dat, « et ejus quod... et ejus quod ». Nam, inquit, non de causa et veritate ejus, de quo quæstio habita est, vel ejus, qui testimonium dixit, agitur, sed de veritate et causa eorum, quæ in quæstione vel testimonio dicta sunt.

11. *Et ipsius rumoris causa et veritas ex*, etc. Editio prima « rumoris veritas ex ». Pal. sec. « causa et veritatis ex ». Grut.

12. *Quæ dicetur*. MSS Oud. Gu. 1, et ed. pr. *dicitur*. Illud aut melius,

XV. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quamdam continet amplificationem : ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum; quo loco, nisi perorata et probata[1] causa, non est utendum : aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi : ut suspicionibus credi oportere, et contra[2], suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium per indignationem[3], aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est; pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Distinguitur autem oratio atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, et aliquo loco[4], jam certioribus illis [auditoribus et[5]] argumentis confirmatis. Nam et tum conceditur commune quiddam dicere, quum diligenter aliquis proprius causæ locus

aut æque bonum arbitror : sæpius quidem futurum est apud Cic. in hac forma. ERN. — Sch. contra *dicitur* reponit et tuetur.

XV. 1. *Nisi perorata et pr.* Schol. Voss. non habet *et probata*. Sed supra scriptum super « perorata, confirmata et probata ». Saltem inverterim « probata et perorata ». ERNEST. — Schützius omnino delet *et probata*, ut glossatoris, et sic Oudendorpio quoque visum.

2. *Et contra*. Quæ sequuntur mihi suspecta sunt. Cicero non solet illi *contra* talem interpretationem addere : nisi vero ipsum *contra* insititium est. ERN.

3. *Per indig*. In edd. plerisque *aut per indig*. particulam *aut*, qua carent MSS Oudend. omnes, Ernesti delevit. SCH. — De indignatione et conquestione vide lib. I, c. 53 et 55.

4. *Raro . . . et aliquo loco*. Raro h. l. est pro *interdum*, et *aliquo l.* pro *idoneo loco;* quod utrumque in usu locorum communium est videndum. ERN.—Quem probat Schützius, cum Purgoldo reponere *apto loco* necesse non existimans.

5. *Auditoribus et*. Hæc delet Schützius; sic, inquit, edd. vett. ut Ald. ex Manutii correctione Venet. 1557: nec cod. Voss. c. schol. habet vocem *auditoribus*, nisi inter versus pro interpretatione, cum Victorino, qui *certioribus* ita supplet : scil. *auditoribus*. Itaque recte judicavit Oudend. sicut edidimus, legendum esse. « Certioribus argumentis » bene interpr. schol. cod. Voss. « propriis et causæ ipsius »

tractatus est, et auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus et suavitatis et gravitatis plurimum consistit, et omnia, quæ in inventione verborum [6] et sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab iis, qui multa [7] exercitatione magnam sibi [8] verborum et sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornate et graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium.

XVI. (XVI.) Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant [1]: suspicionibus credi oportere, et non oportere; rumoribus credi oportere, et non oportere; testibus credi oportere, et non oportere; quæstionibus credi oportere, et non oportere; vitam anteactam spectari oportere, et non oportere; ejusdem esse, qui in illa re peccarit, et hoc quoque admisisse, et non esse ejusdem; maxime spectari causam oportere, et non oportere. Atque hi quidem, et si qui ejusmodi ex proprio

Adstipulatur etiam similis Ciceronis locus de Orat. III, 27: « loci communes... quibus uti, confirmatis criminibus » oportet, « aliter enim jejuni sunt et inanes ». Sch. — Hæc verba sunt perturbata. Forte sic ordo fuit, « auditor jam certioribus illis argum. confirmatis ». *Et*, quod omisi, abest a MS Cass. sed tamen dura est forma orationis pro « per certiora argumenta ». Itaque fortasse *auditoribus* delendum; vide et Oudend. qui aliter. Ernest.

6. *Verborum et sent.* Al. « et verb. et sent. » — De re vid. Her. IV, 3.

7. *Multa exercitatione.* « Multa in exercitatione » codd. Oud. omnes, it. codd. Medic. Oud. probat, nec Ernestio sapere librarium videtur.

8. *Sibi verborum et sententiarum.* Delevi *et* post *sibi* auctoribus MSS multis. Ern.

XVI. 1. *Qui loci communes incidere soleant.* Cf. omnino cum hoc c. Her. II, 6-8, ubi idem argumentum tractatur. Wetz.

argumento communes loci nascentur, in contrarias partes deducentur[2].

Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; et alter, per quem negat malorum misereri oportere : defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur; et per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, et ceteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes : sed illæ tenuius, et acutius, et subtilius tractantur; hi autem gravius, et ornatius, et quum verbis, tum etiam sententiis excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur; in his, tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo[3]. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

XVII. (XVII.) Quum est nominis controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc causa : « C. Flaminius[1] is, qui consul rempublicam male gessit bello Punico secundo, quum tribunus plebis esset, invito senatu, et omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo[2] deduxit : arcessitur

2. *In contrarias partes deducentur.* Sic Victorinus : alii MSS et edd. pr. *deducuntur.* Sed illud melius de consuetudine Ciceronis. Sensus est : et ad accusandum et ad defendendum adhiberi copiose tractati possunt. Verba « in contrarias partes » non bene intellecta *diducentur* peperere, quod in vulgatis inde ab Aldo fuit. Ern.

3. *Amplitudo.* H. l. idem quod *amplificatio*, Herenn. II, 30. Argumentationes rem demonstrant; loci communes amplificant. Cf. Her. III, 2.

XVII. 1. *C. Flaminius.* Tribun. pl. ann. 525, ut scribit Cic. Cat. IV, 4; Brut. 14, ubi agrum Picentem et Gallicum viritim contra senatus auctoritatem dividit. Deinde consul iterum ann. 535, apud Lacum Trasimenum infausta clade occubuit contra Hannibalem. Liv. XXII, 4; Corn. in Hannib. 4; Polyb. III, 83. Wetz.

2. *De templo.* Rostris, quippe loco inaugurato, ut Verr. III, 96; Vat. 10.

majestatis ». Intentio est[3], « Majestatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti ». Depulsio est[4], « Non minui majestatem ». Questio est, « Majestatemne minuerit ». Ratio[5], « In filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum ». Rationis infirmatio, « At enim, qui patria potestate[6], hoc est, privata quadam, tribunitiam [potestatem], hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem ». Judicatio[7] est, « Minuatne is majestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur ». Ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

(XVIII.) Ac ne quis forte arbitretur, nos non intelligere, aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam; eam nos partem solam sumimus, in quam præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, et earum partes, et controversias, si quæ forte in eas incident. Nam de omnibus perscribemus[8].

Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, et aperta, et ex hominum opinione definitio, hoc modo : « Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem

3. *Intentio est.* Hoc est, accusatio, sive accusatoris actio. CAPP.

4. *Depulsio est.* Id est, accusationis refutatio, sive rei defensio. CAPP.

5. *Ratio.* Αἰτία vel αἴτιον, id est, causa quam reus ad sui defensionem profert. CAPP.

6. *Qui patria potestate, hoc est, privata quadam, trib. potestatem, hoc est.* Ernesti *quadam* et *potestatem* uncis inclusit ut spuria. In MSS Gu. 2, non est, « hoc est pop. potestatem ». Ceterum libri valde fluctuant. Schützius voces *quadam* et *potestatem* delevit auctoribus Oud. et Ern. At censet J.V.L. retinendum *quadam*.

7. *Judicatio est.* Τὸ κρινόμενον, id est, hoc ipsum de quo judices laturi sunt sententiam. CAPPER.

8. *Perscribemus.* MSS Oudendorp. et Gu. 1, *præscribemus*, i. e. præcipiemus : quod probat Oudend. Sic est infra, c. 22. Sed et *perscribemus* recte dicitur in hac sententia. ERN.

dedit, aliquid derogare ». Hoc sic breviter [9] expositum, pluribus verbis est et rationibus confirmandum, et ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit, et ex eo, quod ostenderis esse, verbi [10] causa, majestatem minuere; docere, adversarium majestatem minuisse, et hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur.

Post erit infirmanda adversariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, quum, quemadmodum, et quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur ejus descriptionis approbatio, et si, quæ incommoda consequutura sint, eo concesso [11], ostendetur [12]; id autem ex honestatis et utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus : et si cum definitione nostra [13] adversariorum definitionem conferemus, et nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus; illorum, contra

9. *Hoc sic breviter expositum..... confirmandum*. Alii, « Hoc si breviter expositum (est), confirmandum est ».

10. *Verbi causa*. Hæc delet Schütz. Spurium esse, inquit, Lambinus recte judicavit : nam si novum aliquod Cicero proferret exemplum e multis electum, locum haberet « verbi causa ». Nunc quum in eodem illo exemplo de « majestate minuenda » versetur, nec nunc demum de ea dicere incipiat, ridiculum esset « verbi causa » h. l. adjicere. Sch.

11. *Eo concesso*. Hoc quidem vitiosum est : edd. pr. « eis concessis » : quod non melius est. Simplicissimum est cum Lambino corrigere, « ea concessa ». Quidam libri habent *ejus*, unde Oudendorp. facit « ejus concessu » : sed id de personis, non de rebus dicitur. Ern. — Schützius dedit : « ea concessa ».

12. *Ostendetur*. Schützius, auctore Oud. e cod. Leid. 1, recepit *demonstrabitur*, ne bis idem verbum deinceps positum offenderet.

13. *Et si cum definitione nostra*. Libri Suffredi nostri verbo auctiores: « et si infirmabitur cum definitione nostra ». Pall. non variant, nisi quod

Quæremus autem res, aut majori [14], aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio.

XVIII. Jam si res plures erunt definiendæ: ut, si quæratur, « Fur sit, an sacrilegus [1], qui vasa ex privato sacra surripuerit »; erit utendum pluribus definitionibus; deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut et faciat quod velit, et id, quod fecerit, quo velit nomine appellet.

Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, et aperta, et ex opinione hominum descriptio, hoc modo: « Majestatem minuere est aliquid de republica, quum potestatem non habeas, administrare ». Deinde hujus confirmatio similibus et exemplis, et rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur.

Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur; et cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut a misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed

exstet in sec. « aut sic eum de definitione n. » SCH.

14. *Aut majori, aut pari*. Schütz. cum Lallem. « aut majori, aut minori, aut pari », non admonito lectore.

XVIII. 1. *Fur sit, an sacrilegus*. Resp. I, 8; Her. II, 30. — *Item*, ut supra *accusatoris*, cap. 17.

in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem[2] in conjecturali constitutione fecimus. Inductione[3] autem, quum causa postulabit, utemur.

XIX. (XIX.) Quum autem actio translationis[1] aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translativa appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt[2], si singula translationum genera quæramus : sed quia ratio præceptorum[3] similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam et prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, et ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. Quare in jure plerumque versantur. Ibi enim et exceptiones postulantur, et quodammodo agendi potestas datur, et omnis conceptio privatorum judiciorum[4] constituitur. In ipsis autem judiciis ra-

2. *Eorum mentionem.....fecimus.* Sup. cap. 15, 16 hujus libri. SCH.

3. *Inductione autem.* Vulg. addunt *eorum*, quod recte abest a MSS aliquot. Oudend. Cass. Guelf. 1, et jam Ernesti rejecit. SCH. — Lallem. retinuit. Edd. pr. « eorum locorum ». — De inductione resp. I, 31, 32.

XIX. 1. *Translationis.* Cap. 19, 20; cf. I, 8. WETZ.

2. *Opus sunt.* Schütz. *opus sint.*

3. *Quia ratio præceptorum similis est.* Inutilis est conjectura Purgoldi, qui pro *similis* legi vult *facilis*. Cicero enim hoc innuit, non opus esse ad singula translationum genera singulis exemplis, quia ratio præceptorum in omnibus similis est. Hoc explicatione sua firmat Marius Victorinus. Si quid mutandum esset, præferrem doctissimi Jacobsii emendationem, in censura animadversionum Purgoldi propositam, ut legeretur « ratio præceptorum simplex est ». Enimvero *similis* eumdem sensum parit, et eodem modo positum occurrit c. 32, init. SCH.

4. *Conceptio privatorum judiciorum.* Schütz. dat « conceptio privatarum actionum ». Actiones quidem, inquit, concipiuntur et formulæ, at judiciorum nulla est conceptio. Ac si Cicero scripsisset « privatorum judiciorum », deinceps scribere debuisset : « in publicis autem judiciis rarius incidunt ». Nunc autem quum scripserit : « in ipsis autem judiciis », intel-

rius incidunt, et tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione : ut in quodam judicio, « Quum venefici [5] cujusdam nomen esset delatum, et, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, quum in accusatione alia quædam crimina testibus et argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset; defensor in hoc ipso multum oportet et diu consistat [6] : quum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse, ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur [7]; id autem, si damnetur [8], fieri necesse esse [9], quoniam et id causæ

liguntur judicia publica, quæ proprie et κατ' ἐξοχὴν dicuntur judicia, hisque opponitur antea « in jure », id est, in jurisdictione civili et prætoria, quæ item proprie *jurisdictio* appellatur. Cicero docet, ex Romanorum consuetudine s. more, rarius omnino incidere translationes s. causas translativas; et in causis privatis quidem, quod rarius incidant, has esse causas, quod et prætoriis exceptionibus multæ excludantur actiones, et secundum jus civile causa cadat is, qui non, quemadmodum oporteat, egerit. Si quæ tamen incidant translationes, eas in jure (civili) plerumque versari. — In ipsis autem publicis judiciis rarius etiam (quam in privatis) incidere; et si quando incidant, per se minus habere firmitudinis, confirmari autem assumpta alia quadam constitutione. Sch.

5. *Quum venefici.....mentio facta esset; defensor*. Hic est oratio ἀνακόλουθος, quod viri docti non animadverterunt. Nam exemplum propositum est nisi præteritum; unde debebat sequi quid defensor dicere debuerit in hac causa : sed Cicero præcipit, ut de re futura, aut quæ incidere possit, « quum nomen delatum esset..... defensor in hoc... oportet ». Secus est in aliis exemplis, ut mox : ubi præcipit quidem Cicero in præsenti, sed sine conjunctione tali cum præcedente. Ern. — Ἀνακολουθίαν evitat Schützius sic interpungendo : « ut in quodam judicio, quum... esset. Defensor ». Putat tamen ante vocabulum *defensor* excidisse verba « hoc in genere causæ », vel similia, quibus Cic. post exemplum causarum expositum uti solet.

6. *Multum oportet et diu consistat*. Ita cod. Voss. c. schol. Leid. 2. Quam lectionem vulgatæ « oportet ut » Oud. et Ernesti prætulerunt. Sch.

7. *Afficiuntur*. Indicativus hic servandus, etsi conjunctivum requiri putabat Ernesti. Sch.

8. *Damnetur*. Ern. bene *damnetur* pro vulg. *damnaretur* dedit. Sch.

9. *Necesse esse*. Vitiosam quorumdam MSS et edd. lectionem « necesse esset », male defendit Gronov. Sch.—

subscriptum, et ex ea re[10] nomen extra ordinem[11] sit acceptum. Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur ». Hic defensor. pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen ceteris quoque criminibus defendendis[12] conjecturali constitutione translationem confirmabit.

XX. Exemplum[1] autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi : « Quum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra præsto fuerunt, et cuidam equiti romano, quidam ex armatis, resistenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, injuriarum. Postulat is, quicum agitur, a prætore exceptionem, EXTRA QUAM[2] IN REUM CAPITIS PRÆJUDICIUM FIAT. Hic is, qui agit, judicium purum postulat; ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere ». — Quæstio est, « Excipiendum sit, an non ». — Ratio, « Non enim oportet, in recuperatorio judi-

Ex hac vitiosa lectione natum est *damnaretur* pro *damnetur*.

10. *Ex ea re*. Schütz. « ea re » cum MSS Oud. omnibus.

11. *Nomen extra ordinem*. Nempe judicia de criminibus eo ordine, quo erant delata, habebantur; si vero atrocius crimen esset, ut parricidii, extra ordinem nomen accipiebatur, et judex extraordinarius dabatur. Sch.

12. *Criminibus defendendis*. Id est, propulsandis, ut « injuriam oportere defendi » Cic. pro Rosc. Am. 1. Sch.

XX. 1. *Exemplum.....hujusmodi*. Forte Cicero scripsit : « Exemplum autem translationis in causa positæ sit nobis hujusmodi ». Ut translatio in causa posita sit ejusmodi causa translativa, quæ per se satis habeat firmitudinis, nec alia quadam constitutione assumpta debeat confirmari. ut in priore exemplo. Sch.

2. *Extra quam in reum c. p. fiat*. Quia nimirum is, qui equiti romano manum præciderat, præter hanc atrocem injuriam cædis quoque factæ vel reus erat, vel certe suspectus : ut se ab illa saltem injuriarum actione liberaret, postulabat a prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præjudicium fiat; h. e. nisi, antequam de ista injuriarum actione judicetur, reus ob maleficium, de quo inter sicarios quæritur, judicandus esset. Sch. — Equidem sic intelligo : Qui ad vim faciendam venerant, ii tamquam sicarii, rei capitis esse debebant. At unus ex illis postulabatur injuriarum ab eo

cio[3], ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri ». — Infirmatio rationis, « Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari ». — Judicatio, « Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum de ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur ». Atque exemplum quidem hoc est. (XX.) In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, a quo, et per quos, et quomodo, et quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re conveniat.

Id ex partibus juris, de quibus post dicendum[4] est, sumi oportebit, et ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, et videre, utrum malitia aliud[5] agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium aut actio constituta, an recte sine ulla re ejusmodi res agatur[6]. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione[7] autem,

equite, cujus manum absciderat. H. e. repetebatur ab eo certa aliqua pecunia, in illatæ injuriæ, manus scilicet abscissæ reparationem. Damnari autem in hoc recuperatorio judicio non poterat, quin simul auctor illatæ violentiæ agnosceretur, et ita manifestus rei capitalis ante capitale judicium fieret. Rogat ille, ne tale præjudicium in se fiat, et postulat a prætore exceptionem talibus actionibus a lege ipsa constitutam his verbis : « extra quam in reum capitis præjudicium fiat ».

3. *In recuperatorio judicio*. Recuperatorium judicium est, in quo judices dantur injuriis æstimandis, qui recuperatores dicti sunt. Sch.

4. *De quibus post dicendum est*. Inde a cap. 23.

5. *Utrum malitia aliud agatur*. Delevi *quid* ante *aliud* e MSS duobus. Schol. Gu. 2 pariter omittit, et sic de simulatione loquitur Cicero. Ern. — Quem probat Schütz. — Ubi aliud agitur, aliud simulatur, ibi est dolus malus, definiente Aquilio apud Ciceronis Offic. III, 14. Cf. ad Herenn. II, 14. Wetz.

6. *Ejusmodi res agatur*. Schützius delet *res*, quia hic, ubi quæritur, an aliquis ita ut oportet *egerit*, aptius erat *agitur* absolute poni.

7. *A translatione autem, omnium fore*, etc. Erit locus communis pro

omnium fore perturbationem[8], si non ita res agantur, et in judicium veniant, quo pacto oporteat; hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia pœna, alio crimine, alio tempore; atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones[9], quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, et partes ejus consideremus.

XXI. (XXI.) Quum et facto, et facti nomine concesso, neque ulla actionis illata controversia[1], vis et natura, et genus negotii ipsius quæritur; constitutionem generalem[2] appellamus. Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus[3], negotialem, et juridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicatam[4] controversiam. Ea est hujusmodi: « Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam[5] venisset[6].

eo qui translationem postulat: omnium fore perturbationem, etc.

8. *Omnium fore perturbationem.* Schütz. « rerum omnium fore perturbationem ». Addidi, inquit, *rerum*, quod abest a codd. et edd. Ernesti putabat *judiciorum* excidisse. Verum sic exsisteret insuavis tautologia; nam statim sequitur: « atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere ».

9. *Tres igitur eæ constitutiones.* Nempe conjecturalis, cap. 4 seqq. definitiva, cap. 17 seqq. translativa, cap. 19 seq. SCH.

XXI. 1. *Neque ulla actionis illata controversia.* Hoc est, neque per constitutionem translativam ex causis, cap. 19, init. expositis, adversario, ut actio transferatur, aut commutetur, postulante. SCH.

2. *Generalem.* Resp. lib. I, c. 9.

3. *Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus.* Nempe lib. I. cap. 11; conf. ad Herennium, lib. I. cap. 11, 15. Ceterum apud Nostrum constitutio causæ quarta *generalis*: cujus pars est altera *juridicialis*; Herennio contra constitutio causæ tertia *juridicialis*. WETZ.

4. *Implicatam.* Al. *implicitam*.

5. *Ante... quam in suam t.* Id est, antequam pubes factus esset, et testari posset: *in suam* enim *tutelam* venire vel *suæ tutelæ* fieri nihil aliud est quam ad pubertatem venire. GOER.

6. *Venisset.* Sic correxi pro *veniret*, in quo est manifestus solœcismus, a germanis librariis ortus. ERN. — — Injuria Ernesti *venisset* reposuit. Cf. Cl. Conr. Heusingeri Præf. ad Cic. de Offic. p. 58, 59. SCH. — Cum Ernestio sentiunt Wetzelius et gallicus interpres.

reditate ea, quæ pupillo venit[7], inter eos, qui pupilli heredes secundi [8] sunt, et inter agnatos i controversia est. Possessio heredum secundo- :st». Intentio est agnatorum, « Nostra pecunia : qua is, cujus agnati sumus[9], testatus non est». sio est, « Immo nostra, qui heredes secundi iento patris sumus». Quæstio est, « Utrorum sit». est [10], « Pater enim et sibi, et filio [11] testamen- :ripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii it, testamento patris nostra fiant necesse est». iatio est rationis, « Immo pater sibi scripsit, et lum heredem non filio, sed sibi jussit esse. , præterquam quod ipsius fuit [12], testamento 'estrum esse non potest». Judicatio, « Possitne iam de filii pupilli re testari[13]; an heredes secun-

æ *pupillo venit*. Nempe non itate paterna, sed de adven- ejus, qui pupillum heredem estamento. Sch.

'edes *secundi sunt*. Poterat :um ex lege infirmari post testatoris, nam aut ante te- mori poterant, aut non apti hereditatem capiendam quos des instituisset. Quapropter et tertios heredes designare qui priorum in locum, si res bstituerentur. J. V. L. — Ut causa magis dilucidetur, no- fictis utamur. Sempronius Caii filium pupillum Titium fecit. Hic Titius moritur an- n suam tutelam venisset. Pa- i postea moritur, et in testa- us heredes secundi filio sub- mt Curtii. Inter hos Curtios gnatos de hereditate ea quæ Sempronio venerat, contro- t. Sch.

9. *Is, cujus agnati sumus*. Sc. pu- pillus antequam in suam tutelam ve- niret defunctus. Sch.

10. *Ratio est*. Scil. « quam patris heredes secundi afferunt ad depulsio- nem firmandam ».

11. *Et sibi, et filio*. Patri enim lice- bat et suo et impuberis filii nomine testamentum facere. Sch.

12. *Quod ipsius fuit, testamento illius. Ipsius*, intelligo *patris*, minime autem, quod Ernesti putabat, *filii*. « Vulgo : *quod ipsius fuit in testa- mento ullius vestrum*, sine sensu. In- terpunxi post *fuit : in* delevi, et pro *ullius* dedi *illius* auctoribus MSS et edd. pr. in quibus tantum vitiosa est interpunctio. Aldus primus dedit *ul- lius*, vitio, ut opinor, operarum ». Hactenus Ernesti, qui rem bene, Oud. sequutus, administravit, nisi quod *ullius vestrum* sensu carere fru- stra negavit. Sch.

13. *Possitne... heredes sint*. Id

di, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint». Atque hoc non alienum est[14], quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione : quod fit, quum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio : « Unius enim pecuniæ plures, dissimilibus de causis, heredes esse non possunt; nec umquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset»[15]; infirmatio hæc erit, « Non est una pecunia : propterea, quod altera jam erat pupilli adventitia; cujus heres non, illo[16] tempore, testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset : et de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat[17], quæ jam[18] mortuo pupillo suis heredibus concedebat».

est, possitne pater aliquis de filii pupilli re, de ejus bonis adventitiis testari, ita ut heredes patris secundi etiam in filii bona adventitia succedant, an potius verum sit, heredes secundos patris familias non filii quoque ejus pupilli heredes esse. Sch.

14. *Atque hoc non alienum est.* Fortasse scripsit Cicero, « atque hoc loco non al. est, etc. » Sch.

15. *Heres esset; infirmatio hæc erit.* Sic interpunxi et scripsi, quum in vulgatis esset : « heres esset. Infirmatio autem hæc erit ». Obfuit hic neglecta conjunctionis observatio : « supponatur e. ab heredibus hæc ratio : « unius enim, etc. heres esset »; infirmatio hæc erit ». Breviter velut : « si hæc est ratio, infirmatio hæc erit » : hic *autem* locum habere non potest; sed additum est quia punctum erat post *esset*. *Autem* aberat a schol. Voss. 2. Ern. — Quem Sch. probat.

16. *Illo tempore.* Vulg. « illo in tempore ». Mox verba vulg. « in testamento » vix sunt Ciceronis : saltem *in* delendum fuit, ut feci, auctoribus MSS duobus ap. Oud. et Gu. 2. Ernest.

17. *Valebat.* Schützius dat *valebit*, quod Ernestio non displicebat, ex MS Cass. Gu. Probat Wetzel. item gallicus interpres. MS Leid. *cedebat*. quod placet Oudend. non autem Ernestio.

18. *Quæ jam.* Schützius dat *qua illam. Jam*, inquit, h. l. sensu caret : nisi velis lectionem cod. Leid. 3, *cedebat* asciscere : « quæ jam non mortuo pupillo suis », i. e. patris *heredibus cedebat* : quæ tamen verborum constructio perplexa est et ambigua.

Judicatio est, « Unane pecunia fuerit [19] » : ac, si hac erunt usi infirmatione, « Posse plures esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis » ; de eo ipso judicatio nascitur [20], « Possintne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes ».

XXII. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo et rationes, et rationum infirmationes et præterea judicationes plures fiant. (XXII.) Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus [1] ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur; quædam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse; post autem, approbata quædam, aut a consuetudine [2] aut a vero utilia visa, legibus esse firmata: ac naturæ quidem jus esse [3], quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem [4], gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religionem, eam, quæ in metu et cærimonia deorum sit, appellant; pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium

— Probant Schützium Wetzelius et Gall. interpr.

19. *Fuerit : ac, si hac.* Schützius « fuerit. At, si hac ». Lall. *aut* pro *ac* dedit.

20. *Nascitur.* Schützius *nascetur*, non admonito lectore.

XXII. 1. *Jus.* Cf. infra c. 53, 54.

2. *Aut a consuetudine aut a vero.* Schützius dat cum Lambin. Oliv. Lallem. « a consuetudine aut vero ». Primum, inquit, illud *aut* ante *consuet.* alieno loco inculcatum recte abest a compluribus MSS Oudend. *a vero* Ernesti quidem interpr. « propter veritatem ». Simplicius tamen est *aut vero* exponere, ut Gallorum *ou bien*, aut nostrum *oder aber*. Nam quædam consuetudine approbantur, etiamsi non sint utilia visa. Sch.

3. *Jus esse.* Recte sic pro *est* scribendum credidit libris suis Gronov. Accedunt MSS apud Oud. Cass. Iterum obfuit non animadversa structura. Cohærent autem sic : initium juris ab natura ductum videtur : ac naturæ jus esse, quod nobis . . . afferat (non locum haberet *afferat*, si verum esset vulgatum *jus est*) *ut religionem*, etc. Ern. — Probante Sch.

4. *Religionem, pietatem, gra*[illegible] *vindicationem.* Inseruimus *gratiam*,

conservare moneat; gratiam, quæ in memoria et remuneratione officiorum, et honoris[5], et amicitiarum observantiam teneat; vindicationem, per quam, vim, et contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsamus a nobis, et a nostris, qui nobis esse cari debent, et per quam peccata punimus; observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes veremur[6] et colimus; veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum aut futurum sit. Ac naturæ quidem jura minus ipsa[7] quæruntur ad hanc controversiam, quod neque in hoc civili jure versantur, et a vulgari intelligentia remotiora sunt; ad similitudinem vero aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda.

Consuetudinis[8] autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. In ea[9] autem jura sunt quædam[10] ipsa jam certa propter vetustatem. Quo in genere et alia sunt multa, et eorum

quæ vox in editione J. V. L. exciderat; nam habent Ernest. Sch. Lallem. Bipont. Wetz. et aliæ quot inspeximus edd. et ex sequentibus necessaria est. De re cf. Part. 22.

5. *Et honoris*. Pro vulgato *honorum*, e MSS Oud. Cass. Gu. edd. pr. Vulgatum Aldus induxit. *Honores* sic non dicuntur. Ern.

6. *Veremur et colimus*. MSS quidam *veneramur*, item edd. pr. ante Ald. duo Oud. *vereremus* : unde colligas *veneremur*; quo sumpto *colamus* post legendum sit. Omnino mirum est, post conjunctivos in antecedentibus, repente post *vindicationem* meros indicativos esse : quod sane secundum veram latinitatem vitiosum est. Credo istam mutationem librariis deberi. Ernest. — Nihil mutandum censet Schützius.

7. *Minus ipsa*. Id est, per se ipsa minus veniunt in controversiam; sed tamen ad similitudinem aliquam, aut ad rem amplificandam interdum inferuntur. Sch.

8. *Consuetudinis*. Cf. infra c. 54, et Her. II, 13.

9. *In ea autem*. Sch. dat « in eo autem », sc. jure consuetudinis, quia *in ea* non habet, quo referatur. Bene monet Wetzelius *ea* referri ad *consuetudinis*.

10. *Jura sunt quædam ipsa jam certa*. *Jura ipsa* hic dicuntur *singularia*, et opponuntur « generibus jurium »; e. c. *pactum* est aliquod genus juris. Quod autem emptio potior ha-

maxima pars, quæ prætores edicere consue-. Quædam autem genera juris jam certa conine facta sunt: quod genus, pactum, par, jun. Pactum est, quod inter aliquos convenit, am ita justum putatur, ut jure præstari dica-Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, ɔ jam ante sententia alicujus, aut aliquorum utum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci bit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ı re, aut ex simili, aut ex majore[13] minoreve idebitur, attendere, atque elicere pertentando uamque partem juris oportebit. Locorum au-ɔmmunium, quoniam (ut ante dictum est) duo enera, quorum alterum dubiæ rei, alterum continet amplificationem, quid ipsa causa det, l augeri per communem locum possit et opor-onsiderabitur. Nam certi, qui in omnes inciloci, præscribi non possunt: in plerisque forb auctoritate[14] jurisconsultorum, et contra autem dici oportebit. Attendendum est autem

ıductione, hoc est, *ipsum* jus, s. jus singulare. *Certa* ra sunt, de quibus ambigi ıt. Cf. de Inv. II, 53. Sch. *ısuerunt*. Sch. *consueverunt*. *ıre præstari dicantur*. Pro ‹ juri præstare »: quod ne uidem habet. Sic dedimus MSS, qui habent *jure*, et ex II, 13, ubi eadem definitio nd. tamen malit « jura præe. superare e MSS Leid. qui :. Sed id non recte de pactis ax. — Contra Schützius dehic, et ad Herenn. l. c. scriısse « jure præstare » ut cod. : aliquot Oud.

't ex m. min. nasci videbitur, attendere. Ita Pall. nostri comptius multo quam hactenus vulgata: « aut ex majore, aut ex minore nasci videbitur, quemque attendere, etc. » nam editio prima « quisque attendere » habebat. Grut.

14. *Ab auctoritate jurisconsultorum... dici oportebit*. MSS Oud. habent *duci*, et sic edd. pr. idque defendit Oudend. tamquam loci *duci* debeant *ab auctoritate* JCtorum. Sed ut hoc intelligi possit, tamen alterum « contra auctoritatem » non evenit. Sæpe est iu his « dicere ab, et contra », i. e. defendere et refellere. Itaque vulgatum servandum. Hactenus Ern. qui sine dubio verum vidit. Lambinus dedit: « pro auctoritate jurisconsul-

et in hac, et in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc juridiciale genus et partes ejus consideremus.

XXIII. (XXIII.) Juridicialis[1] est, in qua æqui et iniqui natura, et præmii aut pœnæ ratio quæritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite et abscondite, sed patentius et expeditius recti et non recti quæstionem continet. Ea est hujusmodi : « Quum Thebani Lacedæmonios bello superavissent, et fere mos esset Graiis, quum inter se bellum gessissent, ut ii, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum statuerunt tropæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium[2] ». Intentio est, « Non oportuit ». Depulsio est, « Oportuit ». Quæstio est, « Oportueritne ». Ratio est, « Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus ». Infirmatio est, « Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oportet ». Judicatio est, « Quum summæ virtutis celebrandæ causa Graii de Graiis

torum » : sed illud *pro* ex interpretatione τοῦ *ab* natum videtur. Sch. — Lambin. *pro* minus eleganter. J. V. L. — Dicit ab auctoritate JC. qui eam defendit, eaque pro se utitur. Wetz.

XXIII. 1. *Juridicialis est*. Resp. cap. 21. Ea quærit de æquo et iniquo, de præmio et pœna; quam inde non inepte Her. I, 11 facit tertiam causæ constitutionem; non, ut Noster, quartæ constitutionis partem. Wetz.

2. *Id est, apud comm. Græciæ concilium*. Gulielmius habet pro adulterinis; et poterant abesse sine detrimento sententiæ : visuntur tamen in membranis nostris omnibus. Grut.— Hoc a viris doctis spurium putatur; nec valde repugnem. Sed tamen definitiones tales, non valde necessariæ, passim in his libris et ad Her. occurrunt. Ern. — Schützius delevit, auctoribus Lambino et Oudendorpio. qui Alcuini locum, pag. 363, ad partes vocat.

n inimicitiarum monumentum statuerint, re-ın contra fecerint». Hanc ideo rationem subje-ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus ·eretur. Nam si eam supposuissemus, qua for-i sunt : « Non enim juste, neque pie bellum » ; in relationem criminis delaberemur, de t[3] loquemur. Utrumque autem causæ[4] genus causam incidere perspicuum est. In hanc ar-ıtiones ex iisdem locis sumendæ sunt, atque m negotialem, qua de ante[5] dictum est. Locos ommunes et ex causa ipsa, si quid inerit in-ınis aut conquestionis, et ex juris utilitate et nultos et graves sumere licebit, et oportebit, : dignitas videbitur postulare.

. (XXIV.) Nunc assumptivam[1] partem juridi-nsideremus. Assumptiva igitur tunc[2] dicitur, ›sum ex se factum probari non potest, aliquo foris adjuncto argumento defenditur. Ejus ıunt quatuor : comparatio, relatio criminis, criminis, concessio.

ıaratio[3] est, quum aliquod factum, quod per ı non sit probandum, ex eo[4], cujus id causa ɜst, defenditur. Ea est hujusmodi : « Quidam ɔr, quum ab hostibus circumsideretur, neque ullo modo posset, depactus est cum eis, ut impedimenta relinqueret, milites educeret[5];

Vide ad cap. 26-28.

ıue causæ genus, etc. Ab-ıstitutionis partem et as-Wetz.

le ante. Lallem. *de qua*

. *Assumptivam*. De qua ɔnium, I, 14; vide etiam

2. *Tunc dicitur*. Schütz. Ernest. *tum dicitur*.

3. *Comparatio*. Herenn. I, 15, et II, 14.

4. *Ex eo*. Vulgo *et ex eo*. Sed copula hic prorsus inepta est. Sch.

5. *Educeret*. *Abduceret* Lamb. — De re cf. Her. I, 15, ubi C. Popilium nominat.

itaque fecit; armis et impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis ». Incurrit huc definitio[6]. Sed nos hunc locum, de quo agimus[7], consideremus.

Intentio est, « Non oportuit arma et impedimenta relinquere ». Depulsio est, « Oportuit ». Quæstio est, « Oportueritne ». Ratio est, « Milites enim omnes periissent ». Infirmatio est, aut conjecturalis[8], « Non periissent »; aut altera conjecturalis, « Non ideo fecisti ». Ex quibus sunt judicationes, « Periissentne »; et, « Ideone fecerit »; aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, « At enim satius fuit amittere milites, quam arma et impedimenta hostibus concedere ». Ex qua judicatio nascitur, « Quum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent[9], utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire ».

(xxv.) Hoc causæ genus ex his locis[10] tractare opor-

6. *Incurrit huc definitio.* Id est, potest hic etiam constitutione definitiva orator uti. Post hæc verba olim in quibusdam edd. ut Victor. addebantur ista : « quid sit lædere majestatem », in quibus recte Lambinus glossatoris manum agnovit, præsertim quum latine non dicatur « lædere majestatem », sed « minuere ». Sch.

7. *Agimus.* Lallem. *agitur.*

8. *Aut conjecturalis.* Lambin. « aut hæc conjecturalis ». Sed pronomen hic rectius omittitur. Secus est in altero membro : « aut hæc comparativa »; ibi enim respondet : « cujus nunc indigemus ». Sch.

9. *Ad hanc pactionem venissent.* Schütz. dat « ad hanc pactionem venisset ». Jure, inquit, *venissent* improbavit Gronovius, quum hæc pactio militum non fuerit, neque hi se excusent de pactione quadam sua, sed, ut ante dixit, ipse imperator: ideoque *venissem* legendum esse conjecit : sed cur *venissem*, ac non potius *venisset?* In judicationibus enim non reus ipse loquens inducitur, sed de ejus causa judices quærentes. Itaque post *venisset* intelligendum est *reus*, ut e. c. cap. 31 : « quum id fecerit, quod non oportuerit, et id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus! » Ergo hic et postea rescripsi *venisset*. Sch.

10. *Ex his locis.* Schützius dat « et ex suis locis ». Vulgata, inquit, obscurior est. Nam quinam sunt hi loci? « Ex suis locis », i. e. ex locis comparationi propriis, legendum esse perspicitur ex verbis, quæ infra sequuntur (cap. 15, ubi vide not. 10, Wetze-

bit [11], et adhibere ceterarum quoque constitutionum tionem atque præcepta; ac maxime conjecturis fa-endis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini abitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, i aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi l factum esset, quo de facto judicium est, futurum uisse negabitur; aut si alia ratione, et aliam ob cau-am, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse actum. Ejus rei confirmatio, et item contraria de arte infirmatio ex conjecturali constitutione sume-ur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in udicium, sicut in hac causa (nam majestatis arces-itur), definitione et definitionis præceptis uti opor-ebit.

XXV. Atque hoc quidem plerumque in genere accidit [1], ut et conjectura [2] et definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quam plurimis infirmet rationibus. Quod facile

lium ex Schützii sententia interpretantem): « Ipsa autem comparatio, separata a ceteris generibus controversiarum, sic *ex sua vi* (id est, ex suis locis) considerabitur, etc. » Sch.

11. *Tractare oportebit, et adhib.* Ernesti dat « tractari oportebit » e duobus libris Oudend. et Lambino sic corrigente. Vulgo « tractari conveniet. Oportebit adhibere ». quod sensum commodum non habet, et manifeste ista sunt conjungenda. MS Gu. 1. « tractari convenit et *op.* » — Habent Schütz. et Wetzelius *tractare*, quia, ut ait Wetzelius, etsi sæpe apud Herenn. verbum *oportet*, et activum et passivum sibi adjungat, minus commode tamen in una eademque verborum constructione.

XXV. 1. *Atque...in genere accidit.* Lambin. in textu: « Atque quidem plerumque in hoc genere incidunt ». Tres ejus MSS habebant « in hoc genere incidunt ». Emendandum vero ipse censebat: « Atque hoc quidem plerumque in hoc genere accidit ». *Et* hoc quidem optimum ac facillimum est. Suffragantur codd. Pall. Gruteri, nisi quod vitiose est « hoc...accidunt ». Sch.

2. *Et c. et definitione.* Addidimus *et* e MSS. Ern.

est, si quam plurimis constitutionibus aggreditur[3] id improbare.

Ipsa autem comparatio, separata a ceteris generibus controversiarum, sic ex sua vi[4] considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium[5] demonstrabitur.

Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat[6], ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit, non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat[7], ut, propter salutem militum, ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, et omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudatur[8], aut faciendum fuisse demonstrabitur, contendere, et hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium

3. *Aggreditur id improbare.* Sic pro vulgato *aggrediatur* aut *aggredietur,* quod est in edd. pr. edidimus e MS Cass. quod et grammatica ratio postulat : « facile est, si aggreditur » : ceteræ lectiones requirunt « facile erit ». Ern. — Schütz. dedit « facile erit...aggredietur », cum codd. plerisque Oud. quia in his plerumque futuro tempore utitur Cicero.

4. *Ex sua vi.* Ex suis locis. Wetz.

5. *Tantopere necessarium demonstrabitur.* Vox ultima abest a MSS plerisque, etiam nostris. Sed ea abesse non potest : nihil enim esset, unde infinitivus penderet. Sed vulgatum *fuisse* ante *demonstrabitur* delendum est : nam ante jam est loco eo, ubi Cicero solet ponere : « aut non necessarium fuisse, aut, etc. » Ern.— Quem probat Schütz.

6. *Arguat.* Schütz. dat *arguit*, quia indicativum poscit consecutio.

7. *Quare hoc propter hoc fiat... tradantur.* Fortasse legendum : « quare hoc propter hoc fiat; ut, cur propter ...tradantur ». Sch.

8. *Arguitur... laudatur... demonstrabitur.* Schützius dat « arguitur... laudatur...demonstratur ». *Laudatur* Ernesti e cod. Guelf. 2 recepit, et favent huic lectioni MSS codd. Voss. c. schol. Voss. 1, 2, qui recte quoque mox habent *demonstratur*. Sch.

d, quod vitarit reus, quam illud, quod fece- esti [10] autem et utilis et necessarii vis et natura erationis præceptis cognoscetur.

le oportebit ipsam illam comparativam judica- exponere, tamquam causam deliberativam, et deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit c judicatio, quam ante exposuimus : « Quum erituri milites essent, nisi ad hanc pactionem it [11], utrum satius fuerit perire milites, an ad ctionem venire ». Hoc ex locis deliberationis, quam in consultationem res veniat, tractari it.

. Defensor autem, quibus in locis ab accusa- e constitutiones erunt inductæ [1], in iis ipse ex iisdem constitutionibus defensionem com- ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam tionem pertinebunt, ex contrario tractabit. communes [2] erunt, accusatoris, in eum, qui e facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque quærat tamen aliquam defensionem, et facti tem, aut turpitudinem cum indignatione pro- lefensoris, nullum factum inutile, neque tur- ue item utile, neque honestum putari opor- si, quo animo, quo tempore, qua de causa it, intelligatur : qui locus ita communis est,

id, quod. Sic dedi pro eid. In Gu. 1 est *fuisse*, l præferrem, si in altero *ud.* Ern. — Probat Sch.

sti ... cognoscetur. Infra . Sch.

ent. Schütz. *venisset.* Vid. , in fine.

. *Q. in locis ... inductæ.* ctum est cap. 24.

2. *Loci communes erunt.* Quod in edd. recentioribus additur *autem*, id a MSS plerisque et edd. pr. abest, et recte delevit Ernesti. Sch.

3. *Proferre; defensoris, nullum,* etc. Sic primum interpunxi. Cohærent enim ita : « loci communes erunt, accusatoris... defensoris ». Itaque et *est* post *defensoris* delevi, quod additum est ex vitiosa interpunctione : abest-

ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit; et alter locus[4], per quem, magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur; et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se[5] quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

(XXVI.) Relatio criminis[6] est, quum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi: « Horatius, occisis tribus Curiatiis[7], et duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem; sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatii cum gemitu et lamentatione. Indigne passus, virginem occidit. Accusatur ».

Intentio est, « Injuria sororem occidisti ». Depulsio est, « Jure occidi ». Quæstio est, « Jurene occiderit ». Ratio est, « Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat; me et populum romanum vicisse moleste ferebat ». Infirmatio est, « Tamen a fratre

que a Gu. 1, 2. Omnino hæc vitiosa interpunctione divulsa sunt: nam totum a « loci comm. » usque ad *accidisset* unum est: ei rei interpunctionem accommodavimus. Ernest. — Schützius se Ernestio obtemperavisse denuntiat.

4. *Et alter locus. Locus* abest a MS Leid. et delevissem, nisi videretur verbum repetitum esse, quod hoc membrum paullo longius abest a primo: nam sic solet facere. Ern.

5. *Ipsi se quoque idem.* Lallem. omittit *se*.

6. *Relatio criminis.* De qua respice ad Her. II, 15.

7. *Curiatiis.* Ernesti dat *Curiatibus.* Sic, inquit, edidi e MSS quinque Oud. et nostris, atque edd. pr. nam et post est *Curiatis*, et facilius librarius *Curiatibus* mutet in illud, quam illud in hoc, quod usitatius. Utroque certe loco idem verbum esse debet, vel quod nos dedimus, vel *Curiatiis* et *Curiatii*, quod placebat Oud. Ern. — Ultimis verbis Ernestii Gruterus attingitur, qui primum dedit *Curiatii*, deinde, mutata declinatione, *Curiatis*.

indemnatam necari non oportuit ». Ex qua judicatio fit : « Quum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris[7] et populi romani victoria non gauderet, oportueritne eam a fratre indemnatam necari ».

XXVII. (XXVII.) Hoc in genere causæ, primum si quid ex ceteris dabitur constitutionibus, sumi[1] oportebit, sicut in comparatione præceptum est; postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere; deinde, levius esse[2], quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipse susceperit; postea translationis[3] partibus uti, et ostendere, a quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit; ac simul ostendere, non oportuisse ante supplicium, quam judicium, interponere. Tum leges quoque, et judicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit[4], moribus et judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, judicium fieri noluerit; et id, quod judicatum non sit, pro infecto haberi oportere; postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud judices accu-

7. *Fratris et populi.* Lallem. « de fratris et populi ».

XXVII. 1. *Sumi oportebit.* Schütz. dat « sumi ab accusatore oportebit », hæc verba restituens ex ed. Lambini, quia semper diserte accusatoris partes defensoris partibus opponuntur.

2. *Levius esse, quod.* Delevi *illud:* non est in MS Voss. et ita hoc simile erit sequenti, in quo nullum tale pronomen est. Ern.

3. *Translationis.* Quam Tullius alibi vocat, « translativam causæ constitutionem », Græci μετάληψιν, et aliquando παραγραφήν. Tunc autem locum habet hic quæstionis oratoriæ status, quum litigantium alter contendit non apud hos judices, aut non hoc tempore, aut non hac lege secum agi oportere. Capper.

4. *Punitus sit.* Active pro *punierit.* Deponentis enim forma in hoc verbo sæpius occurrit. Sch. — Ut Mil. 13; Phil. 8; Offic. I, 25. Wetz.

sent, quem sine judicibus ipsi condemnarint, et de eo judicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem judicii futuram dicemus[5], et judices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul et de reo, et de eo, quem reus arguat, judicarint; deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, et injurias injuriis ulciscantur, quantum incommodorum consequatur; ac si idem facere[6] ipse, qui nunc[7] accuset, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisse judicio; si vero ceteri quoque[8] idem faciant, omnino judicium nullum futurum.

Postea demonstrabitur, ne si[9] judicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere: quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in judicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat.

Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud, quod comparabitur[10], extenuaretur

5. *Judicii futuram dicemus.* Schütz. suadente Lambino, delevit *dicemus*, quum propter primam personam male respondeat antecedentibus et consequentibus: esse enim ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *demonstrabitur* hic repetendum.

6. *Si idem facere...voluisset.* Accusator nimirum sic dicere poterat: Ego si voluissem Horatium sic ulcisci, ut ille sororem ultus esset, eum prius occidissem, quam accusassem; ut ne opus quidem hoc judicio fuisset. Sch.

7. *Qui nunc accuset.* Sic reposui necessario pro *accusat;* quod in hoc contextu ne tironi quidem condonarem. Sic post recte in simili constructione *conferatur*. Ern. — Mox pro « opus fuisse jud. » Lallem. « opus fuisset jud. »

8. *Si vero ceteri quoque idem faciant.* Lambinus in uno codice hic addita vidit ista: « ut sine judicio eos puniant, quos accusant » : eaque recte interpolata esse judicavit. Sch.

9. *Ne si...potuisse hunc ipsum*, etc. Scilicet hoc romano more triumviris capitalibus relinquendum fuisset. Sch.

10. *Comparabitur.* Sic scribendum semper judicavi, pro *comparabatur*. Ecce id est in Cass. nisi quis malit, *compararetur*, quod est in Gu. 2 et

ab accusatore quam maxime : sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret[11]. Extrema est[12], ut in comparatione, assumptio judicationis, et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.

XXVIII. (XXVIII.) Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit; ipsam autem relationem[1] comprobabit, primum augendo ejus, in quem refert crimen, culpam et audaciam, et quam maxime per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo; postea levius demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus[2], et suum supplicium[3] cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos,

schol. apud Oud. et hoc ipse prætulissem, nisi ὁμοιοτέλευτα displicerent. Ern. — Male Ernest. reposuit *comparabitur*, quamquam hoc exstat in MS Cass. Si de re præsenti sermo fuisset, Cicero sic dixisset : « in comparatione præcipimus, ut illud, quod comparatur, extenuetur ». Jam quum res in præteritum imperfectum traducatur, necesse est ita dicere : « præcipiebamus, ut illud, quod comparabatur, extenuaretur ». Sch. — Lallem. dat *comparabatur*.

11. *Conveniret.* Vitiosum hoc quidem est : aut *convenerit* scribendum, aut *conveniat*. Ern.

12. *Extrema est...assumptio judicationis*. Hoc quid sit, facilius intelligetur comparato loco, ad quem hic respicitur cap. 25 : « Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, et de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere, etc. » Sch. — Vide infra de deliberationibus, cap. 51.

XXVIII. 1. *Relationem.* Id est, eum qualitatis assumptivæ statum, quem Cicero « relationem criminis », Herennianus rhetor « translationem criminis », Græci ἀντέγκλημα (quasi recriminationem) appellant. Capp.

2. *Quam sit ille promeritus.* Oud. in MSS optimis reperit : « quam sit illius pro meritis », quod plane verum judicat : estque plane Ciceronianum ; sed ea lectio si probetur, *sit* deleatur, quod et ipsi placet. Ern. — Et sic dedit Schütz. « quam illius pro meritis », deleto *sit*.

3. *Et suum supplicium.* Fortasse legendum « et sumptum supplicium ». Sch. — Quam emendationem si admiseris, certe *illius* ante *injuria* pa[illegible]bit.

qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, et contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi[4], contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur, primum si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero videatur non fuisse toleranda; deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur; deinde ejusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit; ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari[5], quomodo et a quo sit vindicata; postea sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, et rebus similibus, permultas ita atroces, et perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quam mox judicium fiat[6], exspectare.

Locus communis accusatoris in eum, qui quum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis judiciorum demonstratio, et de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumpserit, audaciam et crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, au-

4. *Tres extremi.* Vid. c. 27, in fine.

5. *Ab eo vindicari*, sic pro *vindicare*, scripsi e MSS Cass. Gu. 1, 2, Leid. duo, edd. vett. idque et contextus postulat. Ern.

6. *Quam mox jud. fiat.* Quid sit hic vulgatum « quin mox judicium fiat » nemo dicat. Haud cunctanter edidi « quam mox judicium fiat ». Sic est pro Rosc. Com. 1 : « exspecto, quam mox Chærea hac ratione utatur ». Ern. — Cui Schütz. assentitur.

daciam[7] sui conquestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, et causa, et tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, et tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata.

XXIX. (XXIX.) Remotio criminis[1] est, quum ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud demovetur[2]. Id fit bipertito[3]. Nam tum causa, tum res ipsa removetur. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: « Rhodii quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur ». Intentio est, « Proficisci oportuit ». Depulsio est, « Non oportuit ». Quæstio est, « Oportueritne ». Ratio est, « Sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus ». Infirmatio est, « Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotii, conficere oportebat ». Judicatio est, « Quum iis, qui legati erant, sumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem ». Hoc in genere primum, sicut in ceteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit[4]. Deinde pleraque et ex

7. *Audaciam sui conquestione.* Conjecit Lambinus « audaciam conquestio », quod sequutus fuerat Gulielmius: non ausim ego, Palatinis nihil variantibus. GRUT. — Sed Sch. cum Lallem. dat « audaciam conquestio ».

XXIX. 1. *Remotio criminis.* Tertia assumptivæ pars, c. 24. Cf. Her. I, cap. 15, de definitione, et cap. 8, de *demovere.*

2. *Demovetur.* Ita rescripsit Ernestus auctoritate cod. Voss. c. schol. Vulgo *dimovetur*, minus apte. SCH. — Similiter c. 30 init. *demovebitur.*

3. *Bipertito. Bipartito* Ern. Lallem. Schützius.

4. *Videri oportebit.* Vere judicavit

comparatione[5], et ex relatione criminis in hanc quoque causam convenire poterunt.

Accusator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit; sin minus poterit[6], negabit, ad hoc judicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset[7], culpam pertinere. Postea dicet, suo quemque officio consulere oportere; nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare; deinde, si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, et non cum hujus defensione conjungi illius accusationem.

Defensor autem quum cetera, si qua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum, cujus acciderit culpa, demonstrabit; deinde, quum id aliena culpa accidisset, ostendet, se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse : quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata[8]; quod non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate; quod minus, quam convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis et studii fuerit in ipso: et id signis confirmandum hujusmodi; ex cetera diligentia, ex ante factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile

Ernest. *videre*, non *videri*, ut vulgo, scribendum esse. Sch.

5. *Et ex comparatione*. Addidi *et* e MSS Ern. Lallem. omittit.

6. *Sin minus poterit*. Verbum addidit Ernestius.

7. *Ipse accuset*. Ernest. mavult abesse pronomen.

8. *Vis implicata*. Delevi verbum *demonstravit*, quod hic addebatur auctoribus libris bonis apud Oud. Intell. e superioribus *ostendet* : causa interpolationis fuit, quam sæpe dixi. Ernest. — *Demonstravit*. Jam Lambinus deleverat, teste Schützio. Lallem. servavit.

fuisse facere, inutile autem non facere, et cum cetera vita[9] magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit.

XXX. Si autem[1] non in hominem certum, sed in rem aliquam causa demovebitur, « ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, et idcirco legatis pecunia data non esset »; accusatione alterius, et culpæ depulsione dempta, ceteris similiter uti locis oportebit, et ex concessionis[2] partibus, quæ convenient, assumere : de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem utrisque fere, qui superioribus assumptivis[3], incident; hi tamen certissimi : accusatoris, facti indignatio; defensoris, quum in alio culpa sit, in ipso non sit, supplicio se affici[4] non oportere.

(xxx.) Ipsius autem rei fit remotio, quum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse; nec, si quod in eo sit delictum[5], sibi attribui oportere. Id genus causæ est hujusmodi : « In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit[6] jussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu

9. *Et cum cetera vita. Et ceteræ vitæ* commendat Oud. e MSS. Sch.

XXX. 1. *Si autem*. Lall. *sin autem*.

2. *Concessionis*. Concessio unus est e qualitatis assumptivæ statibus, cui apud Græcos nomen est συγγνώμη, venia, unde a Latinis dicitur etiam *status venialis*, et *deprecatio*. Capp.

3. *Superioribus assumptivis*. Quatuor sunt qualitatis assumptivæ status: comparatio, relatio criminis, et concessio. Duos priores his verbis Tullius designavit. Capp.

4. *Se affici*. *Se* dedi pro *reum* e libris scriptis Leid. 1, 2, Cass. Gu. 2; nam et in sequentibus de defensore fere loquitur, ac si reus ipse loqueretur. Glossa dedit *reum*. Res clara est ex edd. pr. quæ habent *se reum*, ex quibus *reum* male delegit Aldus. Ern. — Cujus annotationem Schützius expressit.

5. *Si quod in eo sit delictum*. Melius puto vel « si quid ... delictum sit »; ut non substantive dicatur delictum, aut « si in eo delicti sit ». Illud MS Gu. 2 habet; hoc duo apud Oud. Ern.— Sch. dedit « si quid in eo delictum sit ».

6. *Porcam sustinuit*. Mox *tenere* de

improbato, et imperatore Samnitibus dedito[7], quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere». Intentio est, « Dedi oportet». Depulsio est, « Non oportet ». Quæstio est, « Oporteatne». Ratio est, « Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, quum et id ætatis, et privatus essem, et esset summa cum auctoritate et potestate imperator, qui videret, ut satis honestum fœdus feriretur». Infirmatio est, « At enim [8], quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis[9], dedi te convenit». Judicatio est, « Quum is, qui potestatis nihil habuerit, jussu imperatoris in fœdere, et in tanta religione interfuerit, dedendus sit hostibus [10], necne». Hoc genus causæ cum superiore [11] hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento, sine concessionis partibus; nam

eadem re. De porca cæsa in fœd. vide Intt. ad Virgil. Æneid. VIII, 642 : « cæsa jungebant fœdera porca » ; quod hic est de tenente porcam, quum cæditur, nemo eorum attigit, quod sciam, qui de hoc sacrificio fœderali scripsere. Ern. — Mirifice hic locus illustratur denario quodam argenteo, quem ab Italicis populis, quo tempore bellum Marsicum motum est, cusum, existimare possumus ex eo, quod *Italia* inscriptum in eo sit, et in medio militum fœdus ferientium vir incisus, qui porcam hujusmodi sustinet. Urs. — De hoc denario, et alio non dissimilis typi consulendus est Spanhemius, Dissert. X, de usu et præstantia Numism. Verburg.

7. *Imperatore Samnitibus dedito.* Si quando imperator præter s. p. q. r. voluntatem ac sententiam, fœdus cum hostibus feriisset, ut populus romanus ea fœderis religione solveretur, imperator ipse in hostium potestatem vinctus tradebatur. Nascimb.

8. *At enim.* Lallem. *attamen.*

9. *Particeps factus es in turp. fæd. summæ religionis.* Construi vult Ernestius in Clave : « particeps in fœdere summæ religionis ». Wetzelius : « particeps summæ religionis ».

10. *Dedendus sit hostibus, necne.* Sic elegantius in MSS duobus Oud. et Gu. 1, quam in ceteris et vulgatis *dedendusne.* Sic et placuit Lambino. Ernest.

11. *Cum superiore.* Pro *a sup.* in vulgatis, e schol. Leid. 2, Gu. 2. Sic Noster sæpius *cum;* vid. Cl. Ern. — Sch. sequutus est.

earum major quædam vis est; quod paullo post intelligetur : in hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare, eam rem nihil ad se[12], neque ad postestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit : «ut, si quis eum accuset[13], qui, quum prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, quum consules adessent». Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio et a sua potestate, factum demovebat; sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum removendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus[14] honestatis et utilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cujusque officii, juris, potestatis sit, quæri oportebit, et fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit.

XXXI. (XXXI.) Concessio[1] est, per quam non factum ipsum probatur[2] ab reo; sed, ut ignoscatur, id pe-

12. *Eam rem nihil ad se, neque ad pot.* Sic e MSS et Oud. et nostris et edd. pr. dedi. Forte tamen fuit «nihil neque ad se», quod etiam elegantius foret. Ern. — Vulgata est : «eam rem nec ad se, nec ad potestatem». Schützius nostram lect. præbet.

13. *Accuset.* Dedi pro *accusat* ex Oud. MSS : item infra «et a sua potestate fact. demovebat», pro «ac pot. fact. dimovebat». Ern.

14. *Ex omn. hon. et utilitatis partibus.* Ita et Pal. sec. nam editio prima omisit *honestatis et :* ideo videlicet quod reperisset in antiquis, «et omnibus honestatis partibus, et omnibus utilitatis partibus»; quod et in vulgata, arbitraretur que alterum membrum esse e varia lectione. Grut.

XXXI. 1. *Concessio.* Quæ est quarta assumptivæ pars. Resp. I, 11; conf. Her. I, 14, II, 16. Wetz.

2. *Non factum ipsum probatur.* Sic pro *improbatur* MSS plures ap. Oud. et Gu. 1, idque voluere dudum rescribi viri docti. Ego, quia *improbatur* quidem locum omnino non habet, recepi. *Probatur* est rectum judicatur, demonstratur, defenditur, ut mox. Ern. — Jamdudum sic legendum esse do-

titur[3]. Cujus partes sunt duæ, purgatio et deprecatio. Purgatio[4] est, per quam ejus, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem[5].

Imprudentia[6] est, quum scisse aliquid is, qui arguitur, negatur : « Ut apud quosdam lex erat, ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, quum adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, quum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur ». Intentio est, « Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat ». Depulsio est in concessione posita. Ratio est, « Nescivi non licere ». Infirmatio est, « Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es ». Judicatio est, « Quum id fecerit, quod non oportuerit, et id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus ».

Casus[7] autem inferetur in concessionem, quum demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac : « Quum Lacedæmoniis lex esset[8], ut,

cuit Vossius, Inst. Orat. lib. IX, his verbis : « quem locum (si legas improbatur) ne quidem gentium deus Hermes possit ἑρμηνεύειν. Nam concessionem dividit Tullius in purgationem, et deprecationem; purgatio vero ei definitur, per quam ejus, qui accusatur, « non factum, sed voluntas defenditur ». Pugnant autem hæc : in concessione voluntatem improbari; in purgatione, quæ concessionis pars est, voluntatem defendi. Itaque concessionis definitionem leniter, leviterque immuto ac lego : « per quam non factum ipsum probatur ». Sch.

3. *Ut ignoscatur, id petitur.* Oud. sic interpungendum censebat : « ut ignoscatur id, petitur ». Sch.

4. *Purgatio.* Cf. I, 27; Her. I, 14. Wetz.

5. *Necessitudinem.* *Necessitatem* Victor. codd. Leid. omnes. Sch.

6. *Imprudentia est.* Vid. I, 27; Her. I, 14, II, 16. Wetz.

7. *Casus.* Est Her. I, 14, *fortuna.*

8. *Lex esset, ut, hostias.* Hic MSS

hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale[9] esset, hostias is, qui redemerat, quum sacrificii dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere. Tum subito magnis commotis[10] tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus et vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor, suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Quum omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis arcessierunt ». Intentio est, « Hostiæ, quas debuisti ad sacrificium, præsto non fuerunt ». Depulsio est, concessio. Ratio, « Flumen enim subito accrevit, et ea re traduci non potuerunt ». Infirmatio est[11], « Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est, supplicio dignus es ». Judicatio est, « Quum in ea re redemptor contra legem[12] fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit[13] magnitudo, supplicione dignus sit ».

XXXII. Necessitudo[1] autem infertur, quum vi quadam reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo : « Lex est apud Rhodios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur[2]. Quum magna

plerique et edd. vett. addunt *ut*, sicut Cicero ipse loquitur c. 32 init. Cass. et Gu. non habent, sed idem Gu. in fine *esse* non *esset*. Quod Ciceroni usitatius est, in illa librorum varietate, prætuli. Ern.

9. *Capitale*. *Capital* cod. Gronov. Schutz.

10. *Magnis commotis tempestatibus*, etc. Est a Palat. sec. quemadmodum conjecerat Lambinus : retro cusi *commotus*. Grut.

11. *Infirmatio est... judicatio est.* *Est* utroque loco Sch. delevit auctoritate codd. Oud.

12. *Contra legem fecerit*. Delevi *aliquid*, quod in hac forma latina consuetudo respuit : et abest a schol. Oudendorp. qui et probat. Ern. — Sch. dat « contra leg. redemptor fecerit ».

13. *Obstiterit*. MS Cass. habet *obsisteret*. Ern.

XXXII. 1. *Necessitudo*. Her. I, 14, II, 16. Wetz.

2. *Publicetur*. Ut c. 40, quod posterioris ætatis scriptores dicunt *confisce-*

in alto tempestas esset; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coegit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere». Intentio est, «Rostrata navis in portu deprehensa est». Depulsio est, concessio. Ratio, «Vi et necessario sumus in portum coacti». Infirmatio[3] est, «Navim ex lege tamen populi esse oportet». Judicatio est, «Quum rostratam navim in portu deprehensam lex publicarit[4], quumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum conjecta sit; oporteatne eam publicari».

(XXXII.) Horum trium generum[5] idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea[6] præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consulto factum, suspicione aliqua demonstretur; deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, et exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, et ab his id, quod reus inferat, separare[7] [id est, ostendere

tur. In rep. enim fit illa navis populi, unde populica, id est, publica; in regno imperatorum, redigitur in fiscum. WETZ.

3. *Infirmatio est . . . judicatio est.* Utroque loco Sch. delet voculam *est*.

4. *Deprehensam lex publicarit.* Lambini editio «lex jubeat publicari», sed vulgatam servant Pall. tres. GRUT.

5. *Horum trium generum.* Imprudentiæ, casus, necessitudinis.

6. *Similis in ea pr. argum. traditur. In ea*, sc. genera, exquisita latinitate est, ad modum eorum tractandorum cognoscendum. Vox *argumentorum* abest a MS Voss. Potest sane commode abesse. ERN.

7. *Separare* [*id est, ostendere dissimile*]. Verba «id est, ostendere dissimile», sine dubio sunt glossatoris. Nam sicut verbum *adjungere*, quod verbo *separare* est contrarium, semper nude ponitur, sine explicatione, ut paullo ante; sic et *separare*. *A definitione aliquid separare* est docere, definitionem in id non cadere. Et melius ita sequentia, *quod*, etc. cum verbo *separare* coibunt. ERN. — Sch. verba Ernestio suspecta omnino delevit, probante Wetzelio.

ile], quod levius, facilius, non ignorabile, non tum, non necessarium fuerit; postea demon-, potuisse vitari; et hac ratione provideri po-, si hoc, aut illud fecisset; aut ne sic fe-[8], præcaveri; et definitionibus ostendere, non mprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, nertiam, negligentiam, fatuitatem nominari ere.

si qua necessitudo turpitudinem videbitur ha- oportebit per locorum communium implicatio- redarguentem demonstrare[9], quidvis perpeti, denique satius fuisse, quam ejusmodi necessitu- btemperare. Atque tum ex his locis, de quibus gotiali parte dictum est[10], juris et æquitatis na- oportebit quærere, et, quasi in absoluta[11] juri-, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separa- onsiderare. Atque hoc in loco, si facultas erit, olis uti[12] oportebit, quibus in simili excusatione it ignotum; et contentione, magis illis igno- um fuisse; et ex deliberationis partibus, turpe utile esse concedi eam rem, quæ ab adversario issa sit; permagnum esse[13], et magno futurum

: *ne sic fecisset.* Restitui le- edd. pr. *ne sic*, quam pleri- etiam nostri, præter Gu. 1, Aldus induxit *nisi.* Sed nec sanatus est : « nam præcaveri isset », non est bene latinum, anismum sapit. Constructio postulat *faceret.* Ern. — s finxit « ac ne si faceret ». us scribebat e plerisque Suf- is « aut nec fecisset », quod tempserim. Gact. — Sch. ni sic », auctore Oud.

· *locorum comm. impl. red.* are. Id est, per seriem locorum communium redarguere adversarium demonstrando, etc.

10. *De quibus . . . dictum est.* Supra c. 21. Wetz.

11. *In absoluta.* Cap. 23. Wetz.

12. *Exemplis uti op.* Schütz. addit « eorum hominum » post *uti*, quæ verba ex Lambiniana revocavit, quia non exemplis, sed hominibus ignoscitur. — At per ellipsin eumdem sensum vulgata præbet.

13. *Permagnum esse.* Edit. Omnib. habet « permagno esse », quod cur probaverit Oudendorpius, non intelligo. Sch.

detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent[14] vindicandi[15], neglecta sit.

XXXIII. (XXXIII.) Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, et in ea re [1] adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento; et se plus, quam fecerit, facere non potuisse; et in omnibus rebus voluntatem spectari opertere; et se convinci non posse[2], quod non absit a culpa; et ex suo[3] nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione[4], et alter[5], quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur; defensoris, conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, et de fortunæ potestate,

14. *Habent.* Sch. dat *habeant*, quia hic obliquitas conjunctivum requirit: idem enim esse, quod « qui forte judices sint ».

15. *Vindicandi.* Ita Pall. pr. ac tert. item Grev. et Suffridæi; recepta lectio *judicandi.* Grut. — Sch. *vindicandi*, ut significantius, commendat.

XXXIII. 1. *Et in ea re adaugenda.* Ern. omittit *ea*.

2. *Et se conv. non posse.* *Se* arbitror spurium esse, sapitque germanismum, in hac constructione. Sensus h. l. esse debet : non posse demonstrari idoneis argumentis, se a culpa non vacare : id est, « convinci non posse ». Sic convinci dicitur apud Ciceronem. Vid. Cl. Ern. — Cujus auctoritate Sch. *se* delevit, et Wetzelius *convinci* interpretatur per *evinci.* Parad. V, 3; Nat. Deor. III, 17.

3. *Et ex suo nomine comm. h. i. p. damnari.* Sch. delet voces *ex* et *posse*, quæ omittuntur in quibusdam codd. Oudendorp. et jam Ernest. delenda monuerat, ut fiat aptior pressiorque sententia.

4. *In confessione.* Sch. dat « in confessionem ». Sic, inquit, MSS Oud. omnes, excepto Leid. 2, utique melius quam vulg. « in confessione ». Nam locus communis accusatoris non potest « in confessione » consistere, quippe qui nihil habeat, quod confiteatur; sed debet « in confessionem rei » dirigi, quam scilic. necesse sit pœna consequatur. Sch. — Nisi malis « ex confessione ». Sed nihil mutandum.

5. *Et alter, quanta.* Schütz. delet *et* auctoritate cod. Voss. c. schol. suasu Oudend.

et hominum infirmitate, et uti suum animum, non eventum considerent: in quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, et crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit.

Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum [6], propterea quod quædam genera causarum, simpliciter, et ex sua vi considerantur; quædam autem sibi aliud quoque aliquod controversiæ genus assumunt. Quare, omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque [7] genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia [8] ea, quæ ex scripto et sententia nominatur; sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto et sententia dicemus. Nunc in alteram [9] concessionis partem considerationem intendemus.

XXXIV. (XXXIV.) Deprecatio [1] est, in qua non de-

6. *Post erit nobis separatim dicendum*. Cap. 42, 46.

7. *Quod ex eo q. genere*. Lambin. « quod ex unoquoque genere ». Sed vera est lectio recepta. Nam « ex eo quoque genere » pertinet ad « scripti controversiam », quam paullo ante dixerat in his aliisque exemplis adjunctam esse. SCH. — Lallem. omittit *eo*.

8. *Controversia ea, quæ ex scripto et sententia nom*. Ea græce dicitur περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, quasi dicas de dicto et sententia. Hoc controversiæ seu status legalis genus fusius exponunt Tullius hic, cap. 42, et Quint. lib. VII, cap. 6. CAPP.

9. *Nunc in alt. c. p. considerationem intendemus*. Sch. dat « nunc alteram concessionis partem contendemus ». Cod. Voss. c. schol. inquit, habet: « nunc in . . . contendemus », quod idem est ac *pergemus*, *proficiscemur*. In Voss. 2 legitur: « nunc alteram . . . consideremus ». Cod. Ox. x. « nunc in alteram . . . aciem tendemus ». Nobis verum videtur *contendemus*, ex quo quum alii fecissent *intendemus*, hoc ex glossa quidem suppleverunt, et vel *aciem*, vel « considerationem intendemus » scripserunt. SCH.

XXXIV. 1. *Deprecatio*. Altera concessionis pars, c. 31; cf. I, 11; Her. I, 14, II, 17. WETZ.

fensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari potest, ideo quod, concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ejus generis[2], quum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris: possis, quum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum : « Quod si, judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum recte factorum causa, uni delicto ut ignosceretis, postularet, tam dignum[3] vestra mansuetudine, quam virtute hujus esset, judices, a vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari ». Deinde augere[4] beneficia licebit, et judices per locum communem ad ignoscendi voluntatem deducere[5].

Quare hoc genus, quamquam in judiciis non versatur, nisi quadam ex parte : tamen quia et pars ipsa inducenda nonnumquam est, et in senatu, aut in con-

2. *Quare parte ejus gen. quum causam non in eo const. uti licebit.* Male Lambin. « quare parce eo genere, quum causam in eo constitueris, ut depreceris, uti licebit ». Sensus enim est, deprecationem, si totam causam in ea velimus constituere, in judiciis vix posse probari; partem tamen ejus, quum causa non in eo genere tota sit constituta, adhiberi posse. Quod verba, quæ paullo post sequuntur, confirmant : « quare hoc genus quamquam in judiciis non versatur, nisi quadam ex parte ». Cf. ad Her. I, 14. Sch.

3. *Tam dignum v. m. quam virtute.* Sequutus sum Victorianam, cui favet etiam editio princeps, item Pal. tert. nam pr. « tunc dignum, etc. » at sec. « tamen dignum v. m. dignum virtute, etc. » quod quidem restat in vulgata, sed rejicit etiam codex Grev. item liber Augustanus, in quo nihilominus remanet *tamen* pro *tam*. Gr. — Lallem. servavit « tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute hujus esset ».

4. *Augere* scilic. dicendo, quod est *amplificare* apud Herennium, lib. II, cap. 3. Wetz.

5. *Deducere.* Non dubitavi hoc reponere pro vulgato *ducere*, e MSS pluribus et edd. pr. idque verbum proprium est Ciceronis in hac sententia. Primus Aldus *ducere* edidit. Ern.

epe omni in genere tractanda[7], in id quoque ta ponemus. « Nam in senatu[8], et in consilio iace diu deliberatum est; et de Q. Numitorio ›ud L. Opimium[9] et ejus consilium diu dictum magis in hoc quidem ignoscendi, quam co- ıdi postulatio valuit. Nam semper animo bono ›pulum romanum fuisse non tam facile proba- um conjecturali constitutione uteretur, quam ›pter posterius beneficium, sibi ignosceretur, deprecationis partes adjungeret ».

.V. (xxxv.) Oportebit igitur eum, qui, sibi ut tur, postulabit, commemorare, si qua sua beneficia, et si poterit, ostendere, ea majora ıam hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni ıali profectum esse videatur; deinde majorum . beneficia, si qua exstabunt, proferre; deinde :re, non odio, neque crudelitate fecisse, quod

in consilio. Addidi *in* e ›nsuetudine Ciceronis per- ıis libris, cujus statim se- d exemplum. Ern.

: *in genere tractanda*. Sch. tractandum ». Ita, inquit, ılgatum « omni in genere . Nam ineptum esset sic ırs omni in genere tractan- Genus hoc, inquit Cicero, non versatur, nisi quadam n senatu autem aut in con- omnino », s. « totum tra- st ». Sch.

atu, et in cons. de Syphace . Primum in consilio apud imperatorem, quum in ı captivus adductus esset .iv. XXX, 13 (ann. Urb. quoque ejus deprecatio me- deinde in senatu, ibid. ıi consulti patres Syphacem in custodiam Albam mittendum cen- suerunt. Sch.

9. *L. Opimium*. Sch. addit *præto- rem*. Addidi, inquit, perspicuitatis causa; et sic jam visum est amico cui- dam Fulvii Ursini. Nimirum Numito- rius Pullus Fregellanus antea in Ro- manos animo adverso fuerat, postea autem patriam urbem Fregellas Ro- manis prodidit. Is igitur quum causam apud L. Opimium prætorem diceret, qui Fregellas in deditionem acceperat, deprecatione magis, quam defensione usus est. Sch. — Vid. Her. IV, 19. Cicer. de Fin. V, 22 : « Quis, inquit, Numitorium, Fregellarum proditorem, quamquam reipublicæ nostræ profuit, non odit ? » Veniam autem huic datam esse vel inde cognoscitur quod hujus filiam uxorem duxerit Antonii trium- viri pater, Antonius Creticus. Phil. III, 6. Wetz.

fecerit, sed aut sultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta aut probabili causa; postea polliceri, et confirmare, se et hoc peccato doctum, et beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore a tali ratione abfuturum; deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum; postea, si facultas erit, se, aut consanguineum, aut jam a majoribus[1] inprimis amicum esse demonstrabit; et amplitudinem suæ voluntatis, et nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, et dignitatem ostendere; et cetera ea[2], quæ personis ad honestatem et amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia, in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse videatur; deinde ceteros proferre, quibus majora delicta concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, et propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum fuisse videatur[3]; et aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare[4] oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita.

XXXVI. (XXXVI.) Adversarius autem malefacta au-

XXXV. 1. *Aut jam a majoribus inprimis*, etc. Pall. repetita vocula, *aut in primis*. Grev. «majoribus aut primis». Quomodo emendatum in Pal. tert. videturque probasse Gulielmius: maluissem ego cum libro Augustano, «a majoribus primis». Lambinus hic regnum suum exercuit, transponendis vocibus, præter omnes MSS. Grut. — Sic enim locum hunc Lambinus obtulit: «Consanguineum, majoribus in primis eorum, qui se salvum velint, aut amicum esse demonstrabit; et amplitudinem suæ voluntatis, et nobilitatem generis, et dignitatem ostendet».

2. *Et cetera ea*. Sch. delet *ea*.

3. *Ut quam minimum fuisse videatur*, etc. Ernest. Lallem. et Schützius dant «ut quam minimum obfuisse videatur, etc.»

4. *Misericordiam captare*. Cap. 18. Conf. Heren. I, 5. — *Libro primo*. Cap. 55. Wetz.

nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate et
ı facta dicet; ipsum immisericordem, super-
uisse, et, si poterit, ostendet, semper inimi-
uisse, et amicum fieri nullo modo posse. Si be-
a proferet : aut aliqua [1] de causa facta, non pro-
enivolentiam demonstrabit [2]; aut postea odium
cre susceptum [3], aut illa omnia maleficiis esse
; aut leviora beneficia, quam maleficia; aut,
beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœ-
sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile,
i. Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe opta-
in eum potestate non uti, summam esse stulti-
et cogitare oportere, quem animum in eum,
ale odium habuerint. Locus autem communis
indignatio maleficii, et alter, eorum misereri
ere, qui propter fortunam, non [4] propter mali-
n miseriis sint.

oniam igitur in generali constitutione [5] tamdiu
er ejus partium multitudinem commoramur [6], ne
varietate et dissimilitudine rerum diductus [7] ali-
animus in quemdam errorem deferatur : quid
nobis ex eo genere restet, et quare restet, ad-
ndum videtur. (XXXVII.) Juridicialem [8] causam

VI. 1. *Aliqua de causa*. I. e. dam, ut sæpe. Sch.

emonstrabit. Scilicet accusa-m antea *proferet* ad reum re-a sit.

t postea odium esse acre sus- Pal. pr. « ab re susceptum ». t. « hac re suscept. » Utrum-et quo se tueatur; præsertim ı, quod et compareat in amplis-roli Rechlingeri membranis is. Grut.

n propter malitiam. Schütz. *s qui p. m.* ut oppositio inter eos, qui propter fortunam, et eos, qui propter malitiam in miseriis sint, enitesceret.

5. *In generali... tamdiu*. Inde a cap. 21. Wetz.

6. *Commoramur*. Lallem. *commoramus*.

7. *Diductus*. MSS plures et edd. pr. habent *deductus*. Sed *diductus* verum est, id est, distractus rerum multitudine et varietate. Sch.

8. *Juridicialem*. Δικαιολογικὴν quæ τῇ πραγματικῇ negotiali opponitur. Capper.

esse dicebamus, in qua æqui et iniqui natura, præmii[9] aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo et iniquo quæritur, exposuimus. Restat nunc, ut de præmio et de pœna explicemus.

XXXVII. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. Nam et apud judices de præmio sæpe accusatorum quæritur, et a senatu, aut a consilio[1] aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, quum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quidquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, quum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, etsi[2] per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est; sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim et naturam cognoverit, tum genere[3], tum etiam forma eas intelliget dissidere; ceteris autem partibus aptas inter se omnes, et aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis consideremus. « L. Licinius Crassus[4] consul quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero[5] præditos, ut digni essent,

9. *Præmii.* Schütz. dat *et præmii.* Copulam, inquit, hic præfigendam recte censuit Oudend. quam invenit in MSS suis omnibus; et Cicero ipse supra quoque posuit cap. 23, quem ad locum hic respicit. Sch.

XXXVII. 1. *Aut a consilio.* Lall. *aut consilio.*

2. *Etsi per sententiæ.* Recte Ern. recepit *etsi* e cod. Leid. 2. Vulgo, *si.* Sch. — Equidem veterem lectionem *si* retineri posse puto.

3. *Tum genere, tum etiam forma.* Delevimus *primo* in primo membro, quod a pluribus MSS, etiam Cas. abest, et alienum esse, facile quisque intelligit. Ern. — Schützius *quum*... *tum* pro *tum*... *tum*.

4. *L. Licinius Crassus.* Inclytus ille orator, quem in libris de Oratore colloquentem inducit Noster : Cos. a. U. 658, Procs. 659, in Gall. est profectus. Pis. 26. Wetz.

5. *Neque numero præditos*, etc. Lallem. dedit « neque eo numero præditos, ut digni essent ».

qui hostes[6] populi romani dicerentur; quod tamen excursionibus et latrociniis infestam provinciam[7] redderent, consectatus est, et confecit; Romam[8] redit; triumphum ab senatu postulat». Hic, ut et in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus et infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire : propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, et in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi : « Oporteatne pœna affici ». In hac, hujusmodi : « Oporteatne præmium dari ». Nunc ad præmii quæstionem appositos locos exponemus.

XXXVIII. (XXXVIII.) Ratio igitur præmii quatuor est in partes distributa : in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia, ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex casu[1] considerantur. Ex sua vi quærentur hoc modo : magna, an parva; facilia, an difficilia; singularia sint, an vulgaria; vera, an falsa quadam[2] ex ratione honestentur : ex tempore autem, si tum, quum indigeremus; quum ceteri non possent, aut nollent opitulari; si tum, quum spes deseruisset[3] : ex animo, si non sui com-

6. *Hostes pop. rom. dicerentur. Esse* quod hic addebatur bene Lambinus delevit. Sch. — Lallem. retinuit. Ern. Lambinum sequutus est.

7. *Provinciam.* Galliam Narbonensem ab a. inde 638 in provinciæ formam redactam, Salgis et Allobrogibus ab a. inde 629-30 subactis. Wetz.

8. *Romam redit.* Sic edidi, ut semper putavi legendum pro *rediit.* Nam et sic solet Cicero in narrationibus, et sequitur *postulat.* Sed et in utroque Guelf. sic reperi et in pluribus Oudend. Ernest. — Quem Schützius sequutus est.

XXXVIII. 1. *Ex casu.* Vict. Grut. *ex causa.*

2. *An falsa quadam ex ratione.* Pro vulgata *oratione*, e MSS Gronov. duobus apud Oudend. Cass. Gul. et edd. pr. quod verum esse facile res et sensus loci docet. Ern.—Schütz. dat «falsa quadam exornatione» e codd. Voss. 1, Leid. 3, in quam lectionem doctissimus vir J. V. *Leclerc* inclinare videtur.

3. *Quum spes deseruisset.* Ad textum hactenus «opitulatus sit», cujus nullum indicium in Pal. pr. aut Græv. ideoque abjeci. Grut.

modi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset : ex casu, si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstitisse[4].

In homine[5] autem; quibus rationibus vixerit, quid sumptus in eam rem aut laboris insumpserit; ecquid aliquando tale fecerit; num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet; num aliquando ipse talem ob causam præmio aliquem affici negarit oportere; aut num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit; aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit[6], præmio; aut num ante tempus præmium petat, et spem incertam certo venditet pretio; aut num, quo supplicium aliquod vitet, eo præmium postulet, uti de se præjudicium factum esse videatur.

XXXIX. (XXXIX.) In præmii autem genere, quid, et quantum, et quamobrem postuletur, et quo, et quanto quæque res præmio digna sit, considerabitur; deinde, apud majores quibus hominibus, et quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur; deinde, ne is honos nimium pervagetur[1]. Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis; præmia virtutis et officii sancta et casta esse oportere, neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari : et alter,

4. *Obstitisse*. Ita cum melioribus edd. legendum. *Obstitisset* falsa est lectio quorumdam MSS Oud. et ed. Omniboni. Sch.

5. *In homine autem; quibus*, etc. Ernestina Londini 1808 editio quidem operarum vitio misere deformata, habet : « in hominem, etc. » manifesto vitio.

6. *Ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio*. Ut cum Horatio possis acclamare servo, Epist. I, 16, 47, qui se nec furtum fecisse, nec fugisse glorietur : « habes pretium : loris non ureris ». Wetz.

XXXIX. 1. *Nimium pervagetur*. Lambinus ait esse, qui autumant substituendum *pervulgetur*, quod ea voce mox utatur. At ideo mihi minime quid mutandum videtur. Grut.

omines virtutis cupidos fore, virtutis præmio ıto; quæ enim rara et ardua sunt[2], ea ex præ-lchra et jucunda hominibus videri: et tertius, ant, qui apud majores nostros ob egregiam ı tali honore dignati sunt[4], nonne de sua glo-ım pari præmio tales homines affici videant, putent[5]? et eorum enumeratio, et cum eis, ntra dicat[6], comparatio. Ejus autem, qui præ-etet, facti sui amplificatio, et eorum, qui præ-:cti sunt, cum suis factis contentio. Deinde a virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio affectus.

tates[7] autem considerantur, quum aliquod rum præmium postulatur: in quo utrum co-sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria,

ı *sunt*. Ernest. Schütz. *ar-*

præmio pulchra. MSS ple-*iundo* habent, ut edd. pr. lectio mihi placet. Simpli-ı est, rara et ardua pulchra ırsum addatur *ex præmio*, *ndo*? utrumque spurium — Schütz. dat *ex præmiis*. ıuit, vel *ex præmio*, vel ·; quarum lectionum hæc ıerte corrupta, illa sensu ıta est. Correctionem no-ımus nos harum rerum ar-ıturos. Ex præmiis ea, quæ ıa sint, pulchra et jucunda videri, verissimum est. Sin volebat, *ex præmio* pror-r, exit sententia: quæ rara int, hominibus pulchra et leri; quam ille quidem sim-am esse dixit; nostro autem ius simpliciter falsam pro-Sch.

honore dignati sunt. Hoc a Cicerone es[illegible]nemo mihi persuadeat. Quomodo scribendum sit, sine libris non decerno: nam variæ conjecturæ esse possent, ut «ornati sunt, quos majores nostri *dignati* sunt». Ern.— Oblitus erat, quum ista scriberet Ernest. verbum dignari sæpius apud Ciceronem passive poni. Sch.

5. *Delibari putent?* Hoc recepi e MS Gron. Firmant lectiones MSS, qui habent *derogari*, *subtrahi*: quæ sunt manifeste glossæ verbi *delibari*, item *delibrari*, quod est vitiosum pro *delibari*. Et eodem verbo similiter usus est Cicero, cap. 58, ut pariter quidam substituerunt vulgatam hujus loci *deliberari*. Ern.

6. *Quos contra dicat*. Schütz. dat *q. c. dicet*, quia hoc postulare videtur verborum consecutio.

7. *Facultates*. Ærarii scilicet, ex quo præmium dari potest.

8. *Utrum copiane sit*. Ernest. dat cum Schütz. «utrum copia sit». In vulgata manifestum est aut *utrum* de-

consideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere oportere, et Impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet. Contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, quum de gratia referenda deliberetur; et se non pretium pro facto, sed honorem [ita ut factitatum sit[9]] pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est : nunc de iis controversiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

XL. (XL.) Inscripto[1] versatur controversia, quum ex scriptionis ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto et sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, quum, quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: « Paterfamilias, quum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo[2] uxori suæ sic legavit : HERES MEUS UXORI MEÆ VASORUM ARGENTEORUM PONDO CENTUM, QUÆ VOLET, DATO. Post mortem ejus, vasa magnifica[3] et pretiose

leri debere, aut *ne*. *Utrum* abest a MS Gu. 2; ab aliis apud Oudendorp. *ne*. Igitur hos, quia plures sunt, sequutus sum. ERN. — Gœrenz. damnat Ernest. ad Acad. II, 22. J. V. L.

9. *Ita ut factitatum sit.* Hæc ego spuria judico; nam sensum vix habent commodum, et tollunt concinnitatem parium paribus respondentium : itaque uncis inclusi. Si tamen quis genuina malit, intelligat, apud majores nostros, et alio tempore. MS Gu. 2 habet « ut facti tantum sit ». ERNEST. — Schütz. hæc verba omnino delevit.

XL. 1. *In scripto*. In quo versantur controv. genera quinque, I, 13. Tria facit auctor, Topic. 25. Easdem autem illas quinque partes quibus sextam *translationem* adjungit Heren. I, 11; II, 9, partes statuit constitutionis causæ legitimæ, quum Noster hæc genera a constitutionibus separata dicat, I, 13. De *ambiguo* conf. Quintil. VII, 9. WETZ.

2. *Centum pondo*. *Pondo centum*, Schütz. Lallem.

3. *Vasa magnifica et pretiose cælata*. Putem ista esse permutata, legendumque « vasa pretiosa et magnifice cælata ». MS Gu. 1 habet *pretiosa*, sed a m. s. ed. Junt. habet « magnifice et pretiose cælata » : quod et ipsum non displicet. ERNEST. — Schützius dedit « vasa pretiosa et magnifice cælata » suasu Ernestii, atque auctoritate loci

cælata petit a filio mater. Ille se[4], quæ ipse vellet, debere dicit ». Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambigue scriptum; propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti soleant[5] eo verbo uno pluribusve in eam sententiam, in quam is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore et ex inferiore scriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri; quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde, qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis[6], dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, et eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex[7] partibus pertentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, et ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt[8], considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur fa-

cujusdam ad Herenn. I, 12, ubi idem exemplum adhibetur.

4. *Ille se, quæ ipse vellet.* MS Cass. delet *ipse*, male; sed legendum est *velit*. Vulgatum ortum est ex antiqua scriptura *velet*. Infra c. 41 recte est *vellet*. Sed ibi pendet ex *daret*, cap. 45. Pariter in MSS confunduntur *vellent* et *velint*. Ern. — Schützius dedit « quæ ipse velit ».

5. *Sic uti soleant*, etc. Primum vulgatum *solent* correxi ex lege latinitatis; et sic habet MS Leid. 1. Deinde dedi « in eam sententiam, inquam », pro ablativis. Nam sic Latini semper, et sic habent MSS apud Oudend. qui et probat. « Eo verbo uno pl. » intellige *quæ volet*, scilicet ut id capiatur de eo, cui legatum scriptum est, non de herede, aut ut ad proximum substantivum (h. l. uxore), non ad remotius (heres) referatur. Ern.

6. *Scriptis, factis.* Schützius dat « scriptis, ex factis ».

7. *Omnibus ex partibus.* Lall. « ex omnibus partibus ».

8. *Quæ personis attributæ sunt.* Quæ enumeravit supra: cetera testatoris scripta, facta, dicta, animum atque vitam. Wetz.

cultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus[9], quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet; nos quod dicamus, facile et commode transigi posse. Ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur): MERETRIX CORONAM AUREAM NE[10] HABETO. SI HABUERIT, PUBLICA ESTO; contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici[11], « Neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. At in auro publicando et administrationem et exitum facilem esse, et incommodi nihil inesse ».

XLI. (XLI.) Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, a scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus[1], honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus; et, si id, quod ab adversariis dicetur, minime ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset : ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, « Nihil attinuisse adscribi, QUÆ VOLET, si heredis voluntati

9. *Quod nos accipimus*, etc. Schützius dat *quod nos accipiamus*, etc. damnata vulg.

10. *Ne habeto.* Lallem. *non habeto.* Idem habet exemplum Hermogenes, Partit. p. 116. J. V. L.

11. *Posset dici.* Schütz. dat *possit dici*, consecutione temporum, ut ait, postulante.

XLI. 1. *Quod nos demonstrabimus.* Schütz. dat «quod nos dicemus». Jam Lambinus dederat *dicemus*.

permitteret. Eo enim non adscripto, nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret. Amentiam igitur[2] fuisse, quum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur ». Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit : Si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset; non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quærendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex[3] deliberationis partibus, quid utilius, et quid honestius, et illi ad scribendum, et his ad comprobandum sit, demonstrandum; et ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus utrosque[4] locis uti oportebit.

XLII. (XLII.) Ex scripto et sententia[1] controversia consistit, quum alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur; alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad idem spectare, et idem velle demonstrabitur; tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod instituit[2], accommodabitur. Semper ad idem specta-

2. *Amentiam i. f.* Sic pro *amentiæ* edidimus e MSS Gulielm. 2, Voss. 2, schöl. ed. Omnib. Med. Junt. ut conjecerat Lamb. Sic etiam est cap. 45 et supra hac forma usus est tum ipse, tum auctor libri ad Herenn. Ern.

3. *Ex deliberationis partibus.* Præceptis quæ tradit deliberatio, sive causæ genus deliberativum, c. 30. Wets.

4. *Utrosque locis.* Sic rescripsi pro *utrumque* ex MSS Gu. 1, Leid. 1, et vestigiis edd. pr. quæ habent *utroque*, et refertur ad *his*. Aldus fecit *utrumque*. Cass. Gu. 2, *utrimque*, quod et ex aliis notatum est, nec ipsum spernendum. Ern.—Lallem. habet *utrimque*. Sensus totius loci : si qua ratione res amplificari (Herenn. III, 2) poterit, oportebit utrosque, et defensorem, et accusatorem uti locis comm. de quibus supra I, 53. Her. II, 30.

XLII. 1. *Ex scripto et sententia.* Heren. I, 11 et 12.

2. *Quod instituit.* Scilicet scriptor. Non opus est, quod Ernest. volebat, rescribere *instituerit* cum edd. pr. Sch.

re, hoc modo : « Paterfamilias, quum[3] liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit : Si mihi filius genitus[4] unus, pluresve[5], is mihi heres esto. Deinde quæ assolent. Postea, Si filius ante moritur, quam in tutelam suam venerit, tu mihi, dicebat[6], secundus heres esto. Filius non est natus. Ambigunt agnati cum eo, qui est[7] heres, si filius ante, quam in suam tutelam veniat[8], mortuus sit ». In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari, propterea quod ea sola demonstratur[9], qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit.

Alterûm autem genus est eorum, qui sententiam inducunt[10], in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, et in omne factum idem valeat; sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicialis

3. *Quum liberorum nihil haberet.* Libri quidam scr. et edd. vett. « haberet nihil ». Ern.

4. *Si mihi filius genitus unus.* Ita Pall. et Lambiniani ; nam editio prima « si mihi genitus sit filius unus » : sequentes « si mihi filius genitus fuerit unus ». Lambinus finxit « filius genitur unus » ; non necessario. Gruter. — MSS Cass. Gu. 2, item alius ap. Oud. *gignitur*, quod favet conjecturæ Lambin. *genitur*. Libri quidam scripti et edd. pr. addunt *sit* vel *fuerit* e glossa adscripta in MSS, quamquam in formulis veteribus additur hoc verbum. Ern. — *Genitur* forma est antiqua, cujus generis multa sæpe in legibus erant.

5. *Unus, pluresve.* Est e formula testamentorum. Ern.

6. *Tu mihi, dicebat, secundus h. e.* An excidit *nomen*, ut in parenthesi sit (dicebat nomen), scilicet heredis secundi. Nam ad *postea* referre alienum sit. Ern.

7. *Qui est heres, si filius ante.* Lallem. dedit « qui est secundus heres, si filius ante ».

8. *In suam tutelam veniat.* Schütz. dat *veniret*, declaratque *veniat* ferri non posse.

9. *Ea sola demonstratur.* Wetz. « demonstranda est ». Gallic. interpr. demonstrari potest.

10. *Inducunt, in quo.* Pessime interpungebatur sic : *inducunt. In quo.* Sch. — Intellige : alterum genus eorum, qui sententiam inducunt, illud est in quo non simplex voluntas, etc.

assumptivæ[11] maxime sustinetur. Nam tum inducitur comparatio[12], ut « In eum, qui, quum lex aperiri portas noctu vetaret; aperuit quodam in bello, et auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros hostes[13] castra haberent » : tum relatio criminis[14], ut « In eo milite[15], qui, quum communis lex[16] omnium hominem occidere vetaret, tribunum[17] militum suum, qui vim sibi afferre[18] conaretur, occidit » : tum remotio criminis, ut « In eo[19], qui, quum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat[20], quia sumptum quæstor[21] non dedit, profectus non est » : tum concessio per purgationem, et per imprudentiam, ut « In vituli immolatione[22] » : et per vim[23],

11. *Juridicialis assumptivæ.* Δικαιολογικῆς ἀντιθετικῆς. De assumptiva supra cap. 24-36.

12. *Comparatio.* De qua vide supra cap. 24, 26.

13. *Hostes castra.* Lallem. dat *castra hostes.*

14. *Relatio criminis.* De qua vid. cap. 26-28.

15. *In eo milite.* Addidimus *milite* ex MSS apud Oud. aliisque et Gu. 1, Cass. edd. pr. delevit Aldus. Ern.

16. *Communis lex omnium*, etc. *Omnium* aberat a MS Leid. 3. Arbitror bene; nisi cum Oudend. malis corrigere vulgatum *omnino*, quod non displicet. Ern. — De relatione criminis resp. cap. 24-26.

17. *Tribunum militum suum.* Variant libri, alii *militum*, alii *militem*, ut etiam Gu. 1. Sine dubio vox est spuria, ut alii viri docti judicant. Uncis inclusi. Ern. — Schützius omnino delevit.

18. *Vim sibi afferre.* Sic edidi pro *inferre* ex MSS pluribus apud Oud. etiam nostris Gu. 1, 2, et sic Cicero in Miloniana in hac ipsa re. Ern. — Sic enim hunc rem attingit Cicero in Miloniana : « Pudicitiam quum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit : atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit ». Plut. in Mario tradidit juveni nomen fuisse Trebonium, tribuno autem C. Marii nepoti, C. Lucium.

19. *Ut in eo.* Supra cap. 29. De remotione autem criminis vid. 29, 30.

20. *Præstituerat.* Schütz. dat *præstitueret.*

21. *Quia sumptum quæstor non dedit.* Supra cap. 29, erat *daret*, et h. l. forte fuit *dederat.* Ernest. — Lallem. « non dedit quæstor ».

22. *In vituli immolatione.* Vide supra cap. 31.

23. *Et per vim... et per casum.* Ibidem.

ut « In navi rostrata » : et per casum, ut « In Eurotæ fluminis[24] magnitudine ». Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quiddam voluisse scriptor demonstretur; aut sic, ut in ejusmodi re et tempore hoc voluisse doceatur.

XLIII. (XLIII.) Ergo is, qui scriptum defendit[1], his locis plerumque omnibus, majore autem parte[2] semper poterit uti : Primum scriptoris collaudatione, et loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere; et hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod vehementissimum est, facti, aut intentionis[3] adversariorum cum ipso scripto contentione[4], quid scriptum sit, quid factum, quid juratus judex : quem locum multis modis variare oportebit[5], tum ipsum secum admirantem, quidnam contra dici possit; tum ad judicis officium revertentem, et ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exspectare debeat[6]; tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco[7], producendo, hoc est, interrogando,

24. *Ut in Eurotæ fluminis.* Schütz. delet *fluminis*, quod e glossa fluxisse patere declarat e cod. Voss. c. schol. ubi *fluminis* est inter versus adscriptum.

XLIII. 1. *Defendit.* Multi libri scripti et edd. *defendet.* Quod fortasse rectius h. l. sed in his temporibus ita variat Cicero, ut certi quid statuere non liceat. Ern. — Schütz. dat *defendet* auctoritate multorum MSS et edd. et quia supra est : « qui sententia se defendet ».

2. *Majore autem parte.* Schützius cum Lamb. « majorem aut. partem ».

3. *Facti, aut intentionis. Facti* si adversarius *factum* suum defendit; *intentionis*, si judicium *intendat.* Intentio non est gallice *l'intention*, ut putavit interpres. Melius esset *la prétention.* Est autem eodem sensu quo passim : « intentio, depulsio ».

4. *Contentione.* Wetzelius interpretatur, *comparatione.* Credam melius *oppositione.*

5. *Variare oportebit, tum.* Male invaluerat interpunctio, « variare oportebit. Tum ». Sed accusativi « admirantem... revertentem... quærentem » arctissime copulantur cum verbis « variare oportebit ». Sch.

6. *Aut exspectare debeat.* Schütz. dat, « aut quid exspectare debeat », e MSS Cass. quod jam Ernestio valde placuerat.

7. *Quasi intentantis loco, produ-*

utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendi neget; utrum negare ausus sit, se dicere desiturum; si neutrum neget, et contra tamen dicat, nihil esse, quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, et quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat; duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius. Quum et scriptum [8] aperte sit, et adversarius omnia confiteatur, tum judicem legi parere, non interpretari legem oportere.

XLIV. (XLIV.) Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant [1], oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud demonstrabitur : ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia; aut causa assumptiva [2] inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos

cendo. Schützius dat « quasi in intentionis locum producendo ». Vulgatum, inquit, quid sit non magis explicari potest, quam quod in aliis est, « intendentis loco ». In cod. Altorf. scribitur *locum;* et pro « intentantis » ipse « in intentionis » emendavi. Nempe adversarium « quasi in intentionis locum producere » significat, eum adigere, ut ipse intentionem suam pronuntiare cogatur, quod Cicero ipse sequentibus verbis explicat; et quia hæc metaphora paullo audacior videbatur, eam Cicero præmisso *quasi* mollit, ut sæpe. Sch.

8. *Quum et scriptum aperte sit.* Lallem. dedit « Quum et scriptum sit aperte, et adversarius ».

XLIV. 1. *Poterant.* Schützius dat *poterunt.*

2. *Causa assumptiva.* De qua c. 42. Wetz.

argumentari, qui, ne id facere possemus, indicium[3] nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituatur, ut a scripto recedatur. Nam et eos, qui aliquid scribant, non existimaturos, id, quod scripserint, ratum futurum: et eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel a scripto recedere consueverint. Quod si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, a voluntate ejus stare. Nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quam illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod illæ suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur.

XLV. Sin causam afferet is, qui a sententia stabit, primum erit contra dicendum: quam absurdum[4], non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire: deinde conversa omnia esse[5]: ante solitos esse accusatores judicibus persuadere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusaretur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre[6], quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ convenient argumentationes: primum nulla in lege[7] ullam causam contra scriptum accipi

3. *Indicium* [illegible] Edd. [illegible] pro [illegible] e MSS apud Gruterum et Oudend. et Gu. utroque. Cass. [illegible] [illegible] est: et [illegible] pro eo est [illegible] Ern. — Schutz sequutus est.

4. *Quam absurdum.* Schutz. addit [illegible] e MS Leid. 2, quod Ernest. non displicet.

5. *Omnia esse* Sch. cum Lamb. [illegible] *esse omnia*, ut ordine concinnius.

6. *Causam afferre.* Schütz. dat *afferre* cum cod. Voss. c. schol. it. Voss. 2, Leid. 3, et hoc variandæ orationis causa præfert Oudend.

7. *Primum nulla in lege ullam causam contra*, etc. De quo amplius disseruit infra cap. 45. — *Deinde*: vide infra cap. 46. — *Postremo*, ibid. Wetz.

convenire; deinde si in ceteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat; postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minime oportere.

XLV. Prima pars his fere locis confirmabitur: scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret; non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quidquam excipiendum putasset; consuesse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, et maxime videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eumdem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret; et ostendere, causam accipere [1], nihil aliud esse, nisi legem tollere; ideo quod, quum semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum; omnibus causam dari et potestatem peccandi, quum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare; deinde et ipsis judicibus judicandi, et ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, si semel a legibus recessum sit: nam et judices neque, quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant; neque, quo pacto aliis [2] improbare [3] possint, quod contra

XLV. 1. *Causam accip.* De causa quærere, non de facto, i.e. legem tollere, quæ de facto, non de causa pronuntiavit.

2. *Quo pacto aliis.* Legendum est aut *alios*, ut Victor. edidit, quod habet MS apud Oudend. aut *in aliis*, quod tantopere consentiant libri in verbo *aliis*. Legant lectores: non potui decernere. Ern. — Schütz. dedit *in aliis*.

3. *Improbare.* Frustra Oud. conjicit *probare*, quod scilic. ad vulgatam lectionem *aliis* referendum putabat.

legem judicarint; et ceteros cives, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio, et ex ea[4] ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrarit[5]. Postea quærere a judicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis; cur reipublicæ munere impediantur, quum sæpius[6] suis rebus et commodis servire possint; cur in certa verba jurent; cur certo tempore conveniant, certo discedant; nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, nisi quæ causa in lege[7] excepta sit; an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab judicibus, si ejus rei[8] causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint;

Sed verissimum est *improbare*. Nam cur judicibus judicandi rationes perturbentur, si semel a legibus recessum sit, duæ causæ afferuntur, primum quod ipsi, quod sequantur, non habituri sint, deinde quod in aliis judicibus improbare non possint, si forte contra leges judicaverint. Hæc igitur causa repetitur a malo, quod alii imitari possint, exemplo.

4. *Et ex ea ratione*. Lallem. omittit *ea*.

5. *Administrarit*. Sic fidenter edidi pro *administrabit:* quod salva latinitate stare non potest: et meri conjunctivi præcedunt in ejusmodi structura. Mox « ab judicibus » e MSS pluribus et ed. pr. Omnib. pro *apud*. Sic et mox est in omnibus. Ern.

6. *Quum sæpius suis rebus*. Delevi *seriis*, quod e MSS suis quibusdam addiderat Gruterus. Nam quis ita dicit? Omnes « rebus suis et commodis servire », sine tali adjunctione, qualis est etiam *necessariis* in libris quibusdam. Utrumque est a glossatore. Ern. — Pro *quum sæpius* Schützius dat *quo secius* ut magis concinnum. Eodem modo, inquit, ad Herenn. I, 12, dicitur : « impedimento est, quo secius feratur lex ». Et *seriis*, quod Gruterus in MS invenit, sine dubio e *secius* depravatum est. Sch.

7. *In lege*. Vulgo *ex lege :* contra consuetudinem latinam in hac formula : *in* habent MSS etiam nostri, et edd. vett. Aldus primus dedit *ex*. Ern. — Sch. assentitur.

8. *Si ejus rei causam*. Primitus cusi *causæ*, quod et in Grevenb. At enim Pall. *causa*, quod fere malim. Lambinus *causam* abjecit. Grut. — Variant libri in hoc verbo, aliis etiam *causæ*, aliis *causa* exhibentibus: aliique aliud placere video. Ego cum Lambino spurium esse credo: nec pro-

postea hoc, quod faciat, indignius et impudentius esse, quam si adscribat; age porro[9], quid? si ipsi velint judices adscribere, passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo et literis mutare non possint, eam re ipsa, et judicio maxime, commutare; deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, quum populo cognoscendi, et probandi, aut improbandi potestas nulla fiat; hoc ipsis judicibus invidiosissimum futurum; non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum; apud populum hoc, et per populum agi convenire; quod si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi; se actiones videre[10] et dissuadere velle;

fecto convenit sequentibus ullo modo : « ejus rei causam ..... exceptionem ». Est scilicet a glossa, diserte exponente, quod in exceptionis verbo latet, estque ducta e superioribus verbis : « nisi quæ causa in lege excepta sit ». Ern. — Schützius dat « si ejus causæ ». Sensus est, inquit : quærere a judicibus, num passuri sint, si reus ejus causæ, propter quam se contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat ; ex quo patet verissime lectionem *ejus causæ*, quæ est in cod. Voss. c. schol. probasse, quum alii edidissent « ejus rei causam ». Sch. — De re respice I, 33. Wetz.

9. *Age porro, quid? si ipsi.* Aut *quid* delendum puto ut forma legitima hujus rationis *age porro*, vel *vero* reddatur, in qua *quid?* locum non habet, aut transponendum *si quid i. j.* etc. Ern. — Schützius delevit *quid*, auctore Ernest.

10. *Se actiones videre et dissuadere velle.* Hoc ego numquam intellexi, nec explicatum reperi. Conjeci *actionem* scil. legislatoris, in lege ferenda : nam in lege accipienda non est actio, ut referre possis ad illa duo, « qui lator sit, qui sint accepturi ». Ern. — Pal. pr. « accessiones videre ». Schützius dat « se captiones ostendere et dissuadere velle ». Quid hoc est, inquit, « actiones videre? » Commodum nos Victorinus expedire potest. Is h. l. ita circumscripsit : « Quod si aliquis hanc legem ferat, scire se velle, ut si aliquid sit captiosum adversariumve contra dicat ». Ex quo perspicue intelligitur, illum in codice suo non *actiones*, sed *captiones* legisse. Pro *videre* autem *ostendere* scripsi : hoc enim quia in codd. *ondere* scribi solebat, facile poterat in *videre* mutari. *Captionis* vocabulum in simili re occurrit, Brut. cap. 53 : « Quanta esset in verbis captio, quum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur voluntates » ; et cap. 52 : « quam captiosum esset populo, quod scriptum esset negligi, et opinione quæri voluntates ». Sic et Partitt. Orat. I, 38 :

quod si hæc[11] quum summe inutilia, tum multo turpissima sint, legem, cujuscemodi sit, in præsentia conservari ab judicibus, post, si displiceat, a populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus; neque isti, ne si extra periculum quidem esset[12], crederemus. Nunc quum scriptum sit, amentiam esse, ejus, qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cognoscere. His et hujusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum[13] accipi non oportere.

XLVI. (XLVI.) Secunda pars[1] est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere; aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare; aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur[2], ita cautum unaquaque de re, ita, quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari.

Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus

« eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii ». Sch.

11. *Quod si hæc.* E Victorino colligere licet, hic omissum esse: « quæ adversarii dicant », vel simile quid. Scilicet jam antea dictum erat, inutile et indignum esse a lege scripta recedere; et cap. 46, in re simili dicitur: « aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare ».

12. *Neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus.* Isti adversario, ne si non reus quidem esset, crederemus.

13. *Causam extra scriptum accipi*, etc. Causam non in ipsa lege scriptam. Wetz.

XLVI. 1. *Secunda pars est*, etc. Resp. cap. 44.

2. *Diligenter perscripta demonstrabitur.* Schützius dat « diligenter perscripta ostendetur ».

idcirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa impudentia sit[3], eum, qui contra quam[4] quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa quippiam[5] accusator[6] deroget, omnibus partibus justius et probabilius accusare videtur[7]. Nam superior oratio hoc[8] omnis faciebat, uti judices, etiamsi nollent, necesse esset; hæc autem, etiamsi necesse non esset, ut vellent contra judicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo[9], qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit (de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscri-

3. *Summa impudentia sit.* Pro *est* dedi *sit* e MSS nostris omnibus, duobus apud Oud. quod saltem est elegantius vulgato, in quo tamen latinitas salva est. Ern. — Schütz. sequutus est.

4. *Contra quam quod scr.* Addidi *quam* e MSS nostris et aliis ap. Gronov. Oudend. et edd. pr. Aldus primus delevit. Oudend. defendit vulgatum, propter observatiunculam de illo *quam* interdum omisso, ut *propter quod*, pro *propter quam quod*. Ern.

5. *Quippiam.* Variant hic libri et critici, et aliud alii placet, ut Oud. *quipiam*, quod et Gu. 1 habet. Ego delendum puto alterutrum, aut *quid*, aut *quippiam*. Ern. — *Quippiam* Sch. omisit innixus cod. Voss. c. schol. a m. pr. et Medic. atque auctoritate alterius loci, cap. 48, ubi Cicero ad hunc locum respexit: « Et quemadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate, quod cum adversario staret, derogasset ».

6. *Accusator.* Nempe accusator in tali causa is est, qui pro scripto s. a scripto dicit, s. qui scriptum defendit. Rei autem defensor is est, qui contra scriptum dicit et æquitate pugnat. Sch.

7. *Accusare videtur.* Schützius, « accusare videatur ».

8. *Nam sup. oratio h. o. faciebat.* Transponit Lambinus: « nam superior omnis oratio hoc faciebat », non volentibus MSS. Nimirum ignorabat *hoc* positum hic ἀντὶ τοῦ *huc* antique. Gaut. — Sed sic Cicero non scripsit. Ergo scribamus *huc*, si vera est lectio. Edd. pr. habent *hæc*. Ern.

9. *Demonstrabitur non esse in eo.* Schütz. dat « demonstrabitur inesse in eo ». Negativa, inquit, particula, pessime hic invecta, recte carent cod. Voss. c. schol. a m. pr. Voss. 2, ed. Omnib. In Voss. 1, Leid. 2, est « demonstrabitur inesse », quod prætulimus; nam ex hac lectione facilius conjicitur, quomodo « non esse » in aliis ortum sit. Sch.

psimus[10]), de his locis, quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus; aut causæ et rationes afferentur, quare, et quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoque, et voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur[11]; aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

XLVII. (XLVII.) Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur; aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit; et, quamcumque causam assumet, assumptionis partibus[1] se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco quum diutius commoratus, sui facti rationem et æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adversarios dicet oportere causas accipi. Demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit; omnia supplicia, quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse; scriptorem ipsum, si exsistat, factum hoc probaturum; et idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse; et ea re legis scriptorem certo[2] ex

10. *Perscripsimus.* Inepte in edit. Ernesti parenthesis hæc post verbum « transferemus » clauditur, operarum forsan errore. SCH.

11. *Non...confirmatum esse videatur.* Variavere librarii in hujus loci lectione. Suspicatus aliquando sum *scriptura*, sine *causa*. Nam in illa lectione etiam *ipsius* requiri videtur. ERN. — Schützius dat « non ipsa solum scriptura causa confirmata esse vid. » Significatur, inquit, quod ex Victorini quoque interpretatione apparet, eum, qui scriptum defendat, bene rem suam acturum, si sententiam scriptoris aliam esse non posse, quam quæ a se scripto subjiciatur, demonstret, ut videatur causa sua non scriptura solum confirmari, sed etiam ipsa scriptoris sententia et voluntate.

XLVII. 1. *Assumptionis partibus.* Intellige quatuor illas constit. assumptivæ partes, nempe comparationem, remotionem, relationem criminis, et concessionem. CAPP. — De quibus vide c. 30 et 48.

2. *Certo ex ordine.* Primum ex se-

ordine judices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, et voluntatem interpretari; deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus et barbaris judicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse; nunc vero, quod intelligeret, quales viri judicaturi [3] essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse : neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. Postea quærere [4] ab adversariis, Quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima; tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sint [5], tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in [6] sermone quidem quotidiano atque imperiis domesticis recte posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, et non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

natorio. Ab illo quum C. Gracchus ad equites judicia transtulisset, a. 630, Plotius a. 654, cum senatoribus eadem iterum communicasset, Sulla dictator ann. 671 senatui soli addixit. Cf. ad Brutum, 43. WETZ.

3. *Quales viri judicaturi essent.* MS Cass. Gu. 2, et alii apud Gron. et Oud. addunt *res*, quod mihi non a librariis ortum videtur : « res judicare » bene latinum est, et prope formula solemnis in hac re. ERN. — Sch. voculam *res* recepit, quod hic omnino de judicibus futuris, non de iis, qui in certa quadam causa judicaturi sint, agitur.

4. *Postea quærere ab adv.* Et infra « Deinde ex util... ostendere »; et inferius « postea... describere ». Pro iis Sch. dat « Postea quæret ab adv... Deinde... ostendet... Postea... describet ». Hic ubique, inquit, verba recta posuimus, quæ in futuro tempore continentur cum illo : « demonstrabit, nullam esse legem ». Et sic ultimo loco hæc argumentorum expositio eadem tertia persona futuri clauditur : « eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit ».

5. *Quæ perspicua sint.* Sic MSS etiam nostri, et edd. pr. vulgo *sunt*, male.

6. *Ne in s. q. quot. atque imp. domesticis.* Vide or. pro Cæcina, c. 18.

XLVIII. Deinde ex utilitatis et honestatis partibus ostendere, quam inutile, aut quam turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere; et id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quam utile, aut quam honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues et obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est [1], utilitatem, et eorum, qui [2] scripserint, sapientiam et diligentiam. Postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere; et judex is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quam indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus et audaciam contra legem fecerit, et eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit : atque his, et hujusmodi rationibus, et accipi causam, et in hac lege accipi, et eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit.

Et quemadmodum ei dicebamus [3], qui a scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam convertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere; deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, et illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquod inducere per ra-

Schütz. « ne sermone quidem ». — *Qui verba habuerit.* Schütz. dat « qui ea verba habuerit », auctoritate cod. Voss. c. schol. Voss. 1, Leid. 1, 2, quod Oud. quoque placebat.

XLVIII. 1. *Quibus de scriptum est.* Sch. cum Lambino « quibus de rebus scr. est ».

2. *Qui scr.* Sch. « qui scripserunt ».

3. *Dicebamus.* Supra c. 46.

iocinationem, de qua post dicemus[4]. Quacumque autem in re[5], quamvis leviter probabili, scripto ipso se defenderit, etiam quum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod, si id, quo nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam[6] ejus vim et acrimoniam lenierit ac diluerit. (XLVIII.) Loci autem[7] communes ceteri ex assumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a scripto dicet : leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum : leges in consilio scriptoris, et utilitate communi, non in verbis consistere; quam indignum sit, æquitatem literis urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

XLIX. (XLIX.) Ex contrariis[1] autem legibus controversia nascitur, quum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo : Lex est[2], QUI TYRANNUM OCCIDERIT, OLYMPIONICARUM[3] PRÆMIUM CAPITO, ET QUAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATU DEPOSCITO,

4. *De qua post dic.* Infra cap. 50.

5. *Quacumque autem in re.* Sch. emendat « quacumque autem ratione ». Sensus, inquit, postulat. Nempe expositæ erant complures rationes, quibus is, qui contra scriptum dicit, possit aliquid ex ipsa scriptura ad suam causam convertere. Vulgatum *in re* ortum esse videtur ex scribendi compendio *rone* pro *ratione*.

6. *Omnem illam ejus vim. Illam*, quod abest a MS Cass. Sch. ut otiosum, delevit, probante Ernestio.

7. *Loci autem communes ceteri.* Sic pro vulgato *certis*, ex MSS pluribus Grut. Oud. et edd. pr. edidi. Non est sermo de certis locis, sed de locis ex assumptionis partibus, quorum plures supra indicavit, hic de reliquis monet, qui utrique disceptantium parti apti sint. ERN. — Sch. sequitur. Lallem. retinuit *certis*.

XLIX. 1. *Ex contrariis... legibus.* Ἀντινομίαν vocant rhetores græci. CAPP. — Vide Her. II, 10.

2. *Lex est.* MSS quidam, in his nostri, Cass. Gu. 1 delent hic *est*, ut et cap. 50, princ. Semel monuisse de hac forma satis sit, ut supra de alio genere. Nihil certi est : sed simplicitati tamen Ciceronianæ in his libris aptius, verbum *est* in his relinqui. ERN.

3. *Olympionicarum.* Non arbitror hic de corona esse intelligendum, sed de statua, quæ erigenda esset ei qui tyrannum occidisset, quemadmodum

ET MAGISTRATUS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QUINQUE EJUS PROXIMOS COGNATIONE MAGISTRATUS NECATO. « Alexandrum, qui apud Pheræos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, quum simul cubaret, occidit[4]. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi in præmii loco[5] deposcit. Sunt, qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in judicio est». In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat : ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se; ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit : nam postrema quæque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat : nam id, quod imperatur, necessarium; illud, quod permittitur[6], voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna[7] afficiatur, aut in utra major pœna statuatur : nam maxime conservanda est ea, quæ diligen-

Athenis Harmodio et Aristogitoni factum fuisse scriptores memoriæ prodiderunt. Nam Olympionicæ non corona tantum ex oleastro, verum etiam statua ornari solebant. Quod Plinius indicare videtur (edit. Hard. tom. II, p. 642). NASC.

4. *Alexandrum... uxor sua... occidit*. Ann. U. fere 397; quum ab ann. inde 386 sæviisset. WETZ.

5. *Sibi in pr. loco. In* addidimus e MSS Oud. et nostris omnibus, edd. pr. est enim elegantius, nec a librariis. ERNEST.

6. *Illud, quod perm.* Ernesti malebat *illud* abesse. Concinne tamen hic *illud* opponitur præcedenti *id*. SCH.

7. *Pœna afficiatur*. Int. quia non obtemperatum sit : est tamen paullo durius. Itaque Oud. conjecit *adjiciatur*, eleganter sane, sed non necessario. ERN. — Sch. delet omnino *afficiatur*, ut parum hic aptum, fretus auctoritate Victorini, qui sic locum

tissime[8] sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet: nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem scripta videatur: nam quæ in partem aliquam, et quæ in certam quamdam rem scripta est, promptius[9] ad causam accedere videtur, et ad judicium magis pertinere. Deinde, ex lege[10] utrum statim fieri necesse sit; utrum habeat aliquam moram et sustentationem: nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti; contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci: quo sanctius et firmius id videatur esse, quod apertius[11] scriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam

interpretatur, ut videatur verbum *statuatur* post *pœna* subauditum habuisse.

8. *Diligentissime sancta est.* Optime hanc lectionem defendit Lambinus. Nam ante eum edebatur: « quæ diligentissima et sancta est ». Lambini conjecturam firmat cod. Voss. c. schol. Est autem lex diligentius sancta, quæ pœnam statuit in eos, qui non obtemperaverint, quam quæ nullam; et quæ graviorem pœnam statuit, diligentius est sancta, quam quæ leviorem. Sch.

9. *Promptius.* Sic sine varietate libri, nisi quod Gu. 1 habet *promittis* vitiose: adscripto supra, alii *promptius*. Elegans est conjectura Fabri et Lambini *propius*. Ern.—Quam Lamb. conj. Lall. et Sch. receperunt. Wetz. autem: *promptius*, facilius. Lex igitur prompte accedit ad causam, facile nostræ causæ accommodatur, ut homo prompte ad nos accedit qui vocatus libenter et celeriter venit.

10. *Deinde, ex lege utrum st. f. n. s. utrum habeat a. m. et s.* Sch. dat « deinde, utra ex lege statim f. n. s. utra habeat al. m. e. s. » Sic, inquit, fidenter emendavi vulgatam lectionem. Quod rescripsi primum contextu orationis firmatur, quippe quo non quæritur, utrum aliquid ex lege fiat, sed quoniam de duabus legibus inter se contendendis agitur, utra ex lege potius aliquid fiat. Deinde accedit Victorini interpretatio, quæ perspicue prodit, eum sic legisse, ut edidimus. Ille autem his utitur ad h. l. explicandum verbis: « Deinde considerandum ex qua lege statim fieri aliquid, aut non fieri necesse sit, et ex qua sit aliqua tarditas ». Sch.

11. *Quod apertius scriptum sit.* Sic MSS omnes et apud Oudendorp. et nostri. Itaque recepimus pro *descriptum*. Ern.

sententiam quoque adjungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se : postremo facere, si causa dabit facultatem[12], ut nostra ratione utraque lex conservari videatur; adversariorum[13] ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, et quos ipsa causa det, videre oportebit, et ex utilitatis et honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

L. (L.) Ex ratiocinatione[1] nascitur controversia, quum ex eo, quod uspiam est, ad id, quod nusquam scriptum est, pervenitur[2], hoc pacto : Lex est : SI FURIOSUS ESCIT[3], AGNATORUM[4] GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAQUE EJUS POTESTAS ESTO. Et lex : PATERFAMILIAS UTI SUPER FAMILIA PECUNIAQUE SUA LEGASSIT[5], ITA JUS ESTO. Et lex : SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORITUR, FAMILIA PECUNIAQUE EJUS AGNATORUM GENTILIUMQUE ESTO. « Quidam judicatus est parentem occidisse. Ei statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt[6]; os autem obvolutum est folliculo et præligatum; deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem conjectus[7] in profluentem deferretur, compararetur. In-

12. *Dabit facultatem*. Sch. « facultatem dabit ».

13. *Advers. rat.* Delevi copulam *et*, quæ bene abest a MSS nostris et aliis; non enim hæc copulanda, sed disjungenda. ERN.

L. 1. *Ex ratiocinatione*. Quæ supra fuit argumentationis pars, I, 34.

2. *Pervenitur*. MSS plures *venitur*, rectius, ut arbitror. ERN.

3. *Escit*. Lallem. Sch. Ernesti *est*. Vid. Her. 13.

4. *Agnatorum*. Lallem. *agnatum*. Item infra.

5. *Legassit*. Schütz. Ernesti dant *legaverit*.

6. *Inductæ sunt*. MSS Cass. Gu. 1 *inditæ;* quod verum puto : nec hæc lectio est ab librariorum ingenio. Gu. 2, *indutæ sunt*. Sic Tacitus, Annal. lib. XI, cap. 32 : « vincla indita sunt ». ERN.

7. *In quem conjectus in profluentem*. Pal. pr. ita fere hæc concepit,

terea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, et testes adducunt; heredes, quos ipse jubet, scribunt; tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, et inter agnatos, de hereditate controversia est». Hic certa lex; quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, et quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, et quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem.

Locos[8] autem communes hoc in genere argumentandi, hos, et hujusmodi quosdam esse arbitramur: primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem et confirmationem; deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur; postea admirationem [per contentionem[9]], qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in ge-

ut legi possit *conlectus*, quod ferri queat. GRUT.

8. *Locos a. communes. Communes* abest a MS Leid. 2, et edd. pr. Fortasse bene. Nam hi non sunt proprie loci communes, sed loci argumentorum, qui tamen et ipsi sic appellari possunt. ERN.

9. *Postea admirationem [per contentionem]*. Sic edidi pro *percontatione* e MSS Gu. 1, 2, et Gruter. item duobus apud Oudendorp. ERN. — Lambinus dederat « cum percontatione ». Schütz. delet omnino hæc verba. Lectio, inquit, « per contentionem » ab Ernestio recepta, haud satis aptam habet explicationem; deinde valde molestum est auribus: « admirationem per contentionem ». Equidem opinor scholiasten quemdam *percontatione* adjecisse, ut significaret, oratorem admirabundum quasi percontari adversarium, qui fieri possit, etc. Deinde ex *percontatione* alii fecerunt *per contentionem*. SCH. — « Per contentionem » est « utramque rem comparando ». Quod aptissimum est; auribus fortasse durum; sed vix mihi persuaserim falsum esse, etsi uncis includendo hic quoque, ut in ceteris omnibus doctissimum virum J. V. L. sequutus sum.

nere; deinde idcirco hac de re[10] nihil esse scriptum, quod, quum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit; postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint : deinde æquitas rei demonstranda est, ut in juridiciali[11] absoluta.

Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit : quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione; si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, et quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur; deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem[12] ratiocinationibus, quibus ante dictum est, utetur : si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare; periclitari[13] omnia jura, si similitudines accipiantur; nihil esse pæne, quod non

10. *Hac de re.* Lallem. *de hac re;* et paullo infra cum Schütz. delet *re*, quod abest ab Oudend. codd. omnibus, ut sit « de hac re nihil esse scriptum... de hac is qui, etc. »

11. *Juridiciali.* MSS Cass. Gu. 1, et unus apud Oud. *negotiali*, male. Nam juridicialis genera duo sunt, quorum alterum absolutum est, non negotialis. Ern. — Vide cap. 23.

12. *Iisdem rationibus.* Schützius omittit vocem *rationibus* cum codd. Voss. c. schol. Leid. 1, ed. Omnib. ut insuaviter repetitam.

13. *Periclitari..... videatur.* Hæc non sunt in MSS Cass. et schol. MS Voss. In Gu. 1 sunt in margine, item in Gu. 2, alia scholiastæ manu adscripta. Et sane, si ista sunt genuina, idem bis dicitur : nam, « nihil esse pæne, quod non alteri simile videatur », nihil differunt ab sequentibus : « omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari ». Monendi lectoris causa uncis ea inclusi. Sed totus locus laborat, et varie in MSS et edd. legitur. Alii habent « multis de similibus », alii « multas de similibus », quod placet Oud. item quidam *tamen* pro *tantum*, quod mihi placet, nempe si vulgata servatur saltem constructio, ut sensus sit, Quum multæ

mile esse videatur; multis dissimilibus[14] rebus, nquamque rem tamen[15] singulas esse leges; posse inter se vel similia vel dissimilia demon- Loci communes[16] a ratiocinatione, oportere ura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod iptum sit, pervenire; et neminem posse omnes scripturam amplecti, sed eum commodissime e, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelli- : contra ratiocinationem, hujuscemodi, con- m divinationem esse, et stulti scriptoris esse, sse omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI.) Definitio[1] est, quum in scripto verbum l est positum, cujus de vi quæritur, hoc modo: UI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQUERINT, AMITTUNTO; EORUM NAVIS ET ONERA SUNTO, QUI REMANSERINT. «Duo quidam, quum jam in vigarent, et quum eorum[2] alterius navis, al- nus esset, naufragum quemdam natantem, et ad se tendentem animadverterunt; misericordia ti, navim ad eum applicaverunt[3]; hominem

tc. Nam hic quoque aliquid etur, forte «et similibus», tremo *diss.* et *similia* jun- d vix est tanti, in his mul- are. ERN. — Schütz. dele- nodo, «nihil esse pæne... , cetera quæ Ernesti suspe- t, genuina Ciceronis esse an hæc sint a Cicerone. Necessaria autem sunt, quia iis respondent verba quæ infra sequuntur: «contra ratiocinationem». SCH.

ltis diss. rebus. Schütz. dat de similibus rebus» cum s. 1, Leid. 1, 3, Oudend.

nen, pro vulgato *tantum*, od. Voss. c. schol. a m. pr. l. Omnib.

ci communes a ratiocina- um est Oudend. dubitasse,

LI. 1. *Definitio.* Hoc est, quartus modus controversiæ in scripto, quæ ex definitione nascitur. Conf. c. 40, init. SCH.—Resp. I, 13, 8; Herenn. I, 12, II, 12; et de exemplo ipso Herenn. I, 11; ubi refert ad scriptum et sententiam. WETZ.

2. *Et quum eorum.* Addidi *quum* e MSS, quod h. l. est prope necessarium, quia aliter hic, aliter ante dicitur: atque etiam hæc repetitio est Ciceroni usitatissima. ERN.

3. *Applicaverunt.* Schütz. dat cum cod. Voss. c. schol. auctore Oudend.

ad se sustulerunt. Postea[4] aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius jactare cœpit, usque adeo, ut dominus navis, quum idem gubernator esset, in scapham confugeret, et inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, navim[5], quoad posset, moderaretur; ille autem[6], cujus merces erant, in gladium ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, et navi, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, et tempestate jam commutata, navis in portum pervehitur[7]. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leviter saucius, facile est

applicarunt, ut tollatur ingratus repetitarum syllabarum *erunt* sonus.

4. *Postea aliquanto*. Schützius dat « Postea aliquando ».

5. *Navim... moderaretur*. MSS plupures et edd. pr. habent *navi*, quod stare cum verbo potest, et fortasse in *navim* mutatum est a librariis: nisi e sequentibus huc venit, in quibus est: *navi opitulatus est*. Ern. — *Navi* habent codd. Gronov. Voss. c. schol. Voss. 1, 2, Leid. 3, ed. Omnib. Sch.

6. *Ille autem... ibidem incumberet*. Vulgo edebatur: « in gladium in navi ibidem incumberet ». Sed *in navi* abest a cod. Voss. c. schol. MS Leid. et est manifestum τοῦ *ibidem*, idem tamen verum quoque interpretamentum. Nam *ibidem* non ad *scapham*, sed ad *navim* referendum est. In ipsa navi dominus mercium super mercibus suis in gladium incubuit; cur enim, si eum vitæ tæderet, in scapham antea confugeret? Falsus igitur erat Ernesti, quum putaret, necessarium esse sic intelligere, quasi hic quoque in scapham confugerit, quia aliter in actione legis non potuerit navim reliquisse dici; quasi is, qui se occiderit in navi, non recte dicatur navim reliquisse. Nec provocare debebat Ernesti ad locum similem ad Herenn. I, 11: nam ibi ægrotus unus manet in navi, nec mentio fit alicujus, qui in gladium incubuerit. Sch.

7. *In portum pervehitur*. Sic pro vulgo *provehitur*, legendum e MSS quinque, ut Cic. ad Att. XIV, 19: « in portum mallem pervehi ». *Pervehi* dicitur de iis, qui destinatum ad locum veniunt; *provehi*, qui longius aliquo progrediuntur. Adi comm. ad Liv. XXXI, 23: « tranquillo pervectus Chalcidem »; ad Cæs. Bell. Civ. II, 3: « freto Siciliæ pervehitur ». Restituendum etiam e MSS, in quibus Vossianus, apud (Pseudo-) Cic. ad Quirites p. R. « parva navicula pervectus in Asiam », vulg. *trajectus*. Plin. II, 97: « tertio die ex Italia pervectorum Uticam ». Sic MSS optimi Leidd. non *provectorum*. Sil. Ital. VIII, 126, « pervecta ad litora », ubi male Heins. *prævecta*. Lib. V, 204: « Delon pervectus Apollo »: adde lib. XVI, 519. Solin. pag. 23 ed. Salm. « equitantem Puteolos usque perveheret ». Sic MSS tres cum Ald. vulgo *veheret*. Restituenda etiam sæpius est Apuleio, ut Met. I, pag. 16, 17, IX, pag. 189:

ex vulnere recreatus. Navim cum onere horum trium suam quisque esse dicit». Hic omnes scripto ad causam accedunt, et ex nominis vi nascitur controversia. Nam et relinquere navem, et remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur.

(LII.) Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in judiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus et demonstrativum argumentandi locos et præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tamen [8] harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati.

Nam placet, in judiciali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quamdam honestatis. In deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis et honestatem, et utilitatem. In demonstrativo [9], honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur; quædam separatius ad finem, quo referri omnem [10] orationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores, sic res apertas, obs-

« domum celeri gradu pervectus ». Sic enim MSS quinque : vulgo *provectus*. OUD.

8. *Quia proprii tamen harum.* Sic edd. pr. MSS fere : at vulgati inde ab Aldo *tantum*. Cass. *tantarum*, quod e *tamen harum* natum videtur. *Tn* et *tm* in libris facile permutantur. Et hoc intelligi potest. Vulgatum non. ERN.

9. *In demonstrativo. Autem* post « in demonstrativo », auctoribus MSS nostris omnibus, et aliis, et edd. pr. delevi. ERN.

10. *Omnem orationem.* Sic pro *rationem*, iisdem libris auctoribus dedi, quod et sine libris fieri poterat. Aldus induxit. ERN. — Ernestii notis hoc in capite Schütz. omnibus assentitur.

curiores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

LII. (LIII.) Rerum expetendarum tria genera[1] sunt; par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos allicit[2] ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim et naturam, sed propter fructum, atque utilitatem, petendum[3]: quod genus pecunia[4] est. Est porro quiddam ex horum partibus junctum, quod et sua vi, et dignitate nos illectos[5] ducit, et præ se quamdam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autem in secundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, et quia major est vis honestatis, juncta esse omnino ex duplici genere intelligentur; sed in meliorem partem vocabuli conferantur, et honesta nominentur[6]. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes

LII. 1. *Tria genera sunt.* Herenn. III, 2; Quintilian. III, 6; Aristotel. Rhet. I, 6.

2. *Allicit.* Indicativum conjunctivo *alliciat* recte prætulit Ernesti. In eadem consecutione paullo post quoque indicativus ponitur. SCH.

3. *Petendum.* Schütz. dat *expetendum* cum Lambino.

4. *Quod genus pecunia est.* In quibusdam codd. omittitur *genus*, quam omissionem minime debebat Oudend. probare: « quod genus », ut sæpe, est « in quo, ex quo genere ». SCH.

5. *Illectos ducit.* Sic cod. Leid. 3, vere et eleganter. Vulgo inepte: « Inductos ducit ». SCH. — Wetzelius vulgatam male tuetur. Scilicet, inquit, nos *induxit* ante, nunc *ducit*.

6. *Hæc autem tertia ... nominentur.* Schützius lectionem Lambini revocavit: « Hæc autem tertia, quia partes honestatis et utilitatis continent, omnino juncta esse ex duplici genere intelligentur; sed quia major vis est honestatis, in meliorem partem vocabuli conferantur, et honesta nominentur ». In vulgata, inquit, verba « quia major vis est honestatis » male transposita esse, facile perspicitur. Nam

sint, honestas et utilitas; vitandarum, turpitudo et inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo et affectio[7]: quarum altera ex vi, altera ex re et personis consideratur. De utraque post apertius perscribemus[8]. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

LIII. (LIV.) Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus[1]. Quare quum ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera juncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi atque uno nomine amplexa virtus. Nam virtus est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus[2]. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes[3] quatuor: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum, et malarum, neutrarumque[4] scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum

inde, quod major vis est honestatis, non potest colligi, utilia honestis juncta e duplici esse genere. Pro *junctæ res* ipse reposui *juncta esse*, quod ad *hæc tertia* refertur. SCH.

7. *Affectio*, sc. animi. Resp. I, 55; II, 9.

8. *De utraque post apertius perscribemus*. Cap. 57, 58.

LIII. 1. *Nominabimus*. Purgoldus conjecit *nominabamus*. Sed nihil mutandum. SCH.

2. *Virtus ... modo, rationi consentaneus*. *Modo* h. e. « ex modo, secundum modum ». Vel si mavis, cum J. F. Heusingero (vid. ad Offic. III, 3) ante *rationi* ex MS Guelf. inserere « atque est : animi habitus consentaneus naturæ modo atque rationi », ut sit modus quod Horatio (Serm. I, 1, 106), « certi fines ». WETZ. — Et quidem sic vel sine additamento copulativæ *atque*, interpungi et intelligi potest.

3. *Habet igitur p. quatuor*. Vide de Offic. I, 5.

4. *Neutrarumque*. Sic edidi cum Lambino, pro vulgato « et utrarumque », quod nihili est. « Res neutræ » sunt res mediæ, quæ nec bonæ, nec malæ dicuntur per se. Nihil vulgatius in philosophia græca. ERN. — Cui

aliquid videtur[5] ante quam factum sit. Justitia[6] est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum; deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt; postea res et ab natura profectas, et ab consuetudine probatas, legum metus et religio sanxit.

Natura jus[7] est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit[8], ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ, quam divinam vocant, curam cærimoniamque affert: pietas, per quam sanguine conjunctis[9], patriæque benivolis officium et diligens tribuitur cultus: gratia, in qua amicitiarum et officiorum alterius memoria, et remunerandi[10] voluntas continetur: vindicatio[11], per quam vis et injuria, et omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur: observantia, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam et honore dignantur; veritas, per quam im-

Schütz. assentitur, dicitque non opus esse conjectura Oudendorpii *vitandarumque*. — De prudentia vide Her. III, 2; Offic. I, 43, III, 17; Nat. Deor. III, 15; de Fin. V, 6.

5. *Aliquid videtur*. Schützius dat « aliquid videt », scil. animus, quia analogia antecedentium membrorum « repetit..... perspicit » activum hic quoque postulat.

6. *Justitia*. De qua vide Her. III, 2; Offic. I, 5, 7; Nat. Deor. III, 15; de Fin. V, 23; Aristot. Rhet. I, 9.

7. *Natura jus est*. Pall. omnes, item primitus Cusi *Naturæ*; sed reciperem, nisi sequeretur mox « consuetudine jus est ». Grut. — De re resp. cap. 22.

8. *Sed quædam innata vis inseruit, ut religionem*, etc. Schützius dat cum Lambino *insevit*, ut aptius et elegantius.

9. *Sanguine c. patriæque benivolis*. Hæc mutavit Lambinus, sed nullo præeunte MS. Itaque licet nihilo sint istis pejora, minime tamen recipienda duximus. Grut. — Cui nemo, quod sciam, contra dixit, tamen vulgatum minime placet. Ut fere proponere ausim: « benivolentiæ officium et diligens tribuitur cultus ».

10. *Et remunerandi*. Delevi hic alterum *alterius*, quod in Cass. manu prima delevit. Ern.

11. *Vindicatio*. Hic e MSS delevi ter *est*. Ern.

mutata[12] ea, quæ sunt, aut[13] ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.

LIV. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit et majus fecit usus, ut religionem; aut si quid eorum[1], quæ ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus; aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit: par, quod in omnes æquabile[2] est: judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur.

Fortitudo[3] est considerata periculorum susceptio, et laborum perpessio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. Magnificentia[4] est rerum magnarum, et excelsarum cum animi ampla quadam et splendida propositione agitatio atque administratio: fidentia est, per quam magnis et honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit: patientia est[5], honestatis aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio: perseverantia est in ratione bene considerata stabilis et perpetua permansio.

Temperantia est[6] rationis in libidinem, atque in

12. *Immutata*. Id est, non mutata, ut Terent. Andr. I, 5, 7. Wetz.

13. *Aut ante fuerunt*. Schütz. delet *ante*, auct. cod. Leid. 1, a m. pr.

LIV. 1. *Aut si quid eorum... videmus*. De qua phrasi Schützius ait: Turpissimum interpolatoris pannum hic assutum rescidimus, in quo, nihil aliud inest, nisi futilis sententiæ, « quod aut... fecit usus » repetitio. — De re autem resp. cap. 22, ibid. est de « Pacto, pari, judicato, lege ».

2. *Par, quod in omnes æquabile*. Sic posui præeunte Pal. sec. et Grev. Vulgata, « inter omnes ». Grut.

3. *Fortitudo*. Herenn. III, 2; Tusc. V, 14; de Offic. I, 5, 19; de Finib. V, 23; Arist. Rhet. I, 9.

4. *Magnificentia est*. Vide Aristot. Rhet. I, 9; Quint. IV, 2.

5. *Patientia est*. Cf. Partt. 22.

6. *Temperantia est*. Vide de Fin. II,

alios non rectos impetus animi, firma et moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, consilii[7] gubernatione regitur : clementia, per quam animi, temere[8] in odium alicujus concitati, invectio comitate retinetur : modestia[9], per quam pudor honestus caram[10] et stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, et a brevitate præcipiendi remotum est.

Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, et justitiæ injustitia; verum etiam illa, quæ propinqua videntur et finitima esse, absunt autem longissime : quod genus, fidentiæ contrarium est diffidentia, et ea re vitium est; audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, et tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, quæ perseverantiæ finitima est; superstitio, quæ religioni propinqua est : aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia

19; de Offic. I, 5; Tusc. III, 8, ubi tum *temperantiam*, tum *moderationem*, nonnumquam etiam *modestiam* dicit appellari solitam a se σωφροσύνην. Vide de Offic. I, 2, 27; Herenn. III, 2. Wetz.

7. *Consilii gub. regitur*. Pal. pr. initio habet *generatione*, unde fit ut non abhorream a scriptura Grevenb. « consilii ratione regitur ». Grut.

8. *Animi, temere ... comitate retinetur*. Sic arbitror locum esse corrigendum, ex vulgato « invectionis concitati ». Vestigia hujus lectionis fuerunt in Palat. 2, qui habuit « invectio concitata », ut Gu. 2 inter versus. Si quis malit *animi* et *retinentur* conjungere, legat « invecti et concitati ». Ern. — Schützius emendationem Ernestii sequutus est. Lambinus olim conjecerat : « alicujus inferioris ».

9. *Modestia*. De qua ad Herenn. III, 3.

10. *Caram et stabilem*. *Caram* pro *claram* dedi e MSS nostris omnibus et aliis multis. « Clara auctoritas » non est a modestia : at auctoritas, quæ sit juncta caritate, et firma propter caritatem. Ernest. — Cui Schützius assentitur.

item, uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus[11]. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

LV. (LV.) Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos quum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt[1] : quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude : dignitas, alicujus honesta, et cultu, et honore, et verecundia digna auctoritas : amplitudo, potentiæ, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia : amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur : ne forte, qui nos de omni amicitia dicere existiment[2], reprehendere incipiant. Quamquam sunt, qui propter utilitatem modo petendam putent amicitiam; sunt, qui propter se solum; sunt, qui propter se, et utilitatem. Quorum quid verissime constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt, et quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum[3], partim ab nostro beneficio profectæ,

11. *In rebus vitandis reponemus*. De re conf. Herennium, III, 3, et Partt. 23.

LV. 1. *Ducunt*. Deleto « ad se », quod tum ab aliis, tum nostris Cass. Gu. 2, et edd. pr. abest. Nempe hic *ducere* est delectare : ceterum « ducere ad se » phrasis est bene latina, apud Ciceronem, Offic. I; sed alio sensu. Ern. — « Gloria duci » pro Arch. « voluptatibus » pro Sext. 66.

2. *Existiment*. Hoc verum est, non *existimant*, ut quisque audire potest, qui aures latinas habet. Item mox : « sunt, qui putent », ut habet MS Cass. non *putant* : de quo alibi admonitum est. Ern.

3. *Partim ab illorum*. Int. qui nobis

partim utiliores, partim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur.

LVI. (LVI.) Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus : quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in republica quædam sunt, quæ, ut sic dicam, ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii; quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent civitates : alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, et minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ et incolumes, verum etiam, ut amplæ atque potentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas et potentia. Incolumitas est salutis tuta[1] atque integra conservatio. Potentia est ad sua conservanda, et alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri[2], et quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quam brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quamquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis

amici sunt, quibuscum amicitia est : nisi malis *aliorum;* quod foret simplicius et lenius : sed nobis videtur *illorum* rectum et verum esse, ad eamque partem referri, quæ post « ex officiis », nempe vel nostris vel amicorum nostrorum. Ern. — Schützius notis Ernestii in hoc capite assentitur omnino.

LVI. 1. *Tuta atque integra.* Scholion MS habet *rata*, quod defendit Oudendorpius : audirem fortasse si esset *sarta*. Sed vulgatum verum est. Exprime simplicius : incolumitas est, quum salus est integra et tuta : nihil hic obscurum esse aut videri potest. Ernest.

2. *Fieri...fieri.* Alterutrum abest a

ndiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas ausas habet difficultatis, tamen, his susceptis diffiultatibus, compleri atque ad exitum perduci potest.

(LVII.) Quoniam ergo de honestate et de utilitate liximus, nunc restat ut de iis rebus, quas his attriutas esse dicebamus, necessitudine et affectione, erscribamus.

LVII. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui ulla vi resisti potest; quæ neque mutari, neque leiri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet im rei, qualis et quanta sit, cognoscamus. « Uri posse lamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale liquo tempore interire necesse est »; atque ita neesse, ut vis postulat ea, quam modo describebamus, ecessitudinis, cui nulla vi resisti potest, quæ neque nutari, neque leniri potest. Hujusmodi[1] [necessitulines] quum in dicendi rationes incident, recte neessitudines appellabuntur : sin aliquæ res incident lifficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæstione onsiderabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, sse quasdam cum adjunctione necessitudines, quaslam simplices et absolutas. Nam aliter dicere solenus, « Necesse est Casilinenses se dedere Hannibali »; liter autem, « Necesse est Casilinum[2] venire in Hanibalis potestatem ». Illic, in superiore, adjunctio est

ISS quibusdam, et libenter posteins delerem, nisi et alia exempla talis epetitionis essent in tenuitate defiiendi et partiendi. ERN.

LVII. 1. *Hujusmodi necessitudines.* 'erbum *necessitudines* hic stare nullo iodo posse in promptu est : et nemo oc ulcus attigit. Credo scribendum sse *res*, quod est post in altero geere : « sin aliquæ res diff. incident ». :RN. — Schützius se delevisse verbum *necess.* et *dicendo* pro *dicendi* scripsisse, ex emendatione Purgoldi declarat.

2. *Casilinum.* Alludit ad historiam : nam Casilinum oppidum Campaniæ, quum ab Hannibale obsideretur, milites eo inopiæ pervenerunt, ut mures et lora, detractasque scutis pelles, ubi fervida mollissent aqua, mandere conarentur. Confer Livium, lib. III. NASCIMB.

hæc, nisi si malunt[3] fame perire; si enim id malunt, non[4] necesse : hoc inferius[5] non item, propterea quod, sive velint Casilinenses se dedere, sive famem perpeti atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Hannibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, quum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam quum simplex erit necessitudo, nihil erit, quod multa dicamus, quum eam nulla ratione lenire possimus : quum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis), reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit[6], nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus; pariter autem esse multas res necessitudinis[7], ad quas similis adjunctio non accedit. Quod genus, « Ut homines[8] mortales intereant, necesse est », sine adjunctione; « Ut cibo utantur, non necesse est », nisi cum

3. *Nisi si malunt.* Sic MSS plures, etiam nostri et edd. pr. Vulg. « nisi malint ». Ern.

4. *Non necesse.* Schütz. Lallem. « non est necesse ».

5. *Hoc inferius.* Schützius dat « in hoc inferiore » ex Lambini emendatione.

6. *Reperias... necesse sit.* Schütz. sic emendat : « reperias nonnullam esse rem, quam facere necesse non sit ». Cicero, inquit, antea dixerat : « esse quasdam cum adjunctione necessitudines » (nostri philosophi appellant *hypotheticas*); id nunc sic effert : esse nonnullam rem, quam facere non necesse sit, nisi propter adjunctionem aliquam. Sch.

7. *Pariter... res necessitudinis.* Ita Manutiana nupera, neque aliter Pal. sec. alii enim voce immissa « invenias esse multas »; non necessario : repetitur quippe superius *reperias.* Prima editio præfert : « præter hæc autem invenies esse multas », quam sequuti sunt Victorius et Lambinus. Gaut. — *Necessitudinis*, pro quo alii libri *necessitatis*, glossam Oudend. judicat: quod mihi non videtur; non enim de toto genere rerum sermo est, sed de rebus necessariis. Ern. — Schützius dat « præter hæc autem multas esse necess. » ex codd. Voss. 1, 2, Leid. 1, ed. Omnib. qui habent « præter hæc ».

8. *Ut h. mortales intereant, necesse est.* Hanc lectionem, quam præbuere

ɔptione : Extra quam, si nolint fame perire. t dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujus:, erit considerandum. Nam omni tempore id ɔit[9], ut aut ad honestatem hoc modo expoɪecessitudo sit : « Necesse est, si honeste voʏivere »; aut ad incolumitatem, hoc modo : ɜe est, si incolumes volumus esse » ; aut ad ditatem, hoc modo : « Necesse est, si sine indo volumus vivere ».

[. Ac summa quidem necessitudo videtur esse tis; huic proxima, incolumitatis; tertia ac a, commoditatis : quæ cum his numquam poabus contendere. Hasce autem inter se sæpe est comparari, ut, quamquam præstet honestas ıitati, tamen, utri potissimum consulendum beretur. Cujus rei certum quoddam prescriidetur in perpetuum dari posse. Nam, qua in ɔoterit, ut, quum incolumitati consuluerimus, t in præsentia de honestate delibatum[1], virtute do et industria recuperetur, incolumitatis rabitur habenda; quum autem id non poterit,

lem. concinniorem puto est in edd. plerisque : « ut ortales necesse est interɪa *ut*, præcedente « quod ·orsus abundat. Scн.

rtinebit.....vivere. In hoc um contextum sæpius Erɛit. Primo, inquit, omisite « ad hon. » deinde « hoc quod a quibusdam additur ɪu « necesse est » ; denique columitatem hoc modo », n « necesse est... » aut « ad tem hoc modo », post terɔribus nostris MSS omniquibusdam apud Oudend. « hoc faciamus » etiam ab edd. pr. abest. Ceterum puto etiam primum « ad honestatem » s. ut Gu. 2, et alii habent « ad honestam partem » delendum. Est enim hoc commune omnibus tribus : et hoc servato, sane etiam cetera videantur servari debere propter similitudinem orationis. Uncis inclusi. Ern. — Schützius Ernestii emendationem non sequutus est, quia omnino lectio vulgaris antecedentibus melius respondet, et triplicem illam necessitudinis adjunctionem clarius enuntiat.

LVIII. 1. *Quod sit... delibatum.* Hæc ut in aliis MSS apud Oudend. sunt in Gu. 2, inter lineas. Sed pro

genere intelligentur. Atque in his [2], id, quod in omnia valet, valere oportebit : contraria quoque, quæ[3] et qualia sint, intelligentur.

Videre autem in laudando et vituperando[4] oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis[5] rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem et laudare, stultitia, et vituperare, superbia est; animi autem et laus honesta, et vituperatio vehemens est.

Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de Inventione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare, quoniam et una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est[6], et hic liber non parum continet literarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

2. *Atque in his.....intelligentur.* Schütz. dat « Atque in his, id quod in omnia valere oportebit, contraria quoque...intelligentur ». *Valet*, inquit, recte abest a cod. Leid. 2, eoque omisso et commate post id sublato, facile perspicitur, quid ista parenthesi scriptor significaverit, nempe non hic solum, sed in aliis omnibus rebus, altera parte contrariarum rerum exposita, per se, quæ his contraria respondeant, et qualia sint, intelligi.

3. *Quæ et qualia.* Lallem. dat « et quæ et qualia ».

4. *Et vituperando.* Schütz. Ernest. « et in vituperando ».

5. *In extraneis rebus.* Lallem. « in extrariis rebus ».

6. *Ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, et hic liber non*, etc. Nescio an hoc loco nimis audax fuerit Lambinus; illud scio, mihi arridere emendationem quam exhibuit in margine editionis suæ : « una pars ad exitum, hoc et superiore libro, perducta est ». Ceterum Gothofredus hic annotavit, videri ex hoc loco posse colligi, Ciceronem plures de Inventione libros scripsisse. Illud quidem non tantum jamdiu inter eruditos constat, plures fuisse perscriptos a Cicerone libros de Inventione, sed etiam eos fuisse quatuor, e quibus duos posteriores nobis longinquitas temporis invidet. Vid. Voss. de Natura Rhet. cap. 13. VERB.—Contra Ernesti censet non necessariam esse Lambini emendationem : nempe verba « inde ab superiore libro » intelligi debere, scil. initio facto in superiore libro, nunc addito altero ad finem perducta est. Ernestioque Clericus assentitur.

M. T. CICERONIS

AD C. TREBATIUM

TOPICA

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

Cupienti Trebatio Topica Aristotelea cognoscere, Cicero in hoc libro argumentorum locos exponit, singulosque primum exemplis breviter illustrat, deinde fusius explicat.

Post præfationem igitur, cap. 1, quoniam locorum, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent; alii assumuntur extrinsecus, illi primum breviter enumerantur, cap. 2-4.

Deinde eos Cicero subtilius uberiusque pertractat, et primum eos persequitur, qui ex re tota sumuntur, adhibita vel definitione, cap. 5-7; vel partitione, cap. 8; vel notatione, seu etymologia, cap. 9. Deinde eos, qui sumuntur ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo ambigitur, qui sunt: 1° ex conjugatione, cap. 10; 2° ex similitudine, cap. 11; 3° ex differentia et contrariis, cap. 12; 4° ex adjunctis, c. 13; 5° ex consequentibus et antecedentibus et repugnantibus, c. 14; 6° ex causis, c. 15, 16; 7° ex effectis, c. 17; 8° ex comparatione majorum, minorum, parium, cap. 18. Sequitur disputatio de iis argumentorum locis, qui assumuntur extrinsecus ad causam, quæ Cicero generali nomine *testimonia* appellat, cap. 19.

Expositis igitur argumentandi locis Cicero docet, non omnes locos in omnem incidere quæstionem, sed quibusdam quæstionibus alios esse aptiores locos. Quæstionum autem duo sunt genera:

I. Infinitum, s. propositum, quod est

1° Cognitionis, cap. 20; in quo

α. Conjectura an sit, quæritur et quidem: sitne aliquid, unde ortum sit; quæ causa id effecerit; an commutari possit.

β. Quid sit, definitione, ubi explicatur notio, proprietas, divisio, partitio, descriptio.

γ. Quale sit, juris et injuriæ distinctione. Hic vel sim-

pliciter quæritur de expetendo fugiendoque, de æquo et iniquo, de honesto et turpi; vel comparate de eodem et alio, de majore et minore.

2° Actionis, cap. 21, quæstiones, quarum duo sunt genera: ad officium, ad motum animi vel gignendum, vel sedandum. His igitur quæstionibus qui loci sint accommodati, docetur cap. 22.

II. Finitum, seu causa, cujus genera sunt: judiciales causæ, deliberationes, laudationes, quibus accedunt legitimæ disceptationes, quæ ex scripto nascuntur, ubi controversiam facit vel ambiguum, vel discrepantia scripti et voluntatis, vel scripta contraria, cap. 24-26.

M. T. CICERONIS

AD C. TREBATIUM,

TOPICA.

[AJORES nos res[1] scribere ingressos[2], C. Trebati, libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, ores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Quum mecum in Tusculano esses, et in bibliotheca seim uterque nostrum ad suum studium libellos, vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica am, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. inscriptione commotus, continuo a me eorum rum sententiam requisisti. Quam tibi quum exssem, disciplinam inveniendorum argumentout sine ullo errore ad eam rationem via[3] pervenus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: unde tu quidem, ut omnia; sed tamen ut facile rem te ardere studio, mecum, ut tibi illam tran[4], egisti. Quum autem ego te, non tam vitandi

Majores nos res. Alii putant de operibus philosophicis, umerantur lib. II de Divin. Alii, de historia suæ ætatis Cicero scripserat (vid. Epp. ad I, 6, XIV, 17, XV, 3), quæ nos pervenit: nil nisi fragmenta nt ab Asconio (ad orat. in ndida) servata.

gressos. MS Oxon. *aggressos*.

C. Trebati. De quo vide Epist. VII, 6, seqq. Horat. Sat. II, 1.

3. *Ad eam r. via perv.* Lambinus corrigit « ratione et via », sine necessitate. *Rationem* appellat eam, quam ante dixerat disciplinam inveniendorum argumentorum. ERN.

4. *Ut tibi illam traderem*. Non simpliciter improbem vulgatum *illa:* sed tamen rescripsi *illam* sc. disciplinam, rationem, quæ præcedunt, quod mihi semper verum visum fuit; quoniam in ed. Ven. 1485 sic reperi. ERN. — Et Schütz. sequutus est.

laboris mei causa[5], quam quod id tua interesse[6] arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem : utrumque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas rejecit[7]. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut opinor[8], Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur[9]. Quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus iis, quæ ab illo dictæ et inventæ sunt, allici debuerunt, sed dicendi quoque incredibili quadam quum copia, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, sæpius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi gravis esses (facile enim id cernebam), debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria[10]. Etenim quum tu mihi meisque multa sæpe scripsisses[11], veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus una,

5. *Vitandi laboris mei causa.* Hittorpianus liber abjecit *causa :* et vero si attentius legas, adjectitium videbitur : et sæpe eo modo Latini, ipseque Cicero. GRUT.

6. *Quam quod id tua interesse.* Ita MSS nostri, ut et mox : « hæc, ut opinor, Aristotelica », ubi adjecta particula mirifice exprimit fastidium rhetoris. GRUT.

7. *Te obscuritas rejecit.* Refert Aulus Gellius, lib. XX, cap. 5, quum Alexander Magnus ægre videret nonnulla Aristotelis opera in vulgi manibus versata, Aristotelem regi rescripsisse, hæc opera a nullis vere percipi atque intelligi posse, nisi ab iis qui ipsum Aristotelem in schola audivissent.

8. *Rhetor...hæc, ut opinor*, etc. Scil. quem Trebatius consuluerat, de consilio Ciceronis. *Hæc* abest ab edit. Ven. et commode abfuerit. ERN. — Schützius dat : « Rhetor autem ille, magnus ut opinor, hæc Arist. »

9. *Ignoretur.* Ern. scribit « ignoraretur », quia pendet a perfecto, « cognitum esse ».

10. *Videret. injuria.* MS unus « videremur injurii ».

11. *Sæpe scripsisses.* MS V. ed. Ven. Med. Ald. etc. habent *cavisses*, quod eodem redit, sed est glossa. Cicero consulto dedit *scripsisses*, quia respondet melius rei. Cicero non recusat scribere Topica Trebatio, quia Trebatius sæpe Ciceronis causa scripsit. Vid. Victor ad Cic. Epist. ad Div·

tu optimus es testis, quam fuerim occupatus[12]: ut autem a te discessi, in Græciam proficiscens, quum opera mea nec respublica, nec amici uterentur, nec honeste inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret; ut veni Veliam, tuaque et tuos[13] vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, quum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibique ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

II. (II.) Quum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partes, unam inveniendi, alteram judicandi, utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt; judicandi enim vias diligenter persequuti sunt, ea scientia[1], quam Dialecticen appellant: inveniendi vero artem, quæ Topice dicitur, quæque ad usum potior erat, et ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est[2], et utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur.

Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, de-

VII, 14, qui *scripsisses* in vetere exemplo reperit. Ern. — Idem reperit in suis Petrus Faber, qui consulatur lib. I, Semest. c. 21. Grut. — Similiter ludit in verbo *scribere* Cicero in ep. ad Trebatium. Ad Div. VII, 14.

12. *Quam fuerim occupatus.* Libri publici, « sæpe occupatus »: sed interjectum illud adverbium abest a Pall. ab Hitt. a Pecciano, et sententiam turbat. Grut.

13. *Tuaque et tuos vidi.* Trebatii paternæ possessiones Veliæ erant. Vid. epist. Ciceronis ad Trebatium, Fam. VII, 19 et 20. Govean.

II, 1. *Ea scientia, quam.* MS V. ed. Ven. Med. Junt. « eam, quam Dialecticen, etc. » vere et more Ciceronis. Ern. — Schützius dedit, ut placebat Ern.

2. *Summa utilitas est.* Abest *est* ab edit. Lallem.

monstrato et notato loco, facilis inventio est : sic, quum pervestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus; sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, locum esse argumenti sedem; argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. (III.) Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, hærent; alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea dicuntur[3], quæ absunt, longeque disjuncta sunt.

Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi involutum evolvit id, de quo quæritur. Ejus argumenti talis est formula[4]: « Jus civile est[5] æquitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas; ejus autem æquitatis utilis est[6] cognitio; utilis est ergo juris civilis scientia ». Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo : « Si neque censu[7], neque vindicta, nec testa-

3. *Dicuntur*. Lallem. *ducuntur*. De his omnibus locis vid. Orat. II, 30 et 39. Cf. Quintil. V, 10.

4. *Talis est formula*. Ut qui jurisconsulto scribit, exempla sua Cicero in juris scientia sumit. Si a suis operibus haurire voluisset, ibi memorare potuisset definitionem consulis et consulatus in orat. in Pis. c. 10 et 11.

5. *Jus civile est*. Vide Ulpiani definitionem, Dig. lib. I, tit. 1.

6. *Utilis est cognitio*. MS V. delet *est*, bene. Sic et alibi omittitur in assumptione. Ern. — *Part. enumeratio*. Cf. Inv. I, 29, 45; Herenn. II, 30.

7. *Si neque censu*. Ciceronis temporibus libertate donabantur servi triplici modo. *Censu*, quum quis jubente aut consentiente domino nomen deferebat in censum. Soli enim cives romani olim censebantur. *Vindicta*, quum lictor vindictam, quæ virgula est, manumittendi servi capiti imponens, eumdem servum hac solemni verborum formula, « liber esto », in libertatem vindicabat : quo tempore dominus servum alapa percussum circumagebat in gyrum, ut sic intelligeret sibi licitum in quamlibet partem abire. *Testamento*, quum quis servum suum testamento liberum esse jussisset. Prust. — Sub imperatoribus

mento liber factus est, non est liber; neque est ulla earum rerum; non est igitur liber ». Tum notatio, quum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: « Quum lex [Ælia Sentia [8]] assiduo vindicem assiduum [9] esse jubeat, locupletem jubet locupleti; locuples enim est assiduus, ut ait Ælius, appellatus ab asse [10] dando ».

III. (IV.) Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia conjugata [1] appellamus, alia ex genere, alia ex formula [2], alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis [3], alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum.

plures modi supervenerunt. Vid. Instit. Justin. I, 5, 1.

8. *Quum lex* [*Ælia Sentia*]. Hæc verba, quæ Victorius, Man. et Gruterus hic admiserunt, censet bis tollenda Lambinus, quem Prusteus secutus est. Præiverat Goveanus, qui certe non ignorabat Æliam Sentiam nonnisi multis post Ciceronis obitum annis sancitam fuisse, anno scilicet 755. An vero emendationem hanc ipsam divinasse visus est sibi nuper quidam Vicentinus, qui suas Epistolicas Diatribas edidit Venetiis? An sine Goveano, Lambino et Prusteo, etsi post ipsos, vidit quod jam ante viderant? Oliv. — Ern. et Schützius quoque ea verba delenda censuerunt.

9. *Assiduum*. Lex est XII Tabb. ut testatur Gellius, lib. XVI, cap. 10, iis verbis scripta: « Assiduo assiduus vindex esto: proletario civi quivis volet vindex esto ». Cujus vis et sententia hæc est: Locupleti fidejussor locuples sit, inopi quivis. In quo summa æquitas est. Quem enim homo tenuis locupletem pro se fidejussorem inveniet? Govean. — De hac re vide *Bouchaud*, Comment. in Legg. XII Tabb. ed. sec. tom. I, p. 286 seqq.

10. *Ab asse dando*. Sic vere Lamb. quod Ernest. et Schütz. receperunt: vulgo « ab ære ».

III. 1. *Conjugata*. Locum hunc ut inutilem improbat Fabius, lib. V, cap. 10. Immerito, quum sæpe vim ad persuadendum habeat. Ut, quum ait Tullius pro Marcello, cap. 32: « Ingratus est injustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum ».

2. *Formula*. Schütz. *forma*.

3. *Alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis*. Hæc absunt ab edd. pluribus, quæ e MSS. reposuimus. J. V. L.

Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut « sapiens, sapienter, sapientia ». Hæc verborum conjugatio συζυγία[4] dicitur, ex qua hujusmodi est argumentum : « Si compascuus ager est, jus est compascere ».

A genere sic ducitur : « Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata; forma enim a genere, quoad suum nomen retinet[5], numquam sejungitur; numerata autem pecunia nomen argenti retinet; legata igitur videtur ».

A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo : « Si ita Fabiæ pecunia legata est a viro, si ea uxor materfamilias[6] esset; si ea in manum non convenerat, nihil debetur ». Genus enim est, uxor : ejus duæ formæ;

4. Συζυγία. Sic edit. Ven. sed Med. latinis literis habet *sysygia*. Ald. Junt. συσυγία. MS græcum omittit. Sic est etiam cap. 9, ubi de verbo ipso vide. Ern. — Doctus vir quidam, quem citat Victorius, Varr. Lectt. XXIV, 10, h. l. et infra, et cap. 9, legendum putabat συστοιχία, quo verbo Aristoteles in Topicis idem significat, quod verbum latinum *conjugatio* : quod Ernest. placuisse videtur : nec obliviscendum est ea Ciceronem de Aristotele memoriter scripsisse.

5. *Quoad suum nomen retinet*, etc. Forma quoad generis nomen retinet, numquam a genere separatur : tum separatur, quum amisit. Legavit vir uxori ligna omnia, arbores stantes non legavit. *Suum* pro *ejus* non semel a Cicerone dicitur : nisi malis « suum nomen » naturale esse nomen, ut nummi argentei nomen naturale sit *argentum* : quod quidem amittit, quum percussus est : tum enim *nummus* dicitur. Govean.

6. *Si ea uxor materfamilias*. Vulg. « si ei viro materfamilias ». MS delet a manu pr. « ei viro », ut edd. Ven. Junt. etc. MS addit *viri* post « in manum », ut in edd. iisdem. Sed ed. Ven. habet, « si ea uxor mat. esset », quod placet. Sic et correxit manus docta. In exemplo nostro ed. Mediol. addito *viri* post « in manum » : et sic edidimus. Ern. — Schütz. dat « si ei uxor mat. » Ut Ciceronis mens intelligatur, observandum ex Boetio tribus modis apud veteres Romanos duci solitam uxorem, farre, usu, et coemptione. Confarreatio ad pontifices tantum pertinebat : erant sacræ nuptiæ dictæ, ut ait Dionysius in Romulo, quod eodem farre conjuges vescerentur, quo etiam victimas respergerent,

una matrumfamilias earum [7], quæ in manum convenerunt; altera, earum, quæ tantummodo uxores habentur : qua in parte quum fuerit Fabia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo : « Si ædes eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quam servum restituere, si is, cujus ususfructus legatus est, deperisset ». A differentia : « Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt : multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur [8] ». Ex contrario autem, sic : « Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis et oleariis [9] plenis relictis, putare id ad se pertinere; usus enim, non abusus legatus est : ea sunt inter se contraria ».

Usu fiebat matrimonium, quum uxoris et mariti convictus per annum constans et stabilis fuerat, tumque dicebatur uxor usucapta. Denique coemptio certis solemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo invicem interrogabant. Vir ita an sibi mulier materfamilias esse vellet. Illa respondebat, velle. Item mulier interrogabat, an vir sibi paterfamilias esse vellet : ille respondebat, velle. Itaque mulier viri conveniebat in manum, et vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem ; quod, teste Varrone, mulieres assem unum tamquam emendi causa marito darent. Jam vero ut ad exemplum a forma petitum redeamus, uxor genus est, ejus duæ formæ : altera matrumfamilias, altera uxorum tantum. Si cui uxori, quæ mater esset familias, legata sit pecunia, a forma recte concludetur, nihil ei jure deberi, quæ uxor tantum habetur. Proust. — Gaius, I, 108, sqq.

7. *Matrumfamilias earum, quæ.* Pithœanus, « ea sunt, quæ, etc. » Pal. « hæc est, quæ, etc. » ut appareat dictionem *earum* esse a glossa. Grut.

8. *An in tabulis debeatur. Debeatur* pro glossa delet Hotomannus, Obs. I, 22. Sed est in MS, et habuit liber Boetii. Idem h. l. disputat, Ciceronem male hanc rem ad locum a differentia retulisse, quum pertineat ad locum a definitione. Adeant ipsum, qui cognoscere velint. Ern.

9. *Cellis vinariis et oleariis.* Earum rerum quæ usu consumuntur, ususfructus neque naturæ jure, neque vero civili constitui potest : quum ususfructus, uti Paulus ad Vitellium scribit, aliud nihil sit, quam « jus aliena re utendi, fruendi, salva rei substantia » : ut re sublata et consumpta, tolli usumfructum necesse sit. Quum igitur oleum, vinum, frumentum, vestimenta, quibus proxima est

communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum; at si quis, in pariete communi demoliendo, damni infecti promiserit, non debebit præstare, quod fornix vitii fecerit : non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi[12] non posset ». Ab effectis[13] rebus, hoc modo : « Quum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine[14] ». Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi : « Quod in re majore[15] valet, valeat in minore : ut, si in urbe fines non reguntur, ne[16]

ad parietem sibi cum Titio communem, pro suo jure fornicem adjunxit. Titius quum subinde vellet aliquid exstruere, de pariete communi nonnihil demolitus est, pollicitus damnum, si quid ex ea demolitione contingeret, se reparaturum. Eversus est cum reliquo pariete fornix : postulatur damni, Titius, quod parietem communem subverterit. Hic ab efficiente causa sic se purgat : Nisi fornicem adjunxisset Sempronius, accisus murus non corruisset : non igitur damnum præstare debeo, quod meo vitio factum non est. Prust. — *Parietem directum.* Qui sit vid. in Clav. Tum ad eum referenda verba, « solidum, fornicatum », non ad « parietem communem ». Ern. — Vide Hotomann. Obs. lib. II, cap. 1.

12. *Ut suspendi non posset.* Vid. Clav. in *suspendere.* MS ed. Ven. *possit*, male. Ern.

13. *Ab effectis.* Exemplum subjectum esse alieno loco tradidit Boetius, et assentitur Hotom. Observ. I, 24, extrem. Ern.

14. *Viri fiunt dotis nomine.* De eo etiam Hotomannus, disputationibus juris civilis de dotibus, cap. 1, § 5. Grut.

15. *Quod in re majore*, etc. Hotomanno, lib. II, Obs. cap. 2, placet eorum sententia, qui duplicem hic negationem deesse putant, ut locus sic legatur : « quod in re majore non valet, non valeat in minore »; quoniam, ut ex eo tertio Aristotelis Topicorum libro patet, argumentum ex majore ductum, tantum valet ad refellendum, et majus id dicitur, quod probabilius est. Itaque allatum a Cicerone exemplum, uni refutationi idoneum est, quasi videlicet probabilius fuisset fines in ea urbe regi, quam aquam in eadem arceri. Hoc idem exemplum Cicero inferius ad similium locum retulit. Prust. — Ed. Mediol. habet negationem in primo membro, idque consentit Aristoteli, sed nec in contrario post est negatio. Ern.

16. *Reguntur, nec.* MS *regantur.* Illud placet, non hoc. Ut ante est *valet, valeat;* sic h. l. « reguntur, arceatur » : « neque aqua », quod plures edd. habent, durius, et alias in tali forma est *nec.* Consentit edit. Venet. Itaque recepi. Ern.

aqua in urbe arceatur[17]». Item contra: «Quod in minore valet, valeat in majore: licet idem[18] exemplum convertere». Item: «Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est»: ut, «Quoniam usus[19] auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædium». At in lege ædes non appellantur, et sunt ceterarum rerum[20] omnium, quarum annuus est usus. Valeat æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat.

Quæ autem extrinsecus assumuntur[21], ea maxime ex auctoritate ducuntur: itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id est, artis expertes: ut, si ita respondeas[22]: «Quoniam P. Scævola id solum esse ambitus[23] ædium dixerit, quod, parietis communis

17. *In urbe arceatur.* Scilic. ne intra fines meos mittatur. Ernest.

18. *Licet idem exemplum.* Exemplum superius convertatur, fiet comparatio a minori ad majus, hoc modo: In ea civitate aqua arcetur: ergo multo magis fines reguntur. Minus enim quiddam est aquam arcere, quam fines regere. Paust.

19. *Quoniam usus*, etc. Hæc est lex XII Tabb. «Usus auctoritas fundi biennium esto: ceterarum omnium rerum usus, annus esto». Hotomannus pro *biennium* definit reponendum esse *biennis*, et *annuus* pro *annus*. Sed frustra, quum in orat. pro Cæcina, cap. 19, etiam idem fere legatur: «Lex usum et auctoritatem fundi jubet esse biennium: at utimur eodem jure in ædibus, quæ in lege non appellantur». Hic *auctoritas* est jus dominii. Quod autem a pari ducatur argumentum, ex ipsis Tullii verbis et interpretatione nostra manifestum est. In eo conveniunt ædes et fundi, quod sint res non moventes. Paust.

20. *Et sunt c. rerum omnium. Rerum* addidi e MS, quod genus in *ceterarum* requirit. Sensus est: Et sunt in numero earum rerum. *Omnium* non placet. Ern. — Schütz. delevit *omnium*, ut superfluum.

21. *Extrinsecus assumuntur.* MS habet *sumuntur*, et ordine inverso, «sumuntur extrinsecus». Ern.

22. *Si ita respondeas.* I. e. si respondeas id æquum tibi videri, quod de ambitu ædium dixit Scævola; nempe id esse tantummodo ambitus ædis, quoad uterque vicinus communem parietem projecerit: unde divortium aquarum fiat, et in cujusque illorum ædes aqua pluvia defluat, nimirum ut dimidia parietis pars ad unum, altera ad alterum pertineat: et linea communem parietem æquabiliter secans, ambitum ædium utrimque designet. Paust.

23. *Id solum esse ambitus ædium d. quod.* Obscurum et implicatum locum interpretati sumus (vid. not. sup.) ex mente Hotomanni, qui lectionem sic putat restituendam, ut *quoad* pro *quod* reponatur, et vox *tectum*

communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum; at si quis, in pariete communi demoliendo, damni infecti promiserit, non debebit præstare, quod fornix vitii fecerit : non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi[12] non posset ». Ab effectis[13] rebus, hoc modo : « Quum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine[14] ». Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi : « Quod in re majore[15] valet, valeat in minore : ut, si in urbe fines non reguntur, ne[16]

ad parietem sibi cum Titio communem, pro suo jure fornicem adjunxit. Titius quum subinde vellet aliquid exstruere, de pariete communi nonnihil demolitus est, pollicitus damnum, si quid ex ea demolitione contingeret, se reparaturum. Eversus est cum reliquo pariete fornix : postulatur damni, Titius, quod parietem communem subverterit. Hic ab efficiente causa sic se purgat : Nisi fornicem adjunxisset Sempronius, accisus murus non corruisset : non igitur damnum præstare debeo, quod meo vitio factum non est. PRUST. — *Parietem directum.* Qui sit vid. in Clav. Tum ad eum referenda verba, « solidum, fornicatum », non ad « parietem communem ». ERN. — Vide Hotomann. Obs. lib. II, cap. 1.

12. *Ut suspendi non posset.* Vid. Clav. in *suspendere.* MS ed. Ven. *posit*, male. ERN.

13. *Ab effectis.* Exemplum subjectum esse alieno loco tradidit Boetius, t assentitur Hotom. Observ. I, 24, extrem. ERN.

14. *Viri fiunt dotis nomine.* De eo etiam Hotomannus, disputationibus juris civilis de dotibus, cap. 1, § 5. GRUT.

15. *Quod in re majore*, etc. Hotomanno, lib. II, Obs. cap. 2, placet eorum sententia, qui duplicem hic negationem deesse putant, ut locus sic legatur : « quod in re majore non valet, non valeat in minore » ; quoniam, ut ex eo tertio Aristotelis Topicorum libro patet, argumentum ex majore ductum, tantum valet ad refellendum, et majus id dicitur, quod probabilius est. Itaque allatum a Cicerone exemplum, uni refutationi idoneum est, quasi videlicet probabilius fuisset fines in ea urbe regi, quam aquam in eadem arceri. Hoc idem exemplum Cicero inferius ad similium locum retulit. PRUST. — Ed. Mediol. habet negationem in primo membro, idque consentit Aristoteli, sed nec in contrario post est negatio. ERN.

16. *Reguntur, nec.* MS *regantur.* Illud placet, non hoc. Ut ante est *valet, valeat;* sic h. l. « reguntur, arceatur » : « neque aqua », quod plures edd. habent, durius, et alias in tali forma est *nec.* Consentit edit. Venet. Itaque recepi. ERN.

locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quam subtilissime persequamur : et primum de ipsa definitione dicatur.

Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima [2] : unum earum rerum, quæ sunt; alterum earum, quæ intelliguntur [3]. Esse ea dico, quæ cerni tangive possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera; quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi demonstrarive non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias; quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quædam conformatio [4] insignita [5] et impressa intelligentia [6], quam notionem voco. Ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt. Atque etiam definitiones aliæ sunt partitionum, aliæ divisionum : partitionum, quum res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur; ut, si quis

2. *Duo sunt genera prima. Prima* videtur delendum. Sch.

3. *Intelliguntur. Esse ea.* MS, edd. Med. Ald. 1, « intelliguntur esse. Earum r. quæ sunt, ea dico ». Item in altero post : « Earum rerum quæ non sunt, non esse rursus, etc. » alterum est etiam in edit. Ven. quæ e margine in textum venere. Ern.

4. *Conformatio.* Pro eodem dicit M. Tullius *conformationem*, *notionem* et *intelligentiam* : quam Græci ἔννοιαν vocant. Tutelæ igitur corpus nullum subest : est tamen notio quædam in animis nostris impressa, quæ sæpe definienda est. Neque enim facile est intelligere id quod neque videtur, neque tangitur, nisi definitione explicetur. Neque tamen putandum est, ita dicere M. Tullium, rerum earum, quarum nullum subest quasi corpus, notiones esse, ut earum rerum, quarum subsunt corpora, notiones esse neget. Quum enim hæ quoque res definiantur, nihilque nisi notio possit definiri; negari non potest, quin harum quoque rerum notiones sint : sed hoc interest inter fundum et tutelam, quod fundi et notio sit, et corpus quoque aliquod subsit : tutelæ nullum quasi corpus subest, notioque dumtaxat est. Govean.

5. *Insignita.* Sch. corrigit *insita*.

6. *Impressa intelligentia*, *quam*

jus civile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat: divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo: « Abalienatio est ejus rei, quæ mancipi est [7], aut traditio alteri nexu [8], aut in jure cessio [9], inter quos ea jure civili fieri possunt [10] ».

VI. (VI.) Sunt et alia genera definitionum; sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent : tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt : quum sumpseris ea, quæ sint [1] ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, « Hereditas est pecunia ». Commune adhuc : multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur : « quæ morte alicujus

notionem voco. Lallem. « impressa in intelligentia, etc. »

7. *Quæ mancipi est.* Res mancipi dicuntur quæ sunt in nostra potestate, quas ex nostro ad alterius dominium transferre possumus. *Mancipi* est indeclinabile in singulari et plurali. Prust.

8. *Nexu.* Nexum, vel nexus (utroque enim genere dicitur), id est, quod per libram et æs agebatur, quemadmodum scribit M. Tullius, lib. III de Oratore. Agebatur autem ita, adhibitis non minus quam quinque testibus civibus romanis puberibus, et præterea alio ejusdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. Is qui mancipium accipit, æs tenens ita dicit : « hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio : isque mihi emptus est hoc ære, æneaque libra ». Deinde ære percutit libram : idque æs dat ei, a quo mancipium accipit, quasi pretii loco. Gov.

9. *In jure cessio.* Hoc fiebat modo: Apud magistratum populi romani, vel apud prætorem (hoc enim est, *in jure*), vel præsidem provinciæ, is cui in jure ceditur rem tenens ita vindicat : « hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio ». Deinde postquam hic vindicaverit, prætor interrogat eum qui cedit, an contra vindicet. Quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicaverit, eam rem addicit : idque legis actio vocabatur. Govean.

10. *Jure civili fieri possunt.* Jure civili fieri aliquid non inter alios, nisi inter cives romanos potest, quorum est etiam jus civile, quod duodecim Tabulis continetur. Boetius.

VI. 1. *Quæ sint.* Sic dedit Ernest. e MS, pro vulg. *sunt*, quod Schutz. servavit.

ad quempiam pervenit». Nondum definitio[2] est: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, «jure». Jam a communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic: «Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenerit[3] jure». Nondum est satis: adde, «nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta»: confectum est. — Itemque, ut illud, «Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt». Non est satis. «Qui ab ingenuis oriundi sunt». Ne id quidem satis est. «Quorum majorum nemo servitutem servivit». Abest etiam nunc: «Qui capite non sunt deminuti». Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est.

VII. (VII.) Partitionum autem et divisionum genus quale esset, ostendimus; sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, laterá, crura, pedes, et cetera[1]. In divisione, formæ sunt, quas Græci ἰδέας[2] vocant; nostri, si qui hæc forte

2. *Nondum definitio est.* Ern. Lall. Schütz. «nondum est definitio».

3. *Pervenerit jure.* Lall. Ern. Sch. «pervenit jure».

VII. 1. *Et cetera.* Lallem. dat *cetera*, omisso *et*.

2. *Quas Græci ἰδέας vocant.* Fortasse scripsit Cicero, scribere certe debuit εἴδη. Sch. — Goveanus, qui legebat εἰδέας, sic explicat: Plato princeps ideas induxit, easque, uti scribit M. Tullius, mirabiliter est amplexatus. Ideas autem vocabat, quædam veluti simulacra, exemplaria, typos, imagines rerum ceterarum: quas intuens Deus Opt. Maximus, ad earum similitudines manum veluti in fingendis rebus dirigeret, nihilque nisi perfectum faceret. Dictæ itaque videntur εἰδέαι a verbo εἴδειν, quod est εἰσορᾷν et intueri, quoniam eas Deus faciens quid, semper intuetur. Qua eadem ratione *species* a Latinis sunt appellatæ, a verbo *specire*, quod videre est: vimque græcæ dictionis melius *species* quam *forma*, exprimit: quamquam M. Tullius eodem nomine idem significari putet, malitque formam quam speciem dicere, propter duritiem quorumdam casuum: teretes enim et mol-

tractant, species appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si latine quidem dici possit, « specierum » et « speciebus » dicere; et sæpe his casibus utendum est: at « formis » et « formarum » velim. Quum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam.

Genus et formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis et quasi fontem referri potest. Notionem appello, quam[3] Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita et ante percepta[4] cujusque formæ[5] cognitio, enodationis indigens[6]. Formæ igitur[7] sunt hæ, in quas genus, sine ullius prætermissione, dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem, dividat. Formas qui putat idem esse[8], quod partes, confundit artem, et similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt et oratores et poetæ per translationem verbi ex simili-

les ejus aures, *specierum* et *speciebus* audire non possunt, *formarum* et *formis* non respuunt.

3. *Quam Græci*. Sic edidimus pro *quod*, e legitima ratione. Vide ad Orat. II, et infra cap. 22. Ern.

4. *Ante percepta*. MS *præcepta:* quod est solemne Ciceronis in hac re verbum, pro quo et *ante capta* dicit. Forte *ante percepta* est e glossa alterius *præcepta:* aut *ante* additum est, quia vitiose scriptum erat *percepta*.

5. *Cujusque formæ. Formæ* hic ineptum esse et alienum Schützius dicit, scribitque « cujusque rei ».

6. *Enodationis indigens*. Int. quæ fiat per definitionem. Ern.

7. *Formæ igitur sunt*. MS non habet *igitur;* bene, ut opinor: nam nullam h. l. vim habere potest. Ern.

8. *Formas qui putat idem esse, quod partes. Formæ* ad *genus*, *partes* ad *totum* referuntur. Inter genus et totum hoc interest, quod genus de suis formis affirmatur, totum de partibus numquam: genus ex suis formis non constat, totum ex suis partibus constituitur: genus formis prius natura est, totum partibus et tempore et natura posterius: generis natura universa in unaquaque forma includitur, natura totius universa in nulla suarum partium inest. Gov. — *Aquillius*, Ciceronis in prætura (a. U. 687) collega, qui formulas plures prætulit, ut de dolo malo, Off. III, 14. Cf. c. 12.

tudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega et familiaris meus, quum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quærentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, « qua fluctus eluderet[9] »: hoc est, quasi qui « adolescentiam, florem ætatis; senectutem, occasum vitæ », velit definire : translatione utens discedebat a verbis propriis rerum ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus; reliqua videamus.

VIII. (VIII.) Partitione[1] autem sic utendum est, nullam ut partem relinquas; ut, si partiri velis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum, in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur : partium distributio sæpe est infinitior, tamquam rivorum a fonte deductio. Itaque in oratoriis[2] artibus, quæstionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolute : at quum de ornamentis verborum sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα,

9. *Fluctus eluderet.* Turn. et Lamb. e MSS, *alluderet.* Vid. Clav. in *eludere.* Ante *id* omittit MS V. et edit. Ven. « quod fl. el. » Ern.

VIII. 1. *Partitione.* Etsi vix quidquam est discriminis partitionem inter ac divisionem, nonnihil tamen hic ex rhetorum institutionibus tradit Tullius. Partitionem vult esse totius in partes, divisionem generis in formas. Quum totum infinitas aliquando partes habeat, in partitione minus insignes omittere non est vitiosum. At quum certus sit formarum numerus, quæ generi subjiciantur in divisione, aliquas omittere vitiosum est. Paust.

2. *Itaque in oratoriis.* Sententiam exemplo probat Cicero. In arte oratoria quæstionis genus dividendum proponatur : nefas erit vel unum præterire. Dicendum erit triplicem esse quæstionis statum : primum conjecturæ, alterum definitionis, tertium deinde qualitatis. At si recensendis elocutionis luminibus ac figuris partitionem volueris adhibere, non est necesse singula tum verborum, tum sententiarum ornamenta persequi : hoc enim infinitum foret : illustriora satis est enumerare. Paust.

non fit idem. Res enim est infinitior; ut ex hoc quoque intelligatur, quid [3] velimus inter partitionem et divisionem interesse. Quamquam enim vocabula prope idem valere videantur : tamen, quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

(IX.) Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, quum ex vi nominis argumentum elicitur : quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium : nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod latine est nota. Sed quum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo : ut, quum quæritur, «Postliminium» quid sit (non dico [4], quæ sint postliminii; nam id caderet in divisionem, quæ talis est : postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet) : sed quum ipsius postliminii vis quæritur [5], et verbum ipsum notatur. In quo Servius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum [6], nisi «post»; et «liminium» illud productionem esse verbi

3. *Quid velimus*. Sic MS, ed. Ven. recte, ut dudum correxeramus : male vulgo *quod*. Ern.

4. *Non dico... solet*. Hic totus locus est in parenthesi accipiendus : alias non cohæret oratio : in MSS quædam hic omissa sunt. Deprehendi poterat parenthesis verbis « sed quum ipsius postlim. vis quæritur », in quibus primum *sed* est nota parentheseos clausæ : deinde repetitur quod erat ante parenthesin aliis paullum verbis : « quum quæritur, postliminium quid sit... quum ipsius postlim. vis quæritur ». Et tamen parenthesis non est animadversa. Ern.

5. *Postlim. vis quæritur*. Sic a jurisconsulto Paullo definitur, Digest. XLIX, 15, 19 : « Jus amissæ rei recipiendæ ab extraneo, et in statum pristinum restituendæ, inter nos ac liberos populos regesque, moribus, legibus constitutum ». Eadem fere quæ hic Noster disserit, invenias in Instit. Justin. I, 12, 5. Heineccius et *Bouchard* verbo *postliminium* aliam originem tribuunt, auctore Plutarcho, Quæst. Rom. V, sed minus probabilem. — *Servius noster*. Servius Sulpicius Rufus, cos. a. U. 702, de cujus jurisperitia adi Brut. 40. Wetz.

6. *Nihil putat esse notandum*. Ex-

vult, ut in « finitimo, legitimo, æditimo », non plus esse « timum[7] », quam in « meditullio, tullium ». Scævola autem, P. F. junctum putat esse verbum, ut sit in eo et « post » et « limen[8] » : ut, quæ a nobis alienata sunt, quum ad hostem pervenerint, et ex suo tamquam limine exierint, dein quum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini[9] causa defendi potest, postliminio rediisse : deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

IX. (x.) Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur : quem modo dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus ex conjugatione, quam Græci συζυγίαν[1] vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est : ut, si aquam pluviam[2] eam modo intel-

quisite dicitur a notationis verbo, pro nihil esse in notatione, nihil e notatione eliciendum. Sic ante : « et verbum ipsum notatur », i. e. per etymologiam explicatur. Ern.

7. *Non plus esse timum.* Sic legendum est pro vulg. « inesse timum » : et sic optime respondet sequentibus, « quam in meditullio tullium ». Res sic evidens est, ut sic rescribere non dubitarim ; præsertim quum *inesse* sensum nullum haberet. Ern. — *Esse.* I. e. significare. Sch.

8. *Post et limen.* Impugnat istud Cujac. Observ. lib. III, cap. 4. Grut.

9. *Mancini.* Vide lib. I de Orat. cap. 40; pro Cæc. 34.

IX. 1. *Quam Græci συζυγίαν vocant.* Edd. Med. Ald. Junt. συσυγίαν, ut cap. 2, ubi corrigi voluit vir doctus apud Victor. Varr. Lectt. XXIV, 10, συστοιχίαν, quia Aristoteles hoc genus argumentandi σύστοιχα appellat. Eam conjecturam adjuvat scriptura illa vetus. Victorius defendit Varr. Lectt. συζυγίαν, sed per peccatum Ciceronis, qui libros Aristotelis, quum hæc scriberet, in manibus non habuerit, aut novum verbum e latino *conjugata* fecerit : quorum neutrum probabile est. Συστοιχίαν verum est. Immo correxit συζυγίαν, qui lectionem ad etymologiam verbi latini accommodare vellet, quamquam supra eadem est varietas, ubi συζυγία est. Ern.

2. *Aquam pluviam.* Definitur ab Ulpiano aqua pluvia, quæ de cælo cadit, atque imbre excrescit, sive per se hæc aqua cælestis noceat, sive cum alia mixta sit. Hinc posset aliquis argumento a conjugatis ducto sic ratiocinari : aquam pluviam licet arcere, ergo fluvium qui aqua pluvia crescit. Paust.

ligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia et pluendo, diceret, « omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset ». Quum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque a capite[3] arcessere : sæpe etiam citra licet, dummodo supra[4] sit, quod sumitur, quam id, ad quod sumitur : ut, « aqua pluvia[5] ultimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri; sed propiore loco, in quo quasi jus arcendi continetur, genus est; aqua pluvia nocens; ejus generis formæ, loci vitio, et manu nocens : quarum altera jubetur ab arbitro coerceri[6]; altera non jubetur ». Commode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere[7] sumitur, quum ex toto[8] persequare partes, hoc modo : « Si dolus malus est, quum aliud agitur, aliud simulatur »; enumerare licet, quibus id modis fiat; deinde in eorum aliquem id, quod

3. *A capite.* Int. a summo genere : mox dicit « ultimo genere », quod idem est. Ern.

4. *Supra sit.* Schütz. dat « superius sit », ex MS. Ern.

5. *Ut, aqua pluvia.* Argumenta non esse ab ultimo genere repetenda probat Tullius exemplo : aqua pluvia genus est ultimum, cui subjiciuntur duæ species, aqua pluvia nocens, et aqua pluvia non nocens. Rursus aqua pluvia nocens fit genus, ejusque species sunt nocens loci vitio, et manu nocens, quum de industria alio derivatur ad alterius detrimentum. Si quis contendat arcendam esse aquam pluviam, generibus illis superioribus prætermissis, hæreat in infimo, atque ostendat aquam pluviam manu nocentem arceri oportere. Prust.

6. *Jubetur ab arbitro coerceri.* MS, ed. Ven. « ab arbitrio » : similiter mox arbitrii mentio c. 10. Ern. — Nempe altera quæ jubetur ab arbitro coerceri est aqua pluvia manu nocens. Sic Ulpianus, Digest. XXXIX, tit. 3, l. 1, § 2 : « Hæc actio locum habet, quoties manu facto opere agro aqua nocitura est; i. e. quum quis manu fecerit, quo aliter flueret, quam natura soleret, si forte immittendo eam aut majorem fecerit, aut citatiorem, aut vehementiorem, aut si comprimendo redundare effecerit. Quod si natura aqua noceat, ea actione non continetur ».

7. *Ex genere.* Wetzel. ex uno cod. prætulit *forma.* J. V. L.

8. *Quum ex toto.* Totum pro genere, partes pro formis seu speciebus sumuntur. Multum igitur ab enumeratione partium distat locus. Prust. — *Si dolus ..... simulatur.* Quibus verbis explicat Aquillius, Offic. III, 14.

arguas dolo malo factum, includere[9]: quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

X. (xi.) Similitudo sequitur; quæ late patet, sed oratoribus et philosophis magis, quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum, ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: « Si tutor fidem præstare debet, si socius; si, cui mandaris; si, qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator ». Hæc ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio: quæ græce ἐπαγωγὴ nominatur[1]; qua plurimum est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, quum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: « Quemadmodum, si in urbe[2] de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quam urbis, finibus regundis adigere arbitrum[3] non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluviæ arcendæ adigere non possis arbitrum ». Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut « Crassus

9. *In eorum aliquem... includere.* Vid. Clav. in h. v. Ern.

X. 1. *Quæ græce ἐπαγωγὴ nominatur.* Sic ausi sumus rescribere pro vulgato παραγωγὴ, ut Turnebus et Lamb. voluere. Nam apud Aristotel. Top. I, 12, et Analyt. prior. II, 23, et in omnibus libris sic est constanter, numquam παραγ. quæ dicitur in partem deteriorem, quum aliquem in fraudem inducimus. Non profecto potuit Cicero alio verbo uti, quam esset in Aristotelis Topicis. Ern. — Quem Sch. sequutus est.

2. *Si in urbe.* Si quum de finibus in urbe disceptas, non potes uti arbitrio finium regundorum, quia fines videntur agrorum magis quam urbis; ne arcendæ quidem in urbe aquæ, quia res tota magis agrorum est, arbitrum adigere possis. Arceri enim aquam in agris tantum dici solet, ut observat Boetius, ubi si ex aliquo loco aqua pluvia colligatur, et defluens in campos vicini pascua frugesve corrumpat, arbitri arcendæ aquæ a magistratibus statuebantur. Prust.

3. *Adigere arbitrum.* Sic et Victo-

in Curiana[4] causa exemplis plurimis usus est, agens de eo[5], qui testamento sic heredem[6] instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius, quam in suam tutelam venisset, secundus heres hereditatem obtineret[7]. Quæ commemoratio exemplorum valuit»; eaque vos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim; sed ea oratoria magis sunt, quam vestra : quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo : «Finge mancipio aliquem dedisse[8] id, quod mancipio dari non potest : num idcirco id ejus factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit[9]?» In hoc genere oratoribus et philosophis[10] concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia, dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur[11], et multa mira-

rius, non, ut alii, *adjicere*, quod et rejicit Cujac. Observ. lib. IV, c. 15. Grut.

4. *In Curiana causa*. Vide lib. I de Orat. cap. 39; item Brut. 39.

5. *Agens de eo*. Abest hoc ab ed. Ven. Med. Ald. Mox et «secundus heres». Ern.

6. *Heredem*. Hoc Schützius fortasse delendum suspicatur.

7. *Obtineret*. Sic necessario est reponendum pro *obtinuisset*, et sic habuit manifeste in libro suo Boetius : nam pro eo dicit «secundus heres succederet». Ern. — Sic olim Lamb. et nuper Sch. dedere.

8. *Mancipio aliquem dedisse*. Mancipio dare, est rem ita dare, ut evictionem præstaturos nos spondeamus : mancipio accipere, est eadem lege emere : mancipium enim significat domini traditionem. Furtiva mancipio dari non possunt. Quare apud Plaut. in Persa, act. IV, sc. 3, de muliere furto abducta dicitur : «ac suo periculo is emat qui eam mercabitur, Mancipio neque promittet, neque quisquam dabit». Prust.

9. *Ob eam rem se ulla re obligavit?* Int. ut evictionem præstare teneretur. Nempe quia res, quam mancipio dedit, non erat in rebus mancipi, obligatio illius venditionis locum non habet. Ern.

10. *Et philosophis*. Lamb. *et poetis*. Verius est *et philosophis* ex initio hujus capitis ab interpolatore adjectum esse. Sch.

11. *Quæ hyperbole dicitur*. MS habet «quod... græce dicitur» : quæ scriptura omnia loca suspecta facit, aut vitii arguit, in quibus similis forma est, ut in Orat. II, «quod χαρακτὴρ dicitur». Supra, cap. 7, «quod Græci

alia[12]. Sed latior est campus illorum. Eisdem ι ex locis, ut ante dixi, et in maximis, et in ıis quæstionibus argumenta ducuntur.

(XII.) Sequitur similitudinem differentia rei, ne contraria superiori : sed est ejusdem, dissi-:t simile invenire. Ejus generis hæc sunt : « Non, admodum quod mulieri debeas, recte ipsi mu-sine tutore auctore [1], solvas : ita quod aut pu- aut pupillo debeas[2], recte possis eodem modo 'e ».

nceps locus est, qui a contrario dicitur[3]. Con-rum autem genera sunt plura : unum eorum,

licunt ». In *quæ* consentiunt ld. inde a Ven. Ern.

t m. m. alia. Hæc mihi genui-videntur. Ern. — Id. Sch.

. *Sine tutore auctore*. Erne-*auctore* vel *tutore* pro glossa ım erat : attamen etiam in ɔ Cæcina, c. 25, legitur « sine uctore ». Sch. — Quamquam res et pupilli sub tutoris po-nt, mulieri tamen recte solvi ne tutoris auctoritate : pupillo solvit, non liberatur. Nam :reditatem adire, neque bono-ısessionem petere, neque he-ıı ex fideicommisso suscipere ssunt, nisi tutoris auctoritate, illis lucrosa sit : ne ullum amnum habeant. De mulierum ι tutela nihil in libris Pande-egimus : quin contra legimus, ari, suique juris fieri non ıam mares posse. Cicero ta-ratione pro Murena his verbis « mulieres omnes propter in-m consilii majores in tutorum ; esse voluerunt ». Idem pro « quod mulier sine tutore au-romisit, non debetur ». De qua tutela legitima intelligendum puto Ciceronis illud in oratione pro Flacco, « usu, inquit, non potuit : nihil enim potuit de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui », loquens de muliere quæ omnia sua bona doti dixerat. Dicendum igitur est, legibus XII Tab. constitutam perpetuam hanc mulierum tutelam; sublatam postea fuisse, ut pleraque alia. Plus tamen esse consilii in femina XII annorum, quam in mare XIII, eædem leges XII Tabul. statuebant; credo quod celerior sit cursus feminarum, ut pubertatis, sic etiam prudentiæ. Gov. — Mulieres quidem sunt in perpetua tutela; quia tamen consilio per ætatem valent, aut valere possunt, hoc iis remissum est, ut quædam sine tutore agere possint. Ern.

2. *Ita quod aut pup. aut pupillo debeas*. Schützius cum Wetzelio corr. « ita quod pupillo aut pupillæ d. »

3. *Qui a contrario dicitur*. Sic edd. Ven. Med. Asc. 1, Ald. 1, Junt. Melanthon. MS V. *dicatur*, quod ipsum rectum est : vulgo *ducitur*. Locus non ducitur a contrario, sed ex eo *ducuntur* argumenta a contrario : ipse *dicitur*

quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia et stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt, tamquam e regione, quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas[4]. Ex quibus [contrariis[5]] argumenta talia exsistunt: « Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur; et bonitatem, si malitiam». Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur adversa[6]. Sunt enim[7] alia contraria, quæ privantia licet appellemus latine, Græci appellant στερητικά[8]. Præpositio enim IN privat[9] verbum ea vi, quam haberet, si IN præpositum non fuisset, ut « dignitas, indignitas; humanitas, inhumanitas», et cetera generis ejusdem : quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ adversa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur : ut duplum, simplum; multa, pauca; longum, breve; majus, minus. Sunt etiam illa valde contraria[10], quæ appellantur negantia; ea ἀποφατικὰ[11]

a contrario. Videtur per errorem operarum irrepsisse. Ern.

4. *Non debilitas.* Hoc inutile est. An fuit « integritati debilitas ? » Sed fortasse spurium est. Ern.

5. *Ex quibus contrariis. Contrariis* nimis frigide redundat, additumque est a glossatore. Ern. — Schützius delevit.

6. *Appellantur adversa.* Sic edidi pro *diversa* e MS, e Boetio, ed. Ald. Junt. et sic mox quoque est *superiorum*, quæ *adversa* dixi. Certe in utroque loco debet idem verbum esse, sive *diversa*, sive *adversa*. Sed hoc melioribus auctoribus, latinitate nititur. Ern.

7. *Sunt enim alia c.* An *etiam* pro *enim* legendum, ut in tertio genere mox : « sunt etiam illa ? » Ern.

8. *Græci appellant* στερητικά. Sic edd. ante Aldum et Boetius. Sic et mox « ea ἀποφατικὰ Græci ». Vulgatum tamen « græce appellantur » est in MS V. et ed. Ven. Libros plures sequutus sum. Ern. — Hittorp. et liber MS, qui in Bibliotheca Regia ad Fontem Bellaquensem, cujusque lectiones a Gulielmio Fornerio enotatas ad Suffridum misit anno Ch. LXVII, Hugo Blotius, habebat « Græci appellant », forsan melius. Grut.

9. *Præpositio... privat.* Edd. Med. Asc. I, « præpositione privatur ». Ern.

10. *Illa valde contraria.* Ita Hitt. neque alio ritu Palatinus, qui tamen firmabat scripturam vulgatam « sunt etiam valde contraria alia ». Grut. — Lallem. « valde contr. illa ».

11. Ἀποφατικὰ *Græci.* Boetius addit *vocant* : at MS, edd. Venet. Med. Asc. I, habent *græce*. Ern.

i, contraria aientibus[12] : ut, « Si hoc est, illud est ». Quid enim opus exemplo est ? tantum ıgatur, argumento quærendo, contrariis omnibus ıria non convenire.

. (XIII.) Ab adjunctis autem posui equidem əlum paullo ante, multa scilicet adjungi, quæ ıienda essent, si statuissemus, ex edicto secun- eas tabulas possessionem dari, quas is insti- t, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus ıagis ad conjecturales causas, quæ versantur in is, valet : quum quæritur, quid aut sit, aut eve- , aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit. oci quidem ipsius forma talis est. Admonet au- ic locus, ut quæratur, quid ante rem, quid cum uid post rem evenerit. Nihil hoc ad jus[2]; ad ɔnem, inquiebat[3] Gallus noster, si quis ad eum uid retulerat, ut de facto quæreretur. Tu tamen e, nullum a me artis institutæ locum præteriri; nihil[4], nisi quod ad te pertineat, scribendum

ɪntraria aientibus. Hæc Wet- ıeis inclusit, ut spuria. Vide- n Cicero apposuisse, ut ex- græcum ἀποφατικὰ etymolo- tione. Sch.

ɪ. *Ac loci*. Ern. *at loci*.

il hoc ad jus. Facetius autem lus « nihil hoc ad nos », scil. ultos : et sic quoque Boetius detur : idemque respicit Ci- verbis, quæ sequuntur, « ne, nisi quod ad te pertineat ».

Ciceronem, inq. Gallus no- est, ad oratorem, qui, quum quæritur, ea debet considera- — Idem Ern. habet *inquiebat*, Schütz. — *Gallus*. C. Aqui- us, de quo supra c. 7. Cave fundas (in quem errorem de- vides Ernest. in Clav.) cum C. Aquilio Gallo, cui Serv. Sulpicium (cap. 8) operam dedisse refert auctor noster, Brut. 42. Hunc enim Servium quum Cic. cons. consulatum petisse ostendat Ciceronis pro Murena oratio, unde Cicerone ætate eum non minorem fuisse appareat, non sane est verisimile eumdem operam dedisse homini ætate pari, Gallo, Ciceronis in prætura col- legæ (Offic. III, 14) : magisque idem V. D. hallucinatur ad hunc eumdem referens locum, Brut. 23, ubi est C. Gallus, cujus filius tutelæ Galbæ fuerat commissus, a. U. 604, a Libone accusatus : unde luce clarius est Gal- lum patrem ante illum ann. 604 mor- tuum esse, qui prætor fuerat a. 583, cos. a. 586. Wetz.

4. *Ne, si nihil*, etc. Jocatur M.Tul- lius cum Trebatio, quem Epicureum

putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non jurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quæruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium[5]. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, et si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, et si qua alia[6] signa conturbationis et conscientiæ; præterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quæ suspicionem facti possunt movere.

XIII. (XIV.) Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diversus est: nam adjuncta, de quibus paullo ante dictum est, non semper eveniunt; consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur: itemque et antecedentia et repugnantia: quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessario; et quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohærere numquam possit. Quum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex: nam quid interest, quum hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: «Si pecunia signata, argentum est, legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum: legata igitur»; an illo modo: «Si numerata pecunia, non est legata, non est numerata

esse sciebat, cujus disciplinæ erat se ipsum amare, et sua causa omnia facere. Vide ad Fam. lib. VIII, Ep. 12.

5. *Constitutum, convivium. Constitutum* quid, vid. in Clav. nec multum differt a loco. Boetius jungit « constitutum convivium », item edd. Med. Ald. Junt. quod est e symbolis: id non contemnendum videtur. Ed. Ven. « institutum convivium ». Ern.

6. *Et si qua alia signa*. MS « scilicet qualia signa ». Ern.

ia argentum : est autem numerata pecunia arn : legata igitur est»; an illo modo : « Non et m argentum est, et non est legata numerata ia : legatum autem argentum est : legata igitur rata pecunia est».

ɔellant autem dialectici eam conclusionem argu-, in qua, quum primum assumpseris [1], conse- id, quod annexum est, primum conclusionis m; quum id, quod annexum est [2], negaris, ut id ie, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus atur concludendi modus; quum autem [3] aliqua ncta negaris [et his alia negatio rursus adjun-], et ex his primum sumpseris, ut, quod relin-, tollendum sit, is tertius appellatur conclusionis s. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis ısa, quæ ipsi enthymemata [5] appellant : non

1. *Quum primum assumpseris.* s *sumpseris* cum ed. Omnib. m syllogismorum hypotheti- ieu conditionalium, ut vocant, ic subjicit Tullius. Ac primus is est, quo quum assumpseris primum est, recte concludis njunctum est : verbi gratia : Si t, jus suum unicuique reddit : stus est : ergo jus suum uni- eddit. PRUST.

um id, quod annexum est. llogismi modus priori oppo- no quum negatum illud fuerit ɔnjunctum est, id quoque cui onjunctum negari oportet : is unicuique suum non reddit, ion est : atque jus suum uni- non reddit : ergo justus non probabitur a severioribus dia- hic argumentandi modus : unt enim ex propositionibus ɔus nihil posse colligi. At fa- rit ad legitimam formam sic revocare : Qui jus suum unicuique reddit, justus est : atqui hic jus suum unicuique non reddit; ergo hic justus non est. PRUST.

3. *Quum autem.* Tertius est hic argumentandi modus, quo, ut explicat Victorius, pronuntiato connexo duplex negatio additur, quarum una toti propositioni, altera posteriori parti præfigitur : tum in assumptione prior pars affirmatur, ut in conclusione negatur posterior : cujus hoc sit exemplum. Non si jus suum unicuique reddit, non justus est : atqui jus suum unicuique reddit : justus est igitur. Ad primam argumentandi formam refertur hic syllogismus : duplex enim negatio vim habet affirmationis. PRUST.

4. *Et his ... adj.* Hæc Schützius, ut interpolata, omnino delevit.

5. *Enthymemata.* Vulgari notione significat enthymema syllogismum imperfectum ex duabus constantem par-

quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur; sed, ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Græcos suum; sic, quum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Ejus generis hæc sunt : « Hunc metuere, alterum in metu non ponere[6]? — Eam, quam nihil accusas, damnas; bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri? — Id, quod scis, prodest nihil; id, quod nescis, obest».

XIV. Hoc disserendi genus attingit omnino vestras[1] quoque in respondendo disputationes : sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus[2] sententiis communis conclusio, quæ a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant : Aut hoc, aut illud[3]; hoc autem; non igitur illud. Itemque, Aut hoc, aut illud[4]; non autem hoc; illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disjunctione plus uno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior, quartus; poste-

tibus, qualis est hic : Laudanda est omnis virtus, ergo et ipsa justitia. Hic autem enthymema sumitur pro acuta sententia, quæ ex contrariis conficitur. Tale est illud Cicer. pro Milone, c. 29 : « Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolletis ». Enthymema proprie est cogitatio, inventum, ἀπὸ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι, intelligere, concipere. Prust.—Cf. Quint. V, 10, 14, VIII, 4.

6. *Hunc metuere ... ponere?* Sic ista cum interrogandi nota exprimenda curavi : nam enthymema, quod proprie dicitur, est interrogatio e contrariis, ut illud Horatii, « cur optas, quod habes? » Ern.

XIV. 1. *Vestras.* Sc. tuas, Trebati, aliorumque Jctorum. Male in ed. Omnib. et Kob. *nostras.* Sch.

2. *Repugnantibus.* Schütz. cum ed. Omnib. *pugnantibus.*

3. *Aut hoc, aut illud.* Quartus hic argumentandi modus est hujusmodi: Judex hic aut justus est, aut injustus : est autem justus ; non igitur injustus. Prust.

4. *Aut hoc, aut illud.* Quintum hic exponit argumentandi modum, cujus hoc exemplum : Judex hic aut

ior, quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde ddunt conjunctionum negantiam, sic: Non[5] et hoc st, et illud; hoc autem; non igitur illud. Hic modus st sextus. Septimus autem, Non et hoc[6], et illud; ion autem hoc; illud igitur. Ex his modis conclusiones nnumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. ied ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutioiem sunt necessariæ.

XV. (xv.) Proximus est locus rerum efficientium, [uæ causæ appellantur; deinde rerum effectarum ab :fficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum ocorum, paullo ante posui, et quidem ex jure civili: ed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo unt: unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum :st, certo efficit[1], ut ignis accendit; alterum, quod iaturam efficiendi non habet[2], sed sine quo effici non ossit: ut, « si quis æs causam statuæ velit dicere, quod ine eo non possit effici ». Hujus generis causarum, ine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, tolida quodam modo; ut locus, tempus, materiæ, erramenta, et cetera generis ejusdem; alia autem ræcursionem[3] quamdam adhibent ad efficiendum, :t quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necesiaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flaitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate penlentium, fatum a stoicis nectitur. Atque ut earum

ustus est, aut injustus; non est auem justus: ergo est injustus. Prust.

5. *Non et hoc est.* Exemplum sit: Ion et justus est, et injustus: est autem ustus; non igitur injustus. Prust.

6. *Non et hoc.* Tale est illud: non t justus est, et injustus: non autem njustus: ergo justus. Prust.

XV. 1. *Certo efficit.* Vulgo male erte. Sed sic et c. 16. Ern.

2. *Naturam efficiendi non habet.* Sic edd. pr. non *habeant*, quod locum non habet. Quia in altero membro est *possit*, prius ei accommodavere: sed in altero non ita pro certo pronuntiatur. Est Græcorum οὐκ ἂν δύναιτο.

3. *Præcursionem quamdam adh.* Exquisite in hoc loco pro *habent*, quia illa præcursio adjuvat. Mox pro *afferunt* MS V. *efferunt*. Ern.

causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi; sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante; aliæ, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientes sola per se; beatos efficiat, necne, sola per se, quæstio est. Quare quum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere.

XVI. Quum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet; hoc autem, sine quo [1] non efficitur, sæpe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, a quo certo fit [2], diligenter est separandum. Illud enim est tamquam,

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset [3] abiegna ad terram trabes!

Nisi enim cecidisset abiegna [4] ad terram trabes, Argo illa facta non esset : nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At quum in Ajacis navim « crispisulcans [5] igneum fulmen » injectum est, inflam-

XVI. 1. *Hoc autem, sine quo.* Boetius putat Ciceronem hæc plenius dicere debuisse, v. c. « hoc autem, quod non habet efficiendi vim necessariam, vel sine quo non efficitur, sæpe conturbat ». Ceterum sic esse a Cicerone scriptum, ut editur, patet e sequentibus, ubi pariter genus, sine quo non fit, solum ponitur. Ern.

2. *A quo certo fit.* Sic dedit Ernest. et post eum Schütz. ex ed. Ven. Ald. pro « in quo certe fit ».

3. *Cæsa cecidisset abiegna.* Schützius dat « cæsa accidisset ». Vid. de Invent. I, 49.

4. *Cecidisset abiegna.* Schützius cum Lallem. « cecidissent abiegnæ ». Hæc, inquit Sch. lectio præferenda alteri. Cicero enim poeticam dictionem in pedestrem sermonem convertit. Et plurali opus esse docent sequentia.

5. *Crispisulcans.* Boetius divise accepit, et *crispi* refert ad *Ajacis.* In

matur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est; aliæ autem aut voluntate efficiuntur[6], aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu : voluntate, ut tu, quum hunc libellum legis; perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat; habitu, ut facile et cito irascatur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino; sed hujusmodi causæ non necessariæ.

XVII. (XVI.) Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, et in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi judiciumque tangunt; latent, quæ subjectæ sunt fortunæ. Quum enim nihil sine causa fiat; hoc ipsum est fortunæ eventus[1], obscura causa, quæ latenter efficitur. Etiam ea, quæ fiunt[2], partim sunt ignorata,

Ajacis crispi navim fulmen, etc. Favet MS V. qui inter *crispi* et *sulcans* intervallum habet, ut duo verba sint. Ern.

6. *Aut voluntate efficiuntur*. Schützius corrigit *efficiunt*, et sic habet Lallem.

XVII. 1. *Hoc ipsum est fortunæ eventus, obscura causa*. Locus difficilis, in quo et libri valde variant, et sine dubio vitiosus MS noster habet : « hoc ipsum scilicet fortunæ eventus, etc. » Ed. Ven. « hoc ipsum fortunæ eventus obscura causa. l. eff. » Unde sane melior lectio constitui potest. Nempe « fortunæ eventus » est glossa, delendumque *est* et *quæ*. Ern. — Hittorp. et Bellaq. exemplar « causa latenter efficit ». A Palat. abest vocula tertia *est*, ut forte rescribendum sit : « hoc ipsum fortunæ eventus, obscura causa, latenter efficit ». Grut. — Schützius dat : « hoc ipsum est fortunæ eventum, causa quod latente efficitur ».

2. *Etiam ea, quæ fiunt, partim sunt ign*. Sic e MSS et ed. Ven. dedi. Vulgo « etiam ut ea ... p. sint ». Ern. — Grut. qui vulg. tenet ait : obsequutus fuissem libro Pal. et Bellaquensi, in quibus non erat *ut*, nisi indicasset Lambinus Ant. Goveanum excludere illud etiam

causarum, si
sic etiam effi
causæ, quæ
quæ adjuvari
per se; beato
Quare quum
aliquid neces
ficitur ab ea

XVI. Qui
sit efficiendi
quitur. Atqu
habet vim eff
fere solet; h
conturbat. N
possunt, pro
necessaria. I
certo fit[2], d
tamquam,

Utinam
Cæsa cec

Nisi enim c
illa facta no
efficiendi vi
« crispisulca

...gnorata.
...consili
...ntaria.
...nolu
...vestris

XVI. 1. *Hoc*
tius putat Cicero
cere debuisse, v.
non habet efficie
vel sine quo nor
turbat ». Cetera
scriptum, ut ed
tibus, ubi parite
fit, solum ponit
2. *A quo cer*
et post eum Scl
pro « in quo ce

omnibus igitur iis judiciis, in quibus, EX FIDE est additum; ubi vero etiam, UT INTER[9] BONOS AGIER[10]; inprimisque in arbitrio[11] rei uxoriæ, id est, [QUID] ÆQUIUS, MELIUS[12], parati esse t. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, uum, bonum, illi, quid socium socio; quid qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia it; quid eum, qui mandasset, eumve, cui man- esset, alterum alteri præstare oporteret, quid uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit diligenter cognitis argumentorum locis, non oratoribus et philosophis, sed juris etiam pe- opiose de consultationibus suis disputare.

III. (XVII.) Conjunctus huic causarum loco locus t[1], qui efficitur ex causis. Ut enim causa effe- indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa, astrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et , sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate et e loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. rum enim cognitio cognitionem eventorum facit. III.) Reliquus est comparationis locus, cujus ge- exemplum supra positum est, ut ceterorum; explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea,

inter. Schützius delet *ut*, it a melioribus libris excludi, ue jubet Heusing. ad Cic. 17, 7.

Bene agier. Lallem. addit.

a arbitrio rei uxoriæ. Arbi- ri uxoriæ tunc erat, quum ortium de dote controversia r. Matrimonio contracto, dos irum erat; at ubi divortium et, si viri culpa, bonum et æquum exigebat nihil apud virum remanere: si mulieris, ipsa dotem amittebat. PRUST.

12. *Quid æquius, melius*. Edd. Med. Asc. « quid ejus melius æquiusve ». Ven. *quid eis*. ERN. — Schützius delet *quid*, ut glossatoris, auctore Heusing. l. laudato.

XVIII. 1. *Ille est, qui efficitur ex causis*. Sch. dat quasi sensu postulante, « ille est, rerum quæ efficiuntur ex causis ».

partim voluntaria: ignorata, quæ necessitate effecta sunt; voluntaria[3], quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est; ferire, quem nolueris[4], fortunæ. Ex quo aries ille subjicitur[5] in vestris actionibus: si telum manu fugit magis, quam jecit[6]. Cadunt etiam[7] in ignorationem atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ, quamquam sunt voluntariæ[8] (objurgatione enim, et admonitione dejiciuntur), tamen habent tantos motus, ut ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata videantur. Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum, magna argumentorum suppetit copia; in vestris autem, si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam et adsunt multum, et adhibentur in consilio; et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant.

faventibus membranis et Memmii et Brissonii: ut scilicet hæc cohæreant cum prioribus: et tamen restat in Pal. « partim *sunt* », non *sint*, ut ceteræ habent editiones.

3. *Voluntaria... quæ nec. eff. s. vol. quæ consilio. Quæ aut fort. vel ig. vel vol.* Pro his Schützius simpliciter dat: « ignorata, quæ fortuna effecta sunt; voluntaria, quæ consilio ».

4. *Quem nolueris*. Edd. Med. Asc. *quem volueris*: eamdem in hoc ipso exemplo varietatem alio loco notavimus. Ern.

5. *Ex quo aries ille subjicitur.* Quidam libri non habent illud *subjicitur*: sed verbum elegantius est, quam pro glossatoris ingenio. Ern. — Id est, ex quo firmissima illa defensio. Metaphora ducta a machina bellica, quæ aries dicitur. Proust.

6. *Manu fugit magis, quam jecit.* Edd. Med. Asc. *manum*. MS *injecit.* Voluit forte dare *conjecit*. Ern.

7. *Cadunt etiam*. Edd. Med. Asc. *enim*. Ald. et Junt. delent. E duobus MSS *etiam* dedit Gruterus, quod verum est. Est enim novum genus: et sic est etiam in ed. Ven. Ern.

8. *Quamquam sunt voluntariæ.* Sic dedi pro vulgato, sed vitioso *sint.* Edd. pr. ut Ven. habent « tamquam sint vol. » Vitiose, et sine sensu: sed inde apparet unde *sint* ortum sit. Ern.

In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum; ubi vero etiam, UT INTER[9] BONOS BENE AGIER[10]; inprimisque in arbitrio[11] rei uxoriæ, in quo est, [QUID] ÆQUIUS, MELIUS[12], parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi, quid socium socio; quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et philosophis, sed juris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare.

XVIII. (XVII.) Conjunctus huic causarum loco locus ille est[1], qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poetis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, quum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio cognitionem eventorum facit.

(XVIII.) Reliquus est comparationis locus, cujus genus et exemplum supra positum est, ut ceterorum; nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea,

9. *Ut inter.* Schützius delet *ut*, quod dicit a melioribus libris excludi, conferrique jubet Heusing. ad Cic. Off. III, 17, 7.

10. *Bene agier.* Lallem. addit, *oportet.*

11. *In arbitrio rei uxoriæ.* Arbitrium rei uxoriæ tunc erat, quum post divortium de dote controversia oriebatur. Matrimonio contracto, dos penes virum erat; at ubi divortium contigisset, si viri culpa, bonum et æquum exigebat nihil apud virum remanere: si mulieris, ipsa dotem amittebat. PRUST.

12. *Quid æquius, melius.* Edd. Med. Asc. « quid ejus melius æquiusve ». Ven. *quid eis.* ERN. — Schützius delet *quid*, ut glossatoris, auctore Heusing. l. laudato.

XVIII. 1. *Ille est, qui efficitur ex causis.* Sch. dat quasi sensu postulante, « ille est, rerum quæ efficiuntur ex causis ».

testimonii pondus habet : ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in virtute inest maxime[2]; in tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnumquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos, et opulentos, et ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse; sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt, et qui judicant, et qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quamquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur; magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ : aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt.

XX. Facit etiam necessitas fidem, quæ quum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et verberibus, tormentis[1], igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere; et quæ a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem[2]. Cujus generis etiam illa sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam et pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari; et per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Sta-

2. *Naturæ ... inest maxime*. MSS tres apud Gruterum *maxima*, idque ipse probat; sic et MS V. Verum puto. Sed parum refert. Ern.

XX. 1. *Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati*. De hac quæstione cf. Quint. V, 4; Ulpianum, Dig. lib. I, § de quæstione.

2. *Et fidem*. Hic Sch. collocavit sententiam : « Concursio autem fort. ... aut diceretur », quæ vulgo infra legitur post « Pausania accepimus ».

leno[3] nuper accidit : qui ea loquutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania[4] accepimus.

Concursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, quum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem[5] conjecta suspicionum proditionis multitudo : quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium.

Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita[6] sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria.

3. *Ut Staleno*. Hic quoque vulgo editur *Staieno* : sed illud verum esse docet oratio pro Cluent. cap. 7, 24. Vid. ad Brut. c. 68. Edd. vett. quædam *Stalerio*, ut ipsa Ven. Ern. — Vid. Verr. II, 32; Niebuhr. Frag. p. 57, credit omnibus in locis legendum esse *Staieno*. — Illi videmus ex Verrinis grandem pecuniam a Statio Albio ad corrumpendos judices datam.

4. *De Lacedæmonio Pausania*. Pausanias Lacedæmonius, quum de patria Persarum regi tradenda cogitaret, Argilio adolescentulo epistolam ad Artabazum ferendam dedit. Argilius in suspicionem venit aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum rediisset, qui super tali causa eodem missi erant : resignata epistola cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quæ ad ea pertinebant, quæ inter regem Pausaniamque convenerant. Has ille literas Ephoris tradidit, qui Argilium jusserunt ad aram in fanum Neptuni confugere : locum autem sub terra fecerant, ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio; huc ex Ephoris quidam descenderunt. Pausanias audita causa cur Argilius supplex in ara sederet, perturbatus orare cepit, ne quid enuntiaret, nec se meritum de illo optime proderet. His cognitis, Ephori hominem suo convictum testimonio, in æde Minervæ conclusum fame enecarunt, anno II olymp. LXXVIII. Thucydid. lib. I, et Cornelius Nepos. Paust.

5. *In Palamedem*. Hic Ulyssis, qui, ne ad bellum Trojanum proficisceretur, insaniam simulabat, fraudem detexit. Irritatus subinde Ulysses suppositities Priami ad Palamedem de prodendis Græcis literas fingit, quibus magnam pecuniæ vim, mittere se aiebat Priamus. Accusatur Palamedes, cujus interim in tentorio auri pondus furtim infodi curaverat Ulysses. Hic illius causam tueri se simulat, nec ante damnandum contendit, quam aurum a Priamo missum reperiretur. Auro reperto Palamedes quasi reus lapidibus obrutus est. Servius in II Æn. Paust.

6. *Bipertita*. Ern. Lallem. *bipartita*.

Deorum enim virtus natura excellit; hominum autem industria.

Divina hæc fere sunt testimonia : primum orationis (oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio); deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam[7]; primum ipse mundus, ejusque omnis ordo et ornatus; deinceps aerei volatus avium atque cantus; deinde ejusdem aeris sonitus et ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta inventa præsensio; a dormientibus quoque multa significata vivis[8] : quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum.

In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem et probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica[9] versantur, sed et oratores, et philosophos, et poetas, et historicos: ex quorum et dictis et scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

XXI. (xx.) Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quæstionem, sed quibusdam quæstionibus alios esse aptiores locos[1].

7. *Quasi opera divina quædam.* *Quasi oracula div. q.* leg. puto. Dii enim per res mutas et inanimes (cujusmodi mundus est, et ejus omnis ornatus) loqui nobiscum videntur, et futura præmonstrare : quemadmodum scribit Tullius in libris de Divinatione. Gov.

8. *Vivis.* Ern. Sch. Lallem. *visis.*

9. *Reque publica.* « atque in republica » Victor. Lallem.

XXI. 1. *Sed quibusdam quæstion.*

Quæstionum duo sunt genera : alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci[2], nos causam ; infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare.

Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum ; propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum pars causæ est[3]. Sed omnis quæstio earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. Quæstionum autem[4], quacumque de re sint, duo sunt genera : unum cognitionis, alterum actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia : ut, «Si quæratur, a naturane jus profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum et pactione». Actionis autem hujusmodi exempla sunt : «Sitne sapientis ad rempublicam accedere». Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt, quum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur. Horum primum conjectura, secundum definitione, tertium juris et injuriæ distinctione explicatur.

Conjecturæ ratio in quatuor partes distributa est : quarum una est, quum quæritur, sitne aliquid ; altera,

al. esse ap. locos. Sic eleganter MS V. quod sequutus sum. Vulg. « quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos », quod est frigidissimum. *Sed* pro *et* dedimus ex ed. Ven. Ern. — De re conf. Inv. I, 6 ; Quint. III, 5, 8, VII, 1 ; Part. I, 8 ; de Orat. II, 19.

2. *Quod* ὑπόθεσιν *Græci.* Hic tolerabilius *quod*, quia referri ad *definitum* potest : ut cap. seq. ubi « quam Græci χαρ. vocant » ad descriptionem refertur ; et cap. 25, « eam κρινόμενον v. » ad contentionem. Ern.

3. *Propositum pars causæ est.* Est quasi pars : videtur enim causa propositum includere : verbi gratia, hæc causa, An bellum Romani debeant inferre Carthaginiensibus, includit hanc quasi partem, quod propositum est : an bellum inferri debeat. Prust.

4. *Quæstionum autem.* Schützius « quæst. autem propositarum ». Hoc, inquit, addidi, quod recte abesse nequit. Ita enim infra quæstione hac absoluta, cap. 21, his verbis finitur : « hæc quum in propositis quæstionibus genera sint ». Sch.

unde ortum sit; tertia, quæ id causa effecerit; quarta, in qua de mutatione rei quæritur. Sit, necne sit: « Ecquidnam[5] honestum sit; ecquid æquum re vera; an hæc tantum in opinione sint ». Unde autem sit ortum, ut, quum quæritur, « Natura, an doctrina possit effici virtus ». Causa autem efficiens sic, ut, quum quæritur, « Quibus rebus eloquentia efficiatur ». De commutatione, sic : « Possitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam ».

XXII. Quum autem, quid sit, quæritur; notio explicanda est, et proprietas, et divisio, et partitio : hæc enim sunt definitioni attributa. Additur etiam descriptio, quam Græci χαρακτῆρα[1] vocant. Notio sic quæritur : « Sitne id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est ». Proprietas sic : « In hominemne solum cadat, an etiam in belluas ægritudo ». Divisio, et eodem pacto partitio, sic : « Triane genera bonorum sint ». Descriptio, « Qualis sit avarus, qualis assentator », ceteraque ejusdem generis, in quibus natura et vita describitur.

Quum autem quæritur, quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut comparate : simpliciter, « Expetendane sit gloria? » comparate : « Præponendane sit divitiis gloria ? » Simplicium tria genera sunt : de expetendo fugiendoque; de æquo et iniquo; de honesto et turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem et alio; alterum de majore et minore. De expetendo et fugiendo, hujusmodi : « Si expetendæ[2] di-

5. *Ecquidnam.* Lallem. « sic : Ecquidnam ».

XXII. 1. *Quam Græci* χαρακτῆρα. Hoc est a Victorio, qui hanc dicit esse vetustam lectionem. Sane sic alibi appellat Cicero græce : ceterum in Mediol. locus vacaus est : in Asc. 1, διαγραφὴν, pro quo manus docta in exemplo meo scripsit ὑπογραφήν. In aliis ut Junt. καταγραφὴν, ut opinor, e corrupta scriptura ed. Ven. καταστροφήν. Ern. — Schütz. dat *quem* pro *quam*.

2. *Si expetendæ div.* Lambinus sup-

vitiæ, si fugienda paupertas?» De æquo et iniquo : «Æquumne sit ulcisci, a quocumque injuriam acceperis?» De honesto et turpi : «Honestumne sit, pro patria mori?» Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem et alio : ut, si quæratur, «Quid intersit inter amicum et assentatorem, regem et tyrannum». Alterum de majore et minore : ut, si quæratur, «Eloquentiane pluris sit, an juris civilis scientia». (XXI.) De cognitionis quæstionibus hactenus.

Actionis reliquæ sunt; quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic : ut, quum quæritur, «Suscipiendine sint liberi». Ad movendos animos, quum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, et ad laudem : quo ex genere sunt querelæ, incitationes miserationesque flebiles, rursusque oratio quum iracundiam restinguens[3], tum metum eripiens, tum exsultantem lætitiam comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc quum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur.

XXIII. (XXII.) Loci autem qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt; sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis sumi possunt. Ad[1] definitionem autem pertinet ratio et scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem

posuit «sintne exp. ... situe fug.» Sed non adjutus a MSS libris : alterum sane recte dici pluribus ostendit Cujacius Observ. lib. III, cap. 37. Grut. — Ern. dicit *si* pro *an* poni plurimis locis, ut Div. XV, 1, II, 34, etc. Lallem. delet *si* ante *fug. paup.* — De re cf. Quintil. III, 6, VII, 3.

3. *Restinguens.* Ed. Omnib. *restringens.* Sch.

XXIII. 1. *Ad definitionem.* Id est, ad statum definitionis. Proust.

et altero diximus : quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quæratur, « Idemne sit pertinacia et perseverantia », definitionibus judicandum est. Loci autem convenient in ejus generis quæstionem consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur; aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit; aut si huic rei repugnat, illi non repugnat; aut si hujus rei hæc, illius alia causa est; aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est : ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. (XXIII.) Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paullo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque quum de honesto turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Quum autem de æquo et iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur. Hi cernuntur bipartito, et natura, et instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi jus. Institutio[2] autem æquitatis tripartita est : una pars legitima[3] est, altera conveniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse : una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas[4], tertia justitia aut æquitas nominatur[5].

2. *Institutio autem æq. tripart. est.* Schützius dat : « Instituto autem æquitas trip. est ».

3. *Una pars legitima.* Jus institutum tres in partes distribuitur : una pars legibus, altera pactis et conventis, tertia consuetudine antiqua constat. Prust.

4. *Sanctitas.* MS habet lacunam in hoc verbo. Ern.

5. *Nominatur.* Totam hanc sententiam a verbis « atque etiam rursus »

XXIV. (XXIV.) De proposito satis multa : deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia.

Tria sunt igitur genera causarum : judicii, deliberationis, laudationis. Quarum[1] fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam judicii finis est jus : ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expositæ, quum[2] æquitatis. Deliberandi finis, utilitas : cujus hæ partes, quæ modo expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas : de qua item est ante dictum.

Sed definitæ quæstiones a suis quæque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusationem defensionemque partitæ. In quibus exsistunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti; defensor aliquid opponat de tribus : aut non esse factum, aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse, aut jure esse factum. Itaque aut infitialis, aut conjecturalis prima appelletur; definitiva, altera; tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis vocetur.

XXV. Harum causarum propria argumenta, ex iis sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ græce στάσις dicitur, latine appelletur status : in quo primum insistit[1] quasi ad repugnandum congressa defensio. (XXV.) Atque etiam

usque ad *nominatur* Schützius uncis inclusit; eaque adeo inepta esse declarat, ut non potuerint a Cicerone scribi.

XXIV. 1. *Quarum*. Lall. *quorum*.

2. *Quum æquitatis*. Ernest. et Sch. « tum æquit. » *quum* est in ed. Venet. et vulgatis inde ab Ald. et Junt.

XXV. 1. *In quo prim. insistit*. Verbi gratia sic procedat accusatio : « Roscius occidit patrem » : repugnabit defensio : « Roscius non occidit patrem ». Hic quodammodo hæret accusatio. Hic status conjecturalis : inquirendum enim ulterius, an Roscius patrem occiderit. Eadem est ceterorum statuum ratio. PRUST. — De re conf. Quint. III, 6, V, 14, et Cic. de Inv. II, 17.

in deliberationibus et laudationibus iidem exsistunt status. Nam et negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis exsistit. At, quum aliquid de utilitate, honestate, æquitate disseritur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurrunt status, aut juris, aut nominis. Quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur; aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit; aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum[2]. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci κρινόμενον vocant: mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo[3], qua de re[4] agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, ea[5] continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. (XXVI.) Sed, quoniam lege firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi

2. *Contra Catonem meum*. Nempe Cic. in opere quodam Catone inscripto, Catonis Uticensis laudes exornaverat, ingentisque viri animum et virtutem invictam celebraverat. Cæsar, cui laus Catonis pro vituperatione ipsius erat, huic Ciceronis operi respondit alio opere inscripto Anticatone, cujus sæpissime mentio est apud Veteres.

3. *Quoniam quidem ad te scribo*. Int. ad Jctum, nomen ei dabo e formula juris « qua de re agitur ». Vid. Faber Semestr. I, 11. Ern.

4. *Qua de re agitur*. De hac formula conf. Brut. cap. 79; pro Muræn. cap. 13.—Quint. III, 11, 18: «Paullum in his etiam Cicero dissentit. Nam in Rhetoricis, Hermagoram est secutus; in Topicis ex statu effectam contentionem κρινόμενον existimat, idque Trebatio, qui juris erat consultus, alludens *qua de re agitur* appellat, quibus id contineatur, continentia, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit ».

5. *Ea cont*. Sic legendum videtur e Partitt. cap. 29, vel *hæc*, ut quidam olim ediderunt, non *eæ*, ut recentiores, quos inter Sch. et Ern. J. V. L.

status exsistunt novi, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud : id autem contingit, quum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quæratur, verbane plus, an[6] sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti et voluntatis, et[7] scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem exsistere. Horum tractationes in aliis libris[8] explicantur.

XXVI. Nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus : ut in principiis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent[1], id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moratæ[2], ut cum dignitate : quæ quamquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi[3]. Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo

6. *An sent.* Sch. et Ern. *aut sent.*

7. *Et scr. c.* Lallem. delet *et* : idem infra habet « harum tract. » pro « horum tract. »

8. *In aliis libris.* Int. de Inventione. Eodem pertinent illa paullo inferius : « dictum est in iis, in quibus, etc. » ubi videtur excidisse *libris* : denique « suppeditantur in aliis libris ». ut de Or. etc. Ern.

XXVI. 1. *Spectant.* Lallem. Ern. Sch. *spectent.*

2. *Ut moratæ.* Sic optime Victor. Lambin. Male in multis edd. etiam in Ern. *moderatæ.* Quintil. IV, 2, 64 : « Neque ego quemquam deceperim, ut dissimulem, Ciceroni quoque plures partes placere. Nam præterquam planam et brevem et credibilem vult esse evidentem, *moratam*, cum dignitate ». Sch.

3. *Narrandi.* Ernest. quem Schutz. sequitur, reposuit *narranti*, quia alterum cum *propria* nullo modo coire potest. Fuerunt qui corrigerent *narrationi*.

quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem et alia quædam habet, et maxime amplificationem : cujus effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur; et, si ita jam affecti ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio.

Huic generi, in quo et misericordia, et iracundia, et odium, et invidia, et ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, quum voles. Ad id autem, quod te velle senseram, cumulate satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura, quam a te desiderata erant, sum complexus, fecique quod sæpe liberales venditores solent, ut, quum ædes fundumve vendiderint, rutis cæsis receptis [4], concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte et loco positum esse videatur : sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare [5] debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

4. *Rutis cæsis receptis*. Quintus Mucius libro singulari τῶν ὅρων, In rutis, inquit, et cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili tectoriove non continentur. Recipere autem est excipere et reservare sibi. Gov. — Ulpianus in l. *fundi* : « si *ruta cæsa* excipiantur in venditione, ea placuit esse *ruta*, quæ eruta sunt, ut arena, creta et similia : *cæsa* esse, ut arbores cæsas, et carbones et his similia ». Ed.

5. *Quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta*, etc. Recte adjunxit partic. *quasi*. Nam mancipio dare, est alienare, ita ut rem accipientis omnino faciamus. At ita liber hic datus erat Trebatio, ut in eum jus etiam Cicero retineret. Prust. — *Mancipium*, jus proprietatis. Seneca, Epist. 73 : « fortuna nihil dat *mancipio* ». Lucret. lib. III, vs. 935 : « Vitaque *mancipio* nulli datur, omnibus usu ». Ed.

M. T. CICERONIS

DE

PARTITIONE ORATORIA

DIALOGUS.

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

In hoc libro Cicero rogatus a Marco filio, ut quæ sibi de ratione dicendi græce tradidisset, latine explicaret, sic efficit, quod ille rogaverat, ut ad ejus quæstiones de singulis argumentis breviter respondeat. Omnis nimirum doctrina dicendi distribuitur

1° In vim oratoris, quæ est — in rebus — in verbis;

2° In orationem, cujus partes sunt quatuor:

Duæ ad rem docendam, narratio — confirmatio;

Duæ ad impellendos animos, principium — peroratio.

3° In quæstionem, quæ est — infinita, seu consultatio; — finita, seu causa, cap. 1.

Sequuntur I præcepta de vi oratoris, quæ est in inventione, collocatione, elocutione, memoria, actione.

1° Inventio pertinet ad fidem faciendam : ea fit argumentis, vel in re ipsa insitis, vel assumptis; ad motum animorum, cap. 2.

2° Collocatio accommodanda est ad finem quæstionis: hic est in consultatione fides, in causa fides et motus. Itaque tantum de causa dicendum erat. Hæc distinguitur auditorum genere : nam is qui audit, est vel auscultator, vel disceptator. Ille delectatur tantum, hic statuit aliquid vel de præteritis, ut judex, vel de futuris, ut senatus. Hinc sunt tria genera orationis, judiciale, deliberativum, id quod est in exornatione (alias demonstrativum). De singulis dantur præcepta collocationis, cap. 3, 4.

3° Elocutio, ad quam pertinet

a. Genus eloquendi sua sponte fusum, cap. 5, 6.

α. In simplicibus verbis, c. 5, quæ differunt — origine: nativa, reperta: — natura, ut sonantiora, graviora, etc. — tractatione : propria, nova, prisca, translata.

β. In conjunctis, ubi spectatur numerus, consecutio.

γ. In iis quæ sunt simplicium et conjunctorum communia, ut sit oratio dilucida, brevis, probabilis, illustris, suavis, cap. 6.

b. Genus orationis conversum ac mutatum.

4° Actio et

5° Memoria, de quibus brevissime respondetur, cap. 7.

II. Præcepta de oratione, cap. 8, sqq. Hæc pertinent

1° Ad exordia, seu principia, cap. 8.

2° Ad narrationem, cap. 9.

3° Ad confirmationem et reprehensionem, ubi quæritur

a. De inventione locorum

α. In confirmatione, qui sunt loci conjecturæ, cap. 10; definitionis, cap. 11; rationis, cap. 12.

β. In reprehensione, cap. 13.

b. De tractatione argumentorum, cap. 14.

4° Ad perorationem, ubi agitur

a. De amplificatione verborum, cap. 15, et rerum, cap. 16

b. De enumeratione, cap. 17.

III. Præcepta de quæstionibus, cap. 18, seqq. quarum duo sunt genera:

1° Infinitum, seu propositum, cujus duo sunt genera,

a. Cognitionis, ubi quæritur:

α. Sit aliquid, necne, cap. 18; in eoque præterea, possitne aliquid effici, quemadmodum quidque fiat.

β. Quid sit, cap. 19. Aliud an idem sit, descriptio generis.

γ. Quale sit. Simpliciter: honestum, utile, æquum. Ex comparatione: quid honestius, utilius, æquius.

b. Actionis, cap. 20. Ad rationem officii, ad sedandos animos.

2° Finitum, seu causa, cap. 20. Hujus genera sunt

a. Exornatio, cujus quum sint plura et varia genera, hic

tantum spectantur laudandi vituperandique rationes, cap. 21-23.

b. Genus deliberativum, in quo primum quæritur

α. Quid suasoribus agendum sit. De utilitate, c. 25, 26; de ratione efficiendi, cap. 27.

β. Quid dissuadentibus, cap. 28.

γ. Quid utrique commune sit.

c. Genus judiciale, cap. 29, sqq. in quo

α. Quædam ante judicium agenda, cap. 29.

β. In ipsis judiciis, cap. 30, seqq. vel factum negandum, vel negandum, quod fatearis factum esse, eam vim habere, et id esse quod adversarius criminetur, vel rectum esse quod feceris, demonstrandum.

Hic primum universo exponitur disceptationis constituendæ ratio, cap. 30, 31. Deinde singulis controversiarum generibus qui loci sint proprii, quæritur; explicanturque

1° Loci constitutionis conjecturalis, cap. 32-35.

2° Definitivæ, cap. 36.

3° Generalis, cap. 37.

Quibus adduntur ii, qui in controversia de scripto et sententia, seu in constitutione legitima occurrunt, quam Cicero ante, quam genera controversiarum enumeraret, in numero haud posuerat, cap. 38, 39.

Epilogus habet brevem de usu philosophiæ Academicæ admonitionem, cap. 40.

[illegible]

M. T. CICERONIS

DE

PARTITIONE ORATORIA

DIALOGUS.

I. (1.) CICERO FILIUS. Studeo[1], mi pater, latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidisti; si modo tibi est otium, et si vis. — CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum summum est[2], quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est; deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. — C. F. Visne igitur, ut tu me græce soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus latine interrogem? — C. P. Sane, si placet[3]: sic enim et ego te meminisse intelligam, quæ accepisti; et tu ordine audies, quæ requires[4]. — C. F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? — C. P. In tres. — C. F. Cedo quas? — C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. — C. F. In quo est ipsa vis[5]? — C. P. In rebus, et verbis. Sed

I. 1. *Studeo*. MS *aveo*, quod præferrem, si libri plures faverent. Ern.

2. *Primum summum est*. Schützius cum Guelf. « primum est summum ».

3. *Sane, si placet*. MS Erl. delet *si*, quod Ern. probavit; unde Schütz. *si* delevit.

4. *Et tu ordine audies, quæ requires*. Vulgo *quæ requiris*. Futurum ostendunt Guelf. Erf. idemque receperunt Lambin. Ernest. Sch. — Bene « accepisti ... requires » sibi respondent.

5. *Ipsa vis*. Sc. oratoris.

et res, et verba, invenienda sunt, et collocanda. Proprie autem[6] in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est, earumque[7] rerum omnium custos est memoria. — C. F. Quid? orationis quot sunt partes? — C. P. Quatuor : earum duæ valent ad rem docendam[8], narratio et confirmatio; ad impellendos animos duæ, principium et peroratio. — C. F. Quid? quæstio quasnam habet partes? — C. P. Infinitam, quam consultationem appello[9]; et definitam, quam causam nomino.

II. (II.) C. F. Quoniam igitur invenire primum est oratoris[1], quid quæret? — C. P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, et quemadmodum motum eorum animis[2] afferat.

— C. F. Quibus rebus fides fit? — C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis. — C. F. Quos vocas locos? — C. P. Eos, in quibus latent argumenta. — C. F. Quid est argumentum? — C. P. Probabile inventum ad faciendam

6. *Proprie autem*. Sch. cum Lamb. « proprie tamen ».

7. *Earumque rerum*, etc. MS V. « si earum rerum o. c. adsit memoria ». Verbum *est* malim deleri. *Rerum* abest ab ed. Junt. male. ERN.

8. *Ad rem docendam*. MS E. *dicendam*, male; frequenti confusione.

9. *Quam consult. appello*. MS E. *controversiam*, non bene, nam ea est *causa*. Alias Cicero vocat *propositum*; vid. mox cap. 5 et infra cap. 18. ERN. — J.V.L. consultationem vertit *thèse*, annotatque : thesis est quæstio generalis nullo nec temporum, nec personarum, etc. facto discrimine, e. c. an scelus cum prospera fortuna anteponendum sit virtuti cum miseria ; hypothesis seu causa est quæstio de re speciali, facto discrimine temporum personarum, ut : utri magis invidendum sit Dionysio Syracusarum tyranno summum potentiæ apicem obtinenti divitiisque circumfluenti, an Socrati in carcere cum amicis philosophanti? — Resp. ad Top. 21.

II. 1. *Primum est oratoris*. Sic MS E. ed. Junt. Ven. melius quam « oratoris primum est ». ERN.

2. *Eorum animis*. MS V. « animis eorum ». Melius. ERN. — *Aut in re ipsa insitis, aut assumptis*. Cf. Top. 2. Vide etiam ibidem quomodo argumenta definiat.

fidem. — C. F. Quomodo igitur duo genera ista[3] dividis?—C. P. Quæ sine arte[4] putantur, ea remota appello, ut testimonia. — C. F. Quid insita? — C. P. Quæ inhærent in ipsa re. — C. F. Testimoniorum quæ sunt genera? — C. P. Divinum, et humanum : divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, ut responsa[5] sacerdotum, aruspicum, conjectorum; humanum, quod spectatur ex auctoritate, et ex voluntate, et ex oratione, aut libera, aut expressa : in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quæsita[6]. — C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? — C. P. Quæ infixa sunt[7] rebus ipsis[8], ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea; ut ea, quæ sunt quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia[9] inter se; aut earum rerum, de quibus agitur, causæ; aut causarum eventus, id est, quæ sunt effe-

3. *Duo genera ista.* MS E. « ista duo genera ». Ern.

4. *Quæ sine arte ... in ipsa re.* Schützius legi vellet : « assumpta, quæ sine arte putantur esse, remota appello, ut testimonia »; insita, « quæ inhærent in ipsa re »: conferrique jubet Top. cap. 3 et 18; Inv. I, 49.

5. *Ut responsa.* Alii *et*, minus recte.

6. *Quæsita.* H. l. sunt quæ per tormenta expressa sunt : unde supra dicuntur *expressa*, et opponuntur *liberis*. Ern. — Cf. Top. 20.

7. *Quæ infixa sunt.* MS V. « quæ jura i. s. » in quo videtur aliquid latere.

8. *Rebus ipsis.* Vulgo adduntur ista, quæ migrasse huc temere videntur e Topicorum cap. 2 et 3 : « Tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur; et ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi; ex iis autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur, alia conjugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum ». Hæc jam Lambinus deleverat, non improbante Grutero, secutique sunt nuper Ern. et Sch. — *Definitio.* Top. 21, 22.—Ibid. de contrario, 3; de dissimilibus, seu differentibus, 3; de conjunctis, 4; de causis et effectis, 4; de præcurrentibus, seu antecedentibus, 4; de rerum contentionibus, seu comparationibus, 4.

9. *Quæ sunt quasi pugnantia. Sunt*

cta de causis; ut distributiones, ut genera partium, generumve partes; ut primordia rerum et quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

III. C. F. Omnibusne igitur[1] ex his locis argumenta sumemus? — C. P. Immo vero scrutabimur et quæremus ex omnibus: sed adhibebimus judicium, ut levia semper rejiciamus, nonnumquam etiam communia prætermittamus et non necessaria[2].

— C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. —C. P. Loco quidem[3] quæris; sed planius quod vis explicabitur, quum ad orationis ipsius quæstionumque rationem venero.

(III.) C. F. Quid sequitur igitur? — C. P. Quum inveneris, collocare: [cujus[4]] in infinita quæstione, ordo est idem fere, quem exposui, locorum; in definita autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad[5] motum animorum pertinent. — C. F. Quomodo igitur ista explicas? — C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi et commovendi. Quoniam fides est firma opinio; motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupidita-

abest a MS V. bene, ut opinor. Item mox *quid par* non bene. Ern.

III. 1. *Omnibusne igitur ex h. l.* A MS V. abest *igitur*: contra ed. Ven. addit post *semper* ante *sumemus*. Idem mox « ex locis istis ». Ern.

2. *Non. et. comm. præt. et non necessaria*. MS V. delet *communia*, item *et*, quod placet. *Communia* h. l. non sunt apta, et videntur esse a glossatore vel scholiaste. *Et* etiam abest ab ed. Ven. Ern. — Schütz. dat ut Ern. suadebat fretus auctoritate MS Guelf. — De communibus argumentis conf. Invent. I, 48.

3. *Loco quidem*. Schützius cum ed. Omnib. « Loco tu quidem ».

4. *Cujus in inf. q. Cujus* int. collocationis, si tamen lectio sana est: nam et MSS fluctuant in h. l. et sensus non satis commodus est. Nam Erl. habet: « cujus infinita quæstio est ». *Cujus* arbitror esse spurium: quo deleto omnia sunt plana. Ern. — Sch. *cujus* delevit.

5. *Quæ ad motum*. Hoc verum:

tem (tot enim sunt motus genera [6], partes plures generum singulorum) : omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nam est in proposito [7] finis, fides; in causa et fides, et motus. Quare quum de causa dixero, in qua est propositum [8], de utroque dixero. — C. F. Quid habes igitur de causa dicere? — C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modo [9] qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiæque moderator : ita, ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut judex, aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, judicii, deliberationis, exornationis : quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen [10].

IV. (IV.) C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? — C. P. Delectationem in exornatione; in judicio, aut sævitiam, aut clementiam judicis; in suasione autem [1], aut spem, aut reformidationem deliberantis. — C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? — C. P. Ut rationem collocandi ad finem cujusque accommodem. — C. F. Quonam tandem modo? — C. P. Quia, quibus in

nam et ante et post singularis est : alii *motus*. Ern.

6. *Tot enim sunt motus genera*. A M E. abest *motus*, a V. *sunt*. Post ed. Ven. « collocationem ad fidem a. g. »

7. *In prop. finis*. Ed. Ven. « in consultatione vel propositione f. f. » Ern.

8. *In qua est propositum*. Hoc spurium puto. Nam in causa inesse propositum, ut partem, e superiori patet, nec hic addi debebat : et non est peculiare genus causarum, quibus propositum inest; est enim in omnibus, sed in accessione. Ern. — Schützius dat « in qua est utrumque propositum ». Wetzelius, quæ Ernest. spuria judicavit, uncis inclusit.

9. *Est modo*. *Modo* abest a MS V. bene, ut opinor. Ern.

10. *Proprium habet jam ex eo nomen*. Nempe ut dicatur ἐπιδεικτικὸν, in quo non demonstratio vulgari sensu intelligitur, sed ostentatio ingenii ad placendum, unde *exornationis* genus h. l. dicitur. Ern.

IV. 1. *In suasione autem, aut*. *Autem* bene abest a MS V. idem mox *commodem* pro *accommodem*. Item ed. Ven. *formidationem*, pro *reformidationem*, quod sequitur. Ern.

orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus[2], aut generum distributiones[3]; aut a minoribus ad majora[4] adscendimus, aut a majoribus ad minora[5] delabimur; aut hæc inæquali varietate[6] distinguimus, quum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. — C. F. Quid? in deliberatione quid spectas? — C. P. Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sane sæpe narrandum est. Est enim narratio aut præteritarum rerum aut præsentium[7]; suasio autem, futurarum. Quare ad fidem et ad motum adhibenda est omnis oratio. — C. F. Quid? in judiciis quæ est collocatio? — C. P. Non eadem accusatoris et rei : quod accusator rerum ordinem[8] prosequitur, et singula argumenta, quasi hasta in manu collocata[9], vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis,

2. *Temporum servantur gradus*. Ut fecit Cicero in Verrinis : Verris primum quæsturam, deinde in Asia præfecturam, post Romæ præturam, denique in Sicilia præturam narravit.

3. *Aut gen. distributiones*. Sic in orat. pro lege Manilia Cicero in quatuor capita partitur Pompeii laudes : 1° illius rei militaris peritiam, 2° fortitudinem, 3° famam, 4° felicitatem.

4. *A minor. ad majora*. Sic in oratione pro Marcello, facta comparatione omnium Cæsaris virtutum, concludit supra omnes eminere illius clementiam : « nil habet nec natura tua majus, quam ut velis, nec fortuna tua melius, quam ut possis servare quamplurimos ».

5. *A majoribus ad minora*. Ut si quis Hannibalis laudes minuendi causa diceret, eum illa bellica virtute qua hostes vinceret non caruisse, ea vero caruisse qua uti victoria sciret, qui exercitum suum in Capuanis deliciis frangi atque emolliri sivisset.

6. *Inæquali varietate*. Sic MS E. edd. Med. Asc. *inæquabili* est in MS V. edd. Ven. Ald. Junt. ERNEST. — Sch. dat *inæqualia* quasi sensu postulante.

7. *Aut præteritarum r. aut præs*. Primum *aut* addidi e MS E. sequutus morem Ciceronis in hac forma.

8. *Rerum ordinem*. Ed. Ven. « rem ordinemque ». ERN.

9. *Hasta in m. collocata*. MS V *hastas*, et Sch. mallet « hastas in m. collocatas ».

testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur; perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, et in reliqua oratione paullulum degrediens[10] de cursu dicendi, utitur, et vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat judicem.

V. C. F. Quid faciendum est contra reo? — C. P. Omnia longe secus : sumenda principia ad benivolentiam conciliandam; narrationes aut amputandæ, quæ lædunt; aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ; firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut degressionibus obruenda; perorationes autem ad misericordiam conferendæ. — C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus?— C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti et provido, et quod respuunt, immutandum est.

(v.) C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis verborumque præcepta sint[1]. — C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum, alterum versum, atque mutatum. Prima vis[2] est in simplicibus verbis; in conjunctis secunda. Simplicia invenienda sunt; conjuncta collocanda sunt[3].

Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, quæ significata sunt[4] sensu; reperta,

10. *Degrediens.* Ern. *digrediens*, et infra *digr.* pro *degr.*

V. 1. *Præcepta sint.* Sic pro *sunt* legendum e latinitate judicavi. Reperi deinde in MS V. et ed. Ven. ab ed. Junt. plane abest. Ern.

2. *Prima vis.* Schützius dat « illius prima vis », sensu, ut ait, postulante. Equidem minime necesse puto; immo parum eleganter additum.

3. *Conjuncta coll. sunt.* MS uterque et ed. Ven. « conjunctio collocanda est », quod est exquisitius. Mox *verba* delet MS V. non male. Ern.

4. *Quæ significata sunt sensu.* Hæret hic Lambinus, itaque Gulielmius annotavit : « hoc est, quorum admoniti sunt primi illi homines, qui rebus verba imposuerunt, ipso sensu. *Significare* enim, signo et tamquam nutu est indicare. Et ut nunc res ipsas significant verba, ita eadem a rebus

quæ ex his facta sunt, et novata aut similitudine[5], aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura; tractatione, altera. Natura, ut sint alia sonantiora, graviora, leviora[6] et quodam modo nitidiora; alia contra: tractatione autem, quum aut propria sumuntur[7] rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata et inflexa quodam modo; qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tamquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus.

VI. (vi.) C. F. Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. — C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque [1] verborum.

primum intensa et inculcata sunt ». Grut. — Intellige, quæ indicata et suppeditata sunt per sensum scil. rerum, de quibus proprie dicitur, facta ex sensu. Ern. -- Quintilianus, VIII, 3, h. l. excitans, habet: « quæ significata sunt, primo sensu ». Sch.

5. *Aut simil. aut im. aut infl. aut adj. Similitudine*, quod vertit J. V. L. *analogie*, ut dixit Cicero pro domo, c. 10, *fratricida*, *sororicida*, tractum e *parricida*; *mutatione*, ut verba *balare*, *mugire*, quæ animalium voces imitantur; *inflexione*, ut dixit Terentius, Eunuch. II, 3, 34, *curatura* pro *cura*; *adjectione*, qualis est verbum *semperlenitas* in Terentio, Andr. I, 2, 4, et multa alia. J. V. L. - *Adjunctio verborum* est quam grammatici dicunt compositionem. Ern.

6. *Sonantiora*, *gr. leviora* Sic dedimus pro *consonantiora*: e MS utroque. Sic c. sq. Or. 49, init. et c. estque hoc proprium in hac re verbum. Porro pro *graviora* MS V. habet *grandiora*, quod et ipsum in hac re usitatum est. Deinde vulgati habent alii *leviora*, alii *leniora*. Neutrum convenit sequentibus aut rei. Nam *levia* verba, quæ *gravibus* opponuntur, non sunt in laude, et *leniora* non consentiunt cum *nitidis*, in quibus est modo aliquid amplius, quam in præcedentibus: « leviora et quodammodo nitidiora » sunt ex eodem genere. Est ergo scribendum *lævioa*. Lævia sunt gr. γλαφυρά. Aliis *lenia verba* laudantur etiam merito ut c. seq. In verbis suavitatem efficientibus sunt etiam lenia. Ern.—Sch. *grandiora*, *læviora*.

7. *Sumuntur*. Int. mutuo, ut fiant tropica. Sic aliquoties hoc verbum in Oratore et alibi habuimus. Ern.

VI. 1. *Consecutioque verborum*. *Consecutio* vertit J. V. L. *concordance*, annotatque: consecutio non servaretur, si quis quum dixisset, « vastabat agros, regiones populabatur. op-

Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est latinum; sic in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est.

Communia autem simplicium conjunctorumque sunt hæc quinque quasi lumina; dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis[2], aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum; obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis, semel unaquaque re dicenda, nulli rei, nisi, ut dilucide dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum atque expolitum, si est auctoritas et pondus in verbis, si sententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum et moribus. Illustris autem oratio est, si et verba gravitate delecta ponuntur, et translata, et superlata, et ad nomen adjuncta, et duplicata, et idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat[3] pæne ante oculos, is enim maxime

pugnabat urbes », adderet « multique mortales ab eo cædebantur » : sed dicere deberet « multosque mortales trucidabat ».

2. *Dispositis*. MS E. *compositis*. Sed illud melius : nempe verba disponuntur et componuntur vel per periodos, quæ est « circumscriptio conclusa », vel per membra, unde « oratio membratim fusa », quæ est h. l. *intermissio*, vel denique per commata et incisa, quæ est « concisio verborum ». Ern.

3. *Est ... quæ rem constituat*. Si esset in libris vulgatis *constituit*, quotusquisque sentiret aut crederet vitiosum esse, et auderet corrigere *constituat*. Sed consecutio legitima sic jubet, cujus Cicero accuratus observator fuit ex ipso præcepto suo, quod est in hoc ipso capite. Itaque licet in hoc genere correctionis cum fiducia versari.

sensus attingitur[4]: sed ceteri tamen, et maxime mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum: altero fit, ut intelligamus; altero vero, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primum elegantia et jucunditate verborum sonantium et lenium; deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disjunctos[5] atque hiantes; et sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem æqualitatemque[6] verborum; tum ex contrariis sumpta verbis[7], crebra crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum[8]; et geminata, atque duplicata[9], vel etiam sæ-

4. *Is... attingitur.* Id est, afficitur oratione. Ed. Ven. male *his*. Mox videtur excidisse aut loco motum *et*, ut sit: « sed et ceteri tamen, maxime mens ipsa m. p. ERN.

5. *Disjunctos.* Immo *dijunctos*; est enim sermo de iis verbis, quæ propter concursum vocalium non coeant. ERN. — *Sed ad spiritum vocis apto.* Vid. de Orat. III, 46.

6. *Simil. æqual. q. verborum.* Sic Cicer. Orat. cap. 67: « Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia supererat? at egebas ».

7. *Ex contrariis sumpta v. crebra crebris, paria paribus resp.* Schützius emendat, virgulam tantum post *verborum* ponens, « ex contrariis sumptam, tum ut verbis, crebra crebris, paria paribus resp. » — *Crebra crebris.* Hoc vertit J. V. L. *l'isocolon* exemplumque dat hæc verba sibi inter se opposita in Milon. c. 4: « didicimus, accepimus, legimus », quæ respondent iis, « arripuimus, hausimus, expressimus ». Secundum affert exemplum in eadem orat. cap. 16: « Quem cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere? »

8. *Relataque ad idem verbum.* Vertit J. V. L. *l'adjonction*. Ut in hoc exemplo Rhetor. ad Herenn. IV, 17: « Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia ».

9. *Et geminata, atque duplicata.* Schützius delet *atque duplicata*, ut superfluum, et e glossemate natum. Vertit J. V. L. hæc verba solo gallico verbo *la conduplication*, annotatque: Latomus in commentario verba « geminata et duplicata » idem non significare contendit, alterum *gem.* pertinere ad repetitionem unius syllabæ, ut « me, me, adsum, qui feci », alterum *dupl.* ad repetitionem plurium syllabarum, ut *occidi, occidi.* Sed forsitan verbum *duplicata* significat proprie repetitionem eorum verborum, verbum *geminata* autem notat hanc figuram quam Noster vocat Her. IV, 28,

pius iterata ponantur; constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur [10], tum dissolutionibus relaxetur [11]. Fit etiam suavis oratio, quum aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile: maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio, quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur, aut significando judicio ipsius [12] ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, quum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciant [13]. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, judicandum.

VII. C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione atque mutata. — C. P. Est itaque [1] id genus totum situm in commutatione verborum [2]; quæ sim-

interpretationem, cujusque dat exemplum « rempublicam radicitus evertisti, civitatem funditus dejecisti ».

10. *Conjunctionibus copuletur*, etc. Exemplum affert J. V. L. ex or. pro lege Man. cap. 6: « Asia tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine pastionis, et multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat ».

11. *Dissolutionibus relaxetur*. Ed. Ven. addit *quasi*. Ern. — Exemplum affert J. V. L. ex Andria Terent. « accessi, vos semotæ, nos soli: incipit ».

12. *Aut sign. jud. ipsius ex animo humano*. Schützius corrigit: « aut significando judicibus animo humano ».

13. *Faciant*. Rescripsi sine dubitatione, pro *faciunt*, propter ea quæ statim dixi. Ern.

VII. 1. *Est itaque*. Edd. dant « est quidem ».

2. *Commutatione verborum*. Quia in h. l. plures modi loquendi sunt rhetorici, qui in libellis vulgaribus ac præceptis de oratione, sive, ut loquuntur, de stylo, non usurpantur aut explicantur, explicabimus singula, in quibus hærere studiosi possint. Ac *commutatio* quidem ipsa verborum quæ sit diximus in Clave, quæ et *immutatio* et *inversio* dicitur. Primum igitur verba singula in plura deducuntur, per synonymiam, periphrasim, formulam verborum, quam mox *orationem* dicit, ut quum pro *mori* dicitur, « fato fungi, diem obire, e conspectu discedere, etc. » verbum *factum* est compositum. *Oratione* contrahuntur verba, hoc modo: definitio contrahitur sic, quum e. c. pro definitione

plicibus in verbis ita tractatur[3], ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio : ex verbo, quum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur[4]; ex oratione, quum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removentur, aut in circuitus diriguntur[5], aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio[6], non verborum, sed ordinis tantummodo : ut, quum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit[7], invertatur ordo, et idem quasi sursum versus retroque dicatur; deinde idem intercise atque permixte. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur.

ponitur verbum, cujus est definitio : item res exprimitur per partitionem, aut descriptionem, denique per suum nomen. « Assumpta verba removentur », quum sublata synonymia exergasia, epithetis, solum verbum subjicitur. « In circuitus diriguntur », quum, quæ membratim dicta sunt, ad copiæ speciem, per periodum enuntiantur, quod sæpe facit Cicero in orationibus : « in conjunctione fit unum verbum e duobus », i. e. per compositionem, quum prò « qui patrem occidit », dicitur *parricida*. Ern.

3. *Tractatur*. Ed. Ven. *tractetur*.

4. *Diducitur; ex oratione, quum*. Schützius dat, ut in nonnullis edd. legitur teste Gothofredo : « diducitur. In verbum autem contrahitur oratio, quum ».

5. *Aut in circuitus diriguntur*. Hæc prorsus aliena sunt, quum hic de *contractione*, non de dilatatione agatur. Itaque suspicor hæc suo loco mota et post illa « aut factum verbum in plura verba diducitur », ponenda, et sic scribenda esse : « aut in circuitus dirigitur, aut in conjunct. » Sch.

6. *In conjunctis ... commutatio*. Hæc exciderunt e MS E. Ern.

7. *Sicut natura ipsa tulerit*. Credo Ciceronem scripsisse *tulerat : directe dicere* autem est, quum res dicuntur ordine naturæ, ut quod in eo est primum, etiam primo loco dicatur, et sic deinceps; deinde contra, ultimum primo loco, primum ultimo, item porro sine ordine naturali, quod est *intercise* atque *permixte* : ut si dixeris « omnia parent necessitati », quod est directe, dicas inverse « necessitati omnia parent », vel intercise « omnia necessitati parent ». Cujus generis multa sunt in orationibus Ciceronis, quum eadem res sæpius est dicenda. Ernest. — J. V. L. exemplo affert illud Cic. pro Cæcin. c. 3 : « Quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi; quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non judicari »; illudque Virgilii, Eclog. VIII, 49 : « Crudelis mater magis, an puer improbus ille? Improbus ille puer : crudelis tu quoque mater ».

(vii.) C. F. Actio[8] igitur sequitur, ut opinor.—C. P. Est ita : quæ quidem oratori et cum rerum et cum verborum momentis[9] commutanda maxime est. Facit enim et dilucidam orationem, et illustrem, et probabilem, et suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimum valebunt[10], si cum orationis genere consentient, ejusque vim ac varietatem subsequentur. — C. F. Num quidnam de oratore ipso[11] restat? — C. P. Nihil sane, præter memoriam, quæ est gemina literaturæ[12] quodam modo, et in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, et ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ : sic confectio memoriæ, tamquam cera, locis utitur, et in his imagines, ut literas, collocat.

VIII. (viii.) C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere?—C. P. Quatuor esse ejus partes[1]; quarum prima et postrema ad motum animi valet (is enim initiis est et perorationibus concitandus); secunda, narratio; et tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque quum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet.

8. *Actio*, quæ est quarta pars oratoris propria, cap. 6, 7. Cf. Her. III, 11; Or. III, 56; Inv. I, 7. Wetz.

9. *Cum verborum momentis*. Ed. Ven. *augmentis*. Illud ad *varietatem*, hoc ad *vim* refertur. Ern.

10. *Valebunt...consentient... subsequentur*. MS V. refert omnia ad actionem, habetque « valebit... consentiet ... subseqnetur » : sed vulgatum melius. Ern.

11. *De oratore ipso*. MS idem habet « oratori ipsi ». Ed. Ven. « tibi de oratore ipso ». Ern.

12. *Quæ est gemina literaturæ*. Ita quoque Palatini; explicatque pluribus Franciscus Luretus Animadversionibus ad lib. I, Epist. 25 Symmachi. Grut. — *Gemina*, similis; ut Horat. Serm. II, 3, 244, Epist. I, 10, 3. — De memoria conf. Her. III, 17.

VIII. 1. *Partes*. Cf. Inv. I, 14-56.

Est enim amplificatio vehemens quædam argumentatio: ut illa docendi causa sit, hæc commovendi. — C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas[2] partes explicare. — C. P. Faciam, et a principiis primum ordiar: quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur[3]. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum: e quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et maxime liberalitatis, officii, justitiæ, fidei: contrariisque rebus[4] in adversarios conferendis: et cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causa, aut spe significanda; et, si in nos aliquod odium offensiove collocata[5] sit, tollenda ea minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, et, quid agatur, intelligit, si complectare a principio genus naturamque causæ[6], si definias, si dividas, si neque prudentiam ejus impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri[7]. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur: nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res

2. *Mihi istas*, etc. Schutzius cum MS Guelf. « istas mihi ».

3. *Ut... audiamur*. Cf. Inv. I, 16.

4. *Contrariisque rebus*. Sic MS E. quod verum puto: nam sic Cicero in hac forma semper, sic et edd. Ven. Junt. Vulgo abest *que*. Ern.

5. *Collocata sit*. Ed. Ven. « facta vel collata sit », quod melius videtur: nam « collocare offensionem » non dicitur. Ern. — Schutzius corrigit *concitata*. Lallem. dedit *collata*.

6. *Naturamque causæ*. MS E. non habet *naturamque*. Et cetera omnia tantum ad genus pertinent. Ern.

7. *Referri*. MS Erl. *conferri*. Ern.

agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis[8], ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, et maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam[9], ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus : et, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

IX. (IX.) C. F. Quid? in narratione quæ tandem conservanda[1] sunt? — C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, et quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus : quæ partim sunt necessaria, partim assumpta[2] ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, necessarium est; sed assumimus[3] etiam suavitatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi et illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevitas : eaque sæpissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient; si cujusque facti et eventi causa ponetur; si testata[4] dici videbuntur, si cum hominum opinione, auctoritate[5], si cum lege, cum more, cum

8. *Sit autem hoc etiam in præceptis*. Heusingerus conjicit : « sit etiam hoc in præceptis ».

9. *Dederit occ. nobis aliquam*. MS E. delet *aliquam*, quod placet, quia statim sequitur *aliquid*, et commode abest. Ern. — Sch. delevit. — Ultimum *ne* ante *derelinq*. conjungendum est cum superiore *ut* ante *si*, ita : sit hoc in præceptis, ut ne derelinq. si quando dederit occasio, i. e. utamur occasione ea quam nobis dederit aut tempus, aut res, etc. Vide Her. I, 6.

IX. 1. *Conservanda*. Lallem. *observanda*.

2. *Assumpta*. MS Guelf. *sumta*. Ante *assumpta* Lallem. addit *sunt*.

3. *Assumimus*. Melius e MS E. *assumamus* legas, aut *assumemus*, quia est oratio præcipientis. Ern. — Sch. dedit *assumamus*.

4. *Si testata dici*. MS E. *testate*. Ern.

5. *Opinione, auctoritate*. Schützius « op. vel auctoritate », quia ei videtur particula parum commode abesse.

religione conjuncta; si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria[6], si orationis veritas, et vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum[7], dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus[8].

(x.) C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. — C. P. Ita est : quæ quidem in confirmationem et reprehensionem[9] dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus; in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit[10], necne sit[11], aut quid sit, aut quale sit, quæritur : in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio.

X. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quæro[1]. — C. P. In verisimilibus, et in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat : ut, adolescentiam procliviorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod numquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus et quasi membris narrationis : ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis.

In personis naturæ primum spectantur, valitudinis,

6. *Si antiquitas, si memoria.* Lall. « si antiquitatis memoria ».

7. *Interpositos motus an. coll. personarum.* Schützius dat « interposita colloquia personarum, motus animorum », conferrique jubet Quint. Inst. Or. IV, 2, 108.

8. *Pergamus.* Ed. Ven. *transeamus.*

9. *Et repreh.* Schützius cum Guelf. et Victor. « et in repreh. »

10. *Id aut sit.* Margo ed. Ven. « id an aut sit », bene. Ern.

11. *Necne sit.* Schützius simpliciter *necne.*

X. 1. *C. l. quæro.* Agit de causæ constitutione conjecturali Her. I, 11, 17.

figuræ, virium, ætatis, marium, feminarum; atque hæc quidem in corpore: animi autem, aut quemadmodum affecti sint[2], virtutibus, vitiis, artibus, inertiis[3]; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur[4]. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiæ, libertas, et ea, quæ sunt iis contraria. In locis autem et illa naturalia, maritimi an remoti a mari; plani an montuosi; læves an asperi; salubres an pestilentes; opaci an aprici[5]: et illa fortuita, culti an inculti; celebres an deserti; coædificati an vasti; obscuri an rerum gestarum vestigiis nobilitati; consecrati an profani.

XI. In temporibus autem, præsentia et præterita et futura cernuntur: in his ipsis, vetusta, recentia, instantia, paullo post aut aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis[1] quasi naturam notant, ut hiems, ver, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas[2]; quæ sunt naturalia: fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Jam facta et eventus aut consilii sunt, aut imprudentiæ; quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione: casu, quum aliter ceci-

2. *Affecti sint.* Sic MS E. bene: pendet enim a *spectantur*: alii *sunt.*

3. *Inertiis.* MS *meritis*, male: *artes* et *inertiæ* opponuntur. Ern.

4. *In nat. spectantur. Spectantur* abest ab ed. Ven. bene, item mox *potestates.* Ern.

5. *Opaci an aprici.* MS V. addit *lucidi* post *opaci.* Ern.

XI. 1. *Temporis.* Ed. Ven. *temporum.*

2. *Tempestas.* Non videtur hic locum habere: neque enim est pars temporis aut diei. Ern. — Schützius sit: hunc locum sic arbitror constituendum esse (cf. Quintil. V, 10, 42, et Cic. de Inv. I, 26): « Insunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi mensuram notant, ut annus, ut mensis, ut dies, ut nox, ut hora; aut anni tempora, ut hiems, ver, æstas, autumnus, quæ sunt naturalia: fortuita autem sacrificia, festi dies, nuptiæ ». Voc. *tempestas* aut spurium est, aut ante *sacrificia* ponendum. — *Tempestas* h. l. stare potest, quum hæc maxima ex parte ab anni temporibus pendeat. Wetz.

dit[3], ac putatum sit; permotione, quum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum et malarum tria sunt genera: nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Hujus igitur materiæ, ad argumentum subjectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda.

Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus[4], titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum.

Verisimilia autem partim singula movent suo pondere; partim, etiamsi[5] videntur esse exigua per se, multum tamen, quum sunt coacervata, proficiunt: atque in his verisimilibus insunt nonnumquam etiam certæ rerum et propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum exemplum; deinde introducta rei similitudo; fabula etiam nonnumquam, etsi est[6] incredibilis, tamen homines commovet.

XII. (XI.) C. F. Quid? definitionis quæ ratio est[1], et quæ via? — C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus, proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna dissensio, definiendum est sæpe

3. *Aliter cecidit.* Sic ed. Ven. quod est melius, quam vulgatum *accidit.* Mox eadem pro *ponenda* habet *ponderanda.* ERN. — *In impr. necessitas ponenda.* Cf. Inv. I, 27.

4. *Editus.* Ed. Ven. Guelf. *auditus.*

5. *Etiamsi vid.* Lallem. *si vid.* — *Similitudo.* Cf. Inv. I, 30; Top. 3, 10.

6. *Etsi est incr.* Sic recte MS E. Vulgo *sit.* ERN.

XII. 1. *Def. quæ ratio est.* Cf. de Inv. II, 51; Top. 21, 22.

ex contrariis[2], sæpe etiam ex dissimilibus[3], sæpe ex paribus[4]. Quamobrem descriptiones[5] quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, et enumeratio consequentium[6], in primisque commovet explicatio[7] vocabuli ac nominis.

(XII.) C. F. Sunt exposita jam fere ea, quæ de facto, quæque de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, quum factum constet, et nomen, qualia sint, vocatur in dubium. — C. P. Est ita, ut dicis. — C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? — C. P. Aut jure factum[8], depellendi aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi et perturbatione

2. *Ex contrariis*. Sic, si volo virtutem definire, dicam cum Horatio: « Virtus est vitium fugere, et sapientia prima Stultitia caruisse ».

3. *Ex dissimilibus*. Sic dicam eloquentiam eo a ceteris artibus distingui, quod nullis finibus circumscribatur, quum ceteræ artes finitæ sint et terminatæ.

4. *Ex paribus*. Sic Juno Æn. X, 81, Venerem alloquitur: « Tu potes Æneam manibus subducere Graium, Proque viro nebulam, et ventos obtendere inanes, Et potes in totidem classes convertere nymphas: Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est? »

5. *Descriptiones*. Sæpissime descriptio definitionis locum obtinere potest, quæ scilicet ab ea differt, quod non solum proprias cujusque rei virtutes continet, sed multas rei dotes enumerat, quarum aliæ aliis rebus possunt esse communes. Respice Topic. cap. 22.

6. *Enumeratio cons*. Quæ fit, quum, postquam retulimus omnia quæ factum aliquod comitari aut sequi solent, concludimus factum illud admissum esse. Confer Philipp. VIII, cap. 2.

7. *Explicatio voc*. Quæ fit quum verbi sensum scrutamur et interrogamus. Sic Cicero dicit vocem *consulem* eum designare qui patriæ consulit, ideo Pisonem consulem non fuisse: quod probatur per explicationem vocabuli.

8. *Aut jure factum, depellendi*. Sic MS V. et ed. Ven. quod verum puto, atque recepi. Vulgati, « aut jure factum depellitur, aut ulc. » MS E. habet *appelletur*. Ern. — Quem Sch. sequitur. Lambinus corrigit *defenditur*, sed contra libros, in quibus *depellitur*. Hittorp. tamen et Pal. pr. habent *depelletur*, alter *depellendi*: ut mihi verisimile sit totam eam vocem esse a manu scribarum, qui verbum aliquod hic requiri putabant, quod belle nihilominus subintelligatur. Gaut.

facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis judiciis, non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quæritur, ex controversia [9], jure, et rectene [10] actum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est.

(XIII.) C. F. Agesis ergo, quoniam in confirmationem et reprehensionem diviseras orationis fidem, et dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. — C. P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumpserit, si fictum aut falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, quæ pro verisimilibus sumpta sint [11]: primum dubia sumpta esse pro certis; deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici; tum ex iis, quæ sumpserit, non effici, quod velit [12]. Accedere autem oportet ad singula [13]; sic universa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit; conquerenda [14] conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

XIII. (XIV.) C. F. Quoniam unde inveniantur [1], quæ ad fidem pertinent [2], habeo, quemadmodum in di-

9. *Ex controversia*. Hoc Schützius delet, ut ineptum, conferrique jubet de Orat. II, 26.

10. *Et rectene*. Schützius « et recte necne », quod reperit in Guelf. a manu correctoris.

11. *Sumpta sint*. Quia ante est « quod sumpserit », hic quoque scribendum est *sint* non *sunt*, ut vulgo. Ern. — Quod h. l. brevissime de reprehensione attingit, ea ampliavit Inv. I, 42.

12. *Quæ sumpserit ... quod velit*. Sic rescripsi e MS E. et ed. Ven. nam refertur ad adversarium, et *quod* pro *quæ* ex eodem MS. Vulgo erat, « quæ sumpserit ... quæ velint ». Ernest.

13. *Accedere autem op. ad singula*. Schützius dat « accidere autem oportet singula » ex ed. Omnib. Kob. Nimirum, inquit, Cicero a fasciculo baculorum imaginem mutuatus est, quos si singulos accideris, vel incideris, facile possis universos frangere.

14. *Conquerenda*. Ed. Kob. « tum querenda ». Sch. — De re cf. Herenn. III, 13; Inv. I, 52.

XIV. 1. *Inv*. Sch. Lall. *inveniuntur*.

2. *Quæ ad fidem pertinent*. Ed. Ven. *attinent*, quod verum videtur: nam et alibi huic illud substitutum est.

cendo singula tractentur, exspecto. — C. P. [Argumentationem[3]] quærere videris, quæ sit argumenti explicatio: [quæ sumpta ex iis locis, qui sunt expositi, conficienda et distinguenda dilucide est.] — C. F. Plane istuc[4] ipsum desidero. — C. P. Est ergo, ut supra dictum est, explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, quum sumpseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, quum proposuit aliquid, quod probaret, sumpsitque ea, quibus niteretur[5]; atque his confirmatis, ad propositum retulit[6], atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro et contra, prius sumit, quæ vult[7], eaque confirmat; deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum. Est autem[8] illa varietas in argumentando, et non in-

3. *Argumentationem ... quæ sit argum. expl. quæ sumpta ... dil. est.* Verbum *argumentationem* sine dubio spurium est: nam nomen hoc post ponitur: est ergo explicatio argumenti argumentatio. Nec argumentatio sumitur e locis, sed argumentum; ejus autem tractatio est argumentatio. Deinde pro *quæ sit* Aldus et Junt. habent *quæ est:* sane *sit* in hoc textu stare non potest. Denique MS E. non habet « quæ sumpta... dil. est », quod placet: nam hic de genere modo sermo esse potest; explicatio ejus et præcepta faciendi sequuntur, videnturque ea verba aliunde sumpta esse, ubi de argumentatione sermo est. Ern. — Verba quæ Ern. spuria judicavit, Schützius delevit. — De re ipsa quam hoc capite et 14 tractat, confer pluribus disserentem Herenn. lib. II, cap. 18-29; de Invent. lib. I, cap. 29-41. Wetz.

4. *Istuc.* Sch. *istud.*

5. *Quibus niteretur.* Sic MS E. quod librarii esse non potest: vulg. *uteretur.* Similis confusio infr. c. 36, et pluribus aliis locis, qui deinde indicabuntur. Non dubitavi recipere. Sed ed. Ven. « quibus monstret ». Ern. — Quem Sch. sequitur.

6. *Ad prop. retulit.* Lallem. « ad prop. sese ret. » Sch. « se retulit ».

7. *Prius sumit, quæ vult.* Ut signa rei, ex quibus docere vult: « quod proponendum fuit », est quod volebat effici. Nempe ordine simplici primum dicimus, quod defendere volumus, deinde argumenta subjicimus: hic est contra. Ern.

8. *Est autem illa v.* MS E. ed. Ven. *etiam*, quod Sch. prætulit.

jucunda distinctio: ut, quum interrogamus[9] nosmet ipsi, aut percunctamur, aut imperamus[10], aut optamus, quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes; et si non omnia disputando confirmabimus[11], breviterque interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus; quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

XIV. C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ jamdudum assumpta dixisti, ecquonam modo[1], ecquonam loco artis indigent? — C. P. Illa vero indigent: nec eo dicuntur sine arte, quod ita sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, et maxime in testibus. Nam et de toto genere testium, quam id sit infirmum, sæpe dicendum est; et argumenta, rerum esse propria; testimonia, voluntatum; utendumque est exemplis, quibus testibus creditum non sit; et de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia[2] impulsi, si præmio, si gratia adducti; comparandique superiore cum auctoritate testium[3], quibus tamen creditum non sit. Sæpe etiam quæstionibus resistendum est, quod et

9. *Quum int. nosmet ipsi.* Vulgo *nosmetipsos.* Ern. dedit *nosmet ipsi*, hoc sensu, quum non exspectamus, donec alius nos interroget, sed ipsi nos interrogamus. Sch. — De hac figura, gallice *subjection*, vid. ad Her. IV, 23.

10. *Imperamus.* Schützius sequutus est Heusingerum, qui emendavit *imploramus* ad Cic. Off. III, 10, 16, conferrique jubet Orat. 40, et de Orat. III, 53.

11. *Disputando confirmabimus.* Sic dedit Ernest. ex ed. Ven. MS E. pro vulg. « confirmando disputabimus », et Sch. sequutus est.

XIV. 1. *Ecquonam modo.* Abest a MS V. et ed. Ven. nec satis placet: et repetitio verbi *ecquonam* frigidiuscula videtur. Contra ab ed. Ven. abest « ecquonam loco ». Ern.

2. *Si misericordia.* MS E. « si invidia, si miser. » quod non alienum est.

3. *Comparandique superiore cum auctoritate testium.* Intell. cum testibus, quorum major auctoritas fuerit.

dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, quam infitiando[4] dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent; alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii ac mortis[5], vim tormentorum pertulerunt; alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin (quoniam in utramque partem[6] sunt exempla, et item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus et in quæstionibus ratio : sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

XV. (xv.) C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est, de qua sane velim audire. — C. P. Facilior[1] est explicatio perorationis: nam est divisa in duas partes, amplificationem, et enumerationem. Augendi autem et hic est proprius locus in perorando; et in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in

4. *Quam inf. dolere.* Ern. « quam verum inf. dol. » E MSS Erl. inquit, et V. et ed. Ven. addidimus *verum*, quod et res jubet addere. Servorum exempla, qui in tormentis amore dominorum verum confessi non sunt, sed constantes negaverunt, plura Veteres tradidere.—Wetz. autem rectius intelligit de servis qui mori maluerunt scelus fatendo, quod non admiserant, quam, infitiando hoc idem scelus, tormentis diutius cruciari. Sequitur mox id ipsum de quo Ernest. hic agi putabat : « Multi etiam, etc. » *Verum* igitur delevit.

5. *Ac mortis.* Sic MS V. corrigit *aut :* sic ed. Ven. bene. Ern.

6. *In utramque partem.* Volebat ita legi de conjectura Lambinus, quemadmodum expresse habet Pal. pr. et Hittorp. Edd. vett. « in utraque parte ».

XV. 1. *Facilior.* Ed. Ven. *facilis*,

dicendo fidem. Ea et verborum genere conficitur, et rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata [2], non vulgata, superlata, inprimisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta [3], quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata [4], et ea, quæ adscendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora [5], omninoque semper quasi naturalis et non explanata oratio [6], sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; quibus actio vocis, vultus [7], et gestus congruens, et apta ad animos permo-

non male. Ern.—De peroratione vid. Her. II, 30; Inv. I, 52-56.

2. *Facta*, *cognominata*. Primum uterque MS noster et ed. Ven. *ficta*. Sed *facta* in hac re usitatum Ciceroni. Sed quæ sunt verba *cognominata*? J. M. Brutus *coagmentata* : sed Ciceroni « coagmentare verba » dicitur pro vincire verba, quod ad h. l. est alienum : nam sermo est de verbis singulis : nec sunt composita : nam ea ante dixit *juncta*. Nihil melius habeo, quam esse verbum e græco συνώνυμα, ut et Strebæus accipit. Ern. — Vertit J. V. L. *mots synonymes*, exemplumque dat : « Immanis, tetra, crudelis, importuna bellua ».

3. *Nec in sing. verbis*, *sed in cont. soluta*. Vertit J. V. L. *détachés, non pas l'un de l'autre, mais par membres de phrases* : annotatque significari non talem sententiam « nos penates, aras, focos, sepulchra majorum; nos leges, jura, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus », ubi verba ipsa singula ponuntur, sed talem sententiam : « me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos conjugemque meam vexaverat ». Schützius dat « non solum in singulis verbis, etc. » vult interpungi post *continentibus*, interpretaturque: translata in continentibus sunt allegoriæ; soluta autem ἀσύνδετα.

4. *Relata verba, iterata, duplicata*. *Relata* verba sunt, quæ per anaphoram repetuntur; *iterata*, quum (figura antistrophes) in idem verbum sæpius desinimus; *duplicata*, quum idem verbum bis deinceps ponitur. Sch.

5. *Ab hum. verbis ad sup.* Schütz. delet *verbis*, ut ineptum. Vertit J. V. L. *les expressions qui enchérissent les unes sur les autres* ; exemplumque dat illud Ciceronis in Verr. V, 66 : « facinus est vincire civem romanum, scelus verberare, prope parricidium necare : quid dicam in crucem tollere ? » Alterumque illud, « contemni se putant, despici, illudi ».

6. *Nat. et non expl. or.* Quæ non multis verbis utitur aut artibus oratoriis, sed simpliciter et breviter rem dicit. Ern.

7. *Actio vocis, vultus, et gestus*

vendos, accommodanda[8] est. Sed et in verbis, et in actione causa erit tenenda, et pro re agenda[9]: nam hæc quia videntur perabsurda, quum graviora sunt, quam causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est.

XVI. (XVI.) Rerum amplificatio[1] sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem : maximeque[2] definitiones valent conglobatæ, et consequentium frequentatio[3], et contrariarum[4], et dissimilium, et inter se pugnantium rerum conflictio[5]; et causæ, et ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines et exempla; fictæ etiam personæ; muta denique loquantur[6], omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur : quorum est duplex genus. Alia enim magna natura[7] videntur, alia usu : natura, ut cælestia, ut divina, ut ea, quo-

congruens. MS uterque delet *vultus* : Lambinus autem, quem Lall. sequutus est, e MS « voce, vultu, gestu », quia « actio vocis, vultus » durum est : sed tamen in his inest actio. ERN. — Pal. pr. et Hittorp. habent « actio vocis et gestus cong. » sine *vultus*, alter Pal. « actio vultus et gestus » sine *vocis*. GRUT.

8. *Accommodanda est*. Sic mihi semper legendum visum est : est enim præceptum : quia est in ed. Ven. recepi. Vulgo *accommodata*. ERN.

9. *Causa erit ten. et pro re agenda*. MS E. *ponderanda*, et post *agendum*. Ed. Venet. habet tantum *ponderanda*. Cetera absunt. ERN. —Schütz. sic locum hunc constituit : « sed in verbis, et in actione c. e. t. et pro re agendum. Nam quia videntur perabsurda, quæ graviora sunt, etc. »

XVI. 1. *Rerum amplificatio*. MS E. « rerum autem ampl. »

2. *Maximeque definitiones valent*. MS E. dat « maximeque et definitiones valent ». ERN.

3. *Conseq. frequentatio*. Exemplum dat Cic. Verr. V, cap. 65, quum quærit quid fiet, si vox illa « sum civis romanus », nullam opem ferre potest imploranti.

4. *Contrariarum*. Cic. Verr. V, c. 6, « ut quam damnatis servis crucem fixeras, hanc indemnatis civibus romanis reservares ».

5. *Inter se pugn. rerum conflictio*. Sic in Milon. c. 37 : « quod me reducem esse voluisti? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? »

6. *Muta denique loquantur*. Hæc est prosopopœia, cujus pulcherrima exempla reperies nostro Flexerio; tum multa et in ipso Cicerone.

7. *Magna natura*. Sch. cum Erl. *natura magna*, quod Ern. placebat.

rum' obscuræ causæ, ut, in terris mundoque admirabilia quæ sunt; ex quibus similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt : usu, quæ videntur hominibus aut prodesse aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum; aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium; aut honestate, ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum et liberalitatem valent. Ex iis et cohortationes sumuntur ad ea retinenda; et in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur, et miseratio nascitur.

XVII. Proprius locus[1] est augendi, in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna[2] quis cadat : et a quorum caritate divellatur; quæ amittat, aut amiserit; in quibus malis sit, futurusve sit, exprimatur breviter. Cito enim arescit[3] lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est : minuta est enim omnis diligentia; hic autem locus grandia requirit. Illud jam est judicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt exspectationem, admirationem, voluptatem. In cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes et exempla valent plurimum. In judiciis accusatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad misericordiam

XVII. 1. *Proprius locus est.* Ern. addidit *est* ex ed. Ven. Sch. « proprius autem locus est » ex Guelf. qui habet « proprius aut locus ».

2. *Si bona ex fortuna.* MS V. non habet *ex* a pr. m. Ern. — Schützius corrigit « si qua ex fortuna ».

3. *Arescit.* Ed. Kob. *exarescit.* Sch. — Respice Invent. I, 56; Herenn. II, 31.

pertinent : nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet, et defensor iracundiam.

(XVII.) Enumeratio[4] reliqua est, nonnumquam laudatori, suasori non sæpe, accusatori sæpius quam reo, necessaria. Hujus[5] tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis : aut frequentatis firmamentis orationis, et breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et reo[6] rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria; quorum dissolutio in brevitate lucebit[7], aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis : id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula[8] attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

XVIII. (XVIII.) C. F. Quoniam et de ipso oratore, et de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, quæstionis locum. — C. P. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera; quorum alterum, finitum temporibus et personis, causam appello[1]; alterum infinitum, nullis neque per-

4. *Enumeratio* est cap. 5, altera perorationis pars, ut et Inv. I, 52; Her. II, 30. Est etiam Inv. I, 29, pars argumentationis. WETZ.

5. *Hujus temp.* Vulgo « hujus ipsa temp. » hoc *ipsa* mihi suspectum fuit : deinde reperi abesse ab ed. Ven. itaque delevi. — Abest et Guelf. teste Sch.

6. *Et reo*. *Et* bene. Abest ab ed. Ven.

7. *Quorum diss. in br. lucebit.* Sic cum Lambino reposuimus pro *latebit*, qui hanc lectionem in MSS reperit, ut Gruterus in Palat. nos in Vit. et ed. Ven. Vulgatum *latebit* nec aptum loco, nec convenit verbo sequenti *pungent*. Nempe brevitas magis perspicuam facit dissolutionem, non occultat : quod foret vitiosum. ERN. — Schützius dat « non lucebit » ex ed. Kob. et MS Ox. Ψ.

8. *Brevia singula*. Schütz. corrigit « breviter singula ».

XVIII. 1. *Causam appello.* Sic ed. Ven. MS V. « causam controversiam » : Aldus et Junta edidere inverse « controversiam causam » : Gruterus ex ed. vetere « controversiam causam ». Etiam supra vidimus in hac re turbari in libris. Fortasse fuit « controversiam et causam ». Nam et mox utrumque conjungit, ubi pariter in libris quibusdam ut Viteb. *et* omittitur. ERN. — Schützius putat *controversiam* e glossa esse. — De re cf. Top. 21.

sonis, neque temporibus notatum, propositum [2] voco. Sed est consultatio [3] quasi pars causæ quædam et controversiæ : inest enim infinitum in definito, et ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius [4] de proposito dicamus : cujus genera sunt duo, cognitionis alterum; ejus scientia est finis, ut, verine sint sensus : alterum actionis; quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quæratur, quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria : sit, necne; quid sit; quale sit. Sit, necne, ut, jus in natura sit [5], an in more. Quid autem sit [6] : sitne jus id, quod majori parti sit utile. Quale autem sit : juste vivere, sit, necne [7], utile. Actionis autem duo sunt genera : unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum; ut, quibus rebus adipisci gloriam possis [8], aut quomodo invidia vitetur : alterum, quod ad aliquod commodum [9] usumque refertur; ut, quem-

2. *Propositum voco.* Ern. ex ed. Ven. delevit *quod* ante *propositum.* Lallem. dat « consultationem aut propositum voco ».

3. *Sed est consultatio*, etc. Consultatio est quæstio infinita, locus communis, etc. Vid. cap. 4. Gruterus in MS reperit « propositum latior pars controversiæ, quam causæ ». In primo *propositum* non refrager, quia post sic est, idque idem est quod θέσις, quæstio infinita. Vid. Clav. Sed cetera non placent : nam *controversia* et *causa* synonyma sunt : et θέσις quæ immiscetur amplificandi causa, non est proprie pars controversiæ; nec est major ejus pars in θέσει. Melius ed. Ven. « propositum latius, quasi pars controversiæ et causæ ». Ern. — Sch. dat « Sed est quasi latior pars causæ quædam propositum ». In MS Ox. « Sed est propositum latius quasi pars controversiæ quædam causæ ». Lallem. « Sed propositum latior pars causæ q. et c. »

4. *Quamobrem prius. Prius* abest a MS V. Ern. — De propos. cf. Top. 21-23; Quint. VII, 1.

5. *In natura sit.* MS V. « in natura ne sit », quod prætulerim : margo ed. Ven. delet primum *in*. Ern. — Sch. dedit « in natura ne sit », addens auct. MS Guelf.

6. *Quid autem sit : sitne.* Ed. Ven. « quale autem sit, sic » : non male : sæpe ita Cicero. Ern. — Schützius addidit *ut* ante *sitne*, et delevit *autem* : iterumque addidit *ut* ante *juste vivere.*

7. *Sit, necne, utile.* MS V. « sitne utile », melius. Ern.

8. *Possis.* MS Guelf. *possit.* S.

9. *Aliquod commodum.* Ed. Ven. « aliquam commoditatem ».

admodum sit respublica administranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum.

Rursus autem ex cognitionis[10] consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quæritur, unum genus est quæstionis, possitne aliquid effici; ut, quum quæritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit : alterum, quemadmodum quidque fiat; ut, quonam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an usu. Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibusque quæstionibus, causæ rationesque rerum explicantur.

XIX. (xix.) Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera : quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia[1] et perseverantia; in altero autem, descriptio generis alicujus, et quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit avarus, aut quid sit superbia[2].

Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic : ut, Honestumne sit pro amico periculum, aut invidiam subire. De utilitate autem sic : ut, Sitne utile, in republica administranda versari. De æquitate vero sic : ut, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiam[3] ex comparatione, quid ho-

10. *Ex cogn. cons.* Lamb. « in cogn. consultatione ».

XIX. 1. *Ut pertinacia.* MS V. *pertinentia :* supra manus secunda adscripsit : « alii *pertinacia* ». Ern. — *Pertinacia et perseverantia.* Illa in vitio, hæc in virtute posita. Top. 23; Inv. II, 54; Herenn. III, 3. Wetz.

2. *Aut q. s. superbia.* MS Guelf. *superbus.* Sch.

3. *Sed etiam ... quid honestissimum.* Lallem. delet « ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atque etiam ». Ex ea quam nunc ex-

nestius, quid utilius, quid æquius; atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum: cujus generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. (xx.) Atque ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia.

Restant actionis : cujus alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet; ut, quemadmodum colendi sint parentes : alterum autem ad sedandos[4] animos, et oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo[5], aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi[6] motus, quod in amplificanda oratione[7] sæpe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque hæc fere est partitio consultationum.

XX. C. F. Cognovi : sed quæ ratio sit[1] in his inveniendi et disponendi, requiro. — C. P. Quid? tu aliamne censes, et non eamdem[2], quæ est[3] exposita, ut ex eisdem locis ad fidem et ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur.

(xxi.) Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera restant admodum[4]. Et earum quidem forma duplex est : quarum

ponit ratione, Cicero divisit opus suum de Officiis. J. V. L.

4. *Alterum autem ad sed.* Schützius cum Lamb. « alterum quod ad sedandos animos ».

5. *In tim. tollendo.* Ed. Ven. *deliniendo.* Ern.

6. *Animi motus.* Ed. Ven. *animorum m.* Ern.

7. *In amplificanda oratione.* « In amplificatione orationis », ed. Ven.

XX. 1. *Sed quæ r. sit.* MS V. delet *sed.* Scribendum est *sit* cum Lambin. pro vulg. *est*, nisi malis *requiro* delere. Sed *sit* habet ed. Ven. Ern.

2. *Eamdem.* Vulgo « eamdem esse », quod *esse* Ern. delevit ex ed. Venet. MS Vit. sequente Schützio cum MS Guelf.

3. *Quæ est exposita.* Supra c. 2.

4. *C. genera restant admodum.* Sic MS E. Pro *adm.* vulg. *omnino* sensu

altera delectationem sectatur aurium[5]; alterius, ut obtineat, probet et efficiat, quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur: quod quum latum genus esse potest[6], saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscipimus[7], et ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum judicii. Ex qua partitione tria genera causarum exstiterunt: unum, quod, a meliori parte, laudationis est appellatum; deliberationis alterum; tertium judiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. — C. F. Mihi vero placet.

XXI. C. P. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar et laudandi et vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ conjuncta cum virtute sunt; et quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo.

eodem: sed *admodum* non est ab aberratione aut correctione librarii: ejusque glossa citius sit *omnino*, quam hujus illud. Ed. Verb. voluit idem dare, sed est *a modo*: eadem ed. addit « et præcepta ». Ern.

5. *Aurium*. Vel delendum est, ut opinor, *aurium*; vel scribendum *auditorum*. Ita paullo post: « quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris refertur, utendum erit iis, in oratione, singulorum verborum, etc. » Sch.

6. *Quum latum genus esse potest*. Aut *quum* vitiosum est, aut *potest*: nempe aut *quoniam*, aut *possit* scribendum est. Ern.

7. *Suscipimus*. Vulgo *suscepimus*, quod est ita manifeste vitiosum, ut corrigere non dubitaverim. *Suscipimus* est, adhibemus, usurpamus in dicendo. Et sic ed. Ven. Ern.

Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa [1], aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, et narrandi, et augendi præcepta repetentur.

Et, quoniam in his causis omnis ratio [2] fere ad voluptatem auditoris et ad delectationem refertur, utendum erit iis, in oratione, singulorum verborum insignibus, quæ habent [3] plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis [4], aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, et in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, et similia similibus sæpe referantur; ut contraria, ut geminata, ut [5] circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quodam quasi verborum modo [6]. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt [7], sive quæ admirabilia et nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, et oraculis; sive quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina [8] atque fatalia. Omnis enim exspectatio ejus, qui audit, et admiratio, et improvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem.

XXI. 1. *Quæ certa*. Ed. Venet. *testata*. — De re vid. ad Her. II, 3.

2. *In his causis omnis ratio*. MS V. ed. Ven. *oratio*. Vulgatum verum est. Ern.

3. *Habent*. Rectius foret *habeant*, atque ita Ciceronem scripsisse puto: in edd. pr. est *h̄nt*, quod utroque modo legi potest. Ern.

4. *Id est, ut factis verbis*. Non satis oratio sibi omnibus partibus respondet: ut hoc non satis præcedenti « utendum erit ». Pro *factis* MS V. rursus habet *fictis*. Ed. Ven. *id fit, si f. v.* quod placet. Ern.

5. *Ut circumscr*. Ern. delet tacite *ut*.

6. *Apto quodam quasi verborum modo*. Est frequens Ciceroni in hac re, quo magis miror Lambinum correxisse *nodo*, quod jam Grut. improbavit. Ern.

7. *Sunt*. Abest ed. Ven. bene. Ern.

8. *Accidisse divina*. *Cecidisse*, ed. Ven. Guelf. quod Ern. placuit.

XXII. Sed quoniam in [1] tribus generibus bona malave versantur, externis, corporis, et animi; prima sunt externa [2], quæ ducuntur a genere : quo breviter modiceque laudato, aut, si erit infame, prætermisso; si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudes, gloriam, tracto [3]; deinceps, si res [4] patietur, de fortunis erit et facultatibus dicendum, postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maxime significat [5], facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est : aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa et varia facta in propria virtutum genera sunt [6] dirigenda. (XXII.) Sed hic locus virtutum atque vitiorum latissime patens, ex multis et variis disputationibus nunc in quamdam angustam et brevem concludetur [7]. Est igitur vis virtutis duplex : aut enim scientia cer-

XXII. 1. *In tribus gen.* Schütz. e MS Guelf. « tribus in gen. »

2. *Prima sunt externa.* MS V. non habet *externa*, et melius abfuerit : Ern. — *Corporis bona.* Aristoteli ἀγαθὰ τὰ ἐν σώματι, κάλλος, ὑγίεια, ἰσχὺς, μέγεθος, ἀρετὴ ἀγωνιστικὴ, εὐγηρία.

3. *Ad augendam ejus, quem laudes, gloriam, tracto.* Primum, latinitate jubente, correxi dudum *laudes* pro *laudas*. Sic deinde reperi in MS E. et ed. Ven. Junta etiam vitiosius *laudat*. Tum pro *tacto* legendum credidi *tracto*. Decepit homines quod ante dictum est genus humile præteriri debere, putaruntque dixisse Ciceronem, si tamen de eo dicendum sit, id breviter fieri debere. Sed id est ab hoc loco alienum : nam leviter tangendo non augetur gloria. Cicero dicit, aut prætermittendam esse prorsus ejus mentionem, vel, si tamen de eo dicatur, id esse ita faciendum, ut inde gloria ejus augeatur, quem laudemus. Sed hoc est « ad gloriam trahere ». Rem esse puto ita claram, ut recte in textu poni sine libris putem. Ern.

4. *Si res patietur.* Sic ed. Ven. pro *patitur* : margo *patiatur* : *patietur* recepi : ante est *si erit.* Ern.

5. *Quæ virtutem maxime significat.* Guelf. « in primis quod quasi virt. m. significat ». Lambinus, « quod virtutem maxime significat ». Sch. — Aristoteli, Rhet. I, 5, ἀγαθὰ τὰ ἔξω, εὐγένεια, φίλου χρήματα, τιμή.

6. *In pr. virt. gen. sunt dirigenda.* Quod est « in genera dirigere ? » Immo *dirimenda*, vel *digerenda* : hoc maxime. Ern. — Schützius dedit *digerenda* cum Lambino.

7. *In quamdam angustam et brevem concludetur.* MS E. dat *concluditur*. Ern.

nitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæque gravissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet una. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo : cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res et in communes distributa est, duobusque modis in rebus commodis[8] discernitur; et ea, quæ absunt, non expetendo, et ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex : nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo; quæ[9], quod jam adest, tolerat et perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur : cujus est liberalitas, in usu pecuniæ; simulque altitudo animi, in capiendis[10] incommodis et maxime injuriis; et omne, quod est ejus generis, grave, sedatum, non turbulentum[11]. In communione autem[12] quæ posita pars est, justitia dicitur; eaque erga deos, religio, erga parentes, pietas, vulgo autem bonitas[13], creditis

8. *In rebus commodis.* Hæc non sunt in ed. Ven. Male. Ern. — Lall. delet *commodis*.

9. *Quæ, quod jam adest.* Lambin. « quæ vero ea, quæ jam adsunt ».

10. *In capiendis incommodis.* MS E. *dimittendis :* quæ est glossa e latinitate ecclesiastica pro *prætermittendis*. *Capere injurias* est *accipere*. Si quis velit ἐμφατικώτερον intelligere, accipiat pro tolerare, parem se in iis ferendis præstare. Ern.

11. *Sedatum, non turbulent.* Gruter. *vel non turbul.* Est hoc, inquit, a Pal. pr. et ita fuisse in aliis item scriptis inde colligas, quod illud *vel non turbulentum* absit quinto : arbitrabantur nimirum scribæ fuisse notam variæ lectionis : quum tamen innueret, altitudinem animi versari circa res graves sedatasque, vel certe extra turbulentiam. Hittorp. habet *grave, sedatum, non turb.* ut edidit Lamb. Nam retro cusi « grave insedatum et turbulentum ». Ernest. delevit *vel* ex ed. Ven. cujus in marg. additur *et*.

12. *In comm. autem.* In ed. Venet. abest *autem :* margo habet : *In commune autem.* Ern.

13. *Vulgo autem bonitas.* Hoc Schütz. ut ineptissimum scioli emblema delevit.

in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, amicitia in benivolentia[14] nominatur.

XXIII. Atque hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ comitesque sapientiæ : quarum altera, quæ sint in disputando vera atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit et judicat; quæ virtus omnis in ratione scientiaque disputandi sita est : altera autem oratoria. Nihil enim est[1] aliud eloquentia, nisi copiose eloquens sapientia : quæ ex eodem hausta genere, quo[2] illa, quæ in disputando[3] est, uberior est atque latior, et ad motus animorum vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt fere[4] quasi quidam habitus animi, sic affecti et constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti : a quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus[5], ad virtutem quasi præculti et præparati rectis studiis et artibus : ut, in suis rebus, studia literarum, ut numerorum ac sonorum[6], ut mensuræ, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipue

14. *Amicitia in benivolentia*. Schützius « in amicitia benivolentia ».

XXIII. 1. *Nihil enim est*. Sch. « nihil est enim ». Idem infra *loquens* pro *eloquens*, et sic Ernest.

2. *Quo illa*. Schütz. delet *quo*, ut *illa* sit ablativus.

3. *Quæ in disputando est*. Hoc *est* MS E. addit, ut edd. Ven. Junt. quo sine oratio est durior : non enim solet in hac forma omitti. Sed potuit omitti, quia mox sequitur. Ern.

4. *Hi sunt fere*. Vulgo, « hi sunt quidem fere », quod *quidem* semper me offendit, nec in hac formula reperi. Quia et ab ed. Ven. abest delevi. Ern. — Schütz. sequitur.

5. *Perfecti animi habitus*. Epitheton me solet offendere. Commode abesset : edit. Ven. habet *ficti*. Ernest. — Schütz. delevit *perfecti* cum Lambino.

6. *Numerorum ac sonorum*. Lall. dat *ut sonorum*.

colendo[7], aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipue atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiorum autem sunt genera contraria.

Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari: nam et prudentiam malitia, et[8] temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, et magnitudinem animi superbia in animis[9] extollendis, et despicientia in contemnendis honoribus, et liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, et patientiam duritia immanis[10], et justitiam acerbitas, et religionem superstitio, et lenitatem mollitia animi, et verecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, et hanc oratoriam vivam inanis quædam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quæ sunt in eodem genere nimia.

(XXIII.) Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiorumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum quisque generatus, quemadmodum educatus[11], quemadmodum institutus moratusque fuerit; et, si quid cui magnum aut incredibile acciderit, maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri; tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, virtutum genera

7. *Genere virtutis præcipue colendo*. Schütz. delet *præcipue* cum Victor.

8. *Et temper*. Lallem. delet *et*. — De vitiis quæ virtutem videntur imitari, cf. Inv. II, 54; Her. II, 3.

9. *Superbia in animis extollendis*. Schütz. delet *animis*. Lamb. edidit: « Superbia in animis extollendis et veræ gloriæ laudisque studium despicientia in contemnendis honoribus ». Ceterum tota hæc ῥῆσις « et magnitudinem..... honoribus » haud scio an insititia sit. Sch.

10. *Duritia immanis*. MS E. edit. Ven. *inanis*. Male. Kan.

11. *Quemadmodum educatus*. Abest a MS E. Nempe id etiam intel-

accommodabuntur[12], ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, et eventus, et consequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debebit, si modo quid erit animadvertendum, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consequutæ.

XXIV. (xxiv.) C. F. Accepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam et quæ præcepta teneamus. — C. P. Est igitur[1] in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, et quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam et, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit; et, si quid necesse est (necesse autem id est, sine quo salvi liberive esse non possumus), id est reliquis, et honestatibus in civili ratione, et commodis anteponendum. Quum autem quæritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit: nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et quum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest[2], pro necessario sæpe habetur. Itaque quum constet hoc genus causarum ex suasione et

ligi potest in verbo *institutus*. Ern. — Lallem. hoc delevit.

12. *Quod quisque... accommodabuntur*. Usitatius erat *accommodabitur*: sed vulgatum etiam sine vitio est. Ernest. — Lall. dedit *quæ quisque*.

XXIV. 1. *Est igitur*. Ed. Ven. *sit igitur d. f. u. ad quam*, quod non displiceret, si sequeretur *referantur*. Ernest.

2. *Permagni interest*. Schütz. cum MS Ox. ψ. Lamb. Lall. *permagnum est*.

dissuasione; suasori proponitur simplex ratio : si et utile est, et fieri potest, fiat. Dissuasori duplex : una, si non utile est[3], ne fiat; altera, si fieri non potest, ne suscipiatur[4]. Sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est.

(XXV.) Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi[5], conjuges, germani, parentes : partim non necessaria; quorum alia[6] sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis atque virtutibus; alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes et copiæ. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur : honestate, ea, quæ proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paullo ante est dictum; quæ sunt laudabilia ipsa per se : commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut in fortunæ bonis expetenda; quorum alia sunt quodam modo[7] cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria; alia diversa, ut vires, forma[8], valitudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ. Est

3. *Si non utile est*. Sch. *si utile non est*. Sic et Lallem.

4. *Ne suscipiatur*. Sic pro *nec suscip*. edidi ex ed. Ven. et MS E. Ern. — Et sic Guelf. teste Sch.

5. *Liberi ..... parentes*. Liberi, conjux, parentes non possunt dici omnino necessaria bona, quoniam sine his vivitur. Hoc eos Cicero nomine appellat, quia dixit esse quædam tanti pretii ut necessariis rebus æquiparentur. J. V. L. — De variis bonorum generibus cf. Inv. II, 52.

6. *Quorum alia*, etc. Nisi Ciceronem subtilitatis in partiendo neglectæ arguere velimus, necesse est quædam hic interpolata esse statuamus. Recte se habebit bonorum divisio, si ejectis verbis « quorum alia... opes et copiæ », sic procedat oratio : « partim non necessaria. Horum partim propter se et honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur, etc. » Sch.

7. *Sunt quodam modo cum honest. conj.* Vulgo erat *quasi quodammodo*. Ernest. e MS E. delevit *quodammodo*, ut glossam τοῦ *quasi*. Sed Schütz. potius *quasi* delendum censuit : idem ante *quorum alia* puncto maximo distinxit.

8. *Ut vires, forma, val.* MS E.

etiam quædam quasi[9] materies subjecta honestati; quæ maxime spectatur in amicitiis. Amicitiæ autem caritate et amore cernuntur: nam quum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet; conjuges autem, et liberi, et fratres, et alii[10], quos usus familiaritasque conjunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus quum bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria.

XXV. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. (XXVI.) Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati; alterum humanum et politum[1], quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria,

omnibus verbis addidit *ut;* « ut vires, ut forma, ut val. etc. » Quod rectum videtur. ERN.

9. *Est etiam quædam quasi materies subjecta honestati.* Sic MS E. vulgo « quasi quædam m. » sed in illa forma est hic ordo perpetuus, etsi non necessario *quasi* suo verbo additur, ut alibi diximus. Paullo ante addidi *in* ex ed. Ven. *fortunæ bonis*. ERN.

10. *Et alii.* MS E. *et hi*, melius fortasse. ERN.

XXV. 1. *Humanum et politum.* Haud aliter Pal. quintus. Non longe aliter quam quod e suis Lambinus *et expolitum :* retro impressi tantum *alterum expolitum*, quomodo tamen Pal. pr. et Hittorp. GRUT. — Ed. Ven. *expolitumque :* at margo : *alterum expolitum quod*. ERNEST.

fides, justitia, omnisque virtus; illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructusque proponitur. Atque etiam voluptas[2], quæ maxime est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit, in suadendo, quum ei generi hominum consilium des, sæpe sane laudanda est.

XXVI. Et illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quanto sequantur bona : nam neque honesta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam expetat, quam ignominiam[1], infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est[2]. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravisque opinionibus corruptum[3] : quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, qua vi[4] bona consequi, malaque vitare possimus. Sed

2. *Atque etiam voluptas*. Hic locus in vulgatis prava interpunctione vitiatus est, quam nos correximus. Primum initium novi periodi est in *atque etiam :* et sic est in ed. Ven. deinde omnia uno tenore continuantur, desinuntque in *laudanda est*, ubi et finit ed. Junt. quum stulte in vulgatis novi etiam capitis initium sit. — *In suadendo*. Rursus initium novæ sententiæ in verbis « et illud videndum », ut est etiam in MS V. ed. Ven. *videndum est*. Ern.

XXVI. 1. *Quam ignominiam*. Lamb. abjecit *ut* quod ante *ignom*. ponitur, idemque facere voluit Gulielmius fide Hittorp. et vero abest item Pal. quinto : sed et is præterea excluserat *tum*, quod proxime præcessit : et nescio quam hic belle mihi videatur quadrare utrumque. Grut. — Lambinum Ern. et Schütz. sequuti sunt freti Guelf. et Erl.

2. *Gravis est. Est genus*. MS E. sic habet : « q. r. d. gravis est testis, genus hominum . . . esse corruptum ». Ern. — Lectionem hujus MS Schützius adoptavit.

3. *Corruptum*. Ed. Ven. *omne corruptum*.

4. *Qua vi bona consequi, malaque vitare possimus*. In MSS Lambini erat *qua via*, MS E. habet *quæ bona*. etc. Opinor pro *qua re*, ut est in ed. Ven. V. *qui* pro quomodo, bene. Sic et supra. Ern. — Schütz. dedit *qua via* cum Guelf. Pal. pr. *quæ bona*; quint. *quare bona*.

apud homines bene institutos plurimum de laude et de honestate dicemus; maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus, fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur; addantur etiam contumeliæ atque ignominiæ : nemo enim est[5] tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas[6], contumelia tamen et dedecus magnopere moveat.

(XXVII.) Quare, quod ad utilitatem spectet[7], ex iis, quæ dicta sunt, reperietur : quid autem possit effici, necne[8], in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quæri solet, maxime ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt[9]. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur; hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa[10] alia est absoluta et perfecta per se[11]; alia aliquid adjuvans, et efficiendi socia quædam : cujus generis vis varia est,

5. *Nemo enim est tam agrestis.* Schützius, puncto præposito, præbet *est enim.*

6. *Si ipsa minus honestas, contum.* Lambinus : « si minus ipsa honestas, at cont. »

7. *Quod ad utilit. spectet.* Sic pro *spectat* MSS nostri, ed. Ven. ut postulat consuetudo latinitatis elegantis. Sed videtur etiam *quid* legendum, ut post. Ern. — Schütz. tamen retinuit *spectat* invito Guelf.

8. *Quid autem possit effici, necne.* Vulgo « quod possit effici, necne possit ». Primum *quid* rescripsimus e MS E. et ed. Ven. et delevimus alterum *possit*, quod numquam sic additur. Exempla in contrarium sunt pauca et dubia. Ern. — Schütz. dat cum Lambino, « ecquid autem possit effici, necne ».

9. *Quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt.* Guelf. « quæ vim ad conficienda aliqua afferunt ». Lamb. « quæ viam aliquam ad conficiendum aperiunt ».

10. *Causa alia est.* Lallem. delet *causa.*

11. *Alia est absoluta et perfecta per se.* Gothofr. laudat lectionem : « alia est absolvens et perficiens ipsa per se ».

et sæpe aut major, aut minor, ut et illa [12], quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Quum autem quæritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus.

XXVII. Quo toto genere [1], quibuscum, et contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumve [2] rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetant [3], sed etiam illa, quæ adversentur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra; non solum effici posse, quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa [4] facilia, proclivia, jucunda videantur. (XXVIII.) Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ [5], neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam: maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel

12. *Ut et illa*. MS E. « ut etiam ea »; lenius. Hæc usque ad *dicatur* absunt ed. Ven. Ern.

XXVII. 1. *Quo toto genere... aut quibus fac*. Sch. dat cum Lamb. « quo toto in genere, et quibuscum, et contra quos, et quo tempore, et quo loco, et quibus fac. »

2. *Earumve rerum*. Lallem. *earumque rerum*.

3. *Suppetant..... adversentur*. Sic recte ed. Ven. Vulgo « suppetunt... adversantur ». Ern. — Sch. indicativum servavit.

4. *Facilia*. Hoc abest ed. Ven. non male : sunt et in contrario tantum duo. Ern.

5. *Difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis*, etc. Arbitror Ciceronem scripsisse *afferendæ*, quia hic nondum de augendo agitur, et « efferre e locis », id est, reperire, eruere, durius est. Ager effert, non rusticus ex agro. Ern.

utilia ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, hujusmodi sententiæ, quæ aut ad explendas cupiditates, aut ad odium[6] satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, et retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem adversæ, de periculo, commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debent[7]: non enim supplex, ut ad judicem, venit orator, sed hortator atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, et gravis, et sententiis debet ornatior esse, quam verbis.

XXVIII. (XXIX.) C. F. Cognovi jam laudationis et suasionis locos: nunc, quæ judiciis accommodata sint, exspecto; idque nobis genus restare unum puto. — C. P. Recte intelligis. Atque ejus quidem generis finis est æquitas; quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnumquam: ut, quum de verissimo accusatore disputatur[1], aut quum hereditatis, sine lege, aut sine testamento, petitur possessio; in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante judicium, de constituendo ipso

6. *Aut ad odium satiandum*, etc. *Ad* addidimus e MS E. edd. Ven. Junt. Nam et in tertio membro est. Ernest.

7. *Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debent.* E MS E. ed. Ven. sic edidi pro *debebunt*, quia idem tempus est in sequentibus, Ernest. — Sic et Sch.

XXVIII. 1. *Disputatur.* Sch. cum Lamb. *disceptatur*, de verissimo accusatore. Nempe in ea quæ dicitur divinatio. (Qualis est in Cæcilium in causa Verrina). Ern.

judicio solet esse contentio, quum aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiam si ante, quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt[2]; tamen in ipsis judiciis permagnum sæpe habent pondus, quum ita dicitur : Plus petisti; sero petisti; non fuit tua petitio; non a me[3], non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili : quod est in privatarum ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus sunt, ut, quamquam in ipsum judicium sæpe delabantur[4], tamen ante judicium tractanda videantur, paullulum ea separo a judiciis, tempore magis agendi, quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de jure civili, aut de æquo et bono disceptantur, cadunt in eam formam[5], in qua, quale quid

2. *Confecta non sunt. Non* aberat a MSS Lambini, probabatque et ipse et Hotomannus. Idque contextus satis firmat rectum esse, etsi Gruter. id se videre negat. Res maxime patet e particula *tamen ;* tamen in judicio multum valet, quum ab eo, unde petitur, tales exceptiones fiunt, plus petisti, sero petisti, etc. etsi hæc omnia ante judicium disputata et confecta sunt : sc. vim tamen habere possunt, quum in ipso judicio repetuntur et apud judicem causæ petitori opponuntur. Itaque *non* saltem uncis inclusi. Ern.

3. *Non a me, non hac lege.* Lambinus addit trium MSS auctoritate, « non a me petere debuisti, n. h. l. » at nihil adjectum Palat. Grut. — *Petere deb.* glossam Ern. arbitratur. — *Necessaria*, quod demonstravit Crassus apud Cic. de Or. I, 35-45. Wetz.

4. *Delabantur.* Vulgo *dilabantur*, quod mihi non placet : MS E. ed. Ven. habent *delab.* nec aliter margo, quod est verum, pro influant : ductum a fluminibus, quæ in mare delabuntur, non dilabuntur. Horat. Carm. III, 29, ubi vide Bentleium. Ernest.—Jam in *delabuntur* præcesserat Lambinus, et sic nuper Schütz.

5. *In eam formam.* Guelf. addit *causarum*.

sit, ambigitur, de qua dicturi sumus : quæ in æquitate et jure maxime consistit.

XXIX. (xxx.) In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut id, quod objicitur[1], factum neges; aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atque id esse, quod adversarius criminetur; aut, si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere[2], neges tale esse, quale ille dicat, et rectum esse, quod feceris, concedendumve[3], defendas. Ita primus ille status, et quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam; secundus autem definitione atque descriptione, aut informatione[4] verbi; tertius æqui, et veri, et recti[5], et humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiam rationem subjiciat recusationis suæ[6] : primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem infitiationemque facti; secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur[7] in verbo; tertius, quod id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum

XXIX. 1. *Ut id, quod objicitur.* Addidi *id* e MS E. quia in altero membro est « aut illud, quod f. f. » Videtur etiam *aut*, quod ante est post *nam*, huc transferendum, « ut aut id quod obj. » nam *consistendum est* ità pertinet ad omnia, quæ sequuntur : exprimitque eum qui post *status* dicitur, cujus primum genus hic exprimitur, quod est, ut post dicitur, in conjectura. Ern.— Conf. omnino cap. 29, 30 : sive de quæstione et judicatione, Quintil. III, 11, et Nost. Inv. I, 13, 14.

2. *Quod arguere.* Ed. Ven. « quod arguitur ». Sic et Guelf. Lambin. *arguare.*

3. *Concedendumve.* I. e. ignoscendum. Cf. de Inv. II, 31. Sch.

4. *Informatione verbi.* Est ipsa explicatio verbi per definitionem aut descriptionem. Ern.

5. *Veri, et recti.* Abest *et recti* a MS E. Ern.

6. *Recusationis suæ.* Schütz. delet *suæ* cum Guelf. probante Heusingero.

7. *Ponitur.* Sch. e Guelf. *ponatur.*

fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia[8] causarum vocentur : quamquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsæ defensionis rationes, continent causas; sed[9] distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur ab reo[10] ad recusandum, depellendi criminis causa; quæ nisi esset, quid defenderet[11], non haberet : firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest.

XXX. Ex rationis autem, et ex firmamenti conflictione, et quasi concursu, quæstio exoritur quædam[1], quam disceptationem voco : in qua, quid veniat[2] in judicium, et de quo disceptetur, quæri solet. Nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem : ut in conjectura, Ceperitne pecunias Decius[3]; in definitione, Minueritne majestatem Norbanus; in æquitate, Jurene occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex

8. *Continentia.* Conf. Inv. I, 26, II, 12; Top. 25. WETZ.

9. *Sed disting.* Ante hæc Schützius puncto maximo distinguit.

10. *Affertur ab r.* Pro *a reo* e MS E. ut est cap. 36 bis. Ad hanc formam et alii corrigendi sunt loci. ERN. — De ratione et firmamento conf. Inv. I, 14; Her. I, 10, II, 18. WETZ.

11. *Quid defenderet.* Schütz. cum Guelf. ed. Kob. *quod defenderet.*

XXX. 1. *Exoritur quædam.* Sch. e Guelf. *quædam exoritur.*

2. *Quid veniat in judicium.* Vulgo *deveniat*, quod nusquam sic reperi : forma legitima est *veniat.* « Devenire in judicium » sic proprie esset, ut supra « delabi in judicium ». Ed. Ven. habet *veniat* : itaque recepi. ERN. — Quem Sch. sequitur.

3. *Ceperitne pecunias Decius.* Hoc exemplum et duo sequentia pertinent ad facta notissima vel ex aliis Ciceronis scriptis. P. Decius Mus, quem severe Noster judicat, Brut. cap. 28, accusavit an. U. C. 632 L. Opimium, ut C. Gracchi interfectorem, defendente Opimium consule C. Carbone. Decius tribunus fuit plebis anno 636, prætor anno 638, coss. Scauro et Metello (Aurel. Vict. III, 72). Vid. et de Orat. II, 31, ubi mentionem ite-

arguendo et resistendo, lata[4], ut dixi, et confusa sunt. Rationum et firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. Ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem et prima quæstio, et disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majestatem, quod egit de Cæpione turbulentius; populi enim romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio; majestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi romani, in ejus potestate ac jure retinendo, aucta est potius, quam deminuta : et ubi ita refertur, Majestas est in imperii atque in nominis[5] populi romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit : exsistit illa disceptatio, Minueritne majestatem, qui voluntate populi romani rem gratam et æquam per vim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse factum[6] defenditur, quum est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio, Jure feci, salutis omnium, et conservandæ reipublicæ causa; relatum-

rum facit Noster accusati Decii, « quod pecunias contra leges ceperit ». — C. Norbanus, seditiosus tribunus (vid. de Off. II, 14) accusavit anno U. C. 658 Q. Servilium Cæpionem amissi exercitus. Vid. etiam de hoc ad Her. I, 14. — Notior est Opimius, quam ut de eo aliquid dicamus. J. V. L.

4. *Lata... et confusa... adducit in angustum.* Schützius cum Lambino *diffusa*. Primum intelligitur ex altero. Disceptatio in angustum adducitur, quum status causæ, i. e. quæ affirmat accusator et negat defensor, cum ratione utriusque ad quæstionem unam redigitur; ut in illo : « Minueritne maj. pop. rom. qui rem populo gratam et æquam per vim egerit? » Hæc disceptatio erat lata et confusa, quum accusator diceret : « minuit trib. pleb. majestatem : nam egit per vim » : defensor : « non minuit majestatem : nam rem egit æquam et gratam populo, et volente populo ». Ern.

5. *In imperii atque in nominis pop. rom. dign.* Sic ed. Ven. MS E. Sic et Lambin. Sic semper in hac definitione majestatis est apud Veteres. Vulgo *in omni pop. rom.* Vulgo etiam *in* ante *imperii* excidit, idque restituimus. Ernest.

6. *Aut conc. esse factum. Factum* quod aberat ed. Ven. probante Ernest. Sch. delevit.

que est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem civem, sine judicio, jure ullo necare potuisti : oritur illa disceptatio, Potueritne recte, salutis reipublicæ causa, civem, eversorem civitatis, indemnatum necare? Ita disceptationes eæ, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis et temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus et personis, rursum ad consultationis formam rationemque revocantur.

XXXI. (xxxi.) Sed in gravissimis firmamentis etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius judicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjectura continentur : quod enim factum negatur, id argui [1] non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius [2]. Nam etiamsi verbum aliquod de scripto [3] definiendum est, quam vim habeat; ut, quum ex testamentis, quid sit penus, aut quum ex lege prædii quæritur, quæ [4] sint ruta cæsa : non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Quum autem [5] plura significantur scripto, propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut velit; aut, si ambigue scriptum non sit [6], vel a verbis voluntatem et

XXXI. 1. *Id argui*. Ed. Ven. *id quidem*. Ern.

2. *In definitionem quidem venit, genere scripti ipsius*. Lambinus corrigit *venit, genus scripti ipsius*. Videtur vel intelligendum, vel addendum *causa*. Sensus : causa, quæ disceptatur, non definitur ex genere scripti, ut ejus ratio habeatur in constituenda causa et controversia.

3. *De scripto*. MS E. *ex scripto*, certe usitatius. Ern.

4. *Quæ sint ruta cæsa*. Sic MS E. non *sunt*, ut vulgati, et sic semper legi ipse. Ern.—Resp. Top. 26.

5. *Quum autem plura*. Schütz. cum Guelf. « quum autem aut plura ».

6. *Aut, si amb. scr. non sit*. Delevi e cod. E. et ed. Ven. *etiam* ante *si*, quod et sine libro delendum erat. Ern.

sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re, contrario[7] scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione exsistit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti sententiæque contentione, utrum potius sequatur judex; in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.

(XXXII.) Disceptatio autem quum est constituta, propositum[8] esse debet oratori, quo omnes argumentationes, repetitæ ex inveniendi locis[9], conjiciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet; tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus.

XXXII. In conjectura igitur, quum est in infitiando reus, accusatori hæc duo prima sunt (sed accusatorem pro omni actore et petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore[1] in causis hæc eadem controversiarum genera versari); sed hæc duo sunt ei prima, causa et eventus. Causam appello, rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio[2] causarum paullo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem et utilia illi, quem arguet, fuisse, et ab eo effici

— De ambig. conf. Invent. I, 40, 41.

7. *Contrario scripto.* Ernest. Schütz. *contrarie scripto.*

8. *Propositum esse debet oratori.* Sic, non *proposita*, legendum esse, semper judicavi. Et sic habent MS Vit. et Ven. ERNEST. — Sic et Guelf. teste Sch.

9. *Ex inveniendi locis.* Sic, non *inveniendis*, ut habent vulgati, scripsit Cicero. Sic habet MS V. et ed. Ven. Ald. Junt. Id verum esse quisque monitus statim sentiet. ERN.

XXXII. 1. *Sine accusatore.* Sch. dedit « sine accusatione » e MS E. et Guelf. probante Ern.

2. *Partitio causarum... distributa est.* Durior pleonasmus; sed eodem modo infra cap. 40: « partitio distributa » et « partitiones dividere ». ERN.

potuisse demonstret. Utilitatis conjectura[3] movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur : quod fit[4] acrius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur[5] etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriæ dolor; si honoris, si gloriæ, si imperii, si pecuniæ cupiditas; si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris; si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans[6], si[7] commota mente, si vinolentus[8], si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi, aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi; aut si judicii pœna levior, quam facti præmium; aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, quum et voluntatis in reo causæ reperiuntur, et facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius[9] repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis. — (XXXIII.) C. F. Teneo, et quæro, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti.

XXXIII. C. P. Consequentia quædam signa præ-

3. *Conjectura.* Ed. Ven. *et* pro *etiam*, quod hic sane desideratur. Est enim hoc alterum præceptum. ERN.

4. *Quod fit acrius.* Sch. cum Lamb. « quod eo fit acr. »

5. *Spectantur etiam ad c. f.* Possis explicare : considerantur ad causam facti reperiendam vel demonstrandam motus, etc. Sed arbitror Ciceronem scripsisse *spectant.* ERN. — Schützius Ern. conjecturam adoptavit.

6. *Si amans.* Guelf. et ed. Ven. *si amens.*

7. *Si commota mente.* Ernest. delet *si* tacite.

8. *Si vinolentus, si cum spe efficiendi.* Schütz. cum edit. Omnib. et Kob. dat « si violentus, si cum spe efficiendi ».

9. *Aut alius repentinus animi motus.* Schützius cum iisdem edd. *aut aliquis repentinus*, etc.

teriti, et quasi impressa facti vestigia : quæ quidem vel maxime suspicionem movent, et quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod causæ communiter videntur insimulare et arguere omnes posse, quorum modo interfuerit aliquid; hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim et alia[1] sunt, quæ aut in re ipsa[2], aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, et efficiendi facultatibus uti oportebit, adjuncta illa disputatione[3] communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset; ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse exspectandum, dum fateatur; argumentis peccata convinci : et hic etiam exempla ponentur[4]. Atque hæc quidem de argumentis.

XXXIII. 1. *Hæc enim et alia.* MS E. « hæc enim et alia », ut ipse olim correxeram, melius MS V. et ed. Ven. Med. « hæc enim alia ». Ern. — Schützius dedit « hæc enim talia sunt ».

2. *Quæ aut in re ipsa.* Ab aliis abest *in*.

3. *Adjuncta illa disputatione communi, non fuisse illam.* MSS E. V. addunt : « ut, si a reo dici poterit (*potest*) non (vel *aut*) alia ratione commodius effici potuisse, aut » : cui similia sunt cap. 35, init. Eadem sunt in ed. Ven. sed post « occultare non posset ». Ea delevit in exemplo meo corrector. Ern.

4. *Exempla ponentur.* Sic esse debet, non *ponuntur* : est enim præceptum. Sic etiam MSS V. et E. et edd. Ven. Med. Junt. Ern. — Sic et MS Guelf. teste Sch.

XXXIV. (XXXIV.) Sin autem erit etiam testium facultas : primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione effecisse[1], testes effugere non potuisse; deinde singuli laudentur (quæ autem essent laudabilia, dictum est); deinde etiam argumento firmo[2], quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi; viro bono et firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur[3], causam[4] adjuvabunt: confirmandum genus primum quæstionum erit; dicendum de vi doloris, de opinione majorum, qui eam rem totam[5] nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi civesque torquentur; de nostrorum etiam

XXXIV. 1. *Sua cautione effecisse.* Sic MS E. V. et ed. Ven. rectius quam *fecisse.* Nam illud esset idem, quod commisisse, sc. in partem deteriorem dictum : quod est alienum. ERN. — Sic et MS Guelf. teste Sch.

2. *Etiam argumento firmo.* Hæsere editores in hoc epitheto. Itaque ed. Med. dat *infirmo* (quod etiam in Pal. quinto et Grut. dicit hoc sibi salivam movere), sed hoc ordine « infirmo etiam argumento ». Grut. placet *argumentando*, quod est in Pal. pr. Verum, quod subjicitur, non est argumentatio, sed argumentum modo. Suspicor e lectione Med. scripsisse Ciceronem : *deinde universe*, vel *universo :* ita respondebunt sibi : « singuli laudentur... deinde univ. argumento ». Sic rursus cap. 35, *genus universum* et *singuli* occurrunt. Nisi vero illa lectio est correctio alterius, eaque (*firmo*) e sequentibus huc tracta est. Ceterum parentheses hujus loci (nempe Ernest. puncto et virgula distinguens post *firmo*, verba « quia tamen s. f. e. p. recte non credi » parenthesi inclusit) non notatæ eum impeditum et obscurum fecerunt. ERN. — Schützius autem secundam hanc parenthesin in Ernest. reprehendit, colonque simplex post *firmo* posuit.

3. *Aut postulatio ut habeantur.* Malim quod est in Pal. quinto « aut postulo ut h. » GRUT.

4. *Causam adjuvabunt.* Abest ab ed. Ven. *causam.* ERN.

5. *Qui eam rem totam nisi probassent.* MS E. ed. Ven. delent *totam :* forte melius. ERN.

issimorum hominum institutis, qui quum de dominos quæri noluissent, de incestu tamen ıratione, quæ facta me consule est, quærentaverunt. Irridenda etiam[6] disputatio est, qua ıti[7] ad infirmandas quæstiones, et meditata ȷue[8] dicenda. Tum facienda fides, diligenter ine cupiditate quæsitum; dictaque quæstionis[9] ıtis et conjectura ponderanda. Atque hæc acıis fere membra sunt.

V. (xxxv.) Defensionis autem primum infirıusarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut ı soli, aut[1] commodius potuisse idem consequi t non iis se esse moribus, non ea vita; aut ınimi motus, aut non tam impotentes fuisse. um autem infirmatione utetur, si aut vires, aut ı, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit; num tempus[2], aut locum non idoneum, aut arbitros, quorum crederet nemini; aut non ineptum[3], ut id susciperet, quod occultare set, neque tam amentem, ut pœnas ac judicia ıeret. Consequentia autem diluet, exponendo, e illa certa indicia facti, quæ etiam nullo adɔnsequi possent; consistetque in singulis; et

nda etiam disp. est. MS E. Ven. abest *est*. Ern.

d. Ven. *hiti*. Ern.

ata puerilisque. Quomodo st disputatio puerilis? An ı *minuta*, quod solet cum ȷungi, ut Brut. 83; Or. 44. est a Cicerone meditata, xquisita, contorta ridicule. *ditata* dicitur ea, quæ stule redolet, ac declamatoris prodit. Sch.—Sic fere Cællust. orationes adversarioter irridet, non *meditatas* quidem, sed quod idem valet, compositas ac magnificas vocando, dein ita repræsentando ut obsoletis et puerilibus declamationibus constare videantur, postremo rogando: sed, per deos immortales! quo oratio illa pertinuit?

9. *Quæst*. Leg. opinor *in quæstione*.

XXXV. 1. *Aut comm*. Lall. « aut se comm. » Idem infra delet *se* ante *esse moribus*.

2. *Aut alienum tempus*. Hæc absunt ab ed. Lallem.

3. *Tum ineptum*. Ed. Venet. « tam

ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicit[4], propria esse defendet potius, quam criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo[5] potius, quam contra salutem valere debere; testiumque et quæstionum genus universum[6], et quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet.

Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem[7], ab accusatore ponentur; denuntiabiturque insidiarum commune periculum; excitabunturque animi, ut attendant. Ab reo autem, querela conflati criminis collectarumque suspicionum, et accusatoris insidiæ, et item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, et modice benivolentia judicum colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda[8]: alteri frequentatione argumentorum, et coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum.

apertum », ut cap. 33, « ita apertus ».

4. *Dicit.* Dedi *dicit* e MS E. ed. Ven. pro *dicet.* Intelligendum est autem de defensore sive reo. Quodsi hoc ad accusatorem pertinet, scribendum est *diceret*, propter sequentia. Ern. — Wetzel. sine causa correctum ab Ernestio contendit.

5. *Pro periculo p.* Sensus postulat ut legatur : « propulsando periculo ».

6. *Quæstionum genus universum.* Gulielmius emend. censebat *universim.*

7. *Suspiciosa ad acerbitatem.* Id est, quæ suspicionem movere possint periculorum, quibus judicum severitas exacuatur. Ern.

8. *Atque hæc ... fac.* Sch. ex edit. Omnib. et Kob. « a. hoc... faciendum ».

XXXVI. (XXXVI.) C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. — C. P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique præcepta. Uter enim definiendo describendoque verbo magis ad sensum judicis opinionemque penetrarit, et uter ad communem verbi vim, et ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis et propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tamquam explicando excutiendoque verbo : ut, si in reo, pecunia absoluto, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem judicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo : sit ergo hæc [1] contentio prima verborum; in qua, etiamsi propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur [2] : negat enim probari oportere [3], eos, qui leges [4] scripserint, ratum habere judicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus sit, rescindere : nititur æquitate [5]; ut illa quasi scribenda lex sic esset; quæque tamen complecteretur in judiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendisse dicitur. Defensor

XXXVI. 1. *Sit ergo hæc.* Hoc est consequens superioris : *ut, si,* etc. pertinetque ad exemplum propositum. *Ergo* est alienum : nisi positum est, quia *si* antecedentis longius abest. Ern.

2. *Sententia legis nititur.* MS E. *utatur.* Item V. bis, male; certe futurum est alienum. Ern.

3. *Negat probari oportere.* « Prob. oportere » non satis commoda h. l. verba ; quæ si abessent, nemo desideraret. Ern.

4. *Qui leges scripserint.* Pro vulg. « qui scripserunt » scripsi e MS E. Ern.

5. *Rescindere : nititur æquitate,* etc. Hic locus aperte est corruptus, et haud facile sine libris sanandus. Hoc primum certum puto, interpungendum est post *rescindere*, ut facit ed. Ald. Junt. idque nos fecimus. Pro *nititur* rursus MS V. *utitur.* In verbis « nititur æquitate » respicit auctor superius « sententia legis nititur ». Pro « ut illa quasi », quod sequitur, uter-

autem testabitur[6] consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet, quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricatoris[7]; ex consequentibus, quod ea litera[8] de accusatore soleat dari judici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis quasi varie[9] esse positus videatur.

que MS et ed. Ven. « utilitate, quasi scr. lex esset ». In ceteris nihil juvant libri. Ea sic fere corrigenda puto, « ut illa etiamsi scripta (libri MSS habent *scribta*) lex sic esset (scil. ut prævaricationis tantum mentio fieret) tamen quæque complecteretur in judiciis corruptis (id est, tamen omnia exprimeret, quæ ad corruptelam judiciorum pertinent) ea v. u. p. c. dicatur ». Ern. — Pro « quoque tamen com. » ed. Omnib. Kob. « quamque vim comp. » — Pal. pr. habet « corruptus sit æquitate utilitate quasi scribenda lex si esset », quintus « corruptus sit non rescindere utitur æquitate utilitate : e qua si scribenda lex sit quamquam tunc complectitur ». Grut. — Lambinus, quum ad libri quem possidebat Ranconetus, oram adscripta legisset hæc : « qui judicia accusatoremve corruperit », ita legendum putabat : « quod si scripta lex sic esset : *qui judicium accusatoremve corruperit*, quæcumque tamen complecteretur judicii corrupti nomine, ea verbo uno, etc. » At in lege, quam Cicero innuit, scriptum esse oportuit : *qui prævaricatus fuerit*. Agitur enim de definitione prævaricationis. Mihi vero totus locus ita constituendus videtur : « in qua, etiamsi propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nitetur, ut illa late quasi scripta esse et quamque vim in judiciis corruptis verbo uno prævaricationis comprehendisse dicatur : nitetur æquitate; negabit enim probari oportere (i. e. æquum esse) eos, qui leges scripserint, ratum habere judicium, si totum corruptum sit, si unus accusator corruptus sit, rescindere; defensor autem, etc. » Sch. — Ceterum locus J. V. L. integer videtur.

6. *Testabitur*. Sic scripsi pro vulg. *testatur* : nam sequitur *reperiet*. Ern.

7. *Prævaricatoris*. Sic MS E. bene, nam opponitur *accusatori* : vulgo *prævaricationis*. Ern.

8. *Quod ea litera de acc. soleat d. j.* Int. verbum : sic dicitur, quia, qui scriptum sequitur, dicitur *literam* sequi. Sic infra, cap. 39, conjunguntur « verbum et litera ». Strebæus accipit de tabella quæ judici datur : sed fluctuat; estque durior interpretatio : cui et pronomen *ea repugnat*. Ern. — Schützius contra Strebæi conj. probat, et quum hac in tabella, quæ datur judicibus, inscripta esset litera *P*, quæ prævaricationem notaret, credit fortasse Ciceronem scripsisse : « quod P litera de acc. » — Pro *soleat* Ern. scribit *solet*, quia et post est *significat*.

9. *Varie*. Schützius dat *vare*. Sic, inquit, recte Gesnerus emendavit in Thes. L. L. V. Prævaricatio, ut « vare sit positus » is, qui varis pedibus et nimium divaricatis in utraque causa stare videatur. Sic Ulpian. in l. 1, D. de prævaricat. « prævaricator est quasi varicator ». *Vare* J. V. L. probat.

Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, ad finem aliquem [10] periculi : communeque sit hoc præceptum, ut, quum uterque definierit, quam maxime potuerit, ad communem[11] sensum vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita loquuti sunt [12], suam definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat : defensor autem et ea, quam proposui, æquitate nitatur, et, ea quum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos : nam et similibus utetur, et contrariis, et consequentibus ; quamquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ, aut quum digredientur a causa, dici solent, aut quum perorabunt, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

XXXVII. (XXXVII.) C. F. Habeo ista : nunc ea, quæ quum, quale sit quippiam, disceptatur, quæri ex utraque parte deceat, velim audire.—C. P. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehendantur [1] : sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. Quod

10. *Ad finem al. per. Aliquem* abest a MS E. nec video quo pertineat. ERN. — Schützius corrigit « affinem aliquam periculi ».

11. *Ad communem sensum*. Schütz. « accommodate ad comm. s. » auctore Lambino.

12. *Qui ita loquuti sunt*. Edd. Med. Ald. etc. *item. Ita* verum est : qui verbum eo sensu dixere. ERN.

XXXVII. 1. *In quo reprehendantur*. Sic Ernest. priores, et ipse nuper Schütz. « se id fecisse ipsum, in quo reprehendantur ».

dividitur in duas partes primas, naturam atque legem : et utriusque generis vis in divinum et humanum jus est distributa ; quorum æquitatis est unum, alterum religionis. Æquitatis autem vis est duplex : cujus altera directi [2], et veri, et justi, et, ut dicitur, æqui et boni ratione defenditur; altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio [3], gratia; in injuria, ultio [4] nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ atque legis : sed propria legis et ea, quæ scripta sunt, et ea, quæ sine literis [5], aut gentium jure [6], aut majorum more, retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud : publicum, lex, senatusconsultum, fœdus ; privatum, tabulæ, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, et quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodam modo naturali jure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt [7] quasi quidam æquitatis. meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte et voluntate fecissent : ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est; quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis.

2. *Directi*. Scribendum aut *recti*, quod alibi vero et justo additur, aut *directe* : nam alterum genus, quod sequitur, non est directum, et ex ipsa notione æquitatis sumptum. Ern. — Schützius dat *directa* e MS Guelf.

3. *Quod in beneficio*. Debebat esse *quæ* : sed intelligi potest *genus*. Ern.

4. *Ultio nominatur*. MS E. habet *punitio*. Ern.

5. *Sine literis*. Id est, sine lege scripta. Ern.

6. *Aut gent. jure*. Ed. Venet. « aut naturæ jure ».

7. *Aperti fontes sunt*. Schütz. cum Guelf. « aperti sunt fontes ».

Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere : nisi præterea tu quid requiris.

XXXVIII. (xxxiii.) C. F. Illud equidem, quod jam unum restare video; quale sit, quum disceptatio versatur[1] in scriptis. — C. P. Recte intelligis : eo enim exposito, munus promissi[2] omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet; uterque id, quod adversarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maxime, si poterit, ejusdem; quamque defendet ipse, eam rem et sententiam quemvis prudentem et justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius; eamque sententiam, quam significari posse dicet[3], nihil habere, aut captionis, aut vitii; contrariam autem si probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Quum autem aliud scriptor sensisse videtur, et aliud scripsisse : qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit; deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infitietur. Post, judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui quum palam contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem, quum adver-

XXXVIII. 1. *Versatur*. Ed. Ven. *versetur*. Ern. — De re conf. Invent. II, 40-48.

2. *Munus promissi*. MS E. « quod promisi omne confecero » : vulgatum est exquisitius et elegantius. Ern.

3. *Posse dicet*. MS E. ed.Ven. *dicit*, non bene. Ern. — Idem Ernest. infra « contrarium autem » pro « contrariam autem ».

sarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat[4]; non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, quum ea, quæ plane scripta sint, neglexerit[5], quæ nusquam[6] scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod adversarius, tamquam si exceptum esset, ita dicit[7] se sequutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor, aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem atque legis. Deinde amplificandi causa[8], de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum atque privatarum, quum aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit, vehementerque dicendum.

XXXIX. (XXXIX.) Ille autem, qui se sententia legis voluntateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac literis vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur[1], si verbis legum, ac non sententiis

4. *Aliud scripsisse.* Hoc Sch. delet, ut glossema verborum « aliud voluisse », ex superioribus sumptum.

5. *Neglexerit.* Sic scribendum, non *neglexit*, et sic habent MSS nostri. Edd. Ven. Med. Junt. Ern.

6. *Nusquam.* Sic MS E. ed. Ven. vulgo, *quæ numquam scripta.* Ern.

7. *Dicit.* Scribe *dicat.* Ern.

8. *Amplificandi causa.* Conf. supra c. 35, et in primis Inv. II, 45. Wetz.

XXXIX. 1. *Perturbetur.* Sic pro *perturbaretur* dedimus e MS V. edd. Ven. Med. Junt. Nam alias post scri-

pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis et calumniæ retrahatur[2] in odium judicis, cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum necessitatemve pertineat, quod genus paullo ante attigimus[3]: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum.

Sin scripta inter se dissentient : tanta series artis est, et sic inter se sunt pleraque connexa et apta, ut, quæ paullo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proxime sententiæ et scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur[4]. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modo de scripto sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus[5].

CONCLUSIO.

XL. (XL.) Expositæ sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem e media illa nostra academia floruerunt[1]: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam et partiri ipsum, et definire, et ambigui partitiones[2] dividere, et argumen-

bendum esset *pareretur*. Etiam sine libris hoc vidi, et edidissem. ERN.

2. *Retrahatur*. Schützius cum Lambino *retrahetur*.

3. *Quod genus paullo ante attigimus*. Cap. 37. Cf. Inv. II, 31, 32.

4. *Transferantur*. Ed. Ven. *referantur*. ERN.

5. *Transferemus*. Ed. Ven. *transferimus*. Corrector fecit *transferamus*. In eadem additur: « superiorum epilogatio », nempe e margine MS. ERN.

XL. 1. *Floruerunt*. Aut *effloruerunt* scribendum, aut *floruerunt* sic intelligendum : sed illud melius puto. ERN. — Sch. scribit *effloruerunt* de conj. Mich. Bruti. Lamb. *fluxerunt*.

2. *Partitiones div*. Schützius corrigit *partes*. *Ambigui partes*, inquit, sunt quæ Orat. II, 26, « genera am-

torum locos nosse, et argumentationem ipsam concludere, et videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumpta sunt, efficiatur, et vera a falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare, et distinguere, aut male[3] sumpta, aut male conclusa reprehendere, et eadem vel anguste disserere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere[4] : illius exercitationis et subtiliter disputandi, et copiose dicendi [artis[5]] est. De bonis vero rebus et malis, æquis, iniquis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium illorum : ad quos si nobis eisdem ducibus aliisve perveneris, tum et hæc ipsa melius, et multo majora alia cognosces. — C. F. Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater; multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum majus exspecto.

bigui » dicuntur. Quam correctionem J. V. L. probavit.

3. *Aut male s*. Schützius cum Guelf. et Kob. « et aut male ».

4. *Exprimere*. Guelf. *expromere*. Fortasse verius *exponere*. Sch.

5. *Dicendi artis*. *Artis* spurium puto : nam « copiose dicendi » ita ad exercitationem refertur, ut « subtiliter disserendi », quia per *et* conjungitur : « et s. disserendi, et copiose dicendi ». — Sch. *artis* omnino delevit.

M. T. CICERONIS

DE OPTIMO GENERE

ORATORUM

ARGUMENTUM

E SCHUTZII EDITIONE DESUMPTUM.

Hunc libellum Cicero praefationis loco praemisit conversioni a se de graeco in latinum Aeschinis in Ctesiphontem et Demosthenis pro Ctesiphonte orationibus contrariis. In quo, motus [illegible] reprehensione quorundam, qui dicendi ejus genus [illegible] et redundans accusabant (Quint. XII. 10, etc.) [illegible] libelli, unum tantum esse genus [illegible], optimum autem esse, qui dicendo animos audientium [illegible] delectet, permoveat. Hunc autem esse [illegible], qui non in tenui solum genere [illegible], sed qui [illegible], magna [illegible] perfectissimum [illegible] Demosthenem [illegible] manis [illegible] schemis [illegible] sam Ctesiphontis [illegible] Graecae [illegible]

M. T. CICERONIS
DE OPTIMO GENERE
ORATORUM.

I. (I.) ORATORUM genera esse dicuntur, tamquam poetarum : id secus est; nam alterum est multiplex. Poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, quod magis est tractatum a[1] Latinis, suum quodvis est diversum a reliquis[2]. Itaque et in tragœdia comicum vitiosum est, et in comœdia turpe tragicum; et in ceteris suus est cuique sonus[3], et quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si

I. 1. *Quod magis est tractatum a Latinis.* Fortasse, « quod magis est tractatum a Græcis, quam a Latinis ». MURET. — Miror Ciceronem scripsisse dithyrambicum poema magis tractatum fuisse a Latinis, quum constet neminem umquam Latinorum carmen dithyrambicum composuisse. Itaque placeret, si hic locus ita legeretur, ut ex MSS libri corrupta scriptura amicus meus, homo doctissimus, emendavit : « Poematis enim, tragici, comici, epici, melici, dithyrambici etiam ac iambici, quod magis est tractatum a Latinis ». URSIN. — Memini, quum Romæ essem, hunc locum sic a Romulo Amasæo restitui : « quod minus est tractatum a Latinis ». Nam revera dithyrambicum poema nemo umquam Latinus scripsit, ut ille dicebat. LAMB. — Forte magis arrideat interpretatio Turnebi, Advers. lib. I, cap. 4, corrigentis *quo*, et putantis hæc verba non ad dithyrambicum, sed universim ad poematum genus referenda esse. PRUSTEUS. — Sed nec sic quidem, inquit Ernest. commodus sensus est. Mihi totum spurium et scholion esse videtur ; et *quo magis* nihil habet quod ei respondeat. Si genuinum esset, scribendum esset *quod minus*. Schützius omnino hæc verba delevit.

2. *A reliquis. Itaque.* Lallem. *a reliquis genus. Itaque.*

3. *Suus est cuique sonus.* Sic bene MS V. pro vulgato *cujusque certus sonus :* nam *certus* est in *suus :* cujusque tamen ferri posset. ERNEST. — *Sonus* in hoc genere verbum Ciceroni usurpatum in Bruto, cap. 26, ubi de Fannii oratione quadam sic dicit : « Sed nec ejusmodi est, ut a pluribus confusa videatur : unus enim sonus est totius orationis, et idem stylus ». STREB.

quis ita numerat plura genera[4], ut alios grandes, aut graves, aut copiosos, alios tenues, aut subtiles, aut breves, alios eis interjectos, et tamquam medios putet : de hominibus[5] dicet aliquid, de re parum[6]. In re enim, quod optimum sit, quæritur; in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere et Ennium, summum epicum poetam, si cui ita videtur; et Pacuvium tragicum; et Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non divido[7] : perfectum enim quæro. Unum est autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permovet. Docere, debitum est; delectare, honorarium[8]; permovere, necessarium. Hæc ut alius melius, quam alius, concedendum est; verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est; et proximum, quod ei simillimum : ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum.

4. *Ita numerat plura genera. Plura* abest a MS V. quod placet. Videtur et *numeret* scrib. quia sequitur *dicet* aut *dicit*. Ern. — Schützius delevit *plura*.

5. *De hominibus.* I. e. dicit aliquid de hominibus, quorum aliis alius est dicendi character : pauca dicet de ipsa eloquentia, cujus idea perfectissima quæritur. Proust.

6. *De re parum.* MS V. addit *ipsa*. Ern. — *Ennium* nat. ann. Urb. 514, mort. 583. Brut. 18-20. — *Pacuvium* Ennii ex sorore nepotem, quem sui admiratores Romanum Euripidem prædicare solebant. Horat. Ep. II, 1, 56. De eo adi Quint. X, 1. — Cæcilium Statium, Pacuvii æqualem (Cic. Brut. 74), a. 584 mortuum. Cui Vulcatius apud Gellium, XV, 24, palmam dat comico, quique, ut Varro apud Nonium judicat, in argumento poscit palmam. — Terentius, cujus septem supersunt comœdiæ, Menandri imitator, diversus genere ab Attio nat. a. 582, poeta tragico (Orat. III, 7), quem hujus admiratores comparare solebant cum Sophocle. Horat. Ep. II, 1, 56. Wetz.

7. *Oratorem genere non divido.* Oratoris munus est docere, delectare, permovere : quo si quis non fungatur, inter oratores non numerabitur. Ut autem id alius alio melius præstet, non genere ipso, sed gradu distabit a ceteris. Poetæ differunt a genere : qui enim in arte grammatica excellit, si minime sit epopœiæ peritus, is ab epicorum poetarum genere exclusus locum inter comicos tenebit. Proust.

8. *Delectare, honorarium.* Sic Orat.

II. (II). Nam quoniam eloquentia constat ex verbis et sententiis, perficiendum est, ut pure et emendate loquentes, quod est latine, verborum præterea, et propriorum, et translatorum elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus; in translatis, ut similitudinem sequuti, verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum: sunt enim docendi, acutæ; delectandi, quasi argutæ; commovendi, graves. Sed et verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum, et lenitatem [1]; et sententiæ suam compositionem habent, et ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus [2]; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali; nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit; genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus: aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutiorem se, quam ornatiorem, velit: etiamsi est in genere tolerabili, certe non est in optimo; siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

III. (III.) Hæc dixi brevius equidem, quam res petebat; sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim quum sit genus, id quale sit,

cap. 21: «Probare, necessitatis est; delectare, suavitatis; flectere, victoriæ».

II. 1. *Lenitatem*. Sch. cum Lamb. *lævitatem*.

2. *Erit orator peritissimus*. Fortasse addendum *is*. MS V. ed. Med. Ven. *peritissimus orator*. Ernest. — Lambin. dedit *præstantissimus*. Ruhnkenius ad Rutil. Lup. p. 200, conjicit *perfectissimus*, quod Schütz. in textum intulit.

quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis : ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos; alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est; in verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt attice. Sed quatenus valuerunt [1], sani dumtaxat et sicci [2] habentur, sed ita, ut palæstrice spatiari in xysto [3] iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. Qui quum [4] careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valitudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quamdam etiam suavitatem coloris : eos imitemur, si possumus; sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt (quod est proprium Atticorum), quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod quum faciemus (si modo id ipsum assequemur; est enim permagnum), imitemur, si poterimus, Lysiam [5], et ejus quidem tenuitatem potissimum : est enim mul-

III. 1. *Sed quatenus valuerunt, sani dumtaxat*, etc. Edendum curavi *sed qui hactenus val.* libris omnibus reclamantibus, sententia ipsa et ratione postulante. Hoc enim sentit Cic. « Qui hactenus valuerunt, ut vitia vitarent, sani dumtaxat et sicci habeantur, et liceat illis palæstrice in xysto spatiari; non autem coronam ab Olympiis petant », id est, non habeantur in principibus oratoribus, neque perfectæ eloquentiæ laudem ferant. Lamb. — Lallem. cum Gulielmio, « sed qui eatenus valuerunt, sani dumtaxat, etc. » quod Grut. placebat.

2 *Sani dumtaxat et sicci*. Sic ed. Venet. Med. bene, pro « sani et sicci dumtaxat ». Ern. — Conf. omnino de eloquentia Attica Brut. 84.

3. *Sed ita, ut palæstrice spatiari in xysto*. Accedere aveam ad Paschalii conjecturam, lib. de Coronis, *palæstrita*. Grut.

4. *Qui quum careant*. Refertur ad illos oratores Atticos, de quibus dixit: sed vitium inest verbis. Correxi *quamvis* pro *quum* ex ed. Ven. *Ita* tamen utrumque intelligi potest. Sed in illa editione est « qui quomodo et quamvis c. » In quo quid lateat nescio. Ernest. — Quem Schütz. sequutus est.

5. *Lysiam*. De quo vid. Brut. c. 9.

tis in locis grandior; sed quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit.

IV. (IV.) Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus : magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere; elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro et in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo jam increbruit, partim se ipsos attice dicere, partim neminem nostrum dicere : alteros negligamus; satis enim his res ipsa respondet, quum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur : nam si arriderentur[1], esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis attico more nolunt, ipsi autem, se non oratores esse[2], profitentur; si teretes aures habent, intelligensque judicium, tamquam ad picturam probandam, adhibentur[3] etiam inscii faciendi, cum aliqua solertia judicandi : sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat; dicant, se subtile quiddam et politum velle, grave ornatum-

IV. 1. *Arriderentur.* Sic pro *arrideantur* edidimus: nam sequitur *esset.* MS V. habet *si ridentur*, quod est e *riderentur* per compendium scripto, et addit idem *etiam.* Ern — Quem Schütz. sequitur.

2. *Se non oratores esse*, *prof.* Deleverim *esse.* Non dicimus : « profiteor me oratorem esse », sed « profiteor me oratorem », nisi quis malit scribere *confitentur.* Ern.

3. *Adhibeantur.* Sic scribendum est, non *adhibentur.* Sic in sequente, quod est huic contrarium, est *dicant.* Et foret primum *si teretes*, etc. ἀναχόλουθον. Ern. — Quem Schütz. sequitur.

que contemnere : id vero desinant dicere, qui subtiliter dicant[4], eos solos attice dicere, id est, quasi sicce et integre[5]. At ample, et ornate, et copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. Quid? dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim jam quærimus, quid sit attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demosthenes[6] : hunc si quis imitetur, eum et attice dicturum, et optime : ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit attice dicere.

V. (v.) Sed quum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus : putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Æschinis Demosthenisque; nec converti, ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis, tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis : in quibus non verbum pro verbo[1] necesse ha-

4. *Qui subtiliter dicant.* Sic, non *qui subtiliter dicunt*, et sic est in MS V. Ern.

5. *Quasi sicce et integre. At ample.* Sic Schützius. Ernest. virgulam ponit ante *at ample.* Sic dedi, inquit, e MS, edd. Med. Ald. Junt. nam *integre* huc pertinet : in altero membro est « cum eadem integritate » scil. qua illi superiores; tum vero *at ample :* transpositæ fuere particulæ *et* et *at.* Ita arbitror locum esse bene constitutum, qui in libris valde vitiatus est. Ern. — Victorius : « quasi sicce et integre: et ample » : Grut. « quasi sicce. At integre, et ample, etc. » Feder. autem Morellus ita legit, et interpungit: « eos solos Attice dicere. Idcirco si sicce et integre, et ample ». Lallem. post Lamb. « Idcirco si sicce et integre, at si ample ».

6. *Princeps facile Demosthenes.* Cf. Orat. cap. 7 sqq.

V. 1. *Non verbum pro verbo.* Lambinus expunxit *pro*, non necessario : Sic Terentius Eunucho : « Par pro pari referto, quod eam mordent ». Gruт. — Hunc nostri locum laudavere *Rollin*, *Traité des Études*, lib. I, cap. 2, art. 3 ; *Batteux*, *de la Construction*

bui reddere, sed genus omnium verborum vimque servavi. Non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appendere. Hic labor meus hoc[2] assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant.

Sed exorietur Thucydides[3] : ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte; sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere ; aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? Necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permovendum.

VI. (VI.) Quare si quis erit, qui Thucydidio[1] genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is ab-

oratoire, Part. III, cap. 5, et ii omnes qui de vertendi præceptis scripserunt. Iisdem fere verbis ac noster usus est Horatius in Art. Poet. vers. 133 : « Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres ».

2. *Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines. Hoc* abest ab ed. Lallem.

3. *Sed exorietur Thucydides : ejus enim quidam eloq. admirantur.* Hoc nobis maximum argumentum est opus istud a Cicerone in juventute non scriptum esse, ut quidam contenderunt, quod hic Noster invehitur in eos qui Thucydidium genus affectarent. Etenim in opere superiori, quod scriptum fuit anno 707, ait cap. 9 de his atticismi sectatoribus : «Novum quoddam imperitorum et inauditum genus », quo verbo *inauditum* non designare potuisset doctrinam jam a pluribus annis florentem. Restat Manutii conjectura putantis præfationem hanc a Cicerone in senectute appositam fuisse operi, quod in juventute composuerat : sed nullo hæc conjectura nititur argumento. Quid enim repugnat quin arbitremur Ciceronem, jam ad umbratilia studia, imperante Cæsare, foro senatuque tacente, deductum, ut Platonis Timæum, sic atticæ eloquentiæ pulcherrima specimina in latinam linguam vertisse? — De Thucydidis eloquentia in orationibus historiæ insertis conspicua, adi Brutum, cap. 83. WETZ.

VI. 1. *Thucydidio genere causas.* Ed. Mediol. « Thucydidis genere causas ». ERN.

horreat[2] etiam a suspicione[3] ejus, quæ[4] versatur in re civili[5] et forensi : qui Thucydidem laudavit[6], suæ nostram adscribat sententiam[7]. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato, suum fere æqualem, admirabiliter in Phædro[8] laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numero[9] non repono. Non enim in acie versatur, et ferro[10]; quasi rudibus ejus eludit[11] oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Æschines[12], tamquam Æserninus[13], ut ait Lucilius,

2. *Is abhorreat.* Schützius corrigit *abhorrebit*, sensu, ut ait, postulante.

3. *A suspicione.* Ed. Med. « a sumptione et suspicione ». Ern.

4. *Quæ versatur.* Scribe *quod* : refertur enim ad *genus*. Ern. — Et sic Schütz. fecit.

5. *In re civili.* Ed. Med. « in jure civili ». Male. Ern.

6. *Qui Thuc. laudavit.* Scribendum aut *laudavit* cum Lambino, quod et placet Gintero, aut *laudarit*. Ern. — Schütz. Lambinum sequutus est.

7. *Suæ nostram adscribat sentent.* Sic Ernest. dedit ex ed. Med. Vulgo, « adscribat suæ nostram sent. »

8. *In Phædro.* Vide etiam Orat. cap. 13. Plato, si fides sit Diog. Laert. major erat Isocrate sex annis : nam natus erat Isocrates sub archonte Lysimacho, Plato autem sub archonte Aminia, quo anno Pericles obiit.

9. *Hunc in numero.* Lamb. « hunc hoc in numero », minus recte : nam et Plaut. in Menæchmis : « extra numerum es mihi » : et in Curcul. « salve extra pretium tertia ». Lucretii item est : « extra numerum procedere », lib. IV. Gul. — Gulielmius corrigebat *hoc in num.* speciose. Ern.

10. *Et ferro.* Hoc non aptum verbo *versatur* MS V. habet *foro*, quod non displicet omnino : sed tamen non solet sic proprium hoc addi in allegoria. Putem excidisse *pugnat*. Schützius dat *versatur ferro* ex emendatione Purgoldi.

11. *Eludit.* Est pro *ludit*, cui contrarium est *pugnat ferro*. Ernest. — Schütz. corrigit *ludit*, dicitque *eludit* h. l. aptum non esse, quod dicitur de gladiatoribus, qunm adversariorum ictus arte quadam devitant.

12. *Æschines, tamquam.* Schutz. inserit « verba Æschines enim cum Demosthene, tamq. » quia alias ita sonarent verba, ac si Demosthenes cum Pacidiano compararetur.

13. *Æschines, tamquam Æserninus, ut ait Lucilius*, etc. Hic Æserninus fuit Samnis, id est, gladiator, et compositus cum præstantissimo gladiatore Placidiano, seu Pacidiano, quem commemorat Horat. Sat. II, 7, 96. Proferuntur autem hi versus a Nonio Marcello et Lucilio, cap. 4, *in Spatium* : « Æserninu' fluit flacco ore : Samnis spurcus homo, vita illa dignu' locoque. Cum Placidiano componitur? optimu' longe Post homines

...... Non spurcus homo, sed doctus et acer,
Cum Pacideiano [14] huic componitur, optimu' longe
Post homines natos [15]......

Nihil enim illo oratore [16] arbitror cogitari posse divinius.

Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur. Unum hoc : verum melius Græci. A quo quæratur, ecquid possint ipsi melius latine? Alterum : Quid istas potius legam, quam græcas [17]? Iidem Andriam et Synephebos ; nec minus Terentium et Cæcilium, quam Menandrum legunt [18]. Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos latinos recipiant. Sed tamen Ennium et Pacuvium et Attium potius, quam Euripidem et Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus e græco conversis fastidium, nullum quum sit in versibus?

VII. (VII.) Sed aggrediamur jam, quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in judicium de-

natos gladiator qui fuit unus? » Vide Tusc. I, 24, et ad Quint. Fratr. III, 4. LAMB.

14. *Pacideiano.* Schütz. Ern. *Pacidiano.*

15. *Post homines natos.* Schützius addidit finem versus : « gladiator qui fuit unus ».

16. *Nihil enim illo oratore*, etc. An ergo solo Æschine? immo hoc potius de Demosthene dixerit. Nempe *par gladiatorum*, quod inducit Cicero, est Æschines et Demosthenes, utriusque oratione de Corona latine facta. Excidisse videatur nomen Demosthenis : « Æschines..... natos : et Demosthenes ». Sed Demosthenes indicatur nomine *Pacidiani.* Videtur legendum *illo pari*. ERN.

17. *Quam græcas? Iidem Andriam ... recipiant.* Sic est apud Victorium, Manutium et Gruterum. Ernest. vellet *at iidem And.* et *rejiciunt* pro *recipiant*, in quo ed. Med. habet *recipiunt;* vulg. enim male coire cum præcedentibus. Schützius sic cum Lamb. locum constituit : « quam græcas? Nec Andromacham igitur, aut Antiopam, aut Epigonos latinos recipiant. Sed tamen Ennium et Pacuvium, et Attium potius, quam Euripidem et Sophoclem legunt. Iidem Andriam et Synephebos, nec minus Terentium et Cæcilium quam Menandrum legunt. Quod ig. »

18. *Iidem... legunt.* Eodem modo Fin. I, 2, Cicero refutat eos qui sibi exprobrabant quod Græcorum philosophorum opera in latinam linguam transferret.—*Andria,* Terentii comœdia superstes; *Synephebi*, comœdia

ducta sit. Quum esset lex Athenis, « ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu[1] prius, quam rationes retulisset »; et altera lex, « eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere; qui a senatu[2], in senatu » : Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua; de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaque donatio fieret in theatro, populo convocato (qui locus non est concionis legitimæ), atque ita prædicaretur, EUM DONARI VIRTUTIS ERGO BENIVOLENTIÆQUE, QUAM ERGA POPULUM ATHENIENSEM HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in judicium adduxit Æschines, quod contra leges scripsisset, ut et rationibus non relatis corona donaretur, et ut in theatro, et quod de virtute ejus et benivolentia falsa scripsisset;

Cæcilii deperdita : in quibus uterque Menandrum imitatus est, aut potius vertit. — *Andromache*, Euripidis tragœdia superstes. *Antiopa*, ejusdem deperdita, cujus fragmenta exstant in ed. Beck. tom. II, pag. 424-28; *Epigoni*, Sophoclis tragœdia deperdita, cujus fragmenta exstant in ed. Brunckii, vol. III, pag. 612-13. Quas in latinum transtulerant Ennius, Pacuvius et Attius. WETZ.

VII. 1. *In magistratu*. Si genuinum est, intelligitur munus publicum quodlibet, et curatio publica, qualis est h. l. curatio ludorum, murorum ædificandorum. Sed mihi est suspectum. ERN.

2. *Qui a senatu, in senatu : Dem.* Vulgo : « quia in senatu. Demosthen. » Quam labem omnibus in editionibus inveterasse hactenus eo mirere magis quod anno jam 1596 Federicus Morellus malo remedium attulerat, data in lucem hac opella, cum insigni, ut ipse inscripsit, emendatione loci hactenus deplorati. Qui locus hic ipse est, in quo nunc versamur. Atque ita quidem Muretum emendasse, testis est liber a me olim inspectus Romæ, de quo in præfatione admonui. Quid, quod eamdem Petrus Faber, uti ex conjectura sibi oblatam emendationem proponit in commentario ad Ciceronis Lucullum, cap. 4. Quis igitur hanc lectionem primus conjiciendo divinaverit incertum est : sed negligere illam neque debuerant critici posteriores, nisi forte ignorabant, neque ego volui. Duces hic sane quatuor meos omitto : at fidem illis eatenus obligavi, ut fas mihi esset aliquando ab eorum recedere consensu, hoc est, ubi non posset videri dubium, quin a Cicerone ipsi recederent. Esse autem ab illius manu quod edendum curavi, ambiget nemo, qui Atticarum in legum collectione, tit. VI, num. 3, *De premiis*

quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem a formula consuetudinis nostræ; sed est magna. Habet enim et legum interpretationem satis acutam in utramque partem, et meritorum in rempublicam contentionem sane gravem. Itaque causa Æschini[3], quoniam ipse a Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, judicium fieret de factis famaque Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset[4].

Hanc multam Æschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem; sed judicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam tenente : ad quod judicium concursus dicitur e tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata et inimicitiis incensa contentio?

Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, et earum figuris, et rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro (quæ si e græcis omnia conversa non erunt, tamen ut generis

bene de rep. meritorum, eam viderit legem, quam hic Tullius respexit, et latine sic reddidit, ut prope verbo verbum : ἐὰν μέν τινα ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων στεφανοῖ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸν στέφανον ἀναγορεύεσθαι. Ἐὰν δὲ ἡ βουλὴ, ἐν τῷ βουλευτηρίῳ. OLIVET. — Hanc emendationem et Ernest. probavit, et Schütz. in textum intulit. Olim Lambinus correxerat « in sua tribu Demosthenes curator muris reficiendis fuit », quod Grutero placuerat.

3. *Itaque causa Æschini*. Lambin. « causa autem fuit accusandi Ctesiphontem Æschini, quoniam ipse a Demosthene ».

4. *Quod... laudatus esset*. De hac causa celebri vide Orat. cap. 28; de Orat. III, 56; Plin. Jun. Ep. II, 3; Val. Max. VIII, 10, 1.

ejusdem sint elaboravimus[5]): erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice volunt[6] dicere. Sed de nobis satis: aliquando enim Æschinem ipsum latine dicentem audiamus.

5. *Elaboravimus.* Sic recte vulgati, quia antecedit *conversa erunt.* Ergo male MS V. ed. Med. *elaborabimus*, quod Gulielmio placebat. Ern.

6. *Qui attice volunt dicere.* Ernestius, quem Schützius sequitur, corrigit *volent*, quod in MS V. nec improbat *velint*.

TABULA
RERUM

QUÆ IN HOC PRIMO VOLUMINE PRIMÆ PARTIS CICERONIS CONTINENTUR.

FINIS TOMI PRIMI PRIMÆ PARTIS.